HISTORISK ARKIV.

Et Maanedsskrift

for populære Skildringer af historiske Personer og Begivenheder.

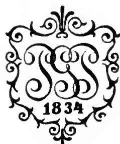
Ny Række.

Udgivet af

F. C. Granzow og S. B. Thrige.

Syvende Bind.

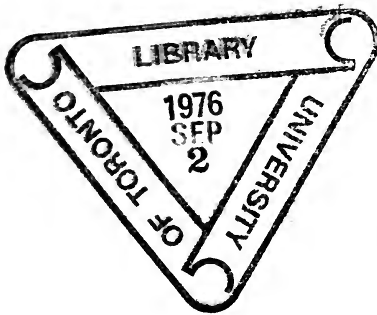

Kjøbenhavn.

P. G. Philipsens Forlag.

1882.

KJØBENHAVN. I. COHENS BOGTRYKKERI.

INDHOLD.

Lidt om Landsknægtene.*)

I Middelalderen droge de tyske Kejsere, og da ogsaa alle andre kronede Hoveder, i Spidsen for deres Lensmænd mod Fjenden; der gaves ingen Sold, intet andet end den svorne Lensed og Landets Nød holdt Krigerne til Fanen; men da de Baand, som knyttede Vasallerne til Lensherrerne, løsnede sig, traadte de lønnede Riddere i de forrige Krigeres Sted. Fyrster og Stæder kjøbte sig fri for Forpligtelsen til Krigstjeneste, Kejserne lejede sig stridslystne fattige adelige og førte deres Krige med disse, sjælden til Ære for Riget, imedens den øvrige, besiddende Adel stillede sin Tørst efter Daad i utallige indre Fejder. Haardnakket vægrede Ridderne sig ved at fægte til Fods, og først de skrækkelige Nederlag i Krigene mod Hussiterne og Schweizerne lærte dem, at det ikke kunde forblive længere ved det gamle; man var bleven besejret af Bønder og Borgere til Fods, ikke altid, fordi disse havde kæmpet taprere, men fordi Ridderne paa en snæver Kampplads lede lige saa meget ved deres besværlige, tunge Rustninger, som ved Fjendens Hug.

Hertil kom nu Virkningen af det nye Vaaben, Bøssen, der med Held kun kunde haandteres af Fodfolk. Trangen

*) Jfr. Freiherre v. Ardenne i Mil. Wochenblatt. 1880. — Gustav Freitag: Bilder aus der deutschen Vergangenheit.

til Fodfolk gjorde sig saaledes mere og mere gjældende i Tyskland henimod Slutningen af det 15de Aarhundrede. Da Kejser Maximilian i sine Kampe med de nederlandske Byer kun kunde opdrive et saa ringe Adelsfølge, at det næsten saae ud, som om det var ham, der jagedes efter, i Steden for at han var Jægeren, fik han den Ide at lade udgaa Opraab til alle vaabenføre Mænd i sine Arvelande om at samle sig med Vaaben og Værge og træde i Tjeneste hos ham som Landsknægte. I Tusendvis strømmede der fra alle Kanter haandfaste Karle til, og det var ikke alene løst Pak fra Landevejen, men den nye Stridsmagts Kjærne dannedes af Bondesønner, Haandværkssvende, Jægere, Hyrder og Kulsviere; ogsaa mangen fattig Riddersmand, der ikke kunde skaffe sig en Hest, fandtes i Skarerne. Dette brogede Selskab blev nogenlunde ordnet, saa hurtig det kunde lade sig gjøre, og under den kejserlige Feltherre, Grev Frederik von Zollern, droge de første Faner tyske Knægte til Flandern og Brabant for at knække de nederlandske Kjøbmænds Overmod.

Det nye Vaaben var knap skabt, før en Mængde prøvede Krigsfolk sluttede sig til det. Rigsstæderne efterlignede den ophøjede Herskers Exempel, i overraskende kort Tid vare Landsknægte komne i Brug over hele Tyskland, og de erhvervede sig en saadan Anseelse, at Naboregenterne optoge dem i deres Hære, og tyske Landsknægte kæmpede snart i alle Lande. De vare ikke medgjørlige over for deres Kammerater af andre Nationaliteter; vi kjende jo t. Ex. fra Kristian den andens Tid store Slagsmaal mellem Lejetropperne i Kjøbenhavn. I Lejren søgte man derfor at afspærre de forskjellige Nationer, da for nært Samkvem meget let gav Anledning til store Batailler. Værst synes Forholdet at have været imellem Tyskere og Spaniere. Da Kejser Karl V i 1547 drog til Rigsdagen i Augsburg, fortælles der af et Øjenvidne om et saadant Sammenstød; en Tysker red ned i Saalefloden med en spansk Hest, han

havde stjaalet, for at vande den; Hesten blev imidlertid gjenkjendt og reklameret af en Spanier, men Tyskeren vilde ikke udlevere den; der strømmede Kammerater til af begge Nationaliteter, et storartet Skjænderi opstod, der til sidst udartede til almindelig Kamp, hvorunder Spanierne bl. a. skøde en Del tyske adelige, der sade til Bords i deres Telte; men Tyskerne sparede paa deres Side ikke heller Spanierne. For at stille Alarmen sendte Kejseren en spansk Herre ud, der red en dejlig Hest og havde prægtige Guldkjæder om Halsen. Da raabtes der: »skyd den spanske Skurk!« og da han red ud paa Broen over Floden, blev Hesten skudt under ham, og han styrtede i Vandet og druknede. Kejseren sendte nu Ærkehertug Maximilian, sikker paa, at de vilde høre og lade sig stille tilfreds af ham; men han fik ikke finere Titulatur end den anden; der var en, som slog ham paa den højre Arm, »og jeg har sét, at han bar Armen i sort Bind i flere Uger.« Endelig kom Kejseren selv og sagde: »Kjære Tyskere, jeg véd, at I ingen Skyld have; giv jer tilfreds, jeg skal ved min kejserlige Ære lade Spanierne hænge i Morgen den Dag lige for Eders Øjne.« Derved blev Tumulten stillet. Næste Dag lod Kejseren Skaden syne og taxere; det viste sig da, at der paa Tyskernes Side var skudt 18 Junkere og Knægte samt 17 Heste, men paa spansk Side var der derimod gaaet 70 Mennesker i Løbet. Kejseren lod derfor Tyskerne sige, at da de selv havde sét, at Spanierne havde lidt den firdobbelte Skade, og at de altsaa vare tilstrækkelig hævnede, haabede han, at Tyskerne vilde være tilfredse hermed.

Landsknægtene udgjorde naturligvis ikke noget staaende Korps, der altid var samlet. Naar Kejseren eller en anden stor Herre vilde føre Krig, søgte han først at vinde en berømt Æventyrer som øverste Krigshøvedsmand, fordi kun en saadan Personlighed kunde samle det tilstrækkelige Mandskab om sig. Disse Æventyrere stode desuden ofte i

nært Venskabs- eller Slægtskabsforhold indbyrdes, saa at man havde dem alle, naar man blot forstod at vinde den ene. Den engagerede Feltøverste fik nu et kejserligt Patent som saadan og Angivelse af, hvor mange Faner Knægte der skulde hverves. Penge var en dyr Vare den Gang, han maatte have saa stor Kredit hos Soldaterne, at disse lode sig nøje med at tage Lønningen agter ud. Undertiden gave de fuldstændig Afkald paa Lønning, naar der var Udsigt til rigt Bytte; men der gaves dog næsten altid Haandpenge. Saaledes maatte Georg von Frundsberg, en af de berømteste Høvdinge, før sit Tog til Italien i Aaret 1525 pantsætte sit Gods Mindelheim og alle sine Klenodier for 30,000 Gylden for at kunne give sin Hær en halv Maaneds Sold forud. I alle Egne af Landet lød Hververtrommer, og almindelig Krigsfeber greb gamle og unge. Saa tillokkende lød ofte Kalveskindet, at Øvrighederne protesterede imod Trommeriet og kun tillode »stille« Hverving, fordi alle Tjenestefolk ellers løb deres Vej.

Efter nogle Ugers, ofte kun nogle Dages, Forløb gik Mønstringen for sig, og »Regimentet« blev oprettet. Paa en vid Plads lejrede den brogede Hob sig, allerede nu omringet af Bissekræmmere, Marketentere og Gjøglere, som haabede senere at ernære sig af Hæren. De kejserlige eller fyrstelige Kommissarier kom frem i festligt Optog, to Hellebarder bleve stukne i Jorden, et Spyd lagt over dem, og gjennem denne Port drog nu Skaren, en for en, for at vise sig for de omtalte Herrers prøvende Øjne.

Kun den, der havde sunde, lige Lemmer og kunde fremvise en hel Vams og hele Sko samt Stormhue, Sværd og Spyd, blev antagen. De, der havde fuldstændigere Udrustning, fik højere Lønning; de, der havde Hagebøsser med Tilbehør, fik dobbelt Sold. Det samme kunde man opnaa, naar man var særlig krigserfaren eller havde et martialsk Udseende. Det var imidlertid vanskeligt at faa dygtige Folk; de, der duede til noget, vilde ogsaa lade sig

betale. En Krønnikeskriver siger: »Deres Guldtørst er deres Religion; det er kommet saa vidt, at den, der ønsker Tyskere, kan ingen faa, med mindre han har Bjærge af Guld«. En anden siger: »Der er ingen Adelsmand, som nu til Dags vil lade sig bruge i Krig, undtagen man giver ham den 10—12 dobbelte Sold; og det er tilmed dem, der allerførst nedbryde al Disciplin; de drikke sig altid fulde og ere snarere Bacchi og Veneris end Martis Krigsfolk«.

De brave Kommissarier maatte passe paa, at de samme Folk ikke passerede Mønstringsporten flere Gange eller laante deres Vaaben eller Klædningsstykker ud til andre. Slige Bedragerier vare meget almindelige og betragtedes ikke af Mandskabet som noget skammeligt.

Naar Fanerne vare fuldtallige, i Regelen 400 Mand med 50 Hageskytter, blev Regimentet, der talte 16—20 Faner, en af de følgende Dage samlet, og i højtidelig Forsamling blev Krigsartikelsbrevet forelæst. Dette indeholdt den Kontrakt, som den øverste Krigsherre sluttede med sine Knægte. Der angaves, hvor lang Hvervingsperioden var, og hvem Toget gjaldt; der lovedes rigtig Udbetaling af Solden, som for en simpel Knægt i lang Tid beløb sig til 4 Rigsgylden maanedlig, omtrent 14—15 Kroner i vore Penge; men man forlangte dog tillige aflagt Ed paa, at de ikke vilde forlade Fanerne, selv om Pengene udebleve. Hovedbestanddelen af Krigsartiklerne var Paabud om at føre et gudfrygtigt Levned, at skaane Oldinge, Kvinder og Børn, at respektere fremmed Ejendom og afholde sig fra al gudsbespottelig Banden, Spil, Drik og Slagsmaal. I de første Tider holdtes der ogsaa stræng Mandstugt; men senere blev Landsknægtenes Bander en Skræk og Plage baade for Venner og Fjender.*)

*) Benævnelsen „die frommen Landsknechte“ er ikke noget Udtryk for nogen Anerkjendelse af deres honnette Opførsel;

Efter at Brevet var forelæst Knægtene, aflagde disse Ed, og nu bleve de forestillede for Locotenenten, Oberstens Stedfortræder, for flere andre Embedsmænd, som Proviant- og Kvartermesteren og endelig for Profossen. Denne Person var hellig og ukrænkelig under sin Embedsførelse; men naar Regimentet opløstes, gjorde han og de øvrige Rettens Personer bedst i at tage Benene paa Nakken og forsvinde snarest mulig, da det ellers let kunde hændes, at de fik deres Virksomhed paaskjønnet af Mandskabet paa en mindre behagelig Maade. Ved sin Tiltrædelse holdt Profossen en lille Tale til Soldaterne, hvori han anmodede dem at tænke over, hvad de havde aflagt Ed paa, bad dem om at være ham behjælpelig med at overholde god Orden og ikke give sig af med Fuldskab og Slagsmaal, »for ellers saa kommer jeg!«

Derpaa traadte de enkelte Faners Fændriker frem, og Obersten overleverede dem Fanerne med følgende Ord: »Hvis I blive saarede i den Haand, hvori I bære Fanen, tage I den i den anden. Skulde den ogsaa tage Skade, maa I tage Fanen i Munden og lade den flyve. Skulde I blive overmandede af Fjenden, skulle I vikle den om Eder og hellere lade Livet i den end at lade den fravristes jer.« De skulde være ansvarlige for Fanen og ikke uden Tilladelse forlade den; naar de sov, skulde de have den ved deres Leje. Fanebæreren skulde være »en stor, kraftig, mandig, tapper og glad Svend, den første til at storme, og ellers venlig imod enhver, en Mægler og Fredsstifter«. Han maatte ikke fuldbyrde Straffe, at der ikke skulde kastes Had paa ham.

Soldaterne maatte ikke gaa længere bort fra Lejren, end at man kunde øjne Fanerne. Saa længe der endnu

---

„fromm" betød i den Tid „brav, dygtig", hvorimod den nuværende Betydning af Ordet først synes at være det tillagt af Luther.

hang en Las af Fanen ved Stangen, skulde Soldaterne følge den, selv om det gik lige ind i den visse Død; den, der flygtede, skulde dø, og hvo, der huggede ham ned, var straffri.

At bære Fanen var ikke alene et ærefuldt og vigtigt Hverv, men det var tillige en Kunst, der udfordrede Kraft, Behændighed og langvarig Øvelse. »Fanespillet« var bragt i et helt System, hvori der endog fandtes trykte Lærebøger. Det var nøje foreskrevet, om man skulde lade Fanen flyve i dens fulde Omfang eller kun halvt, om Tøjet skulde glide over Stangen eller bevæge sig i Bølger; Prassader og Cavader ere nogle tekniske Udtryk blandt mange. Til enkelte Bevægelser af Fanen hørte tilsvarende Bevægelser af Legemet. Denne Faneexercits holdt sig længe, i Begyndelsen af forrige Aarhundrede var det endnu hyppig en Øvelse for den adelige Ungdom; de sidste ynkelige Spor se vi hos Kunstberiderne, naar der gives det yndede Forvandlingsnummer, England, Skotland og Irland eller de tre Nationer.

Der besattes end videre flere Poster, som vare nødvendige; saaledes udnævntes der 8 Drabanter til Oberstens Livvagt, en Skriver, en Tolk, en Kapellan, en Herold, en Feltskær, en Foged, der maatte have Kjendskab til Retsreglerne og fungerede som offentlig Anklager, Stokkeknægte, Fogedens Haandlangere, der lagde Forbrydere i Jærn, og mange flere, hvoriblandt vi kun skulle nævne én, hvis Titel ikke klinger synderlig anstændig paa Dansk. For at forstaa hans Hverv maa vi erindre os, at Landsknægten ikke lod Kone og Børn blive hjemme, naar han drog i Felten, men at disse fulgte med; den, der ikke var gift, havde sin Kjæreste med sig; men foruden disse droge der Hundreder, ja Tusender af halvvoxne Drenge, Marketentere, Jøder og Handelsfolk med Hæren. Regner man hertil alle Hælerne, der skaffede det stjaalne Bytte bort, Kvæghyrder, Musikanter, Entreprenører for Spillebuler og alle de

Markedsforlystelser, der ikke maatte mangle i en Lejr paa den Tid, saa kan man let begribe, at et Hærtog den Gang var en Folkevandring en miniature. At holde Orden paa hele dette uendelige Tros var hans tornefulde Opgave; han havde naturligvis ogsaa sine Medhjælpere, der vare udstyrede med en kort tyk Stok (Mægleren eller Fredsstifteren), som ubarmhjærtig dansede paa Ryggen af enhver, der ikke strax lystrede Ordre; det vilde ellers have været aldeles umuligt at holde Styr paa hele denne Bande. Fruentimmerne maatte gjøre Nytte, lave Mad og Drikke, besørge Vasken, pleje de syge og bære Bagagen. De maatte endog undertiden gjøre militær Tjeneste. Ved Belejringen af Neuss 1474 var der 4000 Kvinder med, der forrettede Skansearbejde; de havde deres egen Fane med et Kvindebillede paa og trak paa Arbejde med Fane, Trommer og Piber. Soldaterne vare haarde Herrer for disse ulykkelige Fruentimmer, der ofte med Magt vare revne bort fra deres Hjemstavn; der vankede mange Prygl, ofte solgte man dem for et Bæger Vin eller et Par Daler, i Tusendvis ere de gaaede til Grunde ved dette græsselige Liv. Dog var der enkelte Soldater, som satte den største Ære i at eje en smuk Pige, anvendte Sold og Bytte paa at smykke hende og behandlede hende godt. Beskyldtes hun derimod for Utroskab eller andet, blev hun prisgiven Trosdrengene, der pudsede Lejrhundene paa hende og jagede hende som et vildt Dyr bort fra Lejren; saa kunde hun angerfuld se at finde hjem til sin Fødestavn, underkaste sig den strænge Kirketugt og dø i sit Hjem, hvis hun da ikke, hvad der var rimeligst, omkom paa Vejen eller sluttede sig til en anden Soldaterskare.

Det er let forklarligt, at Fruentimmerne ikke vare meget for at gaa og slæbe paa Bagage, Børn, Risknipper o. s. v.; der var derfor om Morgenen, naar Toget satte sig i Bevægelse, de voldsomste Slagsmaal for at faa Plads paa Vognene. Disse bleve stoppede saaledes med levende og

død Vægt, at de vare nær ved at gaa i Stykker. Bønderne, der ikke alene maatte levere Heste og Vogne, men ogsaa maatte følge med som Kuske, ofte mange Mile bort, havde deres Nød; thi undertiden reve de gode Damer Tøjlerne fra dem, og saa gik det afsted under Latter og Hvin over Stok og Sten i den vildeste Fart, saa at til Slutning ofte et halvt Hundrede Vogne havde filtret sig saaledes sammen, at der maatte flere Timers Arbejde til for at skille dem ad igjen.

Selv kraftige Anførere søgte forgjæves at afskaffe dette Slæng. Der fortælles saaledes af en samtidig Forfatter følgende ret pudsige Historie fra Trediveaarskrigens Begyndelse. Da et Regiment paa 3000 Mand drog bort fra Mønstringspladsen, fulgtes det af 2000 Fruentimmer. Den brave Oberst vilde skaffe sig af med denne Bagage, han lod nogle Dage gaa hen, og da man kom til et Flodoverfartssted, lod han Trosset blive tilbage paa den ene Flodbred, tog Færgemændene over med sig og forbød dem at sætte Folk over i de nærmeste Dage. Da Fruentimmerne saae, at Baadene ikke kom tilbage til dem, opløftede de et gruopvækkende Ramaskrig, Soldaterne opdagede, hvad der var i Vejen, og hele Regimentet stormede ned til Strandbredden under Skrig: »Potz Slapperment! jeg vil have min Tøs igjen, hun har min Skjorte og Krave, mine Strømper og Sko!« Naar Obersten vilde have Regimentet fremad og undgaa Mytteri, syntes der ikke at være andet for end at give efter. Han hittede paa en ny Udvej: »Han lod røre Trommerne og forkynde, at han kun vilde taale gifte Koner i Toget. Almindeligt Væddeløb, Soldaterne styrtede rundt med deres Fruentimmer til alle Kirker i Nærheden. Det holdt haardt med at faa Præster nok til at forrette Vielserne, men i to Dage blev der skabt 800 nybagte Ægtefruer, deriblandt Fruentimmer af den allerværste Slags.«

Det er tilstrækkelig indlysende, at det ikke var nogen Sinecure, den omtalte Embedsmand beklædte.

Inden for de enkelte Faner var der ogsaa et stort Antal Charger, som Soldaterne selv besatte ved frit Valg. En af de ejendommeligste Bestillinger var at være Ambosat (Ambassador), en Person, der, naar Lønningen udeblev, eller man var utilfreds med et eller andet, forebragte Kammeraternes Klager for de overordnede. Deres Sprog var næppe altid det fineste; 1527 blev den gamle Høvding Georg Frundsberg saa opbragt over nogle Ambosaters frække Tale, at han fik et apoplektisk Tilfælde og døde paa Stedet.

Rettergangen var forbunden med mange Formaliteter, og Straffene vare grusomme. Den almindelige Formel for en Dødsdom lød saaledes, at den skyldige skulde føres ud paa en fri Plads, »og hans Legeme med et Sværd hugges i to Stykker, saa at Hovedet bliver den mindste og Kroppen den største Part«. Skulde han hænges, hed det: »Mestermanden skal føre ham til et grønt Træ og hænge ham op ved hans Hals, saa at Vinden kan blæse baade oven og neden om ham, Lys og Sol skinne paa ham i 8 Dage, derpaa skal han løses ned og begraves efter Krigsskik«. Folk, der havde begaaet æreløse Forbrydelser, bleve hængte paa udgaaede Grene. Efter Dommens Forkyndelse brød Fogeden sin Stav over Forbryderens Hoved, og Dommen blev strax fuldbyrdet.

Om Uddannelse af Mandskabet var der slet ikke Tale. Soldaterne lærte at danne Karréer for at værge sig mod Rytteriangreb; det var den hele Exercits. Nogen overordnet Ledelse under Fægtningen kjendtes heller ikke, det var den enkeltes Tapperhed, der gjorde Udslaget; dog var Ordningen af Tropperne ikke aldeles vilkaarlig. Man brugte mest Opstilling i Firkant; det bedste og paalideligste Mandskab og Officererne fordeltes i de ydre Rækker; Folkene i de yderste vare bevæbnede med lange Spyd, afvexlende med Hellebarder, de næste tre havde korte Vaaben,

og Midterrummet fyldtes med, hvad der var tilovers; paa hvert af Karréens Hjørner opstilledes mindre Afdelinger Hageskytter. For det Tilfælde, at man ikke kunde komme til at anvende denne Kvadratopstilling, giver en af den Tids krigsvidenskabelige Forfattere det fortræffelige Raad, at man saa maatte vide at finde sig deri og hjælpe sig, saa godt man kunde.

Naar man havde nærmet sig Fjenden paa nogle Hundrede Skridt, opstod der ofte et kort Holdt. Anførerne, der i Begyndelsen stode foran Fronten, men senere hen i Tiden traadte ind i første Række, udfordrede hinanden til Tvekamp, ved hvilken Regimenterne saae til i aandeløs Spænding; men kun »ærlige« Krigsmænd fik den Ære at indlade sig i en saadan Tvekamp. Den, der, skjønt Tysker, kæmpede mod Kejseren og Riget, blev stemplet som Forræder og afvist. Fra Slaget ved Pavia fortælles følgende:

»Da nu begge Parterne havde nærmet sig hinanden, traadte Høvedsmanden Langemankel fra Augsburg ud af de sorte Skarer (de tyske Knægte, der stode i fransk Sold), løftede sin Arm og udfordrede med lydelig Stemme Frundsberg og Embs til Kamp; men han blev forkastet, skjældt ud og hugget ned med mange Vaaben, og en Knægt løftede hans afhuggede Haand med de gyldne Fingerringe i Vejret som et Sejerstegn.« Den omtalte Frundsberg havde for Resten paa denne haarde Slagdag trukket en Munkekutte over Rustningen for lettere at slippe forbi Petrus, Himmelportneren, hvis han skulde falde.

Efter Førernes Tvekamp gik Hærene ind paa Livet af hinanden, og denne Nærkamp frembød naturligvis ganske andre Scener end dem, vi kjende fra de moderne Krige. Ofte varede Kampen saa længe, at det ene Parti var fuldstændig tilintetgjort. Der er opbevaret os mangfoldige Exempler paa storartet Mod og Tapperhed, Winkelrieds Daad ved Sempach har haft mange Efterlignere. For at

bryde igjennem den Skov af Lanser, som den fjendtlige Front frembød, var der ofte særlig modige Mænd, som sprang ind imod Spydene og søgte at danne en Aabning. Det var næsten altid den sikre Død.

Rytteriet angreb heller ikke gjærne disse firkantede Pindsvin; først senere, da Musketten afløste Spydet, fik Rytteriet atter fuld Betydning; hyppigere og hyppigere kastede det det afgjørende Lod i Vægtskaalen; i Trediveaarskrigen, hvor Landsknægtvæsenet var paa Hældingen, udgjorde Rytteriet ofte Tredjedelen, ja undertiden det halve af Hærens Styrke.

Kun sjælden var der Reservestyrke, som da mest blev tilbage for at beskytte Lejren og Trosset. I Tyrkerkrigene var det altid nødvendigt, da Tyrkernes lette Rytteri stedse sværmede om i Ryggen paa de kristne Hære.

Marchen var, som Kampen, vilkaarlig og regelløs. Der blev sendt et Fortrav i Forvejen, men sjælden sørgedes der for at sikre Flankerne. Var man i Nærheden af Fjenden, søgte man Sikkerhed ved at formere Firkanter. At Soldaterne ikke holdt sig paa Veje og Stier, hvor saadanne fandtes, er næsten en Selvfølge; at skaane dyrkede Marker o. lign. var et Humanitetshensyn, man næppe kjendte noget til.

Strategiske Dispositioner toges kun i ringe Grad, da den Tids Landkort vare alt andet end paalidelige, foruden at de vare overordentlig store Sjældenheder. Det anføres som noget særdeles mærkværdigt, at Karl V i den schmalkaldiske Fejde har haft et Landkort »og forstaaet at læse det«.

Stødte man paa Fjenden, udviklede der sig ganske vist tit heftige Skjærmydsler; men det kom næsten aldrig strax til en afgjørende Kamp. Hærene gjorde Holdt, man undersøgte hinandens Stilling og sendte Herolder til Fjenden for at spørge, om han vilde tage mod Slag. Kun naar der var erklæret »mala guerra«, udebleve disse militære Høflig-

hedsakter. Naar Slaget var vundet, eller man havde taget en By med Storm, begyndte den længselsfuldt ventede Plyndring. Fangerne bleve vurderede og Løsepengene fastsatte, Riddere bleve løsladte paa Æresord. Paa Trediveaarskrigens Tid var dog den sidste Skik ophørt.

Kunde Landsknægtene være tapre og opofrende over for deres Førere og deres Fane, fik Piben en anden Lyd, naar Lønningen udeblev, og Nød og Mangel bankede paa. En dump Gjæren gik igjennem Rækkerne, man brugte Trusler og Haansord mod Kassemestrene, og der sendtes stormende Deputationer til Høvedsmændene for at fordre den surt erhvervede Løn; men i de pengefattige Tider var det ofte en Umulighed at skaffe Penge til Veje. De overordnede maatte da give gode Ord, henvise til bedre Tider eller love at plyndre en eller anden rig By. I 1527 blev Rom plyndret af denne Grund. Paven, der var indesluttet i Engelsborg, havde allerede ved at love Førerne 400,000 Guldkroner overtalt dem til at føre Knægtene ud af Byen; men disse gjorde Mytteri, vilde ikke marchere bort, dræbte eller fordreve Officererne og forbleve haardnakket i den forpestede By, skjønt de døde i Hundredvis af Pest og Drik, — thi Vinen var dem for stærk.

Naar Solden lod vente for længe paa sig, kunde det ogsaa ofte hændes, at hele Hæren opløste og spredte sig, myrdende og plyndrende, udbredende Nød og Elendighed overalt, hvor den kom frem.

Bartholomæus Sastrow fortæller om et Mytteri, da Rigsdagen i Augsburg blev holdt 1547: De tyske Knægte havde i nogle Maaneder ikke faaet Betaling, og det blev fortalt, at Pengene havde været til Stede, men at Hertugen af Alba havde spillet dem bort. Da gjorde nogle af Knægtene Indfald i Fændrikernes Kvarter, bemægtigede sig tre Faner og droge med flyvende Faner i Slagorden til Vintorvet. Da nu Fanebærerne marcherede fremad, kom der en Spanier, der troede at vinde Ære og Naade hos hans

kejserlige Majestæt, han sprang ind i Rækken til Fanebærerne og vilde rive Fanen fra en af dem; men der kom tre Slagsværd efter Fændriken, og det ene huggede denne Fyr midt igjennem ligesom en Roe, efter det gamle Ord: »Den, der vil være med i Legen, faar ogsaa noget af Stegen.« Da Landsknægtene naaede Vintorvet, var der en stærk Renden og Løben af spanske Soldater, der besatte alle tilstødende Gader; alle Indbyggere, Kjøbmænd og Kræmmere, der havde anskaffet kostbare Varer, Silkeklæder, Sølv- og Guldklenodier, Perler og Ædelstene for Rigsdagens Skyld, vare bange for, at Byen skulde blive plyndret, hvad der vel ogsaa var sket, hvis Knægtene selv skulde have søgt deres Betaling. Der opstod derfor en vild Raaben, Sammenstimlen og Larm, og enhver rustede sig for Alvor; fremmede og Borgere laa i Rustninger paa deres Boder og Huse med Bøsserne rede til at brænde løs for at skjærme sig, saa godt enhver formaaede; men Kejseren sendte Bud og lod Landsknægtene spørge om, hvad de ønskede. Skytterne holdt deres Bøsseløb i venstre Arm, i højre Haand den brændende Lunte ikke langt fra Fænghullet og sagde: enten Penge eller Blod. Kejseren lod dem svare, de skulde give sig tilfreds, de skulde sikkert blive betalte den næste Dag; men de vilde ikke drage bort, før der var lovet dem Straffrihed, fordi de vare rykkede frem foran Kejserens Logemente. Dette lovede da Kejseren, de trak bort, fik Betaling den næste Dag og bleve aftakkede.« Alligevel lod Kejseren i de nærmeste Dage nogle af Hovedmændene hemmelig gribe og hænge.

Naar Krigen nærmede sig sin Afslutning, og Knægtene ikke havde tjent nok til at gjøre sig det behageligt i Fredstid, søgte de at trække Krigen ud ved at hindre det afgjørende Slag. Lykkedes det alligevel at faa Krigen til Ende og Knægtene aftakkede, kunde det let indtræffe, at de valgte sig en Anfører, droge rundt og plyndrede Landet,

indtil de bleve adsplittede med Magt eller fandt en ny Krigsherre, der lejede dem.

Vi ville nu tage Landsknægtenes Dragt i Øjesyn. Kejser Maximilian havde givet dem den mest uindskrænkede Frihed i Valget af Stoffet, Snittet og Farven, og der opstod derfor en saadan Formrigdom, at den ikke kunde overtræffes af en Maskerade. Havde man taget Klæde, Fløjl, Silke og Fjer til Bytte i en erobret By, gik det rigtignok løs med at udstaffere sig, jo mere broget og æventyrligt desto bedre. De brave Knægte vare de første, der brugte snævre Ærmer og tætsluttende Benklæder. For at skaffe Lemmerne større Frihed i Kampen bleve Overskæringerne opfundne og anbragte paa Leddene, altsaa paa Skuldrene, Albuerne og Knæene. Ogsaa Skoene bleve gjorte mageligere og bredere for til; de bleve kaldte Bjørnekløer eller Komuler. Senere blev der anbragt Opsnitninger ogsaa paa alle andre Steder af Klædningen, i alle mulige Former, Trekanter, Stjærner, Blade, Blomster, som Striber og Arabesker. Saa drev man Afvexlingen saa vidt, at man smykkede hver Arm og hvert Ben forskjellig. Imidlertid foraarsagede disse Huller i Dragten en Del Kølighed og Lufttræk, og man udforede dem derfor indvendig fra med et let Stof, helst saa afstikkende i Farve som muligt, og lod det bruse ud gjennem Snittene. Disse Udforinger bleve efterhaanden umaadeligere og umaadeligere og udartede endelig til de uhyre Pludderbuxer. Der gik meget Tøj med til denne Foring. Det fortælles om en Landsknægt, at han brugte 99 Alen Underfor til sin Dragt; da man spurgte ham, hvorfor han ikke havde taget 100, svarede han: »neun und neunzig sei ein langes Wort und gut landsknechtisch; hundert sei kurz und höre sich nicht so prächtig an.«

I Begyndelsen brugte man en Baret med bølgende Fjer til Hovedbedækning, senere blev en høj, kegleformet Filthat moderne, og paa Trediveaarskrigens Tid var denne fortrængt af en bred, rund Hat med Fjer.

Mod alle disse Modeudskejelser tordnede Præsterne forgjæves fra Prædikestolen; Overhofprædikanten i Berlin Dr. Musculus ivrede i en lang Række Taler mod den »zerlumpte, pludrige, unverschämte Hosenteufel«; men havde der ikke været værre Djævle, der havde besat Knægtene, end denne, kunde det endda have været godt. Drukkenskabsdjævelen var, som Luther bemærkede, Stamgjæst hos den tyske Nation, og Landsknægtene dannede ingen Undtagelse fra deres Landsmænd. At de sloges bedst, naar de vare »fugtede«, vidste alle Anførerne og gave dem derfor gjærne en Læskedrik før Kampen. Da Venetianerne i 1513 havde omringet den gamle Frundsberg og opfordrede ham til at overgive sig, svarede han, at vel havde han kun nøgne Drenge; men naar enhver af dem fik en Pokal Vin i Livet, vare de ham kjærere end Venetianerne i Harnisk fra Top til Taa.

Spillesygen gav ikke Drukkenskaben noget efter. Selv Landsknægtenes mest fremragende Førere vare smittede af denne Last. En af dem, Schärtlin, fortæller selv: »Paaskedag 1528 droge Franskmændene for Neapolis og belejrede os haardt ind i September. Vi havde slet Vand, slet Korn, liden Vin, mange syge Krigsfolk. I samme forbandede By spillede jeg 5000 Dukater bort i én Time.« En anden Gang tog han Oprejsning ved at vinde 4000. I Lejren ved Florents vandt Konrad v. Bemelberg 200,000 Gylden fra Prinsen af Oranien, hele den Sum, som Landsknægtene skulde lønnes af. I 1631 havde en Landsknægt ved Magdeburgs Erobring gjort 30,000 Dukater til Bytte og strax atter tabt dem i Spil. Tilly sagde til ham: »For disse Penge havde du kunnet leve som en Herre alle dine Dage; da du ikke forstaar at tjene din egen Velfærd, kan jeg ikke indse, hvad

Nytte Kejseren skulde kunne have af dig.« Og han lod ham hænge.

I Begyndelsen spillede man mest Kort, »Landsknægt«; men det gik for langsomt, Tærningerne vandt Overhaanden. Sjælden gik det ærlig til. Falske Tærninger bleve fabrikerede med stor Kunst, Anvendelse af Kviksølv og Bly var kun det allersimpleste Middel.

Ved Kortspil ødes der Tid, Penge og Eder, siger man. Det var ikke at vente, at Landsknægtene skulde tage særligt Hensyn til Undladelse af at bande, naar de tabte. Ofte vare Ederne af den vildeste, mest blasfemiske Natur. I en Befaling, der sætter Bøde for Brugen af gudsbespottende Eder, forbydes det f. Ex. at sværge ved Guds Tarme, Pandeskal, Lunge eller Lever o. s. v., og det er endda næsten de uskyldigste af de Eder, der opregnes i Ordren.

Alle den Slags Udsvævelser brød naturligvis kraftigst frem i Lejrlivet, hvoraf Schiller i »Wallensteins Lager« har givet os et saa fortræffeligt Billede. At Landsknægtene heller ikke have været synderlig delikate i deres Forhold over for det svagere Kjøn, behøver næppe at antydes. Med deres Religiøsitet har det heller ikke været videre bevendt, ligesom deres moralske Begreber vare højst uklare. Deres Tro var nærmest Overtro.

Den Antagelse, at man ved hemmelige Formularer, Trylledrikke, Salver o. lign. kunde gjøre sig usaarlig, er ældgammel. Man søgte da paa alle mulige Maader at opnaa dette Gode. Meget gamle Beskyttelsesmidler vare St. Georgsskjorter. Julenat skulde en uplettet Jomfru i Djævelens Navn spinde, væve og sy dem; det blev ogsaa anset for kraftigt, naar man hemmelig kunde faa dem lagt paa Alteret, saa længe til der var læst tre Messer over dem. Skete det, at Bæreren dog alligevel fik et Saar, maatte der være blevet blandet fremmed Garn imellem det tryllekraftige. Meget yndet var det, at man

lod Johannes-Evangeliet skrive meget smaat paa tyndt Papir, lagde det hemmelig under Alterklædet, ventede, indtil de tre Messer vare læste derover, puttede det i en udhulet Hasselnød og hængte denne, ofte indfattet i Guld- eller Sølvkapsler, om Halsen. Andre nøde den hellige Nadver under stille Paakaldelse af Djævelen, toge Oblaten ud af Munden igjen, løsnede Huden fra Kjødet et eller andet Sted paa Kroppen, stak Hostien der ind og lod Stedet heles.

Der var en Mængde andre Midler i Mode. Et Stykke af Galgestrikken, hvori et Menneske var blevet hængt, Ulveøjne, Flagermusehoveder, sjældne Planter m. m. bleve viklede i et sort Hankatteskind og baarne paa Kroppen. Den, der aldrig nogen Sinde havde spist Nyrer, var sikker for Skud og Pestilens. De, der vilde være sikrest, sluttede Pagt med Satan, som for øvrigt ogsaa uddannede Elever, der kunde lære Kunsten fra sig.

Dog de mørke Magter, som Krigeren indlod sig med, vare troløse. De beskyttede ikke mod alt; enkelte Steder paa Kroppen, f. Ex. Armhulerne, kunde ikke blive »haarde«, — men selv Achilles havde jo sit saarbare Sted. Man var heller ikke sikker over for alle Vaaben. Ofte hjalp Trolddommen kun mod Staal og Bly, men ikke mod Bondens Trækølle eller Kuglen af ædelt Metal, navnlig af arvet Sølv. Vi vide jo saaledes, at Printzenskiøld, der var skudfast, efter Sagnet blev fældet af en Sølvknap.

Der var flere af de bekjendte Anførere, som ansaas for skudfri, selv Karl V, troede man, kunde ikke fældes ved Kugle. I Lejren ved Ingolstadt 1546 stod han i en voldsom Kugleregn; en højtstaaende Herre vilde føre ham ud af Ilden, men Kejseren svarede ham smilende: »Véd du ikke, at for en Kejser er der ingen Kugle støbt?« hvilket naturligvis styrkede Troen paa hans Usaarlighed. I Trediveaarskrigen ansaa man Tilly, Wallenstein og

Terzka for haarde; derimod kunde Pappenheim ikke rose sig af denne Egenskab, da han næsten ikke slap fra en eneste Fægtning uden Saar.

Efter den store Krig var Landsknægtenes Tid forbi; men mangfoldige kraftige og muntre Sange ere fra dem gaaede over til det tyske Folk, hvor de endnu leve og minde om de vilde Krabater.

Holger Lund.

Katharina von Bora.*)

I vor Tid, da Kvindespørgsmaalet staar paa Dagsordenen, da man overalt taler og skriver om Kvindens Emancipation og Kvindens Kald, om den kvindelige Opdragelse og Kvindens Rettigheder, kan det have sin Interesse at kaste et Blik tilbage paa en ældre Tid og se, hvorledes et ægte Husliv tog sig ud i det 16de Aarhundrede. Det lader sig vel forsvare en kort Stund at sysselsætte os med en tysk Kvinde af den ægte Slags, der var en højtbegavet Mands Hustru og som saadan erhvervede sig Kjærlighed og Agtelse, og der som Moder med ufortrøden Troskab opfyldte Kvindens ædleste Opgave. Desto værre kunne vi ikke give nogen fuldstændig Livsskildring af Katharina vor Bora; hvad vi vide om hende, er i Grunden kun lidet, vi kunne blot samle enkelte spredte Træk, der lade sig sammenføje til et tarveligt Billede.

Katharina von Bora hører til de Kvinder, hvis Rygte er blevet mest skamskjændet; i fulde Strømme have de ultramontane, jesuitiske Løgnere udtømt deres Edder og Gift over hende, gjort hende til en skamløs Kvind, en ondskabsfuld Drage og Xantippe, og selv paa Protestanternes Side har Sladren fundet Gjenklang, og med den ægte

*) Efter Dr. Friederich Koldewey: Lebens- und Characterbilder. Wolfenbüttel 1881.

Kjærlighed til Næsten har man ikke undladt at diske op med alskens Sladder og trukket alle hendes Smaasvagheder frem; dog vi skulle ikke dvæle ved alle disse usle Bagtalelser eller indlade os paa at gjendrive dem.

Hvad man véd om Katharinas Slægt og Ungdom, er yderst lidt. Den adelige Familie von Bora, hvortil hun hørte, havde hjemme i det Meiszenske; dens Vaaben var en Klo i gyldent Felt, Hjælmen smykket med en Paafuglefjer; Steinlausitz er det ældre, Mildenstein det nuværende Navn paa det lille adelige Gods ved Bitterfeld, som tilhørte Familien. Her maa man derfor højst sandsynlig søge Katharinas Fødested; en Skuemynt, som hendes Mand engang forærede hende, nævner den 29de Januar 1499 som hendes Fødselsdag. Faderens Navn kjende vi ikke, Moderen hed Anna og nedstammede fra den ansete Slægt von Haugwitz. Familien var efter al Sandsynlighed kun lidet velhavende, og Katharinas Brødre søgte senere deres indflydelsesrige Svogers Anbefaling.

Hvorledes Katharina har henlevet sin Ungdom, er aldeles ubekjendt; vi gjenfinde hende først i det adelige Bernhardiner-Nonnekloster »Gottes- eller Marienthron« i Nimptsch ved Grimma; hvorledes hun er kommen der ind, om det er med hendes egen eller efter fremmed Vilje, vide vi heller ikke. Det var paa hine Tider langt lettere for Adelsstanden, ja selv for mangen Kreds af Borgerstanden, at forsørge deres ugifte Døtre og Søstre end nu til Dags; man spærrede dem simpelthen ind i et Kloster, om muligt allerede i Barnealderen, sparede saaledes Udstyret og havde oven i Kjøbet udført en Gud velbehagelig Gjerning, havde sikret »Christi Brud« et anstændigt Udkomme her paa Jorden og visse Forrettigheder for Evigheden. Familien von Bora har saaledes rimeligvis baade forenet himmelske og jordiske Hensyn, den Gang den unge Käthe maatte tage Sløret.

Hvorledes Katharina fandt sig i sin Stilling, hvorledes

hun henlevede sin Tid bag de stille Klostermure, lade Kilderne os ligeledes i Uvished om. Kun det synes at staa fast, at hendes Løfte ikke har været et tomt Mundsvejr. Ligesom hendes Ægtefælle kunde sige om sig selv: »Sandt er det, jeg har været en from Munk. Hvis nogen Sinde en Munk er kommen ind i Himmerig ved Munkevæsenet, vilde jeg ogsaa være kommen der ind. Havde det varet længere, havde jeg pint mig til Døde med Vaagen, Beden, Læsning og andet Arbejde,« saaledes kan han ogsaa give sin Käthe det ærlige Vidnesbyrd, at hun i sit Papisteri har bedet »hidsig, flittig og ofte.« Dog synes Søster Katharina at være bleven sparet for de tunge Sjælekampe, de Timer, fulde af dyb Nedslagenhed og Fortvivlelse, som Broder Martin maatte lide, inden han kunde kæmpe sig frem til den evangeliske Frihed og Klarhed; de Storme, der oprørte Mandens Sjæl til den dybeste Grund, synes kun at have kruset Kvindens Hjærte med sagte Bølgeslag.

Midt under dette stille Klosterliv falder en Begivenhed, som skulde blive af den mest afgjørende Betydning for hele Evropa som for vor Katharina. Den 31te Oktober 1517, Aftenen før Alle Helgenes Dag, opslog den, uden for Wittenbergs Mure, hidtil kun lidet bekjendte Augustinermunk, Professor og Doktor Martinus Luther sine velbekjendte Stridspunkter mod Afladens skammelige Misbrug. Der udfordredes kun et let Hammerslag for at fæstne Luthers Skrift paa Døren til Wittenbergs Slotskirke, og dog rystede dette Slag det romerske Hierarkis tusendaarige stolte Bygning i dets Grundvold; Slaget vakte kun en sagte Gjenlyd fra Wittenbergs Kirkedør og dog var det Tegnet til en ny Tids Begyndelse, Signalet til den religiøse og nationale Gjenfødelse for en stor Del af Evropa.

At dette Hammerslag imidlertid ogsaa skulde sprænge Klostrenes stærke Porte og sprede en frisk Luftning til de kvalme Celler, anede den Gang vistnok ingen — Luther

maaske mindst af alle. Efter som før den Stund bor han i Klosteret, bærer endnu Munkekutten. Først i den stille Ensomhed oppe paa Wartburg modnes hans Opfattelse af det urigtige og fordærvelige ved Cølibatet og Klosterløfterne og meddeles den forbavsede Verden i Skriftet »om de gejstlige og Klosterløfterne«. Allerede tidligere havde vel en eller anden Klosterbroder ved en hemmelig Flugt forladt sin ensomme Celle; men nu giver en vidunderlig Ophidselse sig Luft i alle Klostergange, næsten fra alle Klosterporte ile Munke og Nonner bort, snart staa enkelte Klostre næsten ensomme, berøvede deres Beboere; kun hist og her sniger en gammel, kroget Skikkelse sig sukkende gjennem de uhyggelige Haller og ringer forgjæves med Klokken, der endnu nylig samlede den andægtige Broder- og Søsterskare.

Reformatorens flammende Ord vakte ogsaa en Gjenlyd i det stille Klosterrum i Nimptsch. Cellerne bleve for trange for ni Klosterfrøkener, og de bede deres Slægtninge om Tilladelse til at turde forlade Klosteret. De kunne, sige de, for deres Sjæles Saligheds Skyld ikke længere holde ud dér og tilbyde sig at lide og gjøre alt, hvad fromme Børn skulle lide og gjøre; de fik samtlige et afslaaende Svar.

De rette nu en indtrængende Bøn til Luther om at hjælpe dem, og Luther antager sig de forladte. Man træffer de nødvendige Anstalter med sømmeligt Hensyn til det passende, og tre ansete, agtede Borgere fra Byen Torgau, med Leonhard Koppe i Spidsen, befri de stakkels Kvinder Natten til første Paaskedag 1523. Om Klostrets Porte ved denne Lejlighed bleve sprængte, eller Flygtningene stege over Havemuren, lader sig ikke afgjøre. Transporten var ikke uden Fare, da Vejen til Wittenberg førte gjennem Hertug Georgs Omraade, og han var en af de heftigste Modstandere af de kirkelige Forandringer; som Sildetønder, andre mene endog i Sildetønder, bleve Staklerne stuvede paa en Vogn,

men naaede uden Farer tredje Paaskedag til Wittenberg; en af de ni var Katharina von Bora.

Luther var fast overtydet om Retfærdigheden af det skete; i en trykt Skrivelse til Leonhard Koppe, Anføreren for Expeditionen, fortæller han de nærmere Omstændigheder, nævner de ni Jomfruer ved Navn og retfærdiggjør Handlingen ved den hellige Skrift. »Hvad vi gjøre,« siger han, »gjøre vi i Gud og sky ikke Lyset.« Levende Bekymring nærer han for Flygtningenes Udkomme; først vil han skrive til deres Slægtninge — saaledes fortæller han det til sin Ven Spalatin — om at de skulle modtage dem; saafremt dette Skridt imidlertid bliver uden Resultat, vil han se at anbringe dem et eller andet Sted; tilsvarende Løfter har han allerede modtaget; nogle vil han, om muligt, gifte bort; den nærmeste Trang maa afhjælpes ved en Kollekt.

Lad os nu overlade de befriede Nonner til deres Skæbne og blot fæstne vor Opmærksomhed paa den ene, Katharina von Bora. Hun fandt først sit Ophold i Magister Philip Reichenbachs Hus; han var den Gang Byskriver, blev senere Borgmester i Wittenberg og naaede sluttelig Værdigheden som kurfyrstelig Raadsherre. Her henlevede Katharina tvende Aar, og hun faar det Skudsmaal, at hun har forholdt sig »stille og vel« i al denne Tid.

Luther tænkte den Gang for sin Person endnu ikke paa Giftermaal, og det var langtfra, at Katharina allerede paa den Tid havde gjort et dybere Indtryk paa hans Sind. I en senere Tid sagde han selv: »Hvis jeg for 13 Aar siden havde villet fri, havde jeg taget Eva Schönfeldin (hun hørte ogsaa til de ni), som nu er forenet med Doktor Basilius, der er Medikus i Preussen. Min Käthe havde jeg den Gang ikke kjær; thi jeg havde hende mistænkt for at være stolt og hoffærdig.«

Snart fandtes passende Friere, først Hieronymus Baumgärtner, en Nürnberger Patriciersøn, der senere beklædte en

højt anset Stilling i sin Fædrenestad. Under hans Ophold i Wittenberg synes der at have udspundet sig et lille Kjærlighedsforhold mellem de unge Mennesker; men det indledede Forhold gik itu, før det kom til endelig Forstaaelse, og Baumgärtner drog tilbage til sin Hjemstavn. I Aaret 1524 skrev Luther til ham: »Naar du endnu vil have din Käthe, saa skynd dig, før hun bliver givet bort til en anden, som allerede er tilstede. Hun har endnu ikke overvundet sin Kjærlighed til dig; jeg i det mindste vilde glæde mig, om I bleve forenede.« Dog Hieronymus vilde aabenbart ikke, og det er et godt Tegn paa den forsmaaedes Godmodighed, at hun 18 Aar senere endnu hilser sin utro Ven.

Nu skulde Katharina tage en anden Frier, en ung gejstlig ved Navn Kaspar Glatz, en Mand af saa heftig en Karakter, at han derved senere paadrog sig en Afsættelse fra sit Embede. Ham vilde Katharina imidlertid aldeles ikke vide noget af; klagende kommer hun til Luthers Ven Amsdorf og beder ham bringe Luther paa andre Tanker. Ja dersom Amsdorf eller Luther vilde begjære hende til Hustru, vilde hun ikke vægre sig. Man har draget denne hendes Ytring i Tvivl; dog andre Tider, andre Sæder! Selv om hun virkelig har udtalt sig saaledes, og det er nu vor Mening, maa vi ikke tage hende denne naive, og efter vor Opfattelse ukvindelige Aabenhjærtighed alt for ilde op.

Om dette Katharinas aabne Ord har haft nogen Indflydelse paa Luthers Bestemmelse, kan ingen give os nogen Oplysning om. Der forløb i hvert Fald et halvt Aar, før han gjorde det afgjørende Skridt. For længst var han bandlyst af Paven, lyst fredløs af Kejseren, og ved sit Forhold over for de oprørske Bønder havde han paa denne Tid ogsaa opflammet de lavere Folkeklassers Had mod sig. Hans Liv svævede stadig i Fare; de mest forskjellige Mennesker og Partier tørstede efter at trykke den blodige Martyrkrone om den wittenbergske Munks Hoved. Var det

saaledes lige paa Afgrundens Rand ikke betænkeligt, ja samvittighedsløst at ville grunde en Familie?

Dog netop paa denne Tid, medens Uvejrsstormene saaledes rasede, rørtes i Luthers Bryst en Længsel efter Hjemmets stille, fredelige Havn. Man kan af hans Breve se, hvorledes hans Utilbøjelighed mod Ægteskabet langsomt tager af. Med hans Billigelse og paa hans Raad træde stadig flere og flere gejstlige ind i Ægteskabet; allerede 1522 vare hans Venner Justus Jonas og Bugenhagen foregaaede ham med et godt Exempel, ligesaa Zwingli i Aaret 1524. I en trykt Skrivelse tilraader han endog den bekjendte Ærkebiskop Albrecht af Mainz og Magdeburg at omdanne sine Bispedømmer til et verdsligt Fyrstendømme og begive sig selv i Ægteskab. Det er karakteristisk, hvad han i denne Henseende skriver til sin Svoger, Doktor Johan Rühel, som var kurmainzisk Raadsherre: »Og saafremt hans kurfyrstelige Naade atter skulde sige, som jeg ogsaa tilforn har hørt, hvorfor jeg ikke ogsaa selv tager (en Kvinde), da jeg dog ægger enhver dertil, skal I svare, at jeg endnu stadig frygter, at jeg endnu ikke er dygtig nok dertil. Dog saafremt mit Ægteskab maatte tjene hans kurfyrstelige Naade til nogen Styrkelse, vilde jeg gjærne snart være beredvillig til at foregaa hans kurfyrstelige Naade med et Exempel.«

Saaledes modnedes Beslutningen i Luthers Sjæl. For sine Venner udtalte Luther sig ikke om denne Sag; han maatte netop frygte for at støde paa Modsigelse hos mange. Den ængstelige Melanchthon var ikke den eneste, som frygtede denne Anledning til Forhaanelser, og hans Ven, Hieronymus Schurf sagde: »Naar dette Menneske tager en Kvinde, vil hele Verden, ja selv Djævelen le, og han fordærve hele sin Sag dermed.« Luther selv anfører tvende Grunde, som have været bestemmende for ham: Hensynet til hans aldrende Faders Ønske og Hensigten at styrke den gode Sag ved sit Exempel. En uovervindelig Tilbøjelighed

for Katharina, en romantisk Kjærlighedslængsel hos den to og fyrretyveaarige Mand kan ikke spores; vi maa tro paa hans Ord, naar han skriver til en af sine kjæreste Venner: »Jeg er ikke forelsket og ikke i Lidenskab«; men naar han tilføjer: »Jeg er Käthe god,« mærke vi dog, at heller ikke denne Mand er bleven ganske uberørt af hin dybe, anelsesfulde Længsel, som en dybsindig Græker saa aandrig har skildret, og der klinger os saa ukunstlet og simpelt i Møde fra Bibelens Ord: »Det er ikke godt, at Mennesket er alene.«

Dog lad os nu se, hvilken Gang Luthers Ægteskabsanliggende tog. Eftermiddagen den 13de Juni 1525, Tirsdagen efter Trinitatisfest, traadte Luther ind i Byskriver Reichenbachs Hus i Følge med sine tre fortrolige Venner, Doktor Pommer, Maleren Lukas Cranach og Doktor Johan Apel, Professor i kanonisk Ret. I behørig Form anholder han hos Husets Herre om hans Plejedatter Katharinas Haand; hun hidkaldes og holder i Begyndelsen det hele for Spøg; men da hun ser, det er Alvor, giver hun sit Samtykke uden nogen sky Tøven. Imidlertid havde ogsaa Provsten, Doktor Justus Jonas, og Cranachs Ægtefælle indfundet sig, og Bugenhagen vier strax Parret uden nogen Døbeseddel eller Lysning. Dette skete Kl. 5. Efter et fælles Aftensmaaltid skiltes det lille Selskab ad. Luther retfærdiggjorde senere dette Hastværk med følgende Ord: »At opsætte Brylluppet længe, er meget farligt, fordi Satan gjærne vækker Hindringer og megen Forvirring ved onde Tunger, Bagtalere og gjensidige Venner. — Naar jeg ikke strax og i Stilhed havde holdt Bryllup med enkelte Personers Vidende, havde de alle forhindret det; thi alle mine bedste Venner skreg: Ikke denne, men en anden.«

Dagen efter Brylluppet gjorde Luther et Middagsgilde for sine wittenbergske Venner, ved hvilken Lejlighed den ængstelige Melanchthon var fraværende. Wittenbergs Raad sendte sin Lykønskning og fjorten Potter forskjellig Vin

for Festlighedens Skyld og som Tegn paa Agtelse. Et endnu større Gilde, hvortil ogsaa Luthers Forældre, hans udenbys Venner og Velyndere vare indbudte, fandt Sted den 27de samme Maaned. Ogsaa denne Gang sendte Raadet en Æresskjænk, 20 Gylden og et Fad Einbecker-Øl og lagde hertil ved Nyaarstid et Stykke skotsk Lærred. Universitetet gratulerede ligervis og skjænkede Ægteparret et stort Æresbæger af Sølv, der nu findes i Universitetsbiblioteket i Greifswalde.

Saaledes var Pagten sluttet. Vennerne rystede til Dels betænkelig paa Hovederne, og Modstanderne udgøde Strømme af Spot og Haan over Ægteparret; af Munkens og Nonnens Ægteskab vilde Antikristen blive født. Luther lod sig dog ikke anfægte heraf, han var vant til at blive haanet og betalte med samme Mønt. Katharina har derimod vistnok ofte været forsagt; men Manden vidste at sprede hendes Sorger og Betænkeligheder, og i det wittenbergske Augustiner-Kloster, som Kurfyrsten allerede tidligere havde foræret Luther, skabtes nu et smukt, lykkeligt Hjem. Lad os se os lidt om her inde, lad os se, hvorledes Käthe har syslet her som Husets Frue, som Ægtefælle og Moder; men først maa det dog interessere os at vide, hvorledes vi skulle tænke os Fru Käthe. Hvorledes var vel hendes Ydre, hendes Dannelse, hendes Karakter?

Her maa vi nu først og fremmest indrømme, at Katharina ikke var, hvad man sædvanligvis tænker sig ved et Kvindeideal; men det er i øvrigt en mislig Sag med disse Idealer. De existere, Gud ske Lov! men de existere, de have kun deres Tilværelse i Ideen. Ynglingen og Jomfruen søge dem i Virkelighedens Verden. Manden og Kvinden maa skatte sig lykkelige, naar det fattige, jordiske Liv yder dem en Tilnærmelse til Idealet, et taaleligt Afbillede af deres Ungdoms Drømme. Vi maa saaledes ingenlunde tænke os Käthe som en Raphaelsk Madonna, hvis Aasyn bærer et Gjenskin af himmelsk Renhed; men lige saa lidt var hun en for-

førerisk Circe, som de katholske Skribenter have villet gjøre hende til. Kjøn og net har hun dog været, som det fremgaar af Lukas Cranachs Malerier; maaske vil man finde hendes Træk noget for djærve og strænge; men de samme lidt haarde, bestemte, næsten kunde man sige lidt mandige Træk gjenfinder man hos de gamle tyske Maleres Madonnaer.

Hvis vi nu ville spørge om Käthes aandelige Dannelse, var den naturligvis saaledes, som man kunde vente det af en Tid, der ikke engang kjendte de jævneste Pigeskoler, endsige højere kvindelige Dannelsesanstalter. Fremmede Sprog kjendte hun slet ikke, hendes Skrivekunst var ikke synderlig betydelig, og i Geografi og Historie var hun yderst svag. Engang sad hun ved Siden af sin ivrig studerende Ægtemand og afbrød ham med det Spørgsmaal: »Hr. Doktor, er den tyske Stormester en Broder til Markgreven?« Luther maatte smile; thi Markgrev Albrecht og Stormesteren var en og samme Person, og der var den Gang i Wittenberg netop megen Tale om Begivenhederne i Østpreussen, som tilhørte den tyske Ridderorden, men hvis Stormester paa den Tid (1525) omdannede Landet til et arveligt Hertugdømme for sin Familie. Et kunde dog den gode Käthe; hun kunde læse og læste ogsaa flittig, rigtignok ikke i Aviser eller Romaner, men i Bibelen, som hendes Mand nylig havde oversat paa fortræffelig Tysk. Hun læste flittig i den hellige Bog, og man siger, at denne Læsning just ikke har været skadelig for hende.

Hvorledes har en saa udannet Kvinde, kunde nogen spørge, passet for en saa lærd, en saa aandrig Mand? Hvorledes kunde hans store Sjæl finde Tilfredsstillelse ved Samlivet med en Kvinde, der stod saa dybt under ham? Nu, om Smagen lader der sig, som bekjendt, ikke disputere; men for øvrigt stod det sig temmelig tarvelig med den kvindelige Dannelse. Lad os i denne Henseende høre selve Luthers Ord: »Kvinder tale om Husholdningen med Mester-

skab, med Ynde og Huldsalighed, saa at de overtræffe Cicero, den mest veltalende Taler. Og hvad de ikke kunne bringe i Stand med Veltalenhed, opnaa de ved Graad, og til den Slags Veltalenhed ere de fødte; thi de ere af Naturen langt mere veltalende og dygtige til Tvistigheder end vi Mænd, som først ved lang Erfaring, Øvelse og Studering erholde vor Færdighed. Naar de imidlertid gaa uden for Husholdningen, du de til ingen Ting; thi skjønt de have Ord nok, er der ingen Mangel paa Sager, de ikke forstaa sig paa. Derfor tale de ogsaa herom i høj Grad pjattet, snakkesalig og forvirret mellem hinanden; heraf fremgaar, at Kvinden er skabt for Husholdningen, Manden derimod for Politikken og til at bestyre og føre det verdslige Regimente, Krigen og Retsvæsenet.«

Dette lyder ganske vist haardt og stemmer ikke med vor Tids Opfattelse; men disse beskedne Fordringer, som Luther for øvrigt har tilfælles med Tysklands største Filosof, vare i Stand til at gjøre Reformatoren lykkelig. For øvrigt maa vi da heller ikke tænke os Käthes Dannelsestrin alt for ubetydeligt; havde hun end ikke den fulde Forstand for sin Mands lærde Virksomhed, manglede hun dog ingenlunde Interesse for hans Gjerning. Luther gjorde hende bekjendt med betydelige Begivenheder og læste Breve op for hende. Dette taler dog altid til Gunst for hende.

Käthes Hjærtes Dannelse var en hel Del bedre end hendes Aands Uddannelse; hun fortabte sig rigtignok ikke i en taareflydende Sentimentalitet, hun var tvært imod en fuldstændig praktisk, reel Natur. Hendes Fromhed er ren, uhyklet, jævn og uden mange Ord; ydmyg erkjender hun, hvor langt hun er borte fra den kristelige Fromheds Maal; i rastløs Opfyldelse af sine Pligter, i trofast Kjærlighed til sin Mand og sine Børn tjener hun sin Gud. Hun har Hjærte for sine Medmenneskers Nød og tilsidesætter gjærne Hensynet til eget Vel og egen Sikkerhed for fremmed Sorg

og Trang. Det viste sig navnlig i de Aar, da Pesten rasede i Wittenberg. Raadet forlod Staden, mange syge omkom af Mangel, men Katharina og hendes Mand bleve tilbage og hjalp til, saa godt det gik. Da Farsoten havde gjort fire Børn forældreløse, fandt disse en Optagelse i Augustinerklosteret, skjønt mange rystede paa Hovedet og mente, at dette var at friste Gud. Sin Mands gamle, svagelige Fader havde hun gjærne taget til sig i Huset for at kunne pleje ham som en Datter; men den gamle Mand døde, før hendes Ønske kunde opfyldes, netop ved den Tid, da Luther 1530 i Koburg afventede Udfaldet af Forhandlingerne paa Rigsdagen i Augsburg.

En Helgen var Katharina nu ganske vist ikke, hun havde sine Svagheder og Fejl; men Luther mener, at han overalt blandt Ægtefolk har fundet dem større. Hendes Hovedfejl synes at have været et noget opfarende, kommanderende Sind; Luther kalder hende vel af denne Grund oftere i Spøg for »min Hr. Käthe.« Dog for Mandens mægtige Personlighed bøjer Kvindens højt flyvende Sind sig; lige til hans Død kalder hun ham »Hr. Doktor« og tiltaler ham med »De« (Ihr), og Luther giver hende det Vidnesbyrd, at hun har tjent ham som en Tjenestepige. Man har ogsaa bebrejdet hende, at hun i Mandens sidste Leveaar har ophidset ham mod denne eller hin. Dog Luther var ved denne Tid ofte vranten, særlig var han utilfreds med mangen ham ellers venligsindet Mand, og i den evangeliske Lejr herskede megen Tvist, og der var Mangel paa Partidisciplin. Naar han da engang imellem tordnede løs paa dem, som ærgrede ham, og naar Käthe stemmede i med og just ikke benævnte dem med fine Ærestitler, der saaledes gjorde hendes Mand megen Nød, Ærgrelser og Fortræd, hvem kan da egentlig vredes paa hende af den Grund? Mangen god Kvinde i vor Tid handler vel aldeles paa samme Maade.

En anden Beskyldning mod Katharina gaar ud paa, at hun gjorde sig større Sorger og Bekymringer med sin Hus-

holdning end nødvendigt, og end det egentlig var godt for hende selv. Ganske ugrundet er denne Beskyldning nu ikke; hun lignede virkelig mere Evangeliets Martha end Maria; men naar alt kommer til alt, er det vel næppe ganske retfærdigt og rammer heller næppe Frelserens Mening, naar man saa hyppig lader Martha høre ilde for sin Travlhed; der gives Naturer, som ikke have Smag for et indadvendt Sjæleliv, men finde deres Glæde i en travl Virksomhed, og som Husfrue ere slige Naturer vel paa deres Plads.

Og en god, dygtig, utrættelig virksom og husholderisk Husfrue var Fru Käthe. En stor Byrde hvilede i saa Henseende paa hendes Skuldre, og paa Grund af sine mange Forretninger kunde Ægtefællen ikke lette denne Byrde for hende. Augustinerklosteret er en meget omfangsrig Bygning; hvilket Besvær havde hun ikke med at holde Orden og Renlighed her, hvilket Besvær for at udbedre og holde Bygningerne vedlige. I to store Haver dyrkede man Køkkensager til Husets Behov. Senere fik man ogsaa en Landejendom Zulsdorf; her holdt man Heste, her skulde bygges, og Murerne vare alt den Gang som nu Husmødrene en Torn i Øjet. Käthe syslede ofte saa meget med hine Sager, at Luther for Spøg kaldte hende sin Zulsdorferinde og sagde, at hun med Legemet var i Wittenberg, men med Sjælen i Zulsdorf. Det var en Glæde for den vakre Husfrue, naar hun kunde opvarte sin Mand og hans Gjæster med Fisk fra sin egen Dam, god Frugt fra hendes egen Have o. s. v. Hendes Byggelyst synes at have været ret betydelig; engang havde hun ladet bygge en Kjælder i Klostret og foreviste den for sin Mand; næppe havde Parret forladt Kjælderen, før den styrtede sammen. Efter den Tids Skik havde Fru Professorsken Studenter og Magistre i Kost i sit Hjem; de vare ikke altid de fineste Herrer, og det gjaldt om at træde op med Kraft og holde Styr paa dem; hun havde ogsaa megen Nød med at faa de resterende Kostpenge ind. Paa

Gjæster var der sjælden Mangel. Engang boede Kurfyrstinden af Brandenburg, en anden Gang Hertuginde Ursula af Münsterberg i Klosteret hos Luthers; begge vare Flygtninge for Troens Skyld. Ogsaa en udspekuleret Bedragerske, som kaldte sig Rosina von Truchsess, misbrugte en Tid lang Gjæstfriheden i Luthers Hus, men hun opførte sig slet, og den resolute Käthe fik hende fjærnet i al Stilhed. Ikke sjælden samlede Luther sine Venner til en Fest, lejlighedsvis gjorde han ogsaa Doktorgildet for en af sine unge lærde Venner. Til al denne Besvær kom endnu Omsorgen for Manden, som ofte var sygelig, og for Børnene, der gjentagne Gange vare syge.

For Luther var det visselig godt, at han havde en saa dygtig og husholderisk Martha til Husfrue. Hans Gage var vistnok efter Datidens Forhold ret god; han fik aarlig 200 Gylden, som efter Nutidens Pengeforhold vilde have en tidobbelt Værdi, og derhos Deputater af Korn, Malt og Brænde; men den store Mand forstod sig kun slet paa sin egen Fordel og Husholderiskhed, Honorar tog han hverken for sine Skrifter eller Forelæsninger, Foræringer udbad han sig vel for andre, aldrig for sig selv, frabad sig dem tvært imod ofte, naar de vare ham tiltænkte. Hans Haand var stedse aaben for den trængende, og hans Godhjærtighed blev ofte misbrugt; Borgere og Studenter, Flygtninge og Vagabonder søgte hans Hjælp, og han kunde ikke godt sige Nej. Til sidst vilde hans Venner i Raadet slet ikke mere modtage hans Kavtion, for at han ikke skulde ruinere sig helt og holden. Saaledes kunde det gaa til, at der ofte ikke var Penge i Huset. I Aaret 1527 kunde han ikke engang laane en Ven 8 Gylden, og derhos var han i Gjæld, og hans Sølvtøj sat i Pant. For dog at kunne give tog han engang sine Børns Faddergaver, og en anden Gang, da en fattig Student anmodede ham om Hjælp, tog han et Sølvbæger, trykkede det sammen og forærede ham samme med de Ord: »Jeg behøver intet Sølvbæger; tag og bring det

til en Guldsmed og behold, hvad du faar for det.« Den gode Käthe maatte vel ofte være utilfreds med slig Gjerning, lejlighedsvis sagde hun vel ogsaa et afgjørende Ord; men i Steden for at kives meget søgte hun ved Orden og Sparsommelighed at bøde paa de Huller, hendes Mand saaledes gjorde. Det er fortrinsvis hendes Værk, at hendes Mands Efterladenskaber beløb sig til mellem 8—9000 Gylden eller omtrent 130,000 Kroner efter vor Tids Penge.

Dog Katharina fortjener vor uskrømtede Højagtelse ikke blot som Husfrue, men ganske særlig som Moder og Hustru. Talrige Vidnesbyrd af Luther give os det mest talende Vidnesbyrd om det hjærtelige Forhold, som knyttede hende til Manden, hvor kjærlighedsfuldt hun sørgede for ham, og hvor højt han satte hende. Naar en Mand kan sige: »Jeg er, bliver og dør i Ros over den hellige Ægtestand,« maa visselig en klar Stjærne af ægteskabelig Lykke have fyldt hans Hjærte. Af Luthers mange Udsagn, der ere os bevarede, skal jeg kun fremhæve nogle enkelte: »Guds højeste Gave og Naade er at have en from, venlig, gudfrygtig og husholderisk Hnstru, med hvem du lever fredelig, hende tør du betro dit Ve og Vel, ja dit Liv . . . Käthe, du har en from Mand, som har dig kjær, hvorfor du, som andre fromme Kvinder, er som en Kejserinde. Erkjend det og tak Gud.« Da hans første Søn er født, skriver han: »Min Käthe, mit Ribben, hilser dig og takker dig, fordi du har beæret hende med et saa kjærligt Brev. Hun selv har det godt, Gud ske Lov, og er mig lydig og i alting til Vilje og Nytte, mere end jeg havde vovet at haabe, Gud ske Tak, saa jeg ikke kunde ønske at bytte min Armod mod en Krøsus's Skatte.« Han sagde ogsaa, at han agtede hende højere end Kongeriget Frankrig og Venedigs Herredømme, mere end Galaterbrevet, det af alle Bibelens Skrifter, han satte mest Pris paa. Han kaldte hende »sin Käthe«, og endnu i sit Testamente giver han hende det mest ærefulde

Vidnesbyrd, og tillidsfuldt indsætter han hende til sine Børns Formynderske.

Efter alt dette maa Katharina have været en lykkelig Kone; thi hvad større Lykke kan Jorden vel yde, end naar to gode Mennesker ere hinanden hengivne i Kjærlighed og Endrægtighed. Der manglede heller ikke Ægteparret noget i det, som først gjør et lykkeligt Ægteskab ret lykkeligt. En glad Børneskare legede snart i de Rum, hvor faa Aar tidligere alvorlige, tavse Munke vankede om. Der er heller ingen Mangel paa Ytringer, som vise os, med hvilken hjærtelig Glæde Forældrene betragtede den opvoxende Slægt: »Børn ere Ægteskabets kjærligste Frugter og Baand, de binde og vedligeholde Kjærlighedens Baand,« plejede Luther at sige.

Ved Opdragelsen gik det i hans Hus, som det plejer at gaa i mange andre Huse; Moderen var blød, eftergivende, Faderen stræng. »Jeg vil heller have en død end en ilde optugtet Søn,« sagde Luther engang, da han i tre Dage ikke vilde lade den ældste Søn paa Grund af en slet Streg komme for sig, og nu Moderen med nogle af Husets Venner gik i Forbøn for ham. Stor Omhu blev der anvendt paa Børnenes aandelige Opdragelse, Luther holdt en egen Huslærer, og det er rørende at høre, hvorledes den gamle Doktor i Theologien hver Dag læste Kathekismus med de smaa.

Familielykken blev dog ikke uforstyrret. Ægteskabet er jo i de sjældneste Tilfælde en uafbrudt Vandring paa Roser, og ogsaa Katharina maatte i rigt Maal føle Tornene; men en kjærnesund Natur lider ikke Skade af Tornene, hvad der tabes udadtil, gjenvindes i ens eget Indre, og vi tør visselig antage, at ogsaa Katharina har sandet Korsets Velsignelse og istemt sin Ægtefælles Valgsprog:

En Kristens Hjærte paa Roser gaar,
Selv naar det under Korset staar.

Sex Børn fødte hun, tvende døde før Forældrene. En Datterlil sov bort, før hun kunde fremstamme Moder-

navnet; men en lang dybere Smerte maatte Forældrene friste, da de mistede den trettenaarige Magdalena, et Barn af skjønne Aandens Gaver, et blidt Sind, og overordentlig fromt og lydigt. Det er naturligt, at den dybt sørgende Moder træder i Skyggen for den smertelig bevægede Fader i den Beskrivelse, som er bevaret om den sørgelige Begivenhed; men hendes Hjærte har naturligvis ikke været mindre bevæget end hans.

Da Barnet laa sygt, klagede Luther: »Jeg havde hende meget kjær og ønskede at beholde hende, hvis vor Herre vil lade mig beholde hende; men er det din Vilje, kjære Gud, at du vil tage hende bort, vil jeg gjærne vide hende hos dig.« Og til Barnet talte han: »Magdalena, min Datterlil, du blev vel gjærne her hos din Fader, og drager vel og gjærne til Faderen hist!« »Ja, hjærtenskjære Fader, som Gud vil!« lød Barnets Svar. Da Dødskampen stod paa, faldt Faderen paa Knæ foran Sengen, græd bitterlig og bad Gud at løse op for hende. Moderen blev af Sorg staaende længere borte fra Sengen. Luther søgte at trøste hende, saa godt det vilde gaa. »Kjære Käthe, betænk dog, hvor hun gaar hen. Hun har det jo godt; dog Kjød og Blod gjør, som deres Natur er, Aanden lever og er villig.« Det blev ham vanskeligt at bevare Fatningen. Han sagde: »Jeg er jo glad i Aanden; men efter Kjødet er jeg meget sørgmodig. Kjødet vil ikke føje sig, Skilsmissen nager en over al Maade. Vidunderligt er det dog at vide, at hun visselig er i Fred og har det vel, og dog at være saa sørgmodig.«

Ogsaa de Børn, de beholdt, en Datter og tre Sønner voldte Moderen Besvær nok. Vi høre, at de ogsaa nu og da vare syge. Drengene artede sig vel ikke altid, som de skulde, og den ene af dem, Martin, gjorde senere sit Navn liden Ære.

Andre Sorger og Plager, hun havde, skulle vi her forbigaa og kun dvæle lidt ved de Bekymringer, hun havde for sin Mand. Allerede hans alt for store Gavmildhed voldte den sparsommelige Husmoder mangen bitter Time; men langt mere maatte hun lide ved de heftige Sygdomsanfald, Luther ofte pludselig blev angreben af. Hertil kom hans heftige Væsen, som da vel af og til slog om i dyb Melankoli. Ogsaa de lange Rejser, Luther tilbagelagde, holdt hende i Angest. Vejene vare slette og usikre, bag hver Busk kunde der lure en fanatisk Fjende. Paa en af disse Rejser, i Aaret 1537, blev Luther saa farlig syg, at ikke blot han selv, men ogsaa hans Omgivelser mistvivlede om hans Helbredelse; men Katharina var ikke den Kvinde, som i tunge Tider mistede sin Holdning eller Tillid til Gud. I deres Ægteskabs tredje Aar blev Luther saa alvorlig syg, at han allerede tog Afsked fra sine nærmeste; Enken og hendes Børns Stilling vilde have været den allersørgeligste, lunkne Venner, heftige Modstandere, Kassen tom, derhos Gjæld og kun et Par Sølvbægere omtrent som eneste Eje; Luther anbefalede hende til Gud, der er en Fader for Enker og de forældreløse. Fra denne Tid have vi bevaret en for Katharina karakteristisk Ytring, som derfor her kan finde en Plads: »Min kjære Hr. Doktor!« sagde hun, »er det saa Guds Vilje, vil jeg hellere vide Eder hos vor kjære Gud end hos mig. Dog det gjælder ikke alene mig og mit Barn, men mange, fromme kristelige Folk, som endnu trænge til Eder. Min allerkjæreste Herre! I maa ikke være bekymret for min Skyld, jeg giver Eder i den guddommelige Viljes Vold; jeg haaber og nærer den Fortrøstning, at Gud naadig vil bevare Eder.«

Mod Slutningen af Luthers Liv blev den store Mands Stemning ofte meget mørk; da gjaldt det at opmuntre og trøste ham. Særlig slemt var det Aaret før hans Død; blandt Studenterne herskede en vild, raa Tone, Juristerne voldte Luther mange Fortrædeligheder ved deres Spids-

findigheder, og det tidligere saa fortrolige Forhold til mange Venner, f. Ex. Melanchthon, var løsnet. Da tog han den Beslutning at forlade Wittenberg, gik til Leipzig og erklærede ikke at ville vende tilbage igjen. Først Stadens, Universitetets og Kurfyrstens forenede Bestræbelser lykkedes det at forsone den vrede Herre og formaa ham til en Tilbagekomst.

Alt dette kunde ikke gaa hen uden Smerte for Katharina. Dog det værste forestod endnu. I Begyndelsen af Aaret 1546 drog Luther til Eisleben for at udjævne Stridighederne mellem Greverne af Mansfeld. Det var en haard Rejse, i Vinterens Hjærte, paa slette Veje, over den opsvulmede Saaleflod. Katharina tog Afsked fra sin Mand under tunge Anelser, men Breve melde hende, at Rejsen, trods alle Hindringer, er gaaet lykkelig for sig, og hun maa taale kjærlige Bebrejdelser for sin Ængstelighed. Da bringer et nyt Brev ganske uventet Budskabet om Døden. Den 18de Februar tog Luther i sin Fødeby Eisleben Afsked med sit besværlige Jordeliv og gik ind til den evige Fred.

Ingen Beretning foreligger om, hvorledes Katharina har optaget dette Smertens Budskab, hendes Klage tabte sig i det almindelige Veraab, som fulgte Liget fra Eisleben til Wittenberg; da Vognen med Luthers Lig kjørte ind ad Elsterporten i Wittenberg, sad Katharina med sin Datter Margareta og nogle Matroner i den nærmeste Vogn.

Enkestand er en haard Stand, hedder det i Folkemunde, og Luthers Enke skulde i rigt Maal erfare dette. De økonomiske Forhold stillede sig jo ret godt, til den betydelige Arv lagde Kurfyrsten endnu 2000 Gylden, og lige saa meget lovede Greverne af Mansfeld. Dog allerede ved Ordningen af Efterladenskaberne maatte Katharina gjøre bitre Erfaringer. Luther havde i sit Testamente indsat hende til Børnenes Formynderske; nu søgte man at unddrage hende Indflydelsen paa Børnenes Opdragelse og søgte at binde hendes Hænder

ved Formuens Bestyrelse. Ikke uden Haardhed bebrejdede man hende nu de Fejl, vi allerede have lært at kjende; Venner, paa hvem hun troede at kunne regne, viste sig lunkne; Kansleren Briscks Ord maatte jo være af Vægt ved Ordningen af Forholdene, og i hans Forslag lader der sig næppe paavise Spor af Velvilje over for hans gamle Vens Enke.

Dog herved skulde det ikke blive. Den schmalkaldiske Krig udbrød, den troløse Hertug Moritz faldt ind i sin Fætter Kurfyrstens Omraade, Wittenberg blev belejret, og Katharina flygtede med mange andre Indbyggere fra den truede Stad til Magdeburg. Kurfyrsten befriede nu vel atter sit Land og kaldte Flygtningene tilbage, men allerede i April 1547 berøvede det ulykkelige Slag ved Mühlberg ham Landet og Friheden, Wittenberg faldt i den sejrrige Kejsers Hænder, og Moritz blev Kurfyrste i Johan Frederiks Sted. For ikke at falde i de kejserliges Hænder flygtede Luthers Enke atter til Magdeburg, hvor fra Melanchthon førte hende til Braunschweig, hvor Raadet understøttede hende. Hun vilde flygte videre, over Lüneburg til Kongen af Danmark, men Vejenes Usikkerhed nødte hende i Gifhorn til at vende om.

Den nye Kurfyrste, der jo selv var Protestant, opfordrede imidlertid Flygtningene til at vende hjem, og Katharina drog igjen tilbage til Wittenberg; men Krigen havde tilintetgjort hendes Velstand, og i Steden for Indtægter bragte hendes Huse og Landstedet kun Udgifter gjennem Krigsskatterne. Hendes Velynder, den forhenværende Kurfyrste, sad i Fængslet, og den nye Landsherre synes ikke at have interesseret sig for hende. — Paa hendes Bøn fik hun en Understøttelse af Kongen af Danmark, dog snart udeblev ogsaa denne. Saaledes maatte hun friste Livet ved Kostgængere og Udlejning af sit Hus. Den ældste Søn studerede udenlands, Datteren og de tvende yngre Sønner vare hjemme hos Moderen.

I Aaret 1552 udbrød Pesten i Wittenberg med frygtelig Heftighed. Universitetet blev forlagt til Torgau, og ogsaa

Katharina forlod sit Hus, hvor Pesten alt havde víst sig, og fulgte efter Universitetet. Undervejs blive Hestene sky, Vognen vælter, og Katharina falder i en kold Dam; man bringer hende til Torgau, hvor Faldet og Forkølelsen kaster hende paa Sygelejet, en tærende Feber indfinder sig, og den 23de December 1552 endte Døden den haardt prøvede Korsdragerskes Lidelser. Allerede den følgende Dag fandt Begravelsen Sted under Deltagelse fra Professorer og Studenter.

Om hendes Forhold paa Sygelejet fortæller en Beretning følgende: »Under hendes hele Sygeleje trøstede hun sig, holdt sig opret ved Guds Ord, ønskede længselsfuldt en blid Afsked fra dette usle Liv, anbefalede ogsaa Kirken og sine Børn til Gud og bad, at den rene Lære, Gud i den sidste Tid ved hendes Mands Ord havde gjenskjænket Kirken, uforfalsket maatte overleveres hendes Efterkommere.«

Vi ere naaede til Slutningen af et jævnt, fordringsløst Liv; et og andet Træk kunde vi vel endnu have tilføjet, dog det samlede Indtryk vilde næppe være blevet anderledes. Tiderne have ændret sig, nu til Dags stiller man med rette andre Fordringer til Kvinden, men lykkelig maa man dog vistnok prise det Hjem, hvor Husfruen, Ægtefællen, Moderen styrer i Käthes Aand.

Jeanne d'Arc og Tiggermunkene.*)

Tiggermunkenes Historie i Middelalderen er et Drama, hvori Rivaliteten mellem Dominikanerne eller Prædikebrødrene og Franciskanerne eller Minoriterne (de mindre Brødre) danner Intrigen. Dominikanerne, som i Frankrig fik Navnet »Jakobinere« paa Grund af deres Kloster i Jakobsgaden i Paris, overgik sædvanlig de andre Ordener i videnskabelig Henseende; stolte af at have talt St. Thomas af Aqvino blandt deres Rækker tilegnede de sig en Slags theologisk Forrang i Kirken; de spillede derfor den største Rolle i Koncilierne som ved de gejstlige Domstoles Skranker, ved Fyrsternes Hoffer som paa Universiteternes Lærestole. Mindre lærde og mindre fortrolige med Jordens Stormænd vare Franciskanerne paa den anden Side langt mere knyttede til Folkelivet. Medens de overlode hine den første Plads i den højere Undervisning, hengave de sig især til den folkelige Prædiken, og deri havde de ingen Medbejlere. Besjælede af en sand apostolisk Iver vendte de sig ligeledes med hele deres Kraft til det, vi nu kalde »den ydre Mission«, og Munke af denne Orden danne i det 14de og 15de Aarhundrede Flertallet paa Listen over Biskopper »in partibus infidelium.« Denne deres Egenskab som Hedningeapostle, omgiven af den Tillokkelse ved det ubekjendte, som

*) Efter Siméon Luce: Revue des deux mondes, Maj 1881.

altid gjør et stærkt Indtryk paa Mængdens Indbildningskraft, bidrog ikke lidet til at forøge deres Popularitet. Aldrig saa snart var et nyt Land opdaget, førend Franciskanernes Milits som en tapper Avantgarde ilede med at bringe Guds Ord der hen; det var saaledes Munke af denne Orden (Cordelierer), som deltoge i Normannen Béthencourts Tog til de kanariske Øer og først bragte Kristendommen til dem (1417).

Medens Minoriterne saaledes vandt Ære i disse fjærne Missioner, satte Prædikebrødrene derimod deres Anseelse paa Spil i tomme og ukloge theologiske Stridigheder. Deres Udtalelser mod Franciskanernes Yndlingsdogme, Marias ubesmittede Undfangelse, tildroge dem i Slutningen af det 14de Aarhundrede en højtidelig Fordømmelse og en Udelukkelse paa 16 Aar fra Universitetet i Paris. Desuden bleve de forjagede fra Hoffet af Karl den 6te og hans Broder, Ludvig af Orléans, som hidtil havde plejet at tage deres Skriftefædre blandt dem. Blandt Prinserne af Blodet vedbleve alene Hertugerne af Burgund at leve i Fortrolighed med Prædikebrødrene og at vise dem en uforanderlig Yndest; da Johan den uforfærdede havde ladet Hertugen af Orléans myrde, forsvarede derfor ogsaa Dominikaneren Jean Petit frækt denne Misgjerning.

Desto nøjere knyttede Minoriterne sig til det armagnacske Parti, og den Prins, der tog størst Del i dette Partis Organisation, Johan af Berry, havde en Franciskaner til Skriftefader. Efter den gamle Hertugs Død udøvede Yolanthe af Aragonien, Dronning af Sicilien og Hertuginde af Anjou, Svigermoder til Dauphinen (den senere Karl den 7de), et sandt Formynderskab over denne unge Prins og var Sjælen i det Parti, som støttede hendes Svigersøn. Dronning Yolanthe, der var lige saa berømt for sin Fromhed som for sin Forstand og fine Dannelse, levede baade før og efter sin Mand Ludvig den 2dens Død (1417) i nøje Forbindelse med Cordeliererne i Klosteret i Angers og viste en afgjort For-

kjærlighed for Franciskanerordenen. Man saae den Gang Vidunderne fra Assisi til en vis Grad gjentage sig i Anjous Hovedstad, og denne Bys Franciskanerkloster blev Middelpunktet for en from Propaganda. Yolanthe selv og de fornemste Damer ved hendes Hof øvede sig dér i Kjødets Spægelse og alle kristelige Dyder, og dér levede Franciskanerinden Maria af Maillé, som skjænkede alt sit Gods til de fattige og derefter opbyggede Verden ved sit strænge Liv og forbavsede den ved sine Mirakler. Takket være Dronning Yolanthe, Maria af Maillé og den navnkundige Abbedisse i Besançon, Colette, som reformerede Clarisserinderne eller Franciskaner-Nonnerne, gjenoplivedes St. Franciskus's overspændte Mysticisme og blomstrede paa ny i Tusender af Sjæle.

Dronningen af Sicilien og hendes Svigersøn, Kongen af Frankrig, beskyttede særlig de Franciskanere, som kaldtes Observanter, fordi de roste sig af at iagttage St. Franciskus's Regel strængere end de andre Franciskanere (Conventualerne), og mange Klostre af denne Orden stiftedes i Begyndelsen af det 15de Aarhundrede i Frankrig, især i Anjou og omliggende Provinser. Forbundet imellem Huset Anjou og Franciskanerne, især Observanterne, traadte ogsaa stærkt frem i de italienske Forhold. I 1420 begav Dronning Yolanthes ældste Søn, Ludvig den 3dje, sig til Italien for at gjøre sine Fordringer paa Neapel gjældende. Han var især bleven opfordret dertil af Pave Martin den 5te, som hørte til den fransksindede Familie Colonna og var opbragt paa hans Medbejler, Alfons den 5te af Aragonien, der alene holdt fast ved den af Koncilierne i Pisa og Kostnitz afsatte Pave Benedikt den 13de. I den deraf opstaaede Strid støttede Paven Ludvig af Anjou ikke blot ved at laane ham Frants Sforzas frygtelige Klinge, men lige saa meget ved at hidse Franciskanermunkenes lidenskabelige Veltalenhed mod Aragonien. Franciskanerordenen nød den Gang en overordentlig Popularitet i Italien, og navnlig opfyldte tre

Observanter, Bernardin af Siena, Johan Capistrano og Matthæus Cimarra, Halvøen med Larmen af deres Prædikener og deres Dyders Ry. Virkningen af denne Propaganda var saa meget større, som den anjouske og pavelige Politik i Italien fra 1420 til den 26de Juli 1429, da Alfons den 5te endelig opgav Skismaet, drog Nytte af en af de ejendommeligste og mægtigste religiøse Bevægelser i Slutningen af Middelalderen. Da den patriotiske Rejsning mod Englænderne i 1428 og 1429 benyttede den samme Bevægelse i Frankrig, saa snart som Cordiliererne af den strænge Observans havde forplantet den der hen, maa vi betragte dens Udgangspunkt paa hin Side af Alperne.

I de første Aar af det 15de Aarhundrede havde en katalansk Dominikaner, Vincens Ferrier, vakt en heftig Bevægelse ved at forkynde Antikristens snarlige Komme i de gamle Profeters Stil. Hans Spaadomme havde fundet stærk Gjenklang i Kristenheden, som indvortes var sønderrevet af Skismaet, udvortes truet af Tyrkernes sejrrige Vaaben, og Ængstelserne fra Aaret 1000 havde til en vis Grad igjen betaget Verden under den mørke Spaniers Veltalenhedslyn. Efter hans Død havde hans Lærdomme fundet en Tolk i en anden Dominikaner, Manfred af Vercelli, som drog igjennem Norditalien ledsaget af en forvildet Skare i Pjalter. Virkningen af hans Prædikener var saa stor, at Børn forlode deres Forældre, Kvinder deres Mænd for at følge ham. Som Modvægt mod denne Rædsel anbefalede nu Observanteren Bernardin af Siena en ydre Tilbedelse af Jesu Navn: de, der tilbade et Billede, hvorpaa Ordet Jesus fremhævedes med Guldbogstaver i en Glorie, kunde trodse alle Mørkets Magter.

Bernardin gjorde umaadelig Lykke, og hans to oven for nævnte Disciple, Neapolitaneren Johan Capistrano og Sicilianeren Matthæus Cimarra udbredte især hans Lære, hver i sit Fædreland, og tilføjede Marias Navn i Tilbedelsen. I

Begyndelsen af 1427 blev Bernardin kaldet til Rom for at forsvare sig mod en Anklage for Kjætteri; Dominikanerne havde angivet hans Billedtilbedelse som en Slags Afgudsdyrkelse; men Cordeliererne rejste sig som én Mand for deres navnkundigste Lærer. Capistrano, hvis enthusiastiske Tro 30 Aar senere skulde standse Mohammad den 2dens Horder foran Belgrad, opholdt sig den Gang i sin Fædrenestad Aqvila. Med en Del af Stadens Indbyggere drog han afsted, og undervejs voxede hans Skare til en Hær. I Spidsen for denne drog han ind i Rom: Jesu Navn straalede paa det Banner, han bar i sin Haand, og Lovsange til Ære for Jesu Navn gjenløde fra utallige Læber. Processen faldt da ogsaa aldeles ud til Bernardins Fordel, og den romerske Kurie godkjendte højtidelig de af ham anbefalede Andagtsøvelser som rettroende.

Bernardins Sejr blev betragtet som en Triumf for hele Franciskanerordenen, og paa en stor Ordensforsamling i Vercelli (den 8de Juni 1427) opfordredes alle Minoriter til at anvende hele deres Indflydelse paa at udbrede Jesu Navns Tilbedelse over hele Kristenheden. Ogsaa nord for Alperne virkede mange Missionærer til denne Propagandas Fremme, blandt dem den berømte Broder Richard. Denne Munk synes at have virkeliggjort Idealet af en Folketaler: udrustet med en mægtig Stemme kunde han tale i fri Luft en hel Formiddag uden at føle nogen Træthed; skiftevis alvorlig og jovial, voldsom og mild, forstod han i en vidunderlig Grad at fængsle Mængdens Opmærksomhed. Efter først at have prædiket i Champagne, holdt han fra den 16de April til den 10de Maj 1429 en Række Taler i Paris, snart fra Prædikestolen, snart under aaben Himmel, og disse Taler, som varede fra Kl. 5 om Morgenen til Kl. 10 eller 12, havde aldrig mindre end 5 eller 6000 Tilhørere. Efter at have hørt ham tordne mod Spil og Overdaadighed, saae man Paris's Borgere og deres Kvinder om Kap antænde mer end 100 Baal i Gaderne og deri kaste, hine deres Dambrætter,

Kort, Tærninger, Billardkugler, disse deres Hovedpynt, falske Haar, Fiskeben, Slæb. Hvilken større Triumf kunde en Taler nyde end at bringe Pariserinderne til at ofre deres Flitterstads? Da derfor den 10de Maj den dristige Prædikant ikke længer troede sig sikker i Hovedstaden og igjen vendte tilbage til Champagne, græd enhver, siger Forfatteren af »en Pariserborgers Journal«, som om han havde set sin bedste Ven blive baaren til Graven.

Broder Richard sagde, at han kom fra Jerusalem, hvor Munke af hans Orden den Gang vare og endnu ere Kristi Gravs Vogtere. Han havde dér, tilføjede han, mødt Skarer af Jøder, der vilde besøge Antikristen i Babylon, hvor denne for mange Aar siden var født, og hvor fra han vilde komme og gjengive dem Israels Arv. Dette Thema udspandt han med den dristigste Fantasi og lod den yderste Dags Basuner gjenlyde for de forfærdede Pariseres Øren. Imod de frygtelige Ting, som vilde indtræffe i Aaret 1430, anbefalede han som et ufejlbarligt Middel Tilbedelsen af Jesu Navn, og efter hans Opmuntring havde Indbyggerne i Paris ladet forfærdige og bare altid paa sig Medailler af Bly, hvorpaa Jesusnavnets Monogram var indgraveret. Fire Maaneder efter kastede de disse Medailler i Seinen, da de erfarede, at deres Yndlingsprædikant aabenlyst havde erklæret sig for Karl den 7de og drog imod dem i Selskab med Jomfruen af Orléans.

Allerede under sit tidligere Ophold i Champagne synes han i forblommede Ord med sin religiøse Propaganda at have forbundet en patriotisk til Gunst for den legitime Konge. »Saa Bønner, gode Folk,« sagde han dér, »saa Bønner i Mængde; thi den, som skal komme, vil komme snart,« og, fortælles der, da Aaret efter Kongens Hær maatte blive staaende 5 Dage foran Troyes, vilde mange være døde af Sult, hvis ikke den Mængde Bønner, som han havde raadet til at saa, havde været. Man fristes nu til at spørge, om Jeanne d'Arc allerede under Broder Richards

tidligere Ophold i Champagne er kommen i Forbindelse med ham; men under Forhøret to Aar senere benægtede hun det bestemt. Derimod er der al Sandsynlighed for, at hans Virksomhed i Nabolaget af hendes Hjem har øvet Indflydelse ogsaa paa hende; thi hun viste sig strax ved sin første Fremtræden som en ivrig Tilhængerinde af de Andagtsøvelser, som Observanterne den Gang udbredte. Personlig traf hun første Gang sammen med Broder Richard, da hun paa sin Marche mod Reims kom til Troyes. I denne Stad opholdt Richard sig den Gang efter at have unddraget sig fra Englændernes Magt i Paris, og saa snart han erfarede Jomfruens Ankomst, ilede han til den franske Lejr for at bringe hende sin Hyldest. Allerede i Afstand kastede han sig paa Knæ for hende, Jeanne kastede sig ligeledes paa Knæ for den hellige Mand, og i en lang Samtale viste de derefter hinanden den største Ærbødighed. Efter at være vendt tilbage til Troyes holdt Broder Richard Taler paa Gader og Pladser, indtil han fik Indbyggerne til at aabne Portene for den legitime Konge. For at fjærne enhver Tanke om Modstand kaldte han Overtroen til Hjælp og sagde bl. a., at Jomfruen var i Stand til, hvis hun vilde, at stige op i Luften med hele Karl den 7des Hær og saaledes komme over Voldene ind til dem. Raabet: »Leve Kongen!« gjenlød snart fra alles Læber, og en Deputation overbragte Karl den 7de og Jeanne d'Arc deres Hyldest.

I Spidsen for denne Deputation nærmede Richard sig til Jomfruen; men dens andre Medlemmer bleve langt tilbage og vovede ikke at nærme sig den unge Heltinde, saa forskrækkede vare de over den overnaturlige Magt, de havde hørt, hun besad. Munken slog forgjæves Kors og stænkede med Vievand for at besværge deres Ængstelse; men Jeanne, som vistnok imidlertid havde erfaret de latterlige Fabler, der vare udbredte om hende, sagde: »Kom kun dristig nærmere; jeg skal saamænd ikke flyve bort.« Fra den Tid af ledsagede den veltalende Cordelier Jomfruen

paa hendes Tog, var en af hendes Skriftefædre og meddelte hende ofte den hellige Nadvere. Overalt, hvor hun drog frem, prædikede han for Folket og sagde, at Gud havde sendt hende for at uddrive Englænderne og bringe Riget til Lydighed mod Karl den 7de. Deres Enighed vedvarede, indtil Broder Richard ved Juletid 1429 anvendte sin Indflydelse, for at man skulde benytte sig af en Kvinde ved Navn Katharine fra la Rochelle, som han antog for inspireret. Jeanne derimod vilde ikke erkjende denne Inspirations Gyldighed og skrev til Kongen, at det ikke var andet end Snak og Daarlighed. Fra dette Øjeblik bliver Broder Richard ikke mere omtalt blandt hendes Omgivelser.

Som vi allerede have omtalt, havde Jeanne d'Arc i øvrigt allerede før, end hun traf sammen med den franciskanske Missionær, været Tilhængerinde af Observanternes særlige Jesustilbedelse. Efter hendes udtrykkelige Befaling vare Ordene »Jhesus Maria« blevne indskrevne paa den Fane, hun førte mod Orléans, og da hun for Compiègne faldt i Burgundernes Hænder, fandt man paa en Ring, man fratog hende, samme Indskrift. Over eller under hendes Breve finder man ligeledes Ordene »Jhesus Maria« og denne Anvendelse af de hellige Ord i en verdslig Brevvexling var et af de tolv Anklagepunkter, der bleve fremsatte mod hende for Domstolen i Rouen. Indskriften: »Jhesus« eller »Jesus Maria«, undertiden med Tilføjelse af »Franciscus et Clara«, var imidlerrid allerede flere Aar før stadig anvendt af den tidligere omtalte navnkundige Abbedisse Colette, og da denne mærkelige Kvinde ogsaa har haft Indflydelse paa det patriotiske Gjenoprejsningsværk, som personificerede sig i Jeanne d'Arc, maa vi skjænke hende en nærmere Omtale.

Den hellige Colette var Datter af en Tømmermand Robert Boylet og født i Corbie den 13de Januar 1381; 1406 gav Paven hende Myndighed til at reformere St. Claras Orden, 1410 blev hun Abbedisse i Besançon, og fra 1412 til sin Død 1447 grundede hun ikke mindre end 18

nye Klostre, uden at regne dem, hvor hun indførte sin Reform, og lod bygge 380 Kirker. Colette reformerede ikke blot Nonne-, men ogsaa Munkeklostre og udøvede i over 40 Aar et sandt klosterligt Apostolat i Frankrig, hvor St. Franciskus's Regel især ved hendes Bestræbelser gjenopblomstrede i sin oprindelige Renhed. Man har nu til Dags ondt ved at gjøre sig en Forestilling om den Begejstring, denne Kvinde forstod at indgyde sine samtidige; men der har heller næppe levet noget Menneske, som har nærmet sig mere til selve den serafiske Ordens Stifter. For Colette som for Frants af Assisi var frivillig Fattigdom det kristelige Livs Ideal og Grundlaget for moralsk Fuldkommenhed. Hun kunde ikke blive træt af at prise denne Dyd, og naar hun talte, lyste en himmelsk Ild i hendes Øjne; men snart kvalte Bevægelsen hendes Stemme, og hun faldt i en Slags Henrykkelse; dog de Taarer, der strømmede ned ad hendes udmagrede Kinder, vare mere veltalende end alle Ord.

Colette efterlignede den Helgen, hun havde taget til Mønster, ikke blot ved den forfærdeligste Strænghed og overmenneskelig Faste, men ogsaa ved sin uendelige Blidhed og store Ømhed mod visse Dyr. Hun elskede Lam og Duer som en Søster og lod sig overalt ledsage af et Lam, som hun havde afrettet til at knæle under Messen. Naturens Skjønhed, hvori hun saae et Gjenskin af den guddommelige Herlighed, rørte hende dybt, og hendes Sjæl hævede sig ligesom fortryllet til Himlen med en af hendes Yndlingsfugle, Lærken. De vidunderligste Ting fortaltes om hende: hun udjog Dæmoner, helbredede syge, ja gjenopvakte døde; under hendes Bøn havde Johannes den Døber sat en Ring paa hendes Finger, et Krucifix med en Del af det sande Kors var faldet ned fra Himlen til hende, ja Kristus havde engang med egne Hænder rakt hende Nadverens Sakrament.

En Helgeninde, som modtog saa overordentlige Gunstbevisninger af Himlen, nød naturligvis en vidunderlig Anseelse hos Jordens mægtige. Som Katharina fra Siena,

den romerske Paves dominikanske Helgeninde, blev ogsaa Colette Boylet, den avignonske Paves franciskanske Helgeninde, snart raadspurgt som et Orakel, og de stolteste Herskere maatte tage Hensyn til hende. Skjønt hun var dækket med Pjalter og altid gik med nøgne Fødder, satte de fornemste Fyrstinder en Ære i at kaldes hendes Døtre, og Kirkens Fædre indviede deres Forhandlinger paa Konciliet i Basel ved at anbefale sig til hendes Bønner. Blandt de Fyrstinder, som særlig søgte hendes Raad, var Johan den uforfærdedes Hustru, Margarete af Bayern, Hertuginde af Burgund; men en ikke mindre hengiven aandelig Datter fandt hun i Maria af Berry, Hertuginde af Bourbon. Hun bragte saaledes en Forbindelse i Stand imellem de to fjendtlige Huse Burgund og Bourbon, som 1425 endog førte til et Giftermaal mellem Hertugen af Bourbons Arving og Enkehertuginden af Burgunds Datter, og dette Ægteskab var det første Led i den Række Begivenheder, som 1435 endte med Forsoningen mellem Kongen af Frankrig og Hertugen af Burgund.

Colette Boylet og Jeanne d'Arc ere rimeligvis trufne sammen. I Begyndelsen af November 1429 belejrede Jeanne nogle Pladser, som Burgunderne havde inde i Nivernais og paa Grænserne af denne Provins, især Saint Pierre le Moutier og la Charité sur Loire. Efter Indtagelsen af den første begav hun sig til Hovedstaden i Bourbonnais, Moulins, hvor fra hun sendte et Brev (af 9de November) til Indbyggerne i Riom for at bede dem om at sende hende Krudt, Buer o. s. v. til Belejringen af la Charité. Vi vide fra en anden Side, at Clarisserinde-Abbedissen paa denne Tid opholdt sig i det Kloster, hun havde grundet i Moulins. Hvorledes skulde da den fromme Heltinde ikke have benyttet Lejligheden til at anbefale sig til Helgenindens Bønner, især da de havde en fælles Veninde i Hertuginden af Bourbon? Paa samme Tid som kort efter den lille Hær, der var samlet i Moulins, satte sig i Bevægelse for at belejre la

Charité, begav Colette sig til Decize, en lille Fæstning nord for Moulins paa en Ø i Loire, hvor hun ti Aar før havde grundet et Clarisserinde-Kloster. Borgerne i Decize, som vare Tilhængere af det engelsk-burgundiske Parti, fandt dette mistænkeligt, og da Klostrets Klokker en Nat ringede tre Timer for tidlig til Morgenmesse, troede de deri at erkjende et med Fjenden aftalt Signal. Det kunde have gaaet Nonnerne ilde, hvis ikke Colette, efter hendes Biografers Fortælling, havde gjort det Mirakel at fremskynde alle Byens Ure, ja selv Solens Opgang tre Timer. Hvad Jeanne angaar, mislykkedes hendes Angreb paa la Charité: i Rouen erklærede hun senere, at hun havde foretaget det uden Raad fra den Røst, der ellers talte til hende. Maaske det var derfor, at hun imod Sædvane ikke havde sat Jesu Navn over det Brev, hun skrev til Borgerne i Riom.

Skjønt nu vistnok Clarisserindernes Forbedrerinde og Frankrigs Frelserinde have forfulgt et meget forskjelligt Maal, frembyde de dog flere Lighedspunkter. Begge havde de et skjønt, men Ærefrygt indgydende Ydre; begge hensmeltede de i Taarer, naar de skriftede eller modtoge Kommunionen; men deres fyrige Fromhed skadede ikke Klarheden i deres praktiske Sans eller deres skabende Aands frugtbare Virksomhed. Som Frants af Assisi havde Colette en udpræget Forkjærlighed for visse Dyr, som hun betragtede som rene: de Fugle, hun foretrak, vare Duerne; men Billedet af denne Fugl finde vi ogsaa i Jeannes personlige Vaaben. Begge nærede en særlig Ømhed for Børn; endelig tilbade de begge ivrig Jesu Navn. Jeanne betragtede Jesus som Frankrigs rette Konge, Karl den 7de som hans eneste legitime Statholder. I sit Brev til Hertugen af Burgund erklærer hun, at Kamp imod Frankrig er Kamp imod Jesus, og fra først af giver hun sine Tog Karakteren af en hellig Krig. Hun paalægger sine Vaabenfæller at skrifte og aflægge slette Vaner, før end de drage i Felten, og hun lader Præster, som synge Lovsange, gaa

foran sig under Jesu Banner. Da hun er fast overbevist om, at hun kæmper den gode Strid for Jesus, vælger hun med Forkjærlighed Helligdage til sine Kampe, hvilket blev et af hendes Fjenders Anklagepunkter imod hende. En saadan Anvendelse af en Helligdag vilde vistnok heller ikke Colette Boylet have billiget: i hendes Breve finde vi kun idelige Opmuntringer til Kjærlighed til Gud, Bøn, Fattigdom, Ydmyghed, Taalmodighed, stræng Overholdelse af Klosterløfterne, men aldrig til Kamp for Fædrelandet. Kun indirekte har hun virket til Frankrigs Gjenoprejsning, og vi maa i denne Henseende endnu lægge Mærke til den særlige Tilbedelse, hun skjænkede Mariæ Bebudelsesfest, en Fest, som i Aaret 1429 fik stor national Betydning.

Valfarterne til Domkirken i Puy, som var indviet til Mariæ Bebudelse, have aldrig været i større Anseelse end i den første Halvdel af det 15de Aarhundrede. Denne Anseelse kom af flere Grunde; men den vigtigste var den store Udbredelse, som i dette Tidsrum St. Franciskus's tredje Orden (Tertiarierne) fik blandt alle Stænder. Ægteskabet var ingen Hindring mod at træde ind i denne Orden, og mange indviedes til den fra deres spæde Barndom: et vist Tal af de saaledes optagne Børn opdroges i Klostrene under Navn af Tiggermunkenes Børn. Karakteristiske Tegn, paa hvilke man kunde kjende Tertiarierne i Begyndelsen af Karl den 7des Regering, vare Tilbedelsen af Billeder ved Jesunavnets Monogram, den stadige Fremsigelse af Bønnen Ave Maria og den særlige Højtideligholdelse af Kristi Lidelses og Mariæ Bebudelses Fester; deres Dragt var sort eller graa. Der bestaar endnu et mærkeligt Spor af den Anseelse, Mariæ Bebudelsesfest nød paa Jeanne d'Arcs Tid, nemlig den derefter opkaldte Annunciata-Orden, som blev stiftet 1434 af Hertug Amadæus den 8de af Savoien, en af Colette Boylets aandelige Sønner.

Naar nu Langfredag traf ind paa Mariæ Bebudelsesdag (den 25de Marts), var der af Paven tilstaaet Vor Frue

Kirke i Puy en Velay et stort Jubilæum. Dette, som man kaldte den store Langfredag, indtraf 1407 og 1418, og i begge disse Aar saae man derfor utallige Skarer af Pilegrimme strømme sammen i Puy; i det første Aar bleve 200 Mennesker trykkede ihjel, i det andet 33, uagtet man da havde truffet forskjellige Foranstaltninger derimod. I Aaret 1420 holdtes der i Puy en Højtidelighed, som knyttede det franske Kongehus nær til Stadens Helligdom. Dauphinen Karl opholdt sig nemlig i Midten af Maj i Puy, da han erfarede Afslutningen af den berygtede Traktat i Troyes, ved hvilken hans unaturlige Moder søgte at berøve ham hans Arveret til Frankrigs Krone. For nu at stille sin Sag under den hellige Jomfrus Beskyttelse lod han sig optage til Kannik ved hendes Kirke, og denne Handling højtideligholdtes den 16de Maj med stor Pragt.

Det Arnested for Fromhed og Mysticisme, som allerede længe havde været tændt i Puy ved de talrige Pilegrimmes Komme, blev endnu virksommere, da den hellige Colette 1425 dér begyndte at grunde et Kloster for reformerede Clarisserinder. Hun gjorde i den Anledning mange Rejser til Puy, og hendes hyppige Nærværelse bidrog vistnok til at forhøje den mystiske Overspændthed, som mere end nogen Sinde greb Sjælene ved Tilnærmelsen af den store Langfredag 1429. Under de store Ulykker, som den Gang havde ramt Frankrig, haabede man, at Jomfruen af Puy i sit hellige Aar vilde lade Englænderne føle sin Arms Kraft, og i de Egne, hvor man erkjendte Dauphinens Herredømme, levede man i Forventning om store Begivenheder. Man kunde forudse, at Valfarterne til Puy vilde faa et endnu større Omfang end 1407 og 1418, og for at forebygge de sørgelige Følger af Mængdens Sammenpresning paa de hellige Steder, fik Karl den 7de Pave Martin den 5te til at udstrække den til disses Besøg knyttede overordentlige Aflad indtil den 3dje April.

Den Fastetid, der gik forud for den store Fest, var,

især i Sydfrankrig, præget af Andagt og from Iver; 8 Maaneder før havde Jeanne d'Arc forudsagt, at Herren vilde bringe Dauphinen Hjælp inden Midfaste, og da denne Hjælp bestod i det Hverv, Jomfruen allerede i flere Aar troede sig kaldet til, maa man i hendes Ord snarere se en Beslutning end en Spaadom. Man kan heller ikke undre sig over, at den af brændende Trosiver opfyldte unge Kvinde, som ventede en himmelsk Understøttelse til sit Lands Befrielse, til at sætte denne i Værk valgte den Tid, da de almindelige Bodsøvelser, de uophørlige Bønner og den til Jubilæet knyttede fulde Aflad syntes at maatte skaffe hendes undertrykte Medborgere den guddommelige Barmhjærtigheds Hjælp. I alle Tilfælde synes denne Betragtning at være bleven gjort gjældende af Karl den 7des Raadgivere. »Kongen,« sagde de, »burde ikke afvise den unge Pige, saa vel med Hensyn til sin egen og sit Kongeriges Nød som til hans Folks vedholdende Bod og Bønner.«

Man kan forstaa Jeanne d'Arcs Utaalmodighed, da hun i de første Dage af Februar 1429 under sit tre Ugers Ophold i Vaucouleurs hos Henri le Royer saae den Tid nærme sig, paa hvilken hun havde bestemt at begynde sin Mission. »Tiden,« sagde hun til sin Værtinde Katharine, »trykker mig som en frugtsommelig Kvinde.« Endelig lykkedes det hende at fraviste Baudricourt det Løfte at føre hende for Dauphinen, og Fredagen den 25de Februar, netop en Maaned før Jubilæets Begyndelse, forlod hun Vaucouleurs for at begive sig til Hoffet; den 6te Marts kom hun til Chinon. Med sin berømte Mission for Øje og sit Blik vendt mod Orleans, som Englænderne indesluttede i en bestandig snævrere Kreds, kunde hun ikke tænke paa den Gang at drage til Puy; men vi vide, at hun sendte nogle af sine Ledsagere der hen. Broder Jean Pasquenel sagde nemlig i Vidneforhøret i Rouen, at han, da han første Gang hørte Tale om Jeanne, var i Puy, hvor ogsaa Jeannes Moder og nogle af dem, der havde ført hende til Kongen, befandt sig.

Man vil næppe undre sig over at finde Jacques d'Arcs Hustru blandt de Pilegrimme, der vare strømmede sammen fra hele Frankrig til Puy. Man kan tænke sig hende knælende foran den berømte sorte Jomfrus Billede og bedende sin Rosenkrans med Taarer i Øjnene. Hun græd, i det hun tænkte paa sin gode lille Jeanne, hendes Alderdoms Haab, som var undvegen fra det fædrene Hus uden at sige hende Farvel, og hun tænkte ikke paa, at hendes lille Jeanne ogsaa havde haft sin Bebudelse. »En Engel fra Himlen,« hed det, »havde víst sig for hende og udvalgt hende fremfor alle andre unge Piger.« Hvad den begejstrede Heltinde siden den Tid følte banke i sit Bryst, var Frankrigs Genius.

S. B. Thrige.

Livet ved Hove i Middelalderens Midte. *)

V.

Adspredelser og Fornøjelser.

Det daglige Liv paa Borgen var, som vi alt flere Gange have bemærket, ikke synderlig rigt paa Adspredelser; men man var ikke vant til at stille store Fordringer, og naar Samtalen gik i Staa, vare de forskjellige Spil ret egnede til at udfylde Pavserne. Vi have tidligere omtalt Tærningespillet og skulle derfor her kun dvæle ved de forskjellige Brætspil,**) som tit omtales hos Digterne og i andre samtidige Kilder.

Det almindelige Brætspil, Damspillet, nævnes hyppig og skjelnes bestemt fra Skakspillet. Det blev spillet, ligesom nu, paa et Dambræt med de almindelige, flade Brikker, af hvilke flere fra det 13de Aarhundrede ere bevarede. Et andet Brætspil kaldes hos de tyske Digtere »Wurfzabel« eller »Buf«, og dette svarer vistnok nærmest til Kæmpevisernes »Tavlebord« eller Svenskernes »Bräde«; det spilles nemlig med tre Tærninger. Man vinder Ringe eller, naar

---

*) Efter Alwin Schultz: Das Höfische Leben zur Zeit der Minnesinger. I—II. Lpz. 1879. Jfr. Hist. Ark. VI, 59, 244 og 392.

**) Paa Fransk: jeux de tabel, de nordiske Visers „Tavlebord.“

man spiller med Damer, en eller anden Gunstbevistning, dog synes man ikke sjælden ogsaa at have tabt Penge og Gods i dette Spil.

Det mest ansete af alle Spil var dog Skak; enhver Mand eller Kvinde, som vilde færdres i de fornemme Kredse, maatte forstaa det, og de adelige Børn bleve allerede fra den tidlige Ungdom indøvede deri. Skakbrættet var hyppig forarbejdet af Elfenben, Sølv eller Guld og Figurerne skaarne i Elfenben, Ibentræ eller brogede Ædelstene; ikke faa af de bevarede Skakbrikker ere forarbejdede af Hvalrostand. Skakbrættet er af en ret anselig Størrelse, saa en Ridder i Nødsfald endog kunde bruge det som Skjold, ligesom Figurerne ere meget store og tunge; de fleste bevarede Brikker ere af Størrelse som en Barnehaand. Saaledes kan man først forstaa, at Riddere og Damer, der uventet angribes, efter Digternes gjentagne Fortællinger bombarderede Fjenden med Skakbrikkerne og i det mindste for en kort Stund saaledes kunde skræmme ham tilbage. For øvrigt spillede man heller ikke Skak om Æren, som nu til Dags; man vovede endog ret betydelige Summer, saa man selv i dette Spil kunde tabe særdeles meget.

Foruden de omtalte Brætspil vare ogsaa andre Spil i Brug, som Kegle- og Boldspil. Det første synes nærmest at have lignet Boccia; Spilleren søgte at bringe sin Kugle saa nær Maalet som muligt; derpaa lagde man sig ned paa Jorden, maalte de enkelte Kuglers Afstand, og den, der var Maalet nærmest, havde vundet. Boldspillet — ogsaa med Boldtræ — var ligeledes meget atholdt, mindre maaske ved Hove end i de lavere Stænder, hos Borgerne og især hos Bønderne. Saa snart det begyndte at blive varmt i Vejret, og man endelig kunde forlade Stuen, begyndte Spillet under aaben Himmel. Bolden var smukt sammensyet af brogede Læderstykker og saa haard, at et godt Kast kunde gjøre ordentlig ondt. Faldt Bolden til Jorden, løb man

efter den, og det kunde vel hændes blandt den raa Landsby-Ungdom, at man spændte Ben for en Pige, og nu morede sig over den større eller mindre Forstyrrelse i hendes Klædedragt.

En anden meget gammel Leg bestod i om Aftenen at antænde en Træskive i Randen og derpaa med kraftig Haand hvirvle den højt i Luften. Klosteret Lorsch ødelagdes i Aaret 1090 ved en Ildsvaade, som fremkaldtes ved, at en slig brændende Skive faldt ned paa et Straatag. Andre Lege og Spil, der i øvrigt omtales hos Digterne, skulle vi her forbigaa og kun med nogle Ord omtale Dansene, der stode i højeste Gunst hos Ungdommen af alle Stænder.

Man skjelnede mellem egentlige Danse og Runddanse, de sidste synes at have været de mest almindelige. En lang Kjæde af Piger og Riddere i broget Rad følge Fordanseren, skride frem med Dansetrin og gjøre alle Haande Drejninger og Vendinger. Af Dansene nævnes en hel Mængde, som vi ikke kjende nærmere til. »Hoppaldei« eller »Hopelrei« er en vild Bondedans, hvor man sprang, saa Pigernes Klæder fløj omkring, og de stødte sammen med Hovederne. I det hele kjender man langt bedre til Bondedansen end til Ballets Festligheder i Hoffets Sale; thi medens Hofdigterne kun med faa Ord mindes Dansene, skildrer Nîthart og mangen anden ridderlig Sanger med Forkjærlighed Bøndernes Fornøjelser, hvor det ikke gik saa stift og ærbart til, og man kunde give sig hen til en ubunden Lystighed. Sikkerlig var det ikke raadeligt for en ærbar Pige at styrte sig ind i den vilde Dansejubel, en omhyggelig Moder holder derfor ogsaa sin Datter borte fra disse Lystigheder og uddriver i fornødent Fald hendes Danselyst ved Riven eller Spinderokken; men er hun engang mødt under Linden, gjælder det om at danse; thi holder hun sig tilbage, maa hun have sine særlige Grunde hertil. Regner det, tyr man ind i en Lade eller Stue, som rask rømmes ud, og Dansen

gaar videre, og naar det igjen klarer op og Varmen bliver for stor i Stuen, iler man atter ud i det frie, Spillemanden slaar Fiolen, den lystige Skare synger Dansemelodien med, og man holder ud, til Violinens Strænge springe eller selve Violinbuen gaar itu.

Ved Hofballet gik det naturligvis langt anstændigere til; her sprang man naturligvis ikke saa vildt og overmodig omkring, dog ogsaa her kunde man finde Lejlighed til at trykke sin Hjærtenskjær i Haanden. Sædvanligvis istemmede man en Dansemelodi, af hvilke saa mange bleve digtede og komponerede af Minnesangerne, ja selv af Damerne, alle sang med eller istemmede i det mindste Omkvædet, Violinerne spillede op, eller et helt Orkester af Trommer, Basuner, Violiner og Harper ledsager Melodien. Paa Landgrev Hermans Tid, da saa mangen Digter fandt en venlig Modtagelse paa Wartburg, komponeredes her mangen ny Dans, som først lidt efter lidt blev udbredt over det øvrige Land.

Hvor afholdt Dansen end var hos fornemme og ringe, havde Gejstligheden dog mange Indvendinger at gjøre; for dem var Dansen en Djævelens Opfindelse, som i Apis's Skikkelse først havde indført »dancie et springaciones, qvas faciunt choreizantes«, hos Ægypterne. »Som Koen, der skrider foran de øvrige og bærer Bjælder om Halsen, saaledes har den Kvinde, som først synger og fører an i Dansen, bundet Djævelens Bjælder om Halsen; . . . thi Runddansen er en Kreds, hvis Midtpunkt er Djævelen, og alle dreje sig til venstre, fordi alle søge den evige Død; men naar Fod berører Fod, eller Kvindens Haand fattes af Mandens, opflammes Djævelens Ild.« Og de gejstlige vide at anføre mangt et Exempel paa, at Dansere og Danserinder ere bleve ramte af Guds Vrede; men al Prædikanternes hellige Ivren frugtede naturligvis intet, i Aarhundreder have de fordømt Dansen og næppe nogen Sinde omvendt et eneste danselystent Menneskebarn.

Musikken bragte ogsaa mangen Opmuntring; det hørte med til en god Opdragelse, at en Dreng eller Pige lærte at synge og spille et eller andet Instrument; de maatte da give deres Sange og Musikstykker til bedste, spille op til Dans og vare sikre paa at finde taknemmelige Tilhørere. Det var dog kun Strængeinstrumenter af forskjellig Art, som saaledes bleve trakterede af Dilettanter, alle andre Instrumenter bleve kun benyttede af Fagmusikere, og ved en fyrstelig Hofholdning turde heller ikke et vel besat Musikkorps mangle, da man var vant til at høre Musik ved enhver Lejlighed, ved Taffelet, paa Rejser, ja selv under Kirkegangen.

De gamle Sagn hørte man gjærne fortælle og lyttede med Glæde, naar der blev sunget eller forelæst en ny Roman, som tog sit Stof fra Oldtidens berømte Heltes Bedrifter og Skæbne, fra Diderik af Bern og hans Fæller, fra den karolinske Sagnkreds eller vel endog fra Kong Artus' Tafelrunde. Var man saa lykkelig at eje Manuskriptet til en Roman, lod man sig gjærne paa ny forelæse den gamle, netop derfor saa kjære Historie; men Haandskrifterne vare dyre og af de nye Romaner næppe til at opdrive. Da derfor Grev Henrik af Schwarzburg hos en af Grevinden af Cleves Hofdamer finder Henrik af Veldekes ufuldendte Manuskript til Æneiden, foretrækker han at stikke det til sig og først ni Aar senere at tilstille Digteren hans Arbejde igjen. Ved mangt et Hof fandtes i øvrigt gamle Herrer, som forstode at foredrage slige Historier, og forefandt man ikke slige Folk i selve Huset, vare de dog ikke saa vanskelige at faa fat paa. Paa Gadehjørnerne kunde man høre Karl den stores Bedrifter foredragne til Violinens Ledsagelse, de blinde sang om den hornede Sigfred, og den, som kunde foredrage Diderik af Berns Historie, kunde være sikker paa, at taknemmelige Tilhørere betalte hans Vin.

Saaledes var da ogsaa den omvankende Sanger en velkommen Gjæst paa Borgen. Da Morolf drager ud i en

Spillemands Forklædning, drager han en rød Silkekjortel paa og tager Harpen i Haand, og Huon af Bordeaux støder efter sit ulykkelige Skibbrud sammen med en Spillemand, der antager ham som Medhjælper; han maa tage Klædebylten, Harpen og Fiolen paa Ryggen og følge sin Herre til det nærmeste Slot. Saaledes træder den omvankende Sanger ind i Salen, begynder sin Strængeleg, spiller Danse og synger sine Sange; andre forstaa at foredrage Sange og Æventyr. og naar de gjøre deres Sager godt, kunne de være sikre paa deres Løn: de henrykte Tilhørere løsne deres Kapper og tilkaste Sangeren samme; Huon havde ikke andet at bestille end at opsamle alle de Gaver, som bleve ydede hans Herre for hans Spil og Sang. Rigtignok bliver denne Gavmildhed ikke mere rigtig øvet i det trettende Aarhundrede; ogsaa den hører allerede med til den gode, gamle Tid, men som Digterne dog gjærne minde om for at vække noble Følelser hos deres Tilhørere; deres samtidige ere blevne gjerrige, kun Rigdom har noget at sige, og Spillemændene blive afspiste med Løfter; Herrerne ville heller skjænke deres gamle Klæder til Tjenerne som Afdrag paa Lønnen. Dog paa den store Fest, Karl af Anjou giver i Neapel efter Konradinos Nederlag (Aar 1268), lønnnes Spillemændene endnu ganske paa gammel Vis.

Navnlig til de store Fester indfandt sig en Mængde Spillemænd, Musikantere, Sangere, Akrobater, kort Landevejens frie Børn af enhver Art; de ventede sig det bedste af Husherrens og hans Gjæsters Gavmildhed. Sædvanligvis betegnes de med Fællesnavnet: histriones eller jaculatores. Nogle Gjøglere udføre deres Spas og Lystighed under Maske, andre forstaa sig paa Kunststykker; en kan løbe paa Kugler, andre brydes eller springe. Her gives Folk, som ved deres halsbrækkende Kunster sætte Folk i Forbavselse, andre lege med Marionetdukker eller Knive, gaa paa Hænderne, slaa Kolbøtter, springe gjennem Tøndebaand o. s. v. Her møde Kæmper, Taskenspillere og

Jonglører, som balancere med Tallerkener paa Stokke, Folk, der tygge Sten, æde Ild og blæse den ud af Munden eller forevise Abekatte, som ride paa Hunde, og Bukke, som kæmpe mod Heste. Atter andre kunde skuffende efterligne Nattergalens, Paafuglens eller Raadyrets Stemme, og Tilskuerne vare den Gang endnu ikke blaserede, havde sjælden Lejlighed til at beundre slige Kunstpræstationer og optoge med troende Studsen og uden at kritisere alle disse Præstationer. Kun naar Taskenspillere gave deres Kunster til bedste, maatte de vel vogte sig for at producere noget alt for vidunderligt; ellers kunde de meget let blive mistænkte for Trolddom. Om Albertus Magnus fortælles en Mængde forbavsende magiske Kunster; men hvad man saaledes fandt sig i hos den store Mand, havde sikkert bragt en stakkels Gjøgler paa Baalet. Ogsaa Kunstberidere gaves der allerede, og hvis man kan fæste Lid til Albericus Trium Fontium, overgik deres Præstationer langt, hvad man nu kan faa at se i den bedste Cirkus; da den hellige Ludvigs Broder Robert Aar 1237 blev formælet med Hertugen af Brabants Datter, producerede sig blandt andre en Kunstner, som red paa Line!

Alle den Slags Kunstnere vare meget afholdte, og selv Kirkefyrster glædede sig gjærne over disse Skuespil. Foruden Gjøglere gaves der ogsaa Gjøglersker, som ogsaa maatte gjøre Kunster, springe og danse. I Digtet om den hellige Osvald truer Parmige sin Fader Aron med, at hun vil løbe bort med en Spillemand, saafremt han ikke forærer hende Osvalds Ravn; men Faderen svarer hende rolig, at hun duer ikke til en Spillemands Kone, da han endnu aldrig har set hende gjøre Spring.

Var der kommet slige Folk til Hove, lod man dem komme ind i Salen, medens Herskabet sad til Taffels, og her maatte de nu fornøje Gjæsterne med deres Kunstpræstationer, fik dygtig at spise og drikke og sluttelig Levningerne fra Taflet; men hvor meget de end faa, ere de

dog altid misundelige, naar den ene faar mere end den anden, og forbande Festens Giver og dem, der ikke have givet dem nok.

At være Tilskuere ved en Bjørnekamp var ligeledes en prægtig Adspredelse; dog den største Fest var altid Turneringen. Fra nær og fjærn mødte da Ridderne med Fruer og Døtre, man saae og saaes, gammelt Venskab fornyedes, og nye bleve sluttede. De unge Riddere kappedes om at vinde Prisen, og naar de gik ud af Kampen som Sejrherrer, kunde de være sikre paa at vinde den længselsfuldt imødesete Belønning hos deres Elskede. Derpaa gik Dansen lystig, og flere Dage forløb i glad Selskabelighed. Mindet om en slig Festlighed var en Skat, som forkortede mangen kjedelig, ensom Time paa det afsides liggende Slot. Vi skulle senere komme nærmere tilbage til denns sidste Art Festligheder.

I Italien foranstaltede man i øvrigt ogsaa andre mere uskyldige Forlystelser, hvor ingen behøvede at sætte sit Liv paa Spil. Roland fra Padua giver en Skildring af en slig Fest, som blev afholdt 1214 i Treviso. »Ved denne Tid holdt Podestaen en fornøjelig og munter Hoffest i Treviso, hvortil blev indbudt saa mange Folk fra Padua, Riddere og Fodfolk, som vel muligt. Efter Indbydelse drog ogsaa der hen omtrent 12 Damer af de fornemste og skjønneste, som den Gang vare at finde i Padua. Festen eller Legen var nu følgende: For Spøg blev der bygget en Borg, og til denne førte man Damerne med deres Terner, Ledsagersker og Tjenerskab, og de havde nu viselig at værge Borgen uden Mands Medhjælp. Borgen var ogsaa fra alle Sider beskyttet ved slige Befæstningsværker som Graaværk, Purpur, Fløjl, Skarlagensstoffer og Silketøj fra Bagdad og Almeria. Hvad skal jeg vel melde om de gyldne Kroner med Krysoliter og Hyasinter, med Topaser og Smaragder, med Rubiner og Perler, hvormed Damerne søgte at værne deres Hoveder mod Kæmpernes Angreb.

Ogsaa Borgen maatte stormes og blev stormet med følgende Kastevaaben og Krigsredskaber: Æbler, Dadler, Muskatnødder, smaa Kager, Pærer, Roser, Liljer og Fioler samt Flakons, fyldte med Balsam, Parfumerier, Rosenvand, Ambra, Kamfer, Kardemomme, Kanel, Nelliker, kort sagt alle Slags Blomster og Krydderier, der blot ere vellugtende og glimrende. Fra Venezia vare mange Mænd og flere Damer til Stede ved denne Fest for at vise Giveren en Ære, og under den hellige Markus's Banner kæmpede Venezianerne viselig og fornøjelig.«

Endelig skiltes Gjæsterne. Værten ledsagede dem endnu til Hestene, tømte et sidste Bæger med dem paa en lykkelig Rejse og et glædeligt Gjensyn; de drak paa »Sankt Gjertruds Tro« og »Sankt Johannes's Velsignelse«.

VI.

Kjærligheden i Middelalderen. — Gejstlighedens utugtige Liv. — Løse Sæder. — Riddernes Forhold til de gifte Damer. — Bryllup og Bryllupsfestligheder.

Paa ingen anden Tid har man vel grublet og fantaseret saa meget over Kjærlighedens Væsen som i den Periode, da det egentlige Ridderliv særlig blomstrede. Fru Venus er almægtig; enhver er hendes Undersaat, Kejser og Pave, Lægmand og gejstlig, Mand og Kvinde; den største Visdom og Lærdom skytter ikke mod Venus' eller Amors Pile; den grundlærde Aristoteles lader sig daare af den løse Phyllis, den vise Salomo, den store Troldmand Virgil, alle ere de værgeløse over for Kjærligheden. Dette taknemmelige Æmne bearbejdes nu udførligere af Minnesangerne, varieres i alle Tonarter. Vi vilde imidlertid tage meget fejl, hvis vi antoge, at denne af Digterne saa højt besungne ømme Følelse alene var af en platonisk Natur. Hvis en Tids-

alder nogen Sinde alene har haft den reale Nydelse for Øje, var det netop hin Periode; med blot Smægten og Tilbedelse vare hverken Mændene eller Kvinderne tjente.

Hin Slægt var legemlig sund og kraftig. Fra den tidlige Ungdom havde Mændene udelukkende uddannet deres Legeme; Livet i den frie Luft havde styrket dem, Kosten, der næsten udelukkende bestod af stærkt krydrede Kjødspiser, og Nydelsen af berusende Drikke bragte deres Blod i Kog; megen Viden besværede heller ikke deres Hoved, og deres Samvittighedsskrupler bleve snart beroligede; og Pigerne vare lige saa fuldblodige og livslystne; slige Naturmennesker ere ikke skabte for platonisk Kjærlighed. Guibert af Nogent karakteriserer derfor sine samtidige træffende i følgende Ord: »Saaledes vare overhovedet Sæderne almindeligvis, at naar de ikke søgte Kjærlighed, viste de sig ved hver Lejlighed grusomme«.

Gejstligheden gav ingenlunde Lægmændene et Exempel paa Afholdenhed. For ikke at tale om, at de mest unaturlige Laster udbredtes gjennem denne Stand, særlig fra Klostrene, vare Præsterne saa godt som Munkene hengivne til Udskejelser, og man hilsede det ligefrem med Bifald, naar en Præst holdt sig en bestemt Elskerinde. Det hedder saaledes med al Aabenhed: »Ved Aar 1200 havde Præsterne ogsaa i Almindelighed Elskerinder, fordi Bønderne selv tilskyndede dem dertil. De sagde nemlig: Afholdende vil Præsten aldrig kunne være; det er derfor bedre, at han har en Kone for sig selv, end at han har at gjøre med andres Hustruer.« Og Henrik af Melk skildrer os disse Præstekvinder, som pynte sig smukt, kruse deres Lokker, bære gule Slør og fint broderede Handsker, og hvem deres Elskere bringe Pynt og Penge for de Penge, de have modtaget for Aflad. Ikke nok med at de gejstlige saaledes holdt sig Elskerinder, de vare altid villige til at efterstræbe smukke Piger og unge Hustruer, og hyppig med Held; thi de forlangte ikke som

de fattige Riddere Foræringer af deres Elskerinder, men bragte selv Penge og Pynt, saa mangen Dame foretrak Præstens Kjærlighed for en Ridders. Romanerne ere derfor ogsaa fulde af Historier om, hvorledes Præster og Munke forstaa at besnære Piger og Hustruer, hvor listig de vide at føre deres Elskerindes Fædre og Ægtemænd bag Lyset; men hyppig fortælles ogsaa, hvorledes Præsten bliver greben, maa pumpe dygtig ud, faar Prygl eller endog bliver slaaet ihjel.

At bruge Vold mod Kvinden anses som en svær Forbrydelse og medfører Dødsstraf; men desuagtet berette Historieskriverne hyppig nok om slig nedrig Udaad. Helt anderledes stillede Sagen sig i Krigstid, her var det Sejrherrens Ret, dog disse den saakaldte gyldne Riddertids Skjændselsgjerninger er det bedst at dække med Tavshedens Slør. Særligt graverende var det naturligvis, naar Manden tillige gjorde sig skyldig i et Troskabsbrud, f. Ex. forfører en Pige, der er ham betroet af hans Lensherre.

I Regelen gjordes Tvang dog ikke fornødent; der gaves Mænd nok, som bøde deres Hustruers og Døtres Ære til Pris, og de fattige Riddere, som droge ud paa Æventyr, fandt jævnbyrdige Damer nok, der kom dem i Møde paa Halvvejen. Saaledes skildre i det mindste Digterne deres Tidsalder; Piger love ligefrem at hengive sig til en eller anden berømt Helt, opsøge ham om Natten i hans Sovekammer og opmuntre den tilbageholdne, og det ser næsten ud til, at Digterne ikke have overdrevet noget, saa mange Exempler finde vi hos Historieskriverne, at man tør slutte heraf, at Usædeligheden i Virkeligheden har været vidt udbredt. Dog visse Grænser satte Loven ogsaa for disse frie Kjærlighedsforhold; saaledes maatte en Lensmand ikkun elske sin Lensherres Hustru eller jomfruelige Datter platonisk, ellers forbrød han sit Len, og paa lignende Vis skulde Lensmandens Familie være Herren hellig. En

Adelsfrøken, som har Børn før sit Bryllup eller forser sig mod Kyskheden, mister enhver Fordring paa fremtidig Arv.

Fra slige forbigaaende Kjærlighedsforhold maa vel adskilles de mere varige Forbindelser. Elskeren lever med sin Veninde (âmîe) som i et Ægteskab, kun at et sligt Forhold altid kunde løses uden Vanskelighed. En slig Venindes Stand er ligefrem retlig anerkjendt; hun nyder al mulig Ære, ledsager sin Ven til Turneringer, og der findes næppe Exempler paa, at hun blev haanlig behandlet af andre Damer. Navnlig Fyrsternes Elskerinder omgives med stor Pragt, men hun var aldrig sikker paa ikke efter sin Elskers Død at blive prisgiven alle mulige Ydmygelser. Henrik II af England havde saaledes rejst sin elskede Rosamunde et Gravmæle for Alteret i Godstow-Klosterkirkes Kor; det var behængt med Silkestoffer, og der brændte Voxkjærter rundt omkring Epitafiet; men efter Kongens Død befalede Biskoppen af Lincoln, at Gravmælet skulde fjærnes.*)

Saa længe Ridderen blot valgte sig en Elskerinde blandt de ugifte Piger, rejstes næppe nogen Indvending herimod; fandt han den adelige Frøken for knibsk og tilbageholden, fandt han maaske Trøst hos en Kammerpige eller Bondetøs; men rigtig moderne var sligt dog ikke; vilde Ridderen ogsaa i denne Henseende ganske naa Idealet af en Kavaler, maatte han vinde en gift Dame; ethvert Stævnemøde blev da kjøbt med Farer og maatte først tilkæmpes med Snuhed og Mod. Datidens Digtere ere fuldt vel paa det rene med det moralsk forkastelige i et Ægteskabsbrud; men desuagtet var det Mode, først ved slige Triumfer kunde en Ridder vise sig uimodstaaelig ogsaa paa dette Omraade.

Bekjendtskabet blev gjort ved en Turnering eller en

---

*) „Quia scortum fuit et amor ille, qui inter regem et illam fuit, illicitus erat et adulterinus."

anden Fest,*) Ridderen havde vundet, var bleven fejret som Helt, hans Navn og Ydre var hans Hjærtens Dame vel bekjendt. Nu begyndte han at gjøre Kur; ofte laa vel ogsaa virkelig Kjærlighed, og ikke blot en taabelig Pralelyst til Grund for en slig Attraa; den forelskede skærer sin Dames Navn i Træernes Bark, kysser hendes Fodspor, maler med Fingeren Ordet »amo« paa Bordet, hvor han har spildt Vin, hvad der dog ogsaa efter Datidens Begreber ikke just er fint; sin beklemte Elskov søger han at trøste ved Elskovsorakler.

Smaaforæringer gjør Elskeren endnu mere elskværdig i den elskedes Øjne; Handsker, Spejle, Ringe, Broscher, Hovedpynt og Blomster kan Damen uden Betænkning modtage af Elskeren, men at lade sig forære Kostbarheder gjaldt ikke for anstændigt. Frugter, nedpakkede i et Tørklæde eller en Kurv, maatte man ogsaa gjærne sende sin tilbedte, og det gjorde mere Indtryk, naar man forsikrede hende, at en Ven havde sendt ham samme fra det fjærne, selv om man ganske nylig havde kjøbt dem paa Vejen. Ogsaa Smykker, Naalehuse, Knive o. s. v. kunde Ridderen forære sin Dame; men alt dette skulde ikke være meget dyrt, for at det ikke skulde se ud, som han vilde kjøbe hendes Gunst. Selv præsenterede han sig derimod, saa pyntet og parfumeret som muligt, for sin elskede.

Damerne skjænkede ligeledes deres Riddere Foræringer, og hyppigst vare disse Gaver mere værdifulde end de modtagne, ja mangen Ridder levede kun af sine Elskerinders Foræringer. Med Tapperhed alene kunde Ridderen vinde sin Dames Gunst; naar hun dog skulde være sin Mand utro, vilde hun kun være det for den dygtigste og mest berømte Helts Skyld. En sædvanlig Foræring var, at Elskerinden bortgav et Stykke af sine Klæder, som skulde

*) Ægtemændene lode derfor hellere deres smukke Hustruer blive hjemme.

følge Elskeren i Kampen og aflægge et tydeligt Vidnesbyrd om hans Tapperhed. At forære Ridderen et Ærme var en ganske almindelig Skik, i det mindste i Frankrig. Herved menes de brede, langt nedhængende Pragtstykker af Ærmer, som kun bleve snørede fast til Klædningen; dette Ærme trak Ridderen enten paa eller befæstede det til sin Hjælm, sit Skjold eller sin Lanse, og det var hans Pligt snarest muligt at farve det til Lansen fæstede Ærme rødt i hans Fjenders Blod. Ogsaa Hovedtøjer og Slør skjænkedes til Elskeren, herpaa kunde Damen gjenkjende sin Ven under Turneringen, og Ridderen gjengjældte Foræringen ved at sende sine Fanger til sin Hjærtens Dame og overlade hende at fordre Løsepengene. Hvilke Daarskaber i øvrigt en forelsket Ridder mægtede at fuldbringe til Ære for sin Dame, lære vi at kjende af Ulrik af Lichtensteins Frauendienst;*) men dog tør man næppe fra dette Riddervæsenets Karrikatur, fra denne det 13de Aarhundredes Don Quixote slutte til andre.

Endelig indrømmedes Elskeren Belønningen for alle hans Heltegjerninger; men hvilket Besvær voldte det ikke begge Parter usete at mødes og virkelig glæde sig ved et Stævnemøde, og hvilke Farer udsatte man sig ikke for; thi en bedragen Ægtemand kunde blive meget ubehagelig, naar han traf Vennen hos sin Hustru; det mindste Onde var at blive dræbt, en værre Lod truede ofte den uforsigtige Elsker. Ægtemandens Venner, skinsyge Damer fulgte det elskende Pars Skridt og aabnede den forblindede Ægtemands Øjne. Derfor udfordredes den største Forsigtighed, og det forstod sig af sig selv, at Elskeren ikke roste sig af sin Lykke; men desto værre maatte endnu andre drages ind med i Fortroligheden, Ternerne vidste af deres Frues Æventyr, Svendene, som ledsagede Ridderen og vogtede hans Hest, kunde det heller ikke holdes skjult for, kort

*) Se foreg. Bind p. 404.

sagt, Faren for at blive røbet var altid stor. Kaedîn kommer ind til Nampotenis's Hustru ved falske Nøgler, Ulrik af Lichtenstein klatrer paa en Strikkestige op til sin Elskerindes Balkon og faar endda en lang Næse, Flores lader sig i en Kurv, fyldt med Blomster, bære ind i Blankeflurs Fængsel o. s. v. Et Stævnemøde kunde saaledes ikke vindes uden Møje. En vigtig Person var Borgvægteren, han maatte først og fremmest vindes; men hvorledes skulde man kunde forlade sig paa denne Mand, der bedrager sin Herre paa det groveste. Dernæst kommer det an paa i rette Tid at komme ud igjen af Borgen, at liste sig stille bort, før Dagen gryr. Her var det igjen Borgvægteren, som melder det elskende Par, naar det er Tid at skilles; disse Vægterviser ere hyppig blevne sungne af Digterne, de skildre de elskendes Smerte ved saa tidlig at maatte skilles.

Mod og Udholdenhed udkrævedes rigtignok, naar et sligt Æventyr ikke skulde faa et bedrøveligt Udfald; Ridderen forstaar dog i Regelen at sno sig saa taalelig ud af Forlegenhederne, medens den forelskede Præst ved sin Paagribelse spiller en komisk Rolle. Og dog foretrak mangen Dame Præsten for Ridderen, lod ham hellere nyde sin Gunst; thi for det første er Præsten tavs, allerede for sin egen Skyld, medens en Ridder gjærne, især under Vinens Indflydelse, praler af sit Held; men dernæst bringer han Foræringer, medens Ridderen vil have saadanne. Som alt omtalt i dette Afsnits Begyndelse, grublede man gjærne over Kjærlighedens Væsen; Romanen om »Rosen« er et fortræffeligt Exempel paa denne pedantiske Tilbøjelighed til en skolastisk Betragtning af Kjærligheden. Ogsaa de elskendes Pligter og Rettigheder bleve ligefrem kodificerede, Kapellan Andreas's Bog »de arte amatoria« indeholder en Mængde slige Love.*) Man maa imidlertid vel vogte sig

---

*) Andreae Capellani Regii Erotica sive Amatoria. Tremonia 1614.

for at tage slige Sager for Alvor, det er poetiske Opfindelser, udtænkte til Samtidens Adspredelse; om virkelig organiserede Kjærlighedsdomstole og om Forhandlinger, der faktisk have fundet Sted, kan der ikke være Tale. Den Sag er i øvrigt for længst bragt paa det rene af Frederik Diez,*) og naar Antony Méray**) for nylig igjen har søgt at hævde de saakaldte »Elskovsdomstoles« virkelige Existens, har han ikke i fjærneste Grad mægtet at afkræfte de af Diez fremdragne Modbeviser. Det er ret vel sandsynligt — og Middelalderens Digte indeholde flere Exempler herpaa —, at Damer og unge Herrer, der med Interesse fulgte en ung Mands Kjærligheds Æventyr, have vexlet deres Anskuelser om hans Udsigter, have drøftet det Spørgsmaal, om Elskeren allerede kunde fordre at blive bønhørt eller skulde smægte endnu længere; men en slig Underholdning og en Kjærlighedsdomstol, der dømmer efter Paragraferne i Andreas's Lovbog, ere dog to vidt forskjellige Ting. Damernes og de unge, ugifte Herrers Sympathi er naturligvis altid for Forføreren; jo behændigere han véd at skikke sig for at skuffe Ægtemanden, desto mere beundres han; den narrede Ægtefælle spiller en tragi-komisk Rolle. Flertallet af Digterne fejre den fri Kjærlighed, Gottfried af Strassburgs Mesterværk »Tristan und Isolt« er ligefrem en Forherligelse af samme. At denne Kjærlighed motiveres ved en Trylledrik, og at Digteren med vidunderlig Behændighed véd at klare de mest betænkelige Situationer, uden nogen Sinde at synke ned i det anstødelige, forbedrer naturligvis ikke i ringeste Grad dette ellers saa herlige Digts ethiske Præg. Naar Wolfram af Eschenbach i Modsætning til disse flygtige og med Farer kjøbte Kjærlighedsnydelser priser den ægteskabelige Kjærlighed, er denne Opfattelse vistnok fore-

---

*) Friedr. Diez: Beiträge zur Kenntniss des romantischen Poesi. Berlin 1825.

**) A. Méray: La vie au temps des cours d'amour. Paris 1876.

kommen de fleste samtidige meget filisteragtig. Og hvis Damerne nu endda havde været paalidelige og trofaste; men heller ikke herom have Digterne de bedste Meninger, og Talemaaden: »Kvinden har et langt Haar og et kort Sind« er almindelig gængse.

Det ligger nu nær at spørge: vare hin Tids Damer virkelig saa letfærdige, som Digterne skildre dem? Vistnok fandtes der mange, overmaade mange, som ikke holdt strængt paa deres Ære, og i det hele taget synes et temmelig letfærdigt Liv at have gaaet i Svang. En Mængde historiske Exempler lode sig med Lethed anføre, og Historieskriverne skildre deres Tids Letfærdighed, til Dels i drastiske Træk. Dog alle disse Exempler karakterisere vel endnu ikke hele Tidsalderen. Sikkerlig har Letfærdigheden den Gang ikke været ringe; men det er dog kun en Minoritet, der gav et sligt Exempel; Folkets Masse holdt sig fri herfor. Man hørte gjærne Tale derom, og derfor tillode Digterne sig ogsaa snarest en slig Frihed; men lige saa lidt som man af de franske Ægteskabsdramaer og Romaner tør slutte, at hele Frankrig hylder slige Tendenser, ligesom Umoralskheden her ogsaa kun hører hjemme i visse Kredse, medens andre dog gjærne høre og læse om hine Historier uden selv i fjærneste Maal at tænke paa at følge hine Exempler, saaledes tænker jeg, at Forholdet ogsaa den Gang har været. Med Spænding fulgte man Tristans Æventyr og beundrede den Snildhed, hvormed han gjorde sin værdige Onkel til Hanrej, man hørte gjærne om Heltenes Kjærligheds-Æventyr og lod sig uden Betænkning fortælle samme; men derfor holdt man sig selv lige fuldt inden for Ærbarhedens Skranker.

Sin Glæde havde man imidlertid af slige betænkelige Situationer, og talløse ere de Æventyr og Romaner, der med en Tydelighed uden Lige fortæller de mest anstødelige Historier; men netop den Omstændighed, at intet bliver holdt skjult, at man nævner alt ved sit rette Navn og ikke lader

noget tilbage at spekulere over, gjør disse Historier taalelige; Spøgen er Hovedsagen, den anstødelige Iklædning gaar med i Kjøbet. Underholdningen bevæger sig imidlertid med Forkjærlighed paa dette slibrige Omraade, og man tillader sig Spøg, der gaar langt ud over Boccaccios mest frie Fortællinger. I denne Djærvhed laa en vis Modvægt til den meget vamle Tale om Kjærlighed, og den er i alt Fald mere taalelig, om man vil mere sædelig, end den Sødladenhed, hvormed man vil dække over de letfærdige Situationer, man skildrer.

Trods alt det her anførte er og bliver meget dog vanskelig forklarligt. Saaledes som nogle af Digternes mest berømmelige Helte opføre sig, gjaldt den Gang saa godt som nu for upassende, ja ligefrem for forkasteligt, og dog fremstille Digterne dem som mønsterværdige Kavalerer; det maa dog have hørt til god Tone for en Ridder at sætte sig ud over mangen Fordom. Og naar Damerne ved Kong Artus's Hof, altsaa en Hofkreds par excellence, underkastes en Kyskhedsprøve, bestaas samme af ikke en eneste. Da Havfruen sender Hoffet en Kappe, der kun passer en tro Kvinde, men bliver for kort for alle andre i Forhold til deres Utroskab, kan alene Iblis passe den; alle andre ere ikke uberygtede. En anden Digter fortæller, at Havkongen Priure sender Artus et Bæger, der kun kan tømmes af den, som aldrig har været utro i Kjærlighed, og nu overhælde ikke blot Ridderne sig, men ogsaa Dronning Ginover, den smukke Blankeflur og de andre højt berømte Damer, alene Kong Artus kan bestaa Prøven. Hine sagnagtige Helte, som man tænkte sig levende i en ideal Tidsalder, tog man maaske meget ikke ilde op, hvad man sikkert vilde have fordømt paa det skrappeste, saa snart det havde berørt en selv.

Helt anderledes stillede Sagnene sig, naar en Ridder vilde formæle sig. Da saae han strængt paa den elskedes Stand, at hendes Stilling svarede til hans egen, og en

Misalliance blev allerede den Gang strængt fordømt. Tidligere havde man ikke spurgt om en Piges Medgift, naar hun blot var af jævnbyrdig Stand og smuk; men i det trettende Aarhundrede vidste man allerede meget vel at sætte Pris paa Pengene, og mangen hæslig Kvinde, der kunde medbringe en Formue, fik en Mand, medens den smukke, men fattige Pige, forblev ugift eller ægtede under sin Stand; thi en rig Bonde var allerede den Gang ingen ukjær Svigersøn for en forgjældet Adelsmand. I Regelen bleve fornemme Piger kun formælede med Regentens Samtykke; i det mindste tog han det meget ilde op, naar man ikke først spurgte ham, da Landets politiske Interesse ofte stred imod, at visse store Familier, der allerede i og for sig syntes Kronen mistænkelige, yderligere sluttede sig sammen ved Ægteskabsforbindelser. Fyrsten sørgede imidlertid ogsaa for de unge Piger, der levede ved hans Hof, og udsøgte dem passende Partier; en Tvang kunde han naturligvis ikke udøve, men Kongens Ønske var dog vel nærmest saa godt som en Befaling.

En fjærnt boende Prinsesse opsøges enten personlig af Bejleren, eller han sender et Gesandtskab, der anholder om hendes Haand. Saaledes kom 1235 et Gesandtskab til England fra Kejser Frederik II for at udbede sig Kong Henrik III's Søster Isabella til Hustru. Svaret lyder gunstig, og paa Sendemændenes Anmodning hentes den en og tyveaarige Prinsesse fra Tover til Westminster, og da hun behager Kejserens Sendemænd, sværge de i hans Navn Ægteskabet, sætte Forlovelsesringen paa hendes Finger og raabe: Leve vor Kejserinde! Kong Henrik lover sin Søster 3000 Mark af bedste Sterling, desuden fuldt Udstyr, Guld- og Sølvtøj, Kar, Heste, uldne og Silketøjer. Man kan herefter vel forstaa, at Fyrsterne hverken vilde eller kunde bestride slige Udgifter af egne Midler og paalagde en Skat, Prinsessestyr, ved slige Lejligheder. Efter Paaske sendte Kejser Frederik Ærkebiskoppen af Køln og Hertugen af Løwen for

at hente sin Brud, og Isabella lander i Antwerpen og drager videre til Køln. »Præster og gejstlige komme hende i Møde fra de omliggende Landskaber, i højtidelige Processioner, klædte i kostbare Ornater, med brændende Fakler, under Klokkernes Lyd og syngende Glædessange. Blandt dem indfandt sig ogsaa Kunstnere og Mestere paa alle Haande Instrumenter, og de ledsagede Kejserinden med al Højtidsglæde paa den fem Dages Rejse til Køln. Da hendes Ankomst her bliver bekjendt, drage omtrent ti Tusende Borgere, smykkede med Blomster og Pynt og i Festklæder, hende i Møde fra Staden; de red paa kostbare Heste og opførte Ridderspil som ved en Turnering. Her mødte hende ogsaa Skibe (det Kunststykke havde man udtænkt), der ligesom roedes frem paa det tørre, men hemmelig bleve trukne af Heste, som skjultes af Silketæpper. Paa disse Skibe var der gejstlige, som paa vellydende Orgeler lod høre en blid Musik og spillede ukjendte Melodier til Tilhørernes Forbavselse.« Toget gaar gjennem Kølns Hovedgader, og Kejserinden aftager sin Hat og Kappe, for at Damerne paa Svalegangene bedre kunne se hende. Gjæstfrit modtages hun i det ærkebiskoppelige Palads, og hele Natten synge og musicere Skarer af unge Piger, mellem hvem Kejserinden naadig færdes. Saaledes lyder Fortællingen hos Matthæus Paris, og vi have her gjengivet den noget udførligt som Bevis for, at Digternes Beskrivelser svare til de virkelige Forhold.

Naar ingen kanoniske Ægteskabshindringer ere for Haanden, eller de ere hævede ved Dispensation, og naar Bejleren har vundet sin udkaarede Bruds Kjærlighed eller deres Gunst, som raade over hendes Haand, kan Forlovelsen finde Sted. Den fuldbyrdes ved et blot Løfte, ved Overrækkelsen af Brudegaver (arrhis sponsalitiis), ved Udvexling af Forlovelsesringe eller ved Ed. Forlovelsen bliver ugyldig, naar den ene af de forlovede gaar i Kloster, naar Brudgommen ikke lader sig finde, naar en af Parterne bliver

spedalsk, lam eller mister Næse og Øjne, naar forbudne Slægtskabsgrader opdages, naar en af Parterne har drevet Utugt, indgaaet Ægteskab andensteds, eller efter gjensidig Overenskomst. Endelig kan en Person, som er forlovet i sin umyndige Alder, fordre Opløsningen af Forlovelsen, saa snart han er voxen. De omhandlede Brudegaver (arrha) bleve navnlig betalte i det Tilfælde, at Formælingen for en Stund skulde opsættes. Vielsen fulgte enten strax paa Forlovelsen, eller der fastsattes en Termin for samme; ofte fuldbyrdes Forlovelsen og Vielsen samtidig. Ved Forlovelsen bestemmes ogsaa Brudens Medgift, derpaa følger Spørgsmaalet til Manden som til Pigen, om de ville tage hinanden til Ægte, og Forlovelsen bekræftes ved en Ed. Hvor en saa højtidelig Forlovelse har fundet Sted, bliver der ikke foretaget nogen særlig Ceremoni ved Vielsen. Ægteskabets Indgaaelse fuldbyrdes ved Vielsen, og da denne Akt stedse følges af Festligheder, opsættes Brylluppet, naar der i Familien indtræffer Dødsfald, som gjøre lydelig Jubel upassende. Siden det ottende Aarhundrede forlangte Kirken, at Vielsesceremonien skulde fuldbyrdes af en gejstlig Person, og i de højere Kredse plejede man at føje sig efter denne Fordring, hvorfor Digterne væsentlig beskrive os den kirkelige Vielse.

Forberedelserne til denne Højtidsfest ere i og for sig interessante nok; ved Ordet »Hochzeit« (hôchgezît) forstod man i Almindelighed blot en Fest, hvortil der indbydes mange Gjæster, og hvor der ikke turde være Mangel paa Gaver og alle Haande Lystigheder. De prægtigste Højtidsfester fandt Sted i Anledning af Bryllupper (brûtlouft), og i det moderne Tysk er Ordet »Hochzeit« derfor gaaet over til udelukkende at betyde Bryllup. Fra nær og fjærn indbydes Venner og bekjendte, Undersaatter og Standsfæller, Budene joge gjennem Landet med Indbydelser. Da hele Selskabet maa underholdes af Festens Giver, og da hver efter sin Stand og Værdighed gjorde Fordring paa en Foræring,

maatte Brudens Fader i rette Tid træffe de mest omfattende Forberedelser, Proviant maatte anskaffes, hele Flokke af Slagtekvæg drives hid. Ved Ottokar af Bøhmens Bryllup blev der alene til Hestefoder ophobet flere Dynger, hver saa høj som Kirken i Salhenau, derhos Fedekvæg, Svin, Smaakreaturer, Vildt og Høns, »som om alle Mejserne og Spurvene i Østerrige og Mähren havde været Høns.« Hermed var Sagen imidlertid ikke afgjort; der maatte anskaffes Forraad af kostbare Tøjer, Pelsværk, Smykker o. s. v. til Foræring for Gjæsterne.

Sædvanlig blev slig en Fest fejret i den milde Aarstid, helst ved Pinsetid; thi paa Grund af Gjæsternes Mængde var det ofte ikke muligt at skaffe dem Husly i Borgen eller Staden, de maatte opslaa deres Telte paa fri Mark. Saaledes ankom nu Gjæsternes Skarer, Fyrsterne ledsagede af deres Riddere, deres Damer og Hof, med Væbnere og Tjenerskab. Marskalken modtager Gjæsterne og anviser dem Kvarter, Trosknægtene drage larmende gjennem Gaderne og kræve Foder til deres Heste, Mad og Drikke for sig og deres Herrer. Og ikke blot Gjæsterne give Møde, men Skarer af Tilskuere indfinde sig, og hele Hobe af Landevejenes Børn, Sangere, Musikere, Akrobater, der haabe at gjøre en god Høst. Saaledes vrimler det i Staden, i Borgen og dens Omgivelser af Gjæster, Tilskuere og al Slags Folk. Brudgommen, der holder sit Indtog med Musik, forefandt allerede en stor Mængde; Husene vare til Ære for ham prydede med kostbare Tøjer, Damer og Piger sade ved Vinduerne eller paa Svalegangene for at modtage ham festlig.

I Følge Synoden i Rouen 1072 skulde i Frankrig Vielserne finde Sted tidlig om Morgenen, Brudeparret skulde velsignes fastende; i Tyskland synes man dog ikke at have været saa bundet med Hensyn til Tiden. Francesco Barberino*) giver

*) Francesco Barberino: Reggimento di Donna, par cura del Conte Carlo Baudi di Vesme. Bologna 1875.

Bruden udførlige Raad om hendes Adfærd paa Formælingsdagen. Hun bør bedst stille sin Hunger paa sit Værelse, for at hun senere under Festmaaltidet skal spise desto mindre; under Vielsen bør hun fremtræde frygtsom, undselig, med nedslagne Øjne, ved Ringenes Vexling kun nødtvungen holde sin Haand frem, først ved det tredje Gang fremsatte Spørgsmaal fremhviske et sagte Ja, og i det hele under Ceremonien spille lidt Komedie.

Det var endnu ingen fast Skik, at hver Vielse skulde finde Sted i Kirken; den kunde finde Sted i Slottets Festsal, ja Albrekt af Østerriges Datter vies til Herman af Brandenburg i Slotshaven; men alligevel foretrak man dog for den større Højtideligheds Skyld at begive sig til Kirken, og Optoget var da saa prægtigt som muligt; Bruden ledsages af de fornemste Herrer, der føre hendes Hests Tøjler. Undertiden synes de gjensidige Løfter at være blevne udvexlede i Forhallen eller foran Kirkeportalen, hvorpaa man i selve Kirken hører en Messe. Efter Ofringen under Bønnen var det i Frankrig en fast Skik, at det nyformælede Par skjultes under et kostbart Klæde, noget tilsvarende synes ikke at have fundet Sted i andre Lande.

Imidlertid var Paladset blevet festlig udsmykket, Væggene beklædte med prægtige Tæpper, Gulvet bestrøet med duftende Roser, Violer, Lavendler og Liljer. Nu begyndte det prægtige Bryllupstaffel, Spillemændene musicere, uden for bølger Mængden larmende, overalt hersker en almindelig, støjende Jubel. Spillemændene faa deres Gaver, Silkestoffer, Sølv- og Guldtøj, Muldyr, Stridsheste, Pelsværk o. s. v. Brudgommen foregaar Fyrsterne og Herrerne med et godt Exempel. Selskabet morer sig hermed, er Tilskuere ved Kamplegene, beser Slottet med dets prægtige Sale, og saaledes hengaar Tiden til Aftenens Frembrud.

Nu paafølger Bilageret. Under Musik føres Bruden til Brudekammeret; Hoffets Damer og de nærmeste kvindelige Slægtninge følge hende, ere hende behjælpelige med Af-

klædningen, indgyde hende Mod, give hende gode Raad. Undertiden ere ogsaa Brudens Fader, Broder og andre nære Slægtninge tilstede. Endelig ere alle Forberedelser endte, Slægtninge og Venner trække sig tilbage. Det unge Ægtepar er overladt til sig selv.« Lyset slukkes.

Den næste Morgen tidlig komme Slægtninge og Venner for at hilse paa det unge Par og bringe deres Foræringer; er Døren endnu lukket, maa man først banke paa, og den uventede Overraskelse kan naturligvis give Anledning til mer eller mindre vellykkede Drillerier. Efter Paaklædningen nydes sammen med Slægtningene en let Frokost, og den unge Ægtemand giver sin Hustru en prægtig Foræring, Morgengaven. Atter gaar Toget til Kirken, og naar Selskabet er vendt tilbage, begynde Festlighederne paa ny; saaledes hengaa mange Dage, hele Uger. Før Skilsmissen giver man hinanden Gaver, dog at den mindre velhavende altid har Fordelen paa sin Side, muligvis slet ikke giver noget til Gjengjæld. Navnlig maa Værten og de fornemste Gjæster aabne deres Pung. Gavmildhed er i hin Tids Øjne den største, den af Digterne mest priste Dyd. Den, der har, skal give, thi herved vinder han Venner, Ære og Magt. Gjerrighed, Gnieri er derimod en foragtelig Egenskab; ved hver Lejlighed gav man derfor, og navnlig ved en slig Fest kunde Herrernes og Damernes Gavmildhed ret lægge sig for Dagen.

Endelig slaar Afskedens Time, med Kys og Velsignelse skilles Gjæsterne, mangt et Kors bliver slaaet efter de afrejsende. Forældrene tage Afsked fra Datteren, som nu drager bort med sin Husbond til hans Land eller Besiddelser; de give hende mangen fortræffelig Lære med paa Vejen, formane hende til at være Manden tro og hengiven og lukke Øjnene til, hvis han skulde knytte en eller anden Forbindelse.

Saaledes drager det unge Par nu til det nye Hjem og bliver her modtaget med festlig Pragt. Vi have tidligere berørt disse Modtagelsesfester, som altid gjentage sig i de samme

Former, hvad enten det er et nyformælet Herskerpar eller en sejrrig Konge, som holder sit Indtog, en fremmed Fyrste eller Hoffets Slægtninge, som aflægge Besøg. Først og fremmest faa Stadens Borgere Befaling til at rense Gaderne og gjøre dem fremkommelige, at drage Gjæsterne i Møde i Festklæder, paa rigt smykkede Heste o. s. v. Æresporte opføres, Løv- og Blomsterguirlander udspændes mellem Gjenbohusene, særlige Tæpper komme frem for Dagens Lys til Husenes Udpyntning, Røgelsepanderne dufte, Gaderne bestrøs med Blomster og Løv, Klokkerne lyde. Helst opfører man tillige et eller andet sjældent Skuespil, vi hørte saaledes oven for om Køllnerborgernes Skibe, og da den engelske Konge Henrik III kommer tilbage fra sit Korstog 1241, modtages han i Cremona paa festlig Vis; man fører Kejserens Elefant frem, paa Ryggen bærer den et Kastel med Spillemændene.

Saaledes æres altsaa det nyformælede Par. Efter Indtoget paa Borgen bringe Ridderne og Borgerne deres Gaver, men vente rigtignok en højmodig Gjengjæld.

(Fortsættes.)

F. C. Granzow.

Katharina II som Storfyrstinde.

(Et Brudstykke af en Forelæsningsrække.)

---

1. Katharinas Giftermaal.

Det Navn, hvorunder vi kjende Katharina, var ikke hendes oprindelige Navn. Hun var døbt Sophie Augusta Frederikke og var en Prinsesse fra det lille tyske Fyrstendømme Anhalt-Zerbst. Hendes Fader, Kristian August, var en yngre Broder af Fyrst Johan Ludvig, der tog ham til Medregent, da han 1742 arvede Anhalt-Zerbst. Som adskillige andre af de tyske Smaafyrster søgte Fyrst Kristian August at vinde Virksomhed og forøget Indtægt ved at gaa i en af de større tyske Magters Tjeneste. Han steg til at blive Feltmarskalk i den preussiske Hær og beklædte i en Række Aar Pladsen som Kommandant, senere som Guvernør i Stettin, hvor Datteren Sophie blev født den 2den Maj 1729. Moderen Johanne Elisabeth hørte til det gottorpske Hus. Hun var en Datter af Kristian August, der er vel kjendt som Administrator for de gottorpske Lande paa den store nordiske Krigs Tid under Brodersønnen Karl Frederiks Mindreaarighed.

Prinsesse Sophies Barndom henrandt i Stilhed. Der var den Gang rig Afsætning paa tyske Prinsesser til fremmede Hoffer, og hendes Forældre have sikkert opdraget hende i det Haab at skulle se hende gift med en Fyrste enten i

en eller anden større tysk Stat eller i et af de nordevropæiske Riger.

Dette Haab gik hurtig i Opfyldelse. Hun var kun 14 Aar gammel, da der viste sig Udsigt for hende til at blive ikke mindre end russisk Kejserinde. Den 1ste Januar 1744 under et Ophold paa Familieslottet i Zerbst fik hendes Moder et Brev, der blev sendt hende med Stafet. Det var fra den russiske Storfyrsttronfølger Karl Peter Ulrichs Overhofmarskalk v. Brümmer. I dette Brev stod der iblandt andet: »Efter Hendes kejserlige Majestæts udtrykkelige Paabud maa jeg tilmelde Dem, at den ophøjede Kejserinde ønsker, at Deres Højhed, ledsaget af Deres ældste Datter, saa hurtig som muligt og uden noget Tidsspilde vil rejse til dette Land og til det Sted, hvor det kejserlige Hof opholder sig. Deres Højhed har for megen Forstand til ikke at fatte, hvad der er den virkelige Tanke med den Iver, som Hendes kejserlige Majestæt har for at se Dem saa vel som Prinsessen, Deres Datter, om hvem Rygtet har fortalt saa meget godt. Der er Tilfælde, i hvilke den offentlige Røst afgjort er den samme som Guds Røst.« Brümmer tilføjede, at Kejserinden ikke vilde have, at Fyrsten fulgte med paa denne Rejse. En Vexel var vedlagt, for at Fyrstinden kunde have Penge til de nødvendige Rejseudgifter; naar hun kom til St. Petersborg, vilde hun kunne hæve 2000 Rubler der.

Den Kejserinde, som havde ladet afsende dette Brev, var Peter den stores Datter Elisabeth, der ved en Tronrevolution 1741 havde gjort sig til Selvherskerinde i Rusland. Udsvævende som hun var, ønskede hun at være fri for den Tvang, et Ægteskab kunde lægge paa hende, og i det hun forblev ugift, besluttede hun, at Karl Peter Ulrich, en Søn af hendes Søster Anna og den gottorpske Hertug Karl Frederik, skulde følge efter hende paa Tronen. Han, der efter Faderens Død den Gang selv var Hertug i den gottorpske Del af Holsten med Kiel til Hovedstad, blev

i en Alder af 14 Aar kaldet til Rusland, hvor han i November 1742 gik over til den græske Kirke. Faa Dage efter blev han af Kejserinden udnævnt til Tronfølger og fik Titel af Storfyrste.

Lige saa lidt Elisabeth selv vilde have noget med Ægteskab at gjøre, lige saa ivrig var hun for at faa Tronfølgeren gift, og allerede 1743, da han kun var 15 Aar gammel, saae hun sig om i Nordevropa for at finde en passende Brud til ham. Hele Evropa var den Gang optaget af den store østerrigske Arvefølgekrig, som den unge Dronning i Ungarn og Bøhmen Maria Theresia førte med Frankrig, Spanien og Bayern. Frederik II af Preussen havde nyttet hendes farlige Stilling til at frarive hende Schlesien. En dyb Modsætning imellem Preussen og Østerrige var hermed given, og den statskloge preussiske Konge gjorde, hvad han kunde, for at sikre sig imod Hævnplaner fra Maria Theresias Side. Intet Sted kæmpede det preussiske og det østerrigske Diplomati lidenskabeligere imod hinanden end ved Petersborgerhoffet; i den Grad var Ruslands Alliance begge Stater vigtig.

Paa det Tidspunkt, da Elisabeth mønstrede de giftefærdige Prinsesser i Nordevropa, stod Frederik II's Aktier højt i St. Petersborg, og han var ikke sen med at vinde Indflydelse paa Valget. Det havde været ham den letteste Sag af Verden at faa en af sine Søstre gift med Karl Peter Ulrich; men de jævnlige Tronrevolutioner, der havde fundet Sted i Rusland siden Czar Peters Død, skræmmede ham. Han vilde ikke paadrage sig Bryderier ved en Søsters usikre Skæbne der. Hans Statsafsending i Rusland, Baron Mardefeld, fik derfor Paabud om at afværge, at der nogen Sinde blev talt om saadant. Slige Skrupler havde det sachsiske Kurfyrstehus derimod ikke, og der blev fra Dresden virket stærkt for at faa Kejserindens Valg til at falde paa en Prinsesse der fra; men Frederik, der opfattede Kursachsen som Preussens naturlige Fjende, kæmpede paa det eftertrykke-

ligste derimod. I det han gav Mardefeld Ordre dertil, befalede han ham »med Behændighed« at gjøre det indlysende for Kejserinden, at hvis hun ønskede at hævde Magten over sin Søstersøn, maatte hun nødvendigvis aldrig lade ham ægte en Prinsesse, der hørte til et stort og mægtigt Fyrstehus, men derimod faa ham gift med en Datter af en af Tysklands Smaafyrster; thi en saadan Prinsesse vilde føle sig Kejserinden taknemmelig som den, der havde skabt hendes Lykke, og hun vilde aldrig kunne vække hendes Mistanke eller danne et Parti mod hende (7de September 1743). Hvilket af Tysklands Fyrstehuse Frederik tænkte paa, viste han snart. »Det forbavser mig,« skrev han den 2den November 1743 til Mardefeld, »at Kejserinden, der er saa vel stemt imod Fyrstinden af Zerbst, en født Prinsesse af Holsten og Søster til Tronfølgeren i Sverige, ikke har kastet sit Øje paa dennes ældste Datter, der vistnok kun er 14 Aar gammel, men smuk, stor af sin Alder og fuldkommen udviklet.« Samtidig med at Frederik arbejdede paa at faa sin Søster Ulrike gift med Tronfølgeren i Sverige, vilde han sikre sig, at den fremtidige Kejser i Rusland til Gemalinde kunde faa en Datter af en af hans Generaler, og som havde ham at takke for sin Ophøjelse. »En Storfyrstinde,« har han selv skrevet, »som var født og opdragen paa preussisk Grund, og som skyldte Kongen af Preussen sin Lykke, vilde ikke uden Utaknemmelighed kunne modarbejde ham.« Denne Utaknemmelighed haabede han, at hun aldrig vilde vise.

Kejserinde Elisabeth gik villig ind paa Frederiks Forslag, og da Ærkebiskoppen af Novgorod, som blev spurgt til Raads, bekæmpede det, fordi Karl Peter Ulrich og den anhaltske Prinsesse vare i alt for nær Slægt med hinanden, lykkedes det — som det synes, ved Bestikkelse — at faa ham til at udtale, at der »kun var en Skygge af Slægtskab« imellem dem. Den 17de December kunde Brümmer til-

sende Fyrstinden af Anhalt det Brev, som gjorde Nyaarsdag 1744 til en saa mærkelig Dag for hende og hendes Familie.

Frederik II, der med Spænding havde fulgt Sagens Gang, saae, at man maatte skynde sig med at drage Gavn af Kejserindens gode Stemning. Faa Timer efter at Brümmers Brev var kommet til Zerbst, bragte en ny Stafet et Brev, denne Gang fra Frederik, der med klare Ord fortalte, hvad kun var til at læse imellem Linjerne i Brümmers Brev, at Rejsen var en Indledning til et Frieri, og samtidig med, at det opfordrede til at holde Rejsen saa hemmelig som muligt, lod det tillige Familien vide, at det var ham, den skyldte den store Lykke, som ventede den. I sin Iver skrev han ogsaa faa Dage efter til Kejserinde Elisabeth med megen Varme om Fyrstinden af Zerbst og hendes »elskværdige Datter, der med aandelig Friskhed og et ungdomsglad Sind forener rige Aandsgaver og et ædelt Hjærte.« Frederik II har med Føje senere tillagt sig Æren af at have bragt dette Ægteskab i Stand, og det var ikke mere, end der skyldtes ham, naar den unge Prinsesse, efter at hun var bleven trolovet med Karl Peter Ulrich, skrev til ham: »Jeg føler alt for levende, hvor stor Del Deres Majestæt har i den høje Stilling, jeg har vundet, til at jeg skulde glemme, hvor megen Tak jeg skylder Dem. Modtag den med disse Ord, Sire! og vær overtydet om, at jeg først vil holde min Stilling for at være til Hæder for mig, naar jeg faar Lejlighed til at vise Dem min Taknemmelighed og Hengivenhed.« Saaledes aabnedes Forbindelsen imellem disse to mærkelige Personligheder, hvis gjensidige Forhold skulde blive skæbnesvangert for en stor Del af Evropa.

De Breve, der bleve sendte til Zerbst fra Brümmer og Frederik II, give et klart Indtryk af, at det var Moderen, der havde Kommandoen i Familien. Det var til hende, ikke til Manden, Brevene bleve skrevne, og der blev siden kun talt om Manden, for saa vidt det blev fremhævet som nødvendigt, at han blev hjemme, medens Fyrstinden og

Datteren rejste. Utvivlsomt var ogsaa Fyrstinden ulige mere begavet end Manden, og Henvendelsen passede bedst til hende, da hun var langt ivrigere end han for den hele Plan. Fyrsten var en jævn, brav Soldat og en strængt religiøs Natur, om hvem Frederik II sagde, at han var Lutheraner, som man var det paa Reformationens Tid. Maatte det end staa for ham som noget herligt, at Datteren kaldtes til med Tiden at blive russisk Kejserinde, skræmmedes han tilbage ved Frygten for, at hun skulde blive nødt til at betale denne Lykke med at afsværge sin lutherske Tro. Han lod sig kun berolige ved Haabet om, at hun ligesom i sin Tid den brunsvigske Prinsesse, der blev gift med Czar Peters Søn Alexius, kunde faa Tilladelse til at holde fast ved den lutherske Bekjendelse. Moderen, der var en ganske anderledes verdslig Natur, gik med langt mere udelt Henrykkelse ind paa Ægteskabsplanen.

Der behøvedes derfor næppe nye Opfordringer fra Brümmer og Frederik II for at faa hende til at skynde sig med Datteren paa den lange Rejse i den barske Vintertid. Den 12te Januar 1744 forlode de Zerbst. Fyrsten fik aldrig sin Datter at se mere. Hans Afskedsgave til hende var Andagtsbøger, som Arnds sande Kristendom, og en udførlig Instrux med Formaninger om i religiøs Henseende at handle efter sin Samvittighed, om ikke at blande sig i Regeringssager, vise Kejserinden »fussfällig« næst Gud den største Højagtelse og Tjenesteiver samt efter hende ære Storfyrsten over alt som Herre, Fader og Suveræn, foretrække ham og hans Vilje fremfor alle Glæder, alle Skatte og hvad der overhovedet var i Verden, ikke gjøre noget, der var ham imod eller kunde volde ham nogen »peene«, endnu mindre over for ham holde fast ved sin egen Vilje o. s. v.

Den unge Prinsesse havde kun et saare tarveligt Udstyr med sig, da hun rejste til Rusland, kun 3—4 Dragter og

en meget ringe Forsyning af Undertøj. Det maatte blive Ruslands Sag at skaffe hende, hvad hun behøvede. Og det modtog hende paa en Maade, der vakte de mest glimrende Forhaabninger. Kejserinden havde gjort alt, for at Rejsen kunde blive saa bekvem som muligt for dem, saa snart de naaede russisk Grund. Prægtige Pelse af Zobelskind laa til dem, da de naaede Riga, og de mageligste Soveslæder holdtes rede for dem. Hertil kom en Hyldest, der var den stettinske Guvernørfrue aldeles overvældende. En Fjerdingvej uden for Riga, den første større russiske By, de kom til, bleve de modtagne af Viceguvernøren, Fyrst Dolgorucki, Kommandanten, Vicekommandanten, en Mængde høje Officerer og Civilembedsmænd tillige med Repræsentanter for Adelen. Der blev saluteret med Kanoner for dem ved deres Indtog i Byen, Soldaterne vare opstillede i Gaderne, og der stod Vagter ved det Hus, hvor de overnattede, der blev slaaet Trommehvirvler og blæst Fanfarer, naar de gik til Bords, de bleve hædrede med prægtige Tafler, og Byens Honoratiores strømmede til for at faa Avdiens hos dem. »Det er mig,« skrev Fyrstinden derom til Manden, »som om jeg maatte høre til Hendes Majestæt Kejserindens eller en anden stor Fyrstindes Følge. Jeg kan ikke faa i mit Hoved, at det alt sammen sker for min fattige Person, til Ære for hvem man ellers næppe eller endog slet ikke vil røre en Tromme.« I Virkeligheden var det heller ikke hende, men hendes fjortenaarige Datter, der var Hovedpersonen.

Som det gik i Riga, saaledes ogsaa i andre Byer. I Narva, hvor til de kom ved Aftenstid, vare Gaderne illuminerede, og i St. Petersborg gjorde de fornemste Damer og Herrer Honnør for dem. Saa gik Vejen videre til Moskau — en uendelig Slædekjørsel — og her modtog Elisabeth dem paa den huldrigste Maade. Fyrstinden kan i sine Breve ikke finde stærke Ord nok til at skildre den Venlighed, der blev vist dem af »denne indtagende Kejser-

inde, hvis Skjønhed og huldsalige Væsen overgik alt, hvad man har fortalt om hende.« Skulde man dømme efter denne Begyndelse, vilde den unge Sophie Augusta komme til at danse paa Roser i Rusland.

Men bag den glimrende Yderside lurede Fjendskab. Det russiske Riges mest fremragende Statsmand, Vicekansleren Bestuchef, og andre Stormænd, der vare ivrige Modstandere af Preussen og Frankrig, bleve forbitrede, da de fik at vide, hvilken Sejr Frederik II havde vundet over dem ved at faa sin Generals Datter hævet til at blive deres tilkommende Kejserinde. De havde god Grund dertil; thi det var Frederiks sikre Haab og længselsfulde Forventning, at han skulde kunne bruge den unge Prinsesses Moder til at styrte Bestuchef. Baron Mardefeld indberettede til sin Konge, at Vicekansleren opbragt havde sagt: »Man vil lade Storfyrsten gifte sig, uden at vi Storrussere faa det at vide!« Netop paa Grund af denne opirrede Stemning gjorde Fyrstinden af Zerbst alt for at naa Kejserinden, inden hendes Modstandere fik lagt farlige Miner imod hende. Det lykkedes; men der var skabt til et Fjendskab med Bestuchef, som skulde blive farligt for den unge Prinsesse.

Tre Ting maatte denne strax søge at lære. Det første var den græsk-katholske Kirkes Læresætninger og Skikke; thi Elisabeth var alt for bigot til at ville taale en Storfyrstinde af luthersk Tro, det andet var det russiske Sprog, det tredje var — at danse. Kejserinden, der selv var en fuldendt Danserinde, stillede store Fordringer i denne Retning, ikke mindre end til en devot Opfyldelse af den græske Kirkes mange Ceremonier. Prinsessen gik med Iver ind paa at opfylde, hvad man krævede af hende. Hun vilde i en Fart vinde sig en høj Plads hos Kejserinden og i det almindelige Omdømme. For hurtig at lære Russisk stod hun endog op om Natten og læste paa sine Pensa, medens alle sov. Men hun paadrog sig derved en Forkølelse, der gik over til en Brystbetændelse, og i 27

Dage svævede hun mellem Liv og Død. Hun blev i denne Tid aareladt ikke mindre end 16 Gange, enkelte Dage endog 4 Gange. Endelig sejrede hendes gode Natur over Sygdommen og denne skrækkelige Kur. Hendes russiske Studier gave hende et saa ypperligt Grundlag, at hun efterhaanden lærte at tale og skrive dette Sprog med fuldkommen Sikkerhed og Lethed.

Samtidig fandt hendes Religionslærer en lige saa lærvillig Elev i hende. Under sit senere Liv har Katharina II staaet al positiv Religion fjærn, i det mindste med Undtagelse af hendes allersidste Aar. Men ikke længe efter, at hun var bleven Kejserinde, har hun i et Brev til den aandrige franske Dame Madame Geoffrin skrevet, at hun som ung havde haft »Anfald af Fromhed«. Skjønt dette netop gjaldt om den Tid, da hun kom til Rusland, fristede Tanken om at vinde Kronen her hende til ikke at lægge Vægt paa konfessionelle Forskjelligheder, og hendes Moder var ganske sikkert Veltalenheden selv for at faa hende til ikke at gjøre dette. De tvende Damer kom snart til det Resultat, at Forskjellen mellem den lutherske og den græsk-katholske Bekjendelse var uden Vigtighed, og ved stærkt at fremhæve dette i deres Breve lykkedes det dem at faa Bugt med Faderens Skrupler. Han gav sit Samtykke til, at Datteren maatte gaa over til den græske Kirke og blive Storfyrstens Brud.

Hvis man kunde tro den preussiske Statsafsendings Indberetninger, havde Prinsessen en Tid været stærkt greben af Tvivl, især under sin Sygdom, hun havde da ikke villet se den græske gejstlige, Theodorsky, der var hendes Lærer, man havde hemmelig maattet lade en luthersk Præst komme til hende. Men i skarp Modsætning hertil fortæller Katharina selv, at hun under sin Sygdom havde afslaaet at se en luthersk Præst, da man tilbød at sende Bud efter en saadan, hun havde foretrukket Theodorsky, og dette havde vakt almindeligt Bifald.

Den 9de Juli 1744 aflagde hun offentlig sin Bekjendelse paa den græske Kirkes Lære, efter hvad Moderen skriver, med »saa megen Adel og Ynde«, at hun vilde have beundret hende, selv om hun ikke havde været hendes Datter. Hun fik ved sin Optagelse i den græske Kirke Navnet Katharina Alexewna. Kejserinden skjænkede hende iblandt andre Gaver et Halsbaand til en Værdi af 150,000 Rubler. Den næste Dag fandt den højtidelige Trolovelse Sted imellem hende og hendes Halvfætter, den et Aar ældre Karl Peter Ulrich. Det var et ungt Par, han var 16 og hun 15 Aar. En Ukas, som Kejserinden udstedte, gav Katharina Titel af Storfyrstinde over alle Russere og Navn af kejserlig Højhed. »Denne Titel,« skriver Moderen i et Brev herom, »er af stor Vigtighed og giver hende Arveret.« Rimeligvis har Fyrstinden Uret heri;*) men det er værdt at se, at denne Tanke allerede nu var oppe. Ingen kan være i Tvivl om, at Katharina har haft samme Mening som Moderen. Den Tid skulde komme, da den vilde faa Betydning.

Det var ikke Elisabeths Tanke, at den Barneforlovelse, som nu var bleven sluttet, skulde vare længe, og da Karl Peter Ulrich den 17de Juni 1745 var erklæret myndig som Hertug i Holsten-Gottorp, blev Brylluppet mellem ham og hans sextenaarige Brud fejret den 2den September 1745. Det gav Storfyrstens Skriftefader, Ærkebiskop Theodorus,

*) Man kan se, at der iblandt dem, som havde været til Stede, strax er blevet talt om, hvilke Rettigheder den unge Storfyrstinde opnaaede. Den daværende danske Ambassadør i Rusland indberettede (13de Juli 1744) til sin Regering det samme, som Moderen havde udtalt derom; men i sin næste Depeche (20de Juli) skrev han, at dette beroede paa en Fejltagelse, som alle havde delt; Katharina vilde i Virkeligheden ikke faa nogen Arveret, førend Kejserinden udtrykkelig kundgjorde dette, og i saa Tilfælde skulde der aflægges en „eventuel“ Hylding til hende.

Lejlighed til i sin Vielsestale omstændelig at udmale Forsynets Undergjerninger ved dem, som det bestemmer til at være Folkenes Fædre, og til at skildre Guds Planer med de tvende Ætlinge af det holstenske og det anhaltske Hus, som her stode for Alteret. Sjælden har Forsøget paa ved et Bryllup at spaa et Ægteskabs Fremtid slaaet forfærdeligere fejl.

2. Katharinas Stemninger og Personlighed i den første Tid efter hendes Komme til Rusland.

Katharinas Liv som Storfyrstinde var saaledes begyndt. Der er vel ingen, uden at han ved at læse om fyrstelige Ægteskaber tit har haft en inderlig Medlidenhed med Prinsesser, der efter Politikkens eller Konveniensens Bud henkastes til for hele Livet at knyttes til Mænd, som de enten slet ikke kjende noget til eller endog have Modbydelighed for. Katharina har selv fortalt, at hun, inden hun kom til Rusland, havde set Karl Peter Ulrich én Gang i Eutin, da han var 11 og hun 10 Aar gammel. Hun havde den Gang hørt fortælle i Familien, at den unge Hertug havde Tilbøjelighed til Drukkenskab, var stivsindet og opfarende. Det var, skulde man synes, alt andet end indbydende Udsigter; men dog tyder intet paa, at hun nødig har forladt sit Fædrenehjem for at blive hans Brud i et Land, om hvis halvt eller helt barbariske Tilstande og hvis barske Klima Folk havde saa meget at fortælle. Hun kunde under Rejsen til Rusland føle Ængstelse ved Tanken om de store, vanskelige Forhold, hun nu skulde leve i, og maaske særlig ved Tanken om at skulle skifte Tro. I en saadan Stemning skrev hun rørende fra Kønigsberg (29de Januar) til Faderen: »Jeg beder Gud om at give min Sjæl al den Styrke, den har nødig for at kunne gjennemgaa de Fristelser, som jeg bereder mig til at se mig udsat for. Han vil skjænke Eders Højheds og den

kjære Moders Bønner denne Naade.« Men saadanne Stemninger hørte til Undtagelserne. Hun var i det hele munter og glad paa Rejsen, og den Iver, med hvilken hun kastede sig over Russisk og satte sig ind i den græske Kirkes Lære, tyder paa alt andet end Ulyst fra hendes Side til at ombytte Stettin og Zerbst med St. Petersborg og Moskau.

Enhver, der tænker paa den forfærdelige Katastrofe, som 17 Aar senere sprængte hendes og Karl Peter Ulrichs Ægteskab, spørger naturligvis om, hvor vidt den forberedtes i Tiden inden Kejserinde Elisabeths Død. Enhver, som mindes, hvilken mægtig Personlighed hun udfoldede, da hun havde sat sig paa Kejsertronen, attraar at vide, hvorledes den sextenaarige Pige udviklede sig til at blive den dristige, hensynsløse Kvinde, der styrtede sin Mand for at indtage hans Plads. Derfor gjorde det en overordentlig Opsigt, da for 23 Aar siden den bekjendte russiske Revolutionsmand og Emigrant Alexander Herzen i London udgav Katharina II's Memoirer, der omfatte hendes Liv i Rusland fra hendes Komme her til indtil 1759, altsaa 15 Aar. Det Spørgsmaal, om disse Memoirer ere ægte eller ikke, maa sikkert besvares med ja. Der har ikke kunnet fremføres noget vægtigt Bevis imod deres Ægthed,*) og de bære i en forbavsende Grad Indtrykket af den samme stærkt reflekterede, skarpt opfattende og livlig bevægede Karakter, der træder os i Møde ved Katharinas mangfoldige Breve.

Disse Memoirer ere et i høj Grad interessant Skrift. Man kan maaske finde, at hun har medtaget en Del Træk

*) Man finder ved Aarene 1757 og 1758 nogle paafaldende Fejl med Hensyn til Tidsangivelsen af, hvad der foregik; men netop den Slags Fejl vilde utvivlsomt være undgaaede, hvis Brevene havde været uægte, medens den, der skriver Memoirer, særlig let husker fejl i sligt.

af en saa smaalig Natur, at de virke trættende; men netop ved dem komme Memoirerne til at give et mærkelig klart Billede af hendes Liv, Forhold og Stemninger. Lad saa være, at hendes Domme kunne være ensidige og skjæve, det, vi bryde os om at faa at vide, det er netop, hvorledes hun har set paa Forhold og Personer, først og fremmest, hvorledes hun opfattede Udviklingen af sit Ægteskab. Sandsynligvis har hun skrevet disse Memoirer for at vise Sønnen Povl, at det ikke har været hende, men Karl Peter Ulrich, som har gjort Ægteskabet imellem dem til en Forbandelse. Er det end derfor et med mørke Farver malet Billede, hun giver af sin Ægtefælle, og har hun end villet vække Sønnens Deltagelse ved at skildre, under hvilke pinagtige Forhold hun ogsaa i andre Henseender levede disse Aar, saa har hun tillige haft Sandhedskjærlighed nok til ikke at fremstille sig selv som den blot lidende Uskyldighed. Endog hvor hun lader der være et Slør over, hvad man gjærne vilde vide fuld Besked om, har hun sagt nok, til at man kan ane Sandheden. Hun har fremdeles følt tilstrækkeligt af Meddelelsens Glæde til at fortælle en Række karakteristiske Træk om Personligheder, som i de Aar spillede en Rolle ved Hoffet, saa vel som om selve Kejserinde Elisabeth. Sammenstilles hendes Memoirer med, hvad der i den senere Tid er offentliggjort af Indberetninger, som andre Staters Diplomater, der vare ansatte ved det russiske Hof, have tilsendt deres egne Regeringer om russiske Tilstande, kan man faa et ret fyldigt og paalideligt Billede af hendes Personlighed og Livsforhold i denne hendes baade for hende selv og for hele Evropa saa vigtige Udviklingsperiode.

Katharina bevarede hele sit Liv igjennem et lyst Temperament. Endnu som gammel Kone kunde hun more sig med at tage Del i Børnelege og alskens overgiven Lystighed. Da hun var ung, var det derfor den letteste Sag at sætte hende i godt Humør; hun holdt af at tage Livet fra den lyseste Side, og hun vilde gjærne være med

til at slaa Gjækken løs; men hun var for lidenskabelig en Natur til ikke at kunne slaa over i helt modsatte Stemninger. Hensat, som hun var, i det vildt fremmede Land og under tit meget vanskelige Forhold, kunde hun blive greben af en uhyggelig Følelse af Forladthed, saa kom Mismodet over hende, og hun kunde føle en saadan Lede ved alt, at hun græd af bare Kjedsomhed. Der maatte gaa Aar hen, førend der kom Ligevægt i hendes Sind.

Hvad der mest forbavser ved hende, saadan som hun viser sig i den første Tid, efter at hun var kommen til Rusland, er dog i hvilken Grad hun trods sine unge Aar var aandelig udviklet og reflekterende. Allerede saa tidlig syslede hun med Selvovervejelser i skriftlig Fremstilling. Hun var, fortæller hun, i Moskau truffen sammen med den aandrige svenske Statsmand Grev Gyllenborg, der allerede tidligere havde set hende i Hamburg og dér lagt Mærke til hendes Lyst til Selvreflexioner. Nu, da de mødtes igjen, advarede han hende imod at ruge for meget over sig selv og tilraadede hende god Læsning som Plutarchs Levnedsbeskrivelser og Montesquieus Skrift om Aarsagerne til det romerske Riges Fald. Hun fulgte dette Raad; men tillige udarbejdede hun en Skildring af sig selv med Titlen: »Portræt af en kvindelig Filosof paa femten Aar.« Den bad hun Gyllenborg om at læse, saa kunde han se, om hun kjendte sig selv eller ikke. Mange Aar senere, i Aaret 1758, fik hun disse Optegnelser i sine Hænder, og hun blev da, fortæller hun, forbavset over den dybe Selvkundskab, som de vidnede om. Grev Gyllenborg havde opfyldt hendes Ønske at gjennemlæse det lille Manuskript, og da han gav hende det tilbage, lod han medfølge en Række Reflexioner, hvorved han især søgte at udvikle hendes Karakterstyrke. Hun læste dem omhyggelig igjennem og satte sig alvorlig for at følge hans Raad. »Naar,« tilføjer hun i sine Optegnelser herom, »jeg har lovet mig selv noget, har jeg, saa vidt jeg véd, altid holdt det.« Hvilket ejendommeligt

Skjær kaster ikke dette over den femtenaarige Piges Personlighed! Der er baade noget overmodent og noget forfængeligt, som ængster. Grev Gyllenborg havde vistnok Ret, naar han mente, hun gjorde bedst i at læse gode Bøger for at faa Stof til et sundt Tankeliv.

Det stemmer godt med det stærkt reflekterende hos Katharina, at hun strax fra først af i Rusland har klaret sig, hvor nødvendigt det var for hende at vinde sine Omgivelser. »Jeg anstrængte mig,« skriver hun om sin Holdning den Gang, »meget stærkt for at vinde alles Velvilje; hverken store eller smaa, ingen blev forsømt af mig; jeg gjorde mig det til Regel at tænke paa, at jeg trængte til alle, og derfor søgte jeg at gjøre alt for at vinde Velvilje, hvilket ogsaa i Virkeligheden lykkedes mig.« Da hun efter sin egen Tilstaaelse var en stolt Natur, kunde det koste hende alvorlig Overvindelse at indlade sig paa sligt; men hun tvang sig selv til at arbejde paa at naa Maalet. Ingen, der følger Katharinas Personlighed igjennem hendes hele Liv, kan tage fejl af, at hun havde let ved aabne sig sympathetisk for andre Mennesker, og at det faldt hende naturligt at være venlig imod sine Omgivelser. Hun har ganske sikkert som ung følt Trangen til andres Kjærlighed. Men der var ogsaa Beregning med i denne Stræben efter alles Velvilje. Hun vilde tilkæmpe sig en Plads i det nye Samfund, thi denne pur unge tyske Prinsesse fra et lille bitte Fyrstendømme var ærgjerrig som faa.

Allerede i det første Aar efter hendes Komme til Rusland, inden hun endnu havde haft Bryllup, fortæller hun, at da Kejserinden var bleven opbragt paa hendes Moder, havde den meget formaaende Livlæge Lestocq en Dag truende sagt til hende selv, at hun gjorde bedst i at pakke sine Sager sammen, da hun snart vilde komme til at rejse hjem. Storfyrst Karl Peter Ulrich var netop den Gang hos hende, men viste sig meget rolig ved dette. »Jeg saae tydelig,« skriver Katharina i sine Memoirer, »at han uden nogen Klage

vilde have set mig rejse bort. Hvad mig personlig angaar, da var han mig temmelig ligegyldig; men Ruslands Krone var mig ikke ligegyldig.« Det vilde, ser man, have været hende en bitter Skuffelse at skulle give Afkald paa den. Men ved Kronen har hun ikke blot tænkt paa at skulle bære den som Karl Peter Ulrichs Hustru. Hun har udtalt det uforbeholdent selv. »Mit Bryllup,« hedder det i hendes Memoirer, »blev fastsat til den 21de Avgust (2den September efter ny Stil). Jo nærmere Dagen kom, desto mere tungsindig blev jeg. Mit Hjærte spaaede mig ingen stor Lykke, kun Ærgjerrigheden holdt mig oppe. I mit Hjærtes Dyb følte jeg noget hemmeligt, som ikke lod mig være i Tvivl om, at jeg sent eller tidlig vilde blive suveræn Kejserinde i Rusland af egen Magtfuldkommenhed.» I god Samklang hermed har hun et halvt Aar efter sin Tronbestigelse sagt til en engelsk Diplomat: »Lige fra jeg satte min Fod i Rusland har jeg stedse syslet med den Tanke engang at skulle blive eneherskende der.« Saadanne Tanker nærede hun, uagtet hun ikke kunde naa denne Stilling undtagen ved den Mands Død, hun nu vilde række sin Haand for Brudeskamlen. Der er noget forfærdende i dette. Hvad Ærgjerrigheden lader hende drømme om, er netop, at hendes Brudgom i Tidens Løb maatte komme til at vige Pladsen paa Tronen for hende selv.

Det var farlige Evner og farlige Tanker, der boede hos Katharina. Hvordan var det Samfund, i hvilket hun var bleven hensat?

3. Tilstande i Rusland paa den Tid, Katharina kom dertil.

Det er med Føje blevet udtalt, at den russiske Kejsermagt siden Peter den stores Død havde været ligesom herreløst Gods, som den gjorde sig til Herre over, der havde den bedste Lejlighed dertil. Paa den Maade var

Katharina I bleven Selvherskerinde efter Peters Død. Det var uden at have nogen Ret dertil, at Anna Ivanowna svang sig op paa Tronen 1730 ved en Overenskomst med russiske Stormænd, og det var ved at skuffe Tilsagn til dem, at hun gjorde sin Magt uindskrænket, saa snart hun følte sig i Stand dertil. Og da hun var død (1740), da efter hendes Bestemmelse hendes Søsterdattersøn, den spæde Ivan af Brunsvig, besteg Tronen under Birons Formynderskab, gik det Slag i Slag med Hofrevolutioner. Biron, der i Løbet af faa Maaneder havde ladet Hundreder af Mennesker dræbe og 20,000 forvise, blev styrtet af Ivans Forældre, han blev overrumplet i sin Seng om Natten og slæbt til Sibirien. Men kun et Aar gik hen. Da styrtede Peter den stores Datter Elisabeth med et Par Kompagnier Livgardister Magthaverne. Et natligt Overfald afgjorde atter Ruslands Skæbne (December 1741).

Hvilket Skue af Lovløshed frembyder ikke dette. De fra den franske Terrorismes Tid bekjendte Ord: »Vov kun, saa er alt vundet!« synes at have passet lige saa godt paa det enevældig styrede Rusland. Men var det let for den dristige at opnaa Magten, gjaldt det om at holde fast paa den; den samme Ærgjerrighed, der havde bragt den ene lykkelige Usurpator til at gribe efter Magten, flammede ogsaa i andres Bryst, der havde Lyst til at rane den. Udbyttet for Rusland af disse Usurpationer og Hofrevolutioner var kun et forargeligt Yndlingeherredømme; thi disse Kvinder, som det i første Øjeblik er forbavsende at se paa den russiske Trone, vare i Virkeligheden Redskaber i deres Elskeres eller Yndlinges Hænder. Dygtige Mænd kom kun til at spille en Rolle, naar det ikke var muligt at undvære dem.

Elisabeths Tronbestigelse bragte større Fasthed. Man saae op til hende som den store Czar Peters Datter, og hun vandt Yndest ved sin udprægede russiske Nationalfølelse. Hun var en skjøn, imponerende Kvinde; hun

kunde i sin Optræden vise en Værdighed og Ynde, hvis Virkning forøgedes ved hendes smukke Talestemme, og det skortede hende ingenlunde paa Evne til at dømme sundt om de Sager, der forelagdes hende. Men desuagtet har sjælden nogen udueligere Fyrste siddet paa en Trone. Hun var udannet, fattedes fuldstændig alle dybere Interesser, og hendes Ladhed gik til det utrolige. Det var til at fortvivle over for hendes Ministre saa vel som for de fremmede Diplomater. Om det saa var de simpleste Skrivelser, kunde det koste usigelig Møje at faa hende til at underskrive dem, og hele Uger igjennem nægtede hun haardnakket Ministrene at tale med dem, blot for at hun kunde slippe for de kjedsommelige Forretninger. Alt gik i Staa. I Steden for at røgte sine Pligter tænkte hun paa at tage sig ud i den ene prægtige Klædning efter den anden; hun skiftede Klæder 4, 5-6 Gange om Dagen, og hun havde derfor en Garderobe, som har søgt sin Lige i Verden. Ved en Brand i Moskau mistede hun, efter hvad hun selv fortalte Katharina, 4000 Dragter, og da hun døde, efterlod hun sig ikke færre end femten Tusende og nogle Hundrede Klædninger, som hun enten havde baaret én Gang eller slet ikke, 2 store Kister med Silkestrømper, 2 andre med Baand og nogle Tusende Par Sko. Hun kunde vise Godmodighed og Venlighed, og det tog sig smukt ud, at hun, da hun besteg Tronen, kaldte omtrent 20,000 forviste tilbage og afskaffede offentlige Henrettelser; men dette var kun et Skin, thi der var Exempler nok paa Tortur og hemmelige Henrettelser, og man har regnet, at der i hendes Regeringstid er blevet forvist mere end 80,000 Mennesker til Sibirien eller andensteds hen.

Mest forargelig var hendes Færd maaske, da hun gav sig til at ville værne om Sædeligheden i Rusland ved at lade foretage Undersøgelser i Moskau over alle utilladelige Kjærlighedsforhold. Lige saa svært det ellers holdt at faa hende til at læse noget, lige saa ivrig var hun efter at

nyde de detaillerede Politirapporter over disse tit væmmelige Sager, og hun straffede alle Kvinder haardt, som paa en eller anden Maade havde forbrudt sig i saa Henseende. Men uheldigvis glemte hun den, som hele Rusland vidste, var den skyldigste af alle, nemlig sig selv. Gud og hver Mand havde hørt tale om Elisabeths Udsvævelser, og det var en vel kjendt Sag, at det eneste, hun satte Pris paa hos en Mand, var at han saae godt ud. Den danske Statsafsending, Osten, der var styg og som en Følge deraf i komplet Unaade hos hende, skrev derfor engang ret vittig i en Depeche til den ældre Bernstorff: »Jeg har altid været et Offer, fordi Vor-Herre ikke raadspurgte Kejserindens Smag, da han skabte mig, og i den Anledning har Hendes Majestæt aldrig værdiget mig et Ord, saa længe jeg har været her.« Vildt er det gaaet til ved de Sviregilder, som Elisabeth, allerede inden hun kom paa Tronen, holdt med Officerer eller endog menige af Garden. Men da var det dog mere i det skjulte. Som Kejserinde levede hun aabenlyst i Elskovsforbindelse først med Rasumofski, en Bondesøn fra Ukraine, der oprindelig havde vakt Opmærksomhed ved sin Sangstemme og derpaa fundet Naade hos Kejserinden som en kjøn Karl; senere delte han Pladsen som hendes Elsker med Ivan Schuwalof, og disse to Mænd forligtes saa godt, at man sagde om dem, at de ikke syntes at opfatte hinanden som Medbejlere, men som Kolleger.

Enhver, der ser dette forargelige Væsen, vil være klar paa, at den Religiøsitet, Elisabeth med stor Iver lagde for Dagen, var af saare tvivlsom Værd. Den har ganske lignet den, man finder hos hendes samtidige Jævning i Usædelighed, Ludvig XV i Frankrig. Ved Andagtsøvelser og Bigotteri skulde Samvittigheden dulmes, og det var ligesom den Pris, de betalte Gud for at leve et uterligt Liv. Derfor saae man Elisabeth afløse sine Orgier eller afbryde sine evindelige Tanker om Tant og Pynt med Valfartsrejser til

Klostre og andre Helligdomme, der vare i højt Ry, og det var aabenbart som en Gud velbehagelig Gjerning, at hun tilbagegav den russiske Gejstlighed en saa stor Del af de Godser, hendes Fader havde frataget den, at Statskassen tabte 750,000 Rubler i aarlig Indtægt.

Det kunde kun være et sørgeligt Skue, Ruslands Styrelse frembød under en saadan Kvindes Herredømme. Den Demoralisation i Embedsklassen saa vel som i Samfundets højere Lag, der var en gammel Kræftskade i Rusland, trivedes frodig i en Tid, da Udueligbed hos Selvherskerinden forenedes med et Yndlingeherredømme, under hvilket Kejserindens Elskere og deres Venner og Tilhængere ikke blot bleve overøste med Gaver og Hædersstillinger, men ogsaa havde frit Spillerum til at berige sig ved at sælge Embeder og ved alskens Udsugelser. Hvem skulde vel bryde sig om Lov og Moral, naar den saaledes traadtes under Fødder paa Statens og Samfundets øverste Trin! Man var udsat for at blive udplyndret, hvis man ikke selv var med at plyndre. Den elendige Administration brød Brodden af Rigets Kraft udadtil. Derfor udrettede Russerne saa lidt i Syvaarskrigen trods deres Hæres Størrelse og deres Soldaters Tapperhed. Den ene Gang efter den anden gav de russiske Statsmænds Pengegridskhed Ruslands Tarv til Pris for andre Magters Ønsker; men endnu værre var dog den indre Demoralisation, den Udueligbed, der som en Følge heraf bredte sig alle Vegne, og de Vilkaarligheder, som de mægtige og rige udøvede mod dem, der stode i Afhængighed af dem. Hvilket Forhold end de fremmede Stater stode i til Rusland, have deres Diplomater været enige om at skildre Tilstanden i Riget som gyselig. Som Exempel skal her blot anføres en hollandsk Statsafsendings Ord 1757: »Det nuværende russiske Samfund frembyder et Skræk indjagende Billede af Tøjlesløshed, Uorden og Opløsning af alle Samfundsbaand. Kejserinden hører og ser

kun Brødrene Schuwalof*) . . . . hun har i bogstavelig Forstand overgivet Riget til Plyndring. Aldrig har der i Rusland været en uordentligere, farligere og beklageligere Tingenes Tilstand. Der er ikke det mindste Spor tilbage af Tro og Love, Æresfølelse, Tillid, Skamfølelse og Retfærdighed.«

Man kan vide, hvorledes det under slige Forhold saae ud ved Hoffet. At kunne leve her i Statens Centrum gjaldt i den Grad som Toppunktet af Lykke, at det opfattedes som en Straf for en Hofmand at faa Kommando over en Brigade, ja over en hel Hær. Som de russiske Adelsmænd higede efter at komme til Hove for at vinde Kejserindens Yndest, saaledes kappedes de her om, hvem der kunde sno sig snildest i Rænker eller gaa videst i at nyde Livet. De gammeldags byzantinske ceremonielle Skikke, der ved Siden af meget halvt barbarisk Uvæsen fordum havde givet det moskovitiske Hofliv dets Præg, vare blevne kastede bort af Peter den store, men uheldigvis for alt for meget at ombyttes med en Krostues Sæder. Siden havde Raahed og Frivolitet været de fremherskende Magter i Hoflivet, hvad Katharinas Memoirer give et stærkt Indtryk af med Hensyn til Elisabeths Tid. Kjærlighedshistorier, og det ikke af den fineste Natur, dannede Kjærnen i det hele. Fremmede Diplomater havde deres gode Del i det Uvæsen, der trivedes. Det er et Vidnesbyrd om Tonen, at da tre af Kejserindens Hofdamer engang holdt Bryllup samme Dag, væddede den danske Statsafsending Osten med en af Rasumofskierne om, hvem af disse tre Damer der først vilde blive sin Mand utro. De vare overtydede om, at de alle tre vilde blive det. Andre toge Del i Væddemaalet, der aabenbart gjorde Lykke som en heldig Tanke. Den Dannelse, som disse for-

*) I Virkeligheden vare de tre Schuwaloffer ikke Brødre. Ivan, der var Kejserindens Elsker, var en Fætter til de to andre, Alexander og Peter.

nemme Herrer og Damer havde, var for det meste kun en fransk Fernis. Fyrstinde Daschkof, der vistnok var sin Tids kundskabsrigeste russiske Dame, fortæller i sine Memoirer, at Katharina og hun vare de eneste Damer i Rusland, der læste Bøger, som havde nogen Værd.

4. Pinagtige Livsforhold for Katharina.

I et saadant Samfund skulde den femtenaarige Katharina leve. Hvilken Smitte i alle mulige Retninger var hun ikke her udsat for? Hvilken Medfølelse maa man ikke have med en ung Kvinde, der uden Livserfaring og med en endnu aldeles ikke udviklet Karakter skulde kæmpe med de onde Magter, som hun mærkede rasede om hende! Ganske vist, Medfølelsen svækkes, naar man ser hende saa tidlig fyldt af ærgjerrige Drømme om at vinde Herredømmet i dette Samfund. Men paa den anden Side, at ærgjerrige Tanker kunde vækkes til Live, eller i det mindste at de maatte stærkt udvikles, var ikke forunderligt, naar hun saae, hvorledes Egennytten drev sit Spil med næsten alle dem, iblandt hvem hun færdedes, og hvorledes selve Kronen den ene Gang efter den anden i de sidste tyve Aar havde været et Bytte for hver den, der havde haft en gunstig Lejlighed til at gribe den. Hvis man vil dømme retfærdig om Katharina, maa man ikke blot se paa hende, men ogsaa paa det Samfund, i hvilket hun blev henstillet.

I Førstningen havde hun Moderen at støtte sig til; men Forholdet imellem dem var ikke godt, hvem af dem der saa har haft Skylden derfor. Om end den næsten bitre Maade, paa hvilken Katharina omtaler Moderen, ingenlunde kaster et heldigt Lys over hende selv, er det en Kjendsgjerning, at de Breve, Moderen har skrevet om Rejsen til Rusland og Opholdet her indtil Brylluppet, give Indtrykket af en kold Natur, der næsten udelukkende har tænkt paa den ydre Glans, som Datteren havde Udsigt til at naa, og

paa den Hyldest, hun selv var Gjenstand for. Ingensteds mærker man kjærlig Omsorg for Datteren, saa lidt som Bekymring ved Tanken om den svære Stilling, denne vilde faa, eller nogen Følelse af Smerte ved snart at skulle skilles fra hende. Det Billede, Katharina har givet af Moderen, fremstiller hende væsentlig som den myndige Bulderbasse, der skjændte og brugte Mund ved alle Lejligheder. Katharina havde en Skræk for at ytre en anden Mening end den, hun havde, thi saa var hun vis paa, der vilde vanke Ørefigen. Moderen undergravede da ogsaa hurtig sin egen Stilling i Rusland ved at lægge sig ud med Alverden; hun skjændtes paa Livet med Karl Peter Ulrich, og da hun var ubesindig nok til at gaa sin store Velynder Frederik II's Ærende ved at arbejde imod den mægtige Udenrigsminister og Vicekansler Bestuchef, kom hun til kort i denne Kamp. Bestuchef udvirkede, at hun faldt fuldstændig i Unaade hos Kejserinden. Saa snart Katharinas Bryllup var holdt, maatte hun forlade Rusland, og det i en Stemning himmelvidt forskjellig fra den, i hvilken hun havde ført Datteren dertil.

Under saadanne Forhold maatte alt for Katharina afhænge af, hvordan hendes Ægteskab var. Hendes Mand var hendes eneste naturlige Støtte. Men enhver véd, at dette Ægteskab var saa ulykkeligt, som tænkes kan. Vistnok er det ørkesløst at tænke paa, hvorledes hun kunde have udviklet sig ved Siden af en Ægtefælle, som hun elskede, og under Samlivet med en Mand, der havde fremragende Begavelse og Karakter, og man kan opkaste Tvivl, om det overhovedet laa i hendes Natur at kunne være tilfreds ved at være den anden i en Stat. Men derfor er det dog utvivlsomt, at intet kunde virke mere til at udvikle Skyggesiderne i Katharinas Karakter og gjøre hende modtagelig for den fordærvelige Smitte af Livet om hende end det, at hun var smeddet sammen med en Personlighed som Karl Peter Ulrich. Har hun, som man gjærne kan

sige, villig solgt sig til ham for at blive Kejserinde i Rusland, har hun ogsaa maattet bøde haardt derfor.

Karl Peter Ulrich havde visselig nogle gode Egenskaber; han var godmodig og havde paa sin Vis Pligtfølelse; men ikke blot vare hans Evner tarvelige, hans Godmodighed var parret med Hidsighed og Trættekjærhed, og uagtet han var en svag Karakter, kunde han være stivsindet indtil Halsstarrighed. Ulykkeligvis fik han ogsaa en daarlig Opdragelse. Hans Fader, Hertug Karl Frederik, der var en maadelig Person, havde som de fleste tyske Smaafyrster en sand Mani for Soldatervæsen og Exercits, og det lykkedes ham saa vel at indpode denne Lidenskab i Sønnen, medens denne endnu var Dreng, at han næsten ikke fik Sans for andet. I Rusland udviklede han sig ikke heldigere, han var og blev yderlig uvidende i alt andet end Exercits. Dengang han 17 Aar gammel blev den ypperlig begavede og aandslivlige Katharinas Ægtefælle, var han derfor en saadan Blanding af Barnagtighed, Stivsindethed og Kjedsommelighed, med en god Tilsætning af Korporalsraahed, at det maatte være en sand Rædsel at være gift med ham, saa meget mere som ogsaa hans ydre Personlighed var kantet og frastødende.

Uagtet Katharina allerede ved sit Komme til Rusland var en indtagende ung Pige, og hendes Skjønhed efterhaanden udviklede sig mere og mere, havde Karl Peter Ulrich intet Øje herfor, og han har aldrig været forelsket i hende. Imidlertid viste han dog stor Deltagelse for hende under hendes Sygdom strax i den første Tid af hendes Liv i Rusland; de kunde, da de begge næsten vare Børn endnu, gjøre ungdommelig Støj sammen paa det lystigste, og han aabnede med en vis Fortrolighed sit Hjærte for hende. Hendes aandelige Overlegenhed over ham gjorde uvilkaarlig et saa stærkt Indtryk paa ham, at han tog sin Tilflugt til hende, saa tit han kom i en eller anden Forlegenhed. Han kaldte

hende Fru Hjælpekilde. Hun maatte hjælpe ham, naar han trods Brug af Skjældsord, Stokkeprygl og Slag med den flade Sabelklinge ikke kunde holde Styr paa sine Tjenestefolk; til hende kom han for at faa Raad, hver Gang hans Tante, Kejserinden, blev vred paa ham, og hun blev endog hans Raadgiverske i politiske Spørgsmaal.

Medens Karl Peter Ulrich blev holdt uden for al Deltagelse i den russiske Statsstyrelse, havde han sit Hertugdømme, den gottorpske Del af Holsten, at raade over. Det var paa denne Tid, at den dansk-norske Regering under den ældre Bernstorffs Ledelse arbejdede paa at faa udjævnet de Stridigheder med det gottorpske Hus, der havde varet siden den store nordiske Krig. Den Gang havde den gottorpske Regering krænket Nevtraliteten ved at optage den svenske General Stenbock og hans Hær i Fæstningen Tønningen, og Frederik IV havde derfor grebet Lejligheden til at inkorporere den gottorpske Del af Slesvig i den danske Krones Lande. Men uagtet dette kun var Løn som forskyldt, fattede Hertug Karl Frederik et glødende Had til Danmark, og dette Had gik i fuldt Maal i Arv til Karl Peter Ulrich. Dennes Sindelag var ingen Hemmelighed for den dansk-norske Regering; men desto mere holdt den det for magtpaaliggende at faa Sagen afgjort, inden han kom til at byde over Ruslands Hære. Den havde opnaaet at sikre sig Medvirkning fra Storfyrstens vigtigste holstenske Raadgivere, og den kunde stole paa Hjælp af den russiske Kansler Bestuchef, der hadede Karl Peter Ulrich og satte megen Pris paa et godt Forhold til Danmark.

Da den dygtige danske Diplomat Grev Lynar i Januar 1750 kom til Petersborg, saae det ud, som om det skulde lykkes at faa Bugt med Storfyrstens Stivsind og Had imod Danmark. Men da begyndte Katharina sin politiske Rolle med at bekæmpe den danske Politik. Hun var, har hun selv fortalt, opdraget i Huset Holstens gamle Bitterhed

imod Danmark, *) og hun afskyede Bestuchef, der havde stillet sig i et fjendtligt Forhold til hende og Storfyrsten. Hun var overtydet om, at han nærede Planer, der vare til Skade for Karl Peter Ulrich og hende selv. Da hendes Ægtefælle nu stod vaklende og søgte Raad hos hende, gjorde hun sit bedste for at faa ham til ikke at gjøre nogen Indrømmelse. Lynar blev snart klar paa, at hun var Danmarks farligste Fjende i Rusland, og det lykkedes hende i Virkeligheden at kuldkaste Underhandlingen. Efter hvad hun selv senere har fortalt, tirrede det hende, at Lynar, da han meddelte Storfyrsten det danske Forslag til Stridens Udjævning, udtrykkelig havde forlangt, at det skulde holdes hemmeligt for hende. Men det første, Karl Peter Ulrich gjorde, var at fortælle hende baade om Forslaget og om Lynars Forlangende. Det krænkede hendes Forfængelighed, og hun svor Lynar Hævn. Efter hvad der fortælles, føjede hun endog et udsøgt Drilleri til sin Triumf. En Aften, da hun traf sammen med den danske Statsafsending, ønskede hun ham til Lykke med, at han havde ført Underhandlingen til Ende paa en heldig Maade, og hun udtalte tillige sin Glæde over at kunne sige ham, at hun selv havde gjort sit dertil. Den næste Dag fik han at vide, at han havde lidt fuldstændigt Skibbrud med sine Forslag (1751).

Karl Peter Ulrich lagde saa lidet Dølgsmaal paa, at han bøjede sig for Katharinas Overlegenhed, at han ligefrem

*) Man træffer oftere en Fortælling om, at den Gang hun kom til Rusland, havde den dansk-norske Regering sendt sin Statsafsending dér Befaling til nøje at iagttage den unge Prinsesse, da „denne under sin Moders Ledelse truer med at blive den falskeste af alle Evropas Fyrstinder.“ Men denne Fortælling er aldeles uhjemlet. Det er saa langt fra, at der i de Depecher, som i disse Aar vexledes imellem Regeringen i Kjøbenhavn og Statsafsendingen i St. Petersburg, er den mindste Antydning af sligt, at man tvært imod forbavses over at se, hvor liden Vægt der fra dansk Side blev lagt paa dette Giftermaal.

sagde til andre, at selv forstod han sig ikke paa Sagerne; men hans Hustru forstod sig paa alt. Hun fik da ogsaa i stigende Grad Del i Holstens Styrelse, og hun kunde afgjøre en Mængde løbende Sager efter eget Tykke. Hendes Memoirer vise tydelig, hvilken Glæde hun har følt ved saaledes at gjøre Prøve paa Regeringskunsten.

Et saadant Forhold kunde give Katharina Udsigt til at blive den virkelig regerende, naar Karl Peter Ulrich engang blev Kejser. Det kunde for en virkelysten, ærgjerrig Prinsesse opveje mange Ubehageligheder. Men ganske vist, Samlivet med Storfyrsten var en drøj Betaling for en saadan Rolle. Dengang hun lærte ham at kjende i Rusland, gav han sig ikke af med synderlig andet end at lade et Par Kammertjenere exercere og at skifte Uniform flere Gange om Dagen. Siden skaffede han sig en Mængde Dukker, der vare udklædte som Soldater, og med dem legede han, ganske som Drenge lege med Tinsoldater. Hver Dag forestillede han, at Vagtparaden trak op, og at Skildvagter bleve afløste. Ved saadanne Parader mødte han i sit Værelse i Gallauniform med store Støvler og Sporer, og han krævede det samme af dem, der paa hans Befaling maatte se paa disse Taabeligheder. Ogsaa lod han af Pap forfærdige en Slags Fæstning, der var opstillet i hans Værelse, og paa hvilken Soldaterdukker stode Vagt. En Dag, Katharina traadte ind her, blev hun forbavset ved at se en stor Rotte hænge i en Slags Galge. Da hun spurgte, hvad det skulde sige, svarede han, at denne Rotte havde gjort sig skyldig i en Forbrydelse, som Krigsartiklerne satte Dødsstraf for. Den havde haft den Frækhed at springe over Volden paa Fæstningen og endog — man tænke sig — æde to af Skildvagterne. Da hans Hønsehund heldigvis havde attraperet Forbryderen, havde han strax ladet denne dømme efter Krigsartiklerne og henrette. Den skulde til Skræk og Advarsel for alle ligesindede hænge i Galgen tre Dage for

Publikums Øjne. Da Katharina brast i Latter ved at høre denne Daarskab, vakte det hans allerstørste Mishag.

Naar han ikke kunde exercere eller lege med Soldaterdukker, dresserede han Hunde. En Tid havde han anbragt en Hundestald med et Dusin Hunde lige ved Siden af sit og Katharinas Sovekammer uden at bryde sig om den Stank, der trængte ind i dette Værelse. Ikke mindre utaaleligt var det for Katharina at høre den evindelige Hylen af Hundene, som han piskede under Dressuren; thi, siger hun, Medlidenhed var en Følelse, han ikke kjendte. Man kan tænke sig, hvad hun maatte dømme om en Mand, der havde slige Fornøjelser, der kunde more sig i lange Tider med at slaa Knald med en stor Kanepisk eller kunde finde, det var en Morskab at holde Dans i sine egne Værelser, uagtet han ikke havde andre til at tage Del med deri end to af sine Kammertjenere og to af hendes Kammerjomfruer, af hvilke den ene var over 50 Aar gammel. Ærgerligt var det for hende, naar hun maatte høre ham fortælle dundrende Løgne, f. Ex. om Heltegjerninger, han havde udført paa en Tid, da han i Virkeligheden ikke var mere end 6—7 Aar gammel. Og hvilken Kjedsommelighed, naar han med lange Skridt spankede op og ned i hendes Værelse og nødte hende til at høre paa hans brede, selvbehagelige Udvikling af de taabeligste Projekter, eller naar hun mangen Eftermiddag maatte underholde ham med at spille L'hombre med ham, og han saa fór op i Forbitrelse, hver Gang han tabte! Hun maatte døje, jævnlig at se ham drukken; men harmeligst var det hende, at han stadig forelskede sig saa i den ene, saa i den anden Dame, kun aldrig i hende selv. Og ikke nok dermed, han var, hvor utroligt det end lyder, baade dum og taktløs nok til at gjøre det til et Yndlingsæmne at underholde hende om sine Flammer.

Allerede under en af de første Samtaler, han havde med hende, da hun 1744 kom til Rusland, og da han altsaa

kun var 16 Aar gammel, betroede han sin tilkommende Brud, at han var forelsket i en af Kejserindens Hofdamer og gjærne vilde have giftet sig med hende, men han havde givet Afkald derpaa for efter Kejserindens Ønske at ægte Katharina. Han havde ikke været gift mere end fjorten Dage, førend han fortalte hende, at nu var han forelsket i en anden Hofdame. Den ene Gang efter den anden gjentog dette sig, og disse Fortroligheder kunde faa et utroligt Præg ikke blot af Naragtighed og Smagløshed, men ogsaa af Brutalitet.

En Aften, da Katharina var gaaet til Sengs, var hun næppe falden i Søvn, førend han ganske drukken traadte ind i Sovekammeret og gav sig til at udvikle sin nye Inklinations udmærkede Egenskaber. Katharina lod, som hun sov, for at faa ham til at holde op; men han raabte højere og højere, og da hun vedblev at ligge ganske stille, gav han hende tre dygtige Nævestød i Siden; saa forbitret var han over, at hun ikke vilde høre paa hans ubehagelige Snak. Hun var overhovedet udsat for brutale Optrin med den opfarende Mand; om Opmærksomhed, for ikke at sige Ridderlighed, fra hans Side var der ikke Tale.

Katharina har et Sted i sine Memoirer ved at fortælle om deres Ægteskabs første Tid skrevet: »Hvis han havde villet vinde min Kjærlighed, vilde det ikke være faldet mig svært at skjænke ham den. Jeg var af Naturen oplagt og vænnet til at opfylde mine Pligter; men jeg havde maattet have en Ægtefælle med sund Menneskeforstand, og det havde han ikke.« Det er sandsynligt, at der i Katharinas Skildring af det hele Forhold er en stor Ensidighed. Man kan være temmelig vis paa, at hun tit har tirret ham ved en knusende Kulde og ved paa en følelig Maade at vise ham sin aandelige Overlegenhed, og i Slutningen af deres Ægteskab falder der et stort Ansvar ogsaa paa hende selv. Men hun har utvivlsomt Ret i at antyde, at det var ham, der først umuliggjorde et godt Forhold imellem dem. Derpaa pegė baade

samtidige Vidnesbyrd og den Kjendsgjerning, at Karl Peter Ulrich i denne Tid ikke heller i andre Henseender synes at have haft Anelse om de Pligter, hans Stilling paalagde ham, og om, hvorledes han skulde opføre sig.

Den ene Gang efter den anden stødte han Kejserinden for Hovedet, og han opirrede hende i den Grad, at hun baade i Skrift og i Tale kunde komme med de bitreste Ytringer om ham. En Dag truede hun ham endog i Overværelse af flere Mennesker med, at hun kunde falde paa at lade ham lide samme Skæbne, som Peter den store havde ladet sin Søn Alexis prøve; og Katharina fortæller, at hun selv senere blandt Elisabeths Papirer fandt et Par Smaabreve, som denne havde skrevet til sine Yndlinge Ivan Schuwalof og Rasumovski. I det ene af dem stod der: »Min fordømte Søstersøn har voldt mig stor Ærgrelse«, i den anden: »Min Søstersøn er en Dumrian. Gid Fanden havde ham.«

Værre er det, at Karl Peter Ulrich ikke havde Tanke om, at han skyldte det Folk Hensyn, hvis Hersker han skulde være. Hvad kunde være taktløsere, end at han særlig lagde for Dagen, hvorledes han ringeagtede den græske Kirke. Havde han ladet sig optage i denne, skyldte han den i det mindste ydre Agtelse. Ikke større Hensyn tog han til den russiske Nationalitet. Han gad ikke lære ordentlig Russisk, og Folk vidste godt, at han tit udtalte sig med Haan om det russiske Folk. Derimod stak Tyskeren, særlig Holsteneren idelig igjennem hos ham. Han greb enhver Lejlighed, han kunde finde, til at tale Tysk, og for ret at kunne leve med Tyskere, kaldte han en Afdeling holstenske Soldater over til Rusland, hvor han havde dem hos sig ved sit Lystslot Oranienbaum. Her kunde han føle det Overmaal af fyrstelig Fryd, som det var at exercere tyske Soldater, og den Forfriskelse at drikke sig en Perial sammen med holstenske Officerer og under deres Jubel at tale ondt om Russerne. Ogsaa den russiske Uniform var ham ubehagelig.

Han havde altid, naar han var upaaagtet, baaret holstensk Uniform i sine egne Værelser; men efter at han (1755) havde faaet sin holstenske Troppeafdeling til Rusland, gik han stadig med holstensk Uniform undtagen ved Hoffesterne. Da Rusland ved Syvaarskrigen var kommet i Krig med Frederik II, blev dette tyske Væsen endnu mere forargeligt ved den indtil det naragtige gaaende Beundring, han nærede for den preussiske Konge og alt, hvad preussisk var. Vistnok anede Folk ikke, at han under denne Krig ligefrem spillede en Forræders Rolle ved hemmelig at meddele Frederik II russiske Felttogsplaner; men det kunde kun vække en berettiget Harme, at han havde ondt ved at skjule sin Ærgrelse, naar der kom Beretninger om Sejre, Russerne havde vundet.

De talrige Plager, Samlivet med Karl Peter Ulrich voldte Katharina, forøgedes ved den ydre Tvang, som de begge i flere Henseender vare underkastede. Storfyrstens taktløse Færd virkede stærkt til at fremkalde dette; men det var tillige et stort Uheld for Katharina, at den Mand, der paa det politiske Omraade havde mest at sige hos Elisabeth, Kansleren Bestuchef, ikke blot hadede Karl Peter Ulrich, men fra først af havde opfattet hende selv som udset til at skulle blive et Redskab for preussisk Indflydelse. Det Rænkespil, hendes Moder havde indladt sig paa imod ham efter Frederik II's Befaling, havde virket uheldigt paa hans Stemning imod Katharina. Hun var vistnok bleven modtagen med stor Velvilje af Kejserinde Elisabeth; men dennes Lunefuldhed og Mistænksomhed gjorde det let for Bestuchef at sætte ondt hos hende for Katharina saa vel som for Karl Peter Ulrich, og oven i Kjøbet fik Katharina ogsaa Modstandere i Ivan Schuwalof og hans Fættere.

Efter Katharinas egen Fremstilling har hun gjort sig stor Umage for at vinde Kejserinden. Da denne strax i hendes Ægteskabs første Tid ved den saakaldte store Fastetid havde ladet hende vide, at hun gjærne saae, at hun ikke blot fastede

den første, men ogsaa den anden Uge, svarede Katharina derpaa med at bede om Tilladelse til at overholde Fasten lige til Enden. Det, vidste hun, vilde falde i god Jord. Hun forstod ypperlig at tage Hensyn til Elisabeths Smag og Luner ved f. Ex. kun at klæde sig tarvelig ved de almindelige Hofballer, hvortil Publikum ikke havde Adgang, og hun havde Greb paa at sige Kejserinden Ting, hun holdt af at høre. Det var et af Elisabeths smagløse Luner, at hun kunde falde paa at paabyde, at ved Hofmaskeballer skulde alle Mændene møde i Kvindedragt og Damerne klædte som Mandfolk. Man saae saaledes ved et Bal alle Mændene udklædte som Bønderpiger fra Ukraine. Det var vanskeligt at sige, om Herrerne eller Damerne toge sig slettest ud i saadanne Forklædninger, og Stemningen var derfor kun trykket. Kun Kejserinden selv med sin udmærket smukke høje Figur saae ypperlig ud. Katharina kunde ikke andet end beundre hende, navnlig var hun forbavset over Skjønheden af hendes Ben, de smukkeste hun nogen Sinde havde set, og saa dansede Kejserinden desuden med en vidunderlig Ynde, hvad enten hun var klædt som Mand eller som Kvinde. Katharina udbrød derfor til hende ved en saadan Lejlighed, at det var godt for Kvinderne, hun ikke var Mand; et Portræt alene af hende vilde være tilstrækkeligt til at forskrue Hovedet paa Damerne. Kejserinden syntes saa godt om denne Kompliment, at hun svarede, at hvis hun virkelig var en Mand, vilde hun ikke give Æblet til nogen anden end Katharina.

Undertiden kunde Elisabeth være meget venlig imod Katharina; hun viste hende Deltagelse, naar hun var syg, og hun kunde fornøje hende med Opmærksomheder, som da hun engang sendte hende 3000 Rubler, for at hun kunde bruge dem til at spille Farao med, et Spil, der den Gang var en Hovedadspredelse ved det russiske Hof. Men dog var Katharinas Stilling utaalelig. Hun var lige saa godt som Karl Peter Ulrich udsat for, at Kejserinden idelig paa

den mest despotiske Maade blandede sig i deres private Forhold. Var der nogen af deres Hofpersonale, de ret holdt af, kunde de være visse paa snart at se dem blive afskedigede. Paa den Maade mistede Storfyrsten Pager og Katharina Kammerfrøkener. Kejserinden satte deres Hofstat under Tilsyn af en Hr. og Fru Tschoglokof, et Par i høj Grad bornerte, brutale Mennesker, der helt vare i Bestuchefs Sold og derfor havde det Hverv at holde Storfyrsten og Storfyrstinden i stramme Tøjler og give Rapporter om deres daglige Færd. Ingen maatte uden deres Tilladelse faa Adgang til det unge Par, og de kappedes om, hvem der kunde være ubehageligst. Med god Grund har den danske Diplomat Grev Lynar skildret Karl Peter Ulrichs og Katharinas Liv som en Slags Fængselsliv.

Hertil føjede Kejserinden alvorlige Irettesættelser snart over Katharinas Ødselhed og Indbildskhed, snart over visse Træk i hendes Maade at være paa, at hun f. Ex. holdt af at ride i Mandsdragt, hvad Kejserinden synes at have villet have Eneret til. Paa en iøjnefaldende Maade lod hun hende føle sit Misnøje med, at hun endnu, 8 Aar efter at hun var bleven gift, ikke havde faaet noget Barn. Ligefrem hjærteløst var det, at da Katharina fik Budskab om sin Faders Død, og dette gik hende saare nær til Hjærte, blev det, efter at de første 8 Dage vare gaaede, betydet hende af Madame Tschoglokof, at nu kunde det være nok med den Græden, Kejserinden bød hende at høre op dermed; thi hendes Fader havde ikke været Konge, og det passede sig ikke for en Storfyrstinde at græde længere over en Fader, som ikke havde været Konge. Med Moderen maatte hun aldeles ikke føre Brevvexling, efter at denne havde forladt Rusland. Kun i Smug kunde hun skrive til hende og faa Brev fra hende, og hun var udsat for, hvad ogsaa hændte, at Bestuchef opsnappede dem. Efter at Katharinas Forhold til den dansk-norske Regering var blevet bedre, end det havde været i

Førstningen, hjalp den hende med at holde Brevvexlingen i Gang.

Hensynsløsheden imod Katharina naaede sit Højdepunkt ved den Maade, hvorpaa hun blev behandlet, da hun 1754 endelig havde opfyldt Kejserindens varmeste Ønske og født Rusland en Tronarving, den senere Kejser Povl. Elisabeth blev ude af sig selv af Glæde; men uden at tænke paa den unge Moder lod hun Barnet strax efter Fødselen blive bragt til sine egne Værelser. Imidlertid lod man Katharina blive liggende saa godt som uden Pleje eller Selskab med Følelsen af en Forladthed, der var ved at bringe hende til Fortvivlelse. At hun havde Ret til sit eget Barn, i det mindste til at se det, var en Tanke, der mindst af alt kunde falde den egennyttige Kejserinde ind. Den Dag, den lille Povl blev døbt, sendte Elisabeth Katharina en Anvisning paa 100,000 Rubler; men Sønnen fik hun ikke at se. Dette opnaaede hun først 40 Dage efter, at han var bleven født. Da blev han bragt ind i hendes Sovekammer; men han var der kun en ganske kort Tid, saa blev han baaren bort igjen. Det var ogsaa kun sjælden, at hun senere fik Lov at se ham; endnu i Elisabeths sidste Regeringsaar maatte hun kun se ham engang om Ugen. Kejserinden handlede ganske sikkert heri slet ikke af Ondskab; det var den pure Hensynsløshed; men derfor var det lige uforsvarligt.

Havde man spurgt Katharina under alt dette, om hun vilde ombytte Livet i Rusland med det, hun kunde føre i sit Fædreland, havde hun afgjort svaret: nej! Ærgjerrige Forhaabninger holdt hende oppe, og der har i alt dette Hofvæsen, saaledes som vi snart skulle se, været det, der virkede tillokkende paa hende. Men det har dog været en forfærdelig Skole for hende at gaa igjennem. Det ligger nær at tænke paa hendes store samtidige, Frederik II's Ungdom, paa det haarde Tryk, hvorunder han ligesom hun maatte udvikle sig i de første Aar, efter at han var bleven voxen. Ingen kan være i Tvivl om, at hans Faders Tyranni har haft den

dobbelte Virkning paa ham, paa den ene Side at hærde ham til standhaftig at kunne taale Modgang, paa den anden Side at trænge de milde, bløde Træk i hans Karakter tilbage. Men endnu langt mere have Ungdomsaarene, den Tid, Katharina var Storfyrstinde, haft Indflydelse paa Udviklingen af hendes Personlighed, baade fremmet de betydelige Sider i Karakteren og gjort Skyggesiderne mørkere. Hun var alt for stærk til at lade sig knække. I ikke mindre Grad var hun for frisk og rig en Natur til at blive sløvet under al den Ensformighed, Tomhed og Kjedsommelighed, der gav det russiske Hofliv dets Præg i Elisabeths Tid.

(Sluttes.)

E. Holm.

Præsident Garfield.*)

Præsident Garfield er en fuldkommen Typus paa disse selfmade men, der ere saa almindelige i de forenede Stater. Hans Liv frembyder et slaaende Exempel paa en af de mest tiltrækkende Sider ved de demokratiske Institutioner; fra simpel Bondedreng blev han Lærer, Professor, Oberst, General, Jurist, Repræsentant, Senator og endelig Overhoved for den store Republik. Jeg vil fra en af hans Taler, der ligger flere Aar tilbage i Tiden, laane et poetisk Billede, der fortræffelig gjengiver denne opadstigende Bevægelse, som i Amerika ofte bringer dem til at stige højest, der ere begyndte lavest nede.

Macaulay har, som bekjendt, forudsagt, at der saa vel i de forenede Stater som i Evropa vilde komme en Dag, da Kampen mellem Arbejde og Kapital vilde føre de frie Institutioner i Fordærvelse, og da de nye Barbarer, der vare udgaaede fra Samfundets laveste Udskud med tomme Maver og Hjærtet opfyldt af Had, vilde benytte sig af deres Stemmeret til at nedbryde den bestaaende Samfundsorden. Garfield troede ikke paa disse pessimistiske Spaadomme.

---

*) Efter Emile de Laveleye i Revue des deux mondes for Oktober 1881. Til Grund for denne lille biografiske Skizze ligger en Bog af Frank Mason, en af Præsidentens fordums Vaabenfæller, nu de forenede Staters Konsul i Basel.

»Macaulay,« sagde han, »der levede i et Samfund, hvor Majoriteten bestandig holdes nede, kuet af Aristokratiets og de nedarvede Kapitalers Vægt, kunde ikke forstaa den højst forskjellige Tilstand, som de demokratiske Institutioner have skabt. Takket være Gud,« tilføjer han, »takket være vore Forfædre, som oprettede denne Republik, takket være de Mænd, som have realiseret Deklarationens Løfter, existerer der hos os ingen fast, urørlig Kasteforskjel. Hos os bestaar Samfundet ikke af horizontalt liggende Lag ligesom Jordens Skorpe; det ligner snarere Havet, det store, dybe, aabne Hav, der altid er i Bevægelse og saa frit i alle sine Dele, at den Vanddraabe, der har trillet paa Havbundens Sand, stiger og vedbliver at stige, indtil den funkler i Solens Glans, gyngende paa de højeste Bølgetoppe. Det er et Billede paa vort Samfund. Der er ikke en eneste af Amerikas Sønner — han være nok saa fattig, ringe og forladt —, som ikke, hvis han blot ejer en god Forstand og en kraftig Arm, kan bestige den sociale Stige Trin for Trin og blive en Prydelse, en Hæder og en Støtte for Staten.«

Hvad mig angaar, tror jeg, at Macaulay havde Ret, og naar den mørke Fremtid, han forudsaae, endnu er fjærn, skyldes det vistnok snarere det uindskrænkede Rum og de uberegnelige Rigdomme, som Naturen hist ovre byder de nye Generationer, end Institutionernes Fortræffelighed. Tager man kun Hensyn til det nærværende, passer Garfields poetiske Lignelse imidlertid godt; han er selv et levende Bevis derpaa, han er selv den Vanddraabe, der stiger op fra Bunden af det demokratiske Hav og til sidst funkler paa Bølgens højeste Top.

James Abraham Garfield blev født den 19de November 1831 i Orange-Township, ikke langt fra den nu saa blomstrende By Cleveland i Staten Ohio. Han nedstammede fra en af disse Puritanere, som i 1635 udvandrede fra England for at vinde Trosfrihed. Hans Slægt skal være af ren saxisk Herkomst; unægtelig er hans Navn af germa-

nisk Rod: gar, gwar, war, Krig og field, Mark. Garfields Forældre nedsatte sig i 1830 i Ohios Urskove; tre Aar senere havde de bygget sig en Bolig og ryddet den Ejendom, hvoraf de skulde leve. Ulykkeligvis blev Faderen efter et alt for anstrængende Arbejde angreben af en Forkølelse, som gjorde Ende paa hans Liv. Enken blev ene tilbage med fire Børn, hvoraf James var den yngste, og det lykkedes hende at leve af Gaarden, men kun ved at arbejde haardt, anvende den strængeste Økonomi og undertiden døje store Savn. Desuagtet undlod hun ikke om Vinteren, naar Markarbejdet ophørte, at sende sine Børn til den nærmeste Skole. Her blev den lille James snart greben af en umættelig Læselyst. Et nyt Testamente, han havde faaet som Flidsbelønning, kunde han snart udenad; lidt senere erhvervede han sig en »Robinson«, som han læste atter og atter med den største Iver, saa han kunde opramse hele Kapitler deraf. Snart havde han slugt alle de Bøger, som fandtes i hans Moders og Skolemesterens Eje; hvad der især tiltalte ham, var Fortællinger fra Frihedskrigen og Rejse-Æventyr. Han var en god Dreng; men da han var stærk og holdt af at slaas, fik han Ord for at være en fighting boy. Man ser her, hvilken væsentlig Rolle Forberedelsesskolen spiller i det amerikanske Demokrati; den er den sande Grundvold for de republikanske Institutioner; den virker langt mere civiliserende end Folkeskolen i Evropa, fordi de amerikanske Børn ere bedre forberedte hjemme fra. Hos os lærer en Landsbydreng vel at læse; men naar han kan det, læser han aldrig og glemmer det derfor igjen; i de forenede Stater derimod lærer han at læse for at læse saa meget som muligt; thi han ser alle sine Omgivelser gjøre det og har let ved at faa fat i Bøger.

Da James Garfield var sexten Aar, vilde han selv tjene sit Brød og blev Brændehugger, ligesom Lincoln havde været; men fra den Skov, hvor han arbejdede, kunde han

se Eriesøen og de Skibe, der sejlede forbi; de smukke Historier om Rejser til Søs randt ham i Hu, og han besluttede, at han vilde være Matros. Han gik ned til Søens Bred for at tage Tjeneste om Bord paa et Skib; Mandskabet paa det Skib, hvor han henvendte sig, var i Skjænderi; forskrækket over deres Raahed trak han sig tilbage og nøjedes med at tage Tjeneste hos en Slægtning, der lod ham føre de Heste, som trak en Baad paa Kanalen. Denne Skuffelse bragte ham til at tabe Modet, han fik Feber og kom hjem til sin Moder med en Sygdom, der tog en farlig Vending. Han kom sig imidlertid, og Skolelæreren, der havde hjulpet med at pleje ham, foreslog ham nu at blive Lærer, hvortil hans fortræffelige Hukommelse og Belæsthed vilde gjøre ham vel skikket. Denne Plan forekom ham tillokkende, og han begav sig til Geauga for at gjennemgaa et Kursus ved Mønsterskolen. Hans hele Formue var 17 Dollars, men han agtede at leve af sine Hænders Arbejde. Med den utrætteligste Iver lærte han de gamle Sprog, Mathematik og Historie; han læste alle de Bøger, der fandtes i Bibliotheket, og snart var han den første i alle Retninger. Samtidig gav han Repetitionstimer, for at faa noget at leve af, og brugte sine stærke Arme i Omegnens Landmænds Tjeneste. Som man véd, existerer der nu i de forenede Stater flere Universiteter, der ere saaledes indrettede, at de studerende kunne tjene deres Livsophold ved at arbejde med Hænderne en Del af Dagen. Den unge Garfield sluttede sine Studier i Williams-College, en af de ældste og mest ansete Undervisningsanstalter i Ny-England. Samtidig med, at han excellerede i Gymnastik, udmærkede han sig i Studiet af de gamle Sprog og i Filosofi. Den glimrende Stil i hans Afhandlinger, hans Aandsnærværelse og sjældne Veltalenhed voldte, at han stod højt over alle sine medstuderende. Han skrev flere Afhandlinger om filosofiske Æmner i Williams Quarterly Review, og da han i 1856 tog »Graden«, opnaaede han Udmærkelse i Metafysik,

hvilket var meget sjældent. Han var den Gang 25 Aar. Hans klare, kraftige Aand og ophøjede Ideer have efterladt et varigt Indtryk hos hans Lærere og medstuderende. En af disse sidste sagde til Mason: »Vi vare alt for unge til ret at fatte det store i Garfields Karakter; men vi havde dog en Følelse deraf, thi hans hele Ydre og ethvert af hans Ord vare prægede deraf.«

Religiøse Forestillinger optoge en stor Plads i Garfields Sjæl; han nøjedes ikke med de ydre Former af Gudsdyrkelsen. Under sit Ophold i Geauga havde han sluttet sig til en Sekt, som kaldtes Kristi Disciple eller Campbellister; han var derved ikke traadt ud af den store protestantiske Menighed, men havde tilegnet sig den paa en mere personlig og inderlig Maade. Sektens Dogmatik var saa simpel som mulig; der fordredes ikke andet af dens Tilhængere, end at de skulde tro paa det ny Testamente. Enhver menneskelig Læresætning om den guddommelige Sandhed blev tilbagevist som et Angreb paa en gjenfødt Kristens Frihed. Da Toqueville havde iagttaget, at det amerikanske Demokrati hvilede paa en solid Grundvold af kristelig Tro, sluttede han deraf, at Religionen er en Betingelse for Friheden. »Et Folk maa enten tro eller tjene,« sagde han. Siden den Tid er Vantro bleven mere almindelig i de forenede Stater; men det er let af Præsidentens Ord at se, at han i det mindste ikke har svigtet sin Tro. I Hiram, nær ved Cleveland, havde »Kristi Disciple« grundet en Skole, hvor deres Præster skulde uddannes, og denne Anstalt havde hurtig opnaaet et stort Ry. Her blev Garfield, efter at han havde taget sin Examen, ansat som Lærer i de gamle Sprog og den engelske Litteratur. Da han havde virket som Lærer i et Aar, blev han forfremmet til Bestyrer af Anstalten. Brændehuggeren fra Orange-Towns Skove var kommen godt frem i Verden — Vanddraaben steg. Hans Undervisningsmethode vakte megen Opsigt; hans Maal var især at udvikle enhvers Personlighed og saaledes

skabe dygtige Mænd. De Opgaver, han lod sine Elever skrive, vare snart hentede fra Oldtidens Litteratur, snart fra samtidige politiske Begivenheder. Da enhver Mand i de forenede Stater, saa snart han er bleven myndig, deltager i Kommunens, Statens og Unionens offentlige Anliggender, mente Garfield, at man aldrig tidlig nok kunde forberede de unge Mennesker til at opfylde deres Borgerpligter. Tillige lagde han megen Vægt paa legemlige Øvelser, og man kunde ofte se ham deltage i et Parti Cricket med sine Elever. Skjønt han ikke var ordineret, besteg han ofte Prækestolen om Søndagen for at tale og erhvervede sig snart stort Ry for sin Veltalenhed som Prædikant.

Indtil dette Øjeblik havde Garfield været ganske optagen af sine Studier og kun beskæftiget sig meget lidt med Politik; men da i Juni 1856 »Freesoil-Partiet« havde udsendt et meget klart og bestemt Manifest til Gunst for Slaveriets Afskaffelse og endog havde foreslaaet den ivrige Abolitionist, General Fremont, som Kandidat til Præsidentværdigheden, viste det sig at være et Spørgsmaal om Retfærd og Menneskelighed, der blev forelagt Landet og blev det omstridte Punkt mellem Partierne.

En saa stor Sag kunde ikke undgaa at berøre et ædelt Hjærte, der var begejstret for Frihed og Ret. Garfield tog saa varmt og ivrig Del i Striden, at han var rede til at ofre sit Liv derfor. Det var en Sag af stor Betydning, det følte han; den store Republiks Fremtid, Fædrelandets Enhed stod paa Spil. For at frelse, hvad de kaldte »en guddommelig Institution«, »Samfundets Hjørnesten«, vilde Sydstaterne ikke betænke sig paa at løfte Oprørsfanen. Altsaa maatte Opstanden kues med Vaabenmagt, eller ogsaa maatte man finde sig i at se dette Fædreland blive sønderlemmet, som man havde drømt skulde omfatte hele det amerikanske Fastland. Garfield var af dem, som først søge »Guds Rige«, det vil sige Retfærdighedens Rige. Hans Valgsprog var det, der føres af troende Mennesker, som ikke tvivle

paa det godes endelige Sejr: Fiat justitia, pereat mundus. Under Valgkampene i 1857 og 1858, hvor der valgtes Medlemmer af den lovgivende Forsamling, holdt han mange Taler mod Slaveriet og vandt saaledes megen Indflydelse og Popularitet i sin Fødestat Ohio, som er en af de vigtigste i Unionen. I 1859 blev Garfield valgt til Senator for det Distrikt i Staten Ohio, hvori hans Opholdssted Hiram var beliggende. Hans Veltalenhed, energiske Overbevisning og faste Karakter gjorde ham snart til en af det republikanske Partis fremragende Mænd, og det var ham, der tillige med J. D. Cox, senere Indenrigsminister under Præsident Grant, og den populære James Monroe ledede Partiet. Garfield var endnu kun 28 Aar, han var det yngste Medlem i Ohios Senat.

Da Lincoln blev udvalgt til Præsident, fik man Vished om, at Syden vilde gribe til Vaaben for at slutte et uafhængigt Forbund paa Grundvold af Slaveriet. De Stater, hvor Modstanderne af den »guddommelige Institution« vare de herskende, besluttede ligeledes at gribe til Vaaben, endog før den centrale Regering havde tænkt paa at forsvare sig. I Januar 1861 behandlede Ohios Senat en Bill, der angik Udrustningen af 6000 Mand. Garfield holdt ved denne Lejlighed en Tale, der ved sin klare Udvikling af Sagernes Tilstand øvede en afgjørende Indflydelse. Man havde bebrejdet dem, der foresloge energiske Forholdsregler, at de herved angreb Staternes Uafhængighed og toge deres Tilflugt til coercion (Tvang) — en alvorlig Anke i et Land, der saa skinsygt vaager over sin Frihed. Garfields Svar lød saaledes: »Hvis De ved Ordet coercion forstaar, at Regeringen vil erklære og føre Krig mod en enkelt Stat, tror jeg ikke, at nogen alvorlig Mand, enten han er Demokrat eller Republikaner, vil billige en saadan Forholdsregel. Hvis derimod Meningen af dette Ord er, at den fælles Regering bør forsvare sine Love, hvem det end er, som angriber dem, at den bør beskytte Unionens Ejendom og Unionens

Flag, at den bør straffe Forrædere mod Konstitutionen, enten de ere ti eller ti Tusende, da er jeg Coercionist, og Majoriteten i dette Senat og de ni Tiendedele af Ohios Indbyggere ere Coercionister, ja jeg vil gaa endnu videre, jeg vil paastaa, at alle Unionens Borgere ere Coercionister — hvis ikke, ere de Forrædere.«

Man mindes sikkert den Bevægelse, der rørte sig i Nordstaterne efter Ulykken ved Bull-Run, i Juli 1861, og som bragte over to Millioner frivillige til at strømme sammen under Unionens Banner. Mason citerer nogle Vers af Bret Harte, der give et fortræffeligt Udtryk for denne heltemodige Begejstring:

Hark! I hear the tramp of thousands
And of armed men the hum,
Lo! a nation's hosts have gathered
Round the quick alarming drum
Saying: Come,
Freemen, come,
Ere your heritage be wasted. Said the quick,
Alarming drum.*)

Det er beundringsværdigt, at den studerende Klasse var den, hvorfra de fleste frivillige meldte sig, da de saae Fædrelandet i Fare. Forholdsvis afgav Lærerstanden ti Gange saa mange Soldater som nogen anden Stand. Af de tre Hundrede Studenter ved Kollegiet i Hiram bleve over hundrede Soldater, og i Spidsen for dem stod deres kjæreste Lærer, Garfield. Han anvendte øjeblikkelig sin utrættelige Flid og skarpe Forstand til at sætte sig ind i alt, hvad der angik Krigsførelse, lige fra Soldaternes Ekvipering og Øvelser til Troppernes Bevægelser og de store Manøvrer af en slagfærdig Hær. En stor Øvelseslejr var dannet ved Camp-

---

*) Lyt! Jeg hører Trin af Tusender og en Summen af væbnede Mænd; se, et Folks Hære have samlet sig om den hurtig kaldende Tromme, som siger: Kom, frie Mænd, kom før Eders Arv bliver forødt. Saaledes sagde den hurtig kaldende Tromme.

Chase i Nærheden af Columbus, Ohios Hovedstad. Garfield blev udnævnt til Oberst for det 42de Regiment. Han forstod at meddele sine Folk den Begejstring, hvoraf han selv var besjælet; hans Sundhed og Kraft beskyttede ham mod Træthed og Sygdomme, endskjønt han arbejdede hele Dagen og desuden en Del af Natten. Alt maatte han lære de frivillige, der vare fulde af Begejstring, men ingenlunde uddannede til at udholde den vanskelige Krig, der begyndte paa en umaadelig Skueplads. Han sørgede for at indøve dem ikke blot i Marche og Skydning, men tillige i at bygge Broer og Skanser, istandsætte Jærnbaner og i at telegrafere.

Garfield fik snart Lejlighed til at vise, at han foruden theoretiske Kundskaber tillige besad et strategisk Blik. General Buell, under hvem Garfield tjente, havde faaet det Hverv at kaste de fødererede Tropper under General Marshall ud af Kentucky. Garfield foreslog sin Chef en Felttogsplan, som vandt dennes Bifald, og som det til Dels blev overdraget ham at udføre. Han bedækkede sig med Hæder i Slaget ved Middle-Creek. De fødererede havde indtaget en fast Stilling paa en Bakke, dækkede af et Vandløb. Skjønt Garfields Styrke var meget mindre end Fjendens, vadede han dog dristig over Floden og besteg Højen under Fjendens Ild; hans velindøvede Folk skød fortræffelig og forstode at drage Fordel af det ujævne Terræn. Efter fem Timers Kamp maatte Sydstaternes Tropper vige Pladsen og trække sig tilbage til Virginia. Rygtet om denne Sejr, den første, som Unionens Soldater havde vundet, gjenlød vidt og bredt og styrkede overalt Nordstaternes Mod. Garfield blev forfremmet til General.

I det store Slag ved Pittsburgh-Landing, hvor Kampens heldige Udfald skyldtes den belejlige Undsætning af Buells Korps, udmærkede Garfield sig atter ved sit uforsagte Mod og sine kloge Ordrer. Det varede ikke længe, før han blev forfremmet til en højere Stilling; den 20de Februar 1863

blev han udnævnt til Generalstabschef for Cumberlandshæren, der kommanderedes af Rosenkranz. Denne General, der skulde angribe Braggs Tropper i Tennessee, havde tilbragt flere Maaneder med at organisere sin af temmelig forskjellige Elementer sammensatte Hær og betænkte sig nu paa at gaa imod Fjenden. Garfield fik ham hertil ved en Rapport, der efter sagkyndiges Udsagn skal være et Mesterstykke. Det var i Virkeligheden ham, der lagde Planen til Felttoget i Tullahoma, hvorom Whitelaw Reid i sin Skildring af Krigen har sagt, at »Ideen var mageløs og Udførelsen fortræffelig.« I det saa længe uafgjorte Slag ved Chickamauga skyldtes det Garfields sikre Blik og personlige Tapperhed, at General Thomas, der længe heltemodig havde forsvaret sig, i sidste Øjeblik fik den nødvendige Bistand, hvorved Nordstaternes Hær frelstes fra et Nederlag. Garfields Hest blev skudt under ham, og midt under den mest morderiske Ild byggede han et Batteri, som standsede en omgaaende Bevægelse af Fjenden. Det var hans sidste Heltebedrift.

Garfield var i Ohio bleven valgt til Medlem af den 38te Kongres, som skulde samles i December 1863. Præsident Lincoln, til hvem han havde aflagt Beretning om Cumberlandshærens Stilling, bad ham indtage sit Sæde i Kammeret. »Hvad vi trænge til,« sagde Præsidenten, »er en Mand, der har set Krigen paa nært Hold, og som forstaar at bringe Kongressen til at fatte Hærens Krav og de Ofre, som vor Sags endelige Sejr endnu fordrer.« Det faldt Garfield svært at følge Præsidentens Opfordring. General Thomas kaldte ham til Hæren og tilbød ham Kommandoen over et Armékorps; han maatte opgive den Stilling i Generalstaben, han nylig havde opnaaet, og især sørgede han over at tabe af Syne det tapre 42de Regiment, hvis Rækker vare blevne tynde under Fjendens Ild, og hvis Fane var laset af Skud. Dog Hæren forenede selv sine Bønner med Lincolns. Han gav efter, tog Sæde i Kongressen som Repræsentant for Ohio og forlod den ikke mere, før han besteg Præsidentstolen.

Det er den almindelige Mening, at den unge General under sine to Aars aktive Tjeneste havde vist sig at være begavet med sjældne militære Evner. I sin Sørgetale over General Thomas har han givet en fortræffelig Skildring af de Egenskaber, en Hærfører i Nutiden bør eje, og det var efter sagkyndiges Vidnesbyrd netop de samme Egenskaber, som udmærkede ham selv. »Thomas's Liv,« siger han, »er en Forherligelse af et udholdende Arbejdes Magt, paa samme Tid som det udholdende Arbejde viser os det overlegne Talent. En af hans Lærere i West-Point har sagt om sin berømte Elev, at han i Skolen aldrig forlod et Spørgsmaal, før han havde undersøgt det fra alle Sider. Saaledes var han ogsaa, naar han skulde anføre en Hær. Et Slag var for ham ikke, hvad det er for andre, et Slags Jordskjælv eller vulkansk Udbrud, en forvirret Blanding af modige Mænd og fyrige Heste, indhyllede i Kanonernes Glimt og Røg. Det var derimod et Sammenstød af en Kraft med en anden Kraft, mathematisk kombineret, en Beregning af Linjer og Stillinger af Batailloner og Kompagnier, af Kuglernes Magt og Modstandens Magt. Han vidste, at Sejrens Elementer ikke skabes paa Valpladsen, men udarbejdes taalmodig i Lejrens Ro ved Hjælp af at organisere og ekvipere Hæren saa fuldkommen som muligt. Hans Bemærkning til en Artillerikaptejn, der var i Færd med at undersøge et Batteri, fortjener at meddeles, fordi den viser, hvorledes han opfattede Sejrens Theori. »Hold alt i god Orden,« sagde han, »undertiden kan Hjulet paa en Lavet afgjøre Slagets Udfald.« Naar da Kampens Time slog, vidste han saa nøje Besked om sine Troppers Udrustning og Styrke, at han forud vilde kunne sige, hvilke Angreb det var dem muligt at modstaa, og hvilke Slag de kunde føre mod Fjenden.«

Paa Kongressen ydede Garfield Hæren alle de Tjenester, den ventede sig af ham. Samtidig vedblev han med stor Iver at forsvare den abolitionistiske Sag. Da han var nødt til næsten bestandig at opholde sig i Washington og derfor

ikke kunde gjenoptage sin Lærervirksomhed i Hiram, lod han sig ansætte som Advokat for at kunne plaidere konstitutionelle Sager for Højesteret. Han havde allerede tidligere beskæftiget sig med Jura, og hans Taler mod Sydstaternes Opstand havde foranlediget ham til grundig at sætte sig ind i de Spørgsmaal, der angik Staternes indbyrdes Forhold og deres Stilling til Unionens Magt. Flere vigtige Sager bleve ham overdragne at føre, og han vandt snart Anseelse som Jurist. Hans Meninger angaaende Sydstaterne vare de samme, der vilde have inspireret hans Handlinger som Præsident; han ønskede fuldkommen Frihed og Lighed for de sorte, men tillige Tilgivelse og Erstatning for deres fordums Herrer, der nu vare fuldstændig besejrede. I en af sine Taler som Advokat udtaler han sig saaledes om dette Æmne: I den værste Storm, der har mødt os paa vor Vej, har Gud givet os Valget mellem to Ting: enten at miste vor Frihed eller at afskaffe Slaveriet. I dette farlige Øjeblik kaldte vi den farvede Mand til os; vi bad ham at hjælpe os at frelse Republikken, og under Kanonernes Ild sluttede vi et Forbund med ham, beseglede den med begges Blod og toge Gud til Vidne derpaa. Ved denne Pagt have vi forpligtet os til at bryde hans Aag og lade ham dele med os al Frihedens Fordel og Hæder. — Hvad Fremtiden angaar,« tilføjer han, »da bør vi aldrig gjøre noget, som ikke staar i Samklang med Aanden i vore Institutioner. Maalet for vore Anstrængelser bør være: intet for Hævnens Skyld, alt for at bevare Freden; lad os glemme Fortiden og tænke paa Nutiden og Fremtiden. Ak, intet kan erstatte de Tab, vi have lidt. De fire Hundrede Tusende Grave, som gjemme vore Brødre, der ere faldne i Kampen mod Oprørerne, ville forblive lukkede, til Opstandelsens Engel kalder de døde frem; men lad os vende vort Blik bort fra den sørgelige og stolte Fortid og søge i Retfærdigheden en Fred, intet mere kan forstyrre.«

Garfield havde Sæde i Kongressen i sytten Aar, først som Repræsentant, senere som Senator for Ohio. Han tragtede ikke efter nogen højere Stilling end den, hans Medborgere næsten enstemmig havde overdraget ham. Enhver Stat udnævner, som man véd, kun to Senatorer. At være Repræsentant i Senatet for Ohio, der er saa stor som England og ofte giver Tonen an i Politikken, er altsaa en af de højeste Værdigheder i Republikken.

Garfield blev opstillet som Kandidat til Præsidentskabet ganske uventet, og uden at han selv havde rørt en Finger derfor. Det republikanske Partis »Konvent« havde samlet sig i Chicago i Efteraaret 1880 for at vælge et Navn, hvorom alle Partiets Tilhængere kunde samle deres Stemmer. Konventet bestod af 756 Delegerede fra alle Unionens Stater, deriblandt var ogsaa Garfield. Tre Konkurrenter vare optraadte: den forhenværende Præsident Grant, der støttedes af et mægtigt Parti, Blaine, Senator for Maine, og Sherman, der havde víst en saa beundringsværdig Dygtighed som Finansminister. I flere Dage blev der diskuteret og afstemt, uden at man kunde komme til noget Resultat; ingen af Kandidaterne opnaaede nogen Majoritet. Garfield støttede Shermans Kandidatur, han tog flere Gange Ordet og blev altid hørt med den største Ærbødighed, noget som var et rent Særsyn i den af Striden ophidsede Forsamling. Det var et nyt Bevis paa den almindelige Agtelse, han havde vidst at erhverve sig; det fremgik deraf, at det republikanske Parti ikke kunde vælge nogen mere populær Kandidat end Garfield. Denne Tanke synes pludselig at være opstaaet hos alle paa engang; fra alle Sider indløb Breve, Telegrammer, Bladartikler, der alle gjentog: »Tag Garfield.« Træt af hver Dag paa ny at gjennemse Stemmesedler, der stadig viste den samme Fordeling af Stemmer, lyttede Konventet til Folkets Røst. De tre Konkurrenter bleve opgivne, Garfield blev opstillet

som Kandidat for det republikanske Parti og snart efter med en stor Majoritet valgt til Præsident.

Garfield indtog Præsidentstolen i Foraaret 1881; men det afskylige Mordattentat, der snart efter kastede ham paa Sygelejet, gav ham ikke Tid til at vise, hvad han vilde have været som Republikkens Overhoved. Imidlertid vare hans første Ord en Anbefaling for, at internationale Stridigheder burde afgjøres ved Voldgift i Steden for ved den barbariske Brug af Magt, og en af hans første Handlinger var at foreslaa Evropa at slutte en Møntoverenskomst med Amerika for at lette Handelsforbindelser mellem de to Verdensdele. Den kamplystne Dreng, the fighting boy, den krigerske, berømte General prækede kun Fred. Som alle klartseende Amerikanere ønskede han, at den store Republik skulde vælge til Feltraab Evangeliets hellige Ord: Salige ere de fredsommelige, thi de skulle arve Jorden! De forenede Stater have kun en Hær for at holde Orden paa Grænsen, en tyve Tusende Mand paa 50 Millioner Indbyggere.

Da de have et aarligt Overskud af en halv Milliard, kunde de lettere end de fleste evropæiske Stater udruste talrige Regimenter; naar de ikke gjøre det, er det ikke af Økonomi, men af Forsigtighed. De have efter deres engelske Forfædre arvet den Overbevisning, at en stor Hær og demokratiske Institutioner ere to Ting, som udelukke hinanden. Hærens Princip er Avtoriteten, den frie Styrelses Princip er Diskussion; i Længden maa disse Principer støde sammen. Overalt, hvor der findes en stor militær Styrke, bliver den parlamentariske Regeringsform kun taalt. Kommer der da et heftigt Stød, som ryster Samfundet, kan Statens Overhoved fremkalde en 18de Brumaire eller endogsaa en 2den December. Da Medarbejderne af Revue des deux mondes besøgte de forenede Stater under Krigen med Sydstaterne, troede de at se Skyggen af en Cæsar nærme sig bag de femten Hundrede Tusende Bajonetter, som bedækkede

Unionens Territorium. Deres Syn blev ikke til Virkelighed. Hæren blev sendt hjem; Borgerne, der havde grebet til Vaaben for at forsvare Fædrelandets Helhed, vendte tilbage til deres Beskæftigelse i det borgerlige Liv. Aldrig har Friheden syntes mere sikret end nu i dette Øjeblik. Saa længe Unionen ikke opløses, vil ingen anden Stat kunne skade den mægtige Republik, der dækker et helt Fastland, og den vil derfor endnu længe kunne nyde den sjældne Lykke ikke at behøve at holde en stor Hær paa Benene. Det militære Herredømmes Farer ville først vise sig, naar Barbarerne i Landets eget Indre, i Følge Macaulays Spaadom, have tvunget Samfundet til at væbne sig til Forsvar, det vil sige, naar Uligheden i Stillinger er bleven umaadelig og Jordbunden er helt optagen, saa at der ikke er Plads for tilrejsende.

Mason skildrer i korte Træk Garfields Karakter og Levemaade. Det paastaaes ofte, at man i Amerika sjælden træffer Folk med høj intellektuel Dannelse. Det er en Fejltagelse. Medens i Evropa Dannelse og Rigdom gaa i Arv sammen, træffer man i Amerika mange flere Folk, der trods deres Rigdom ere udannede, fordi de have skabt deres store Formuer i kort Tid, og man dømmer da efter disse nybagte Rigmænd. Smagen for Læsning og især for Poesi er tvært imod meget almindelig i de forenede Stater; den litterære Begejstring, som hos os karakteriserer den romantiske Periode, men senere er bleven saa mærkelig afkølet, findes endnu hinsides Atlanterhavet. Næsten alle de Amerikanere, jeg har kjendt, havde deres Yndlingsdigter, hyppig Burns eller Longfellow, hvis Digte de yndede at fremsige. Al den Tid, Garfield kunde faa tilovers fra sin anstrængende Gjerning i Kongressen og Retten, ofrede han til Læsning og blev ofte ved dermed til langt ud paa Natten. Han holdt meget af at læse Oldtidens Digtere om igjen; paa sine Felttog bar han altid en Horats i Lommen. Mason fortæller, at han en Aften længe efter Midnat fandt Garfield ude af sig selv af Glæde; han havde hos en græsk

Forfatter opdaget nogle nye Enkeltheder om Perikles og Aspasia, og han foresatte sig til Bunds at sætte sig ind i adskillige berømte elskendes Historie: Abælard og Heloise, Dante og Beatrice, Petrarca og Laura. Dog havde han i dette Øjeblik Hovedet fuldt af Tal, han havde gjennemgaaet som Formand for Budgetkommissionen. Han holdt meget af Romaner, især af Dickens', og der udkom ikke en eneste af nogen Betydenhed, uden han skyndte sig at faa den læst. Han lærte Fransk for grundig at kunne studere Frankrigs politiske og finansielle Historie og desuden for at at kunne nyde de store franske Forfattere i deres eget Sprog. Han var Formand for det litterære Samfund i Washington, og det var ham en Glæde ved sit tarvelige, men gjæstfri Bord at samle udmærkede Mænd, baade Amerikanere og Udlændinge. Hans Underholdning var da paa engang tiltrækkende og belærende, hans Bemærkninger dybe og glimrende; med faa træffende Ord bedømte han den nyeste Bog, Dagens Begivenhed eller de gamle Forfattere, hvis Ideer og Maximer han med sin tro Hukommelse ofte citerede.

Han har aldrig søgt at berige sig; han ansaa det ikke for et Menneskes Bestemmelse kun at tænke paa at tjene Penge. Skjønt han havde fire Sønner og en Datter, har han intet gjort for at efterlade dem en Formue, og dog vilde han med sin Veltalenhed som Advokat og sit Kjendskab til Forretninger have haft saare let derved, især i dette Land, hvor Rigdom saa at sige sprudler frem af Jorden. Al hans Ejendom indskrænker sig efter Sigende til et rødt Murstenshus i Washington og en Villa i hans Fødeegn i Nærheden af Cleveland. Dér holdt han af at trække sig tilbage om Sommeren for at vaage over Gaardens Drift. Ligesom de fleste af Amerikas fremragende Mænd fandt han Fornøjelse i at dyrke Jorden og mindedes, hvad Republikanerne i det gamle Rom have sagt: »Intet er bedre, intet mere indbringende, intet mere behageligt og mere værdigt for en fri

Mand end Agerdyrkning.« Hans Levemaade var elegant, men paa samme Tid ligefrem og »puritansk.«

Guizot har i Anledning af Russell skrevet en smuk og rørende Skildring: Kjærlighed i Ægteskabet. Sjælden er dette Ideal blevet virkeliggjort paa en inderligere og renere Maade end i Garfields Hus. Saa snart han havde taget sin Examen ved Williams-College, ægtede han i Hiram en ung, dannet, klog og elskværdig Pige ved Navn Lucrezia Rudolph. Aldrig har nogen Sky formørket deres fuldkomne Samliv; i de tre Maaneder, han stredes med Døden, kappedes de om at skaane hinanden for Sorg; han beherskede sine Lidelser, hun sin Angest, men begge vare de fra først af resignerede og bøjede sig villig under Guds Haand. Den første Dag sagde den saarede til Lægerne: »Skjul intet for mig; jeg frygter ikke Døden, jeg er forberedt.« Da en af Lægerne, som plejede ham, talte om at flytte ham til Longbranck og sagde til ham: »De har det saa godt i Dag, at De let vil kunne taale Rejsens Besværligheder,« svarede han: »Ja, ganske vist, og denne Rejse vil kunne forlænge sig, lige til jeg naar mit evige Fædreland.« Den sidste Dag blev han angreben af en heftig Hjærtekrampe. Hans Kone sagde til ham: »Lider du?« »Min stakkels Hustru,« svarede han, »jeg lider kun ved at leve endnu.« Henad Middag sagde han: »Jeg gjør mig min Tilstand ganske klar.« Et Øjeblik efter spurgte han en af sine Venner: »Tror De, at mit Navn vil faa en lille Plads i Historien?« »Ja,« lød Svaret, »en stor Plads, men en endnu større i Menneskehedens Hjærter.« Præsidentens gamle Moder lever endnu i Ohio. Da hun modtog Budskabet om hans Død, udbrød hun: »Han er død! er det muligt! Saa har jeg intet andet at gjøre end ogsaa at dø. Dog nej, jeg bør underkaste mig Guds Vilje. Han véd bedre end vi, hvad der er godt for os.«

I alle sit Livs Handlinger lod Garfield sig lede af sin Pligtfølelse og sin Kjærlighed til, hvad der var Ret. Det

var en anden Abraham Lincoln, sige Amerikanerne, der have vist ham en begejstret Tilbedelse. Ganske vist gjenfandt man hos Garfield Lincolns Redelighed, Godhed og sunde Forstand; men Garfield besad en langt større Dannelse. Han var en lige saa stræng Kristen som the Pilegrim Fathers, men hans Aand var forfinet og udviklet ved hans Fortrolighed med Oldtidens og den nyere Tids store Forfattere. Fra hans tidligste Ungdom var den hellige Skrift hans Rettesnor; men medens hans Forfædre, Puritanerne, vare Mænd af det gamle Testamente, var han Evangeliets kjærlige, milde Discipel. I hans Liv, der kun var viet til Arbejde og en samvittighedsfuld Opfyldelse af enhver Pligt, findes der ikke en Plet, ikke et Fejltrin, ikke en svag Handling. Det radikale Demokrati, han satte en Ære i at repræsentere, havde her sit Udspring i Oldtidens og Kristendommens reneste og mest ophøjede Traditioner.

Man paastaar, at Amerika ikke mere er, som Toqueville har skildret det, men at det gaar tilbage i moralsk Henseende. Støttes denne Dom ikke paa, hvad man faar at se i det slette Selskab i New-York eller i de Byer, som i det fjærne Vesten hver Dag skyde op af Barbariets Ørk? Hvis Dommen virkelig er begrundet, kan den i alt Fald forklares ved to Grunde: Udvandringen fra Evropa, der stadig bringer Amerika Bærmen af andre Folkeslag, og den amerikanske Kæmpes Begjærlighed efter fysisk Væxt. Det gjælder der ovre fremfor alt om at omsætte naturlige Skatte i den nye Verdens Penge. Hvor kan det være andet, end at de materielle Interesser fremfor andre Ting maa optage Amerikanernes Tanker, naar de endog i vore gamle Samfund med hver Dag indtage en større Plads. Udviklingen af Amerikas økonomiske Kræfter er en forbavsende Fremtoning, hvorom intet andet i Historien giver nogen som helst Forestilling. Hvor kan det være andet, end at Pengebegjærlighed maa tiltage under en saa rig Udfoldelse af alle Materiens Kræfter! Dog naar man trænger dybere ned under den urolige, op-

rørte Overflade, vil man hos de fleste amerikanske Familier finde et kraftigt, sundt, intellektuelt og moralsk Liv, en virkelig Kjærlighed til Humanitet og Ret. To Indflydelser ere overalt i Virksomhed med at frelse Mennesket fra ganske at lade sig beherske af Egoisme og Begjær: Folkeskolen og Kristendommen. Garfields Exempel viser os, hvilke beundringsværdige Typer disse Indflydelser kunne fremdrage selv af Befolkningens laveste Lag. Nu som paa Toquevilles Tid er dette det amerikanske Demokratis sande Grundvold. Saa længe Mænd af en saa ren, man kan gjærne sige saa fuldkommen Karakter som Lincoln og Garfield kunne fremgaa af Folkets laveste Klasser for at stige til Statens højeste Værdighed, kan den store Republik se Fremtiden i Møde uden Frygt. De store Prøvelsers Tid er endnu langt borte.

S. M.

Livet ved Hove i Middelalderens Midte.

VII.

Rastløs Krigerfærd. — Vaabenøvelser. — Vaaben.

At nyde Livets Behageligheder passede sig efter den middelalderlige Anskuelse aldeles ikke for den ædle, »til Vaabenfærd fødte« Mand. Først naar han havde udmærket sig ved Mod og Tapperhed i Krigen eller de offentlige Vaabenøvelser, turde han tage sig en Hviletid; men det var ham dog kun for en stakket Stund indrømmet at glæde sig ved de Nydelser, Datidens Liv kunde berede ham; han maatte løsrive sig fra sin elskedes eller Hustrus Arme og paa ny ile til Kampen for at bevare og, om muligt, øge sit Ry. Mand saa godt som Kvinde tog Ridderen det ilde op, om han plagede sin Magelighed i Glæde over den vundne Ære. Den ægte Mand maatte som sine Forbilleder, Tafelrundens Helte, forlade sin Elskerinde, saa snart en Turnering eller et Krigstog bød ham Lejlighed til at høste ny Berømmelse paa Ærens Mark. Hvo, der i det hele taget ikke fandt Behag i Vaabenfærd, blev anset for fejg eller uværdig, blev foragtet, ja forhadt af sine Standsfæller. Jean de Condé fortæller saaledes om en Ridder, der holdt af at leve rolig paa sit Gods, at glæde sig ved Fuglefangst o. s. v., og derfor overalt var almindelig for-

agtet, til det lykkedes en Dame at begejstre ogsaa ham for Æren og bevæge ham til at gjenvinde sin tabte Agtelse ved glimrende Bedrifter.

Legemsøvelser stode derfor i høj Anseelse hos Mændene, og saa snart flere Riddere kom sammen ved en eller anden Lejlighed, provede de Kræfter i deres ledige Timer; man sprang, løb Væddeløb, kastede med Sten, slyngede med Spyd og skød til Maals med Buen, eller man fægtede med stumpe Vaaben og prøvede Lansernes Styrke mod Fægtepælen. Og det er ikke Ungdommen, men prøvede Mænd, der alt have vundet Ridderslaget. Sin Ridefærdighed kunde man endelig lægge for Dagen ved Ringridning, som dog kun omtales aldeles undtagelsesvis.

Alle disse Lege vare fortræffelig egnede til at staalsætte Kræfterne, videre at uddanne eller dog bevare Riddernes Behændighed og Færdighed; men alene i Kamp, Mand mod Mand, kunde den saaledes erhvervede Dygtighed ret lægge sig for Dagen; her gjaldt det ikke alene at være fuldstændig Herre over sin Hest, at ramme sin Modstander sikkert og løfte ham af Sadelen, at parere Fjendens Lansestød og selv blive fast i Sadelen, men ogsaa, naar Skæbnen vilde det saa, at Stridsmanden selv løftedes af Sadelen, at rejse sig hurtig, drage Sværdet, trænge ind paa Modstanderen, faa ham af Hesten og besejre ham i Kampen Sværd mod Sværd, eller i Brydning, om fornødent gjordes. Denne personlige Tapperhed, denne Aandsnærværelse til hurtig at finde det rette Angrebs- eller Forsvarsmiddel kunde alene erhverves, naar Ridderen fandt Lejlighed til at maale sig med en jævnbyrdig Modstander. Selv om Vaabnene end vare sløve, saa haarde og farlige Beskadigelser kun under særlige Omstændigheder vilde forefalde, bød slige Vaabenøvelser dog Lejlighed til at lære nøje at kjende den alvorlige Dyst paa Liv og Død; man vænnede sig til Udholdenhed under de ofte langvarige Kampe, vænnede sig til at færdes frit og utvungen i den fulde

Rustning, altsaa iført den tunge Harnisk og den meget ubekvemme Hjælm. Kun saaledes kunde Ridderen virkelig forberede sig til at udføre de Vaabenbedrifter, hvoraf hans Ry afhang. Personlig Tapperhed krævedes af enhver Ridder som en selvfølgelig Sag, men Graden af hans virkelige Kampdygtighed var afhængig af hans Legemsstyrke samt den stadige Vaabenøvelse, og en Ridder kunde kun erhverve sig en fremragende Plads blandt sit Lands Krigere, naar han kunde rose sig af virkeligt Held. Landsherren satte allerede Pris paa en slig dygtig Mand i og for sig selv; men vilde en Ridder naa de højeste Æresposter, maatte han ikke alene selv have vist sig tapper og modig, men ogsaa være i Stand til at befale Skarer af Krigere og føre dem sejrrig i Kampen. Lejligheden til at øve og vinde Fuldkommenhed heri fandt Ridderen i Turneringerne, der altsaa ikke maa anses som blotte Forlystelser, anstillede af pragtlystne Riddere og ærekjære Riddersmænd; de vare tvært imod Forskolen til den alvorlige Krig ligesom vor Tids Manøvrer.

Naar vi altsaa ville vinde et klart Indblik i hin Tids Hærvæsen, maa vi henvende vor hele Opmærksomhed paa Turneringerne; de udgjøre den Skole, hvor den unge Ridder uddannede sig til en tapper Kriger, den Valplads, hvor han kæmpede under sin Landsherres Øjne og mulig kunde vække hans Opmærksomhed og vinde Udsigt til Udmærkelse. For den fattige unge Ridder, for den yngre Søn vare Turneringerne en Lejlighed til at gjøre Karrière, som vi vilde udtrykke os.

Skulle vi imidlertid ret forstaa Middelalderens Vaabenøvelser, maa vi stifte et kort Bekjendtskab med Datidens Angrebs- og Forsvarsvaaben; her skulle vi kun beskæftige os med Riddernes Udrustning, for længere frem at sysselsætte os lidt med Fodfolket.

Vaabnene og Rustningerne bleve forfærdigede af Vaabensmeddene i Byerne og her holdte til fals. Ogsaa Kjøbmænd

exporterede Vaaben og Rustninger; men den Slags Arbejder vare naturligvis ikke saa paalidelige som de, man selv bestilte sig hos Vaabensmeddene. Man lagde særlig Vægt paa at eje gamle prøvede Vaaben, der skrev sig fra berømte Mestere. Digterne nævne mange Sværd med særlige Navne f. Ex. Floberge, Durendal o. s. v. og kjende berømte, sagnagtige Vaabensmedde som Mime og Veland (Wielant). I øvrigt vare saraceniske Mestere højt ansete; hos franske Digtere nævnes Hjælme fra Tudela, Bagdad, Evfrat, Arabien o. s. v., Skjolde fra Almeria og Aragonien, o. s. v. Selv indiske Staalarbejder stode i højt Ry, og Korstogene skaffede Vestevropæerne rig Lejlighed til at stifte nøje Bekjendtskab med de orientalske Vaabensmeddes fortrinlige Arbejder.

Hos franske Digtere fremhæves fremdeles store tyske Sværd fra Køln, fra Sachsen og Lothringen. Af italienske Byer havde især Pavia et stort Ry, og Hjælme her fra nævnes mangfoldige Gange. I Frankrig ere Værkstederne i Poitiers særlig berømte, og selv i vore Dage véd man at vurdere de fine Staalarbejder fra hin Tid, Hjælmene, Lansespidserne og Sværdene; men ogsaa Vaabenstykker fra Vienne vare særlig skattede. Fra England omtales Rustninger fra Cornwallis og Londoner-Skjolde.

Lette Beskadigelser af Rustninger og Sværd kunde Ridderen hyppig selv raade Bod paa, f. Ex. udhvæsse et Skaar i Sværdet eller udhamre en Bule i Hjælmen, og man har derfor ogsaa enkelte Afbildninger, der fremstille Riddere under Smeddearbejdet.

Ridderens Hovedvaaben var Sværdet; med det blev han omgjordet, naar han optoges i Ridderstanden, selv i Fredstid lagde han det sjælden fra sig og bar det enten ved Bæltet eller under Armen. Ogsaa Soldaterne og Væbnerne bare imidlertid Sværd, og det er ikke klart, hvorledes deres Sværd adskille sig fra Ridderens; maaske laa hele Forskjellen blot i den Maade, hvorpaa man om-

gjordede sig med samme. Sværdene ere tveæggede og meget brede, enkelte endog et helt Kvarter; den midterste Del af Klingen har ofte en Rifle til Blodet. Hyppig beskrives Sværdklinger med Figurer, Navn og Indskrifter i Guld. De tyske Sværd ere derhos meget lange (indtil 2 Alen), følgelig tunge og vel i Stand til at føre et dygtigt Hug. Digterne skildre ofte, hvorledes man spalter en Mand i ét Hug. De franske Sværd ere lettere og kortere, og i Slaget ved Benevent 1266 kunde Carl af Anjous franske Tropper derfor heller ikke ret komme ind paa Livet af Kong Manfreds tyske Riddere, som svang deres vældige Slagsværd med begge Hænder og tilmed vare Franskmændene overlegne i Styrke og Væxt; først da disse besluttede sig til ikke at hugge, men at stikke med deres kortere Sværd, i det de ramte de tungt rustede Tyskere under de mindre godt skyttede Armhuler, vendte Dagens Lykke sig afgjørende til deres Fordel.

Sværdfæstet med Parérstangen er forfærdiget af Guld eller Sølv, undertiden af uædelt Metal som Messing, og det faar en særlig Værd, naar det gjemmer hellige Relikvier. Fæstet var saa stort, at man i Nødsfald kunde svinge Sværdet med begge Hænder. Sværdskeden er af Guld eller Træ, men i sidste Fald overtrukken med Læder eller Silke; Dupskoen er undertiden prydet med Ædelstene. Slige prægtig udsmykkede Sværd bar man kun til Festligheder, men ellers er Udstyrelsen en Biting; i Kampen kom det an paa, at Klingen var godt smeddet, ikke sprang; Tabet af Sværdet gjorde nemlig Krigeren værgeløs, da man først greb til Sværdene, naar Lanserne vare brudte. Et godt, paalideligt Sværd er altid dyrt, en kostbar Værdigjenstand, og blev ikke som de sædvanlige Vaaben ophængt paa Salens Væg, men hylledes i Silketøj og gjemtes som en Klenodie; det er Ridderens bedste Ven, faar et eget Navn og nedarves som en kostelig Arv fra Slægt til Slægt.

Foruden Sværdet fører Ridderen af og til en Dolk, en

skarp, spids Kniv, som man enten kaster, og saa gjælder det at træffe Modstanderens Hjælmaabning, eller man fælder Fjendens Hest med samme eller nytter den til at give den fældede Fjende Naadestødet med; i sidste Fald kaldes Dolken hyppig Misericordia. I øvrigt var dette Vaaben saa lidt som Stridsøxen anset for ægte ridderligt.

Sværdet førte Ridderen, som alt bemærket, altid hos sig; selv om han havde iført sig den magelige Fredsdragt og udhvilede sig fra Rejsens Besværligheder, var han omgjordet med Sværdet eller havde det i nærmeste Nærhed; men Lansen tager han først i sin Haand, naar han harniskklædt svinger sig paa sin Stridsganger, beredt til atter at drage til Kamp.

Lansen bestaar af tvende Dele, Skaftet og Jærnet (Lansebladet). Skaftet er af Træ, og i Regelen vælger man den sejge Ask til dette Brug; dog omtales ogsaa Lanseskafter af Fyrre-, Æble- og Taxtræ. Derimod er det vel kun et Foster af Digternes frie Fantasi, naar de omtale Lanser af Elfenben og Ibentræ. Lanseskaftet var virkelig alt for langt, til at man kunde opdrive en Elefanttand af tilsvarende Længde, og et sammenstykket Skaft havde næppe vist sig praktisk til en alvorlig Kamp, hvor meget end Digterne forsikre om det modsatte. Derimod have Korsfarerne muligvis nok hos Araberne set Paradelanser af Elfenben eller Narhvalens Tænder, og Digterne have strax benyttet denne Kundskab til deres Brug. Lige saa sjælden vare vistnok Lanser af den vellugtende Aloë; derimod anvendte man i Orienten Lansestænger af Rør, og disse bleve muligvis af og til indførte i Vesterlandene, skjønt et sligt Vaaben næppe ret egnede sig for den evropæiske Kampmaade, hvorimod det fortræffelig passede for de lette saraceniske Ryttere.

Slige udenlandske Vaaben vare dog kun lidet i Brug allerede paa Grund at deres Sjældenhed og Kostbarhed; man nøjedes med Lanseskafter af indenlandsk Træ, naar

Veddet blot var tilstrækkelig fast og sejgt. En særlig kunstig Tildannelse var ikke fornøden; en Træstamme af passende Tykkelse kunde uden videre komme til Anvendelse, selv Barken behøvede ikke at afskrælles; men sædvanligvis glattede og høvlede man dog Stangen lidt, saa den blev fir- eller ottekantet, og fremfor alt bemaledes Skaftet med Farver, som svarede til Skjoldets. Haandtaget var omviklet med Læder, for at Haanden kunde faa et sikkert Tag.

Lanseodden var smeddet af Jærn eller Staal og ved de egentlige Krigslanser fastsmeddet til Stangen; Odden er snart bred og spids, snart sleben paa begge Sider og smeddet som en Pil med skarpe Modhager; særlig farlige vare Lanseoddene med trekantede Spidser, da de Saar, den Art Lanser sloge, yderst vanskelig lægedes. Slige fordærvelige Lanser anvendtes derfor ogsaa kun mod Dødsfjender.

Ved Turneringen anvendtes naturligvis ikke skarpe Lanser; man nøjedes med at fastgjøre til Skaftet en Jærnskive, der var en Smule udtakket for at holde bedre fast, eller hærdede simpelthen Spidsen af Lanseskaftet i Ilden. Med sligt et Vaaben kunde en øvet Kæmper meget godt løfte sin Modstander af Sadelen og besejre ham. Sædvanligvis hang Lansen med de øvrige Vaabenstykker paa Væggen, særlig kostbare Stykker forvaredes dog mere omhyggelig.

Naar Ridderen greb Lansen for at drage til Vaabendyst, enten i Turnering eller Krig, fik den en prægtig Udsmykning, oppe i Nærheden af Spydsodden fastbandt eller fastsømmede han sit Banner; paa den Del af samme, der var nærmest Lanseskaftet, var Ridderens Vaabentegn malet eller broderet, den nederste Del af Fanen, som naaede lige ned til Haandgrebet, endte i flere Splitter, som lystig flagrede for Vinden. Som vi allerede oven for, Side 69, have hørt, forærede Damerne deres begunstigede Elskere et Ærme, Hovedtøj eller Slør, som Ridderen førte under Turneringen eller i Slaget i Steden for Banneret. Øjemedet

med Banneret var at gjøre Ridderen kjendelig paa hans Vaabenmærke, muligvis troede man ogsaa, at Fjendens Heste skulde blive sky for Fanerne, og hans Rækker saaledes komme i Uorden. Derimod har den for Vinden bølgende Fane vistnok ofte hindret et Stød fra at ramme sikkert, men kunde næppe hemme dets Kraft. Naar de tunge Heste i strakt Karrière stormede løs paa hverandre, gjennemborede Lansen Fjendens Legeme, naar den traf paa et uskyttet Sted, Fanen trængte ind med i hans Saar og rødnedes af hans Blod.

I det trettende Aarhundrede brugte man kun Lansen til Stød, medens man tidligere ogsaa synes at have slynget dem mod Fjenden. Slige Kastespyd vare derimod i Brug hos Araberne og anvendtes ligeledes hos Fodfolket.

De nu omhandlede Vaaben maatte Ridderen navnlig tage i Betragtning; mindre behøvede han at ænse Fodfolkenes Vaaben, da Slagene for det meste bleve afgjorte ved Kamp mellem Ridderskarer paa begge Sider. Ridderen søgte nu at beskytte sig mod de fjendtlige Hug og Stød; Rustningen skulde fyldestgjøre det første Øjemed, det store Skjold skulde hjælpe ham i den anden Henseende.

Spørgsmaalet om hin Tids Rustninger er ofte nok debatteret, og i det hele er man temmelig enig i Resultatet, skjønt der endnu med Hensyn til mange Enkeltheder hersker og maa herske Tvivl; man maa nemlig vel erindre, at der slet ikke er bevaret hele Rustninger fra hin Tidsalder, at Beskrivelserne ofte ere meget ubestemte og tvetydige, og at Afbildningerne, Miniaturmalerierne, Skulpturer og fremfor alt Seglene dog kun give os et flygtigt Omrids af hele Ridderens Paaklædning.

Den samlede Rustning kaldes almindeligvis Harnisket. Sammes Hovedstykke er Ringklædningen, der snart kaldes Brynje (die brünne, broigne), snart Halsberc. Allerede paa dette Punkt gjør en betydelig Usikkerhed sig gjældende; men det rimeligste er dog, at Brynjen er den ældre Tids

Rustning og bestod af en Kollert af Læder eller tykt Tøj med paasyede Plader eller Jærnringe; i sidste Fald vare Ringene ordnede i Rækker og saaledes fastsyede, at den ene Ring dækkede ud over den næste. I Modsætning til denne ældre Brynje er Halsberc derimod den egentlige Ringbrynje, som er en efter Kroppen bøjelig Kjortel af sammennittede Ringe. Naar begge Arter Brynjer nævnes ved Siden af hverandre, forklares dette ganske naturlig derved, at Forbedringer og nye Moder langsomt udbredte sig i hine Tider, og at den egentlige Ringbrynje (Halsberc) var langt dyrere end den simple Brynje. For øvrigt var det ikke blot Ringklædningen med Tilbebør, men ogsaa Brynjehoserne, der forfærdigedes af Ringe.

Før man iførte sig Rustningen, maatte man afføre sig sin sædvanlige Paaklædning og beholdt blot Underklæderne paa. Silkeskjorter vare allerede paa hin Tid meget i Mode, da de vare lette og skyttede mod Sværdhug. En fast ulden Vams og Underbenklæder beholdt man under alle Omstændigheder paa og skyttede Knæerne ved at ombinde dem med blødt Filt. Var Ridderen for saa vidt færdig til Paaklædning, satte han sig ned paa et Tæppe og fik først bløde Hoftepuder og et udstoppet Mavebælte om sig, hvorpaa Brynjehoserne bleve trukne paa; enten bleve de simpelthen bundne fast om Læggene og Knæleddene med Remme, eller de vare helt lukkede som Strømper, og Ridderen behøvede da blot at lægge sig paa Ryggen og strække Benene i Vejret, saa rullede de tunge Jærnhoser af sig selv ned om Benene. Om Lænden bleve de dernæst fæstnede ved et Bælte; blev dette i Kampen hugget over, faldt Brynjehoserne ned, Benene vare ikke skyttede og Ridderen udsat for alvorlig Fare; naar Fjenden havde fældet sin Modstander og gjort ham ukampdygtig, løftede han ham op ved Vaabenkjolens Skjøder og borede Sværdet i det ubedækkede Underliv. Derfor havde nogle Riddere ogsaa Brynje og Hoser i ét Stykke, hvad der ganske vist egentlig

ikke tog sig godt ud; men praktisk var denne Art Rustninger til visse.

Over Brynjehoserne trak man til yderligere Beskyttelse Sko, Læggene bleve omvundne med stærke Lædergamascher og Knæskallen skyttet ved særlige Jærnplader. I Kampens Tummel fik man meget let sine Skinneben stærkt stødte og beskadigede, naar Hestene pressede sig mod hverandre, og Ridderen søgte paa denne Maade at skytte sig saa godt som muligt mod Ulemper og Beskadigelser af denne Art.

Havde Ridderen saaledes iført sig Brynje og Brynjehoser, trak han endnu en stærkt udstoppet Kjortel, den egentlige Vams, over Brynjen; Skuldrene dækkedes særlig ved et udforet Klædningsstykke af Silketøj, og Halsen sikredes omhyggelig ved et tykt og fast Halsbind eller en lang nedhængende Krave. Undertiden bar man over Brynjen, men i Regelen dog under samme, en Køllert af tykt, fast Læder, der kunde yde nogen Beskyttelse, selv om Ringene i Brynjen gav efter for de fjendtlige Hug, eller Jærnharnisket var blevet gjennemboret. Rustningens Hovedstyrke var jo nemlig de oftere nævnte Ringe, og naar et Hug ramte godt, raslede mange Ringe ned, enten fordi de Traade, hvormed de vare paasyede, overhuggedes, eller fordi de skarpe Sværd sønderhuggede selv Nitningen. Vilde man nu gjøre Ringbrynjen yderligere fast, forfærdigedes den af en dobbelt, ja endog af en tredobbelt Rad af Ringe. Brynjerne vare skinnende blanke og snehvide ved hyppige Skuringer og Poleringer; Rigmænd smykkede dem yderligere med Guldborter; men i Regelen bares de dog ganske glatte, da de for største Delen skjultes af Vaabenkjolen.

Ærmerne i Brynjen naaede ned til Haandleddene; Jærnskinner dækkede fremdeles Underarmen, og faste Plader skulde ogsaa skytte Brystet mod Hug og Stød. Paa en lignende Maade søgte man at skærme Underlivet, hvor et Saar jo kunde være ikke mindre farligt; denne Rustning for

Underlivet kaldes særlig Panseret, men synes mindre at have været i Brug hos Ridderne end hos de letbevæbnede.

Ærmerne i Brynjen fortsattes i Regelen i Handsker, som indvendig vare udforede med blødt Læder, medens den ydre Side var oversyet med Ringe og Jærnblik. Handskerne vare sædvanligvis Vanter, hvor blot Tommelfingeren var fri; vilde man blotte Haanden, trak man den gjennem en Slids, som var anbragt i Ærmet nede ved Haandleddet, og Handskerne hang nu løse ned fra Ærmerne. I øvrigt havde man ogsaa rigtige Handsker, der fastgjordes til Rustningerne, naar fornødent gjordes.

Saaledes var hele Kroppen værnet paa det bedste, og det gjaldt nu kun om at skytte Hovedet mod ethvert Angreb. Til selve Brynjen var fastgjort en Hætte, en Kabuds, som ligeledes var oversyet med eller sammennittet af Ringe. Før man trak denne Hjælmhætte over Hovedet, dækkede man dog samme med en blød, udstoppet Kyse, som dels skulde skytte mod Hættens Tryk, dels ogsaa selv svække Sværdhuggene noget. Saaledes var nu Hovedet og Nakken saa temmelig skyttet; Hatten naaede fremdeles ned over Panden og dækkede til Dels ogsaa Kinderne, men Hagen og den nederste Del af Ansigtet vare endnu fri. For nu ogsaa at sikre disse, saa vidt muligt, og derhos holde Hjælmhætten fast paa Hovedet var en temmelig bred Strimmel af Ringe eller Plader fastgjort til den højre Side af Brynjen. Saa længe der ikke var nogen Fare paa Færde, hang denne Strimmel eller Snip løs ned; men vilde man ruste sig, bandt man den fast saaledes, at Snippen blev trukken op over Hagen, Munden og den venstre Kind og fastgjort med Remme oven paa Hovedet. Denne Panserstrimmel kaldes ventaculum (ventaille), der altsaa ikke maa sammenstilles med Hjælmvisiret. Man binder Strimlen fast, før man tager Hjælmen paa; naar man vil spise, aftager man Hjælmen, man løsner blot Hættestrimlen lidt, og ligeledes løsnes den, naar man vil aande lidt friere eller

give sig til Kjende for en Ven. Ved denne Strimmel slæber Sejrherren sin Fange ud af Kamptumlen, og den maa aftages, før man kan hugge Hovedet af den dødsdømte Fange. For øvrigt kan denne Ringstrimmel ogsaa være et helt særligt Stykke af Rustningen, naar i saa Fald ned over Halsen, voxer efterhaanden i Størrelse og gaar over til Halskraven.

Dog endnu ansaa man ikke Hovedet for tilstrækkelig dækket; før man satte Hjælmen over Hjælmhætten, tog man først en særlig lille Jærnhue paa og dækkede ogsaa denne med en Filthue for at svække Virkningen af Huggene. Nu kunde Hjælmen endelig komme paa Hovedet, men først trak man endnu Vaabenkjortelen over Brynjen. Vaabenkjortelen er uden Ærmer, gaar ned til Knæerne og er opsplittet for og bag til, for at den ikke skal genere under Ridningen. Kjortelens oprindelige Øjemed var vel at hindre, at Jærnrustningen led ved Fugtighed eller ophededes for stærkt af Solens Straaler. Den Mode at skytte Harnisket ved et sligt Overstykke kom først i Brug ved Begyndelsen af det trettende Aarhundrede, og snart blev denne Vaabenkjortel forfærdiget af de kostbareste Silkestoffer og udstyret med al tænkelig Pragt; deres Farve skulde svare til Skjoldets, Vaabenmærkerne broderede med Guld og Silke, og et farvet Underfor med pyntelig udtakkede Borter forøgede efter Datidens Smag end yderligere Kjortelens Skjønhed. Det forstaar sig af sig selv, at en Besætning med klingende Bjælder heller ikke savnedes paa Modeherrens Klædning, ja selv Ringe og andre Foræringer fra den elskede bleve fastsyede saa iøjnefaldende som muligt. Om Halsen lukkedes Kjortelen med et Spænde, og over samme blev Sværdet fastgjordet.

Naar Ridderen nu satte Hjælmen paa Hovedet, var han endelig færdig med sin langvarige og meget indviklede Udrustning. Formen af Hjælmene varierede overordentlig i Løbet af hele Middelalderen. Dette Rustningsstykke havde

saa stor Betydning, at det er vel forstaaeligt, at Vaabensmeddene øvede hele deres Kunst for at opfinde nye, mere praktiske Former; men ved Siden af disse nye Frembringelser bære ældre Herrer endnu deres gamle umoderne Hjælme, og mangen ubemidlet Ridder benyttede det Rustningsstykke, der havde vist sig brugbart for hans Forfædre, og som han havde arvet fra dem.

Den ældre Hjælm omslutter ikke hele Hovedet, men gaar kun ned til Panden og lader Baghovedet og Nakken helt fri; men Nakken skyttedes jo ogsaa forud af Brynjen, og Hjælmhætten med Tilbehør omsluttede Baghovedet samt den nederste Del af Ansigtet indtil Næsen. Tilbage var altsaa blot Øjnene, en Del af Kinderne og fremfor alt Næsen, som var mest udsat, og for hvilken man absolut maatte udtænke en Beskyttelse, da en Beskadigelse af Næsen, selv om den ikke var livsfarlig, dog for en Stund gjorde Ridderen ukampdygtig. Derhos havde vel ogsaa hin Tid saa megen Skjønhedssans, at Ridderen hellere vilde have misklædende Saar og Ar paa ethvert andet Sted i Ansigtet end netop paa Næsen, og saaledes fremkom Næsestykket, et bredt og lige Stykke Jærn, som rager ned fra den nederste Rand af Hjælmen.

Hjælmen selv var af stærkt Jærnblik, som vinder yderligere Styrke ved faste Baand (bouge, cercles, spangen), der paa en vis Maade holde det hele Stykke sammen; Jærnblikket kunde man maaske spalte ved et vældigt Hug, men paa bemeldte Baand skulde Hugget brydes; paa deres Fasthed kom det altsaa mest an, og de naaede derfor i Regelen fra det ene Øre til det andet, tværs over hele Hovedet. Hjælmens Form er noget vexlende; vi kjende kegleformige, hvor Baandene løb sammen oven til i en Spids, og andre med en flad Overdel. Disse ældre Hjælme sættes simpelthen fast oven paa Hjælmhætten, de vare meget lette og bekvemme, men ikke saa sikre som de senere Tøndehjælme.

Et betydeligt Fremskridt i Hjælmens Konstruktion var Opfindelsen af Hjælmgitteret, »Barbieren«. Næsebaandene lode endnu Kinderne fri; man gjorde nu Pladen, som skærmede Næsen, saa meget bredere, at den skyttede hele Ansigtet, man maatte anbringe Øjenhuller og smaa Lufthuller i Ansigtsskærmen og har saaledes det faste Hjælmgitter. Efterhaanden voxer Hjælmen, den naar længere ned i Nakken, rykkes ogsaa frem og ned foran Ansigtet og maa nu forsynes med Øjenhuller; det faste Hjælmgitter forsvinder sluttelig for det bevægelige Visir. Disse saakaldte Tøndehjælme forekomme lidt efter Aar 1200 og ere smeddede af et eneste Stykke, flade oven til, lidt udbuede foran Ansigtet og forsynede med Øjne og Lufthuller. Med Aarhundredets Slutning faar Hjælmen atter en hvælvet Overdel, da den flade Hjælm kunde spaltes med ét Hug, men Sværdet lettere gled af mod den runde Hjælm.

Hjælmen var, som sagt, smeddet af stærkt Jærn eller Staalblik og vandt yderligere Styrke ved de beskrevne Baand; men alligevel bøjede den sig dog, naar Modstanderen ramte den med Lansens fulde Kraft.

Hvis man skulde tro Digterne, vare Hjælmene og fremfor alt Næsebaandene prydede med Ædelstene; spejlblanke skulde de straale, vare ofte forgyldte eller broget malede. Derhos smykkedes Hjælmen med alle Haande brogede Prydelser, Paafuglefjer og fantastiske Dyreskikkelser, i Regelen Hovedfiguren i Ridderens Vaaben. Digterne skildre med Veltalenhed disse Prydelsers Skjønhed og Kostbarhed; Ridderne skulle have baaret Guldkroner, besatte med ædle Stene, Figurer af Sølv og Guld o. s. v. Det er nu allerede i og for sig utroligt, at man til Turneringen eller vel endog til en alvorlig Kamp skulde have anlagt saa kostbare Prydelser, der jo dog, hvad Digterne selv indrømme, maatte blive sønderhuggede ved den første Dyst; men derhos vilde det have været lidet praktisk at udføre disse Figurer af det tunge Metal. De vare derfor

vistnok lavede af Træ eller Pergament, men malede og forgyldte paa det prægtigste. Mærkelig nok afbilledes disse Hjælmprydelser kun sparsomt paa de ældre Mindesmærker; i Midten af det trettende Aarhundrede blive de hyppigere, og de holdt sig som heraldiske Tegn, medens man i Praxis længst havde aflagt disse besværlige Prydelser.

Som alt oven for, Side 69, skildret, forærede Damen ofte sin begunstigede Tilbeder Ærmer, Slør o. s. v., som Ridderen fæstnede til sin Hjælm; men mærkeligt nok varede det længe, før egentlige Hjælmdækker kom i Brug, skjønt slige Prydelser virkelig vare praktiske. Naar Sommersolen nemlig med sine fulde Straaler faldt paa Staalhjælmen, maatte denne opvarmes i en utaalelig Grad; bar man derimod et sligt Hjælmdække, var man ret virksomt skyttet mod den glødende Hede.

Den saaledes smykkede Hjælm blev sat oven paa Hjælmhætten og fastbunden om Halsen med Silkesnore; naar Modstanderen med et behændigt Stød kunde ramme midt under Hagen, kunde han ikke alene afrive Hjælmen, men endogsaa bortføre Hjælmen paa Lansespidsen, og man søgte derfor særlig at dække for dette farlige Stød ved Skjoldet; senere fastgjorde man Hjælmen med smaa Kjæder, der i alt Fald ikke saa let gik itu som Silkesnorene.

Ridderens Rustning var nu færdig, han var klædt i Jærn fra Top til Taa. Et slig Udstyr var meget dyrt, især Ringbrynjen; om Ornits Rustning siges det, at den var 50.000 Mark værd, og den kjøbes senere af Dronning Seburc for denne Summa; et sligt Beløb vilde i vore Penge svare til 1¾ Million Kroner og er aabenbart i høj Grad overdrevet; men dyr var Rustningen til visse, og en slig kostbar Ejendel blev derfor omhyggelig indpakket og gjemt i Lædersække for at skyttes mod Rust.

At en slig Rustning var behagelig at bære, turde meget betvivles. Dens bedste og mest priste Egenskab ved Siden af Fasthed er Lethed; man skulde kunne bevæge sig

saa utvungent i samme som i en Lærredsskjorte. Dog dette var vistnok kun et Ideal, som sjælden blev naaet; allerede den Mængde udstoppede Underklæder besværliggjorde enhver Besvægelse. I Kampen bryder Sveden hurtig frem og trænger endog gjennem Ringbrynjen; Hjælmen og Hjælmhætten tilstopper næsten Øret, og den harniskklædte Herre ser og hører meget daarlig. Ogsaa maatte i varmt Vejr Heden under Hjælmen næsten være utaalelig; der udkrævedes hele Vanen fra den tidligste Ungdom for blot i nogen Tid at kunne bære den indsnævrende Rustning. Saa snart det derfor gaar an, tager man i det mindste Hjælmen af og strejfer Hjælmhætten tilbage. Saa længe man endda sad til Hest, lod Rustningen sig nok bære, og blev man under Kampen kastet af Hesten, krævede den bydende Nødvendighed, at man maatte springe op og kæmpe videre for sin Ære og sit Liv; her kunde Ophidselsen nok øge ens Kraft, men at tilbagelægge en længere Strækning til Fods i fuld Rustning, ansaa selv en kraftig, prøvet Ridder for umuligt. Rustningen iførte man sig derfor ogsaa kun, naar det nødvendiggjordes ved Udsigten til et fjendtligt Angreb; at bære den hjemme for Stadsens Skyld faldt ingen ind, og lige saa lidt som vore Officerer gaa i Selskab i Feltekvipering, saa lidt viste Ridderne sig under Fredstid og i Vennernes Kreds harniskklædte fra Top til Taa.

Allerede at iføre sig en slig Rustning var et besværligt Stykke Arbejde. Man skulde først binde en Mængde Remme, og det kunde Ridderen ikke gjøre selv; han behøvede Hjælp saa vel til Paa- som Afklædningen, og hertil havde han sin Væbner, eller han blev hjulpen af skjønne Piger og Kvinder, som Digterne med Forkjærlighed skildre, men hvad der visselig synes vor Tid temmelig besynderligt. Først sætter Ridderen sig paa et Tæppe og lader Brynjehoserne trække paa sig; derpaa staar han op, ifører sig Ringbrynjen, drager Vaabenkjortelen paa og omgjorder sig med Sværdet; derpaa fastbindes Hjælmen med Ansigts-

stykket, og nu stiger Ridderen til Hest, hænger Skjoldet om Halsen, griber det ved Haandtaget og lader sig endelig række Lansen. Nær havde vi glemt Sporerne. De vare sædvanligvis forgyldte eller af Sølv og forsynede med Staalspids. Ridderen, hvem Damerne gjærne viste denne Tjeneste, satte Foden paa en Skammel og lod Sporerne spænde fast ved en Silkerem. Æreløse Riddere fik til Straf Sporerne afhuggede.

Skjoldene ere af Træ og overtrukne med Læder; men hertil kom et stærkt Jærnbeslag baade paa Forsiden og langs Randen. Det 12te Aarhundredes Skjolde ere temmelig store, tre til fire Fod høje, forholdsvis smalle, trekantede og løbende ned i en Spids; det er denne Tids Skjolde, Digterne alene have for Øje, naar de fortælle, at de faldne bæres bort paa dem. Senere blive Skjoldene mindre, men bredere, saa de omtrent ligne en ligesidet Trekant, hvis to Sider dannes af Buesegmenter. Skjoldene vare derhos paa Forsiden bemalede med Vaaben, hvorved Ridderen var kjendelig for sine Venner; Vaabenbillederne vare mest vilde Dyr (Løven, Leoparden, Vildsvinet, Hjorten, Stenbukken, Gribben, Strudsen, Papegøjen o. s. v., o. s. v.) og andre Tegn, der ere Heraldikerne vel bekjendte. Oprindelig synes disse Billeder at have været udskaarne af Pelsværk og derpaa befæstede til Skjoldet. Den sorte Farve kaldes endnu i det 13de Aarhundrede Sobel, hvidt hedder »härmin« (Hermelin), og rødt kaldes »kel« (paa Fransk gueule), hvad der ogsaa oprindelig skal have betydet et rødt Pelsværk. Paa mangt et Vaabenbillede kan man endnu kjende det gamle Beslag, som engang fæstnede Pelsværket til Skjoldet; saaledes finder man t. Ex. hyppig et Halsbaand af Metal om Brystet paa den heraldiske Ørn, og dette Baand tyder egentlig kun paa den gamle Bestemmelse at holde Vaabenbilledet fast paa Skjoldet. Vi skulle i øvrigt ikke indlade os paa en nærmere Udvikling af de heraldiske Farver og øvrige Terminologi, som man i det hele véd

ganske god Besked med, men som vistnok savner almindelig Interesse.

Sønnen fører Faderens Vaaben, hans »Arvetegn«, men omgivet med en rød takket Rand. Dog var endnu i det tolvte Aarhundrede ingen faste Love i Kraft med Hensyn til Vaabenmærkerne, man vælger selv et eller andet Fantasivaaben, ja efter en enkelt Beretning fører den unge Ridder i sit første Aar kun et simpelt farvet Skjold uden noget som helst Vaabenmærke. Først i det trettende Aarhundrede synes Spørgsmaalet om Vaabenmærkerne at være kommet nogenlunde paa det rene, men Farverne valgte man sig endnu rent vilkaarlig.

Til Skjoldet svarede dernæst Hjælmprydelserne; fremdeles havde Vaabenkjortelen Skjoldets Farve, og Vaabenmærkerne vare broderede eller syede fast paa samme; endelig er ogsaa Hestedækkenet farvet og smykket paa lignende Vis, ja selv Skafterne paa Paradelanserne ere malede med de tilsvarende Farver; endelig gjengiver, som alt fortalt, ogsaa Lansevimpelen Skjoldets Vaaben. Under en Fægtning bleve Vaabenmalerierne naturligvis snart ødelagte, selv om Skjoldet ikke blev forhugget; men ogsaa Vejrliget, især Regn og Fugtighed, kunde let udslette et sligt Maleri, Temperafarverne ødelagdes under Fernisen, men fremfor alt løsnedes Kridtgrunden. Man beskyttede derfor Skjoldene ved et Overtræk, og naar dette udtrykkelig forbydes Tempelherrerne, har Meningen sandsynligvis været at afholde disse gejstlige Riddere for en alt for stor Luxus med Hensyn til Skjoldene.

Sædvanligvis vare Skjoldene ophængte i Borgens Festsal. Skjoldenes Ophæng paa Borgtinderne betød, at Besætningen var bestemt paa den yderste Modstand. I Felten opstilles Skjoldene uden for Teltene. En kamplysten Herre udstiller sit Skjold og overlader det til den fremmede at berøre det og saaledes udfordre Ejer-

manden. Endelig blive de besejredes Vaabenskjolde ophængte i Klostrene.

Som alt bemærket, hænger man Skjoldet med en Rem om Halsen, griber Haandtaget med venstre Haand og trykker det til venstre Side, saa Brystet og Knæet er dækket; Skjoldranden berørte Hestens Hals og naaede op til den nederste Rand af Hjælmen. Naar Fjenderne tørnede mod hinanden, rystedes Skjoldene ofte i den Grad, at Baand og Remme gik itu, eller Lansen gjennemborede Skjoldet og ramte samtidig Modstanderens Krop eller i det mindste hans Haand. Ved Nærkamp er det raadeligst at presse Skjoldet fast til Brystet, da Fjenden ellers let kan føre et Hug mellem Skjoldet og Kroppen og ramme venstre Arm. Skjoldet er Riddernes bedste Værn under Kampen, saa længe han endnu har det, er hans Stilling endnu ikke fortvivlet, og man holdt derfor altid dette Vaabenstykke højt i Ære.

Ridderens Ganger er et overmaade kraftigt, udholdende og prægtigt Dyr; særlig berømte vare de spanske Heste, men ogsaa ungarske og tyrkiske nævnes. Hesten blev ligeledes panserklædt, det vil sige, den dækkedes af et Ringpanser, hvorunder den bar et tykt Dækken for at hindre Jærnet i at skrabe Huden; over Panseret bredtes igjen et Fløjelsdækken, som havde Vaabenskjoldets Farve og derhos smykkedes med Vaabenbilleder, Deviser og de saa meget yndede Bjælder. Hestens Hoved havde en særlig Udsmykning og skyttedes senere hen mod Saar ved en fast Staalplade, der undertiden forsynedes med en skarp sleben Spids, saa Hesten selv kunde bibringe Saar. Med Ridetøjet drev man en stor Luxus; Tempelherrerne var det dog udtrykkelig forbudt at pryde deres Hestetøjler og Sadelgjorde med ædle Metaller.

Lad os nu sluttelig forestille os en slig Riddersmands hele Fremtræden. Han sidder paa en Ganger, der fra Hovedet til Koderne dækkes af et broget, flagrende Silkedækken; kun Næseborene og Øjnene ere fri. Ridderen selv

er iført en spraglet, broderet, ærmeløs Kjortel af samme Farve; paa Arme og Ben kommer det sølvglimrende, blanke Ringpanser til Syne; han er omgjordet med det mægtige Sværd, med venstre Haand presser han det brogede Skjold til Brystet, den højre Haand holder Lansen, hvis Skaft ligeledes er bemalet, og fra hvis Spids det brogede Banner flagrer.

For saa vidt er Ridderens Udseende slet ikke ilde; hvad der mishager os, er Hovedbedækningen: Hjælmen, som helt skjuler Ansigtet, og dens Udsmykning, der giver den hele Fremtoning et vist æventyrligt, spøgelseagtigt Præg. Rustningen er jo ellers plastisk skjøn, den føjer sig efter Legemets Former og yder Billedhuggeren mangt et smukt Motiv; den lader sig i alt Fald snarere kunstnerisk fremstille end det femtende Aarhundredes Pladerustning. Hjælmen er derimod afgjort uskjøn, saa godt som den senere Tids Visirhjælm, og hin Tids betydeligere Kunstnere have derfor ogsaa, naar det blot nogenlunde gik an, altid afbildet Ridderen uden Hjælm.

Os mishage, som sagt, hine æventyrlige Skikkelser; men samtidige forekom de i højeste Grad skjønne, og naar Digterne beskrive Ridderne, som drage til Kamp, vide de ikke at prise det hele Optrin bedre end ved at sammenligne dem med Engle.

VIII.

Kamplege og Turneringer. Disses Oprindelse.

Vaabenlege have altid existeret hos krigerske Nationer; ved særlige Lejligheder og i Tilskueres Overværelse prøvede vaabenføre Ynglinge og Mænd deres Kræfter, dels for at øve sig selv, dels for at vise deres Behændighed og Færdighed, i det de kæmpede med hinanden; men dette er endnu ikke nogen Turnering. Sædvanligvis tilskriver man Godefroi de Preuilly Opfindelsen af Turneringerne, der altsaa er af fransk Oprindelse. I Chronicon Turonense hedder det ved

Aaret 1066: »Godefroi de Preuilly (de Pruliaco), som opfandt Turneringen, blev dræbt ved Angers«, og i Chronicon Turonense anonymi canonici læse vi: »I Kejser Henriks syvende og i Kong Filips sjette Aar forefaldt en forrædersk Handling, hvorved Godefroi de Preuilly og andre Baroner bleve dræbte. Denne Godefroi opfandt Turneringen.« Ogsaa andre Forfattere, der staa denne Tid nær, ere fast overtydede om Turneringernes franske Oprindelse og kalde dem simpelthen »franske Kamplege«, og fra Frankrig indførtes denne Skik ogsaa i andre Lande. Allerede i Avgust 1127 blev der afholdt en Turnering i Würzburg, i Bøhmen fandt de dog først Indpas 1245.

Angaaende de engelske Turneringer beretter Guilelmus Parvus de Newburgh følgende: »Under Vaabenhvilen mellem Kongerne (Richard Løvehjærte og Filip II Augustus) begyndte man i England at holde Vaabenlege, det vil sige de krigerske Øvelser, som sædvanligvis kaldes Turneringer; Kongen bestemte og forlangte af enhver, der vilde øve sig, et bestemt Bidrag. Og denne kongelige Forordning opvakte Mod hos Ynglingerne, som brændte af Iver for Vaabenhaandværket, saa de endnu mere opflammedes og mødtes til festlig Øvelse. Et sligt krigersk Skuespil, hvor der ikke var Tale om noget gjensidigt Had, men hvorved det alene kom an paa at øve og vise sine Kræfter, havde, som man véd, kun fundet Sted i Kong Stefans Dage (1135—54), da den offentlige Orden var helt rystet paa Grund af hans upassende Blødagtighed; thi baade under de tidligere Konger og ogsaa under Henrik II (1154—89) vare slige Vaabenøvelser ganske forbudte de unge Krigere, og de, som vilde øve sig af Lyst til Vaabenry, maatte sætte over Havet og øve sig i andre Lande. Den ophøjede Kong Richard overvejede nu, at Franskmændene vare desto dygtigere i Kampen, jo mere Øvelse og Erfaring de havde erhvervet sig, og han vilde nu, at hans Riddere skulde øve sig inden for Rigets Grænser, for at de gjennem dette

festlige Forspil til Krigen skulde lære Kunsten og Skikkene i den sande Krig, og for at Franskmændene ikke mere skulde skjælde de engelske Riddere ud for klodsede og slet øvede. Vide maa man imidlertid, at tre ærværdige romerske Paver have forbudt disse Vaabenøvelser. Saaledes siger paa det tredje Lateranconcilium (1179) Pave Alexander III: »I det vi følge vore Forgængere, Pave Innoncentius II's og Eugen III's Spor, salig Ihukommelse, forbyde vi de afskylige Handlinger, man sædvanligvis kalder Turneringer, og til hvilke Riddere efter Aftale komme sammen og forvovent kæmpe mod hverandre, hvorved Drab af Mennesker og Fare for Sjælene ofte foraarsages. Naar en af dem saares dødelig, skal man vel paa hans Bøn lade ham skrifte, men han skal forbryde sin kristelige Begravelse.« Endskjønt altsaa disse festlige Sammenkomster af unge Riddere ere forbudte under stræng Straf, foragte dog de unge Mænd til nu disse Anordninger af den kristelige Omsorg; thi de elske Vaabenry højst af alt og glæde sig til Fyrsternes Gunst, som kun ville have prøvede Riddere«.

Af oven staaende Krønnikeskrivers Fortælling fremgaar tydelig nok, at Kong Richards Hensigt var i Fredstiden at øve sit Ridderskab til Krigerfærd. Skjønt Pave Coelestin III 1193 atter havde fornyet de ældre Forbud, brød Kongen sig dog ikke herom, men tillod i Avgust 1194 Turneringerne. Roger af Hoveden fortæller i sin Krønnike: »Desuden befalede Kongen at foranstalte Turneringer i England og forlangte desuden ved et Dokument, at enhver, der vilde turnere, skulde give ham en Pengesum efter følgende Forhold: en Greve skulde for Tilladelsen betale 20 Mark Sølv (700 Kroner), en Baron 10 Mark, en Ridder, der ejede Land, 4 Mark, en Ridder uden Jordejendom 2 Mark Sølv (70 Kroner). Og Kongen befalede, at ingen Ridder maatte optræde paa Turneringspladsen, før han havde erlagt bemeldte Summer.« Foruden at gjøre sig

behagelig for Ridderne aabnede Richard Løvehjærte sig altsaa en ny Pengekilde.

Jocelinus de Brakelonda beretter, at Kongen efter sin Tilbagekomst tillod Ridderne at turnere: »Og for at fejre en Turnering kom mange sammen mellem Thetford og St. Edmunds, men Abbeden forbød dem samme; de gjorde imidlertid Modstand og satte deres Vilje igjennem. En anden Gang kom fire og tyve unge Mænd, Sønner af Adelsmænd, med deres fuldt udrustede Følge sammen for at udfægte en Sag paa bemeldte Sted. Efter at denne var afgjort, vendte de tilbage til oven nævnte By for at overnatte her; men Abbeden, som havde erfaret det, befalede at lukke Portene og indespærre dem alle. Næste Dag var Dagen før St. Peters og Povls Fest. Efter at de havde lovet ikke at ville gaa bort, spiste de alle hos Abbeden, men efter Frokosten, da Abbeden var gaaet ind i sit Kammer, bleve de alle muntre, begyndte at synge og danse, sendte Bud ud i Landsbyen efter Vin, drak og jublede, forstyrrede saaledes Abbedens og hele Konventets Søvn og gjorde alt for at haane Abbeden. Saaledes bare de sig ad fra Morgen til Aften og lode sig heller ikke bringe herfra ved Abbedens Befaling. Da Aftenen kom, sprængte de Laasene for Landsbyens Porte og brøde ud med Magt. Paa Ærkebiskop Huberts Raad, der den Gang var Fredsdommer, bandlyste Abbeden dem højtidelig, og mange kom senere for at gjøre Bod og bede om Bandets Løsning.«

Heller ikke i Tyskland og Frankrig synes man at have brudt sig synderlig om Conciliebeslutningerne, for saa vidt de angik Turneringerne. Af Hennegaus Krønnike fremgaar, at Grev Balduin af Hennegau næsten hvert Aar deltog i Turneringer sammen med sine Riddere. I 1168 indbyder Grev Filip af Flandern til en Turnering, i Avgust 1169 holdes en Turnering ved Trazignies, i 1172 finde ikke mindre end fire Sted, og i 1175 en ny mellem Soissons og Braine; Greven af Hennegau møder med sine Svogre

Radulf af Couci og Burkhard af Montmorency, 100 Riddere og 1200 Fodfolk, venter til Aften, om Franskmændene ville indfinde sig, og ordner derpaa Tilbagetoget; da angribe Franskmændene ham, og der udspinder sig et Slag, hvori mange falde, men Hennegauerne beholde Sejren. Denne Fortegnelse, som vi kunde forøge yderligere, forklarer til fulde, at Innocentius III i Aaret 1201 paa ny bandlyser dem, som turnere i de fem nærmeste Aar, og kun tillader at løse dem fra Bandet mod en højtidelig Ed, at de ville adlyde.

En Turnering er altid først og fremmest en Vaabenøvelse, foranstaltet i praktiske Øjemed, og kan nærmest sammenstilles med vore Manøvrer. Det maatte være Ridderne magtpaaliggende at øve sig i Lansekampene, i Kamp Sværd mod Sværd, men fremfor alt at tumle deres Stridsgangere, at vænne sig til ogsaa under Kampen at bære den tunge Rustning og Vaaben og saaledes forberede sig til de alvorlige Kampe og Krige. Fyrsterne var det magtpaaliggende at lære deres Ridderskab at kjende, at prøve, hvem der viste sig særdeles dygtige og brugbare; slige Riddere kunde man da i Slaget betro en Kommando og give dem en vanskelig Post at forsvare; en dygtig Turneringshelt kunde erhverve sig Anseelse, Gods og Fæste.

Det tolvte og trettende Aarhundrede forstod imidlertid paa mangfoldige Maader saa godt at forene det praktisk nødvendige med smukke og tiltalende Former; man tænke t. Ex. paa, hvorledes den gothiske Kunsts Bygmestere omdannede de nødvendige Tagrender til hine spyende Uhyrer, hvor den skalkagtige Humor saa prægtig gjør sig gjældende i de plastiske Former, eller hvor sirlig og smukt de forstode at omdanne Stræbepillerne og Buerne, der skulde støtte Hvælvingerne, saaledes at de ikke blot udfyldte deres arkitektoniske Bestemmelse, men ogsaa prydede hele Bygningen. Paa lignende Maade forstode nu Ridderne at omdanne Tur-

neringen til en skjøn Fest, fuld af Poesi og Ynde, Manøvrerne bleve Glanspunkter i Hoffets Festligheder. Og denne Forfinelse, denne Opstilling af Turneringslove og Skikke skyldes sandsynligvis den oven omtalte Godefroi de Preuilly; han har evnet at omdanne en raa Vaabenøvelse til en smuk Fest, hvori ogsaa Damerne havde deres rige Part. De senere mindedes kun den smukke Form, og da Krigsvæsenet allerede for længst var blevet fuldstændig omformet, da de panserklædte Skarer ikke mere gjorde Udslaget i Kampen, og Turneringen heller ikke mere behøvede at tjene til Ridderskabets Øvelser, søgte man endnu Aarhundreder igjennem at holde dem i Live ved Hoffestligheder.

Turneringen maa dernæst vel skjelnes fra et andet Ridderspil, Buhurt, som ligeledes hyppig nævnes. Det sidste er et rent Skuespil; der stødes ganske vist med Spyd og pareres med Skjoldene, men Vaabnene maa være ganske ufarlige, da Ridderne tage Del i disse Øvelser uden at være iførte Rustninger. Det er mere et Paradeskuespil, Ridderne opføre til Ære for en Dame eller en højt staaende Personlighed, og synes at have været meget afholdt i Italien. Her til maa ogsaa henføres den Ridderfest, som Gislebertus kalder Ringridning. Bemeldte Forfatter fortæller om den store Hoffest, Kejser Frederik Barbarossa fejrede i Mainz ved Pinsetid 1184. »Mandagen og Tirsdagen (21de og 22de Maj) efter Frokosten begyndte Kejserens Sønner at ride i Ring, og denne talte efter en Vurdering 20,000 Riddere eller flere; men Kredsen var ubevæbnet; Ridderne forlystede sig med at bære Skjolde, Spær og Bannere samt med at tumle deres Gangere. I samme Ring maatte for Anstands Skyld ogsaa Kejser Frederik selv føre sit Skjold, skjønt han hverken i Størrelse eller Skjønhed overgik de øvrige; Greven af Hennegau gik ham ved denne Lejlighed til Haande og bar hans Lanse. Den paatænkte Turnering

derimod, som skulde have fundet Sted ved Ingelheim, en Landsby ved Rhinen, to Mil fra Mainz, blev paa Fyrsternes Raad udeladt«.

Turnering og Buhurt ere saaledes to aldeles forskjellige Ting. Den sidste er baade farefri og lidet bekostelig, noget, der ikke lader sig sige om Turneringen.

(Fortsættes.)

F. C. Granzow.

Katharina II som Storfyrstinde.

(Et Brudstykke af en Forelæsningsrække.)

(Slutning.)

---

5. Udviklingen af Katharinas Personlighed.

Paa ethvert Punkt kan man se Katharina udvikle sig stærkt. Allerede det er værd at lægge Mærke til, at hun Aar for Aar blev smukkere. Samtidige have endog paastaaet, at hendes Skjønhed først kulminerede paa den Tid, da hun blev Ruslands Selvherskerinde, altsaa da hun var 33 Aar. Hun har paa flere Steder i sine Memoirer talt om sit Ydre. I Anledning af et Bal, paa hvilket hun havde gjort Lykke, skriver hun: »Man sagde, at jeg var skjøn som Dagen, og at der var en ejendommelig Glans (éclat) over mit Ydre. For at tilstaa Sandheden, jeg har aldrig holdt mig for smuk; men jeg havde Evne til at behage, og jeg tror, at deri laa min Styrke.« »Jeg havde,« hedder det et andet Sted, »et i det mindste meget interessant Ydre, som strax ved første Øjekast behagede uden nogen Kunster eller Prydelser.« Historieskriveren Rulhière, der var fransk Legationssekretær i St. Petersborg i Slutningen af Elisabeths og i Begyndelsen af Katharinas Regeringstid, har i sit Skrift om Tronrevolutionen 1762 givet en Skildring af hendes Ydre, der er meget værdifuld, selv om den noget gjør Indtryk af at være arrangeret efter hans Opfattelse af

Katharinas Karakter. »Hendes Figur,« skriver han, »er behagelig og ædel, hendes Gang stolt, hendes Holdning fuld af Ynde. Alle hendes Træk tyde paa en stor Karakter. Hendes Hals er slank, og Hovedet sidder let paa Skuldrene. Forbindelsen imellem Hoved og Hals har, især set fra Profilen, en overordentlig Skjønhed, og naar hun bevæger Hovedet, kan man nok mærke, at hun holder af at vise denne Skjønhed. Hendes Pande er bred og aaben, Næsen nærmer sig til at være en Ørnenæse, hendes Mund er frisk og forskjønnes af hendes smukke Tænder, Hagen er en lille Smule stor og svagt dobbelt, dog uden at være fed. Hendes kastaniebrune Haar er udmærket smukt, Øjenbrynene ere brune, hun har brune og meget smukke Øjne, som ved Lysreflexen faa en blaalig Tone, hendes Teint er straalende skjøn. Hovedtrækket i hendes Fysiognomi er Stolthed. Det Træk af Behagelighed og Godhed, som man ogsaa kan finde deri, vil et skarpt iagttagende Blik let se, er skabt af en udpræget Lyst til at behage, og det forføreriske i hendes Udtryk lader alt for meget skinne igjennem, at hun lægger an paa at forføre. En Kunstner, der vilde gjengive denne Karakter ved en Allegori, har foreslaaet at fremstille hende under Skikkelse af en indtagende Nymfe, der med den ene Haand rækker en Blomsterkrans, medens hun med den anden, som hun holder bag paa Ryggen, skjuler en brændende Fakkel.« Det er, som man ser, Billedet af en stolt, men tillige forførerisk og farlig Kvinde, den franske Forfatter her har tegnet.

Hendes Skjønhed fik en forøget Magt ved en uimodstaaelig Evne til at vinde andre — alene med Undtagelse af hendes Mand —, som hun bevarede indtil sin Alderdom, og som hang sammen med hendes ypperlige Aandsevner. Hun, der overhovedet mindst af alt i denne Verden var en naiv Personlighed, havde den klarest tænkelige Bevidsthed om denne Evne. »Min Aand,« skriver hun et Sted, »var efter sin Natur saa sympathetisk, at ingen nogen Sinde

har været et Kvarter sammen med mig, uden at han følte det som behageligt at underholde sig med mig og talte med mig, som om han havde kjendt mig i lang Tid.« Man kan levende sætte sig ind i, hvilken Nydelse det maa have været den uimodstaaelige unge Kvinde at føle denne Magt over sine Omgivelser, og det desto mere, jo mere der blev arbejdet paa at holde hende i stramme Baand. Den ene Cerberus efter den anden blev ganske tam. Hvor maa det ikke have gottet hende at se Bulderbassen Tschoglokof ende med at ligge for hendes Fødder og prostituere sig med at gjøre Kur til hende!

Men ikke mindre forstod hun efterhaanden ved snilde Paafund og tit med gode Venners Hjælp at ryste Lænkerne af sig. En vranten Argus, som skulde have Tilsyn med hende, en Madame Kruse, aflurede hun, at hun holdt af stærke Drikke, og hun lod derfor sine Folk drikke hende fuld. Naar hun saa sad og sov Rusen ud i en Lænestol hos Katharina, kunde denne rolig gjøre, hvad hun vilde. Hun trodsede et Forbud imod at se Folk hos sig uden Tilladelse ved med Gardiner og Skjærme at danne sig et hemmeligt Kabinet, hvori hun skjulte sine Venner, samtidig med at hun gav dem Avdiens, som netop ønskede at passe paa hende. Ja, hun kom endog ind paa den farlige Vej, forklædt at foretage hemmelige Natteudflugter for at komme sammen med dem, hun holdt af. Det var en Krig i Intriguer, der æggede og morede hendes opfindsomme Aand, men ikke var til Gavn for hende i moralsk Henseende.

Med den stigende Selvfølelse udviklede sig en vis Trods hos hende. Som hun tit, naar hun var sammen med gode Venner, brugte den skarpe Spot, som hun i rigt Maal raadede over, til at hudflette dem, der vilde holde hende i Spændetrøjen, saaledes morede hun f. Ex. sine Venner og sig selv med at gjøre Nar af sin Fjende, Chefen for det berygtede hemmelige Kancelli, den mægtige Alexander Schuwalof, ved at efterabe nogle af hans Manerer, endog

medens han var tilstede, og hun sagde baade ham og de to andre Schuwaloffer nærgaaende Spydigheder. En af hendes tidligere Venner Leon Narischkin havde i nogen Tid vendt hende Ryggen og viste sig saa ubehøvlet, at han i hendes Nærværelse en Dag kastede sig paa hendes Sofa og gav sig til at skraale en kaad Vise. Katharina besluttede, at han skulde have en Tugtelse. Hun ilede til Narischkins Svigerinde, der ogsaa var forbitret paa ham; i Hast fik de bundet et Par stærke Ris, som de omvandt med Nælder, og sammen med en af Katharinas Damer løb de ind i Værelset, hvor Narischkin stadig laa og sang paa Sofaen. De styrtede rask over ham og bearbejdede ham saaledes med deres Ris, at han den følgende Dag maatte blive paa sit Værelse. Baade Ansigt, Hænder og Ben vare aldeles opsvulmede paa ham. Det er kun et lille Træk; men det viser Tonen i hine Kredse og er i høj Grad betegnende for Katharinas kjække Personlighed. Efter hvad hun siger, skulde det være Spøg; men det giver klart Indtrykket af, at hun netop ikke var til at spøge med.

Katharina havde ikke blot Livslyst og Kraft til at kæmpe med sin Stillings mange Ubehageligheder, der udviklede sig tillige hos hende en Higen efter Livsnydelse, som baade hang sammen med den aandelige Trang og det hede Ungdomsblod, der var hos hende. Man maa ikke hos Katharina søge Dybde i Tænkningen saa lidt som i Følelsen; men hun var et let, lyst Hoved med en hurtig og skarp Opfattelse og en overordentlig Aandslivlighed. Allerede tidlig havde hun víst stor Læselyst. Da hun kom til at staa ene i Rusland og paa mange Maader følte sig utilfredsstillet ved de Forhold, hvorunder hun her levede, vaagnede Læselysten stærkere end nogen Sinde. Den første Sommer efter Brylluppet var hun med Karl Peter Ulrich taget til Oranienbaum, hvor der var overordentlig kjedsommeligt. »Jeg tog da,« skriver hun, »min Tilflugt til de Bøger, jeg havde taget med mig. Den første Bog, jeg læste efter mit Bryllup, var en Roman,

der hed Tiran le Blanc, og et helt Aar igjennem læste jeg ikke andet end Romaner. Dog, jeg begyndte at blive ked af dem. Tilfældigvis faldt jeg over Madame Sevignés Breve, en Lekture, der morede mig. Efter at jeg havde slugt dem, fik jeg Voltaires Værker i Hænderne. Siden den Tid valgte jeg mine Bøger med større Omhu.«

Læsningen af Voltaire blev afgjørende for hende som for saa mange opvakte Naturer i det attende Hundredaar. Derved blev hun ført ind i Datidens populære Filosofi med dens Tillæg af populær Naturvidenskab og kritisk Opfattelse af Samfundenes religiøse og sociale Forhold. Patriarken i Ferney saae ogsaa hende for sin Berømmelses Triumfvogn, og hos hende havde Beundringen ikke den bitre Bismag af personlige Rivninger som ved hans Forhold til Datidens anden store fyrstelige Personlighed, Frederik II. Mange Aar senere har hun foruden andre begejstrede Ytringer om Voltaire skrevet til sin stadige Korrespondent Grimm: »Hvis der findes nogen Kraft, Dybde eller Ynde i mine Breve og Udtalelser, maa De vide, at det skylder jeg alt sammen Voltaire. Thi i lang Tid har jeg læst, atter læst og studeret alt, hvad der er kommet fra hans Pen, og jeg tør dristig sige, at jeg derved har vundet en saa fin Fornemmelse, at jeg aldrig har taget Fejl med Hensyn til, hvad der var af ham eller hvad der ikke var af ham. Løvens Klo har et Greb, som intet Menneske hidtil har kunnet efterligne.«

Katharina ønskede ikke blot at vækkes og underholdes, hun attraaede grundig Kundskab. Hun gav sig til at læse hele Plato igjennem, naturligvis i Oversættelse, ogsaa Bayles historiske Lexikon gik hun igjennem fra Ende til anden, og som Vidnesbyrd om, at hun trodsede Tørhed og Drøjhed, kan nævnes, at hun gjennemlæste flere Foliobind af Baronius's store Kirkehistorie i russisk Oversættelse og et Værk over Tysklands Historie af en Pater Barre i 9 Kvartbind. Naturligvis studerede hun med Iver Montesquieus esprit des loix, det var kun, hvad man kunde vente af

en aandrig Dame, der drømte om at komme til at bære Ruslands Krone som Selvherskerinde. Men, mærkelig nok, det Skrift, hvis Læsning en Tid maaske gjorde den stærkeste Virkning paa hende, var Tacitus's Annaler. »Det fremkaldte,« skriver hun, »en ejendommelig Revolution i mit Hoved, hvortil maaske min misfornøjede Stemning i denne Tid ikke virkede lidt. Jeg begyndte at se Tingene i et mørkere Lys og at søge dybere, til de forskjellige Interesser mere svarende Aarsager i det, der foregik for mine Øjne.« Hvad var det, Katharina her kom til at gruble over? Var det blot den mørke Grundtone i Tacitus's Værk, der satte hende i Bevægelse paa et Tidspunkt, da hun efter Povls Fødsel følte sig harmfuld over de Tilsidesættelser, hun havde lidt, eller kom hun til at tænke paa, ved hvilke Midler en enevældig Magt vindes, opretholdes eller forspildes, og hvor usikkert dens Fodfæste er i en Stat, som ikke har en fast monarkisk Arvefølge? Er hun ved at læse om Servilisme og Demoralisation i det romerske Samfund kommen til at tænke paa den Demoralisation, der herskede om hende og allerede havde faaet et stærkt Tag i hende selv? Desto værre siger hun intet nærmere derom.

Ved Siden af slig Læsning af almindelig evropæisk Natur kastede hun sig i disse Aar med Iver over at læse saa mange russiske Bøger som muligt. Det var fra først af Tanken om, at hun maatte kunne Russisk for at hævde sig en Plads, der bragte hende til at lægge sig derefter; men hun begyndte ganske sikkert snart ogsaa at føle den Kjærlighed til dette Sprog, som hun senere vitterlig havde i en udpræget Grad. Haand i Haand med Kundskaben til Sproget gik en stigende Indsigt i Landets og Folkets Historie og Forhold.

Men denne begavede Kvinde var alt for lidt en tung og indadvendt Natur til ikke ogsaa at ville more sig paa lettere Maader. Hun var en ivrig Jægerske, og naar hun om Sommeren var paa Oranienbaum, holdt hun af at staa

op Kl. 3 om Morgenen og klædt som Mand at gaa paa Jagt sammen med en gammel Jæger, der hørte til hendes Hofstat. For at ride havde hun en sand Lidenskab, jo voldsommere, des bedre, det tiltalte det dristige i hendes Natur. Ogsaa her holdt hun mest af at være i Mandsdragt. Men disse mandlige Idrætter og den Trang til det emanciperede, som i adskilligt viser sig hos hende, hindrede hende ikke fra at være virkelig Kvinde. »Min Aand,« har hun selv skrevet, »havde mere i sig af en Mand end af en Kvinde; men til Trods for dette var jeg intet mindre end et mandfolkeagtigt Fruentimmer, og man fandt hos mig en Mands Aand og Karakter forenet med det vindende ved en meget indtagende Kvinde — man tilgive mig i Sandhedens Interesse en Tilstaaelse, som min Egenkjærlighed bringer mig til at gjøre uden at skjule sig bag en falsk Beskedenhed.« Hvor skulde hun vel bedre kunne vise sin Aand og sine indtagende Egenskaber end i det selskabelige Liv, saa meget mere som hendes naturlige Trang til at leve med andre vinkede hende til det samme! En Hovedside i Katharinas Personlighed nu og gjennem hele Livet var at være Verdensdamen. Det var hun paa intelligent Maade; men uheldigvis blev hun det ogsaa i dette Ords letfærdige Betydning.

Midt i den forgiftende Atmosfære, i hvilken Katharina levede, og trods hendes ulykkelige Ægteskab holdt hendes Vandel sig ren i de første syv Aar. Man faar det Indtryk af hendes Memoirer, at hun har koketteret noget med Grev Zacharias Czernitschef; men det er det hele. Selv Bagvaskelsen har i denne Tid ikke kunnet sætte nogen Plet paa hendes Rygte. Men i Aaret 1752 var det forbi med Katharinas Troskab som Hustru. Da kastede hun sig i en Elskers Arme, nemlig Sergius Soltikofs, hvem hun skildrer som en mærkværdig smukMand med et slebent Væsen og som en sand Dæmon i Intriguer, med andre Ord som en fuldstændig Hofmand. Rygtet har haft meget travlt med dette Forhold

og endog ladet Kejserinde Elisabeth spille en Rolle med derved. Skjønt det er sandsynligt, at Kejserinden ikke uden en vis Tilfredshed har set det udvikle sig, kan man rolig slaa en Streg over de Enkeltheder, som Datidens cronique scandaleuse har sat i Omløb derom, og som Rulhière har meddelt Efterverdenen. Katharina har ikke frygtet for i sine Memoirer at gaa omstændelig ind paa sit Forhold til Soltikof, og hendes Fremstilling bærer i høj Grad Sandhedens Præg. Ingen kan ved at læse den være i Tvivl om, at hun virkelig har været Soltikofs Elskerinde, og man faar det Indtryk, at Rygtet ikke har løjet, naar det har sagt, at Povl, der blev født 1ste Oktober 1754, var Soltikofs, ikke Karl Peter Ulrichs Søn. Men det var ikke Katharina, der lokkede Soltikof — hun modstod ham, siger hun, Foraaret og en Del af Sommeren 1752 —, det var ham, der forførte hende.

Forholdet imellem dem blev hurtig brudt efter Povls Fødsel, da Elskeren blev sendt til Stockholm for at overbringe Kongefamilien den glædelige Nyhed, at Storfyrsten havde faaet en Søn. Man kan ikke tvivle om, at han blev sendt bort, fordi Elisabeth nu, efter at Povl var født, ikke vilde have Forholdet imellem Soltikof og Katharina fortsat længere. Denne følte Tabet af sin Elsker haardt. Vistnok vendte han det næste Foraar tilbage til St. Petersborg, men kun for snart efter at blive sendt som Diplomat til Hamburg, og i den korte Tid, Katharina saae ham, inden denne hans anden Rejse fandt Sted, havde hun det Indtryk, at hans Følelser for hende vare kølnede. Hvor nær det end gik hende til Hjærte, varede det dog ikke længe, inden hun trøstede sig med en ny Elsker. Thi med Forholdet til Soltikof var Katharinas Blufærdighed brudt for stedse, og hendes Livs følgende Historie er brændemærket med, at hun har levet med den ene Elsker efter den anden, lige indtil hun blev en gammel Kone. Paa en mærkelig Maade har hun selv i sine Memoirer antydet,

hvorledes Sanseligheden fik Magt over hende. »Jeg har fortalt,« skriver hun, »at Folk fandt Behag i mig. Dermed var allerede den halve Vej paa Fristelsens Bane tilbagelagt, og det ligger i den menneskelige Naturs Væsen, at ogsaa den anden Halvdel af Vejen bliver det. Thi at friste og at blive fristet ligger tæt op til hinanden. Man kan længe nok have de skjønneste moralske Grundsætninger indprentede i sit Hoved — naar Sanseligheden taler et Ord med, da er man strax reven uendelig længere bort, end man tænker sig, og endnu i dette Øjeblik kan jeg ikke se, hvorledes man skal kunne holde den borte. Maaske vilde Flugt være den eneste Frelse. Men der er Tilfælde, Forhold og Omstændigheder, da Flugt er umulig; thi hvorledes skulde man midt i et Hof kunne fly og slippe bort? Man vilde være bange for selve det at flygte, og hvis man ikke gjør dette, er der efter min Mening intet saa svært som at unddrage sig det, der i sig selv vækker vort Behag. Alt, hvad man ellers vil sige herom, vil kun være moralske Fraser, der ikke passe til det menneskelige Hjærte. Ingen holder sit Hjærte i sin Haand saaledes, at han efter eget Tykke kan aabne og lukke derfor.«

Den, der fulgte efter Soltikof som hendes Elsker, var den senere som Polens Konge ulykkelige Stanislaus Poniatowski. Han var født 1732 og altsaa tre Aar yngre end Katharina. Skjønt han hørte til den høje polske Adel, var han uformuende. Han var langt fra nogen betydelig Karakter, og det skortede ham paa dybere moralske Grundsætninger. Derfor har han kun vundet lidet Ry ved sin Holdning under Polens Opløsnings Historie. Men han havde et godt Hjærte og ikke faa elskværdige Egenskaber. Uden at have nogen overlegen Begavelse eller dybe Kundskaber, var han en ret aandrig og fint dannet Mand, han havde set sig en Del om paa Rejser, talte fortræffelig for sig og var udmærket smuk. Enhver kan vide, at han gjorde Lykke ved Hofferne. Efter at han havde opholdt sig nogen Tid i

England, rejste han der fra 1755 til Rusland sammen med den engelske Statsafsending Hanbury Williams, en talentfuld, men frivol Mand, der havde fattet Venskab for ham. Poniatowski havde en Slags Ansættelse ved det engelske Gesandtskab.

Anbefalet af Williams kom den smukke polske Adelsmand nu i Forbindelse med Katharina, i hvem han forelskede sig, og hos hvem han snart kom til at indtage Sergius Soltikofs Plads. Paa samme Tid var han behændig nok til at vinde Karl Peter Ulrichs Yndest ved at vise Begejstring for Frederik II og tale ondt om sin egen Konge, Avgust III af Saxen-Polen og dennes almægtige Minister Grev Brühl. Katharina forstod snildt at skaffe sig hemmelige Sammenkomster med Stanislaus, og Kjærlighedsforholdet var i fuld Gang, da han blev kaldt tilbage til Polen af sin Regering, der havde Mistillid til ham. Men det lykkedes Katharina, og det ved selve Karl Peter Ulrichs Hjælp, at faa udvirket, at han i de første Maaneder af 1757 vendte tilbage til Rusland, og nu som polsk Statsafsending. Da Katharina i sin Lidenskab for Poniatowski tit viste stor Uforsigtighed, vidste Alverden god Besked med Forholdet imellem dem. Kun Karl Peter Ulrich anede længe intet. Først efter at Poniatowski var kommen tilbage til Rusland, fattede han Mistanke, og han lagde nu saa lidet Dølgsmaal derpaa, at han, da Katharina i December 1757 fødte en Datter, paa den ligefremmeste Maade udtalte, at han holdt hende for utro.

Katharina havde efterhaanden lært at kappes med hvem det skulde være iblandt hendes Omgivelser, baade i Letfærdighed og i snildt at spille Rænker. Hvor forplaget hun end tit kunde føle sig, var hun voxet ud af den fortrykte Stilling, hun havde indtaget i sit ulykkelige Ægteskabs første Dage. Hun var nu en Magt ved Hoffet, vistnok ikke mere i Stand til at vække Medfølelse, men vigtig ved den Rolle, hun spillede.

Karl Peter Ulrich brugte hende endnu som sin politiske Raadgiverske; men Politikken var det eneste Baand imellem dem, og selv dette Baand var kun tilsyneladende. I Almindelighed levede de hver for sig. Medens Katharina søgte Livets Glæder i hemmelige Sammenkomster med sin Elsker eller med gode Venner, paa sine voldsomme Rideture eller ved at studere Voltaire, Montesquieu og Bayle, dresserede Karl Peter Ulrich Hunde, exercerede Soldater, drak sig fuld blandt sine holstenske Officerer og kappedes for øvrigt med sin Hustru i Utroskab. Elisabeth Woronzof, en Broderdatter af Vicekansleren Woronzof, var hans erklærede Elskerinde. Det var en ret godmodig, men ubetydelig Dame, klodset og fed, hos hvem ingen anden end han kunde finde noget som helst indtagende. Han havde omdannet sit lille Slot Oranienbaum til en Fæstning i det smaa, hvor det glædede ham at se sig omgivet af Bastioner og at kunne give Parolen til de holstenske Soldater, der holdt Vagt ved Portene og paa Voldene. Tæt der ved havde Katharina anlagt en stor og smuk Park, som det var hendes Sommerfornøjelse at forskjønne med Blomster og Træplantninger. Her holdt hun i Sommeren 1757 en glimrende Fest, ret som om hun vilde vise, hvilken Smag og hvilken Evne til at indrette alt paa det hensigtsmæssigste hun havde. Uagtet hendes aarlige Apanage kun var 30,000 Rubler, udgav hun dog ikke mindre end 15,000 Rubler til denne Fest. Hun attraaede vitterlig i stigende Grad at drage Folks Øjne til sig. De ærgjerrige Drømme, der fra først af, men ubestemt, havde staaet for den unge Piges Tanke, havde faaet fastere Form og slaaet dybere Rødder nu, da hun var sig sine Evner bevidst og kjendte det Terræn ud og ind, hvorpaa der maatte virkes. Ærgjerrigheden blev en dæmonisk Magt, som delte Herredømmet over hendes Sjæl med hendes stedse voxende Sanselighed. Jo fjærnere hun kom til at staa sin Ægtefælle, desto mindre holdt Hensyn hende tilbage. Da en tjenstvillig Ven havde fortalt hende, hvor plumpt Karl Peter

Ulrich havde omtalt hendes Utroskab i Anledning af Datterens Fødsel i December 1757, blev hun meget forstemt derover. »Jeg erkjendte siden,« skriver hun ved at nævne dette i sine Memoirer, »at jeg maatte vælge imellem enten at gaa til Grunde med eller ved Storfyrsten eller at frelse mig selv, mine Børn og maaske Staten med af det Skibbrud, som jeg paa Grund af Prinsens moralske og fysiske Egenskaber kunde forudse, vilde ramme den. Det syntes mig sikrest at vælge dette sidste.« Hun besluttede derfor vistnok at blive ved med at give ham Raad og aabne hans Øjne for hans sande Tarv; »men,« tilføjer hun, »paa den anden Side vilde jeg søge saaledes at varetage mine egne Interesser hos den store Almenhed, at man i paakommende Tilfælde kunde se hen til mig som Statens Frelserinde.« I denne Tanke levede hun sig ind med Lidenskab. Hun saae Haabet lyse for sig om, at hun skulde kunne gribe Statens Ror, naar hendes Ægtefælles Uduelighed viste sig ret slaaende, eller naar Forholdene paa anden Maade bleve gunstige.

Men Katharina var for rig en Natur til blot at drømme om Magtens Sødme. Hendes Læsning i det attende Hundredaars Oplysningslitteratur satte en Mængde Spørgsmaal i Bevægelse hos hende med Hensyn til Stat og Samfund. Hun tænkte i de sidste Aar af sit Liv som Storfyrstinde over det uforsvarlige ved Livegenskabet, over det Hensyn, en Regering burde tage til den offentlige Mening, over hvilke Grundsætninger der burde følges ved Retsplejen o. a. l. Det stod for hende som skjønt maaske at kunne naa til at løse slige Opgaver. Men lige saa meget syslede hun med Tanken om Ruslands Magtstilling i Evropa og, hvilke Alliancer det burde vælge.

Allerede 1750-1751 havde den dansk-norske Regering ved det Nederlag, hun tilføjede den i den gottorpske Sag, lært, at det var nødvendigt at stille sig i et godt Forhold til hende, hvis den vilde udrette noget i Fremtiden paa

dette Omraade. Johan Hartvig Ernst Bernstorff gjorde sig visselig ikke Illusioner om, at det vilde være let at drage Gavn af hende. »Denne unge Prinsesse« — skriver han træffende 1755 — »synes at forstaa den Kunst at bringe alle dem, hun giver sig Mine af at raadspørge, til at tænke som hun selv, men uden at hun paa sin Side nogen Sinde forandrer noget i sine Synsmaader.« Det var heller ikke muligt for Bernstorff at udrette noget. Man maatte yde hende et anseligt Pengelaan, men trods denne Tjeneste, uagtet hun fattede personligt Venskab for den dansk-norske Statsafsending, den ualmindelig begavede Osten, og uagtet hun i disse Aar kom i et venskabeligt Forhold til sin tidligere Fjende Bestuchef, der stadig virkede til Danmarks bedste, vilde det ikke lykkes at faa hende til at gaa ind paa en Ordning af det gamle Stridsspørgsmaal, som man kunde være tjent med. Underhandlingerne bleve afbrudte igjen.

Ogsaa de større Rigers Statsmænd fik Øje for, at hun var en Magt, de maatte tage Hensyn til. Samtidig med, at det trak sammen til den preussiske Syvaarskrig og den store Kolonialkrig mellem England og Frankrig, begyndte Kejserinde Elisabeths Helbredstilstand at vække Formodning om, at hun kunde dø snart. Hun havde ved sit udsvævende Levned undergravet sin stærke Konstitution, og flere voldsomme Besvimelser lode ane det værste. Men døde hun, vilde Karl Peter Ulrich komme paa Tronen, og skjønt man kjendte det slette Forhold imellem ham og Katharina, var man dog overtydet om, at det vilde blive hende, som vilde faa mest at sige. »Hun er,« skriver Englænderen Williams om hende i April 1756, »baade elsket og tillige allerede frygtet, og selv de, der staa paa den bedste Fod med Kejserinden, gribe enhver Lejlighed til at vinde Storfyrstindens Yndest.«

Hun synes i disse Aar nærmest at have tænkt sig det som den rette Politik for Rusland at slutte Forbund med Eng-

land, og Williams nød i høj Grad hendes Fortrolighed; men han maatte ogsaa betale den med at skaffe hende Pengegaver fra den engelske Regering til hendes Hofholdning, ikke mindre end 20,000 Dukater aarlig i flere Aar. Saa ødsel som hun var i denne Tid, havde hun ikke nok i sin Apanage til sine Udgifter. Man kunde vente, at hun, der skyldte Frederik II sin høje Stilling, vilde have været ivrig efter at vise ham den Taknemmelighed, som hun i sin Tid med saa stærke Ord havde lovet ham. Men i disse Aar var hun ham alt andet end god. »Det er,« skriver Williams derom til sin Regering, »ikke blot som Ruslands farligste Fjende, hun opfatter ham; men hun synes formelig at nære et personligt Had imod ham. Hun har nylig sagt til mig om Prins Henrik af Preussen, at han vel ikke har sin Broder Kongens Hoved; men at han, hvad Hjærtet angaar, nødvendigvis maa være mindre slet end Broderen, efterdi Kongen af Preussen vistnok er det sletteste Menneske paa Jorden.« Da England 1756 var blevet Preussens Forbundsfælle, bragte hendes Venskab for den engelske Regering hende til at sympathisere med disse Magter imod deres Fjender; men det tyder atter paa et fjendtligt Sind imod Frederik II, naar hun 1759 skrev til Osten, at Alexander Schuwalof havde spurgt hende om hendes Mening med Hensyn til Krigen, og at hun da havde udtalt, at Rusland nødvendigvis maatte beholde Østpreussen, som det havde erobret fra Frederik II, i det mindste maatte det have Kystlandet, der vilde sikre det Overvægten ved Østersøen.

Da den engelske Diplomat Williams i Avgust 1757 forlod Rusland, efterlod han Katharina en Slags Instrux eller en Række Raad om, hvorledes hun skulde optræde i den følgende Tid. Til Vederlag sendte hun ham et Brev, hvori det hedder: »Jeg vil aldrig glemme, hvilken Taknemmelighed jeg skylder Dem. For at belønne Dem paa en Maade, der svarer til det ædle i Deres Følelser, vil jeg sige Dem, hvad jeg vil gjøre. Jeg vil gribe enhver tænke-

lig Lejlighed til at føre Rusland ind paa den politiske Bane, som jeg erkjender, er dets sande Tarv, nemlig til at forene sig nøje med England, til at yde dette al den Hjælp, som det staar i Menneskers Magt at give, og til at skaffe det den Overlegenhed, som det til bedste for hele Evropa og især til Gavn for Rusland bør have over Frankrig, deres fælles Fjende, hvis Storhed er en Vanære for Rusland. Jeg vil arbejde paa at gjøre disse Følelser til Virkelighed, det er paa dem, jeg vil bygge min Hæder, og jeg skal vise Kongen, Deres Herre, hvor paalidelige de ere.« Man skulde tro, det var en russisk Selvherskerinde i egen Person, der skrev saaledes.

I Virkeligheden havde Katharina den Gang allerede rakt Haanden ud efter Kejsermagten. Hun havde knyttet en formelig Sammensværgelse, og det med sin gamle Fjende Bestuchef. Denne havde klart gjennemskuet hendes Ærgjerrighed, og han besluttede at drage Gavn af den for at sikre sig imod Storfyrsten, som han vidste, vilde ramme ham med den føleligste Unaade, naar han kom paa Tronen. Han og Katharina bleve enige om at gjøre Karl Peter Ulrich uskadelig, saa snart Elisabeth døde. Paa hvilken Maade det skulde ske, er ikke tilstrækkelig opklaret. Katharina selv gaar i sine Memoirer let hen over dette kildne Æmne; men hun siger nok til, at man kan se, at der har været lagt en Plan imellem dem, og Tanken med denne har vitterlig været enten under den ene eller den anden Form at lægge den største Del af Magten i hendes Haand. Hun vil vistnok give det Udseende af, at hun ikke har samtykket i Bestuchefs Plan, hun havde kun, siger hun, ladet være at bekæmpe den, da hun ikke vilde krænke den pirrelige gamle Mand. Men det er der næppe noget Menneske, som tror paa. Hendes gode Ven Osten har i en Depeche til Bernstorff fortalt, at hun paastod, at hun havde Rettigheder til Tronen uafhængigt af sit Ægteskab, i det hun inden sit Bryllup var bleven erklæret for

Storfyrstinde. Vi have set, at hendes Moder, den Gang hun skrev hjem om hendes Ophøjelse til Storfyrstinde, netop fremhævede, at hun derved havde faaet Arveret til Ruslands Krone. *) Katharina har, som det synes, ikke glemt, hvad hun allerede den Gang havde hørt af Moderen.

I Sommeren 1757, Syvaarskrigens andet Aar, var den russiske Feltmarskalk Apraxin under en meget langsom Marche trængt ind i Østpreussen, og hans store Overmagt gav ham d 30te Avgust ved Gross-Jägerndorf Sejren over den preussiske General Lehwald. Østpreussen var i Russernes Magt. Det var et for Frederik II skæbnesvangert Øjeblik. Østerrigerne havde ved Slaget ved Kollin kastet ham ud af Bøhmen og trængte igjennem Schlesien og Saxen op mod Brandenburg; paa samme Tid havde Franskmændene sejret ved Hastenbeck over den engelske Konges hannoveranske Hær og havde Vejen aaben til at kunne angribe ham fra Vest, medens Svenskerne trængte ind imod ham fra Nord igjennem Pommern. En energisk Fremrykning af den russiske Hær fra Østpreussen vilde i dette Øjeblik have været ødelæggende for Frederik. Men til Overraskelse for hele Verden vendte Apraxin om og trak sig tilbage til Rusland. Frederik var frelst og fik Tid til at slaa Franskmændene og Østerrigerne. Dette mærkelige Skridt af Apraxin var utvivlsomt en Følge af en Skrivelse fra Bestuchef. Netop paa denne Tid havde Elisabeth faaet et saa farligt Anfald af Besvimelse, at man troede, hun skulde dø. For at sikre sig den nødvendige Hærstyrke til at gjennemføre sin Revolutionsplan skyndte Bestuchef sig at sende Bud til sin Ven Apraxin om, at han endelig maatte vende hjem.

Naturligvis blev der løftet et Forbitrelsesskrig imod Apraxin. Man raabte paa, at han med Vilje havde forraadt Ruslands og dets Forbundsfællers Sag. Han blev afsat og sat under Tiltale, men døde, inden der kunde falde nogen

*) Se Side 90.

Dom over ham. Ogsaa Bestuchef blev mistænkt, da han vitterlig stod i nøje Forbindelse med Apraxin. Hans bitre Fjender, Vicekansleren Woronzof og Schuwalofferne, grebe med Iver denne Lejlighed til at komme ham paa Livet, og den 25de Februar 1758 blev han fængslet og anklaget for Højforræderi.

Det saae nu farlig ud for Katharina. Ikke blot var det en vel kjendt Sag, at hun stod Bestuchef nær; men det kom ogsaa for en Dag, at hun havde vexlet Breve med Apraxin. Hvis man kan tro hendes egen Fortælling, har hun været fuldstændig uskyldig, og hun paastaar, at hun ikke har skrevet andre Breve til Apraxin end et Par intetsigende Smaabreve og saa en Skrivelse, hun efter Bestuchefs Opfordring havde tilsendt ham, da han var paa Vejen hjem ad, og hvori hun opfordrede ham til atter at marchere imod Frederik II. Enhver ser let, at et Brev som dette sidste intet beviser med Hensyn til hendes eller Bestuchefs Uskyldighed, thi den Gang hun skrev det, var Kejserinden ved at blive rask igjen, og da var den almindelige Stemning allerede oprørt imod Bestuchef og Apraxin. At skrive et saadant Brev var altsaa et naturligt Modtræk fra hendes Side.

Hvor uskyldig Katharina end giver sig Mine af at have været, kom hun i den stærkeste Uro ved Budskabet om Bestuchefs Fængsling. Hun vidste, at hun havde farlige Fjender, og hun havde en stærk Mistanke om, at Karl Peter Ulrich blot ønskede at blive skilt fra hende for at kunne ægte sin Frille, Elisabeth Woronzof. Der var i Virkeligheden mellem hendes Fjender Tale om at faa hende sat i et eller andet Kloster. Kom Bestuchefs Plan om at stille hende i Spidsen for Regeringen for en Dag, vilde Kejserinden blive saa opbragt paa hende, at hun vanskelig kunde afværge sit Fald. Det var derfor, skriver hun selv, med Dolken i Hjærtet, at hun efter at have faaet Budskabet om Bestuchefs Fængsling klædte sig paa og gik i Messe. Men hun havde Karakterstyrke nok til ikke at lade sit Ansigt røbe, hvad der pinte

hende i hendes Indre, og da der Dagen efter at Bestuchef var bleven fængslet, blev holdt en stor Hoffest, imponerede hun ved sin stolte og selvbevidste Holdning i den Grad sine Modstandere, at de, efter hvad Osten har fortalt derom, følte en Uro, der ikke var mindre end den, de havde voldt hendes Venner.

Dagen efter faldt der en tung Sten fra hendes Hjærte. Da fik hun hemmelig Bud fra Bestuchef, at hun skulde ikke være bange, han havde faaet Tid til at kaste alle sine Papirer i Ilden. Skjønt det er tvivlsomt, om dette i Virkeligheden helt er lykkedes ham,*) var det umuligt for hendes Modstandere at finde stærke Beviser imod hende. Men desuden valgte hun snildt at smigre Kejserindens Forfængelighed, og, som man vist bør tilføje, at appellere til hendes Godmodighed ved at komme til hende som den forfulgte, der ikke kunde holde det ud længere i Rusland og derfor bad om den Naade at maatte rejse hjem til sit Fødeland. Hun bad først derom i et Brev, hun tilskrev Elisabeth paa Russisk, og som hun, efter hvad hun selv skriver, gav et saa pathetisk Sving, som hun formaaede. Derpaa spillede hun den Komedie at lade, som hun var dødssyg, og hun bad om at maatte tale med Kejserindens Skriftefader. Hun fik Lov dertil, og i sin Samtale med ham bevægede hun ham til at paatage sig at tale hendes Sag hos Kejserinden; hun vidste, at ingen kunde være hende mere til Gavn. Han gav hende ogsaa godt Haab. Hun skulde, sagde han, blot trænge stærkt paa om at faa Lov til at rejse hjem, det vilde gjøre en god Virkning, og hun vilde ikke

---

*) Efter den almindelige Fremstilling blev der iblandt Bestuchefs Papirer fundet Udkastet til en Tronfrasigelsesakt, som Karl Peter Ulrich ved sin Tronbestigelse skulde tvinges til at underskrive, samt Koncepten til det Brev til Apraxin, hvorved Bestuchef opfordrede ham til at vende hjem med Hæren.

være udsat for, at man tog hende paa Ordet, Kejserinden vilde ganske sikkert ikke gaa saa vidt. Skriftefaderen holdt, hvad han havde lovet, og talte trolig Katharinas Sag hos Elisabeth. Midt om Natten lod denne hende kalde til sig.

Det var paa en Maade en for hende ydmygende Sammenkomst. Hun maatte finde sig i, at baade hendes Ægtefælle og Grev Alexander Schuwalof, der var hende meget ubehagelig, vare Vidner til Samtalen, og hun lagde ogsaa Mærke til, at Ivan Schuwalof var skjult bag en spansk Væg i Værelset. Katharina var Koldblodigheden selv under dette Møde og havde Fatning nok til skarpt at iagttage alt om sig; men hun var tillige Skuespillerinde nok til at kaste sig paa Knæ for Kejserinden og under en Taarestrøm gjentage sin Bøn om at maatte rejse hjem. Der vankede haarde Irettesættelser fra Elisabeths Side over hendes Stolthed og Sigtelser for, at hun havde sendt Apraxin Befalinger. Dog, Katharina mærkede snart, at Kejserinden trods alt dette var blødt stemt, og da den halvanden Time lange Samtale var endt, og hun var gaaet til sine Værelser, kom Alexander Schuwalof til hende for at sige hende fra Kejserinden, at hun ikke skulde være bedrøvet, hun skulde snart faa Lov til at tale med hende i Enrum. Den værste Tørn var overstaaet. Flere af hendes Fjender som Vicekansleren Woronzof begyndte endog at komme hende venlig i Møde. De havde en Anelse om, at hun atter vilde kunne naa at vinde Indflydelse; i saa Fald kunde hun maaske falde paa at hævne sig.

Den anden Samtale imellem hende og Kejserinden fuldendte hendes Sejr. Efter hvad der er fortalt af Osten, altsaa af en af hendes nærmeste Venner, skaanede Kejserinden hende under denne Samtale for Bebrejdelser og lod sig nøje med at gjøre hende nogle Spørgsmaal om hendes Forhold til Poniatowski. Katharina nægtede intet; men for at undskylde sig udmalede hun med stærke Farver sit

ulykkelige Ægteskab med Storfyrsten. Hendes ydmyge Væsen og de smigrende Ord, hun forstod at indflette, rørte Elisabeth saa stærkt, at hun fældede Taarer. Ikke blot lovede hun Katharina Forglemmelse af, hvad der var sket; men hun sagde, at hun ogsaa vilde udsone hende med Storfyrsten og sørge for, at hun i Fremtiden blev bedre behandlet, hun maatte faa et af sine Børn tilbage, og der skulde blive víst Mildhed imod de ulykkelige, som nu led for hende.

Netop ved Begyndelsen af denne Samtale standse Katharinas Memoirer. Det har været hende en alt for kilden Sag at nedskrive sin Tilstaaelse til Kejserinden om Forholdet til Poniatowski. Saa har hun lagt Pennen bort. Desto værre har hun ikke grebet den igjen.

Den Mildhed, Elisabeth viste hende under den sidste Samtale, var ikke Hykleri. Medens Bestuchefs Retssag gik sin Gang, indtil han blev forvíst, stod Katharina en Tid fastere end nogen Sinde. Men Forholdet imellem hende og Karl Peter Ulrich var, om muligt, blevet endnu slettere end tidligere. Hans Holdning under den sidste Krisis havde oprørt hende. Hun var overtydet om, at han ved denne Lejlighed havde ønsket at blive af med hende for at kunne ægte Elisabeth Woronzof, og hun glemte ham aldrig, at hun under sin første Samtale med Kejserinden, som han havde overværet, havde hørt ham ophidse denne mod hende og sige: »hun er et afskyligt Menneske og en haardnakket slet Karakter.« Den Uvilje, hun længe havde næret imod ham, gik, som det synes, over til et formeligt Had. Imidlertid trængte hun endnu denne Følelse tilbage for at prøve paa at gjenvinde sit aandelige Herredømme over ham, ellers kunde Fremtiden blive hende alt for truende. Hvad maa den lidenskabelige Kvinde ikke have lidt ved at maatte nedlade sig til at prøve paa at vinde selve Storfyrstens Frille Elisabeth Woronzof ved Løfter om Foræringer og om en aarlig Apanage! Denne gjorde sig ogsaa virkelig Umage for at skabe en Slags ydre Samliv imellem Ægteparret, skjønt

det idelig var nær ved at sprænges. En Nat hændte det, at Poniatowski forklædt kjørte i en lukket Vogn til Katharina, der den Gang boede paa Oranienbaum. Tilfældigvis mødte Vognen i den tæt ved liggende Skov et Selskab. Det var Storfyrsten og hans Følge. De raabte til Kusken, at han skulde sige, hvem der sad i Vognen. Han svarede, at det var en Skrædder, og man lod ham kjøre. Men Elisabeth Woronzof, der var med i Storfyrstens Selskab, gjorde nogle Bemærkninger om, at det nok var en egen Slags Skrædder, som havde kjørt der, Karl Peter Ulrich blev opirret derved, og nogle Timer senere lod han den forklædte Poniatowski opsnappe i Oranienbaums Have tæt ved den afsides liggende Bygning, som Storfyrstinden beboede. Poniatowski blev strax først til Storfyrsten, der underkastede ham et nærgaaende Forhør. Det saae ud, som om dette skulde føre til en Katastrofe; men Elisabeth Woronzof optraadte som Fredsmæglersken, og Karl Peter Ulrich og Katharina enedes om at taale hinandens Utroskab. Uheldigvis var Skandalen bleven almindelig bekjendt, og da Kejserinden fik et Anfald af Omsorg for en anstændig Tone, befalede hun, at Poniatowski skulde forlade Rusland.

Det var med blødende Hjærte, at Katharina saae sin Elsker drage bort. Hun havde ingen anden Trøst end at faa en hemmelig Brevvexling i Gang med ham. Osten blev de elskendes fortrolige, han dels modtog de Breve, de skrev til hinanden, og besørgede dem i de rette Hænder, dels tilskrev han Poniatowski i et eget Chiffer, hvad Katharina ønskede, han skulde meddele ham fra hende. Men man maatte være snild den Gang i St. Petersborg. Osten var bange for, at Ivan Schuwalof, Kejserindens mægtige Yndling, skulde fatte Mistanke og gjøre Ulykker, hvis han opdagede denne Brevvexling. Han fik derfor Katharina til at bede Schuwalof om selv at være Mellemmand ved Breve, hun ønskede at vexle med Poniatowski. Det smigrede Schuwalofs Forfængelighed, han gik ind paa hendes Ønske,

og han fik nu Lov til at besørge en Korrespondance af intet sigende Breve, medens den virkelige Brevvexling gik igjennem Osten. Denne danske Diplomat havde i disse Aar Katharinas ubegrænsede Fortrolighed. Der gik næppe nogen Dag hen, uden at han modtog og maatte svare paa Breve fra hende. Desto værre er denne Brevvexling med Undtagelse af enkelte Breve fra Katharina, som Osten har sendt Bernstorff, vistnok at opfatte som tabt.

Om Katharinas Liv i Aarene fra 1758 til Elisabeths Død er ikke stort at sige. Medens Bestuchefs Proces trak ud indtil April 1759, sendte denne faldne Statsmand i Skræk for, hvad der skulde ramme ham selv, hemmelig Katharina vanvittige Opfordringer til at gjøre Oprør. For at befri sig for denne farlige Paatrængenhed lod hun Osten paa hendes Vegne afvise al Tale om sligt saa skarpt, at Bestuchef holdt op dermed. Den Yndest, som Elisabeth havde kastet paa hende, efter at hun 1758 havde set hende for sine Fødder, tabte sig efter et Par Aars Forløb, og i de sidste to Aar af Elisabeths Regeringstid levede Katharina et tilbagetrukkent Liv. De, der forsigtig tænkte paa Fremtiden, søgte dog at sikre sig hendes Yndest, saaledes hendes tidligere Fjender Schuwalofferne.

Midt i dette stille Liv rugede hun stedse over Herskertankerne ikke mindre end over, hvorledes hun skulde kunne faa Poniatowski tilbage. Ikke blot var det hende uimodstaaeligt i sine Breve til Osten stundom at udtale sin utaalmodige Længsel efter at bestige Tronen; men da Osten 1761 forlod Rusland, sendte hun ham Dagen før hans Afskedsavdiens hos hende et Brev, hvori Politikken kappes med hendes Kjærlighed til Poniatowski om at spille Hovedrollen. Man føler den forelskede Kvinde, naar hun skriver: »Grev Poniatowski er vred paa mig; men han har Uret, hvis han tror, at Hindringer eller andre Forhold ville kunne skille mig fra ham. Jeg nedlægger min Bekjendelse i Deres

Hænder, og jeg længes efter det Øjeblik, da jeg atter kan se ham .... Modgang skal ikke slaa mig til Jorden, og det skal ikke fattes mig paa Mod, hvis det kan bringe mig Triumf. Jeg agter og elsker Grev Poniatowski mere end nogen anden, derom maa han være overtydet, og hvis jeg har Lykken med mig, skulle Begivenhederne vise det« .... Men det er tillige politiske Planer, Tanken henledes paa, naar man læser: »Medens Vilhelm III kun var Prins af Oranien og mindreaarig, følte hans Parti i Holland sig overvældet af Storpensionæren Witts Parti, der blev holdt oppe af Ludvig XIV .... Hans Venner gjorde efter min Mening et Statskup ved at overtale hans Moder til at lægge Formynderskabet for ham i Generalstaternes og særlig i Storpensionærens Hænder, ved at lade ham faa nye Tjenere og endog en Hovmester (gouverneur) og ved at fjærne ham fra hans Moder. Denne unge Prins, der den Gang var 15—16 Aar gammel, spillede sin Rolle saa godt, at han vandt det franske Parti, og at det selv virkede til at gjenindsætte ham i hans Forfædres Stillinger og Værdigheder. De kjender det følgende af hans Livs Historie. Hvilken Brug De end vil holde det for passende at gjøre af dette historiske Træk, saa gaar jeg ind derpaa og tier stille. Hvis De vilde vise mig den Tjeneste at efterlade mig et politisk Testamente, vilde det være en ny Tjeneste, som De derved vilde føje til alle de andre, De hidtil har vist mig.«

Osten forstod en halvkvædet Vise, og i det han tilsendte Bernstorff dette Brev, tilføjede han: »Denne Fyrstinde nærer en Plan til Gavn for sin Søn, som hun agter at udføre efter Kejserindens Død, Sætningen om Vilhelm III siger mig alt.«

Et Aar efter at Osten skrev disse Ord, døde Elisabeth (5te Januar 1762), og Karl Peter Ulrich besteg Tronen under Navn af Peter III; men allerede den 8de og 9de

Juli samme Aar styrtede Katharina og hendes Venner ham fra Tronen, dog ikke for, saaledes som Osten havde ment i Brevet til Bernstorff, at sætte hendes Søn paa Tronen. Hun greb selv den Krone, hun fra sin Ungdoms første Dage havde drømt om, og blev Ruslands Selvherskerinde under Navn af Katharina II.

E. Holm.

Madame de Maintenon.*)

Blandt de Kvinder, som have efterladt et varigt Minde i Frankrigs Historie, indtager Madame de Maintenon en fremragende Plads. Ligesom Ludvig den 14de regerede længere end nogen anden fransk Konge, varede hendes Indflydelse paa Frankrigs Styrelse længere end nogen Kvindes før eller senere. Hendes overordentlige Livsbane fra Ringhed og Fattigdom til den mest ophøjede, men lige til Slutningen tvetydige Stilling, har vakt baade Samtidens og Efterverdenens Nysgjerrighed og omgivet hende med et hemmelighedsfuldt Skjær. Selv sagde hun, at hun vilde blive en Gaade for Efterverdenen, og synes ikke at have haft noget imod denne Udsigt. Paa én Gang Gjenstanden for ubegrænset Smiger og hensynsløs Bagvaskelse, tilbageholden og selvbeherskende indtil Grænsen af Dobbelthed, har hun efterladt et Ry, som endnu ikke er traadt ud af Legendens Halvlys. Allerede før hendes Død havde to modsatte Legender begyndt at danne sig om hende; efter den ene var hun en vidunderlig Skikkelse, en Slags Jeanne d'Arc ved Hoffet, kaldet af Gud til at omvende en tøjlesløs og usædelig Konge; efter den anden var hun en intrigant Kvinde, som med en næsten overmenneskelig Snildhed havde forhexet en

*) Efter J. C. Morison i Fortnightly review. 1876.

aldrende Fyrste til ydmygende Underkastelse. Sandheden ligger imellem disse Yderligheder: hendes egne Breve vise tydelig nok, at hun hverken var en Engel eller en Djævel.

Françoise d'Aubigné, senere Madame Scarron og Marquise de Maintenon, stammede fra en gammel Familie, der oprindelig hørte hjemme i Anjou. Hendes Farfader var Henrik den 4des Ven og Vaabenfælle Agrippa d'Aubigné, en af den Tids tapreste Krigere og betydeligste Forfattere. Denne kraftige gamle Hugenot havde en uværdig Søn, Constant d'Aubigné, en svag og fordærvet Vellystning, som to Gange blev reddet fra Galgen ved sin Faders Indflydelse. Senere deltog han i en Sammensværgelse mod Kardinal Richelieu og blev derfor kastet i et Fængsel, hvor fra han først slap ud ved Kardinalens Død. Constant, som havde dræbt sin første Hustru, var anden Gang gift med Jeanne de Cardilhac, som delte sin Mands Fængsel og dér den 27de November 1635 fødte en Datter, som senere blev Madame de Maintenon.

Françoise havde en ulykkelig Barndom, hvis Nød og Mørke aldrig udsluktes af hendes Sjæl. Hendes brave, men af Sorger forbitrede Moder kom til Paris og levede der i yderlig Fattigdom, medens den usle Fader fortsatte sit lastefulde Liv. Endelig syntes der at aabne sig bedre Udsigter for den ulykkelige Familie, da Constant, som nu var 60 Aar gammel, blev Guvernør over Marie-Galante i Vestindien. Med sine Forældre og to Brødre sejlede den tiaarige Françoise til Amerika: undervejs blev hun syg og var allerede nær ved at skulle begraves som død i Søen, da Moderen opdagede, at hendes Hjærte endnu slog og reddede hendes Liv. I øvrigt synes Jeanne d'Aubigné at have været en stræng Moder, der efter Datterens Fortælling kun to Gange havde kysset hende i hele hendes Liv; hun var Katholik, medens Françoise var opdragen som Hugenot af sin Faster, Madame de Villette, hos hvem hun havde

tilbragt flere Aar. En Gang tog Moderen hende med til Messen, men den lille Kalvinist vendte Ryggen til Alteret; Moderen straffede hende derfor, men hun bar Straffen med Stolthed og roste sig af at have lidt for sin Religion.

Constant d'Aubigné vedblev at være en uforbederlig Ødeland og døde efter to Aars Forløb uden at efterlade sin Familie det mindste. Enken og Børnene vendte tilbage til Frankrig, hvor Françoise kom i Huset hos en Tante, Madame de Neuillant, der brugte hende som Tjenestepige og lod hende gaa med Træsko. Det religiøse Spørgsmaal kom igjen frem, og hun blev baade lokket og tvungen til en Trosforandring; hendes tidlig udviklede Verdensklogskab viste hende snart det ufordelagtige i at være Hugenot, og hun antog hurtig den katholske Tro.

I sit 17de Aar lærte hun Forfatteren Paul Scarron at kjende. Scarron var en hjælpeløs Krøbling, som kun havde Brugen af »sin højre Haand, sine Øjne og sin Tunge«; men han ansaas for en af sin Tids aandrigste Mænd. Hans Skrifter høre til en nu aldeles forældet Skole, og hans en Gang berømte »Roman comique« er en meget kjedelig Bog; men hans Hus var i alle Tilfælde et Mødested for Paris's skjønne Aander. Françoises forkuede Stilling rørte hans Hjærte, og han tilbød enten at betale hendes Indtrædelse i et godt Kloster eller at ægte hende. Hun valgte det sidste; hun var ikke halvt saa gammel som han, og skjønt hun hed hans Hustru, var hun dog aldrig andet end hans Plejerske. Uagtet sine Sygdomme holdt Scarron aabent Hus, og Selskabet, som besøgte det, var frit, for ikke at sige tøjlesløst i sin Samtale; men den unge Kone viste snart, af hvilket Stof hun var. Inden tre Maaneder havde hun bandlyst alt usømmeligt fra sit Hus og gjort et saadant Indtryk paa sin Mands Omgangsvenner, at en af dem sagde, at hvis han skulde vælge imellem at opføre sig upassende mod Dronningen eller hende, vilde han foretrække det første. Dertil var hun en trofast

Ægtefælle, som ikke blot styrede Huset, men ogsaa hjalp sin Mand med hans litterære Virksomhed. I 8 Aar varede dette usædvanlige Ægteskab til gjensidig Tilfredshed. Ved sin Død sagde Scarron, at han kun beklagede én Ting, at han ikke kunde efterlade sin Kone noget. Et Par Uger før hans Død (1660) indtraf ved Skæbnens Ironi Ludvig den 14des Indtog i Paris med den unge Dronning Maria Theresia. Madame Scarron skrev derom til en Ven: »Ingen Beskrivelse kan give nogen Forestilling om det pragtfulde Skuespil; intet kunde overgaa det.« 24 Aar efter blev hun selv den unge Dronnings Efterfølgerinde.

Efter Scarrons Død stod hun igjen alene uden Hjælpekilder; men hun havde nu faaet indflydelsesrige Venner, som skaffede hende en Pension fra Enkedronningen. Den var lille; men Madame Scarron var sparsommelig og husholderisk. Hun klædte sig tarvelig, men smukt, og hendes udmærkede Skjønhed — hun kaldtes sædvanlig »la belle Indienne« — ligesom hendes Manerers og Samtales Ynde gjorde hendes Selskab meget søgt. En anden Gave var imidlertid endnu mere skikket til at skaffe hende Venner, og det var hendes Evne til at gjøre sig nyttig. I Dagligstuen, Køkkenet eller Sygeværelset var hun lige behagelig og dygtig; men i Ammestuen gjorde hendes Kjærlighed til Børn og Evne til at lede dem hendes Nærværelse ubetalelig. For at gjøre saadanne Tjenester sparede hun ingen Møje. En Gang plejede hun en gammel Dame i tre Maaneder uden at forlade hendes Hus. Naar en af hendes Venner skulde giftes, sørgede hun for alle Tilberedelser til Brylluppet.

Madame Scarrons Dyd har været udsat for Bagvaskelser, navnlig af Saint Simon; men enhver uhildet Dommer vil vistnok give St. Beuve Ret i, at der ikke med Grund kan siges noget mod hendes Opførsel. Hendes Yndlingsgrundsætning var, at det ogsaa i verdslig Betydning er det klogeste at føre et pletfrit Liv. Hendes højeste Ønske var at staa

sig godt med Verden og vinde dens Agtelse, og »hun hadede alt, hvad der kunde udsætte hende for dens Foragt.« Hendes klare Forstand voxede paa en Jordbund dækket med Sne. Hun tilstod, at det ikke var af Kjærlighed, at hun plejede sin syge Veninde i tre Maaneder, men for at vinde et godt Omdømme. Ingen Flamme, hverken hellig eller vanhellig, brændte nogen Sinde i hendes Hjærte.

Omtrent i 10 Aar levede Madame Scarron efter sin Mands Død et behageligt Liv i Paris's fineste Kredse. Hun stod i venskabeligt Forhold til Madame de Sevigné, som erklærede hendes Selskab for »kosteligt«. Det var under disse Forhold, at der blev gjort hende et Tilbud, som gav hendes Skæbne en hel ny Retning; hun blev opfordret til at paatage sig Omsorgen for Madame de Montespans Børn, hvis Fader var Frankrigs Konge.

Vi komme nu til en Periode i hendes Liv, som er indhyllet i Tvivl og Dunkelhed. Paa den ene Side have vi den Legende, som hun selv i de senere Aar gjorde sig Umage for at udbrede, der fremstiller hende som en ren Sjæl, som af de mest ophøjede Bevæggrunde traadte ind i Hoffets fordærvede Atmosfære, og det ad den mistænkeligste Bagdør. Paa den anden Side staar den Legende, der skildrer hende næsten som en Koblerske med en lav og samvittighedsløs Ærgjerrighed. I begge Tilfælde udslukkes vor Interesse for Madame de Maintenon: hun faar derimod en særegen Tiltrækning ved den bestandige Strid imellem verdslige og aandelige Bevæggrunde, imellem hendes Kampe for at sikre sig en høj Plads ved Hoffet og hendes Stræben efter endelig at finde en sikker Havn i Himlens Rige. Hun forfulgte begge Maal med en aldrig slappet Energi og viste en uovertræffelig Udholdenhed i sin Beslutning at faa det bedste ud af begge Verdener.

Det fristende Tilbud at overtage Omsorgen for Kongens uægte Børn modtog hun som en fin Diplomat. Med Madame de Montespans Børn vilde hun ikke have noget at bestille;

men hvis de virkelig vare Kongens Børn, og han behagede at give hende sin Befaling, var hun villig til at adlyde. Kongen bød, og derefter paatog hun sig med rask Energi sin nye Stillings hele Byrde. Den fuldstændigste Hemmelighed var en af Betingelserne, og hun opfyldte den med en Nøjagtighed, som vilde have gjort en Politiembedsmand Ære. Hun roste sig senere af sin Behændighed: »Ofte,« sagde hun, »tilbragte jeg hele Natten hos et af Børnene, som ikke befandt sig vel. Om Morgenen vendte jeg tilbage til mit Hjem gjennem en Bagdør og kjørte siden ud fra Hoveddøren for at vise mig i mine sædvanlige Kredse.« Ofte gik hun til Fods, var omhyggelig forklædt og besørgede selv de simpleste Husholdningsarbejder, heller end at indlade indiskrete fremmede.

Hendes nye Stilling blev naturligvis snarere misundt end dadlet; men hun søgte at faa sig selv og andre til at tro, at hun maatte gjøre Vold paa sine Følelser for at blive i den; hun blev understøttet i denne meget vanskelige Bestræbelse ved et kløgtigt Valg af en Skriftefader, den smidige Abbé Gobelin, som sørgede for at raade hende, hvad han saae, hun ønskede. Kongen havde fra først af været noget ængstelig ved hendes Ry som »bel esprit«, og kun Madame de Montespans Indflydelse havde overvundet hans Betænkelighed; men da han lærte hende at kjende, blev hans Stemning snart forandret. Han fandt Vej til hendes Værelser, og jo oftere han besøgte hende, desto mere Smag syntes han at finde i hendes Omgang. Hvad skulde det betyde? Skjønt Madame Scarron nærmede sig 40 Aars Alderen, bevarede hun endnu meget af sin tidligere Skjønhed; men hun var bekjendt for sin strænge Sædelighed. Ved Hoffet var der et strængt kristeligt Parti med Hertugen af Montausier og Bossuet i Spidsen, som tilbad Kongen næsten som en Afgud, men følte den dybeste Smerte over hans tøjlesløse Liv. Det var imidlertid en vanskelig Sag at gjøre noget ved: Mascaron var falden i

Unaade paa Grund af en Prædiken om Overholdelse af det sjette Bud; men maaske kunde de samme Formaninger virke bedre i en smuk Kvindes Mund. Det var en Tanke, som i høj Grad maatte tiltale Madame Scarron; saaledes blev det jo hendes Pligt at blive ved Hoffet for at frelse Kongens Sjæl.

Udførelsen af denne Tanke var imidlertid forbunden med mange Vanskeligheder. For det første var der den Taknemmelighed, hun skyldte Madame de Montespan for sin Indførelse ved Hoffet. For det andet var der Kongens endnu glødende Lidenskab for hans Elskerinde. For det tredje var der Børnene, som skulde opdrages i skyldig Ærbødighed mod Kongen, men i et besynderligt tvetydigt Forhold lige over for deres Moder. For det fjerde var der Religionens Interesser, der paabød Velgjørerindens Fordrivelse og Kongens Omvendelse. Den Kløgt, hvormed Madame Scarron paa én Gang styrede disse fire Heste, viser, at hun var begavet med ganske overordentlige Egenskaber; hun begyndte med at dække sig imod Bebrejdelser fra Madame de Montespan ved at opmuntre hende til et gudfrygtigt Liv; derefter kunde hun tale til Kongen, naar der tilbød sig Lejlighed, og Religionsiverens vide Kappe var mere end tilstrækkelig til at dække hende mod Beskyldninger for Utaknemmelighed eller Egennytte. Børnene faldt det hende ikke vanskeligt at drage til sig fra den haarde Moder, som ikke havde vundet deres Kjærlighed. Tilbage stod den fjerde Hindring, Kongens Kjærlighed.

Intet Øjenvidne har skildret os de »skrækkelige Scener« (som Madame de Maintenon selv omtaler i et Brev), der forefaldt imellem de to Kvinder. Da det til sidst blev aabenbart for Madame de Montespan, at hendes Guvernante truede med at blive hendes Rival, vare hendes Vredes Udbrud naturligvis voldsomme. En Gang traf Kongen dem saa ophidsede, at de vare lige ved at fare løs paa hinanden; med en Enfoldighed, som sagtens var forstilt, spurgte han, hvad

der var i Vejen. Madame Scarron gjenvandt strax sin Selvbeherskelse og sagde: »Hvis Deres Majestæt vil træde ind i det tilstødende Værelse, skal jeg have den Ære at fortælle det.« Montespan lod dem gaa, overvældet af Raseri og Fortvivlelse, og hendes blide Fjende klagede derpaa over hendes Uretfærdighed og Grusomhed. I et af Madame de Maintenons Breve til sin Skriftefader skriver hun: »Jeg talte i Gaar med Madame de Montespan og bad hende og Kongen ikke at betragte mit slette Humør som Luuefuldhed mod dem; hun og jeg skulle igjen have en Samtale i Dag; jeg vil vise al mulig Mildhed. Jeg har den faste Hensigt at forlade dem i Slutningen af Aaret og skal tilbringe Tiden indtil da med at bede Gud om at lede mig ad den Vej, som vil være bedst for min Frelse.« Det er vanskeligt her at trække Grænsen mellem Selvbedrag og Hykleri; det var maaske, som Carlyle siger, »oprigtig Affektation«. »Jeg véd,« skriver hun til Skriftefaderen, »at jeg kan finde Frelsen her; men jeg tror, at jeg lettere kunde finde den andensteds. Jeg har ofte ønsket at tage Sløret; men Frygten for at angre et saadant Skridt har bragt mig til at overvinde Tilskyndelser, som mange vilde have anset for en Kaldelse.« Den ellers saa brugbare Skriftefader begyndte at tage hende paa Ordet og tro paa hendes Lyst til at gaa i Kloster. Hun skyndte sig at forklare sin sande Mening. »Jeg har udtrykt mig slet,« skriver hun, »hvis De har forstaaet mig, som om jeg tænkte paa at blive Nonne. Jeg er for gammel til at forandre min Stilling.« Lige over for sin Broder udtrykker hun sig mere uforbeholdent: »Man troede,« siger hun, »at være bleven af med os; men du, som kjender mig, kan nok tænke, at man ikke saa let skiller sig af med mig.«

Endelig fordunkledes og svandt Montespans Naades Sol, og Maintenons blev lysere og lysere. Hendes Beundrere fremhæve her, at der mellem Montespans Fald og Dronningens Død ligger et Mellemrum, som tydelig beviser

hendes uegennyttige Stræben efter at omvende Kongen. Dronningen, fortælle de, erklærede, at hun næst Gud skyldte Madame de Maintenon, at Kongen efter mere end tyve Aars Ligegyldighed begyndte at vise hende Ømhed. Der er ingen Grund til at tvivle om Madame de Maintenons Virksomhed i denne Retning; men Spørgsmaalet er, om blot Religiøsitet uden verdslige Bevæggrunde har drevet hende dertil. I og for sig var vistnok »den gode Gjerning« selv en Løn for hende. Vi tro dernæst vel ingenlunde, at hun tænkte paa at indtage Montespans Plads; men var der ikke en anden Plads, som i høj Grad kunde tilfredsstille hendes Ærgjerrighed? Det var den ejendommelige Stilling som kvindelig Skriftefader. Lad os tænke os en Kvinde, som ikke nærer nogen simple Lidenskaber, som er fast bestemt paa at bevare den formelle og lovlige Retskaffenhed, men tillige er opfyldt af Ærgjerrighed. Var Dronningen ikke snarere et værdifuldt Redskab end en Hindring? Som Rival behøvede hun ikke at frygte den stakkels svage Kvinde, der skjælvede over hele sit Legeme, naar Kongen uventet lod hende kalde. Hvad der vilde have været farligt, var en anden ung Elskerinde af Madame de Montespans Art, der snart kunde have forstyrret Kongens gode Beslutninger; men Dronningen var tvært imod et nyttigt Pant for Madame de Maintenon, og hendes Død bragte vistnok en ikke ringe Forstyrrelse i hendes Planer. Den forandrede hendes Stilling paa en kritisk Maade. Der fortælles, at hun gjennemgik et Tidsrum, fuldt af Ængstelse, at hun udgød Taarer og strejfede om i Skovene ved Fontainebleau. De faa Breve, vi have fra denne Tid, udtrykke undtagelsesvis en dyb Sindsrystelse. Paa én Gang brister Skyen, og man ser hende sidde i ophøjet Ro, straalende af en Lykke, som hun ikke forklarer. I Mellemtiden maa vel altsaa hendes Giftermaal med Kongen være blevet afgjort. Det nøjagtige Datum er aldrig blevet bekjendt; men det var sandsynligvis i Juni 1684, at 7 Personer vare samlede ved Midnatstid i

et Værelse i Versailles's Slot. Det var Kongen og hans Brud, Fader la Chaise, som afholdt Messen, Ærkebiskoppen af Paris, som foretog Vielsen, Louvois og Montchevreuil, der vare Vidner, og Bontemps, den første Kammertjener, som gjorde Tjeneste ved Alteret. Paul Scarrons Enke var bleven den virkelige, skjønt ikke anerkjendte Dronning af Frankrig. Hun var 49, Kongen 46 Aar gammel.

Hun skildres ved denne Tid paa følgende Maade af Damerne af St. Cyr: »Hendes Stemme var meget behagelig og hendes Manerer indtagende, hendes Øjne ildfulde og hendes Holdning fin og yndig. Det første Indtryk, hun gjorde, var imponerende gjennem et Slør af Strænghed; men Skyen svandt, naar hun talte og smilede.« Fénélon, en kræsen Dommer, siger, at hun var »Visdom talende gjennem Gratiernes Mund«, og hendes Ærkefjende St. Simon siger, at hun var »Ynden selv«. Hendes aandelige Evner have vi allerede til Dels omtalt: en dyb Selvagtelse, ikke et Spor af Forfængelighed, uovervindelig Taalmodighed, en kold og sikker Dømmekraft, der saae Personer og Ting ganske som de vare og, naar det behøvedes, var i Stand til rask og kraftig Handling. Hun var forsonlig og bar ikke Nag; alt i alt, var hun en kold, overvættes klog Natur med en forsigtig Selviskhed.

Hendes Brevvexling med hendes Broder er et Vidunder af kold verdslig Visdom. I de hundrede og lidt flere Breve til ham, som endnu findes, er der ikke en ædel Følelse. Næsten i hvert Brev opfordrer hun ham til at sikre sig et godt Udkomme i dette og Salighed i det andet Liv. Selv stræbte hun efter det samme: uden at være graadig eller havesyg hvilede hun ikke, førend hun havde stillet den gode Ejendom Maintenon imellem sig og Fattigdom, og ligeledes behandler hun Omsorgen for sin Sjæls Frelse som en klog Forsigtighed, hvilken kun et tankeløst Menneske kunde forsømme. Selvforglemmende Varme kjendte hun lige saa lidt som Sjæleangest eller Overspændthed. Det var

hendes Grundsætning ikke at strides med nogen og aldrig at prale. »Jeg har set hende,« siger St. Simon, »stadig vige sin Plads for fornemme Damer, høflig og mild som en Person, der ikke gjør Fordring, men dog imponerer.« Skriftens Ord, at »hvo sig selv fornedrer, skal ophøjes« havde hun lagt sig paa Hjærte ligesom den antike Frygt for Nemesis, der rammer den overmodige. Hun hører til de »glorieuses modestes«, som St. Beuve kalder dem med et uoversætteligt Udtryk. Denne Aandsretning kaster et blegt og graat Skjær over hendes Breve: aldrig synes hun at skrive ud af sit fulde Hjærte. I faa Ord og en ren Stil behandler hun den foreliggende Gjenstand; Varme og Hjærtelighed ere undertrykte, som om de vare Kjætteri.

Med sit klare Blik saae hun ogsaa denne sin egen Sindsbeskaffenhed og skriver saaledes til sin Skriftefader: »Jeg tænker ofte paa Gud og beder ham om at tage mig bort fra Hoffet, hvis jeg der ikke kan frelse min Sjæl; i øvrigt kjender jeg ikke mine Synder. Jeg har en Moral og gode Tilbøjeligheder, som bevirke, at jeg ikke gjør noget ondt. Jeg ønsker saa meget at behage og blive afholdt, at jeg er paa Vagt imod mine Lidenskaber; saaledes har jeg ingen Handlinger at bebrejde mig, men vel verdslige Bevæggrunde, Forfængelighed, Adspredthed, Frihed i mine Tanker og Domme og en Forsigtighed i Tale, som kun er grundet paa menneskelig Klogskab.« Disse Ytringer ere mærkelig oprigtige; men vi gjenfinde hendes sædvanlige kolde Selvbeherskelse; hendes Samvittighed blev ikke let foruroliget, og naar hun havde udført sine regelmæssige religiøse Øvelser og passet sit Regnskab, saae hun rolig paa Fremtiden.

Hvor stor en Indflydelse Madame de Maintenon udøvede efter sit Giftermaal med Kongen, har været meget omtvistet lige fra hendes til vor Tid. De, som havde mistet eller ikke opnaaet hendes Gunst, og som holdt sig skadesløse for deres aabenbare Smiger ved hemmelig Bagvaskelse, tilskreve

hende ethvert Uheld i Krig eller Politik. For St. Simon og den pfalziske Hertuginde af Orleans er hun det onde Princip i den franske Politik, en hemmelighedsfuld Skygge, som aldrig viser sig frit, men berører og fordærver enhver Ting. Hendes Beundrere erklære derimod, at hendes Indflydelse var magtløs undtagen til det gode. Det er ikke vanskeligt at forstaa disse modsatte Indtryk. Madame de Maintenons Indflydelse kunde let være paa én Gang meget stor og meget begrænset: stor i Uddeling af Naadesbevisninger og Forfremmelser og begrænset i den højere Politik. Kongens Vane at arbejde med sine Ministre i hendes Kabinet og hans lejlighedsvise Henvendelser til hende med det Spørgsmaal: »Hvad tænker Deres Grundighed om denne Sag?« fyldte Embedsjægernes Skare med den Overbevisning, at hendes Indflydelse var afgjørende, og at man maatte behage hende eller dø. Generaler, Ministre, ja Kongens Sønner ventede derfor i hendes Forgemak, indtil hun kunde modtage dem, og Damernes Kreds omkring hende var saa tæt, at hun næppe kunde trække Vejret. Paa den anden Side synes hun at have været ligegyldig for Politikken, og hun manglede fuldkommen den aandelige Dristighed og Fyrighed, som lede til at tage et kjækt Initiativ og spille et højt Spil i denne. Havde hun haft disse Egenskaber, vilde hun desuden ikke længe have vedblevet at være Ludvig den 14des Yndling.

Endog et mindre skarpt Øje end hendes vilde have erkjendt denne Mands Stivsindethed, hans sygelige Frygt for at blive ledet og hans Forfængelighed, der var saa ømtaalig, at ikke engang de længste og mest værdifulde Tjenester kunde undgaa at saare den. Hun kjendte Colberts, Louvois's og Montespans Skæbne og — for at hun ikke skulde nære Tvivl — nogle frygtsomme Forsøg, hun gjorde paa at faa direkte Indflydelse, mislykkedes. Hun skriver til en fortrolig Ven, Kardinal Noailles, Ærkebiskop af Paris: »Jeg vakte Misfornøjelse ved en Samtale om de

Arbejder, som nu ere i Værk, og det gjør mig ondt, at jeg uden Nytte har vakt Anstød. En anden Bygning her vil koste en hundrede Tusende Francs, og Marly vil snart blive et andet Versailles.« »Kongen tog ilde op, at den pavelige Nuntius henviste ham til mig. Jeg skulde være tilfreds med det Trælleliv, jeg fører, hvis jeg kunde gjøre noget godt; nu kan jeg kun klage over den Vending, Tingene have taget.« Man sammenholde dermed følgende Beretning af et Øjenvidne: »Jeg har set hende, naar hun var plaget, træt og ikke befandt sig vel, antage den mest smilende Mine og muntreste Tone, more Kongen ved tusende Opfindelser og underholde ham alene fire Timer i Træk. Naar han forlod hendes Værelse Klokken ti om Aftenen, kunde hun sige til mig med et Suk: »De kan tro, at jeg næsten er opslidt.« Dog er det vist, at hun havde en betydelig Indflydelse. Kongens Forkjærlighed for hende, som var saa stor, at han ikke kunde tilbringe et Kvarter i Hoffets Sværm uden at hviske hende noget i Øret, og deres uafbrudte Fortrolighed i 30 Aar maatte give hende Lejligheder nok til at bringe manges Vægtskaal til at stige eller falde ved at anbringe det rette Ord i rette Tid eller blot ved veltalende Tavshed. Den Indflydelse, som hun saaledes fik paa Valget af styrende Mænd, synes i det hele ikke at have været heldig. Derimod maa hun renses for den haarde Beskyldning, at hun skulde have bidraget til det nantiske Edikts Ophævelse og Huguenotternes Forfølgelse. Saa vidt hun vovede det, virkede hun netop i modsat Retning, saa at Kongen endog sagde til hende: »Jeg frygter, Madame, at Deres Ønske om, at jeg skal vise Mildhed mod Kalvinisterne, opstaar af en Levning af Sympathi for Deres fordums Religion.« Det maa siges til hendes Ære, at hun var langt fra den sædvanlige Lavhed hos Renegater, der ofte vise en beregnet Fanatisme mod deres tidligere Tro.

Man maa heller ikke tro, at Madame de Maintenons Tanker og Interesser i den Grad gik op i Hoffet, som

hendes Fjender have antaget. Hendes Hjærte var et andet Sted — i hendes Yndlingsstiftelse St. Cyr. Denne havde sin Oprindelse fra hendes Ønske om at formilde fattige adelige Kvinders Lod, en Stilling, hvis Nød hun selv bittert havde følt. Hun begyndte smaat paa andre Steder, men til sidst overtalte hun Kongen til at opføre den rummelige Bygning, som endnu findes i St. Cyr, og tilstaa den en aarlig Indtægt af 200,000 Francs. Den kunde optage 250 unge Piger, som fik en religiøs og praktisk Opdragelse, særlig Undervisning i kvindelige Haandarbejder, af 60 Nonner indtil deres 20de Aar; derefter en Medgift til et passende, af Kongen billiget Giftermaal eller en Plads i et Kloster, naar de syntes kaldede dertil. Al den Tid, Madame de Maintenon i de sidste 30 Aar af sit Liv kunde faa tilovers fra Hoffet, anvendte hun paa St. Cyr. Naar hun boede i Versailles, kom hun mindst hver anden Dag der hen og blev der fra Klokken 6 om Morgenen til Klokken 6 om Aftenen. Hun besøgte Klasserne og Tjenestelokalerne, saae til de syge og plejede dem ofte selv. Da hun havde bragt sin Stiftelse i Orden, fik hun Kongen til at besøge den. De unge Damer og deres foresatte modtoge ham højtidelig, og ved sin Indtrædelse i Haven blev han hilset med en Hymne, der begyndte saaledes:

Grand Dieu, sauvez le Roi!

Ikke alene Ordene, men ogsaa Melodien var den samme som i den engelske »God save the King«. Franskmændene gjøre Fordring paa Originaliteten og sige, at Händel, som besøgte St. Cyr 1721, førte Sangen med sig til England.

Snart blev St. Cyr ogsaa Skuepladsen for andre Fester. Madame de Maintenon lod de unge Piger spille nogle Stykker af Corneille og Racine, men fandt, at de »indeholdt farlige Lidenskaber for Ungdommen«, og opfordrede derfor Racine til at skrive et Stykke udtrykkelig for St. Cyr. I Følge denne Opfordring skrev han »Esther«. Han valgte de mest lovende Piger og lærte dem selv deres

Roller. Da alt var færdigt, indbød Madame de Maintenon Kongen. Han kom med et lille Følge og blev saa indtaget af Stykket og Spillet, at han ved Tilbagekomsten til Versailles ikke talte om andet. Hele Hoffet og snart hele Paris blev grebet af en fuldstændig Lidenskab for at se det nye Vidunder; Skuespillet blev nu en alvorlig Forretning i St. Cyr, og Biskopper, Ministre og Øvrighedspersoner kæmpede ivrig for at faa Del i et Privilegium, som syntes et Tegn paa kongelig Naade. Den største Glans blev udfoldet den 5te Februar 1689, da Ludvig tog sine kongelige Gjæster, Jakob den 2den og hans Dronning, med til Forestillingen. Der herskede altid den største Orden og Anstand, og Kongen selv tog Plads ved Døren, hvor han forblev, indtil alle de indbudne vare komne; derefter blev Døren lukket.

De unge Skuespillerinder vare imidlertid blevne saa ivrige, at Madame de Maintenon snart saae sig i Spidsen for en Trop livlige unge Damer, der vare forfængelige af al den Lykke, de gjorde, og kun tænkte paa at glimre ved Hoffet. Hun blev meget forskrækket over den verdslige Aand, hun selv havde fremkaldt, og var et Øjeblik nær ved at opgive hele sit Foretagende. Med Tid og Taalmodighed bevirkede hun imidlertid en fuldstændig Reform; men næppe var denne gjennemført, før en ny Fare truede fra den modsatte Side. En sygelig Mysticisme, indført af Madame Guyon og udbredt af Fénélon og Madame de la Maisonfort, fyldte St. Cyr med et Kjætteri, som vakte megen Larm i den orthodoxe Verden. Forfatteren af Télémaque faldt i Unaade, og den indtagende, men noget hysteriske La Maisonfort tillige med to andre Damer fjærnedes fra St. Cyr. Derefter kunde Madame de Maintenon endelig nyde den fulde Tilfredsstillelse af sit Kloster. Hun søgte der Ro og Hvile efter Hoffets besværlige Etikette og fandt Behag i at kræve Medlidenhed for »det Offer, hun bragte ved sit verdslige Liv.«

Saa vel Madam de Maintenon som Kongen knyttede

store Forhaabninger til St. Cyr som en Skole for Fromhed og Sædelighed, der skulde virke paa hele Frankrig. Jo ældre og mere alvorlig religiøs Ludvig blev, desto mere fandt han Behag i Stedet. Ofte udstrakte han om Eftermiddagen sin Spaseretur til St. Cyr og deltog i Gudstjenesten i dets Kapel. En af disse Aftener var der forberedt ham en Overraskelse. Det var den 25de Maj 1704 efter en mild Foraarsdag, da Haven var i sin fulde Skjønhed. Ludvig fandt alle de unge Damer dansende og syngende med Blomster i Haaret; til sidst sang de en Hymne til hans Ære. Det var en idyllisk Scene, men den mindede noget om Operaen, og for at nyde den til fulde, maatte man glemme Frankrigs daværende Tilstand.

Befolkningen var aftaget over hele Landet, store Stæder som Tours og Troyes havde mistet to Tredjedele af deres Indbyggere. Handel og Industri vare sunkne i et lignende Forhold siden Colberts lykkelige Dage. Ikke blot de forfulgte Huguenotter, men ogsaa andre Kapitalister vare vandrede ud for at undgaa de utaalelige Skatter. Bønderne vare næsten sunkne ned til vilde. Madame de Maintenon kjendte den almindelige Elendighed fra sin egen Ejendoms Tilstand. Hun skrev til sin Forvalter: »Giv lidt for at kunne give til mange. En god Kjødsuppe vil give Næring for et Døgn. Prøv, om Ærter, Bønner, Mælk og Bygmel eller noget andet kan træde i Steden for Brød, som er saa dyrt.« Værre endnu vare de Tegn paa Mistillid og Had, som mødte hende paa hendes Vej, Tegn, hvis Betydning ikke kunde være saa tydelig for hende som for os, der kjende Revolutionen. Daglig modtog hun Breve, der spurgte, om hun ikke var træt af at suge de fattiges Blod. Paa en af hendes Rejser til St. Cyr med hendes Vogn fuld af Fødemidler, Klæder og Penge, som hun uddelte til den forsultne Mængde, blev et halvdødt Barn kastet ind i Vognen til hende. »Hungersnøden,« skriver hun, »har bragt Folket i en saadan Gjæring, at man snart ikke kan gaa ud

med Sikkerhed. Det er kommet til en saadan Yderlighed, at jeg kun haaber paa Guds Mellemkomst.«

Det var en stor Prøvelse for Madame de Maintenon, at Kongens Omvendelse til et moralsk Liv næsten faldt sammen med Begyndelsen af de Ulykker, som opfyldte den sidste Halvdel af hans Regering. At en tøjlesløs Fyrste vilde blive straffet af Gud, syntes hende lige saa klart som, at en kysk og from Fyrste fortjente guddommelig Løn; men ingen af Delene gik i Opfyldelse. Hun tvivlede dog ikke om, at Gud til sidst vilde blive rørt af Kongens Fromhed og de Bønner, hendes unge Damer i St. Cyr opsendte for ham. Hver Gang man ventede et Slag i den ulykkelige spanske Arvefølgekrig, søgte hun selv og hendes unge Flok at bevæge Himlen ved deres Bønner. Et Sted skriver hun: »Guds Raad ere uransagelige. Tre kristelige Konger (d. v. s. Ludvig, den engelske Prætendent Jakob den 3dje og Filip den 5te af Spanien) synes at blive ladte i Stikken, medens Kjætteri og Uretfærdighed sejrer. Lad os haabe, at det ikke varer længe.« Den fordum saa straalende Konge bevægede sig som et Spøgelse, der søger Hvile, i Versailles's sørgelige Pragt. Som han havde baaret sine Ulykker med Værdighed, gik han ogsaa Døden modig i Møde. »Jeg troede,« sagde han til Madame de Maintenon, »at det havde været vanskeligere at dø.« Alderens Kulde stivnede dem begge; han var 77, hun 80 Aar gammel. Der er blevet fortalt meget af tvivlsom Sandhed om, at hun forlod ham i hans sidste Dage. Vistnok tog hun til St. Cyr den 28de Avgust 1715, d. e. to Dage førend han døde; men han havde da mistet sin Bevidsthed, og ingen troede, at han vilde leve op igjen. Da han gjorde det, var hun strax ved hans Side. »De maa have megen Sjælsstyrke,« sagde han til hende, »siden De kan være til Stede ved et saadant Skue.« Nogle Dage før havde de sagt hverandre Farvel i Udtryk, som vise sand Hengivenhed.

Madame de Maintenon levede 4 Aar i St. Cyr efter

Ludvig den 14des Død. Hun modtog talrige Ytringer af Sympathi fra de fornemste Personer ved Hoffet, og Hertugregenten stadfæstede ikke blot hendes beskedne Pension paa 48,000 Francs om Aaret (Madame de Montespan havde tabt 15 Gange saa stor en Sum paa et eneste Kort); men han erklærede ogsaa til hendes Bagtalere: »Hun gjorde enhver saa meget godt, som hun kunde, og gjorde aldrig noget Menneske Fortræd.«

S. B. Thrige.

Livet ved Hove i Middelalderens Midte.

VIII.

Turneringer.

Medens Buhurt, som vi oven for saae,*) var en aldeles farefri Paradeøvelse, gjælder dette ingenlunde om Turneringer; den kæmpende sætter her altid sit Liv paa Spil. Selv om man ogsaa kæmpede med stumpe Vaaben, kunde man godt i Turneringens Hede faa haarde Stød; dette skadede nu vel ikke, da den ramte i det højeste fik nogle Buler eller blaa Pletter; men værre var det, naar man i sin Iver greb en skarp Lanse i Steden for en stump. Ogsaa Faldet fra Hesten kunde meget vel koste mangen Deltager Livet, og andre kvaltes af Heden og Støvet. Vi skulle blot nævne et Par faa Exempler, som tydeligere illustrere vor Fremstilling. Ved Aar 1175 fortæller Chronicon Montis Sereni: »Grev Konrad, Søn af Markgreve Didrik af Lausitz, blev dødelig saaret ved et Lansestød under en Vaabenøvelse, som man sædvanlig kalder Turnering. Dette fordærvelige Spil har vundet saa stort Indpas hos os, at i Aarets Løb skulle ikke mindre end sexten Riddere have fundet deres Død paa denne Vis, hvorfor Ærkebiskop Wichmann bandlyste dem, som deltoge heri.« I 1234 blev Grev Florencius

---

*) Se p. 159—60.

af Holland, en udmærket Turneringshelt, kastet af Hesten og traadt ihjel under Tumulten; han erholdt ingen kirkelig Begravelse, men nedgroves i en Lund og fik her et Gravmæle. Fire Aar senere blev hans Broder dødelig saaret i en Turnering. Under en Turnering i Neuss 1241 kvaltes hundrede Riddere af Heden og Støvet. I 1279 omkom Grev Vilhelm af Dampierre i Turneringen ved Trazignies; i samme Aar kvaltes Grev Lantfried af Landsberg under en Turnering i Strassburg; tredive Aar tidligere, selv samme Dag og ligeledes i Strassburg, blev hans Fader dræbt under Turneringen af Grev Konrad af Freiburg. Under Rigsdagen 1290 i Nürnberg turnerede Hertugen af Bayerns Søn med Herren af Hohenlohe og blev dødelig saaret i Halsen, da hans Medkæmper ved en Fejltagelse havde grebet en skarp Lanse.

Altsaa ganske uden Fare var Kampen visselig ikke; men heller ikke Indsatsen var ringe. Det er vel ikke rimeligt, at de tyske Fyrster efter Richard Løvehjærtes Exempel have skaffet sig en Indtægtskilde gjennem Turneringerne; men den Ridder, som deltog i Kampen, satte sin Hest, sin Rustning og øvrige Vaaben paa Spil og maatte derhos betale ikke ringe Løspenge for at fri sin Person — alt naturligvis saafremt han tabte Dysten; han kunde saaledes let blive fuldstændig ruineret.

Ved denne Lejlighed kunne vi maaske tillade os at dvæle en Smule ved nogle Ridderes Æventyrfarter, der staa i en vis Forbindelse med de regelbundne Kamplege. Ulrich af Lichtenstein, denne naragtige Minnesanger, vi gjentagne Gange have nævnt i det foregaaende, udfordrer saaledes i et Brev alle Riddere, som under hans Rejse fra Venezia til Bøhmen ville maale sig med ham, lover enhver, der bryder et Spær mod ham, en Guldring til hans Elskerinde, fremdeles den, der besejrer ham, de Gangere, han fører med sig, og forlanger for det Tilfælde, at han selv bliver Sejrherre, kun at den besejrede skal bukke sig mod de fire Verdenshjørner til Ære for Lichtensteins Hjærtens Dame.

Hvorledes han nu, klædt som Fru Venus i et hvidt Klædemon og med flagrende Haarpiske, bryder op den 25de April 1227 og indtil den 23de Maj havde brudt 307 Lanser og uddelt 271 Ringe, fortæller han os selv i sin Frauendienst. Hvor naragtigt Ulrichs Tog nu end forekommer os, læse vi dog i Joh. Rothes Cronicon Thuringiæ et Sidestykke hertil, og det alt fra Aaret forud. Ridder Waltman von Setilstete drager ud i Følge med en pyntelig Jomfru paa en prægtig Ganger, samt førende med sig en Spurvehøg og en Støver; han har forud bekjendt, at han indtil sin Tilbagekomst til Eisenach er beredt til at kæmpe mod enhver; den, der støder ham ned, skal have Jomfruen, Gangeren, Spurvehøgen, Hunden og hans Harnisk, dog Jomfruen maa kunne løse sig ud mod en Ring af en Gyldens Værd; enhver, hvem han besejrer, skal give ham og Jomfruen en Ring af samme Værdi. Da hun vender tilbage til Eisenach, har hun saa mange Ringe, at hun kan forære bort til alle Hoffets Damer og Terner. Endnu æventyrligere er den Turnering, Moris af Craon foranstalter. For at yde Grevinden af Beaumont et ganske nyt Skuespil lader han bygge et Skib, beslaar det vel paa forreste og bageste Bov, hvor det hvilte paa Hjul, og behænger det rundt omkring med Skarlagensklæde. Roret bindes fast, Messingankere og Silketov mangle ikke, og fra Masten vajer Ridderens Banner, lig et Sejl. Efter at man endnu har anskaffet sig et Forraad af Lanser, spændes Hestene for, som skjules under Skarlagensklæderne, og saaledes kjører Ridderen gjennem Frankrig til Slottet Beaumont; her fejrer han med samt sine Ledsagere en Turnering mod Ridderne i Slottet og forærer sluttelig Skibet med alt Tilbehør til Landevejens Børn og alle og enhver, som bede ham om en Gave. Endelig fortælle Romanerne ofte, at Ridderen udsætter sin Pris, sædvanligvis en Spurvehøg for enhver, der bestrider hans Dames uforlignelige Skjønhed og kan besejre ham i Kampen.

Alt dette er imidlertid dog kun ridderlig Daad og kun Forspil til den egentlige Turnering.

Saa snart en Fyrste eller rig Ridder har besluttet at foranstalte en Turnering, udsender han Indbydelser eller lader udgaa Bud, som skulle udraabe det overalt. Som det synes, forkyndte man med det samme, hvad Prisen var; nogen meget værdifuld Gjenstand var den i Regelen ikke, sædvanlig en Spurvehøg eller et Par Vindspillere; undertiden faar Sejrherren ogsaa Løfte om en Krans, et Bælte og en Taske, han skal modtage af Dronningens Haand, eller han faar Udsigt til at kysse firsindstyve Piger. Prisen hedder »Âventiure.«

Paa Prisens Værd laa der i det hele slet ingen Vægt; den Mand, som blev erklæret værdig til Prisen, havde nok i Æren. Han kunde gjøre Regning paa, at hans Lensherre vilde tage Hensyn til ham; han havde den Tilfredsstillelse at vække Damernes Beundring, at kunne stemme sin sky elskede lidt venligere, ja han turde maaske endog haabe at finde sig en Hustru blandt de unge Arvinger.

Den Turnering, hvor man kæmpede om en rig Arvings Haand, havde naturligvis størst Tillokkelse for de unge, fattige Riddere. Om slige Turneringer imidlertid virkelig have fundet Sted, er vel meget tvivlsomt. Hos Historieskriverne findes der intet herom; men hos Digterne er det et hyppigt Motiv at skildre, hvorledes Faderen eller Formynderen udsætter Arvingens Haand som Sejrspris for saaledes at sikre Datteren eller Myndlingen en Husbond, der i Nødsfald selv med Vaaben kan forsvare sin Hustrus Arvelande.

Før Festens Begyndelse fastsættes i Regelen ogsaa Betingelserne for Kampen, blandt andet særlig Løsepengene for den uheldige Kæmper. Allerede en god Turneringshest og en fuldstændig Rustning repræsenterede i og for sig en betydelig Kapital, og naar man ikke turde forlade sig paa Modstanderens Ædelmodighed eller deltog i Festen i en

Fyrstes Følge og saaledes var sikker paa, at Herren vilde betale de mulige Løsepenge, maatte man være belavet paa at lide et betydeligt Tab; man risikerede saaledes ikke blot sit Liv, men ogsaa en Del af sin Formue, og Deltagelsen i Turneringer blev et fuldstændigt Brøderhverv for kraftige unge Mænd, yngre Sønner af en god Familie; det er Middelalderens sande Lykkeriddere.

Var nu Turneringen behørig bekjendtgjort, forsøgte de kamplystne Riddere deres Vaaben og Klæder og rustede sig paa det bedste; de gamle Herrer kunde heller ikke nægte sig at komme der hen for i det mindste som Tilskuere at anstille Sammenligninger mellem egne Bedrifter og Ungdommens Præstationer. Ja mangen Olding blev atter ung ved Synet af Festskuespillet og vovede endnu engang at bryde en Lanse. Saaledes fortæller Wiener-Prædikemunkenes Annaler: »1280. Blandt andet er at melde, at i dette Aar tildrog sig en mærkværdig Begivenhed. Den mer end firsindstyve Aar gamle Riddersmand Otto von Haslau turnerede med sit Barnebarnsbarn, der samme Dag blev omgjordet med Sværdet af Kong Rudolf.« Særlig Tillokkelse havde endelig Turneringen for Damerne, der ledsagede deres Fædre, Ægtemænd og Brødre og først gave Festen dens rette Glans. At de fik deres bedste Klæder, deres skjønneste Smykker frem, pakkede dem godt ind og tog dem med for at fejre den sjældne Højtidelighed, er ganske naturligt. De glædede sig ikke blot til den Fylde af Fornøjelser, det brogede Selskab og de mange Festligheder; man turde haabe at knytte nye Bekjendtskaber, at indlede eller videre forfølge Kjærlighedsintriger, at hilse sin Elsker som kronet Sejrherre, ja maaske at indgaa en Forbindelse for hele Livet. Her turde man altsaa ikke spare paa Toilettet; det gjaldt om at besejre mange Rivalinder ved sin Skjønhed og yndefulde Fremtræden. De kostbareste Tøjer bleve altsaa udvalgte, nye Klæder forfærdigede, gamle ud-

bedrede, Smykkeskrinene mønstrede, hele Toiletbehøret gjort i Stand.

Naar nu den festlige Dag nærmede sig, ilede alle, hvem det var forundt at deltage i Skuespillet, til det fastsatte Mødested. Ridderne ankom med Hustruer og Døtre og ledsagede af et talrigt Tjenerskab, som passede paa Lastdyrene og Bagagen, de unge Krigere, der vilde kæmpe om Ære og Fordel, strømmede med deres Væbnere til fra alle Kanter. Paa Rejsen traf Flokkene sammen, hilsede og stiftede Bekjendtskab med hverandre og rede saaledes i stadig voxende Skarer til Staden, i hvis Nærhed Turneringen skulde afholdes. Mangen Fyrste kom med et stateligt Følge; ved Turneringen 1175 mellem Soissons og Braine havde Greven af Hennegau saaledes 200 Riddere og 1200 Fodfolk med sig, ved en tidligere Turnering i Trazignies endog 3000 Mand, medens hans Modstander Hertug Gotfred af Louvain (Löwen) har hele 30,000 væbnede Folk.

Før Indtoget ordne Skarerne sig, og saa snart man kommer i Nærheden af Staden, forkynde Udraaberne de Herrers Navne og Ros, hvis Indtog forestaar. Disse Udraabere eller »Krîer« ere Landstrygere, som ogsaa have indfundet sig til Festen, hilse Ridderne med deres Tilraab og udbrede hans Ros; de faa derfor ogsaa rige Foræringer ved deres Afsked; thi de kom̃e vide omkring i Verden, have set meget og kunne ved deres Skildringer og Beretninger gjøre stor Nytte, men ogsaa Skade, hvis de ere utilfredse. Disse Udraabere svare altsaa til Herolderne, kun at de frivillig tilbyde deres Tjeneste i Haab om god Belønning; de have de største Erfaringer i Turneringssager, og af deres Kredse udvikler sig senere den saa højt priste Heroldkunst.

I Reinfried af Brunsvig skildres, hvorledes Helten holder sit Indtog i Liniôn, hvor en Turnering skal finde Sted; først komme hundrede Skjolddragere, ordnede to og to, derpaa hundrede Adelspager, hver med sin Spurvehøg

paa Haanden, derpaa følger Musikken, hundrede Riddere, ligeledes parvis og endelig Herren selv.

Til Fyrsterne og Herrerne var der beredt Kvarter i Staden selv; den, som ikke kunde finde Husly her, opslog sit Telt eller sin Hytte paa Marken. Stormændenes Bannere, Riddernes Skjolde bleve plantede og ophængte foran deres blomstersmykkede Boliger; Marskalkerne havde deres Nød med at tilfredsstille Gjæsternes Opfordringer; thi det var deres Sag at skaffe Kvarter til alle; de fremmede Trosknægte krævede Foder til deres Heste, Spise og Drikke til sig selv og deres Herrer. I Staden og Omegnen vrimlede det af Gjæster og Landevejens frie Børn af enhver Art. Venner opsøgte og hilste hverandre, ja selv om Natten kunde man næppe finde Hvile; den urolige Kamplyst lod ikke Ridderen finde Ro, Bekjendte havde saa meget at fortælle, nogle Forberedelser skulde vel ogsaa endnu træffes til Festdagene, og saaledes slukkedes Voxlysene i de færreste Huse, medens Gaderne vare ganske lyse af Lygterne for de mange Gjæster, som endnu færdedes saa sent ude.

Sædvanligvis kunde Ridderne ikke afvente selve Turneringsdagen, men søgte allerede forud at maale hverandres Kræfter og Behændighed, og Tilskuerne slutte en Kreds, hvor Kampen nu udfægtes. Ved disse saakaldte Dystløb, »Tjost«, bruger man udelukkende Lansen uden den skarpe Spids og kun forsynet med en flad, noget takket Plade. Hest og Rytter vare pansrede, sprængte frem i strakt Galop og med slappe Tøjler. Ramte man Modstanderen rigtig med sit Spær, blev han enten løftet af Sadelen, eller Lansen splintredes ved en god Parade med Skjoldet, og Stykkerne fløj omkring; at fejle eller failieren, det vil sige ikke ramme sin Modstander, gjaldt for et stort Bevis paa Ubehændighed. Der opregnes 5 forskjellige Stød. »Puneiz« er den sædvanlige Form, Kæmperne ride tæt forbi hinanden og opbruge deres Lanser. Ved »Hurten« søger man at bringe sin Modstander til Fald, derved at man ikke

alene rammer ham med Lansen, men ogsaa lader Hestene tørne sammen. »Z'entmuoten« er at undvige Modstanderens Stød; man søger at indrette det saa, at han fejler, at hans Lanse enten ikke rammer, glider af mod Skjoldet eller slaas til Side, og Kunsten bestaar nu deri, at man selv ved Stødet løfter sin Modstander af Sadelen. »Triviers« betyder Stødet fra Siden; medens den ene Ridder sprænger lige løs paa den anden, kaster denne sin Hest omkring og griber Modstanderen i Flanken. »Diu Volge« er en Manøvre, som kræver endnu større Færdighed: de tvende Kæmpere ride i strakt Løb mod hverandre; den ene forstaar at indrette det saaledes, at hans Modpart forfejler sit Maal, og selv rammer han med Vilje ikke, men saa snart Modstanderen er faren forbi, vender den dygtige og erfarne Turneringshelt sin Hest — og der udkræves visselig stor Færdighed til saaledes pludselig at standse og kaste Hesten om —, hvorpaa han han søger at ramme Modparten bag fra.

Sædvanligvis nævnes endnu Stødet under Hagen og mellem de fire Nagler. Det første ramte Modparten lige i Struben, rev i bedste Tilfælde Hjælmen af Hovedet paa ham, men bedøvede ham i hvert Fald saaledes, at han tabte Holdet i Sadelen og blev slynget baglængs til Jorden, et Fald, der meget let kunde koste ham Livet. Ved Stødet mellem de fire Nagler forstaas rimeligvis Stødet mod Skjoldbuklen; ramtes denne, splintredes Lansen og gjennemborede ikke Skjoldet, men bibragte dog Modstanderen en frygtelig Rystelse, som godt kunde løfte ham af Sadelen, naar han ikke holdt Fødderne fast om Hesten; muligvis valgte man kun Skjoldbuklen som et almindeligt Sigtepunkt og anbragte Stødet under samme, hvor Skjoldet var mere svagt, hvor Haanden var, som holdt Skjoldremmen og let paa denne Maade kunde blive saaret. Endelig omtales ogsaa Stødet for Brystet.

Naturligvis kunde alle disse Stød kun blive virksomme, naar Ridderen holdt sin Lanse fast; han trykkede den mellem Armen og Kroppen eller satte den mod Laaret, Skjoldet pressede man mod Brystet. Hvor voldsom Sammentørningen var, kan man forstaa deraf, at Hestene ofte næsten styrtede, i det mindste stejlede højt i Vejret. Havde begge Ridderne ridderlig opbrugt deres Spær, lode de sig række nye og forsøgte atter og atter at bringe hverandre til Fald eller modtage Udfordringer af andre, og Legen begyndte da paa ny. Saa snart Spærene vare brudte, raabte Kæmperne: »Sperâ hêrre, sperâ sper« og lode Væbnerne bringe sig nye. Hver Ridder medtog derfor til Turneringen et Forraad af Lanser, som Væbnerne maatte bære eller som bleve transporterede paa en Vogn. Ogsaa den Herre, som havde foranstaltet Turneringen, sørgede for Lanserne; men disse kunde naturligvis ikke være bemalede med Ridderens Vaabenfarve. En dygtig Ridder kunde, som sagt, forbruge en god Mængde Træspær paa en hel Dag, og man kaldte en slig Mand en »Skovødelægger«.

Undertiden kunde Turneringen opløse sig i en hel Række af slige Dystløb; men i Regelen indskrænkede dette Forspil sig til Eftermiddagen før den egentlige Turneringsdag; naar Aftenen kom, gave Trommer og Basuner Signalet til Legenes Ophør.

Og nu gjaldt det om at træffe Forberedelser til den virkelige Turnering; mangen Ridder var allerede ude af Stand til at deltage i samme, var saa haardt kvæstet, at han ikke den næste Dag atter kunde vise sig paa Kamppladsen; ja det kunde endog hændes, at Turneringen overhovedet slet ikke kunde finde Sted, Ridderne vare alt for udmattede og medtagne af Dystløbene.

Turneringen adskiller sig fra Dystløbet derved, at her ikke kæmpes Mand mod Mand, men Skare mod Skare; den er et Billede paa et virkeligt Ridderslag, og medens

det ved Dystløbet var forbudt at yde en af Kæmperne Bistand, kunde ved Turneringen Vennen hjælpe sin Ven, give ham en anden Hest o. s. v. Man kæmpede fremdeles ikke blot med Lanser; men for virkelig at besejre sin Modstander og gjøre ham til Fange, trækker man, naar Lanserne ere opbrugte, Sværdene, som dog naturligvis maa være sløve, saa de ikke kunne give Saar, men vel bibringe smertelige Hug. For øvrigt var Sværdkampen kun brugelig i Frankrig; i Tyskland og England betjente man sig af en ufarlig Prygel eller Knippel, som kunde bibringe ordentlige Slag.

Festens Dag begynder med en højtidelig Messe; fromme Riddere have allerede om Morgenen, medens de stod op, holdt deres Bønner og paakaldte Guds Bistand. Derpaa forsamlede hele Ridderskaren sig, og man begyndte at dele begge Partier, som skulde kæmpe mod hinanden; det kom nærmest an paa, at der paa hver Side kæmpede lige mange og lige dygtige Riddere; men dette iagttoges dog ingenlunde altid med Upartiskhed. I Regelen holdt Landsmænd sammen. Fra Deltagelsen vare udelukkede Soldater, som ikke vare adelsbaarne, og unge Væbnere, som ikke havde faaet Ridderslaget; i deres Iver for at tjene deres Herrer kunde de vel føle sig fristede til at slaa et Slag med; men under Straffen at miste Haanden var det dem strængt forbudt at deltage i Kamplegene.

En Høvedsmand overtog nu Kommandoen over enhver af Skarerne, undertiden havde man tvende Anførere.

Man nød derpaa en lille Frokost for ikke at møde ganske fastende paa Kamppladsen, men man ansaa det for skadeligt at underkaste sig Dagens Anstrængelse med en fuld Mave; et Par stegte Høns pr. Mand ansaas for tilstrækkelig.

Nu raabte Udraaberne og Herolderne til Vaaben, og Ridderne iførte sig Rustningerne og garderede sig aldeles, som der var Tale om et alvorligt Feltslag; et Par Puder

extra kunde ikke skade, thi om slemme Saar alt i alt dog ikke forefaldt hyppig, gaves der desto flere haarde og smertelige Hug. Over Harnisket trak man sin Vaabenkjortel, og den, der havde Raad, havde ladet samme forfærdige af kostbart Silke og kante med Sobel og Hermelin, den mere fattige maatte nøjes med en ny Kjole af simpelt Stof; derpaa anlagde man de Prydelser, den elskede havde skjænket, de Slør, Ærmer o. s. v., hvorom vi alt tidligere (se Side 69) have talt.

Turneringspladsen var imidlertid gjort i Stand; det var en aaben, jævn Mark, som ikke lagde Hindringer i Vejen for Ridderskarernes Bevægelser. Sædvanlig laa den i Stadens umiddelbare Nærhed, og nu begave Tilskuerne, fremfor alt de tilstedeværende Damer, sig op paa Borgmurene eller Tinderne, toge Plads ved Paladsets Vinduer eller et af Taarnene og kunde saaledes bekvemt følge hele Skuet. Laa Kamppladsen længere fra Staden, byggede man ogsaa særlige Tribuner for de fornemme Gjæster; for at holde Tilskuerne tilbage er Kamppladsen omgiven med Skranker.

Saa snart Damerne havde taget Plads, begyndte Musikken, og lidt efter lidt droge Ridderne, ledsagede af deres Væbnere ind paa Turneringspladsen; Væbnerne raabe: »Plads der«, og Udraaberne hilse berømte Kæmpere med lydelige Raab; enhver Ridder indtager nu sin Plads i sin Skare, Kommandørerne formane i en Tiltale enhver at gjøre sin Skyldighed, Tilskuerne vises bort fra Kamppladsen, og nu begyndte det haarde Arbejde.

Trompeterne lyde, Trommerne hvirvle, Herolderne raabe, hver Ridder udstøder sit Feltraab, og saaledes storme de løs paa hverandre; mangen Elsker mindes sin elskede, Væbnerne opmuntre deres Herrer: »Dringâ; ritter, dringe«, kort »enhver anstrænger sig for at gjøre Larm (cascun de faire bruit se painne)«, som Johan de Condé betegnende siger. Larmen overtoner de saaredes Skrig og deres Stønnen,

som ere styrtede og trampes af Hestene; den træder i Steden for Kanontordenens og Geværildens Knitren, som i Nutidens Slag overtoner den enkeltes Jammer. De harniskklædte Mænd styrte i fuld Karrière løs paa hverandre; Lanserne splintres, her er en Mand bleven strakt til Jorden, Sejrherrens Væbnere føre hans Ganger bort; han kan være glad, hvis han ikke selv oven i Kjøbet bliver traadt under Hestenes Hove og haardt saaret.

God Skik forbød, at mange angrebe en enkelt; der skulde kæmpes Mand mod Mand; det ansaas ogsaa for passende, naar man havde løftet sin Modstander af Sadelen, selv at stige ned at kæmpe videre til Fods; saakaldte »Sohug« (Skrædderhug) vare allerede den Gang foragtede.

Sejrherrernes Væbnere lagde, som sagt, Beslag paa de ledige Heste. Den, der gik ud paa sin Fordel, beholdt dem naturligvis og lod dem tilbageløse; men det blev anset for yderst fint, naar Sejrherren udleverede dem uden Løsningssum eller overlod dem til Udraaberne, som højt forkyndte Riddernes »Mildhed«, det vil sige Gavmildhed; netop ved slig en Lejlighed maa man vise sig splendid; men den, der nu ikke var saa fornem, at han strax kunde give sin Gevinst bort, lod sit Bytte bringe i Sikkerhed og sine Folk bortføre sine Fanger, for at ikke Modpartiet skulde faa Lejlighed til atter at befri dem. Naar en Ridder havde gjort en særlig god Fangst, æredes han ved Mængdens Tilraab og opflammedes til nye Heltebedrifter; erfarne Ridderne spare i Sværdkampen deres Kræfter for at kunne føre det afgjørende Slag, naar deres Modstander er udmattet.

Det var en hel Tummel, og mangen Herre var ved Støv, Hede og Udmattelse for en Stund ude af Stand til at kæmpe videre; det gik da godt an at trække sig lidt ud af Vrimlen og puste ud; han tog Hjælmen af, lod Hjælmhætten løsne og var nu igjen i Stand til at aande frit; men saa snart

han havde samlet friske Kræfter, ilede han tilbage til Fægtningen, især naar han saae, at hans Parti var det svagere.

Saaledes bølgede Kampen frem og tilbage; mangt et Spær brydes endnu til den elskedes Ære; men endelig kommer Aftenen, Mørket bryder frem, og Ridderne rømme Kamppladsen. Mangen Turnering varer kun en Dag, andre fortsættes flere Dage i Træk; men at den begunstigede Ridder endnu kæmper ved Skinnet af en Kjærte, som den udkaarede Dame lader tænde paa sit Taarn, er naturligvis kun en Digterfantasi.

Der bliver blæst Signal til at indstille Kampen, eller Herolderne byde Ridderne nu at rømme Kamppladsen, og alle trave tilbage til deres Boliger, hvor et Bad staar beredt til at kvæge og rense dem for Støv og Sved; de saarede lade sig forbinde og deres Buler salve; thi de fleste vare slaaede brune og blaa, selv om de vare sluppne for blodige Saar; men andre vare ogsaa komne slemmere afsted, havde brækket Armene og ellers blevne saarede, og beholdt nu Arrene heraf hele deres Levetid. Der blev udsendt Folk for at opsøge de haardt saarede, som selv ikke evnede at gaa eller ride mere, for af opsamle de døde og transportere dem bort. Hvad der endnu var bleven liggende paa Marken af Vaaben, Pjalter af Klædninger, Sadeltøj og Lansestumper tilhørte Udraaberne og Landevejens Børn.

Undertiden blev Sejrherren proklameret strax efter Turneringens Afslutning; men ved mangen Turnering gaves der slet ingen Pris. I den store Turnering 1224 ved Friesach, som skildres af Ulrich von Lichtenstein, og hvor 700 Riddere kæmpe mod hverandre, fortælle Digteren os ikke, hvem der særlig har udmærket sig, ja han, Damernes Ridder, taler ikke engang om de hulde Tilskuersker, kort sagt, her er ene og alene Tale om en militær Øvelse. Efter hans Beretning ere Deltagerne dødstrætte og gaa strax efter Badet til Hvile. Faa Mænd vilde sikkert efter en regelret Turnering have været i Stand til at deltage i

Festligheder paa Slottet, og navnlig trængte da de til Søvn, som den næste Dag igjen maatte møde paa Kamppladsen og kæmpe for Sejrsprisen. Ved mangen Turnering raadslaa Herrer og Damer om at udpege Sejrherren, hvem derpaa Heroldernes Konge overrækker Sejrsprisen, eller Ridderne uddele selv den udsatte Pris; at den er bleven uddelt af Damernes Haand, finder man kun hist og her en Antydning til.

Den lykkelige Sejrherre beundres og misundes af alle; hans Ry spredes over det hele Land, og hvis hans Hjærtens Dame hidtil havde været lidt kold, kunde hun nu ikke mere nægte ham, den hæderkronede Helt, sin Gunst; saaledes skildre i det mindste Romanerne Forholdet. Glad over sit Held giver Ridderen bort med rund Haand, bortforærer de erobrede Heste og søgte ved sin Gavmildhed især at vinde Herolderne, da disse kunde forkynde hans Ros overalt ved alle de Turneringer, de besøge.

De besejrede vare næppe i saa godt Lune; de blive ikke blot ikke roste eller priste, men have oven i Kjøbet lidt svære Tab; ved Friesacher-Turneringen vare saaledes mange Riddere blevne fangne, og hundrede og halvtreds havde mistet deres Heste. Her maatte nu skaffes Løsepenge, og den, der ikke havde rede Penge hos sig, maatte laane af Jøderne mod Pant.

Med Turneringen ere ogsaa forbundne alle Slags Lystigheder. Allerede ved Tilsigelsen blev der bekjendtgjort, at der vilde blive foranstaltet Lege af enhver Art, Vaabenøvelser og selskabelige Underholdninger, at der var Udsigt til musikalske Underholdninger, og at Gjæsterne endelig vilde finde et Marked med alle Haande Kostbarheder.

Saaledes have altsaa Kjøbmændene opslaaet deres Boder, Sangere, Musikanter, Jonglører, Linjedansere og andre lignende Kunstnere, Tiggere, kort sagt alle Landevejens frie Børn have givet Møde og skaffe det lidet forvænte Selskab mangen Adspredelse. Var det allerede i og for sig

tiltrækkende at følge en Slægtning eller Ven under Turneringens vexlende Skæbne, og indlededes mangen Kjærlighedsintrige eller fandt sin Afslutning ved slig Lejlighed, frembød en slig Fest særlig den Behagelighed, at hele det gode Selskab fra Nabolaget, til Dels endog langt borte fra, her indfandt sig. Man hilste paa gode Venner, stiftede nye Bekjendtskaber, glædede sig over Skuespillene, indkjøbte Forraad og vendte derpaa, beriget med et smukt Minde, tilbage til sit ensomme Slot for paa ny at tage fat paa sit vante, ensformige Liv.

Dog ogsaa disse Hoffester, hvor dog navnlig Ridderligheden og de forfinede Sæder ret skulde gjøre sig gjældende, bleve under Ridderstandens tiltagende Forvildelse henimod det trettende Aarhundredes Slutning en særlig Tumleplads for Raaheden og de uslebne Sæder. Forgjæves klage Digterne; ogsaa her er den gode, gamle Tid forbi.

IX.

Fejder. — Gudsfred. — Rovriddere. — Den retslige Tvekamp. — Tvekamp mellem Mand og Kvinde. — Andre Arter af Gudsdomme. — Tortur og Dødsstraffe.

Den ved Turneringerne indvundne Erfaring søgte man nu at drage Fordel af; i hine urolige Tider manglede der vistnok yderst sjælden en Lejlighed til at deltage i et Krigstog, og herskede der virkelig engang Ro i Hjemmet, gaves der i alle Tilfælde Krige i Frankrig, Italien eller et andet Land, og en dygtig Ridder blev gjærne hvervet med høj Sold. Privatstridigheder førte derhos hyppig til Smaakrige eller Fejder. Slige Kampe vare egentlig forbudte, turde i hvert Fald først begynde tre Dage efter Erklæringen og lede endelig en Del Indskrænkninger ved den af Kirken alt i det ellevte Aarhundrede indførte Gudsfred eller treuga dei. Fra Søndagen før Fasten til Solopgang Mandag

otte Dage efter Pinse skulde Vaabnene hvile; ligesaa fra Solopgang Torsdagen før Advent til Solopgangen Mandagen otte Dage efter Epiphanias; fremdeles hver Uge fra Torsdag Aften til Mandag Morgen, endelig alle Maria- og Apostelfester med den foregaaende Dag. De store Fredstider falde saaledes mellem den 1ste Februar og 7de Marts og vare til den 18de Maj eller 21de Juni, begynde derpaa igjen den 25de eller 26de November og vare til den 17de eller 18de Januar. Der bliver saaledes kun 30 Uger tilovers, og heraf tør kun de fire Dage fra Mandag til Torsdag benyttes, i alt 120 Dage, hvorfra endnu fragaa de Mariafester og Aposteldage med deres Vigilier, som falde i bemeldte Tidsrum. Saaledes fragaa endnu 16—20 Dage; men det var under alle Omstændigheder lang Tid nok til at stifte Skade og Ufred, og skjønt efter Bestemmelserne paa Kirkeforsamlingen i Rouen Kirkerne med deres Forhaller, Munkene, Gejstligheden, Nonnerne, Kvinder, Pilegrimme, Kjøbmænd med Tjenere, Fragtmænd, Plovheste og Plovoxer o. s. v. skulde være fri for al Overlast, synes denne Lov i de sjældneste Tilfælde at være bleven overholdt.

Fejderne kunde maaske endda finde en Undskyldning, paa denne Maade hjalp Ridderne sig til deres Ret; men mange Riddere gik ene og alene ud paa Rov; de laa paa Lur paa Landevejene, udplyndrede de rejsende, spærrede dem inde og tvang dem til at kjøbe sig løs. Saaledes synes den Historie, Ulrich von Lichtenstein meddeler, snarere at være sat i Scene af udspekulerede Gavtyve end ridderlige Herrer. Den 26de Avgust 1248, saaledes fortæller Digterne, fik han paa sit Slot Frauenburg Besøg af tvende Venner, Pilgerîn af Kars og Weinolt. Ulrich havde netop taget et Bad og søgte en Smule Ro, da de ankom; hurtig kaster han nogle Klæder over sig, modtager sine Gjæster og lader et Maaltid sætte frem. Efter Maaltidet opfordrede de ham til at gaa paa Falkejagt, og medens Ulrichs Folk nu ere beskæftigede

med at hente Mynderne og Falkene, kalde de pludselig paa tvende af deres Væbnere, trække deres Knive, falde over deres Vært, binde ham Pelskjolen om Halsen og slæbe ham ind i hans eget Taarn. Røvernes Svende jage Ulrichs Tyende ud af Borgen, ja selv hans Hustru bliver uddreven og berøvet sine Smykker; en Søn beholde de dernæst som Gissel. Da Digterens Venner endnu samme Dag komme ilende til hans Befrielse, fører Pilgerîn ham op paa en Altan, slynger et Reb om hans Hals og truer med strax at styrte ham ned af Altanen, saafremt han ikke bortviser sine Venner. Næste Dag forlanger man Løsepenge og lader imidlertid Fangen lægge i tunge Lænker. Et Aar og tre Uger bliver Ulrich saaledes indespærret, til han endelig løslades paa Grev Meinhart af Görz's Mægling; hans to Sønner og tvende Pager maa imidlertid blive tilbage til Pant, til han endelig faar dem og sin Borg indløst. Og slige Folk vare slet ingen Sjældenhed i hine Dage, hvorfor Kong Rudolf ogsaa erhvervede sig stor Fortjeneste ved at bryde en Mængde berygtede Røverborge.

Rovriddere af denne Art fandt altsaa Lejlighed nok til at vise deres Vaabenfærdighed, og de skaffede ogsaa andre Riddere lignende Lejlighed ved at anfalde og saaledes nøde dem til at værne deres Liv, eller ved at disse kom de angrebne og fangne til Hjælp. En Ridder tør kun hævne en Fornærmelse med Vaaben; da derfor to Herrer af Joinvilles Følge komme i Strid indbyrdes, og den ene faar den anden i Haaret, griber Joinville Forbryderen, slaar ham med Næven i Ryggen og jager ham bort. Man maa nemlig nok møde Angriberne med samme Vaaben; men saa længe der er Vaaben for Haanden, maa man ikke udfægte sin Strid paa Næverne og ikke værge sig mod en ubevæbnet Angriber med den skarpe Lanse, men kun med Lanseskaftet.

Dog ikke nok med at man saaledes altid, selv uden at

søge en Anledning, havde Lejlighed til at bruge Vaaben, drage de kamplystne Helte ogsaa ud paa Âventiure, det vil sige, de søge en Ridder, der ligesom de selv ønsker at vise sin Styrke, og de kæmpe sammen, til den ene maa erklære sig overvunden. Eller en hel Ridderflok udstiller deres Skjolde foran deres Herres Borg eller i Skoven, og enhver er beredt til at kæmpe mod den, som berører hans Skjold. Og disse Kampe udfægtes ikke som ved Turneringerne med stumpe, men med skarpe Vaaben. Man kunde spørge, om vi virkelig maa erkjende disse Digternes Fortællinger om Riddere, der søge Âventiure, for troværdige, eller om vi mulig blot her have med poetitiske Opfindelser at gjøre. Ulrich af Lichtensteins oven for berørte Æventyrfart maa ganske vist anses for historisk; men han synes dog kun at have forrettet sine Heltebedrifter med Turneringsvaaben og ikke at have tilføjet haarde Saar eller vel endog dræbt nogen. De historiske Kilder lade os her ganske i Stikken, og dog skulde jeg næsten tro, at der laa noget sandt bag hine Fortællinger; det stemmer saa ganske med Riddernes Art i Kaadhed at sætte deres eget og Modpartens Liv paa Spil alene for Hæderens Skyld. Turneringen var jo allerede livsfarlig nok, og ved slige Æreskampe har man vel sjælden ladet det komme til det yderste; det var tilstrækkeligt, at den svagere erklærede sig for overvunden.

Stødte nu tvende slige Æventyrhelte og Kamphaner sammen, udfordrede de hinanden til Vaabendyst; men før Tvekampen begynder, efterser enhver endnu engang sit Sadeltøj, spænder Remmene fastere, svinger sig derpaa i Sadelen, tager den behørige Afstand, griber Skjoldet paa rette Maade, sænker Lansen, og nu storme de løs paa hinanden. Lanserne splintres, Hestene stejle, nye og nye Spær brydes, indtil Forraadet er udtømt. Derpaa fægter man videre med Sværdene, og naar da Afgjørelsen endnu ikke er falden, gribe Modstanderne fat i hinanden og

brydes; endelig styrter den svagere til Jorden, Sejrherren kaster sig over ham, afriver hans Hjælm, sætter ham Dolken for Struben og giver ham Valget mellem Døden eller at erklære sig for overvunden. I sidste Tilfælde giver han »Sikkerhed«, det er sit Æresord, lover at betragte sig som Sejrherrens Fange og uvægerlig at lystre alle hans Befalinger. Sædvanligvis sender den sejrrige Ridder sin Fange til det Fyrstehof, hvortil han hører; her skal han fremstille sig for Sejrherrens Dame som et levende Bevis paa hendes Tilbeders Tapperhed og trofaste Vedholdenhed; Damerne kunde da give den besejrede fri eller forlange Løsepenge af ham. Sæd og Skik fordrede i øvrigt, at den fangne skulde fremstille sig, som han var bleven besejret, altsaa blodig og saaret, med sønderhugget Skjold og sønderrevne Klæder. Den overvundnes Hest tilhører Sejrherren.

Mangen Gang endte Kampen dog først med en af Stridsmændenes Død, være det sig nu, at han fik Dødshugget i selve Striden eller vægrede sig ved at give Sikkerhed og derpaa blev stødt ned af Sejrherren. At fratage den faldne hans Hest og Rustning ansaa man for meget usømmeligt; men allerede i Begyndelsen af det trettende Aarhundrede gaves der blandt Ridderne urene Elementer, som af Havesyge overtraadte alle Ærens Love. Liget bliver liggende, til en medlidende Samaritan begraver det eller henter Folk til Begravelsen. Vaager en Person ved Liget, drager han med Sværdet en Kreds om samme for at fjærne de onde Aander. Var en Kirkegaard i Nærheden, begrov man Liget sammesteds, og Rustningen ophænges paa et Træ i Nærheden af Graven.

Den under Turneringen og ved Enkeltkampe erhvervede Duelighed kunde ogsaa være Ridderen nyttig i det Tilfælde, at han saae sig nødsagen til ved en Gudsdom at bevise sin gode Ret over for Bagtalelser og falske Beskyldninger; thi den retlige Tvekamp er i det tolvte og trettende Aarhundrede endnu en bestaaende Institution;

her skulle vi kun dog kortelig skildre, under hvilke Former Riddersamfundet plejede at udkæmpe disse Æressager.

Fremkom en Ridder med en svær Beskyldning, hvorpaa der var sat stræng Straf, og kunde den ikke bevises ved Vidner, var det den anklagede tilladt at kæmpe for sin Uskyldighed for den lovlige Dommer; som Pant paa, at han til den bestemte Tid vilde indfinde sig, overrakte han Dommeren eller den udfordrende sin Handske, og Udfordreren maatte forpligte sig paa samme Maade. Desuden maatte begge Parter stille Kavtionister, der dels tjente som Gissler for deres Ven og lovede, at han til rette Tid vilde indfinde sig paa Kamppladsen, men derhos, overtydede om Vennens Uskyld og Modstanderens Skyld, havde at afvente Duellens Udgang for under visse Omstændigheder selv at dele hans Straf, naar han bukkede under; thi naar Klageren blev besejret, havde han at lide den samme Straf, som var sat for den Forbrydelse, han havde sigtet Modparten for.

Det passede sig ikke for højtstaaende Mænd at modtage en slig Kamp; men Peter af Aragonien udfordrede dog i 1283 Karl af Anjou til Tvekamp for saaledes at bringe deres Tvistmaal til Udjævning; enhver af de tvende Fyrster skulde bringe 100 Riddere til Bordeaux, som den Gang var i den engelske Konges Besiddelse, og her skulde en Kamp mellem de tvende Skarer hidføre en Afgjørelse af de svævende Spørgsmaal. Peter indfandt sig ogsaa incognito, men frygtede Forræderi og trak sig igjen tilbage saa den store Duel, hvortil man allerede havde truffet alle Forberedelser, blev til intet.

Var en af de tvende Modstandere syg, fangen eller i øvrigt forhindret, turde han sende en Repræsentant, som udfægtede hans Sag. Damerne havde altid den Forret at kunne stille en Forkæmper for deres Uskyld, og det er ogsaa et i Ridderromanerne hyppig forekommende Motiv, at en uskyldig anklaget Jomfru sender Bud afsted for at opfordre

en Ridder til at give Møde paa Kamppladsen til den berammede Dag.

Kampdagen var, hvis man kan tro Digterne, sædvanligvis henlagt til en Tirsdag, maaske mente man i sin Overtro, at denne Dag, Mars's eller Tyrs Dag, særlig egnede sig til Kamp. Kamppladsen var imidlertid beredt, og her var det ikke alene nok at udfinde et gunstigt Terræn, som egnede sig til en Turnering, men den egentlige Skueplads maatte ogsaa hegnes med faste Skranker, dels for, saa vidt som muligt, at afværge fremmed Indblanding, dels fordi ingen af Modstanderne turde flygte. Der blev altsaa udstukket en Kreds, i Længde omtrent en Armbrysts Rækkevidde eller 1½ Tønde Land i Størrelse, og indhegnet med et Pæleværk, Skranker eller Reb. Bag Skrankerne hævede sig Tribuner for Kampdommerne og de fornemste Tilskuere, langs Skrankerne trængte sig Ridderne og Menigmand; ved hver Ende af Kamppladsen var afstukken en særlig Kreds for de tvende Modstandere; Skrankerne vilde dog kun lidet have nyttet, hvis ikke Dommerne havde opstillet en stærk Vagt, som med Vaaben i Haand havde at afværge ethvert Overgreb fra Partiernes Side.

Vare nu alle Forberedelserne endelig trufne, hørtes Messen tidlig om Morgenen, og derpaa begav man sig ud til Skuepladsen for Tvekampen. De tvende Modstandere indfinde sig i fuld Rustning, Relikvier hentes, og begge besværge den fulde Rigtighed af deres Udsagn. Til Advarsel for Menederen, som efter Tidens Opfattelse jo maatte bukke under i Kampen, holdt man en Baare færdig til at bære den overvundne hen til Dommeren for derpaa at overlade ham til den vanærende Straf at slæbes afsted af Heste.

Før Kampen begynder, paabydes Fred; de fornemme Herrer sværge at lade Retten gaa sin Gænge, Ridderne trues med Tabet af en Fod eller en Haand, saafremt de

blande sig i Sagen, Svendene vove deres Hoved. Efter at alle disse Forberedelser ere trufne, rømmes Pladsen, Kæmperne faa deres Pladser anviste, saa at begge faa lige meget Sol, derpaa gives Signalet til Begyndelsen, og Skrankerne lukkes.

Dog ikke altid gaar Sagen saa regelmæssig for sig; ofte lader den ene Kæmper den anden vente paa sig, og man opkastede derfor det Spørgsmaal, hvor længe den tilstedeværende maa vente paa den anden. Den sædvanlige Begyndelsestime var »Prima«, det vil sige Kl. 6 om Morgenen; men Terminen, som bør afventes, varierer meget; det sædvanlige er dog, at den Kæmper, som ikke er mødt til »nona«, altsaa Kl. 3 Eftermiddag, bliver dømt »in contumaciam«. Efter Sachsenspiegel skulle Kæmperne møde iførte Lærred og Læder efter Behag, Hoved og Hænder for til blottede, med tynde Handsker paa Hænderne, et draget Sværd i Haanden og efter Overenskomst et eller to andre ved Bæltet, endelig med et Læderskjold, som alene maa have én Jærnbukkel. De Beskrivelser, Digterne imidlertid give os af den retlige Tvekamp, svare ingenlunde til denne Lovs Bestemmelse; Ridderne møde tvært imod altid til Hest, fuldstændig hyllede i Jærn som til en Turnering eller et Slag, og hele Kampens Gang er anderledes end Loven forudsætter.

Saa snart de ere redne inden for Skrankerne, have taget deres Pladser, og Signalet til Kampen er givet, udfordre de endnu engang hinanden, og nu begynder Kampen paa Liv og Død. Vige kan ingen; thi Skrankerne ere lukkede; i Slaget kan han fly; men her maa han holde ud, forsvare sig med Opbydelsen af al sin Kraft og angribe Modstanderen. Med Spæret fast under Armen rider han først i Galop og derpaa i Karrière løs paa Fjenden; Lanserne splintres mod Skjoldene, Hestene stejle højt i Vejret, og mangen døves allerede ved Fremstormningen; men atter og atter trænge de paa ny ind paa hinanden, til endelig den

ene rømmer Sadelen, i det Sadelgjorden eller Seletøjet springer. Det var vistnok meget ridderligt, naar den lykkelige Kæmper nu ligeledes springer af Hesten og gav den bedøvede Tid til at komme sig; men under slige Omstændigheder have dog vistnok de fleste draget al den Fordel, de kunde, af deres Held. Her begynder Sværdkampen; de fægte; endelig griber den ene til et Krafttag, kaster Skjoldet paa Ryggen, griber Sværdet med begge Hænder og fører en Række af de voldsomste Hug mod Modstanderen. Sveden strømmede gjennem Rustningens Masker, alt løber rundt for dem under Heden og de heftige Slag: da komme de overens om at puste ud en Stund, løsne Hjælmene og samle Kræfter; men snart begynder Kampen paa ny, endelig løber den ene ind under den andens Sværd, griber ham med sin kraftige Arm, og nu brydes de, til endelig den ene strækkes til Jorden. For at hindre ham i at rejse sig paa ny, kaster Sejrherren sig paa ham, afriver hans Hjælm og Hjælmklæde, stikker ham vel endog med Dolken og bringer ham til at overgive sig. Eller han slaar ham ned, blotter hans Hoved og giver ham Valget mellem enten strax at lide Dødshugget eller at tilstaa sin egen Brøde og indrømme Sejrherrens Uskyld. Ofte udfører Ridderen selv dernæst Straffen, i det han afhugger den overvundnes Hoved.

Som alt antydet, kunne ogsaa Jomfruer og Hustruer vælge den retslige Tvekamp til Afgjørelse for deres Retshandler og stille en Kæmper for sig; men det forekommer ogsaa, at de selv træde i Skranken mod Anklageren eller den anklagede; vi skulle her gjengive Indholdet af et Sted i Heinrich af Neustadts Apollonius; vedkommende Digt er fra selve den Tid, vi her omhandle. »Saafremt en Kvinde skal kæmpe mod en stærk Mand, bør man dele lige Skjel mellem dem. En Kvinde er en halv Mand. En Mand skal derfor staa i et Hul, saaledes at han er halvt nede i samme, og hans Haand skal være bunden. Man skal der-

næst give ham en Stok, en Alen lang, til at værge sit Liv. Kvinden skal gaa uden for Gruben med en Sten paa tre Punds Vægt i en Slynge, og Slyngen skal være to Alen lang. Og hvis hun ikke formaar at besejre ham fra Morgen og til Middag, skal Manden være fri for Kvindens Tiltale.«

Om de andre Arter Gudsdomme er der kun sjælden Tale i Digtene. I de normanniske Hertugers Krønniker omtales en enkelt Gang Dommen med det kolde og det kogende Vand, med det glødende Jærn og den brændende Ild. Prøven med det kolde Vand bestod deri, at den anklagede blev kastet ud i en indviet Flod eller Dam; svømmede han nu oven paa, gjaldt han for skyldig, sank han til Bunds, var det et Tegn paa Uskyld. Ved Prøven med det varme Vand skulde man gribe ned til Albuen i en Kjedel med kogende Vand. Ved Jærnprøven maa den anklagede enten med baren Haand gribe det glødende Jærn eller gaa med blottede Fødder paa ni (eller vel endog tolv) glødende Plovjærn. Gjennem den brændende Ild skulde den anklagede gaa uskadt; undertiden blev han endogsaa iført en Skjorte, gjennemtrukken med Vox, som derpaa blev antændt, og naar der nu ikke fandtes Brandsaar, gjaldt det som Tegn paa hans Uskyld. Den i øvrigt saa vel kjendte Gudsdom med den indviede Nadver omtales ikke hos Digterne, derimod var den Tro levende, at den myrdedes Saar igjen begyndte at bløde, naar Morderen var Liget nær.

Naar Brøden nu var bevist paa den ene eller anden Vis, blev Dommen fældet, og i denne raa Tidsalder udfoldede man ret sin Opfindsomhed imod Hensyn til Grueligheder. Man var vel kjendt med Torturen, og Lemlæstelser som Afskæring af Hænder og Fødder, af Næsen og Øren eller Blinding ansaas for forholdsmæssig milde Straffe, der hyppig bleve anvendte, selv paa Krigsfanger. Blandt Dødsstraffe var den simple Henrettelse mest hæderlig; men ogsaa i

denne Henseende udfoldedes en saa stor Opfindsomhed, at det aabenbart maa have været en ren Nydelse for Tilskuerne at gotte sig over Staklens Dødskvaler. Dog vi skulle ikke gaa nærmere ind paa disse Afskyligheder, som kaste et alt andet end behageligt Lys paa denne af Romantikerne saa forroste Tid. Det forsmædelige ved Dødsstraffen skærpedes yderligere derved, at man slæbte den arme Synder til Retterstedet, i det han enten med Fødderne eller med Overkroppen blev bunden til Halen paa en Hest.

(Fortsættes.)

F. C. Granzow.

Athenaïs.

En byzantinsk Kejserindes Historie. *)

I.

I det fjerde og femte Aarhundrede af vor Tidsregning havde Athen endnu kun litterær Betydning som Højskole for en stor Del af de Græsk talende Folkeslag; Troen paa Homers gamle Guder, støttet til de digteriske og filosofiske Traditioner, holdt sig her mere haardnakket end noget andet Sted i det hele romerske Rige; den skyttedes af gamle akademiske Instituter, hæderfulde Minder fra Historien og herlige Monumenter fra Fortiden.

Skjønt Athen alt længst i aandelig Henseende var sunket sammen, bevarede Staden dog endnu det Fortrin at være »Hellas i Hellas«, hvor Begejstringen for den antike Litteratur næredes ved Rhetorernes og Sofisternes Deklamationer, men fremfor alt ved Platos berømte Akademi; thi endnu havde den berømte Filosof Efterfølgere paa sin Lærestol, medens de tre andre den gamle Visdoms Skoler vare uddøde.

Athen var endnu stadig Maalet for den udenlandske Ungdoms ideale Længsel og Videbegjærlighed. Ligesom Fortællingen om Pallas Athenes høje, herlige Stad og om

*) Efter Ferdinand Gregovius: Athenaïs. Leipzig 1882.

de daværende Filosofers Læresale ikke havde ladet Sofisten Libanius i Fred i hans Hjem, saaledes drev endnu senere, i Aaret 429, det samme Kald og det samme Haab den unge Proklus fra Alexandria til Athen;*) at have studeret her gjaldt som en misundelsesværdig Lykke, der overalt i Verden gav Krav paa Ære og Beundring.

Dette fremgaar navnlig af et Brev, den aandrige Nyplatoniker Synesius fra Kyrene skrev til sin Broder Euoptius, da han selv havde fattet den Beslutning at rejse til Athen.

»Ofte storme Privatpersoner og Præster ind paa mig med Drømme, som de udgive for Aabenbaringer, og truende mig med Ulykke, naar jeg ikke saa snart som muligt bryder op til det hellige Athen. Velan, naar du møder en Skipper fra Piræus, saa skriv til mig; thi der vil jeg modtage Brevene. Af denne Rejse til Athen vil jeg ikke alene drage den Nytte at gjøre mig fri for de nuværende Onder; men jeg vil fremtidig ikke have nødig uden videre at studse over de Menneskers Lærdom, som ere komne fra denne By. Slige Personer ere i intet forskjellige fra os andre dødelige, særlig ikke hvad angaar Forstaaelsen af Aristoteles og Plato; men de skride frem iblandt os som Halvguder blandt Muldyr, fordi de have set Akademiet og Lykeion og Zenos brogede Hal, der dog ikke mere er broget; thi Prokonsulen har taget Malerierne bort**) og saaledes hindret disse Mennesker i at blære sig med deres hovmodige Visdom.«

Paa talløse Steder i Athen levede endnu Mindet om Oldtidens store Mænd og deres Værker. Fulde af Andagt

---

*) Selve Gudinden Athene opfordrer Proklus til at besøge Højskolen i hendes Stad.

**) Herved sigtes til den berømte „stoa poikile“, som begrænsede en Del af Torvets Vestside og ved Kimons Foranstaltning blev smykket med herlige Malerier fra Grækenlands Sagntid og Historie; især nævnes Polygnots Marathonsslag. Paa Lukians Tid samledes her Stoikernes (Zenos) Skole.

vandrede Lærere som Elever langs Skrænterne af Sophokles's Kolonos, paa den med Gravmæler opfyldte Vej foran Dipylon, i Olivenlundene ved Kephissos og under Akademiets Plataner, hvis Bevarelse var sikret ved ældre og yngre Legater. Grækenlands udødelige Digtere, Filosofer og Talere syntes at være lyslevende tilstede paa denne indviede Jordbund; man paaviste endnu deres beskedne Boliger og Scenen for deres Virksomhed.

Naar den studerende Yngling betragtede Athens ydre Udseende, maatte den Kløft, der skilte ham fra den klassiske Fortid, just ikke synes ham saa overordentlig stor. Naar han steg op ad den brede Trappe til Akropolis, paa hvis Klippeflade endnu Phidias's Værk, Athena Promachos, knejsede, saae han endnu i uforstyrret Stand alle hine Bygningsværker, der havde gjort denne Gudeborg ikke blot til et uforligneligt Mindesmærke i Athens Historie, men til et Udtryk for hele den helleniske Aand; her fandt han Propylæerne, Parthenon, Niketemplet og Erechteion, og endnu stode mange antike Tempelgaver og Kunstens Mesterværker paa deres Plads.*)

Han kunde sætte sig paa Marmorsæderne i det endnu velbevarede Dionysostheater, rette sit Blik paa det solklare Hav ved Ægina og Salamis og recitere hine store Digteres Vers, hvis Stykker engang fra denne Verdens mest ophøjede Skueplads havde begejstret Atheniensernes Folk.

Ved en slig lokal Omgang med Oldtidens Genier maatte Studeringerne blive en fortsat Herokultus og ligne en Indvielse i Visdommens Mysterier i Visdommens egen Hjemstavn. Man kan tænke sig, hvilken magisk Fortryllelse alt dette maatte øve paa de unge Udenlænderes Sind.

---

*) Om Aftenen bleve Portene til Akropolis lukkede, maaske tillige for at hindre, at Hedningene hemmelig besøgte de daværende Templer. Da Proklus i Aar 429 kom til Athen, skyndte han sig til Borgen, hvor Vogteren netop var i Færd med at lukke Indgangen.

Gregor fra Nazians, der til sit tredivte Aar havde studeret sammen med sin Ven Basilius, indrømmede, at Opholdet i denne hedenske Stad var fordærvelig for den kristne Ungdom, men han selv rev sig kun med Vemod løs fra samme. »Intet,« sagde den store Kirkefader, »er saa smerteligt som Følelsen af at skulle skilles fra Athen og sine Studiefæller dér.«

Intet Steds kunde der tænkes et mere idealt Liv for videnskabelige og kunstneriske Studier. Attika, denne henrivende Plet, var Verdens vidunderligste Idyl, og Athen Musernes gjennem Aarhundreder helligede Sæde. Sammenhængen med Livet og Begivenhederne uden for var ren middelbar og tilfældig; i Piræus's uddøde Havn viste der sig ikke mere noget Krigsskib, og selv store Handelsskibe vare sjældne; den byzantiske Regering over Achaia havde ikke sit Sæde i Athen, men i det rigere Korinth.

Saaledes drejede Atheniensernes municipale og almindelige Liv sig næsten udelukkende om de akademiske Lærestole; vi have Beretninger om Professorernes og Studenternes Færden, som i meget svarer til Livet ved Universiteterne i Bologna og Padua i Middelalderen, eller i Göttingen og Halle i det attende Aarhundrede.

Fra Asiens og Afrikas Provinser, fra Bithynien, Pontus og Armenien, fra Syrien, Ægypten og det evropæiske Hellas strømmede altsaa endnu den Græsk talende, lærelystne Ungdom til Athen. Kristendommen forholdt sig i Athen mindre fjendtlig til de hedenske Studier end andensteds. Den nye Religions Bekjendere havde under Kejserdømmets Forfølgelser haft mindre at lide i Grækenland; det fremgaar af det paafaldende ringe Antal Grækere og særlig af Athenienser i Martyrernes Katalog. Maaske har det heller ikke i nogen anden hellenisk Stad af Ry og Betydning været saa vanskeligt at vinde Tilhængere og gjøre Fremskridt som her i Athen. Den Menighed, som Apostelen Paulus og hans Discipel Dionysus fra Areopagus stiftede

her, var, saa vidt man véd, mindre talrig end Menighederne i Patras og Korinth; og endnu i det fjerde og femte Aarhundrede fremtræder Athens biskoppelige Kirke under meget beskedne Forhold og uden nogen som helst fremragende Magt. En stor Del af Athenienserne holdt sikkert endnu fast ved Troen paa de olympiske Guder, og Flertallet af Professorerne var sikkert nok hedensk; ingen bekjendt atheniensisk Rhetor eller Filosof i det fjerde og femte Aarhundrede har, saa vidt vi vide, været Kristen; men ingen Kristen tog heller nogen Forargelse af at være en lærd Hednings Elev; thi til Trods for de store Kirkefædres Skrifter gaves der endnu ingen kristelig Skole; der bestod kun én Videnskab, de gamles, og denne, der var et Fællesgods for alle dannede, kunde kun læres hos de hedenske Grammatikere og Filosofer.

Konstantinopels fejrede Patriark, Johannes Chrysostomus, der netop klager over den kristelige Ungdoms Forførelse gjennem den udelukkende Undervisning hos hedenske Lærere, havde selv været en Elev af Sofisten Libanius i Antiochia. De berømte Kirkefædre Basilius af Cæsarea og Gregor fra Nazians havde i Athen øst af den helleniske Veltalenheds Kilder med samme Begejstring som den oven nævnte Libanius, eller Sofisten Himerius og den kejserlige Prins Julian. Denne Apostat fra Kristendommen vilde maaske ikke være gaaet saa vidt i sine egensindige Anstrængelser for at bringe den synkende helleniske Religion paa Fode, naar han ikke havde gjort sine Studier i Athen; thi det var her, blandt de græske Guders Templer og Statuer, at han i Aaret 355 overraskedes ved sin Udnævnelse til Cæsar, og her fra begyndte han sin historiske Løbebane.

Saaledes var Athen altsaa endnu stadig en søgt Dannelsesanstalt, der kunde kappes med de store Skoler i Konstantinopel, Alexandria og Antiochia; men denne afsides Beliggenhed og denne Fjærnhed fra de historiske Strøm-

ninger, som lod Menneskeheden skride frem paa nye Baner, og denne Ligegyldighed for de store aandelige Kampe og Livsspørgsmaal, som omformede Verden, fordømte Athen til kun at være et helligt Museum for Oldtiden, til kun at føre en litterær og antikvarisk Skyggetilværelse. Og dette er Skyggesiden ved Athens Idealitet; det er kun en lille Provinsstad, der i en fossil Tilstand var hensunken i sine Erindringer, som ikke mere besad noget politisk Liv og ikkun husede et forældet Akademi for en synkende Videnskab, hvorfra der ikke mere kunde udgaa nogen Tanke, som kunde opflamme Menneskenes Bevidsthed eller reformere Verdensaanden.

II.

Eunapius's »Sofisternes Liv« skildrer os mange Lærerpersonligheder i Athen fra det fjerde Aarhundrede; heriblandt findes flere paa hin Tid højt ansete Navne som Julian fra Cæsarea, Proæresius, Libanius og Himerius; men til disse Berømtheder hører ikke den Sofist, hvis aandrige Datter Athenaïs skulde bære det byzantinske Kejserinde-Diadem; kun ved hendes vidunderlige Glans og Berømmelse er hans Navn naaet til Efterverdenen.

Denne lykkelige Mand hed Leontius. Afrikaneren Olympiodor, der under Kejserne Arkadius og Theodosius II's Regeringer havde megen Indflydelse i Konstantinopel som Digter, Historieskriver og Statsmand, fortæller, at han paa en Rejse engang kom til Athen og her ved sine Bestræbelser fik Leontius, skjønt mod hans Vilje, forfremmet til den sofistiske Lærestol. Aaret, naar dette skete, er ukjendt.

Leontius nølede med at beklæde den endnu stadig højt ansete »sofistiske Trone«, det vil sige offentlig Lærer i den græske Talekunst; han vilde saaledes nødig modtage en Ære, som gjorde ham til Rektor for Ungdommen

i Athen; hvis han var en fredelskende Mand, maatte han frygte for Misundernes uundgaaelige Angreb og for Pedanternes Skinsyge, og hans Vægring taler maaske for, at hans Ærgjerrighed var ringere end de sokratiske Dyder, Beskedenhed og Selverkjendelse.

I denne af Vennen Olympiodor begunstigede Sofist have vi Athenaïs's Fader; men hans øvrige Livsforhold ere ganske ukjendte, vi vide ikke engang, om han var en Athenienser af Fødsel. Mangfoldige Talere og Filosofer havde fra Asiens og Afrikas Stæder nedsat sig i Athen og her vundet Borgerret og en anset Stilling, og saaledes kan Leontius meget vel være indvandret; Navnet Athenaïs, som han gav sin Datter, vidner kun om hans Kjærlighed til Athen, hans Begejstring for den attiske Visdom og hans Tro paa Olympens gamle Guder. Sofisten havde viet sit Barn til Visdommens Gudinde Athene paa en Tid, da den helleniske Hedenskab gik sin ufravigelige Undergang i Møde.

Leontius selv kan næppe have været mere end en begavet Elev af en af de berømte Rhetorer, der som Proæresius og Himerius havde skaffet Athens Højskole nyt Ry og ny Betydning. Denne den græske Veltalenheds sidste Glansperiode var forbi, og deres Epigoner paa den offentlige Lærestol tilhørte allerede Rhetorikens Forfaldstid.

Som Dreng oplevede Leontius Kejser Julians fantastiske og frugtesløse Reaktion mod den ham saa forhadte Kristendom. Som Yngling og Mand saae han Hellenismens Sammenstyrtning fremskyndet i hele Romerriget ved Kejser Theodosius I's Forfølgelsesedikter, og endnu i selve denne store Kejsers Dødsaar (395) brød Gotherkongen Alarichs skæbnesvangre Invasion ind over Grækenlands Stæder.

Athenaïs's Fader har rimeligvis selv set disse frygtelige Nedbrydere af den antike Verden. De nordiske Barbarerfolk indtoge den gamle Hovedstad for al græsk Dannelse, og skjønt denne Erobring skete ved et Forlig og uden

Rædsler, betegnede den dog et historisk Afsnit i Hellenernes Liv. Selv efter denne Katastrofe ophørte den atheniensiske Højskole ikke at bestaa, Sofisternes Lærestole holdt sig, og den nyplatoniske Filosofi fandt senere et anset Hoved i Athenienseren Plutarch; men efter Naturens Love maatte Athen dog nu synke stedse dybere og dybere ligesom Rom, da denne Verdensstad kun fjorten Aar senere blev erobret og udplyndret af de samme Gothere.

Vi have lige i Begyndelsen nævnt den aandrige Nyplatoniker Synesius fra Kyrene; hans nedsættende Dom over Tilstanden i Athen beviser Forfaldet af det aandelige Liv; han skriver nemlig til sin Broder følgende Brev:

»Jeg gad gjærne vinde saa megen Fordel i Athen, som du blot kan ønske dig, og det forekommer mig, at jeg næsten er voxet en hel Haandsbred i Visdom. Intet hindrer mig i at give dig en Prøve herpaa; thi jeg skriver dig jo til fra Anagyrus, og jeg har set Sphettus, Tria, Kephisia og Phaleron med mine egne Øjne. Fordømt være ligefuld den Skipper, der bragte mig her hid; thi det nuværende Athen besidder ikke mere noget ophøjet end de berømte Navne paa dens Lokaliteter. Og ligesom kun Huden af et slagtet Offerdyr viser, at det engang har været en levende Skabning, saaledes har ogsaa denne Stad for Beundrerne af den udvandrede Filosofi kun bevaret Synet af Akademiet og Lykeion, ja og saa af den brogede Søjlegang, hvorfra Chrysippus's Filosofi har taget sit Navn; men denne Søjlegang er rigtignok ikke mere broget, siden Prokonsulen har borttaget hine Malerier, som Thasieren Polygnot havde gjennemtrængt med sit Geni. I vor Tid opelsker Ægypten de Sædekorn, som det har modtaget af Hypatia; men Athen, som engang var de vises Sæde, har nu til Dags kun bevaret sit Ry ved sine Honningkræmmere. Det samme gjælder om det vise plutarchske Tospand, der ikke ved sit Visdomsry, men ved Hymettos's Honningkrukker lokker Ungdommen til Læresalene.«

Datoen for dette mærkelige Brev er ukjendt; da Synesius skrev det, maa hans sværmerisk ærede Lærerinde Hypatia endnu have levet, og hverken dette eller noget andet Brev fra samme Filosof udviser, at han har oplevet Mordet paa Theons ulykkelige Datter; hun blev, som bekjendt, stenet Aar 415 eller 16 ved en Pøbelopstand, som Biskop Cyrillus fremkaldte i Alexandria mod de hedenske Filosofer. Under Synesius's Ophold i Athen virkede dog Plutarch, Priskus's Efterfølger, som Forstander for den akademiske Skole; han og Filosofen Syrianus eller en anden Mand af hin højt dannede Familie sigter Synesius til ved sit »vise plutarchske Tospand«.

Den aandrige Synesius har ikke haft noget aabent Blik for de gamle Templers Pragt, for de udødelige Kunstneres skjønne Værker; selve Bortførelsen af Polygnots berømte Malerier omtaler han næsten med ondskabsfuld Skadefrohed og uden Spor af Misbilligelse af dette Rov, som Achajas kejserlige Prokonsul vel dog først har turdet vove efter den gothiske Erobring. Hans bitre Dom over Athen har man villet tilskrive en Skinsyge, som den Gang bestod mellem den atheniensiske og alexandrinske Filosofskole, man har taget den som et Udtryk for rhetorisk Overdrivelse eller krænket Forfængelighed; men hvad der dog er mest paafaldende i hans Brev, er den fuldstændige Følelsesløshed for Athens hellige Minder og herlige Monumenter. Naar de faa Ruiner fra denne Stads store Fortid endnu den Dag i Dag henrive enhver dannet, hvorledes maa de da ikke have paavirket en Filosof, en Græker paa hans Tid, da de endnu stode i deres hele antike Skikkelse. En saa klassisk dannet Mands Følelsesløshed er gaadefuld, selv om man vilde antage, at han, den senere Biskop i Ptolemais, allerede den Gang har bekjendt sig til Kristendommen; men bag hans sarkastiske Lune skjuler sig vistnok ogsaa noget faktisk, og her have vi maaske

Virkningen af hin gothiske Invasion, der endnu var følelig i Athen.

De atheniensiske Forhold kom rigtignok igjen paa Fode efter Alarichs Afmarche; men dette kunde dog kun ske efter nogle Aars Forløb. Attikas og andre græske Landskabers Ødelæggelse ved de gothiske Krigerskarer havde ganske vist ingen politiske Følger, men vel moralske og økonomiske. Mange Familiers Undergang og ansete Personers Død — t. Ex. den sidste Hierophant ved Demetertemplet i Eleusis og den mere end halvfemsindstyveaarige Filosof Priskus, der døde af Sorg over de græske Helligdommes Ødelæggelse — maatte virke rystende og bedøvende. En Flugt af Udlændingerne fra Athen har vel ogsaa fundet Sted, og Besøget i Læresalene har vel næsten hørt op, indtil en Følelse af Sikkerhed lidt efter lidt vendte tilbage. Hellas befriedes fra de røveriske Gothere, og Filosoferne og Sofisterne fortsatte igjen deres Forelæsninger.

III.

Foruden sin offentlige Stilling var Leontius i Besiddelse af en ikke ubetydelig Privatformue; han maa saaledes have været en indflydelsesrig Mand blandt Borgerne, og hans Hus været et af de mest søgte i Staden; han kunde udstyre det med al antik Skjønhed og saa megen Luxus, som velhavende Filosofer siden Platons Tider tillode sig i Athen. Hans Børn voxede op under lykkelige Forhold; han havde tvende Sønner, Valerius og Gesius, og en Datter, der synes at have været yngre end hendes tvende Brødre og formodentlig er født Aar 400 eller 401.

Hendes glimrende Anlæg opmuntrede Faderen til at give hende den mest omhyggelige Opdragelse. Græske Filosofer underviste gjærne deres Døtre i de samme Videnskaber, de selv docerede, saaledes som t. Ex. Tilfældet var

med Mathematikeren Theon, Hypatias's Fader, og en ung dannet Grækerindes Studieplan fra hin Hellenismens sidste Tider vilde rimeligvis beskæmme vor nuværende Kvindedannelse i en endnu højere Grad end den Dannelse, Renaissancetidens Italienerinder nød; thi den havde til sit Indhold det rigeste, mest formfuldendte Sprog og Litteratur, Menneskeheden overhovedet har frembragt. Kvinder som Hypatia, Pulcheria og Athenaïs levere et slaaende Bevis paa, at ogsaa hin Tids Kvinder vare i Stand til at naa et højt Trin af Dannelse. Enhver dannet Grækerinde var fortrolig med Grammatik, Rhetorik og Mathematik, Musik og Digtekunst, og enhver velopdragen Dame ved Hoffet i Byzans saa godt som i en Patriciers eller en anset Provinsboers Hjem forstod den Kunst at forfærdige Væverier og Broderier med Guld og Purpur. I Sammenligning med Kejserstaden ved Bosporus eller de store Stæder Alexandria og Antiochia var Athen nu ganske vist kun en lille Provinsstad, men det var og blev dog det gamle, beundrede Athen og samlede endnu stadig et aandrigt Selskab paa den mest fortryllende Plet i den dannede Verden; den daglige Færden mellem de store Kunstneres Mesterværker, ja det blotte Syn af Akropolis maatte virke opløftende paa et modtageligt Sind; derhos levede der endnu i Athen en fornem Adel af Archont- og Senatorfamilier, der saa fuldt som Datidens Romere udledede deres Stamtræ fra Oldtidens store Slægter, og endnu fandtes her rige Patriciere; selv i det femte Aarhundrede kunde enkelte Borgere i Staden som Velgjørere og liberale Mæcenaer minde om Herodes Attikus's Tider.

Leontius høstede ingen synderlig Ære af sine Sønner, men hans yndige geniale Datter lønnede i rigeligste Maal hans Møje. Hun beviste i sine senere Aar, at hun aldrig havde forglemt sin Homer; hun reciterede med lige Mesterskab Tragikernes Korsange og Glanspunkterne i Demosthenes's og Lysias's Taler; hun kunde skrive smukke Breve og lærte

at udtrykke sig smagfuld efter hin Tids Forstand i Prosa som i Vers. Hun disputerede efter Skolereglerne over Sætninger hos gamle Forfattere eller over sofistiske Problemer; hun lærte at tale aandrig og at improvisere, som dette blev drevet i enhver Rhetors Læresal. Naar hendes Fader som Sofist væsentlig kun underviste hende i denne Sprog- og Skrivekunst, indviede hende i den skjønne Litteraturs Skatte og hjalp hende til at finde de sirlige Udtryk i Talen, der, især da for en Professor i Rhetorik gjaldt som Blomsten af al human Fuldkommenhed, kunde han drage Omhu for hendes alsidige Uddannelse ved Undervisning hos andre venskabelig sindede Mestre. Rygtet om Hypatias Geni og vidunderlige Lærdom fyldte Athen til det Aar, da hun, denne Grækenlands sidste Muse, faldt som et Offer for de alexandrinske kristnes Fanatisme. Hendes Exempel kunde øve en mægtig Virkning paa en talentfuld ung Athenienserinde.

Netop i disse Aar, da Athenaïs fik sin omhyggelige Opdragelse, var den højt hædrede Plutarch Lærer i Athen og beklædte denne Post til sin Død 431. Han indgød igjen Akademiet noget Liv ved den hemmelighedsfulde Nyplatonisme, dette Grækenlands sidste filosofiske System, der var grundlagt af Plotinus og allerede ved Midten af det fjerde Aarhundrede indført i Athen ved Plutarchs Forgænger, Epiroten Priskus. Den nye Theosofi var en pantheistisk Udvikling af Platos Idelære, netop af Hensyn til og i Modsætning til den stadig dybere om sig gribende Kristendom. Ved Sjælenes trinvise Frigjørelse fra Materien, deres Renselse fra det sanselige og deres mystiske Forening med det absolut ene, med Alguddommen, skulde den hedenske Afgudstjeneste forklares til en sædelig Religion og saaledes som en videnskabelig Hemmelighedslære vinde Modstandskraft mod Kristendommens Ide om Forløsningen.

Vi vide ikke, om Leontius stod paa venskabelig Fod med Athenienseren Plutarch. Deres forskjellige videnskabelige Retning kan godt have fjærnet dem fra hinanden; thi

fra gammel Tid var der Skinsyge mellem Sofisterne og Filosoferne, og da saaledes den unge Nyplatoniker Proklus kom til Athen, vil han ikke vide noget af Veltalenhedskunstnerne, men sluttede sig til Akademiets daværende Overhoved, den gamle Plutarch og hans Elev Syrianus. Saafremt imidlertid hine tvende Mænd alligevel vare Venner, kan Athenaïs have nydt Undervisning i den platoniske Filosofi sammen med Plutarchs egen aandrige Datter, Asklepigeneia.

(Fortsættes).

Den første Strid mellem Frederik II og Maria Theresia.

(Efter nye Dokumenter).*)

I.

Wien og Berlin ved de to Regeringers Begyndelse.

Den 1ste Januar 1740 befandt Tysklands to største Fyrster, Kejser Karl VI og Kong Frederik Vilhelm I af Preussen, sig i en Tilstand, der tydede paa et snarligt Endeligt; men der var meget langt fra at være nogen Lighed mellem den Tilstand, hvori deres Efterladenskab befandt sig.

Karl VI's lange og i Begyndelsen glimrende Regering sluttede med en Kjæde af Ydmygelser og Ulykker; lige siden han kom paa Tronen, havde han maattet være Vidne til den gradvise Opløsning af den Sammendyngen af Stater, som samlet af en stor Mand engang havde truet Evropa med, at Universalmonarkiet vilde vende tilbage. Spanien havde for bestandig skilt sig fra Karl V's Rige og havde

*) Efter Hertugen af Broglie i Revue des deux mondes 1881 paa Grundlag af: Arneths Maria Theresias Historie, 10 V. Wien 1863—79; Droysens den preussiske Politiks Historie, Afd. 5. Frederik den store, 3 V. Leipzig 1874—81; Frederik den stores politiske Brevvexling, 6 Vol. Berlin 1879—81, og det franske Udenrigsministeriums diplomatiske Brevvexling.

draget med sig sine store Besiddelser hinsides Havet, Sicilien og hele den sydlige Del af den italienske Halvø. Vel udstrakte Østerrige i det nordlige Italien sit Herredømme paa begge Sider af Po over Milano, Toscana, Hertugdømmerne Parma og Piacenza; men selv dér blev dets Magt truet dels af Fordringer fra Fyrsterne af det nye spanske Dynasti, dels af stigende Ærgjerrighed hos Hertugen af Savoyen, Herren af Piemont, der nylig havde tiltaget sig Titel af Sardiniens Konge. En uheldig Krig, som Kejseren nylig havde ført mod Frankrig paa Lombardiets Sletter, havde ikke forøget de kejserlige Vaabens Hæder; ikke mere heldig havde Østerrige været i en anden Udkant af Evropa, ved Donaus Bredder, hvor Tyrkerne ved Freden i Belgrad havde gjenvundet Vallakiet, Serbien og alle Prins Eugens Erobringer. Disse ulykkelige Felttog havde udtømt Kejserrigets Finanser og bragt Uorden i Styrelsen.

Dog var det ikke dette, som mest optog den døende Fyrstes Tanker. Det, som holdt ham vaagen om Natten og fremskyndede Sygdommens Gang, var Frygten for, at den kongelige Arv, han havde modtaget fra sine Forfædre, skulde blive delt efter hans Død. Hans Slægt uddøde med ham; thi han havde ingen mandlig Arving; vilde hans Datter, en Prinsesse paa 23 Aar, have Klogskab og Myndighed nok til at samle hele Arven? Man havde forhen ofte lykønsket det østerrigske Hus til, at det ikke havde erhvervet sig sine talrige Besiddelser ved Vaabenmagt, men paa en langt fredeligere Maade ved fyrstelige Allianeer og ægteskabelige Forbindelser:

Bella gerant alii; tu, felix Austria, nube; men Følgen af disse Udvidelser, der bleve gjorte i Skikkelse af Familieakkvisitioner og ikke som Erobringer, var, at næsten alle de Provinser, der vare samlede under den habsburgske Families Scepter, vare erhvervede ved Ægteskabskontrakter, behæftede med de forskjelligste testamentariske Bestemmelser og Indskrænkninger, som noget nær udtømte alle Arve-

tilfælde i den germaniske Jurisprudens. Naar den mandlige Linje uddøde, vilde alle proceslystne Slægtninge have Lejlighed til at gjøre deres Fordringer gjældende. Forgjæves havde Karl VI søgt at forebygge disse Stridigheder ved at udstede et Edikt angaaende Arvefølgen, som han havde givet Navn af pragmatisk Sanktion, en Titel, der var forbeholdt Rigets højtideligste Lovbud; forgjæves havde han for dette Edikt paakaldt Evropas Stormagters Garanti og havde opnaaet den ved Hjælp af store Ofre; han nærede ikke selv megen Tillid til Frugten af sine Bestræbelser, og Begivenhederne viste, at han havde Ret. Han forudsaa, hvorledes alle beslægtede Fyrster vilde komme, saa snart han var død, forsynede med ældgamle Dokumenter for at kræve hver en Stump af hans Rige. Vilde en Kvindehaand være stærk nok til at samle og fastholde dette Knippe af forskjellige Stater, hvorfra allerede nogle havde løsnet sig, og hvad skulde der blive af Kejserkronen, der ved et over ti Gange fornyet Valg var bleven ligesom arvelig i det østerrigske Hus, naar dette Hus ikke mere ejede noget mandligt Hoved, som kunde bære den?

Det unge Monarki, der havde Sæde i Berlin, var tilsyneladende mindre mægtigt, mindre rigt paa store Minder; men det behøvede ikke at frygte for en slig Sønderlemmelse. Dets hurtige Væxt, der især var foregaaet efter Reformationen, skyldtes kloge Underhandlinger og dristige Krigsbedrifter, og skjønt dets forskjellige Besiddelser, der vare spredte omkring i Tyskland, ikke havde nogen ensartet Karakter, skjønt de paa Grund af deres Udstrækning og spredte Beliggenhed frembød en Linje, der vilde være vanskelig at forsvare, var dog ingen af dem udsat for farlige Krav. Midt i disse Besiddelser dannede desuden det brandenburgske Huses gamle Fædrenearv, der var bleven forøget med Pommern, Preussen og Nedre-Lausitz, en fast Kjærne, hvor en kraftig Befolkning, som var sin Konge hengiven, blev styret af en energisk

Regering. Ved en Gunst af Forsynet, som sjælden hændes andre end nye Dynastier, havde tre Regenter fulgt hinanden paa Tronen, forskjellig begavede, men alle fortræffelig skikkede til hver paa sin Vis og til sin Tid at befæste den nylig erhvervede Storheds Glans og Fasthed. Begavet med et diplomatisk og militært Talent af første Rang havde Frederik Vilhelm, kaldet den store Kurfyrste, víst sig i Stand til at underhandle med Richelieu og Ludvig XIV og til at kæmpe ved Siden af Turenne og Condé. Han havde med stor Klogskab benyttet sig af den langvarige Strid mellem Husene Bourbon og Østerrige til at befæste sin Uafhængighed, i det han snart hjalp til a svække Kejserens Magt og snart igjen kom ham til Hjælp. Skjønt hans Efterfølgere stode langt under ham i alle Retninger, havde de dog lige saa megen Fordel af deres Fejl, som han af sit Geni. Hans Søn, Frederik I, Konge af Preussen, havde ingen andre Egenskaber end en uhyre Forfængelighed; men den hjalp ham til at opnaa den kongelige Værdighed, hvorved han kom til at staa højere end de utallige andre tyske Fyrster. Hans Efterfølger endelig, hvis Regering nu stod paa Nippet til at slutte, var en brutal Despot, en Hustyran, mere frygtet af sine Børn end af sine Undersaatter; sparsommelig indtil Gjerrighed og forsigtig indtil Frygtsomhed havde han tilbragt sit Liv med at samle Penge, som han ikke brugte, og med at maale Højden af Soldater, hvis Liv han ikke vovede paa nogen Valplads; men Resultatet var, at hans Efterfølger vilde se sig i Besiddelse af de to store Drivfjedre for enhver Politik: et vel forsynet Skatkammer og en godt udrustet Hær.

Naar de to Rigers Stilling ikke lignede hinanden, var Modsætningen endnu større mellem de kongelige Personer, der skulde tiltræde Regeringen, og man maa tilstaa, at hverken den ene eller den anden lignede de sædvanlige

Tronarvinger, der ere opvoxede paa Tronens Trin med Haab om engang at bestige den.

Karl VI's Datter, Gjenstanden for hans Ængstelse og Kjærlighed, det skrøbelige sidste Skud af en Æt af frygtelige Herskere og jærnklædte Riddere, Ærkehertuginde Maria Theresia, var en elskværdig Prinsesse, begavet med al den Ynde og besjælet af alle de blide og kjærlige Følelser, der gjøre en ung Kvinde, hvilken Rang hun end tilhører, til en Glæde og en Pryd for sin Familie og sin Omgangskreds. Saaledes som Arneth beskriver hende, var hendes Ydre endnu mere indtagende end skjønt: hendes mørkeblaa Øjne vare paa én Gang livlige og blide, hendes blonde Haar faldt i fyldige Krøller, hendes Underlæbe var lidt fremtrædende (et arveligt Træk i det habsburgske Hus); men hendes Smil var fortryllende og viste de blændende hvide Tænder; hun havde en glimrende Teint og en fuldkommen oval Ansigtsform; hendes Holdning var elegant, og hendes Udtryk vidnede om Sjælens Renhed.

Prinsessens Opdragelse havde været meget omhyggelig uden dog i nogen Retning at overskride det Maal af Kundskaber, der var almindeligt hos de fornemme Damer ved Hoffet. Hun udmærkede sig især ved sin musikalske Begavelse og sang med saa megen Følelse og Virtuositet, at hendes Lærer, en udmærket italiensk Komponist, sagde om hende, at hun for at gjøre sin Lykke kun behøvede at optræde én Gang paa det første Theater i Wien; det var et Fortrin, der blev meget skattet i en By, hvor den musikalske Sans altid har været meget udviklet. Det lader ikke til, at man har gjort sig saa megen Umage for at uddanne hende i boglig Lærdom, i det mindste, hvis man skal dømme efter den meget mangelfulde Orthografi i hendes Breve, der ere skrevne i et Sprog, som er halvt tysk og halvt fransk. Hun talte imidlertid flere Sprog flydende og kunde Latin, hvilket var nødvendigt for en tilkommende Dronning af Ungarn, hvis hun ikke vilde være

alt for fremmed for sine Undersaatters officielle Sprog. Hun var en ivrig Kristen og en opofrende Datter og fandt kun Smag i Hjemmets Glæder og uskyldige Fornøjelser. Hendes Moder, Kejserinde Elisabeth, der elskede Støj og Bevægelse, klagede ofte over, at skjønt hun havde ladet hende lære at skyde til Skive, havde hun aldrig kunnet faa hende til at finde Smag i Jagten. Kort sagt, Prinsessen syntes mere skabt til at behage end til at blænde; hendes blide Ynde oplivede det noget triste Hof, ligesom en fin Blomst, der spirer frem i Revnerne paa en gammel Bygning.

Kun de, der stode hende meget nær, og især de, der undertiden maatte tale med hende om hendes Rettigheder og fremtidige Interesser, havde Lejlighed til under dette kvindelige Ydre at opdage Spiren til mere mandige Egenskaber, maaske endogsaa Lidenskaber. Naar hun blev bragt til at tale enten om de Ulykker, der overvældede Riget, eller om den Rolle, hun en Dag skulde spille, kom der Ild i hendes Blik, og hendes Ord forraadte en skarp Forstand og især en Bestemthed, der vel kunde gjøre hende værdig til den Fremtid, der ventede hende. Den unge Pige talte da pludselig paa en Maade, der forbavsede gamle Politikere; hun vidste, hvad hun vilde, og sagde det. Saaledes havde hun ikke villet overlade nogen Omsorgen for den meget delikate Underhandling, der angik Valget af en Ægtefælle. Da enhver Bejler til den østerrigske Tronarvings Haand tillige var en Aspirant til Kejservalget, og da der ikke var nogen Mangel paa Friere, var det en Sag af stor Vigtighed at afgjøre, hvem der skulde foretrækkes, og ikke blot Østerrige, men hele Tyskland interesserede sig derfor. Man mente, at Statsgrunde i dette Tilfælde burde være af større Vægt end Kjærlighed; men Prinsessen tilstod ikke desto mindre strax med et uskyldigt Hjærtes hele Aabenhed den Tilbøjelighed, hun nærede for sin Fætter, Frants, Arving til Hertugdømmet Lothringen, og denne Tilbøjelighed var

saa meget mere naturlig, som den havde hendes Faders, Kejserens, fulde Bifald. Imidlertid vare hverken Diplomaterne eller Politikerne i Statsraadet af Kejserens Mening. Ligesom det lille Folk, han var kaldet til at styre, havde Prinsen den Fejl at være mere fransk end tysk, hvilket mærkelig nok gjorde hans mulige Valg lige saa ilde set i Frankrig som i Tyskland. I Tyskland fandt man, at kun en ægte Germaner burde bære Karl den stores Krone. I Versailles kunde man ikke finde sig i, at en Provins som Lothringen, der havde Nøglen til Frankrigs Grænselinje, skulde knyttes til Kejserdømmet med saa stærke Baand. For at overvinde saa megen Modstand maatte Hertugen af Lothringen, skjønt meget nødig, overlade Frankrig sine fædrene Besiddelser, hvor hans Familie var tilbedt, og tage i Bytte Storhertugdømmet Toscana, hvor hans Herredømme kun skulde blive nominelt og kortvarigt.

Prinsessen forestod selv denne Overenskomst og viste lige saa megen Iver for at forsvare sit Valg som Forstand til at fatte og Bestemthed til at løse de politiske Vanskeligheder, der stillede sig i Vejen for hendes Ønsker. En erfaren Diplomat, den engelske Minister Robinson (hvem den paatænkte Forbindelse ingenlunde behagede, men som var nødt til at give efter ligesom de andre) udtalte sin Forbavselse derover i fortrolige Depecher. »Denne Prinsesse,« skrev han, »er virkelig meget forstandig: hun ræsonnerer allerede; hendes Faders Ulykker røre hende som hendes egne, og hun er i den Grad skabt til at regere, at man kan se, at hun kun betragter ham som Bestyrer af Stater, der tilhøre hende. Men naar hun om Dagen viser denne Højsindethed (that lofty humour), bestiller hun om Natten ikke andet end at sukke efter sin Hertug af Lothringen. Sover hun, er det for at drømme om ham, vaager hun, er det for at tale om ham til sin Selskabsdame. Man kan være sikker paa, at hun aldrig vil give Afkald paa Kronen, som hun mener tilkommer hende, men heller aldrig paa den Mand, som hun

mener er skabt for hende, og hun vilde aldrig tilgive den, som bragte hende til at miste dem.«

Da Ægteskabet først var sluttet, viste den nye Storhertuginde sig som den kjærligste, mest hengivne, ja næsten ydmyge Hustru mod sin Ægtefælle, der dog hverken i Rang eller i Begavelse var hendes Lige. »Lad mig høre fra dig,« skrev hun til ham under en kort Fraværelse; »naar jeg er borte fra dig, er jeg som en stakkels Hund.« Man kunde næsten bebrejde Arneth, at han, selv efter hundrede Aars Forløb har fremdraget disse Barnagtigheder ved den ægteskabelige Ømhed, dersom han ikke derved havde faaet Lejlighed til at belyse det Træk, som var det originale ved dette ædle Liv: nemlig at hun paa engang øvede alle huslige Dyder saa ligefremt, at det næsten blev lidt borgerligt, og samtidig altid viste et sandt kongeligt Højsind i Tanker og Handlinger.

I Berlin hvilede det regerende Dynastis Haab ikke paa en svag ung Kvinde, men paa fire Prinser i den mest blomstrende Alder, alle opdragne til den militære Stand. Forsynet havde velsignet Forbindelsen mellem de mægtige Huse af Preussen og England med et blomstrende Afkom; men aldrig er Himlens Naade bleven mindre paaskjønnet. Den gamle Konges vanvittige Heftighed og Dronningens hovmodige og lunefulde Sind gjorde deres Hjem til et sandt Helvede. De unge Prinser, ja selv deres Søstre, Prinsesserne, bleve behandlede med den største Haardhed, underkastede materielle Savn og levede i en Tilstand af Skræk for deres Forældre, der kuede deres bedste Egenskaber. Ved en ganske ny Anvendelse af den ældstes Ret viste den besynderlige Fader allermest Haardhed mod Tronarvingen, Prins Frederik, hvem Naturen dog havde begavet med fortræffelige Anlæg. Bragt til Fortvivlelse ved de Ydmygelser og Lidelser, hvorfor han stadig var udsat, havde den unge Mand forsøgt at flygte; men da hans Forsøg blev opdaget, han selv som en simpel Forbryder indespærret i et Stats-

fængsel og tvungen til at overvære den Vens Henrettelse, der ikke havde anden Brøde end at have hjulpet ham paa Flugt, syntes han endelig at være kuet. Han bad om Naade, tilstod Fejl, som han ikke havde begaaet, og lovede en Anger, han ikke var i Stand til at føle. Siden den Tid havde han víst en Underdanighed mod Faderens mindste Befaling, der overskred Grænserne for sønlig Agtelse. Han undgik fuldstændig at blande sig i Statssager og gik saa vidt, at han forsonede sig med de Ministre, der havde hjulpet at forfølge ham, og behandlede dem som sine fortroligste Venner. Han fandt sig i at leve paa et lille Slot, som han kun forlod for at deltage i militære Øvelser, som han udførte godt, men uden Lyst; den øvrige Tid anvendte han til Studeringer, som hans Fader maaske foragtede, men fandt uskadelige. Han forsøgte sig i Musik og Litteratur, satte sig i Forbindelse med alle lærde, Kunstnere og Forfattere i hele Evropa og stod i stadig Brevvexling med dem. I sin ungdommelige Begejstring gjorde han ingen Forskjel, men nærede lige saa megen Beundring for den fromme katholske Rollin som for den lutherske Prædikant Beansobre eller for den dybsindige Metafysiker Wolf; og naar han fremfor alle andre udmærkede og elskede Voltaire, var det dog uden at skjelne imellem den geniale Mands virkelig skjønne Værker og hans mest middelmaadige Frembringelser, ja han satte uden videre Henriaden paa lige Trin med Homer.

Paa det lille Slot Rheinsberg, hvis Navn Prinsen havde forandret til det mere klassiske Remusberg, havde der dannet sig en lille Kreds om ham. Alle førte her efter hans Exempel et paa én Gang flittigt og muntert Liv og forenede Musernes Dyrkelse med beskedne Fornøjelser. Selskabet bestod af Folk, hvis Rang og Stand ikke kunde vække Mistanke selv hos den mest ængstelige Politik; det var beskedne lærde og Officerer af de lavere Grader. Der blev talt om alt, selv om en ideal og abstrakt Politik à la

Aristoteles og Plato; det eneste, som var forbudt at omtale, var den nuværende og især den tilkommende Regerings Politik. »Jeg kan forsikre Dem paa min Ære,« skrev Prinsen til Minister Grumkow, »at jeg lever, som om Kongen var udødelig, og jeg vil dø paa Stedet, hvis jeg har lagt nogen Plan om at henrette ham efter hans Død.« Kort sagt, det lod til, at Prinsen, for hvem alle andre Veje vare spærrede, ene havde kastet sig over Studierne.

Var nu denne ivrige Søgen efter Sandhed og Kunst oprigtig ment, eller var den kun en Adspredelse og et Skjul for en tilbagetrængt Ærgjerrighed? Tragtede Prinsen virkelig kun efter videnskabelige Sejre, og ønskede han kun at kæmpe paa Litteraturens Valplads? Det var et Spørgsmaal, hvorom der taltes meget blandt hans Omgivelser, og Meningerne vare i høj Grad delte. Skribenterne — et Folkefærd, der let lader sig forblinde af deres Forfængelighed — hengav sig ganske til den stolte Følelse at finde en saa fornem Kollega og kappedes om at hædre den nye Marcus Avrelius, med hvem Filosoferne atter skulde bestige Tronen. Den berømteste og mindst lettroende iblandt dem — jeg mener Voltaire — synes at have ladet sig rive med ligesom de andre. Tyve Aar senere, da Voltaire var bleven klog af Erfaring, omtalte han unægtelig Prinsens Venskab paa en flot og ligegyldig Maade, der skulde bringe Verden til at tro, at han aldrig havde ladet sig bedaare deraf. Han siger i sine Memoirer: »Kronprinsen morede sig i sine ledige Timer med at skrive til de franske Forfattere, som vare nogenlunde kjendte. Den største Byrde tilfaldt mig; det var Breve paa Vers, Afhandlinger om Metafysik, Historie og Politik. Han kaldte mig en guddommelig Mand, jeg kaldte ham Salomon, og disse Titler kostede os intet. Nogle af disse Flovheder ere blevne trykte i mine samlede Værker.«

Men Voltaire praler; intet i hans omfangsrige Korrespondance tyder paa, at han den Gang har betragtet det

som en tung Byrde at staa i Forbindelse med en tilkommende Konge, eller at han har været saa lidet modtagelig for den Smiger og de Artigheder, som vare en Følge deraf. Han var den Gang langt fra at kalde de poetiske og filosofiske Forsøg flove, som bleve ham tilsendte under Prinsens Segl, og selv om han ikke skjænkede dem sin udelte Beundring, rettede han dem dog uden at gjøre Nar. Han undtog ikke engang den berømte Gjendrivelse af Machiavellis Lærdomme, men paatog sig at lade den trykke, skjønt en mere upartisk Dommer let vilde have set, at det ikke var andet end en Skolestil, der aldeles manglede Præget af personlig Overbevisning. Det er derfor i høj Grad sandsynligt, at Voltaire i god Tro mente, at en Prins, der kaldte ham guddommelig, maatte være Menneskeslægtens Haab.

De, som bleve mindre overvældede med Smiger, bevarede imidlertid bedre deres Koldblodighed og følte sig mindre sikre paa Prinsen; visse Kjendetegn lode dem under den flittige Elev ane en mindre uegennyttig Discipel af Moralen og den rene Sandhed. De iagttoge ikke uden Ængstelse, at han behandlede alle Æmner paa en sarkastisk og skeptisk Maade, at hans Dom om Mennesker var nedsættende og foragtelig, og at der undertiden i hans Blik og Stemme kunde komme en Haardhed, som paa en uhyggelig Maade mindede om Faderen. Enhver følte, kort sagt, at den Dag, da denne ualmindelige Tronarving overtog Herredømmet, vilde blive en Overraskelsens Dag; men endnu kunde ingen sige, hvem der vilde blive skuffede, enten Filosoferne, der haabede paa ham, eller Politikerne, der mistroede ham.

Naturligvis blev dette Spørgsmaal ofte opkastet ved de udenlandske Hoffer og i Ministerierne, og man var meget nysgjerrig efter at gætte Svaret. Under Evropas bevægede Tilstand var det ikke nogen ligegyldigt, hvad Stilling den unge Fyrste vilde indtage, som strax ved sin Tronbestigelse vilde faa 70,000 Mand og et betydeligt Antal Millioner at raade over. De udenlandske Magters Ministre kappedes der-

for om at træde i Forbindelse med ham, hver især forsynede med de Argumenter, hvorfor han snarest kunde være modtagelig. Han havde maattet gifte sig mod sin Vilje og levede adskilt fra sin Gemalinde. Gjennem hans Moder, Dronningen, der var en Søster til Georg II, tilbød England ham en engelsk Prinsesses Haand i Tilfælde af, at han tænkte paa Skilsmisse. Østerrige tog det nok saa kløgtige Parti at angribe et mere følsomt Punkt end hans Hjærte. Karl VI's Ambassadør havde først frelst hans Liv ved at beskytte ham mod den opbragte Konge, der vilde lade ham dømme fra Livet, med den Erklæring, at en Prins af kongeligt Blod kun kunde dømmes af Kejseren. Senere, da han havde opnaaet Tilgivelse, og den gamle Konges smudsige Gjerrighed ofte lod ham mangle det nødvendige, tilbød den samme Ambassadør ham en regelmæssig Understøttelse af den kejserlige Kasse, og dette Tilbud blev modtaget med en Iver, der var lige saa lidt kongelig som filosofisk. Da dette Middel til at komme i Gunst lod til at lykkes, vilde Rusland ogsaa benytte sig deraf, men maatte gjøre flere Omstændigheder. Det var ikke fra Kejserinde Anna selv, men fra hendes Førsteminister Biron, at Tilbudet kom; det gik gjennem den sachsiske Minister i St. Petersborg, som havde vundet Prinsens Tillid under sit Ophold i Berlin ved at lære ham Metafysik. Pengene bleve ad Omveje overleverede til Prinsen, efter først at være blevne meldte med et aftalt Chiffer under Form af historiske eller filosofiske Bøger.

Frankrig derimod havde enten ikke søgt eller ikke forstaaet at finde en lignende Maade til at vinde Prinsens Gunst. En af de franske Ambassadører, La Chétardie, en Mand af Smag og en god Selskabsbroder, havde forstaaet at skaffe sig Indpas i den lille Kreds paa Rheinsberg; men det samme var ikke Tilfældet med hans Efterfølger, Marquis de Valori, en gammel Soldat, der skjulte virkelige Fortrin under et udannet Væsen, som hans umaadelige Tykkelse

gjorde endnu mere kejtet. Frederik, der senere kom til at yde ham mere Retfærdighed, havde fattet Uvilje mod ham og morede sig med at gjøre ham latterlig. Da den stakkels Diplomat paa en temmelig ubehændig Maade havde bedt om Avdiens hos Prinsen for at tale med ham om Statssager, fik han kun det tørre Svar: »Det Hverv, som er betroet Dem, kan kun angaa Kongens Person, og jeg tror ikke, at det er passende, at jeg faar det at vide.« — Ambassadøren gjorde sin Minister Regnskab for sit uheldige Forsøg i Udtryk, der noksom viste, i hvilken Uvished de fleste stode angaaende Prinsens Hensigter. »Kronprinsen,« skrev han, »viser den største Forsigtighed selv i de simpleste Ting. Han véd at forstille sig; men ellers ligner hans Karakter hans Faders; de, som kjende ham bedst, ere overbeviste om, at de paa ny maa søge at lære ham at kjende; han vil ikke mere være den samme, men de vide ikke, hvordan han vil være.« Der herskede saaledes en almindelig ængstelig Forventning i hele Tyskland, ja næsten i hele Evropa; en naturlig Følge af det underlige Lune af Skæbnen, som overlod to store Rigers Fremtid til to saa usikre Ting som en Kvindes Sjælsstyrke og en Filosofs Ærlighed.

Filosofen var den første, hvem Skæbnen satte paa Prøve ved at kalde ham til Herredømmet. Den 31te Maj 1740 udaandede den gamle Frederik Vilhelm efter et langt Sygeleje, og hans Søn besteg Tronen efter ham. Dersom Kronprinsen den Dag endnu ikke havde tænkt paa noget, var den nye Konge allerede næste Dag rede til alt. Enten havde han i Forvejen overvejet alt, eller ogsaa blev alt ham klart ved første Øjekast. Han havde ikke regeret i fire og tyve Timer, før alle, saa vel de gamle Statsmænd som de nye Favoriter, klart indsaa, at der hverken vilde blive taget Hensyn til de førstes politiske Tjenester eller til de sidstes fortrolige Omgang, men at de alle maatte tjene en Herre, der agtede at bruge dem til at fremme sine hemmelige

Planer, som han ikke betroede nogen. Det var et Theaterkup, som voldte mange Skuffelser, og som Macaulay har sammenlignet med den berømte Scene hos Shakespeare, hvor Henrik V ved sin Tronbestigelse afskediger alle sine Svirebrødre. Denne Sammenligning er ikke ganske træffende: Voltaire var ingen Falstaff, Vennerne paa Rheinsberg havde intet til fælles med en Flok simple Drukkenbolte, og Frederik afskedigede ingen. Det, som karakteriserede hans Optræden, da han overtog Magten, var netop, at han, samtidig med at han bevarede alle den tidligere Regerings Traditioner, især alle dens Resultater, og kun fjærnede dens voldsomme og excentriske Karakter, dog vidste strax at paatrykke den sit ejendommelige Stempel.

Han holdt alle Ministrene i Aktivitet; han afskedigede ikke en eneste Soldat, men forøgede tvært imod Hæren; kun satte han mere Pris paa Soldaternes Dygtighed og Antal end paa deres Højde. De af hans Venner, som havde gjort Regning paa pekuniære Fordele, havde den Sorg at opdage, at skjønt han bedre forstod at give Penge ud end sin Fader, regnede han dog lige saa godt og vidste lige saa godt at holde fast paa Nøglerne til Skatkammeret. Dog var der paa samme Tid intet, der tydede paa, at han vilde tage Afsked med sine tidligere Beskæftigelser. Enten han nu ved Geniets Instinkt gættede den Indflydelse, som Filosofien og Videnskaben vilde komme til at udøve i Verden, eller han, som alle Mænd, der ere bestemte til at virke paa Samtiden, selv delte dens Tilbøjeligheder, nok er det, han fjærnede ikke den nye spirende Magt fra sig, ikke engang for en eneste Dag, men gjorde sig tvært imod Umage for at knytte den fastere end nogen Sinde til sin Tjeneste og var bestemt paa, at den skulde følge ham overalt, selv i Krigen, ikke for at han deri kunde finde Adspredelse og Hvile, men for at han kunde bruge den som et Redskab for sine Planer. »Jeg har strax begyndt,« skrev han til Voltaire, »med at forøge den staaende Hærs Styrke med

sexten Batailloner, sex Eskadroner Husarer og en Eskadron af Livgarden. Jeg har lagt Grundstenen til det nye Akademi.« En Hær og et Akademi stillede paa samme Fod samme Dag for at tjene den samme Politik — det er Frederik helt og holdent.

Saaledes som han viste sig for sin Samtid, saaledes se vi ham nu, da de nylig offentliggjorte Breve og Dokumenter belyse ham nøjere. Den otte og tyveaarige Begynder er fra den første Dag af i ingen Retning forskjellig fra den gamle, erfarne, sejerskronede Monark, som han senere skulde blive. Det er den samme Forskjellighed af Midler sigtende til det samme Maal; det er en helstøbt Broncestatue. Herved blive de nye Oplysninger mærkelige og afvinde Interesse for Enkeltheder, som hidtil kunde synes ligegyldige.

Den politiske Korrespondance begynder med Ordrer til Ambassadørerne om at meddele de fremmede Hoffer den nye Regerings Tiltrædelse. Man kjender den Slags Hverv og véd, at de i Almindelighed kun bestaa i en Udvexling af forslidte Komplimenter; men her var det ingenlunde saaledes; der er ikke et eneste af disse Dokumenter, som ikke bærer Præget af et originalt Geni og ligesom et Mærke af Løvens Klo. De, der ere adresserede til Kabinetterne i Versailles og i London, have især dette Præg. Ganske vist fik alt, hvad der angik disse Hoffer, en egen Betydning paa Grund af det meget kritiske Forhold, hvori de stode til hinanden. Efter 26 Aars Fred stod Frankrig og England i Begreb med til Trods for deres Regeringers Ønske, tvungne af Folkestemningens Tryk atter at optage deres gamle Fjendskab. Den engelske Minister, Walpole, havde højst ugjærne rettet sig efter Parlamentet og erklæret Spanien Krig, og den franske Minister, den gamle Fleury, havde, maaske endnu mere mod sin Vilje, set sig nødsaget til at tage Del i Krigen paa Grund af det

Sammenhold, der knyttede de to Troner af Huset Bourbon til hinanden.

Det er mærkeligt at se, med hvilket hurtigt Blik Frederik indtog en nevtral Stilling, som tillod ham at sælge sit Venskab til den højstbydende af de stridende Partier. Denne Rolle vedbliver han hele sit Liv igjennem at spille i de evropæiske Stridigheder; han driver Handel med sit Geni og sine Soldater som en Kjøbmand med sine Kapitaler, kun med den Forskjel, at mellem handlende kan et Kjøb ikke gaa tilbage, naar det engang er sluttet, hvorimod Frederik aldrig betænkte sig paa at bryde sine Forpligtelser, selv efter at han havde givet sin Underskrift, saa snart blot nogen gjorde ham et højere og fordelagtigere Bud.

Selv Valget af Ambassadører synes at have været fint beregnet. Medens han i London, eller rettere sagt i Hannover, hvor Kong Georg opholdt sig paa Gjennemrejse, lod sig repræsentere af en erfaren Diplomat, en Mand af gammel Adel, Grev Truchsess, sendte han derimod til Ludvig XV en simpel Officer, Oberst Camas, hvis Fader var flygtet fra Frankrig for det nantiske Edikt, og som var en af hans Ungdomsvenner, et Medlem af hans fortrolige Kreds. Mange forundrede sig over, at en saa ubetydelig Person blev beskikket til en saa høj Post, og at en protestantisk Emigrant skulde sendes tilbage til sit gamle Fædreland, der endnu blev styret af en Kardinal. De, der udtalte deres Forbavselse for Kongen, fik kun det spottende Svar, at Camas, der kun havde én Arm, passede godt, siden den franske Ambassadør, Marquis de Valori, havde mistet tre Fingre. »Kongen af Frankrig har sendt mig en Ambassadør, som kun har én Haand,« sagde han, »jeg betaler min Gjæld ved at sende ham en til Gjengjæld, som kun har én Arm.«

Sandheden var, at Truchsess havde Ordre til at lade sig forstaa med, at der var en hemmelig Grund, hvorfor netop Camas var bleven sendt til det franske Hof, og at der var

betroet ham et konfidentielt Hverv, som England maatte skynde sig at forekomme, hvis det vilde undgaa Virkningerne deraf. Camas skulde paa sin Side insinuere i Versailles, at han, der længe havde nydt Kongens Fortrolighed, havde gjennemskuet hans unge Sjæls ærgjerrige Planer, og at man maatte skynde sig at komme dem i Møde, hvis man ikke vilde risikere at faa ham imod sig.

»De skal,« skrev Frederik til Truchsess, »i det uendelige forsikre Kongen af England om Deres personlige Venskab, og mod Ministrene og Frankrigs Kreaturer skal De vise den største Hjærtelighed, selv om De slet ikke kan lide dem. — — — Men De maa omtale Camas's Sendelse til Frankrig som en Sag af største Vigtighed. De maa sige med en misundelig Mine, at han besidder min Fortrolighed, og at han ikke er rejst til Frankrig for at holde sig lystig.«

Camas's Instrux lød derimod saaledes: »Den Forøgelse af mine Tropper, som vil finde Sted, medens De opholder Dem i Versailles, vil give Dem Anledning til at udtale Dem om min heftige, voldsomme Tænkemaade; De kan sige, at der kunde være Fare for, at denne Forøgelse kunde tænde en Ild, som kunde sætte hele Evropa i Brand, at det ligger i unge Menneskers Natur at være foretagelseslystne, og at Længsel efter Bedrifter og Berømmelse ofte have voldet Forstyrrelse i Verden. De kan sige, at jeg føler et naturligt Venskab for Frankrig, men at hvis den franske Regering forsømte mig nu, vilde det maaske være ude mellem os for bestandig; hvis den derimod søgte at vinde mig, vilde jeg være i Stand til at yde Monarkiet vigtigere Tjenester, end Gustav Adolf nogen Sinde har gjort. Vis Kardinalen den største Høflighed; betal smigrende Ord med smigrende Ord og Kjendsgjerninger med Kjendsgjerninger. Gjør Dem al mulig Umage for at ophidse deres Skinsyge paa England.«

Foruden sit officielle Ærende havde Camas endnu et andet Hverv at besørge paa Vejen. Midtvejs mellem Berlin

og Paris maatte han dreje af fra sin Vej for at banke paa hos Voltaire, der for Tiden opholdt sig i Brüssel med sin berømte Veninde, Madame de Châtelet, som havde en Proces for den belgiske Ret. Der blev givet til Paaskud for denne Afstikker, at Camas skulde standse Udgivelsen af l'Anti-Machiavel, som Voltaire havde overgivet til en Forlægger i Haag. Det var imidlertid kun et Paaskud; thi Forlæggeren havde paa det bestemteste vægret sig ved at give et Skrift fra sig, som ved Forfatterens nye Værdighed havde opnaaet en uventet Værdi, og Frederik havde ikke trængt videre ind paa ham, men lod til at være ret tilfreds med, at hans moralske Aandsfostre skulde se Dagens Lys. Den sande Hensigt med Camas's Besøg, som for Resten blev foretaget med stor Bram, var at vise Verden, at den kronede Digter hilste paa Litteraturens Konge før paa nogen anden. Camas lod sig saa tydelig forstaa hermed, og Voltaire optog det saa godt, at Frederik nogle Dage senere kunde skrive til ham uden at frygte for, at det skulde se ud som Satire: »Camas's Breve handle kun om Brüssel. Efter hans Beretninger at dømme lader det til, at han er bleven sendt som Ambassadør til Voltaire og ikke til Ludvig.« Disse Komplimenter ledsagedes af et Anker ungarsk Vin, og Voltaire fortæller i sine Memoirer, at han fandt, at »denne flydende Gave«, som han kalder det, stod langt under, hvad han havde ventet af Kongens Gavmildhed. Der er vistnok ingen Tvivl om, at han vilde have foretrukket en solidere Gave, men forekom Vinen ham middelmaadig, saa nød han til Gjengjæld Smigeren med Begjærlighed.

Voltaire havde af Camas faaet et Vink om, at han snart vilde faa Frederik selv at se. Det oven omtalte Brev meldte ham, at den nye Konge i Slutningen af Sommeren vilde besøge Rhinens Bredder og sætte ham Stævne i Cleve. Grunden til denne Rejse var meget naturlig; skjønt Hertugdømmet Cleve ikke stødte op til de øvrige preussiske

Stater, udgjorde det dog en Del af Huset Brandenburgs arvelige Besiddelser. De preussiske Konger gjorde desuden Fordring paa at forene Hertugdømmerne Berg og Jülich med Cleve, naar det kurfyrstelige pfalziske Hus uddøde, hvis sidste Repræsentant, den regerende Kurfyrste, var gammel og barnløs. Det var derfor meget rimeligt, at Frederik ønskede at hyldes af sine rhinske Provinser og samtidig have et vaagent Øje med sine eventuelle Rettigheder. Men foruden denne virkelige Anledning er det ikke umuligt, at Tanken om at nærme sig til Frankrig, der endnu var Evropas største politiske, intellektuelle og militære Skueplads, ikke var ganske uden for en Beslutning, der, skjønt let forklarlig, dog forekom alle lidt forhastet.

Da Kongens Afrejse blev bekjendt i Berlin, udbredte det Rygte sig, at han vilde udstrække sin Rejse lige til Paris. Sikkert er det imidlertid, at da han var kommen i Nærheden af Frankrig, kunde han ikke modstaa Lysten til at se en fransk By og en fransk Hær og fik det mærkelige Indfald at tage inkognito til Strassburg. Det var en Hændelse, som i sin Tid gjorde megen Opsigt, og den havde, som vi senere ville faa at se, Følger, som ingen kunde forudse, og som vare endnu alvorligere, end man hidtil har vidst.

Paa den Tid var Evropa ikke gjennemskaaret af Jærnbaner, og Fyrster og Konger plejede ikke saaledes som nu at rejse omkring uden at vække Opmærksomhed. Frederiks Afstikker var derfor meget paafaldende for hin Tid og meget vanskelig at holde hemmelig; sandt at sige, gjorde han sig ikke megen Umage derfor. Hans Følge, der bestod af en af hans Brødre, Prins Vilhelm, to Adjutanter, to Kammerherrer og otte Tjenere, var meget betydeligt for en simpel schlesisk Adelsmand, hvis Pas kun lød paa det ukjendte Navn Grev Dufour. Oven i Kjøbet var dette Pas udfærdiget i sidste Øjeblik, da det forlangtes af Grænsevagten ved Kehl, og det var forseglet med et Signet med det

kongelige Vaaben, som Kongen havde hos sig; denne Omstændighed undgik ikke de tilstedeværendes Opmærksomhed.

Det vakte altsaa Opsigt, da den lille Skare drog ind i Byen og tog ind i Hotellet eller, som man den Gang sagde, Værtshuset; og man blev endnu mere opmærksom, da den underlige Anfører for Flokken strax forlangte, at der skulde dækkes op med det bedste, Huset formaaede, og at man skulde indbyde nogle franske Officerer fra den nærliggende militære Café til at spise med til Aften. Det var et temmelig dristigt Tilbud af en ubekjendt, og Værten, der overbragte Indbydelsen, blev modtagen af de forsamlede Officerers Latter. To Kaptejner af det piemontesiske Regiment, der maaske allerede havde faaet lidt for meget, besluttede sig dog til at modtage Indbydelsen, uden Tvivl i den Tanke, at de vilde holde sig lystige paa det tyske Køkkens og det tyske Pedanteris Bekostning.

Til deres store Overraskelse fandt de, at deres hemmelighedsfulde Vært var en ung Herre af et fornemt Ydre, som talte Fransk uden Akcent, var fri og beleven i sit Væsen, munter i Tale og hurtig til Svar; han drak deres Skaal i fortræffelige Vine og istemmede deres slibrige Viser. Først henimod Soupéens Slutning tillod den foregivne Greve sig nogle spøgende Bemærkninger om de franske Troppers Holdning, hvorover den ene af Gjæsterne følte sig krænket, og det kunde let være kommet til Strid, hvis ikke den anden, der bedre havde bevaret sin Koldblodighed og havde visse Anelser, havde faaet sin Kammerat til at tie og i Tide afbrudt Samtalen. De trak sig tilbage langt ud paa Natten og bade de fremmede vise dem den Ære at spise til Aften med dem i deres Café den næste Dag; strax om Morgenen meldte de derpaa deres mærkelige Møde for Provinsens Guvernør.

Denne var en gammel, ret anset Militær, som havde været kommanderende General og staaet i Spidsen for et stort Gesandtskab. Han var den anden Marskalk de Broglie, og

denne Omstændighed skylder jeg den Fordel at besidde en Beretning om dette lille Æventyr, skreven af ham selv og mere paalidelig end de, der findes i Memoirer og Blade. Da Marskalken var af den Mening, at en ubekjendt, som slog saa stort paa det, maatte enten være en Fyrste eller en Æventyrer, anbefalede han Officererne at være paa deres Post og satte Politiet i Bevægelse. Han indrømmer endogsaa, at han et Øjeblik tænkte paa at lade de fremmede arrestere. Kongen, som begyndte at ane, at hans Besøg ikke kunde gaa ubemærket hen, sendte imidlertid i det samme sin Broder og to af sine Ledsagere til Marskalken, stadig under de paatagne Navne, — for at overbringe hans Hilsen og gjøre Undskyldning for, at han paa Grund af en Upasselighed ikke selv kunde møde. Marskalken modtog de fremmede meget høflig, men iagttog dem med Opmærksomhed og bad dem blive til Middag og først (det var en Helligdag) høre Messen i hans Kapel. Tilbuddet syntes at sætte dem mere i Forlegenhed, end det var rimeligt for Adelsmænd fra en overvejende katholsk Provins som Schlesien. Efter nogen Tøven besluttede en af dem sig til at deltage i Gudstjenesten; han talte med italiensk Akcent, og det var virkelig ogsaa en Venetianer ved Navn Algarotti, en ung Videnskabsmand, hvem Frederik havde ophøjet til Greve og Kammerherre. Han førte Samtalen og var den eneste af de fremmede, som optraadte uden Forlegenhed; de andre vare generte og syntes (efter hvad Marskalken siger i sin Beretning) at have meget lidt Verdenstone.

Medens Messen blev læst og Middagsmaaltidet serveret, havde Frederik, som kjedede sig i Værtshuset, for at adsprede sig besteget Domkirkens Taarn. Da han kom ned, blev han uden for Kirken antastet af en Borger fra Byen, som kastede sig for hans Fødder, kaldte ham Sire og Deres Majestæt og bønfaldt ham om at frigive hans Neveu, der

var i preussisk Tjeneste. Denne Neveu var en lang Fyr paa 5 Fod og 8 Tommer, som paa en Rejse i Tyskland paa Grund af sin Højde var bleven taget med Magt og stukken ind i den afdøde Kong Vilhelms Grenadergarde. Frederik sagde til Manden, at han var gal, og gik raskere til for at slippe fra ham; men denne trak en Medalje med Kongens Portræt frem, som var bleven slaaet og uddelt i Berlin paa hans Kroningsdag, og viste ham den. Da lagde Frederik hurtig sin Haand paa hans Mund og lovede ham alt, hvad han ønskede, naar han blot vilde tie stille. Manden lovede alt, men gik naturligvis strax hen og fortalte det hele til Guvernøren. Han mødte dér to Soldater, Desertører fra den preussiske Hær, som man havde stillet paa Lur i Nærheden af Værtshuset, og som lige havde aflagt det samme Vidnesbyrd.

Da Marskalken havde faaet Sandheden at vide, før hans Gjæster havde forladt ham, tog han en af dem til Side og bad ham lade Grev Dufour vide, at han var kjendt, og at man var rede til at vise ham al den Ære, der tilkom hans Rang, hvis han ønskede det, eller til intet at sige, hvis det saaledes var mere efter hans Ønske. Til Svar lod Kongen sige, at han vilde komme og bad om at tale alene med Marskalken.

Hvad er der foregaaet paa dette Møde? Har Frederik, der var ærgerlig over at være opdaget og lidt flov over at have udsat sig derfor, maaske víst en Ærgrelse, som har gjort Marskalken forlegen? Har Marskalken modtaget ham i Gala og med Æresbevisninger, der kunde røbe hans Inkognito for Tjenestefolkene? Var han taktløs nok til at benytte Lejligheden til at tale om Politik og minde om, at han som Ambassadør hos Kongen af England i Hannover havde truffet den afdøde Konge af Preussen og sammen med ham underskrevet en diplomatisk Overenskomst? Ledte han maaske Samtalen hen paa militære Æmner og greb

Lejligheden til at omtale de Sejre, han nylig havde vundet paa et Felttog i Italien, hvor Preussen havde været paa Østerriges Side? Det er vanskeligt at vide, da der ikke var andre til Stede ved Sammenkomsten end Frederiks to Adjutanter. Vist er det, at Kongen snart gik sin Vej endnu mere ærgerlig, end han var kommen, hilste koldt paa Marskalkens Frue, som havde ønsket at blive forestillet for ham, og med synlig Uvilje modtog en Indbydelse til samme Aften at spise hos dem og derefter gaa i Theatret.

Efter Kongens Ønske blev der givet ham en Officer med, som skulde vise ham Citadellet. Imidlertid var Nyheden rygtedes, og uden for Hotellets Dør havde forsamlet sig en Skare Mennesker, som ledsagede ham lige til Voldene. Han undersøgte alt, Kanonerne, Arsenalet, Fæstningsværkerne, og lod sig alt forklare lige til de mindste Enkeltheder; da han var kommen tilbage til Værtshuset, bestilte han Postheste, skrev en meget lidt høflig Undskyldning til Marskalken og rejste om Aftenen med endnu færre Omstændigheder, end han var kommen. Marskalkens og Publikums Skuffelse var saa meget desto større, som man i den fornemste Loge havde indrettet et ophøjet Sæde med et Tæppe til den kongelige Gjæst, og Theatret havde været fuldt besat, længe før Skuespillet skulde begynde.

Da Frederik var kommen til Wesel, greb han Pennen for at sende Voltaire en burlesk Beskrivelse af sin Opdagelsesrejse. Den var halvt paa Prosa og halvt paa Vers, og han gjorde deri lidt Nar af sig selv, meget af Marskalkens Vigtighed og fornemme Væsen og mest af Frankrig og Franskmændene. »Nu,« skrev han, »har jeg set disse Franskmænd, hvis Berømmelse, De saa tit har sunget, —

Ce peuple fou, brutal et galant,
Superbe en sa fortune en ses malheurs rampant,
D'un bavardage impitoyable
Pour cacher le creux d'un esprit ignorant.

— — — — — — —

Léger, indiscret, imprudent.
Non, des vils Français vous n'êtes pas du nombre;
Vous pensez, ils ne pensent pas.*)

Da Voltaire modtog dette skjønne Mesterværk, havde han kun noget at udsætte paa Bygningen af Versene, som unægtelig haltede lidt. Fornærmelserne mod hans Landsmænd tog han med største Ro uden at ane, at han ved at taale dem viste deres Berettigelse. Selv før Frederik kjendte Voltaire, havde han gættet, at man hos den store Mand — saa vel som hos hans Disciple og Efterlignere — altid vilde kunne komme til rette med den nationale Stolthed, naar man blot kjælede tilstrækkelig for hans Forfatterforfængelighed. Det var en Opdagelse, han senere ved mere end én Lejlighed skulde drage Nytte af.

Det saa længe ventede Møde mellem Kongen og Digteren fandt endelig Sted i Slutningen af September paa Slottet La Meuse ved Cleve, og det var lige saa kjærligt, lige saa varmt, lige saa begejstret fra den ene som fra den anden Side. Frederik, som var sengeliggende af et Feberanfald, stod op udtrykkelig for at gjøre Ære af sin berømte Gjæst. De spiste til Aften sammen og talte sammen til langt ud paa Natten om alle mulige Ting, »om Sjælens Udødelighed, om den frie Vilje, ja selv om Platos Androgyner«, og selv om det ikke var til Bunds, som Voltaire siger, var det i det mindste med en sprudlende Ild af Epigrammer og Aandrigheder.

Ved Lejlighed bad Kongen Voltaire om at vise ham en lille Tjeneste, nemlig at affatte for ham et Manifest til Biskoppen af Lüttich, hvem han stævnede for en Sum af en Million som Afgift for et Gods, der var beliggende i

*) Dette taabelige, raa og galante Folk, hovmodigt i sin Lykke, krybende i sin Ulykke, ubarmhjærtig snakkesaligt for at skjule sin tomme, uvidende Aand. — — — Letsindigt, indiskret, uforsigtigt. Nej, De er ikke en af de usle Franskmænd; De tænker, de tænke ikke.

denne Herres Besiddelser, og hvorover det brandenburgske Hus paastod at være lensberettiget. Det var en gammel Strid, der i mange Aar havde henstaaet uafgjort for den tyske Rigsdag. Frederik havde sat sig i Hovedet at inddrive sin Fordring og lod allerede et Korps Tropper rykke frem for at støtte sit Krav. Forgjæves protesterede Kejser Karl VI mod denne Maade at afgjøre Sagen paa uden at afvente Kejserens Dom. Sandt at sige var det netop, fordi Kejseren forlangte Ret til at dømme, at Frederik havde besluttet selv at tiltage sig denne Ret. Han ønskede at vise, at han i dette Punkt, som i alle andre, ikke vilde være afhængig af nogen. Jeg véd ikke, om denne Tanke sporedes i Voltaires Manifest, som ikke existerer mere, men den var i alt Fald sikkert ikke udtrykt saa tydelig, man kan gjærne sige saa groft, som i en lille avtografisk Skrivelse, der findes i den »politiske Korrespondance« og lyder saaledes:

»Jeg vil tage til Cleve og forsøge at afgjøre Sagen med det gode. Hvis jeg faar Afslag, skal jeg nok vide at skaffe mig Ret. Kejseren er et gammelt Spøgelse af en Afgud, som fordum havde Myndighed og Magt, men nu er intet. Det har været en kraftig Mand, men Franskmanden og Tyrken have gjort det af med ham, og nu er han intet.« Overbevist af Voltaires Argumenter eller af de preussiske Grenaderer gav Biskoppen af Lüttich efter og betalte sin Million.

Denne hovmodige Fremgangsmaade, denne diplomatiske og politiske Hensynsløshed begyndte imidlertid at gjøre Evropas Politikere urolige. »Man anser her Manifestet,« skrev Marquis de Valori, »som det første Resultat af det Hovmod, som jeg har talt til Dem om, og den Ulyst til at raadføre sig med forstandige Folk, der forstaa at lade Fyrsterne udtale sig med Maadehold og Fasthed.« *) Hvor-

*) Marquis de Valori til Minister Amelot, 20de September 1740.

til sigtede da denne anmassende Optræden, denne ærgjerrige Higen? Den eneste Fordring, som Frederik endnu havde gjort gjældende, Arveretten til Jülich og Berg, var alt for ringe til at motivere saa store Forberedelser, saa stolt en Holdning, og overalt spurgtes der med Forundring, hvad han da egentlig havde i Sinde.

Skæbnen gav imidlertid snart Frederik Lejlighed til at give et hurtigere og mere kategorisk Svar paa dette Spørgsmaal, end han maaske selv havde anet. Den 26de Oktober døde Karl VI ganske pludselig i Wien, og Kureren, som bragte Budskab derom, kom til Rheinsberg i et Øjeblik, da et mere end heftigt Anfald af Koldfeber holdt Frederik i Sengen. De Officerer, som modtoge Efterretningen, betænkte sig paa at trænge ind til Kongen; men til sidst besluttede en af dem sig dertil og rakte ham uden at sige et Ord Budskabet paa Sengen, hvor han laa. Kongen læste det helt igjennem ligeledes uden at sige et Ord, og uden at hans Ansigt røbede den mindste Bevægelse; derpaa stod han op endnu rystende af Kuldegysninger og befalede, at der strax skulde sendes Bud til Berlin efter Statsminister Podewils og Feltmarskalk Schwerin.

Medens han ventede paa dem, tog han fat paa sin Korrespondance og skrev til Voltaire: »Kjære Voltaire, den mest uventede Begivenhed forhindrer mig denne Gang i at aabne min Sjæl for Dem, som jeg plejer, og snakke med Dem, som jeg gjærne vilde. Kejseren er død — — —. Hans Død volder Forstyrrelse i mine fredelige Planer, og jeg tror, at det i Juni Maaned snarere vil komme til at dreje sig om Krudt og Kanoner, Soldater og Løbegrave end om Skuespillerinder, Balletter og Theatre. Der vil ske en fuldstændig Omvæltning med det gamle politiske System; det er som det løsrevne Klippestykke, der faldt paa den Figur af fire Metaller, som Nebukadnesar saae, og knuste dem alle. — — Jeg vil skaffe mig af med min Feber, thi jeg har Brug for hele mit Maskineri og maa se at drage

saa megen Nytte af det, som mulig. — Far vel, kjære Voltaire, glem mig aldrig. — Jeg sender Dem en Ode til Svar paa den fra Gresset.«

II.

Den almindelige Uvished.

Selv om Døden lader sig melde forud, overrasker den dog altid dem, hvem den rammer. Til Trods for Karl VI's synlig aftagende Helbred, hvorpaa en dyb Melankoli længe havde været Symptom, havde dog ingen ventet, at han skulde gaa saa hurtig bort. En Forkølelse, han havde paadraget sig paa Jagten, i Forbindelse med et Maveonde, foraarsaget ved Nydelsen af en Ret Champignoner, gjorde i Løbet af to Dage hans Tilstand saa fortvivlet, at han næppe fik Tid til at velsigne sine Børn og overgive sin Sjæl til Gud.

Uagtet alle burde have forudset denne Begivenhed, var dog intet beredt dertil. Kejseren havde ganske vist, som vi vide, til Fordel for sin ældste Datters Arveret, oprettet et Testamente, hvortil alle Magter havde givet deres Bifald; men foruden at nogle af deres Erklæringer ledsagedes af truende Indskrænkninger, véd man jo nok, hvor let det falder de levende at bryde deres Løfter til de afdøde. En eneste Ting kunde have gjort Kejserens efterladte Bestemmelser uomstødelige: hvis Karl VI's Svigersøn, Maria Theresias Ægtefælle, var bleven valgt til romersk Konge, vilde han derved være forud bestemt til at blive det hellige Riges Overhoved og Karl den stores Efterfølger.

At opnaa dette havde virkelig ogsaa været den afdøde Kejsers Ønske, og han havde gjentagne Gange under Haanden talt med nogle af Kurfyrsterne derom; men han havde tøvet saa længe med offentlig at fremkomme med et Forslag derom, fordi han bestandig haabede, at den unge Storhertug ved et længere Ophold i Tyskland eller ved glimrende Be-

drifter kunde bringe Verden til at glemme, at han var en Udlænding. Han ønskede tillige, at Ærkehertuginden, før han vovede Forsøget, skulde have haft en mandlig Arving, for at Arvefølgen ikke skulde frembyde flere Vanskeligheder i Fremtiden. Ingen af disse Forhaabninger var gaaet i Opfyldelse; Ærkehertuginden havde kun to Døtre, og Storhertugen, der var letsindig, indskrænket og hovmodig, forstod ikke at gjøre sig elsket; i den sidste Krig mod Tyrkerne, hvor han havde kommanderet et Korps, havde han ikke aflagt Prøve paa nogen synderlig Dygtighed og havde ikke undgaaet den Upopularitet, som ramte alle Generalerne fra dette ulykkelige Felttog.

Det værste var, at denne Uvilje og Mistillid var allermest fremherskende i selve det østerrigske Huses arvelige Besiddelser; Wien, der i Aarhundreder havde været vant til at være Kejserrigets Hovedstad, var ikke meget tilbøjeligt til at sætte sin indflydelsesrige Stilling paa Spil ved overdreven Troskab mod de omtvistelige Rettigheder, der kunde gjøres gjældende af en ung, ikke meget bekjendt Kvinde, som var gift med en mindre velbekjendt Udlænding. Dersom der blandt de talrige Fyrster, som kunde gjøre Fordring paa at blive Karl VI's Efterfølger, fandtes en, som lettere kunde opnaa Kejserkronen end Maria Theresias Ægtefælle, hvorfor skulde man da ikke slutte sig til ham og modtage ham uden Indvendinger, hellere end at indvikles i en Proces eller en Kamp, hvis Udfald var tvivlsomt? Der taltes især om Kurfyrst Karl af Bayern, der lige saa vel som Frants af Lothringen var gift med en Ærkehertuginde (Joseph I's Datter), og som vilde bringe sine nye Undersaatter et betydeligt Rige i Morgengave. Folkestemningen var for ham, og Udtalelser i den Retning hørtes endogsaa paa Gaden i Hovedstaden. »Prinsessen er ikke elsket,« skrev den franske Ambassadør i Wien, Marquis de Mirepoix til Amelot, »en Del af det Had og den Uvilje, der næres mod Storhertugen, er gaaet over paa hende.

Hele Stemningen er for Kurfyrsten af Bayern, og jeg er overbevist om, at Folk vilde strømme ham i Møde i Skarer, hvis han kom hertil.« — »Man hører,« skrev Venedigs Ambassadør, »en Mumlen af oprørske Stemmer, som erklære, at det er fornedrende for et Folk at styres af en Kvinde, og at det ligger i den fælles Interesse at vælge en tysk Fyrste.«

Ogsaa i højere Regioner herskede der Tvivlraadighed og Forvirring, og alt vilde have været tabt, hvis Maria Theresia selv havde vaklet et eneste Øjeblik; men hun var den eneste, som hverken tvivlede paa sin Ret eller paa sig selv. Hun var frugtsommelig, og Sorgen havde rystet hende i den Grad, at man havde været nødt til at fjærne hende fra den døendes Værelse, hvor hun flere Gange var besvimet; men saa snart det skæbnesvangre Slag var faldet, tog hun sig sammen. Samme Dag lod hun Statens øverste Embedsmænd vide, at hun ønskede at modtage deres Hylding, og modtog dem siddende under den kongelige Tronhimmel. Med en stærk Stemme, skjønt afbrudt af Sorg, stadfæstede hun deres Ansættelse og bad dem kun om at opfylde deres Hverv med samme Troskab som under hendes Fader; derpaa befalede hun, at enhver Regeringsakt fra det Øjeblik skulde udfærdiges i Navn af Dronningen af Ungarn og Bøhmen, Ærkehertuginde af Østerrige.

Den næste Dag sammenkaldte hun Gehejmestatsraadet og indtog sin Plads med Storhertugen ved sin venstre Side. Det maa have været et mærkeligt Syn, denne unge Kvinde i al sin Ungdoms og Skjønheds Glans, omgiven af de graahærdede, udlevede Ministre, af hvilke den yngste, siger Arneth, var over halvfjerdsindstyve Aar. Og man maa ikke tro, at det var gamle tro Tjenere, opvoxede i Agtelse og Hengivenhed for deres Herres Slægt, og som nu med Taarer hyldede deres nye Herskerinde; tvært imod, deres Hjærter vare fortørrede ved egoistisk Brug af Lykken, udslidte ved en lang Øvelse i Hofrænker, og de vare rede til

at bære Kappen paa begge Skuldre. Hverken hos en fordærvet Diplomat som Zinzendorf eller hos en forhenværende Skriver som Bartenstein, der kun var berømt for sine Prokuratorkneb, kunde man vente at finde Spor af Ridderlighed, og der var vistnok mere end en, som ved sin Indtrædelse i Raadssalen tænkte paa at holde sig en Udgang aaben.

Prinsessen forstod imidlertid med en Blanding af Ynde og Myndighed at beherske dem, indtage dem, ja endogsaa til sidst begejstre dem. De Befalinger, hun gav, de Bestemmelser, hun lod tage for at faa sit Herredømme anerkjendt, bleve udførte samme Dag med en Hurtighed, som bragte det gamle kejserlige Maskineri til at knage i sine rustne Hængsler. Dronningens Iver var smitsom og meddelte sig til alle hendes Omgivelser; hverken hun eller Storhertugen undte sig et Øjebliks Ro; de lode til hverken at have Tid til at sove eller spise og vare uadskillelige i Udførelsen af deres fælles Arbejde. Det var det eneste Punkt, hvor hun var uimodtagelig for Raad; hun var tilgængelig for enhver og lyttede gjærne til ethvert Raad; men i den ene Retning var hun umedgjørlig: hun vilde dele alt, sin Ret, sine Pligter og sin Værdighed med sin Ægtefælle. Hun taalte ikke, at man holdt sig borte fra ham, eller at man vilde holde ham uden for Forretningerne. Hun viste sig aldrig uden ham, især ikke offentlig. »Ministrene,« siger Marquis de Mirepoix, »have gjort Dronningen mange Forestillinger om, at det ikke var passende for hende at spise offentlig sammen med Storhertugen; men hun har stoppet Munden paa dem ved at sige, at det er hendes udtrykkelige Vilje.«

Ved stadig at arbejde sammen med sin Mand og lade ham tale og handle, lykkedes det hende at meddele ham noget af sin egen Ynde. Man lagde snart Mærke til, at han aldrig havde været saa elskværdig som i den sidste Tid. Man véd, hvor hurtig Folkestemningen kan dreje sig;

inden faa Dage var det Mode at hæve det kongelige Par til Skyerne, og den nye Regering blev overalt hyldet med Begejstring. Der rejste sig ikke engang nogen Indsigelse, da den nye Dronning efter faa Dages Forløb ophøjede sin Ægtefælle til Medregent og gav ham Del i Regeringen, uden at han dog derved erholdt nogen personlig Ret eller nogen Arveret til Tronen.

Denne Svingning i den offentlige Mening forhindrede midlertid ikke Kurfyrsten af Bayern i strax at udstede en lovformelig Protest mod Prinsessens Tronbestigelse og give sin Minister Ordre til, før han forlod Wien, at overlevere den til alle Ambassadørerne. Han støttede ikke denne Protest paa sin Hustrus Rettigheder, paa hvilke han udtrykkelig havde gjort Afkald, men paa sin Bedstemoders, Ferdinand I's Datter, en Broderdatter af Karl V; men i det Øjeblik, der fremkom én Protest, enten den nu støttede sig paa gode eller daarlige Grunde, kunde man være vis paa, at andre vilde fremkomme med lignende Fordringer. Der vilde da først indfinde sig Kurfyrsten af Saxen, Konge af Polen i sin Hustrus Navn, da hun var en Broderdatter af Karl VI og den ældste af de levende Ærkehertuginder; derpaa Kongen af Spanien og Hertugen af Savoyen, der begge vare arveberettigede gjennem Filip II's Dronninger, da han repræsenterede den ældre Gren af det østerrigske Hus. Skjønt enhver af disse fyrstelige Prætendenter kunde gjøre Fordring paa hele den omstridte Arv, var det dog ikke usandsynligt, at den fælles Fordel kunde bringe dem til at blive enige om at dele den. Over hvilke Kræfter raadede nu Maria Theresia for at byde disse truende Udsigter Trods? Skatkammeret var tomt, og Hæren i en saa opløst Tilstand, at enkelte Kompagnier kun bestode af to eller tre Mand, og Generalerne var enten i Unaade eller i Fængsel, fordi de havde forsvaret Fanens Ære slet. Hvilken Opmuntring for alle de ærgjerrige Lyster, ikke at finde anden Modstander end en ensom Kvinde uden Soldater og uden Penge!

Alt dette var imidlertid intet imod den end mere truende Sky, som laa over to Punkter af Horizonten, Versailles og Berlin. Ganske vist havde hverken Frankrig eller Preussen nogen direkte Interesse i den østerrigske Arvefølge; men saa vel den ene som den anden kunde kaste et afgjørende Lod i Vægtskaalen. I Tyskland kunde intet iværksættes uden Preussens lille, men fortræffelige Hær; i Evropa kunde intet farligt Forbund bringes i Stand, naar Frankrig ikke vilde være med. Hvilke Hensigter havde nu den unge preussiske Konge og den gamle franske Minister?

Dersom givne Løfter gjaldt lige saa meget for Konger som for simple dødelige, kunde der ikke have været den svageste Tvivl om Frankrigs Hensigter. Den franske Konge havde efter den heldige Krig i 1735 ikke alene givet den pragmatiske Sanktion sit Bifald, men sin fuldeste Garanti og det i saa udtømmende Udtryk, at enhver tænkelig Mulighed syntes at være forudset og forebygget. Efter ordret at have gjengivet Karl VI's testamentariske Bestemmelser, udtrykte Traktaten af 1735 sig saaledes:

»Da det er bevist, at Evropas Fred og Ligevægt ikke kan bevares uden ved Overholdelse af denne Arvefølge, har Hs. Allerkristeligste Majestæt, dreven af et brændende Ønske om at bevare den offentlige Ro og Evropas Ligevægt, saa vel som i Betragtning af de Fredsbetingelser, hvori Hs. Kejserlige Majestæt væsentlig af denne Grund har indvilliget, paa den mest bindende Maade forpligtet sig til at forsvare denne Arvefølge, og for at der i Fremtiden ikke skal opstaa nogen Tvivl om Virkningen af denne Sikkerhed og Garanti, forpligter Hs. Allerkristeligste Majestæt sig til at sætte denne Sikkerhed og Garanti i Udførelse, hver Gang det gjøres behov, og giver for sig selv, sine Arvinger og Efterkommere et højtideligt og bindende Løfte om af al Magt at forsvare, støtte og opretholde, hver Gang det gjøres behov og mod hvem som helst, denne Arvefølge, som Hs. Kejserlige Majestæt har oprettet i Form

af et evigt og urørligt Fideikommis til Fordel for sin førstefødte og alle hendes Arvinger saa vel af det ene som af det andet Kjøn. Hs. Allerkristeligste Majestæt lover og forpligter sig derfor til at forsvare ham eller hende, som efter den her gjengivne Bestemmelse skal tage i Arv de Kongeriger, Provinser og Stater, som Hs. Kejserlige Majestæt for Tiden besidder, og bestandig at støtte dem i denne Stilling mod enhver, som vilde forsøge at gjøre Indgreb i deres Rettigheder.«

Som man ser, var alt forudset og intet glemt; fra denne uindskrænkede Garanti er ingen Arving udelukket, ikke et Stykke Land undtaget. Det synes umuligt at tilføje noget, og dog var der en Ting, som var endnu mere bindende end selve Overenskomstens Ord: det var, hvad der i Traktaten kaldes »de Fredsbetingelser, hvori Hs. Kejserlige Majestæt væsentlig af denne Grund har indvilliget«; med andre Ord, det var Kejserens Svigersøns Afstaaelse af Lothringen til Fordel for Ludvig XV's Svigerfader med Hjemfaldelse til den franske Krone efter hans Død. Ved Erhvervelsen af denne længe attraaede Provins gjorde Frankrig sig paa en Maade forud betalt for sin lovede Bistand og stak allerede Betalingen i Lommen. Handelen var komplet, og selv om den ikke var afsluttet i bestemte Udtryk, var den derfor kun saa meget mere ukrænkelig. Kunde man tvivle paa en Konges og Adelsmands Ord, naar han havde modtaget et saadant Tilbud. Hvis Karl VI desuagtet i sin inderste Sjæl nærede Mistillid, lod han sig i alt Fald ikke mærke dermed. Hans Forhold til hans fordums Modstander var fra dette Øjeblik af ikke alene fredeligt, men venskabeligt, næsten kjærligt. Han havde med Taknemmelighed modtaget den franske Ambassadørs Mægling i Konstantinopel for at faa Ende paa en Strid med Tyrkerne, og Venskabet var gaaet saa vidt, at det paa Kejserens Dødsdag sagdes for sikkert i Wien, at han havde udnævnt Ludvig XV til Exekutor af sit Testament.

Dersom der var nogen, hvem det maatte være magtpaaliggende, at saa hellige Forpligtelser bleve opfyldte, var det unægtelig den mere end firsindstyveaarige Minister, til hvem den svage Ludvig XV overlod Rigets Styrelse. Traktaten af 1735 var Kardinal de Fleurys personlige Værk, et stort Værk, han saa meget mere burde holde over, som det havde bragt hans Dygtighed og Visdom i stort Ry i Evropa. Han naaede derved Toppunktet af sin Magt, og Efterverdenen, der har saa ringe Tanker om hans Gammelmands-Politik, har ondt ved at forestille sig, i hvor høj Grad hans uafbrudte Held havde paavirket hans Samtids Dom.

Med en Forbavselse, der efterhaanden forvandledes til Beundring, havde man set en gammel Præst, der hverken udmærkede sig ved Talent eller høj Byrd, ganske stille komme ud af Sakristiet, gribe Regeringens Tøjler i en Alder, da andre slippe dem, holde dem uden at svigte i næsten tyve Aar, og i en Alder af over firsindstyve Aar indlade sig paa en stor Krig, føre den til Ende med Ære og sikre sit Fædreland Besiddelsen af en længe attraaet Provins. At han maaske havde mere Held end Dygtighed, at de vundne Fordele ikke altid vare saa betydelige, som de saae ud til, undgik Tilskuernes Blik, især i Frastand. Uden for Versailles anede man ikke, at han havde begyndt Krigen med Ulyst og Ængstelse, tvungen af Hoffets indtrængende Opfordringer, og at han hele Tiden havde været begjærlig efter at opgive den naar som helst og for hvilken som helst Pris. Endnu mindre vidste man, at de glimrende Felttog havde gjort Frankrig mere Skade end Gavn og gjort stort Afbræk i Landets Velstand, der endnu ikke havde rejst sig efter Ulykkerne under Ludvig XIV og Uordenen under Regentskabet. Fleury var maaske den eneste, der vidste Besked med Landets indre Svækkelse og ikke delte den almindelige Illusion, som han stadig frygtede for at se forsvinde. Netop fordi den lunefulde Lykke havde skjænket ham et saa uventet Held, havde han ikke Lyst til

atter at sætte det paa Spil. Saa vel hans sent erhvervede Berømmelse, som hans vidunderlig lange Alderdom forekom ham at være skrøbelige Goder, som et Pust kunde bringe til at forsvinde. Nu var hans eneste Ønske, at han maatte slutte sit Liv i Fred, saa sent som muligt, og at Magten ikke maatte fratages ham forinden; at nyde den Hyldest, som fra alle Sider ydedes Politikkens Nestor, modtage smigrende Breve fra alle Evropas Suverænes, høre paa dem med nedslaaede Øjne i den ydmyge Stilling, som en verdslig Præst forstaar at antage, og besvare dem i beskedne Udtryk, saaledes ønskede han at udfylde sin Tid uden at tære paa sine Kræfter.

I denne Sindstilstand var det allerede ubehageligt nok at trues af en Søkrig med England; han havde aldeles ingen Lyst til ogsaa at bringe Fastlandet i Uro ved at bryde en Traktat, han selv havde sluttet; ogsaa havde han lige til Kejserens sidste Dage udvexlet smigrende, venskabelige Epistler med ham.

»Deres Majestæt kan være forsikret om,« skrev han den 20de Januar 1740, »at Kongen med den ubrødeligste Troskab vil opfylde de Forpligtelser, han har paataget sig, og hvis det maa være mig tilladt at tale om mig selv efter et saa berømmeligt Navn, vover jeg at smigre mig med, at mine fredelige Hensigter ere alt for vel bekjendte, til at nogen skulde mistænke mig for at ville bringe Evropa i Oprør. Deres Majestæt overvælder mig med Ære ved den gode Mening, De synes at have om mig, og jeg skal sikkert hele mit Liv igjennem bestræbe mig for at fortjene et Omdømme, der er saa smigrende for mig. Jeg føler mig opfordret dertil saa vel ved min store Taknemmelighed, som ved min Interesse for Religion og Fred og ved den inderlige Hengivenhed, hvormed jeg er etc.«

Man skulde synes, at det nu vilde være let at aflægge et Bevis paa denne Oprigtighed og Hengivenhed. Fleury behøvede blot at besvare Kurerens Meldelse om Maria

Theresias Tronbestigelse med at tildele hende den dobbelte kongelige Titel, som kunde stadfæste hendes Arveret. Den pragmatiske Sanktion vilde saaledes være bleven bekræftet, og Evropa vilde rimeligvis have ladet det ske uden at sige et Ord derimod; men man ser her, hvor sjældent det er, at en Mand, som er opvoxet under beskedne Forhold, forstaar at hæve sine Følelser samtidig med sin Stilling. Den almægtige Førsteminister vedblev at være underdanig; de tre Fjerdedele af hans Liv vare henrundne under afhængige Kaar, og han bevarede fra den Tid et frygtsomt Instinkt, som bragte ham til altid at foretrække Omsvøb og Forsigtighed for en aaben Fremgangsmaade. Mandigt at tage sit Parti, træde frem med aabent Visir, udsætte sig for alles Kritik og tage hele Ansvaret for Følgerne i Fremtiden paa sig, det var en Kraftanstrængelse, han ikke havde Mod til. Da Øjeblikket kom, betænkte han sig og haabede at kunne styre Begivenhedernes Gang saaledes, at han af en højere Nødvendighed kunde blive tvungen til at gjøre, hvad han ønskede, og saaledes bringe Kritiken til Tavshed.

Marskalk de Belle-Isle, som kjendte ham nøje, forsikrer i sine paalidelige Memoirer, at Fleury i den foregaaende Krig havde spillet det samme smaalige Spil, og at det den Gang var lykkedes ham efter Ønske. Han havde faaet hele Evropa til at tro, at han mod sin Vilje maatte skride til militære Operationer, og det gik saa vidt, at dette Hensyn hindrede England og de øvrige Sømagter fra at tage Del i Kampen. Det var uden Tvivl Mindet herom, som bevægede Fleury til endnu engang at anvende den samme Taktik for at naa et Maal, der behagede ham endnu bedre: Fredens Bevarelse.

Han vidste meget vel, at Traktaten af 1735 til Trods for de Fordele, den havde bragt Frankrig, dog kunde give Anledning til Kritik. Det manglede ikke paa Politikere, som fandt, at den franske Konge ved at garantere Arvefølgen i det østerrigske Hus havde givet Afkald paa at

benytte sig af dets svækkede Tilstand til at tilintetgjøre denne Frankrigs gamle Fjende. Richelieu eller Mazarin vilde ikke have forsømt at benytte sig af saa god en Lejlighed, sagde man. Desuden var Kurfyrsten af Bayern allerede fremkommen med adskillige Klager over, at han ingen Hjælp fik, og havde mindet om de Løfter, der vare gjorte hans Fader, Ludvig XIV's trofaste Forbundsfælle om, at han ved Lejlighed skulde blive holdt skadesløs for de Lidelser, han havde udstaaet for Frankrigs Skyld. Da nu Afgjørelsens Dag var kommen, forudsaa Fleury, at alle disse Besværinger vilde gjentages med endnu større Heftighed, og i Steden for at møde dem med en kjæk Beslutning, troede han at kunne afvæbne dem ved Taalmodighed og ved at give al Verden gode Ord. Fyrst Lichtenstein, Maria Theresias Ambassadør, som i stor Bestyrtelse kom for at spørge ham om Frankrigs Hensigter, fik det Svar, at Kongen af Frankrig var fast bestemt paa at holde sine Løfter, og at det var en Fornærmelse at tvivle derpaa; men han tilføjede tillige, at da det Tilfælde i Aarhundreder ikke var indtruffet, at en Kvinde og en Suveræn, som ikke beklædte Kejserværdigheden, besteg den østerrigske Trone, vidste man ikke, hvilken Titulatur man burde anvende for at svare hende, og maatte anstille Undersøgelser for at løse dette Etikettespørgsmaal. Næste Dag, da den bayerske Minister kom med sin Protest, lod Fleury ham under Haanden vide, at selv om Frankrig ved den pragmatiske Sanktion havde forpligtet sig til at støtte Arvefølgen i Karl VI's egne Besiddelser, havde de dog ingen Forpligtelser med Hensyn til Kejserkronen, og det stod Kurfyrsten frit for at aspirere til den, ligesom det stod Kongen frit for at støtte ham. Han tilføjede endogsaa endnu mere hemmelig, at al Verdens Garantier intet formaaede mod Tredjemands Ret, at han ofte havde sagt det til Karl VI, og hvis Kurfyrsten kunde fremføre uigjendrivelige Beviser for sin Arveret, vilde han se, hvad der kunde gjøres. Da han saaledes havde om ikke

tilfredsstillet alle Fordringer, saa foreløbig bragt dem til Tavshed, hvilede han sig, trak Sejlene ind og oppebiede Begivenhedernes Gang.

Jeg véd ikke, hvorfor man kalder dette at vinde Tid, som oftest er det kun at spilde Tiden. Dog selv om en saadan Opsættelsespolitik kan tiltale en halvfemsindstyveaarig Mand, er det sjældent, at en paa otte og tyve finder Behag deri. Der var derfor ingen Grund til at undre sig over, at man i Berlin ikke efterlignede Frankrigs forsigtige, tvetydige Politik, men at der herskede en krigersk Virksomhed, hvis Resultater snart bleve synlige, skjønt Hensigten var en Hemmelighed. »Kongen,« skrev Valori i Begyndelsen af November, »arbejder hver Dag otte à ti Timer sammen med Podewils og Schwerin; de spise til Middag sammen, og ingen faar dem at se.« Dette uafbrudte, ensomme Arbejde vedblev en Del af Maaneden, og Følgen var, at der blev givet Ordre til alle Troppekorpserne om at mobilisere, at alle Officererne fik Befaling til at holde sig rede til at rykke ud, og at der blev indrettet Artilleriparker og Munitionsdepoter i alle de vigtigste Grænsebyer. Det Hverv at bringe Hæren paa Krigsfod blev med en vis Højtidelighed betroet Prinsen af Anhalt-Dessau, der ansaas for at være den bedste af de preussiske Generaler, men længe havde været i Unaade og endnu ikke havde vist sig ved Hoffet siden den nye Regerings Tiltrædelse.

Man kan tænke sig, hvilken Opsigt disse Forholdsregler maatte gjøre, da de ikke kunde holdes hemmelige, og der desuden slet ikke blev gjort Forsøg derpaa. De bleve i en Haandevending Gjenstand for alle politiske Samtaler baade i Kabinettet og paa Knejper, og det ikke blot i Tyskland, men i hele Evropa. Alle mulige Formodninger og Rygter vare i Omløb lige fra de mest beskedne til de mest højtflyvende. Efter nogles Mening tragtede Frederik ikke efter mindre end at sætte den ledige Kejserkrone paa

sit eget Hoved, og mere end én Protestant smilede allerede ved Tanken om, at det hellige Rige skulde falde i Hænderne paa en Kjætter. Efter andres Sigende gjaldt det kun om at bemægtige sig det omstridte Hertugdømme Jülich for at unddrage det den Forstyrrelse, som de truende Konflikter kunde medføre. Atter andre paastode, at Frederik allerede stod i Forbund enten med Storhertugen eller med Kurfyrsten af Bayern, og at han vilde støtte enten den enes eller den andens Fordringer, mod at hans Tjenester bleve betalte, man sagde ikke med hvad Mønt. En Dag sagdes Tropperne at marchere mod Mecklenburg, næste Dag var det mod Schlesien og den tredje mod Rhinlandene, eller Nürnberg.

De preussiske Ambassadørers Udtalelser ved de forskjellige Hoffer vare forvirrede, modsigende og rettede sig efter Stedet og hvem de talte med, saa at der deraf kunde udledes hvad som helst. De udenlandske Diplomater i Berlin vidste intet; Valori blev ikke modtaget paa Rheinsberg, og Sachseren General Manteuffel, der var en personlig Ven af Frederik, men stod i Forbindelse med Hoffet i Dresden, var høflig bleven opfordret til at forlade Berlin, da han havde villet drive sine Undersøgelser noget videre.

Fleury, som i Begyndelsen ikke havde brudt sig om de Rygter, der vare i Omløb, blev dog snart opmærksom; da det var hans Ønske at dysse Evropa i Søvn og trække Sagerne i Langdrag, generede denne Vaabenlarm ham i høj Grad. For bedre at vide, hvad han havde at holde sig til, forsøgte han først at udfritte Grev de Camas, der kom for at tage Afsked med ham efter at have udført sit usædvanlige Hverv, og for at bringe ham paa Gled lod han falde nogle Ord om, at hvis Kurfyrsten af Bayern fandt nogen Støtte i Tyskland, vilde Frankrig ikke være utilbøjeligt til at støtte ham i det mindste i hans Fordringer paa Kejserkronen. Camas synes at have været i høj Grad tilbageholdende; thi da han forlod ham, kunde Fleury ikke

lade være ærgerlig at udbryde: »Det er let at se, at denne Mand er en Flygtning, de ere vore værste Fjender.«

Fleury besluttede sig da til at udsende to betroede Afsendinge som Spejdere; den ene var selvfølgelig Marquis de Beauvau, hvem Ludvig XV havde overdraget at lykønske den unge Konge i Anledning af hans Tronbestigelse; den anden var ingen ringere end Voltaire selv, der fra Sommeren af havde været indbudt til at besøge Berlin, og som til den lærde og ømme Emilies store Fortvivlelse beredte sig til at tage der til. Den store Forfatter tilbød Fleury sin Tjeneste, og dette Skridt var saa meget mere betydningsfuldt, som han, efter længe at have været i Gunst hos Ministeren, i den senere Tid havde staaet paa en spændt Fod med ham. Det er bekjendt, at Voltaire i sit lange Liv stadig havde den Skæbne afvexlende at blive forkjælet og frygtet af Ludvig XV og alle hans Ministre, at være samtidig Kammerherre ved Hoffet og forvíst til Ferney og selv snart at trodse og snart at smigre dem, der havde Magten. Hvad der altid førte Voltaire tilbage til Ministrenes Forgemakker, selv om han af og til blev fornærmet eller faldt i Unaade, var hans Lyst til at faa betroet et eller andet Hverv, som kunde forskaffe ham en Tête-à-tête med et eller andet kronet Hoved. Denne Gang var han bleven Uvenner med Fleury, fordi han ikke havde holdt sit Løfte om at skrive en Pamflet mod Jansenisterne; men Ministerens Unaade begyndte allerede at genere ham, og da det den Gang ikke gik an, at en fornem Franskmand uden Tilladelse kunde rejse til et fremmed Hof, skrev han et smigrende Brev til Fleury for at udbede sig denne Tilladelse. I næsten kjærlige Udtryk beklagede han sig over, at Kardinalen havde unddraget ham sin Yndest; samtidig sendte han ham et Exemplar af l'Anti-Machiavel, som nylig var udkommen, uden dog at nævne Forfatterens Navn, hvad heller ikke var nødvendigt, da alle vidste det. Herfra var Overgangen let til at lade nogle Ord falde om, at det

vilde være ham en Glæde at benytte det Venskab, Frederik viste ham, i Kongens Tjeneste, og for at fjærne de Skrupler, der muligvis kunde træde hindrende i Vejen for hans Forhold til en Kirkens Tjener, fandt han Udvej til, jeg véd ikke hvorledes, at tale om sin Agtelse for Religionen og om, at man gjorde ham Uret ved at tvivle derom.

Den snedige Olding forstod det dulgte Tilbud og vogtede sig for at gribe det med alt for megen Begjærlighed; han skrev med to Dages Mellemrum to Breve til Voltaire, der vare sande Mesterstykker af, hvad der i samtidige Memoirer kaldes »hans indsmigrende, salvelsesfulde Stil.«

I det første overvældede han Voltaire med smigrende Bebrejdelser. »De gjør mig Uret,« skrev han, »naar De tror, at jeg nogen Sinde har villet skade Dem; jeg har kun været bedrøvet over, at De skadede Dem selv. Jeg tror at kjende Dem nøje; De er en god og hæderlig Mand, men De har været ung og er maaske alt for længe vedbleven at være det. De er opvoxet i Omgivelser, der af den lidet oplyste Verden anses for de bedste, fordi de ere fornemme. Der er De bleven rost, og det med rette, men De har faaet Ros for alt, og det var for meget; De er tidlig bleven forkjælet, og det var meget naturligt i Deres Alder. Jeg smigrer mig med, at De selv føler det, og hvad der glæder mig mest i Deres Brev er det, som De skriver om Deres Agtelse for Religionen. Det er et stort Ord, og jeg beder Dem, lad mig lægge al den Betydning deri, som mit Venskab for Dem bringer mig til at ønske. Kan det, som vi skylde vor Herre og Skaber, undtages fra de mange Pligter, som en hæderlig Mand bør opfylde? Selv Hedningene vare ikke af den Mening.«

Næste Dag greb han atter Pennen, og denne Gang var det ikke Prælaten, der prækede Religion, det var Ministeren, som indledede sit diplomatiske Hverv. Voltaire fik fuld Tilladelse til at rejse hen at hylde sin Helt og blev endogsaa sammenlignet med Dronningen af Saba, som besøgte

Salomon, en noget profan Sammenligning i en Biskops Mund. Derpaa gik han over til at tale om det tilsendte Værk: »Hvis Forfatteren til dette Arbejde,« skrev Kardinalen, »ikke er Fyrste, fortjener han at være det, og det lidet, jeg har læst af Bogen, er saa klogt, saa fornuftigt og indeholder saa fortræffelige Principer, at den, som har skrevet den, fortjener at herske over Mennesker, forudsat, at han har Mod til at bringe sine Principer i Udførelse. Hvis han er født til at herske, har han paataget sig en højtidelig Forpligtelse mod det offentlige. — — Fordærvelsen er saa udbredt i dette ulykkelige Aarhundrede, og Ærlighed findes hos saa faa, at hvis man ikke holdt fast ved de høje Grundsætninger, som tvinge os til aldrig at vige derfra, vilde man undertiden føle sig fristet til at bryde sine Forpligtelser; men min Herre og Konge i det mindste viser, at han ikke føler sig berettiget til at øve den Slags Gjengjæld, thi saa snart han fik Underretning om Kejserens Død, forsikrede han Fyrst Lichtenstein om, at han skulde holde alt, hvad han havde lovet — — — jeg falder uden at tænke derover hen i politiske Betragtninger. Til Slutning forsikrer jeg Dem om, at jeg skal bestræbe mig for ikke at vise mig uværdig til den gode Mening, Hs. Majestæt Kongen af Preussen har om mig. Fyrstetitlen er for ham ganske overflødig, thi hvis han kun var en simpel Privatmand, vilde man finde Glæde i at leve sammen med ham. Jeg misunder Dem, og lykønsker Dem saa meget mere til Hs. Majestæts Venskab, som De kun skylder Deres Begavelse og Karakter at have vundet det.«

Jeg indbilder mig, at Voltaire kjendte sin kongelige Vens Karakter tilstrækkelig til at vide, at han næppe vilde være meget tilbøjelig til at føre sit Ungdomsværks puritanske Moral over i Praxis og ikke en Gang vilde føle sig opmuntret dertil af Ludvig XV's Exempel; men han forstod strax, for hvem disse Komplimenter, ledsagede af diskrete Spørgsmaal, vare bestemte, og næppe var han kommen til

Rheinsberg efter en temmelig besværlig Rejse, hvis latterlige Hændelser han selv har skildret, før han viste, at han ikke havde misforstaaet Fleury. »Jeg har,« skrev han, »adlydt den Ordre, som Deres Eminenze ikke havde givet mig; jeg har víst Deres Brev til Kongen af Preussen.«

Det var allerede noget at vise Brevet, men en større Kunst vilde det have været at faa Svar derpaa. Det kunde imidlertid Voltaire, hvor behændig han end bar sig ad, aldrig opnaa under den Hvirvel af Komplimenter, Fester, Fornøjelser af alle Slags, hvori han tilbragte en hel Uge. Aldrig havde der været saa livligt paa Rheinsberg, aldrig havde Fornøjelserne været mere afvexlende, Konversationen mere glimrende. Kliken af lærde og Digtere havde samlet sig for at modtage det franske Geni og frydede sig selv ved den kongelige Naade paa det samme Sted, hvor de før havde været mistænkte og ilde sete. Prinsesserne, Kongens Søstre, toge til Trods for, at de endnu bare Sorg, ivrig Del i Fornøjelserne og nøde Deres Frihed, glade over ikke mere at staa under Faderens strænge Opsyn. Fra Morgen til Aften var det kun én Række af Adspredelser; Eftermiddagen var helliget Musikken, Aftenen Poesien. Frederik var selv Deltager og spillede paa Fløjte og forfattede mere eller mindre heldige Rim; men imidlertid gik de militære Forberedelser deres Gang med den samme Virksomhed, den samme Støj og den samme Hemmelighedsfuldhed som før.

Frederik fandt desuden en skadefro Fornøjelse i at pirre Folks Nysgjerrighed uden at tilfredsstille den. En Dag, da han sluttede et Digt, sagde han: »Det er forbi, Krigens Dæmon har drevet Poesien paa Flugt«; men han vogtede sig vel for at tilføje, i hvilken Retning Sejrens Genius vilde drage ham. En anden Gang skrev han til Algarotti, der var taget tilbage til Berlin paa Grund af et Ildebefindende, hvis Natur Kongens Drillerier røbe for os, et Brev, som Italieneren, stolt af denne Tillid, kom og viste den franske Minister i dybeste Fortrolighed. »Min

kjære Algarotti,« skrev Kongen, »De er skabt til at være Vidne til store Begivenheder og selv tage Del deri ved Deres Raad. Dersom De spørger om, hvad Evropa bestiller, vil jeg svare, at Sachsen spiller Tærninger, Polen spiser salt Kjød med Kaal til, saa det er nærved at omkomme; Storhertugen har Koldbrand i Kroppen og kan ikke beslutte sig til den Operation, som maaske kunde redde ham; Frankrig spiller fint Spil og ligger paa Lur efter sit Bytte; man skjælver i Holland, man leger og danser paa Rheinsberg, og Frederik — —« her brød Algarotti af, lagde Brevet sammen og erklærede, at hans Diskretion forbød ham at læse videre. Nu da Brevet foreligger trykt i sin Helhed, vide vi, hvorfor Algarotti var saa tilbageholden. Sagen er, at Brevet ikke indeholdt det allermindste om Frederiks Planer, og at der ikke engang er Tale om ham selv. Algarotti tog Revanche ved at fortælle, at han havde raadet Frederik til at optræde som Prætendent til Kejserstolen, for derved at opnaa et Universalmonarki, og at Frederik smilende havde svaret: »Det er det Raad, som Antonius gav Cæsar.«

Alt faar Ende i denne Verden, og selv det muntreste Selskab maa skilles ad. Da Ugen var forbi, maatte Voltaire tage ind til Berlin til den Bolig, som efter Kardinalens Befaling var bleven indrettet til ham i den franske Legations Palæ. Valori, som modtog ham der, fandt ham noget mismodig; foruden at han ærgrede sig over at kompromittere sin gryende diplomatiske Anseelse ved at komme hjem med tomme Hænder, lod han til at have endnu en anden Grund til Misfornøjelse, som han ikke vilde udtale sig om. »M. de Voltaire er kommen tilbage til Berlin,« skrev Valori den 29de November, »og rejser nu igjen til Bryssel. Hans Rejses vigtigste Formaal har været de Sager, der angaa Trykningen af l'Anti-Machiavel — — (Voltaire har tilsyneladende ønsket, at man skulde tro det). Jeg har Grund til at antage, at Kongen og han ere skiltes

fra hinanden i gjensidig Utilfredshed: jeg tror endogsaa, at deres Misfornøjelse til Dels skriver sig fra et Pengespørgsmaal. Det kunde gjærne hænde, at der var opstaaet en Forfatteruenighed mellem dem, og at Bogtrykkeren ikke stod uden for Sagen; naar man dertil føjer, at de ere Rivaler i Digtekunsten, og at M. de Voltaire er alt for oprigtig i sin Dom lige over for Kongen selv, er det let at begribe, at de ikke ere skikkede til at leve sammen. Kongen af Preussen tragter efter enhver Lavrbærkrans, men intet standser ham saa let som hans Sparsommelighed.«

Valori, som under sit klodsede Ydre skjulte mere Fiffighed, end man skulde ane, havde gættet rigtig. Der var unægtelig i sidste Øjeblik opstaaet en Uenighed mellem Kongen og Digteren, og Grunden var ganske rigtig et Pengespørgsmaal; men Bogtrykkeren havde intet at gjøre dermed. Det var Voltaire selv, som var fremkommet med den besynderlige Fordring, at Kongen skulde betale hans Rejseomkostninger, og i den Anledning havde indleveret en Regning, som beløb sig til ikke mindre end 1300 Daler. Salomon, som ikke havde ventet at skulle betale Dronningen af Sabas Besøg saa dyrt, protesterede, og det var kun ved sin Favorits, Bibliothekaren Jordans indstændige Bønner, at han lod sig bevæge dertil. Summen blev endelig bevilget, men i hvilke Udtryk! Den stakkels Jordan har vist, da han læste dem, anstillet sørgelige Betragtninger over, hvor liden Pris Jordens mægtige sætte paa de Forfattere, de give Løn. — »Din havesyge Ven,« skrev Kongen til ham, »skal drikke Bærmen af sin Begjærlighed efter at berige sig; han skal faa de 1300 Daler. Hans sex Dages Besøg kommer til at koste mig over 200 Daler om Dagen. Det er en god Betaling for en Nar. Aldrig har nogen fornem Herres Nar faaet saa høj en Løn.«

Naar hver Dag skulde være saa dyr, kunde der ikke være Tale om at forlænge Besøget. Voltaire maatte altsaa rejse uden at have faaet de Oplysninger, han ønskede; men

han vilde desuagtet selv overbringe sin Rapport til Fleury. »Han vilde vise,« sagde Valori, »at hvis han ikke hidtil havde været en god Franskmand, var han nu omvendt. De tre franske Diplomater holdt derfor adskillige Konferencer for at aftale, hvilken Beretning de skulde aflægge i Versailles.

De Indtryk, de havde faaet, vare forskjellige: Marquis de Beauvau saae alt i det sorteste Lys; efter hans Mening hadede Frederik Frankrig og tænkte kun paa at skade det; hans Rustninger vare kun det første Skridt til et Forbund, han agtede at slutte med Østerrige, England og alle Frankrigs Fjender. Beauvau tilføjede (og det var sandt), at han vidste, at Camas havde hjembragt meget ubehagelige Oplysninger om den franske Hærs og Regerings Tilstand, og at man paa Rheinsberg morede sig med kun at omtale Frankrig i nedsættende, næsten fornærmelige Udtryk. Voltaire, hvis Samvittighed bebrejdede ham, at han havde hørt paa nogle af den Slags Ytringer, vovede ikke at sige noget derimod. Valori, som var mere tilbageholdende, mente, at man vilde faa at gjøre med en ærgjerrig Mand, som vilde tage Parti for den, der tilbød ham størst Fordel. »De har Ret,« sagde Voltaire til sidst, »han vil forsøge et eller andet Æventyr, og hvis han lider Skibbrud, nu vel, saa vender han tilbage til Filosofien«.

S. M.

Livet ved Hove i Middelalderens Midte.

X.

Opbud. — Mønstring. — Lejetropper og Røverskarer. — Fodfolkets Vaaben og Udrustning. — Slagfanen. — Hærens Inddeling. — Under Marchen. — Lejren og Lejrlivet.

Først i Krigen kunde Ridderen ret høste Lønnen for den Vaabendygtighed, han havde vundet ved langvarige, anstrængende Øvelser, og paa Krige var der i hin Periode sandelig ingen Mangel.

Var et Krigstog blevet berammet, blev det ved Bud udraabt over hele Landet; Lensmændene og Befalingsmændene i de Stæder, som havde at stille Tropper, modtoge Breve med Befaling om at ruste sig og til bestemt Tid indfinde sig paa Mønstringspladsen; de ulydige og Nølerne truedes med de strængeste Straffe. I Tyskland synes der ikke at have været nogen Grænse for Krigstjenestens Varighed; i Frankrig synes derimod Lensmændene kun at have været pligtige at yde 40 Dages Hærfølge.

Saa snart Tropperne vare indtrufne paa Mødestedet, og inden man brød op, holdtes der vel i Regelen en Mønstring;

Afdelingerne maatte dog dannes og formeres, før Marchen kunde tiltrædes. Naar Frederik Barbarossa derfor opsætter sit Hærskue, til han har slaaet Lejr paa de roncagliske Marker,*) skete det vel kun for at unde Nølerne endnu en Frist til at ile efter Hæren og slutte sig til ham under Marchen, inden man fældede de strænge Straffedomme over dem, som nægtede Hærfølge.

Otto af Freisingen skildrer, hvorledes dette Hærskue blev afholdt i November 1153 efter gammel Sæd og Skik. »De tyske Konger pleje, saa ofte de føre en Hær over Alperne for at modtage Kejserkronen, at holde Rast paa denne Slette. Da bliver et Skjold ophængt paa en høj Træstang, og en Herold fra Hoffet opfordrer den samlede Skare af Riddere, der have Len, til næste Nat at holde Vagt hos Kongen. De Fyrster, som ere i Hæren, lystre og lade nu igjen for deres Part Herolder opfordre deres Lensmænd til at opfylde samme Pligt. Den, som næste Dag overbevises om at have manglet ved Nattevagten, stævnes for Kongen, for Fyrsterne og Stormændene, og saaledes blive nu alle, der uden deres Herres Samtykke ere blevne hjemme, dømte til at have deres Len forbrudte.«

Nøjagtige Fortegnelser over dem, der vare forpligtede til Krigstjeneste, lettede Kontrollen ved disse Hærskuer. En væsentlig Del af Hæren dannedes af Fodfolket, der i Tal var Ridderne langt overlegent og spillede en ikke ubetydelig Rolle paa Valpladsen. Hvorledes bleve nu disse Skarer indøvede? Under Felttoget kunde de dog ikke godt blive vante til Krigsdisciplin og til at føre Vaaben. I tredje Del af sit Værk »de regimine principum« giver Ægidius Colonna (Romanus) os hidtil uænsede Oplysninger i denne Henseende. Han henviser først til, at ikke alle Stænder levere lige gode Soldater, at Smedde og Tømmermænd, Slagtere og Jægere ere mere brugbare end Barberer,

*) Roncaglia er en Landsby øst for Piacenza.

Skomagere, Kræmmere, Fiskere og Fuglefængere. En god Soldat maa være indøvet fra sit fjortende Aar. Af ham maa man forlange, at han kan bære Byrder, saa Vaabnene altsaa ikke besvære ham, at han let kan taale Legemsanstrængelser, at han er nøjsom, ikke bryder sig om et mageligt Leje, forstaar at vove sit Liv og at udgyde Blod, at han med Færdighed haandterer Vaabnene og skammer sig ved en ussel Flugt. Bønder kunne vel meget godt udholde Besværligheder; men man maa dog foretrække Borgere og især Adelsmænd, da de have en mere levende Æresfølelse og en større Forstand; kun maa de fra Ungdommen være opdragne til Vaabenhaandværket. Øvelser ere dernæst nødvendige, for at Soldaterne kunne lære at marchere i Trit, holde Orden og slutte Rækkerne saaledes, at Enkeltmands Bevægelser ikke hemmes; den, som ikke kan vænne sig til eller føje sig efter Ordningen, bør hellere bortvises af Føreren. Ryttere saa vel som Fodfolket maa øves i Løb. Man behøver gode Spejdere, som ere behændige, og ligeledes udkræves flinke Folk til hurtig at besætte en gunstig Stilling; men at springe maa de ogsaa lære for let at kunne overvinde Hindringer, synes Fjenderne desto mere skrækkelige og kunne slaa dem store Saar. For uden Legemsøvelser maa de ogsaa vænnes til at bære Byrder. Den rette Haandtering med Køllen indøves mod en Pæl, Kasten med Spyd og Pileskydning maa ikke heller forsømmes. Ogsaa Færdighed i at kaste Sten med Slynger er af Værd, især naar Fægtningen forefalder paa stenet Grund (hvor den bortskudte Munition altsaa let kan erstattes), eller naar en Høj forsvares. For det sjette maa Krigeren øves i at slaas med Blykugler; thi en Bly- eller Jærnkugle, som ved en Kjæde er forbunden med et Træskaft, muliggjør et voldsomt Slag; paa Grund af Luftens voldsomme Bevægelse slaar nemlig en Kugle, som ved en Kjæde er befæstet til et Skaft, kraftigere, end naar Kuglen er fastgjort til selve

Skaftet.*) Ridningen er ikke mindre vigtig, maa om Sommeren indøves i det frie, om Vinteren i lukkede Rum; Rekruten skal lære at bestige sin Hest baade fra højre og venstre, bevæbnet og ubevæbnet, ja selv med halvt draget Sværd og i største Kamptummel. Endelig maa han lære at svømme. Ægidius kommer senere i 12te Kapitel endnu engang tilbage til Exerceringen. »Maaden, hvorpaa Krigerne lære at holde saadan Orden, er, at Ryttere saa vel som Soldater hyppig føres ud i fri Mark, og de, som i Krigen have Anførselen og kommandere Kavalleriet eller Infanteriet, maa først opstille Rytterne og Fodfolkene i én Linje, saa de staa et Geled dyb, efter den Afstand, som er nødvendig for Rytternes eller Fodfolkets Slagrække. Dernæst skal man befale dem at fordoble Rækkerne, saa den ene Halvdel af Rækken strax skiller sig fra den anden og ordner sig foran eller bag samme. Derpaa skal Befalingsmanden befale at danne en Karré, dernæst en Trekant, hvad let sker . . . . Og saaledes maa Anføreren vænne Krigerne, saa de forstaa at danne enhver Form af Slagrækken.«

Vi se altsaa, at man holdt en Uddannelse nødvendig ogsaa for Fodfolket; men hvorledes denne Øvelse fandt Sted, derom fortælle vore Kilder intet. Byboerne fandt vel Lejlighed til at erhverve sig et vist Kjendskab til Vaabenhaandværket i Stadens Tjeneste, og vi have allerede omtalt,**) hvorledes Londons Borgersønner paa Festdagene øvede sig i at føre Vaaben; men Bønderne var det i hine Dage forbudt at bære Vaaben; hvorledes skulde de da, naar de pressedes til Krigstjeneste, pludselig erhverve sig den nødvendige Færdighed? Paa Nîtharts Tid søgte Bønderne rigtignok at efterabe Ridderne ved at holde Turneringer;

---

*) Her tales om „Krigsplejlen“, som Colonna altsaa foretrækker for den senere saakaldte „Morgenstjærne“.

**) Se foregaaende Bind (1881. II) Side 86—88.

men det bliver dog stadig et tvivlsomt Spørgsmaal, hvorledes de Folk bleve indøvede, hvoraf Fodfolket rekruteredes; thi de maatte dog i det mindste have lært lidt at marchere, at holde Trit og have lært lidt Besked med Vaabnene, før man kunde anvende dem i Hæren. I Krigen selv kunde denne Færdighed ikke godt erhverves, dertil varede Felttogene ikke længe nok.

Den simple Befolkning blev i fornødent Fald presset til Tjenesten, men fik dog Lønning, for at den ej skulde vise Vrangvilje, og naar en Stad blev belejret, maatte alle Indbyggere gribe til Vaaben og deltage i Forsvaret. Ved Siden af den tjenstpligtige Befolkning anvendtes imidlertid ogsaa Lejetropper, og disse vare særlig værdifulde, da de synes at have gjort Krigstjenesten til et Haandværk og udfoldede større Krigstugt, Erfaring og Færdighed end det tilfældige Opbud af Borger- og Bondebefolkningen.

Man vidste den Gang særdeles vel, at Krigstjenesten kostede Penge. Ogsaa de Mænd, som egentlig vare pligtige at gaa i Krig og ikke havde noget at kræve, gav man gjærne en høj Løn for at holde dem i godt Lune; uvillige Folk kæmpe kun slet, hvorfor Fyrsten inden Slagets Begyndelse gjærne lover Penge for at opflamme sit Mandskab. Gislebertus fortæller, at Greven af Hennegau i November 1181 ydede Greven af Flandern Hærfølge mod Kongen af Frankrig og først havde 220 Riddere og senere 100 panserklædte og beredne Svende hos sig, efter at have sendt en Del af sine Folk hjem. Felttoget varede fem Uger og kostede Greven 1850 svære Mark Sølv (66,000 Kroner). Fra Aaret 1281—82 have vi en engelsk Lønningsliste, hvorefter en Ridder (knight) daglig oppebar i vore Penge 14 Kroner, og Væbneren (esquire) lige saa meget; Lønnen for en Armbryst- eller Bueskytte var 2½ Krone, Anførerne for 20 Skytter fik 5 Kroner, for 100 Skytter 7 Kroner o. s. v.

Æventyrriddere, yngre Sønner, som kun havde en ringe Arv at vente, indfandt sig gjærne, saa snart der blev hvervet

Tropper. Ogsaa blandt Korsfarerne var der kun faa, som sluttede sig til Togene af sand Religiøsitet; den ene drager til det hellige Land af Lyst til Æventyr, saaledes fortæller Digteren til »Reinfried von Braunschweig«, den anden af Krigslyst, den tredje for at se sig om i Verden, den fjerde sin Elskerinde til Ære, den femte for at tjene Gud, den sjette for at lide for Herrens Skyld, den syvende for at undgaa Fattigdom hjemme og vinde Penge og Gods, den ottende af Tidsfordriv, den niende endog af Ærgjerrighed. Foruden Ridderne mødte ogsaa gamle erfarne Svende, der for Løn tjente enhver, som kunde og vilde betale. Disse Lejetropper benævnes »Soldater«; Maaden, hvorpaa man gjør Krigstjeneste, er her ikke det afgjørende; Ridderen faar ganske vist højere Løn; men han er lige saa fuld Soldat, som den hvervede Kriger er, saa snart han for Løn stiller sin Person til en krigsførende Persons Raadighed.

Slige Lejetropper omtales hyppig gjennem hele Middelalderen. Mere frivillig Tjeneste ydede under det første Korstog de gjentagne Gange nævnte Taffurs, forvovne Personer, dristige Kumpaner, som fortrinlig passede til fortvivlede Streger. Penge maa de ikke have, det taaler deres Konge ikke, og naar han ved Passagen over en Bro eller under Marchen gjennem en Snævring visiterer dem og blot finder 2 Solidi hos dem, udstøder han dem af sin Trop, nøder dem til at kjøbe Vaaben og at indtræde i Hæren. Jo mindre disse irregulære Tropper eje, desto højere staa de anskrevne hos deres Konge. De ere brugelige til at furagere, til Betjening af Maskiner og til Transport af Byrder. Saa meget erfare vi af Guibert af Nogents Jerusalems Historie, og mere læse vi hos Forfatteren til Romanen om Gotfred af Bouillon. Taffurs'erne vare højlig frygtede af Saracenerne, da de engang under en Hungersnød havde fortæret de fældede Hedninger. Som Vaaben havde de Stridsøxer, Knive, Køller, Hellebarder, men ofte kun Træspyd, hvis Od var hærdet i Ilden; deres Konge

førte en Krumsabel. Hvilken Aand der besjælede den hele Trop, fremgaar deraf, at da deres Konge var falden for Damaskus, vælge de sig en ny, der havde vundet et særligt Ry i Værtshusene. Kong Balduin giver ham en Krone og Sølvkølle som Tegn paa hans Værdighed.

Medens Ludvig VII var paa det andet Korstog, opstod store Røverbander, som myrdende, hærgende og plyndrende droge gjennem Frankrig og tillige hjemsøgte de tyske Grænseprovinser. Dette er Middelalderens vilde Røvertropper, Navarenserne, Brabanterne, Cotereaux, Rouviers, eller hvad Navn de ellers monne føre. Forgjæves søgte Frederik Barbarossa og Kong Ludvig at træffe Forholdsregler til at blive af med disse forfærdelige Bander; til sidst tage Fyrsterne selv disse udisciplinerede, men forvovne Skarer i deres Sold. Allerede 1167 er der Brabantere (Brabanzoner) i den tyske Hær i Italien, 1173 har Henrik II af England 20,000 i sin Sold, og Ærkebiskop Filip af Køln betænker sig ikke paa at føre disse Røverbander mod Henrik Løve. Forgjæves udslynger Pave Alexander III Bandstraalen mod dem og de Herrer, som tage dem i Tjeneste, de lejes dog atter i de senere Krige og holde sig, som sagt, under forskjellige Navne hele Middelalderen igjennem. Endnu maa vi nævne Turkopolerne, som vare fødte i blandede Ægteskaber af kristne Kvinder med tyrkiske Mænd; de vare let bevæbnede Tropper, der under Korstogene gjorde god Nytte som Spejdere og Tiraillører.

Vi skulle nu kort omtale Fodfolkenes Vaaben og øvrige Udrustning. Blandt Angrebsvaabnene spiller Buen, især Armbrystbuen, en fremtrædende Rolle. Den almindelige Bue skæres af elastisk Træ, og for at give den en større Spændkraft beklædes Buen med Hornplader. Stangen dannes af snoet Gedeskind. Pilene have Staalspidser, undertiden forsynede med Modhager eller dyppede i Gift; for nogenlunde at regulere deres Flugt ere de forsynede

med Fjer, og de bevares i Pilekoggeret. Naar Buerne afskydes, opstaar en Larm lig Storkenes Knebren, og i Slaget flyve Pilene saa tæt som Sneflokke. Man skød langt sikrere med Ambrystbuen, men dens Spænden krævede langt længere Tid. Det falder temmelig vanskelig at afgjøre, naar dette Vaaben indførtes i Evropa. Under det første Korstog synes den endnu at være ganske ukjendt for Evropæerne, og Frankerne flygtede for Tyrkerne, som vare rustede med dem. I 1139 lyser Laterankirkeforsamlingen Band over dem, der anvende dette farlige Vaaben mod en Kristen. Endnu i Aaret 1184 var Armbrysten saa ubekjendt i Frankrig, at ingen forstod at betjene den, og først Richard Løvehjærte skal have indført dens Brug; men i Begyndelsen af det 13de Aarhundrede er den almindelig kjendt i Tyskland. Jo vanskeligere Armbrysten lader sig spænde, desto kraftigere er dens Skud. Buen har i sin øverste Del en Slags Bøjle; vil man nu spænde Buen, støttes den mod Jorden, den ene Fod sættes i Bøjlen, og man trækker Senen op med Haanden eller et særligt Apparat; meget store Buer kunde kun overordentlig stærke Mænd spænde med Haandkraft. Armbrysten saa vel som den almindelige Bue bleve ubrugbare, naar Regn eller Taage gjøre Senen vaad og slap. Af andre Skydevaaben skulle vi kun nævne Slyngen samt Kastespydet af forskjellig Form og vexlende Navne.

Til Kamp Mand mod Mand ere Fodtropperne væbnede med Spyd. Denne Infanterilanse var omtrent 10 Fod lang, dens Spids undertiden forsynet med Modhager; en Flok, der var udrustet paa denne Maade, kunde rejse en meget virksom Modstand selv mod Rytteriets Angreb. Krigsleen var som Lansen 10 Fod lang og havde en Spids, der lignede Bladet paa en Le. Den egnede sig altsaa til at stikke, men fremfor alt til at hugge med og var et yderst farligt Vaaben, som jo endog under de polske Rejsninger i vort Aarhundrede har staaet sin Prøve. Fremdeles maa nævnes

Helmbarten, det Vaaben, som senere kaldes Hellebarden; thi Barten var en Øxe, Helmbarten altsaa en Øxe, som svunget med et mægtigt Hug egnede sig til at spalte Hjælmene. De vare derhos ofte forsynede med Hager for at rive Rytterne af Hestene; i Slaget ved Bouvines 1214 var Kong Filip Avgustus selv nær ved at bukke under paa denne Maade. Stridsøxerne, blandt hvilke den danske Øxe med særlig Forkjærlighed anvendtes af Franskmændene, Køllerne, den alt beskrevne Krigsplejl, Sværd af forskjellig Form, Dolke og Knive skulle vi blot nævne i forbigaaende.

Vaabnene tilhøre enten Krigerne selv eller leveres dem af Fyrsten. Navnet Arsenal*) forekommer først i det fjortende Aarhundrede; tidligere kaldes Rustkammeret Artilleriet, Rustmesteren hedder Artilleristen, maître Artilliers, ja selve Vognene, der i Slagene vare for Haanden, saa at man hurtig kunde erstatte de brudte Sværd, Lanser og Skjolde og den bortskudte Munition (Pile, Bolte, Spyd o. s. v.) kaldtes Artilleriet. Littré udleder vistnok med rette Ordets Betydning af ars, artillum; det sidste, i øvrigt næppe forekommende Ord skulde altsaa betyde et Vaaben, ligesom ingenium (engin) betyder en Krigsmaskine.

Hvad de simple Soldaters Udrustning angaar, ere vi meget slet underrettede om samme; thi lige saa veltalende Digterne ere, naar de skildre Riddernes Paaklædning, Vaaben o. s. v., lige saa ordknappe blive de, naar det drejer sig om at skildre den ikke ridderbaarne Krigers Udrustning. Herskede der derfor allerede Tvivl paa mange Punkter med Hensyn til Riddernes Bevæbning, ere vi med Hensyn til Fodfolket henviste til enkelte Notitser.

I Romanen de Rou beskrives Skytterne: »De ere først stegne ud og komne i Land; derpaa har enhver spændt sin Bue, og bærer Kogger og Pile ved Siden; alle vare bar-

---

*) Paa Italiensk „darsena“ af det arabiske dar essana.

berede og klippede og klædte i korte Kjortler.« Paa et andet Sted giver den samme Digter følgende Beskrivelse: »Fodfolket var godt udrustet, enhver bar en Bue og et Sværd; paa Hovedet havde de Hatte, Fødderne vare omvundne med groft Lærred; nogle havde gode Læderrustninger, som de fastbandt om Livet, andre bare Vamse.« Kolmarkrønnikken fortæller ved Aaret 1298: »Derpaa drog den romerske Konge Adolf med en stor Skare væbnede Mænd mod Hertugen af Østerrige, som ogsaa mødte ham med en talrig Skare; blandt disse holdt man dem for væbnede, som havde Jærnhjælme paa Hovedet og vare iførte Vamse, det vil sige en tyk Trøje af Lærred, Blaar eller gammelt Tøj og herover en Jærnskjorte, det vil sige en Klædning, flettet af Jærnringe, saa ingen Mand kunde saares af en Pil.« Bedre rustede finde vi t. Ex. Soldaterne for Orléans; der var fire Hundrede og ti Soldater, iførte Kjortler og gode Ringbrynjer, med stærke Handsker, tætte Kapper og med Halskraver.«

Fodfolket maatte sædvanligvis mest lægge Vægten paa at skjærme Hovedet og Overkroppen; Hovedet skyttedes altsaa af Hjælmhætten og over samme den aabne Hjælm med Næsebaandet; den lukkede Hjælm og Tøndehjælmene vare derimod lidet praktiske og anvendtes derfor ikke. Benene behøvede Infanteristen ikke at være saa ængstelig for, da de vare langt mindre udsatte end Rytternes. Paa Miniaturmalerierne træffe vi dog ofte Fodfolk, som ere rustede fra Top til Taa; men i slige Tilfælde lader det sig vanskelig afgjøre, om disse sværtpansrede Krigere dog ikke ere Riddere, der maa kæmpe videre til Fods, fordi de t. Ex. have mistet deres Heste. Bueskytterne og det øvrige Fodfolk, som maatte tilbagelægge lange Marcher og ogsaa i Slaget rykke hurtig frem og udføre Bevægelser, kunde umulig bære saa tunge Rustninger. Det egentlige Fodfolk førte ogsaa Skjolde, i det tolvte Aarhundrede meget store,

men senere blive de som Ridderskjoldene mindre og mindre og antage næsten Formen af en ligesidet Trekant.

Skal man dømme efter Miniaturerne anlagde ogsaa de simple Soldater en Vaabenkjortel over Rustningen, og maaske bar den hele Armé eller dog de enkelte Hærkorps samme Farve; men i øvrigt er der ikke Tale om nogen Uniform. En Fyrste klædte ganske vist de Riddere, som hørte til hans Hof, og disse bare derfor maaske ogsaa samme Art Vaabenkjortler; Vaabnene, som bleve udleverede fra Rustkamrene, vare vel ogsaa i det mindste nogenlunde ensartede, og alle Skjoldene vare vel malede med Krigsherrens Farver; men i øvrigt herskede den mest brogede Mangfoldighed, Soldaterne bare Hjælme og Rustninger af den mest forskjellige Form, og navnlig klædte Ridderne sig fuldstændig efter deres Indfald; men hvorledes kjendte nu de Krigere, som hørte til samme Hær, hverandre? Dette Spørgsmaal lader sig vanskelig besvare. Flamlænderne kjendte dog hverandre paa hvide Skjærf, og muligvis førte Ridderne paa deres Heste og Bannere særlige Sløjfer og Vimpler, om hvis Farve man forud havde truffet Aftale.

Hvorledes Hæren formeredes og opstilledes, er lige saa usikkert; dog synes det, at man delte Hærene i Skarer paa tusende Mand, og at en saadan Deling kaldtes en Legion.

Hærene havde ofte en meget betydelig Størrelse; saaledes skal Kejser Frederik Barbarossa paa sit Korstog have ført 90,000 Mand; hvis disse alle have været Riddere, maa Hæren rigtignok have været meget betydelig, da vi mindst maa regne det tidobbelte for Fodfolket; men hvis her menes Tallet paa alle bevæbnede, er Korshæren ikke saa særdeles talrig; thi allerede for Majland (1158) havde Frederik I 100,000 Mand, og hans Onkel Konrad III's Korshær talte 70,000 Riddere, Fodfolket og det lette Rytteri ikke medregnet. Under den Krig, Henrik III 1242 førte mod Frankrig, havde han 1600 Riddere, 20,000 Mand

Fodfolk og 700 Armbrystskytter, og ved Bouvines talte Kejser Otto IV's Hær 1500 Riddere og 150,000 Mand Fodfolk foruden Trosset; havde han ventet et Par Dage til, vilde endnu 500 Riddere og utallige Fodfolk være stødte til ham. I Regelen talte man kun Ridderne, selv om disse, som vi have set, vare stærkt i Mindretallet. Saa vidt det gik an, forblev Mænd fra samme Land, en Lensmands Følge o. s. v. sammen i samme strategiske Afdeling.

Overanføreren udnævnes af Fyrsten, saafremt denne ikke forbeholder sig selv den øverste Kommando; undertiden betroes ogsaa Hovedbanneret (Stormfanen, Hærfanen) til den samme Herre. Som det synes, fulgte man ikke i alle Lande den samme Skik med Hensyn til Fanen. Hos Normannerne holdes Hovedbanneret t. Ex. uden for den egentlige Kamptummel; i det mindste fortæller Roman de Rou, at Vilhelm Erobreren i Slaget ved Hastings først tilbyder Raoul de Conches og senere Gautier Giffard sit Banner, men fik et Afslag af begge, da de foretrak at deltage i selve Slaget; endelig overtager Toustain den høje Ære. Ogsaa Kong Harald og hans Brødre stode under det angelsachsiske Hovedbanner, der saaledes vel heller ikke lige strax var udsat for Fjendens Stormløb. Hos Tyskerne blev derimod Hovedbanneret baaret i Spidsen, og Fanebæreren maa allerede af den Grund være en tapper Helt; i Slaget ved Lech griber Kejser Otto den store selv Banneret. Omkring Hovedbanneret samler i Slagets Tummel Hæren sig atter og atter; faldt derimod Bannerføreren, eller bemægtigede Fjenden sig endog Hovedbanneret og slog det ned, flygtede Tropperne, der saaledes mistede deres Sammenhold. Fanen var Soldaternes Stolthed, paa en vis Maade deres Helligdom, og haardt nok maa det i 1238 være faldet Milaneserne, da Kejser Frederik II forlangte, at de skulde nedlægge deres Faner for hans Fod og selv opbrænde dem. For saa vidt muligt at undgaa en slig Skjændsel var Bannerbæreren ikke blot en tapper, forstandig Kriger, Banneret

selv befæstet til hans Sadel og Stangen beslaaet med skarpe Jærnnagler; men derhos blev en udvalgt Skare Riddere særlig kommanderet til Bannerets Beskyttelse.

Da alles Øjne vare rettede paa Stormfanen, maatte den ogsaa være let synlig for alle. Fanebæreren sad højt til Hest; men han kunde desuagtet ikke bære Banneret saa højt, at en talrig Hærskare let kunde iagttage det under Slaget. Det maatte derfor være langt mere praktisk at fæste Fanen til et højt, mægtigt Mastetræ; men nu kunde den ikke mere føres frem af en Ridder, den sattes paa en Vogn og kjøres i Slaget. Saaledes opstaa Fanevognene.

Italienerne synes først at have gjort denne Opfindelse eller dog tidligst at have benyttet den. Allerede i 1038 omtaler Ærkebiskop Arnulf Majlændernes Carroccio; men allerede i Begyndelsen af det tolvte Aarhundrede brugte man Fanevogne i Tyskland; under et Slag, Hertugen af Löwen 1129 leverede Biskoppen af Lüttich, mistede han saaledes sin Fanevogn. Paa Tysk og Engelsk kaldes Carroccioen sædvanligvis Standarten. I Aaret 1138 slaa Englænderne Skotterne ved Cuteen Moor i et Slag, der Regelen kaldes Standartslaget; de tyske Digtere bruge dog helst Benævnelsen Karrotsche eller noget lignende.

Mærkværdig nok blev Carroccioen stadig trukken af Oxer; maaske holdt disse Dyr sig mere rolige i Slaget end de fyrige Heste. Italienerne havde først indført denne Art Forspand, og man bibeholdt det overalt. Undertiden havde man paa Vognene en Klokke, hvormed man ringede, naar Hæren skulde avancere, og som forstummede, naar Feltherren paabød Holdt. For virksommere at kunne forsvare Banneret, var der paa selve Vognen en udvalgt Besætning, som i det mindste nogenlunde var dækket mod Fjenden ved et Slags Brystværn. Saaledes kunde Carroccioen anvendes som en Slags Fæstning en miniature. For at hindre, at den blev væltet, var der ved Hjørnerne befæstet Pæle, som bleve rammede dybt ned i Jorden. Lykkedes det alligevel

Fjenderne at bemægtige sig Fanevognen, at omstyrte den, var Slaget sædvanlig tabt. Man byggede i øvrigt ikke blot paa Hærens Tapperhed, men stillede helst Fanen ogsaa under Guds og hans Helgenes Beskyttelse, førte den hellige Hostie og forskjellige Relikvier med o. s. v. Til Fanevognens Vigtighed svarer dens glimrende Udstyrelse, og navnlig søge Digterne at overbyde hverandre ved Beskrivelsen. Fra Vognen vajer Fyrstens Fane. Ved Bouvines fører Otto IV dog ikke Rigsvaabnet, men en udskaaren Drage, som var fæstnet til Masten; det er Sachsernes gamle Vaabenmærke, hvilket vi ogsaa finde fremstillet paa Bayeux-Tapeterne som Kong Haralds Bannermærke; i Standartslaget er det Skotternes Mærke, og senere brugte Richard Løvehjærte og Johan uden Land det samme Tegn.

Først kort før Slaget fastbindes Fanen til Stangen; saa længe var den rimeligvis i Fyrstens Gjemme. Fredelige Hærmasser droge frem med sammenrullede Faner; kom de med flyvende Faner, saae enhver, at de optraadte som Fjender.

Satte Hæren sig nu endelig i Bevægelse, var den sædvanligvis ordnet i tre Delinger; forrest marcherede Fortravet, Avantgarden. Med dette fulgte en Deling Ingeniørtropper, Sappører, der i fornødent Fald maatte slaa Broer, udbedre Vejene, jævne uvejsomme Steder og fjærne lignende Hindringer, som kunde opholde Hærens Marche. Fortravet, behørig forstærket ved Skytteafdelinger, marcherede omtrent en Mil foran Hærens Hovedstyrke.

Her var hele Hovedstyrken samlet; her rede Ridderne, der dog, naar Kampen ikke var umiddelbart forestaaende, havde aftaget deres tunge Rustninger og Hjælme og lode dem transportere bag efter paa Pakheste. Derpaa fulgte Fodfolket og endelig under tilstrækkeligt Følge Bagage-

vognene og Proviantkolonnerne saa vel som Skytset og Belejringstrænet. Krigsmaskinerne vare under Ingeniørernes Tilsyn tagne fra hverandre og stykkevis pakkede paa Vogne, Karrer, Muldyr, Æsler og Pakheste. Proviant, som Brød, Vin, Kjød, Havre, førte man i Regelen med sig, undertiden blev der ogsaa drevet Slagtekvæg med. Saa længe man marcherede gjennem Fjendens Land, erstattede man Forbruget af Levnedsmidlerne ved nye Indkjøb og holdt den Landsherre, der tillod Gjennemmarchen, med en rund Sum skadesløs for det Tab, som uundgaaelig er forbundet med en større Troppemasses Gjennemmarche. Saa snart man havde overskredet Fjendens Grænse, forplejedes Hæren ved Rekvisitioner, Furerer gjennemstrejfede med tilstrækkelig Bedækning det fjendtlige Omraade, tog alt med sig, plyndrede og afbrændte Landsbyerne samt de ubefæstede Stæder. De fornemme Herrer i Hæren havde fremdeles deres Kokke og hele Køkken med sig, man havde Telte, samt Vogne for de syge og saarede. En ejendommelig Fremtoning i alle Middelalderens Hære ere de Folk, der slutte sig til dem i Haab om at gjøre Forretninger og vinde Bytte; saaledes Kjøbmænd, forvovne Krabater og andre Lediggængere samt hele Flokke af løse Kvinder, der ikke manglede selv paa Korstogene og mangen Gang gave Anledning til et alt andet end helligt Levned. Hærene fulgtes endelig af et Bagtrav.

Saa snart Hæren rykkede ind i Fjendens Land, maatte man gaa frem med den største Forsigtighed. Ægidius Colonna siger: »Vi kunne nu opregne otte Punkter, som Førerne maa iagttage og holde vel for Øje, for at han kan redde sine undergivne Krigeres Liv. For det første maa han kjende Vejene i den Egn, hvorigjennem Hæren maa marchere. Afstanden mellem Stæderne, Beskaffenheden af Hoved- og Bivejene, Bjærgene og Floderne, der møde ham paa Vejen, maa han have optegnet hos sig. Ja saafremt Hærføreren kunde have disse Veje og Stier og disse Floder

malede for sig, kunde han selv ved Betragtning overtyde sig om, hvorledes han skulde lade sin Hær rykke frem og saaledes sikrere føre den. Saaledes bære ogsaa Sømændene sig ad, der i Betragtning af Havets Farer, for ikke at lide Skibbrud, have udkastet Søkort, hvorpaa Søhavnene, Havets Farer og lignende ere indførte i rette Forhold; ved at betragte dem kunne Sømændene strax se, hvorledes de videre maa sejle, hvor de befinde sig, og hvad de have at vogte sig for. Ved Fjendens Baghold er Hæren paa Marchen udsat for lige saa mange og maaske endnu flere Farer end Sømændene paa Havet. Under ingen Betingelse maa Hæren rykke frem paa en Vej, hvor den kan lide Tab ved Baghold, saafremt Overanføreren ikke har Vejenes, Bjærgenes og Flodernes Beskaffenhed optegnet eller afmalet for sig med hvad der ellers kan forefalde paa Marchen.

»Den anden Forsigtighed er, at Hærføreren, skjønt han har Vejenes Beskaffenhed optegnet og afmalet, dog lejer Førere, som ere kjendte med Vejene og oftere have gjennemvandret dem; thi hvad man ser aftegnet og afmalet, er dog ikke saa bekjendt som det, vi iagttage med Øjnene. For at Førerne imidlertid ikke skulle pønse paa List, maa man give dem en god Vagt med, saa de ikke kunne fly; man maa ogsaa true dem med Døden, saafremt de paa en eller anden Maade vise sig forræderske og love dem Gaver, hvis de føre sig godt.

»Den tredje Forsigtighed bestaar i, at man har flere tro, hengivne og krigskyndige Mænd hos sig, med hvis Bistand Hærføreren kan udføre, hvad der synes ham nødvendigt; thi hvor man løber saa stor Fare, skal ingen stole paa sit eget Hoved og tro sig selv alene.

»For det fjerde maa de Veje være ukjendte, ad hvilke Hæren skal marchere; thi jo mindre Hærførerens Planer ere offentlig kjendte, desto mindre bliver det, man har besluttet i Raadet, hindret, og desto før kommer man til det rette Maal. Efter at man altsaa har besluttet, ad

hvilke Veje Hæren skal marchere, og Hærføreren har hine Veje optegnede og afmalede for sig samt har nogle tro Førere, jo mindre der da bliver bekjendt, jo mere det holdes dulgt for Fjenden, desto sikrere vil Hæren kunne fuldføre sin Marche.

»For det femte maa man i hver Afdeling have nogle meget tro og meget dygtige Riddere, som paa hurtige og stærke Heste kunne strejfe frem og tilbage, til højre og venstre og opdage Baghold, for at ikke Fjenden skal ligge skjult et eller andet Sted og besvære Hæren; thi selv om Hærførerens Plan ikke er bekjendt for nogen, kan man dog allerede af den Omstændighed, at Fremmarchen begynder paa nogle Veje, slutte sig til, gjennem hvilke Landskaber Marchen skal rettes, og da det er sandsynligt, at der under slige Forhold altid er nogle Spejdere tilstede, maa Føreren betænke, at dette kan komme Fjenden for Øren. Da nu Farer, man har set, skade mindre, maa Bagholdene opdages af hurtige Ryttere, for at Hæren ikke skal lide af nogen som helst uforudsete Besværligheder.

»For det sjette maa de mere paalidelige Riddere og de mest krigskyndige Fodsoldater altid have den Plads anvist i Hæren, hvor man venter den største Fare, for at man overalt kan træffe Modforholdsregler, naar Farerne frygtes paa alle Kanter.

»For det syvende maa Hæren ikke drage frem i spredte Hobe; thi naar Rækkerne ere afbrudte, kan Hæren lettere overvældes. Hærene maa derfor til enhver Time forholde sig, som om Fjenden var lige for Haanden, saa ingen Skade kan tilføjes paa denne Maade. Derfor siger Ordsproget ogsaa: Vel bevogtet, bli'r ikke spottet. Bestandig maa Føreren, hvem saa manges Liv er betroet, være opmærksom og aarvaagen, for at Fjenden ikke skal angribe ham, medens han er forsømmelig og ligesom i Søvne. Hærføreren maa stadig paaminde Øversterne, Høvedsmændene, Ridderne og Fodfolket, at de ere under Vaaben,

for at de kunne modstaa Angriberne, naar et hurtigt Anfald skulde paafølge. Under den Forudsætning, at et pludseligt Angreb skulde ske, vilde samme paa en vis Maade være forudset og gjøre mindre Skade.

»For det ottende maa han overveje, hvori Hæren har sin særlige Styrke, om den er talrigst i Fodfolket eller i Rytteriet. Rytterne forsvare sig nemlig bedst i fri Mark, Fodfolkene derimod i skovrigt og bjærgrigt Terræn. Alt eftersom Hærføreren derfor ser, at hans Hær har Overflod paa Ryttere eller paa Fodfolk, bør han vælge brede Veje paa Sletten eller bjærgfulde, skovrige Veje, marchere gjennem Kratskove og besørge alt andet efter bedste Forstand.«

Til den erfarne Kardinals fortræffelige Raad behøve vi kun at gjøre faa Bemærkninger. Det er værd at fremhæve, at han lejlighedsvis anbefaler Brugen af Terrænkort. Om man i Virkeligheden oftere har betjent sig af samme, maa henstaa uafgjort. Historikerne melde slet intet herom; men et argumentum a silentio beviser her meget lidt. Ægidius siger i øvrigt heller ikke, at Kortene bleve meget anvendte, men fremhæver kun deres Nytte. At der den Gang gaves Søkort, saakaldte Portulaner, er sikkert nok; ogsaa Verdenskort ere bevarede, hvorfor skulde man da ikke ogsaa have udkastet Terrænkort og anvendt dem under Felttogene. Naar Ægidius fremdeles fremhæver Nødvendigheden af et let Rytteri, er dette noget, Hærførerne allerede fra Oldtiden have iagttaget i Praxis, og da en Feltherre dernæst maa skaffe sig en saa nøje Besked som muligt om Fjendens Stilling, udsendtes Spioner, der skulde se at snige sig ind i den fjendtlige Lejr og bringe Efterretninger om Troppernes Beskaffenhed, Styrke og Forsvarsmidler.

Saa snart man gjorde Holdt, for at hvile Natten over, opslog man en Lejr, og samme blev, især naar man var i Fjendens Land, eller et Angreb kunde ventes, befæstet med

Volde og Grave. Ragewinus siger: »Den gamle Sædvane hos de romerske Soldater plejer Krigeren i det romerske (tyske) Rige endnu at iagttage, nemlig naar han trænger ind paa fjendtligt Omraade først og fremmest at beskæftige sig med Lejrens Befæstning. Samme bliver hverken opslaaet paa ujævn Grund eller anlagt uden Orden, men paa fri aaben Mark; Jorden bliver dog jævnet, saa vidt det lader sig gjøre. Lejrens Form udstikkes for det meste rund eller firkantet; thi Mængden af Smeddene og Haandværkerne samt Kjøbmændenes Skare, der, saa vidt nødvendigt er, følger Hæren, danne, naar Lejren er firkantet, med deres Telte og Værksteder en Slags Forstad, eller, naar samme er rund, staa de uden for Muren. Inden for er Lejren inddelt i passende Dele; Veje og Porte anlægges, som ere tilgængelige for Trækdyrene og brede nok, naar de løbe ind flokkevis. Saaledes opstaar paa en vis Maade en improviseret Stad. I Midten er Hærførerens eller Fyrstens Telt (tabernaculum), ligt et Tempel; rundt omkring staa Befalingsmændenes og de fornemmes Telte i Række, som det tilkommer enhver. Ridderne under Vaaben leve behagelig med deres Teltfæller og muntert i deres Telte og øve sig, beredte til Slag, i Vaabenfærd, som om Fredens Ro hersker.« Forestod et længere Ophold, havde man lejret sig foran en Stad, som rimeligvis først vilde falde efter en længere Belejring, blev Lejren udadtil sikret med Volde og Grave, ved Palissader og andre Befæstningsværker.

Fyrsternes og Stormændenes Telte vare overordentlig store og prægtige. Allerede Karl den store havde faaet en slig kostbar Foræring i Aaret 807. Om Corbahans (Kerbugas) Telt, der blev erobret af Korsfarerne, fortæller Albertus Aquensis, at »det var bygget som en Stad med Mure og Taarne af forskjellige Silkestoffer, og i de tilhørende Stræder fandt 2000 Personer bekvem Plads. I Aaret 1189 fik Kejser Frederik I af Kongen af Ungarn foræret et Telt, som næppe kunde transporteres paa tre

Vogne, og det Telt, han fik af den engelske Kong Henrik II, dækkede et Par Tønder Land. Endnu kostbarere var det store Telt, Sultanen af Babylon i 1232 sendte Kejser Frederik II; det indeholdt ogsaa et kunstigt Ur og vurderedes til 750,000 Kroner. Ludvig den hellige sendte Tatarernes Konge et Telt i Form af et Kapel, og det kostede meget; »thi det var helt og holdent forfærdiget af godt fint Skarlagen. Og for at se, om man kunde drage ham over til vor Tro, lod Kongen i bemeldte Kapel anbringe Billeder med Jomfru Marias Bebudelse og alle andre Punkter i vor Tro.« Ærkebiskoppen af Køln endelig havde i Aaret 1293 et Telt, som var 40 Fod bredt og 100 Fod langt. At der gaves meget store, tunge Telte, smykkede med broderede Figurer, staar altsaa fast. Naar vi derfor hos Digterne finde de mest straalende Beskrivelser, maa vi vel indrømme, at de have overdrevet en Del, men at de i Grunden dog kun have skildret virkelige Forhold.

Lejrens Sikkerhed blev yderligere forøget ved, at man opstillede Vognparken paa Voldene og paa denne Maade dannede en Slags Vognborg. I aaben Mark hjalp man sig i Nødsfald ved Forhugninger, der dog altid kunde yde noget Værn, især mod Rytteriets Angreb.

Det faldt vanskeligt at opretholde Freden, og fremfor alt Disciplinen i en af saa mange forskjellige Elementer sammensat Hærskare, og navnlig havde Korsfarerne al Anledning til at gribe de virksomste Midler, da deres Skarer ofte indesluttede meget tvivlsomme Elementer, hvorfor man da ogsaa aftalte meget strænge Love, som enhver maatte besværge; dog selv de mest drakoniske Love, t. Ex. Frederik Barbarossas, udrettede i Regelen kun lidet, og navnlig gav Kvindernes Tilstedeværelse i Lejren Anledning til store Uordener og Udskejelser.

Lejrlivet lære vi bedst af Guiarts Beskrivelse af den Lejr, Franskmændene 1304 havde opslaaet foran Arras. »Teltene ere rejste i Rækker og Gader; den, som intet

Telt har, bygger sig en Hytte af Grene. I Hærens og Lejrens Gader driver Godtfolk omkring, som leve af legemligt Arbejde og følge Hæren for Fortjenestens Skyld. De bygge i Hast Stege- og Bagerovne langs Grøfterne i Nærheden af Hjørnerne; her bage de Kager og Postejer. Marketentere, af hvilke mange sidde i Gjæld, have paa deres Karrer Vintønder, hvoraf de sælge ud til de smægtende Soldater, som faa Bærmen i Kjøbet, andre raabe med Godale,*) der efter deres Udsigende kommer fra Arras. Hist hører man Kællinger skrige i forskjellige Tonearter, nogle med Ost, andre med haardt og blødt Hvedebrød. Soldaterne spille Tærninger, der opstaar Slagsmaal, dog alt udjævnes med det gode, uden at Lejrens Øvrighed har nødig at skride ind.«

Om Aftenen, før hele Lejren gaar til Hvile, afholdt man rimeligvis en almindelig Bøn; i det mindste fandt under Korstoget en Slags Gudstjeneste Sted i den engelske Lejr. »Det var Skik i Hæren, at hver Aften, før de lagde sig til at sove, udraabte en hertil udvalgt Mand midt i Lejren det sædvanlige Raab: »Hjælp, hellige Grav«. Dette Raab istemte alle, rakte under Taarer Hænderne mod Himlen og paakaldte Guds Hjælp og Barmhjærtighed. Derpaa begyndte Herolden atter, i det han som før udraabte: »Hjælp, hellige Grav!« og alle gjentoge det, og da han ligeledes for tredje Gang raabte det, svarede alle under Taarer og med stor Hjærtens Sønderknuselse. Hvo vilde i en slig Stilling ikke gjøre ligesaa, da selv Beretningen er i Stand til at fremlokke Taarer. Ved denne Paakaldelse syntes hele Hæren at føle sig meget styrket.«

Det syntes vel upassende for en ridderlig Hærfører at foretage et natligt Overfald; men dog kunde man ikke vide, om Fjenden nærede slige noble Følelser, og det var derfor altid bedre at træffe Forsigtighedsregler, at udstille Vagter

---

*) Godale (good ale) en Art stærkt Øl.

og Poster. Dette er Digternes »Skjoldvagt«, som velrustet og velvæbnet har at bevogte den sovende Hærs Ejendom; naar den kunde bestaa af 1000 Mand eller endog af 1000 Riddere og 200 Skytter, maa man vistnok have oprettet Feltvagter og udsendt Patrouiller for at udpege Fjendens Stillinger. Helst valgte man Folk, som nøje kjendte Terrænet, og skjønt Nattevagten faar en særlig Godtgjørelse, er det ikke Feltherren, der udvælger Mandskabet; men dette overlades den Helt, som paatager sig den ansvarsfulde og farlige Tjeneste. Posterne søgte at fordrive Tiden med Musik, men man var dog altid glad, naar Trompeternes Signaler og Vægternes Morgensang bebudede Dagens Frembrud. For yderligere at forebygge Overfald, gav man ogsaa Feltraab.

Signaler vække altsaa den sovende Hær, og Feltherrens Herold udraaber, om man skal holde Rast eller marchere videre. Undertiden var Befalingen allerede udstedt den foregaaende Aften, og saa behøvedes ingen videre Ordre; paa Fanebærernes Hornsignal steg enhver til Hest og var færdig til Afmarche. Disse Herolder spille i det hele taget en ikke ubetydelig Rolle i Datidens Krigsvæsen; da t. Ex. Richard Løvehjærte i Aaret 1192 beslutter at blive i det hellige Land til næste Paaskefest, lader han det udraabe i Lejren ved sin Herold Filip.

Nærmede nu Slagdagen sig, herskede den største Travlhed i begge Hære. Der udstedtes Befaling til at pudse og strigle Hestene, efterse Harniskerne og polere Hjælmene. Rustningene bleve rensede for Rust, man sliber sine Sværd og Dolke, og Skjoldremmene fornyes; Slyngekasterne udbedre deres Slynger og støbe Blykugler, Bueskytterne fylde deres Kogre med Pile.

Ejendommelig er dernæst den Skik at træffe Aftale med Fjenden om Dagen og Stedet for Slaget. Almindeligt har det dog næppe været; thi man vidste hel vel, at kun

et rask og uventet Angreb kunde tilføje Fjenden alvorlig Skade; men af og til har man dog betragtet Slaget som en stor Tvekamp, hvori der ligesom skulde fældes en Gudsdom mellem Modstanderne. Man vexlede Gisler for, at Freden ikke skulde blive brudt før til den fastsatte Termin, og Feltherren truede sine Soldater med Galgen, hvis de skulde falde paa at øve Fjendtligheder.

(Fortsættes.)

F. C. Granzow.

Athenaïs.

En byzantinsk Kejserindes Historie.

IV.

Man kan opkaste det Spørgsmaal, om Athenaïs i sin Ungdom ikke ogsaa fik noget Kjendskab til den kristne Kirkes Lærdomme. Disse maatte selv i Athen paatrænge sig Hedningernes Eftertanke, og Leontius's Datter maa ofte være kommen i Berøring med de kristne, thi i hendes Fædrenestad levede de tvende fjendtlige Religioners Tilhængere i det hele fredelig sammen; gamle hedenske Familier talte Kristne i deres Midte; en Søster til Leontius levede i Konstantinopel, og hun var, synes det, ikke mere Hedning.

Selv om Athenaïs ikke af Kristne er bleven indviet i Evangeliets Lære, gjorde hendes hedenske Lærere hende dog bekjendt med dets Indhold, men rigtignok kun i en forvansket Form og for at udpege Fortrinene i hendes store Forfædres Tro fremfor Apostlenes Religion. Naar disse Filosofer lukkede deres Øjne for Kristendommens aandelige Storhed og moralske Højhed og kun holdt sig til dens ydre Fremtræden, faldt det heller ikke vanskeligt at give et afskrækkende Billede af samme.

Den kristne Lære havde alt længst tabt hin sympathetiske, ungdommelige Form, som den havde frembudt i

den første Tid, da Menighederne kæmpede for deres Tilværelse. Evangeliets simple Lære havde faaet et Paahæng af dogmatiske Udtydninger og Opfindelser fra Theologernes, Kjætternes og Sekterernes Side, og Hedenskabets Forestillinger med deres hele Tilbehør af Vidundere, Trolddom og Overtro vare trængte ind i Kirkens Kultus. De kristne Symboler, som udelukkende hentedes fra Lidelsen og Døden, vare frastødende hæslige og for livsglade, naturlige Mennesker lige saa lidt tiltalende som Buddet om Forsagelsen af de jordiske Nydelser.

Naar en græsk Hedning betragtede den kristne Himmels Mythologi, disse Skarer af Legendens Helgene og Martyrer, hvis hensmulrede Levninger man nedgravede under Altrene og ærede som Talisman'er, naar han sammenlignede disse Væsener med Olympens straalende Skikkelser, vil man finde det tilgiveligt, at hans æsthetiske Følelser her bævede tilbage; selv om han med Lukian spottede over de græske Gudefabler, havde han dog den Bevidsthed, at den antike Religion havde skabt evige Typer paa guddommelig Skjønhed og heroisk Menneskelighed. Hvad stort og skjønt havde nu vel Kristendommen, der jo ringeagtede Naturen, Kunsten og Videnskaben, formaaet at skabe under sin firehundredaarige Varighed? Hvad kunde den stille ved Siden af Grækernes udødelige Værker? Man kan vel forstaa, at der endnu i det fjerde og femte Aarhundrede efter Kristus gaves ædle Hellenere, som ikke vilde vende sig bort fra den antike Skjønhedsverden eller opgive en Religion, som de vare vante til at betragte som naturlig for alle dannede Mennesker.

Leontius's Datter blev opdragen i disse Anskuelser som en fuldstændig græsk Hedning, og ingensteds kunde hun være det med større Naivetet og mindre Fare end i hendes lille Fædrenestad Athen. Her blandt de klassiske Erindringer og Mindesmærkerne for Grækenlands største Mænd, syntes Hedenskabet mindre fornuftstridigt, og Kampen mellem

Kristendommens fornyende Ideer og den forældede Gudetro var her mindre heftig end i Rigets store Stæder. De kommunale Forhold paabøde selv Taalsomhed mod det nedarvede Hedenskab til Trods for alle Statsmagtens Dekreter.

Allerede i Aaret 380 havde Theodosius den store kategorisk befalet, at alle Folkeslag i det romerske Rige skulde bekjende sig til den guddommelige Apostel Petrus's Lære; men denne Lov blev ingenlunde gjennemført, allermindst i Grækenland. Her forefaldt ingen voldsom Ødelæggelse af hedenske Templer som i Syrien, Afrika eller Ægypten, hvor t. Ex. den alexandrinske Vidunderbygning Serapeum med alle dens Kunstskatte ødelagdes i Aaret 391. Før Justinians Tid blev i Hellas ingen tvungen til at aflægge en kristen Trosbekjendelse og deltage i Gudstjenesten i Kirkerne. Saa haardnakket holdt den gamle Religion sig i det Land, hvor den var opstaaet og havde foreviget sig i det menneskelige Genis mest beundringsværdige Skabninger, at Benævnelsen »Hellener« fra det fjerde Aarhundrede blev brugt som enstydig med »Hedning«.

Strænge Love havde gjentagne Gange forbudt enhver hedensk Kultus, ethvert Offer, enhver Procession og Vandring omkring Altrene, havde fremdeles paabudt om ikke Templernes og Kapellernes Ødelæggelse, saa dog deres Lukning. Ved Kejserne Arkadius's og Honorius's Edikt af 9de Juni 408 var det udtrykkelig forordnet, at Gudebillederne skulde fjærnes fra alle endnu bestaaende Templer, at Altrene skulde ødelægges og Bygningerne selv anvendes til offentligt Brug.

Disse Dekreter kom dog aldrig til Anvendelse i Athen; dette forebyggedes ved den biskoppelige Magts Svaghed, ved den offentlige Menings Magt, ved Atheniensernes fine Dannelse og Pietet for deres Forfædres Monumenter. Den gamle Tro fandt desuden sin kraftigste Støtte i de fra Fortiden stammende videnskabelige Institutioner, som endnu

ingen byzantinsk Regering havde vovet voldelig at ophæve; thi Universitetets Ophævelse vilde have berøvet Athen sin bedste Indtægtskilde.

Dog den unge Hedning Athenaïs har aldrig set noget af hine pragtfulde Festtog til Ære for sin Navngudinde Athene, det skulde da være i Phidias's Skulpturer paa Frisen til Cellen i Parthenon; hun har aldrig kunnet forrette sin Bøn i Musernes Tempel ved Ilissos eller i Athene Polias's Tempel og i Parthenon for den høje Gudindes Billedstøtte, skjønt disse paa denne Tid dog endnu ikke vare fjærnede; thi endnu paa Nyplatonikeren Proklus's Tid — han kom til Athen i Aaret 429 og beklædte Akademiets Lærestol omtrent fra 450 — var Phidias's berømte Elfenbensstatue af Athene paa sin gamle Plads i Parthenon; men Proklus maatte selv opleve dens Bortfjærnelse ved de kristne. Dette fortæller hans Elev og Biograf Marinus os med følgende Ord: »Hvor stor Pris denne Visdommens Gudinde satte paa Proklus, lagde hun selv for Dagen, da hendes Billede, som hidtil havde været i Parthenon, blev bortført af dem, som fjærne alt helligt; Filosofen saae nemlig i Drømme en ophøjet Kvindeskikkelse, som opfordrede ham til at gjøre et Hus beredt; thi din Herskerinde Athene vil blive hos dig.«

Imidlertid har Athenaïs næppe selv set hint Mesterværk af Phidias, da ethvert hedensk Tempel var lukket, og deres Betrædelse efter Lovene blev strængt straffet. Kun i sit Fædrenehjem kunde hun overvære de hjemlige Fester, som hendes Fader dristede sig til at holde paa de olympiske Guders Helligdage; men selv denne hemmelige Kultus var farlig, da der gaves Angivere, som kunde forraade dem til Myndighederne. Den sværmerske Proklus vovede engang at overtræde Regeringens Bud; hans elskede Datter Asklepigenia var dødelig syg og allerede opgiven af Lægerne, da Faderen vovede at anraabe selve Lægeguden Asklepios, med sin Ven Perikles sneg sig ind

i Gudens Tempel og sammesteds forrettede Bønnen paa gammel Vis.« Hans Biograf fortæller, at dette dristige Foretagende blev udført saa hemmelig og behændig, at Templets Tilsynsmænd ikke havde den ringeste Anelse derom. Under slige Forhold maatte den mest troende Hedning dog tilstaa for sig selv, at den antike Religion ikke mere havde noget levende Sammenhæng med Tiden og var redningsløs fortabt.

Leontius havde givet sin Datter en fuldstændig attisk Dannelse og blot forsømt én Ting, at give hende en værdig Ægtefælle; Athenaïs var rig, klog og af sjælden Skjønhed, og alligevel døde hendes Fader uden at se hende gift. Indholdet af hans Testament stod i skarp Modsætning til hans faderlige Kjærlighed for hende; han havde indsat sine tvende Sønner Valerius og Gesius til sine Universalarvinger og kun gjort følgende lakoniske Disposition fra deres Søster: jeg bestemmer, at min elskede Datter Athenaïs skal have udbetalt 100 Guldstykker; thi hun har nok i sin Lykke, som overgaar al anden Kvindelykke. Den glimrende Lod, som snart virkelig skulde blive Leontius's Datter til Del, har maaske givet Anledning til det Sagn, at hendes Fader Filosofen har læst hendes Skæbne i Stjærnerne. For yderligere at fremhæve den unge hedenske Kvindes æventyrlige Lykke gjennem en stærk Modsætning fremstillede man hende som arveløs og forstødt. Efter hendes Faders Død, fortæller man, bønfaldt Athenaïs knælende sine Brødre om at omstøde det uretfærdige Testamente og at udbetale hende en Tredjepart af Arven, da de dog selv maatte indrømme, at hun ikke ved nogen Handling havde forbrudt sig mod Faderen; dog de ubarmhjærtige forstødte endogsaa den bønfaldende af Fædrenehjemmet, hvorpaa hun fandt et Tilflugtssted hos hendes afdøde Moders Søster. Saa meget er dog vel en Kjendsgjerning, at en Strid, hun havde med sine havesyge Brødre om

hendes Part af Fædrenearven, har nødt hende til at forlade sin Fødeby.

Hverken Aaret for Leontius's Død eller for hans Datters Bortrejse er bekjendt; saa vidt man tror, blev hun dog en Stund i Athen hos sin Moster for at føre en frugtesløs Proces. Om dette længere Ophold bevare de byzantinske Historieskrivere dog en fuldstændig Tavshed; dem var det nemlig kun om at gjøre i denne Proces at have et Motiv, der kunde bringe Filosofens Datter i Berøring med Kejserhoffet. Hendes Tante førte hende altsaa til Konstantinopel, hvor hun kom i Huset hos en Faster.

V.

Paa Constantins Trone sad den Gang Theodosius II, den unge Søn af Arkadius og en Sønnesøn af hin Theodosius den store, der ved sin Død i Aaret 395 havde delt Romerriget i en østlig og en vestlig Halvdel.

Theodosius den yngre var født den 10de April 401 i Konstantinopel og blev døbt af den berømte Patriark Johannes Chrysostomus. Sin Moder Eudoxia havde han mistet, da han næppe var tre Aar gammel; hun var en Datter af Bauto, en tapper frankisk Hærfører, der i den kejserlige Tjeneste havde naaet en høj Anseelse og beklædte Konsulatet i Aaret 385.

Eudoxia havde vundet Kejserindediademet under romantiske Omstændigheder. Den almægtige Minister Rufinus ventede med Sikkerhed Opfyldelsen af sit ærgjerrige Ønske, nemlig sin Datters Formæling med den unge Arkadius; men hans listige Modstander Eutropius havde ved sine Skildringer af Eudoxias Ynde i den Grad opflammet Kejserens Fantasi, at han gav sit Samtykke til det mest besynderlige Statskup. En højtidelig Procession af Hofmænd drog med kostbare Brudegaver ud af Paladset og gjennem Byens Gader, dog ikke hen til Rufinus's Hus, som man

almindelig ventede, men til et andet Hus, hvor Bautos Datter boede, og den frankiske Pige blev nu til Folkets Forundring ført til Kejserpaladset og her den 27de April 395 formælet med Arkadius.

Følgen af dette Ægteskab var Rufinus's Fald og den skjønne Eudoxias uindskrænkede Herredømme; hun gav det første Exempel paa dette byzantinske Kvinderegimente, der støttede sig til Hofsnogenes, Gildingernes og Præsternes Rænker og umættelige Begjærlighed. Hun var herskesyg og voldsom; af krænket Forfængelighed fik hun Patriarken Chrysostomus dreven i Forvisning og Døden; hun havde nemlig ladet sin Sølvstatue opstille i Nærheden af Sofiekirken og uden for Senatets Palads, og Folket fejrede disse Festligheder med saa kaade, hedenske Orgier, at den harmfulde Chrysostomus i en Prædiken offentlig dadlede Kejserinden, ja vovede at betegne hende som en ny Herodias. Dette havde hans Fald til Følge, han blev afsat, forvíst til Kilikien og maatte vandre fra Exil til Exil, til han døde i Landflygtighed den 14de September 407. Faa Maaneder efter hans Fald døde ogsaa Kejserinden og efterlod sig fire Døtre og en Søn, Theodosius. Nogle Aar senere (1ste Maj 408) fulgte den syvaarige Theodosius sin Fader i Regeringen. I en trængselsfuld Tid skulde nu dette forældreløse Barn styre Halvdelen af Romerriget, og han var fuldstændig uden Beskyttelse; thi hans Onkel Honorius, den svage Kejser i Vesten, havde vel besluttet selv at gaa til Konstantinopel eller dog at indsætte trofaste Mænd som Formyndere for sin Brodersøn, men de kritiske Forhold i det vestlige Rige afholdt ham fra hans Forehavende. Det er os ubekjendt, til hvilke Personer Arkadius i øvrigt overdrog Omsorgen for sine umyndige Børn; der fandtes ingen ansete Slægtninger af Kejserhuset, hvem han havde kunnet betro dette Hverv. De forældreløse Børn opvoxede altsaa blandt fremmede Mennesker, Stats- og Hofembedsmænd, Paladsdamer og Gil-

dinger, og deres asketiske Vaner godtgjøre, at de have tilbragt en glædeløs Ungdom under et trykkende Hofceremoniel og Hofgejstlighedens Indflydelse. Det er ret interessant at forestille sig disse kejserlige Børns Liv i Konstantins umaadelige Palads, hvor et Barn, omgivet af sine unge Søstre, Aaringer igjennem maatte give Navn og Avtoritet til Statshandlinger og Love samt modtage Folkenes Hyldest; thi i ham ærede man det romerske Kejserdømmes Majestæt; ingen Provins rejste sig til Oprør, det byzantinske Riges indviklede Regeringsmaskineri virkede uforstyrret, og medens Italien hærgedes af barbariske Folk, medens Rom i Aaret 410 blev et Bytte for Vestgotherne, og alle det vestlige Riges Provinser lige til Herkules's Søjler kom under germaniske Erobreres Magt, formaaede det østlige Rige at jage de hunniske Horder over Donau og at bevare Freden, medens man samtidig sikrede Hovedstaden mod et fjendtligt Angreb ved at omgive den med nye faste Mure.

Den 4de Juli 414 udnævnte Theodosius sin femtenaarige Søster Pulcheria til Augusta, gav hende herved den højeste Værdighed i Kejserhuset og Rettighed som Medregentinde, medens hendes Søster kun førte Titel af Nobilissima eller Basilissa. Den uhørte Kjendsgjerning, at en ung Pige saaledes ledede det byzantinske Rige, taler for Pulcherias sjældne Egenskaber; langt ud over sin Broders Ungdomsaar førte hun Magten i Paladset og Staten. Hendes samtidige, Kirkehistorikeren Sozomenus, udtaler i sin Beundring for hendes Dyder, at Gud gjorde denne Pige til sin Broders Medregent og Formynder, for at hun kunde gjøre ham til den mest religiøse af alle Kejsere, og andre Byzantinere have tilskrevet den fromme Prinsesse en guddommelig Aand og Inspirationer fra Himlen.

Alexandrias kristne Pøbel gjorde den dydige og vise Hypatia til en Helgen for det hendøende Hedenskab. Athenaïs er Overgangstidens Repræsentant, en Renegat fra

Hedenskabet, Pulcheria endelig er med sit Væsens inderste Grund knyttet til den orthodoxe Tro; hun var en personlig Magt i sin Tids Kirke.

Pulcheria forvandlede det fordærvede Kejserpalads til et Kloster og søgte at meddele sin Broder og sin Søster samme Fromhed; de kejserlige Prinsesser sang Hymner, bad ved Dag og Nat, kjendte ikke til Lediggang, lærte at arbejde og forfærdigede fine Broderier. De frasagde sig Verdens Glæder, lovede evig Kyskhed, og paa det med Diamanter smykkede Guldalter, Prinsessen med et lidt fromt Praleri skjænkede Sofiekirken, kunde de troende kristne læse det Løfte, Pulcheria havde aflagt for sin egen Frelses Skyld og til Held og Lykke for hendes elskede Broders Regering. Trods denne nonnelignende Hellighed stod Pulcheria paa Højdepunktet af sin Tids Dannelse; som Hypatia og Athenaïs har hun sikkert lært Videnskaberne og Veltalenheden hos Rhetorerne og Grammatikerne; hun var indviet i den græske og latinske saa vel som i den kristne Litteratur og var saaledes i Besiddelse af en Dannelse, som næppe stod tilbage for Filosofdatterens. Pulcheria vedblev at drage ivrig Omsorg for sin Broders Opdragelse og søgte at rense Paladset for alle de Snyltegjæster og Hofsnoge, hvoraf det vrimlede i Arkadius's Tid, og som udsugede Provinserne og opdyngede umaadelige Rigdomme. Dog dette Onde var alt for indgroet, til hun ret kunde have Held med med sig, skjønt hun med et vist Held omgav den unge Kejser med dygtige og aandrige Mænd.

Selv ved dette, saa bigotte Hof maatte den hedenske Videnskab endnu danne Grundlaget for de kejserlige Børns Opdragelse, og man taalte endnu Hedninger selv i høje Stillinger. Ogsaa den unge Theodosius blev indviet i alle Videnskaber og Kunster; men under Pulcherias Ledelse og med hin Tidsalders fremherskende theologiske Strømninger kunde hans Aand ikke modnes til nogen mandig Energi; Fromhed og Sædernes Renhed var Idealet for den søsterlige

Opdragelse, og naar det under Verdensstadens uhyre Fordærvelse og Paladsets Laster lykkedes at opdrage en ung byzantinsk Prins til et godt Menneske, maatte et sligt Kunststykke allerede vække Tanken om en guddommelig Naadesakt. Det er i øvrigt hendes Forstand til Ære, at hun heller ikke forsømte Broderens legemlige Uddannelse; han lærte alle ridderlige Kunster, red, fægtede, jagede og gjaldt navnlig for en udmærket Bueskytte. Med pedantisk Omhyggelighed vaagede Søsteren dernæst over den unge Fyrstes ydre Optræden; hun lærte ham, hvorledes han skulde bære det kejserlige Klædebon med Anstand, hvorledes han havde at bevæge sig, at gaa og at sidde, hvorledes han efter Tid og Sted havde at paatage sig en mild eller stræng Mine. Saaledes afrettedes den ulykkelige Dreng til at være en Avtomat; Søsteren viste ham, hvorledes han skulde give Avdiens paa Konstantins gyldne Trone og modtage Opvartning af Senatet og Rigets Stormænd. Den kejserlige Dreng maatte ogsaa af og til vise sig offentlig og besøge Theatrene, Cirkus eller Kirkerne. Saa ofte dette skete, droge Skarer af Drabanter forud, Tribuner og Duces med guldbroderede Togaer og paa rigt smykkede Heste, Livgarden med gyldne Skjolde og Lanser. Selv sad han, purpurklædt, funklende af Diamanter og med et Perlediadem paa Hovedet, i en gylden Vogn, trukken af hvide Muldyr; et Sted som Konstantinopel, hvis kaade Befolkning havde det Rygte, at ét og alt, lige fra Hestevæddeløb og Theatret til de guddommelige Ting, kun var til Spas, var det rigtignok ogsaa af største Vigtighed, at Kejserdukken blev fremstillet med Anstand.

Under Kejserens Opvæxt blev Forholdet mellem de tvende romerske Kejserhoffer opretholdt paa en officiel Maade. Kejser Honorius havde ingen Tid til at beskæftige sig med Familieanliggenderne i det byzantinske Palads; men Regeringsedikterne bleve stedse udstedte i begge Kejseres Navn, og flere Gange vare Kejserne Konsuler

sammen. Under de gothiske Storme, som rystede Italien i dets Grundvold, holdt den byzantinske Regering sig saa temmelig passiv; kun sparsomme Troppedelinger, men ingen store Krigsflaader forlode Orientens Havne for at hjælpe Italien, man var glad over, at den vilde Strøm af Barbarer havde vendt sig mod det fjærne Vesten. Theodosius var kun ni Aar gammel, da han erfarede sin Onkels skrækkelige Trængsler i Ravenna og Roms Indtagelse af Alarik.

(Fortsættes).

Af Grev Orsis Memoirer.*)

IV.

Samtalen med Hertugen af Brunsvig.

Efter fem Aars Ophold i Kastellet i Doullens blev jeg sat i Frihed og fik Valget mellem at være forvíst for bestandig fra fransk Grund eller at tage Bolig i en af den franske Indenrigsminister anvist fransk By med Forbud mod at forlade samme.

---

*) Se foregaaende Bind (Aarg. 1881, II) p. 305 og 408. Læserne have der set Grev Orsi stifte Bekjendtskab med Prinserne Bonaparte, af hvilke kun den yngste Broder, Louis Napoleon, overlevede den italienske Rejsning 1831. Vi springe nu frem i Tiden til 1845. I Mellemtiden er den store Napoleons Søn, Hertugen af Reichstadt død 1832, og hans Fætter Louis Napoleon var nu Napoleonidernes Hoved. Ved Persignys Hjælp stiftede han en Sammensværgelse blandt en Del Officerer i Strassburg og fik ogsaa det 4de Artilleriregiment til at udraabe ham til Kejser; men de øvrige Tropper bleve Kongen tro, og Prinsen overgav sig uden Kamp, hvorpaa et fransk Krigsskib førte ham til Nordamerika. I Avgust 1840 foretog Louis Napoleon sit andet fantastiske Forsøg paa at erobre sin Trone. Det herhen hørende, meget interessante Afsnit af Grev Orsis Memoirer har imidlertid tidligere været optaget i Ugeskriftet „Nær og Fjærn" (Aarg. 1879, Nr. 374—75), hvorfor vi her maa henvise vore Læsere til samme. Prinsen blev, som bekjendt, lettelig overmandet og dømt til livsvarigt Fængsel paa Slottet Ham, der ligger i det nordøstlige Frankrig (Departement Somme). Her tager vor Fortælling atter sin Begyndelse.

Da jeg ikke kunde være Prinsen til nogen Nytte, saa længe jeg stod under de franske Myndigheders Opsyn, tilkjendegav jeg Ministeren, at det var min Hensigt at vende tilbage til England, hvorfor jeg anmodede om et Pas, der ogsaa strax blev udstedt.

Prinsen holdt Øje med enhver af mine Bevægelser; ikke saa snart erfarede han min Nærværelse i London, før han skriftlig underrettede mig om sin Hensigt, at undvige fra Ham, koste hvad det koste vilde, og lige meget hvilke Farer Undvigelsen end maatte medføre, eftersom Louis Philippe trods de mange Anmodninger, et stort Antal Deputerede og Pairer af Frankrig havde rettet til ham, formelt og paa den mest afgjørende Maade havde nægtet Prinsen at se sin døende Fader i Florents.

Man havde hemmelig forebragt Prinsen mange Planer til Undvigelse. Ingen af dem forekom ham udførlig, og da han frygtede, at Forslagene udgik fra Øvrighederne for at prøve hans virkelige Hensigter, afviste og fordømte han i bestemte Udtryk enhver Tanke om at undvige fra Fæstningen.

Under alt dette vedligeholdt Prinsen imidlertid ved sin tro Kammertjener, Charles Thélin, en hemmelig Brevvexling med mig; det var nemlig tilladt Kammertjeneren at gaa til Staden Ham for at besørge Prinsens Indkjøb. Endelig, da Prinsen havde lagt den Plan til sin Befrielse, som han besluttede at følge, anmodede han mig indtrængende om at finde nogen, som var villig til i dette Øjemed at laane ham fem eller sex Tusend Lstrl. paa rimeligst mulige Betingelser.

I sin Higen efter Frihed sendte Prinsen mig Introduktionsbreve til adskillige af hans tidligere Venner i London i det Haab at opnaa de nødvendige Pengemidler hos dem. Ikke en eneste fulgte Opfordringen. Tolv Maaneders uophørlige Bestræbelser havde næsten udtømt mine Kræfter og nedslaaet mit Mod. En Dag hændte det

sig, at jeg blandt de forskjellige Personer, jeg havde Anvisning paa at henvende mig til, aflagde Besøg hos et Parlamentsmedlem, en tidligere meget imtim Ven af Prinsen; han erklærede imidlertid rent ud, at dersom han nogen Sinde skulde lade sig bevæge til at udgive 6000 Lstrl. til bedste for Prinsen, maatte det være paa den udtrykkelige Betingelse, at Pengene bleve anvendte til at holde ham fangen for Livstid. I min ophidsede Sindsstemning formaaede jeg ikke at høre rolig paa dette uventede Udbrud af denne Herres Kjærlighed til Næsten. Jeg svarede ham, at, skjønt han havde en ubestridelig Ret til at afslaa Prinsens Anmodning om et Laan, maatte jeg bestride det sømmelige i at føje en saa smagløs Bemærkning til Afslaget, saa meget mere som hans Berømmelse for stræng Overholdelse af Hviledagens Hellighed og ydre Iagttagelse af alle religiøse Forpligtelser havde givet mig Anledning til at vente mere kristelige Følelser hos ham over for hans fordums Ven, Prinsen.

Samme Dags Aften (den 1ste December 1845) besluttede jeg i yderste Fortvivlelse at skrive til hans kongelige Højhed, Hertugen af Brunsvig,*) for at bede om Avdiens. Næste Dag modtog jeg følgende Skrivelse fra Hertugen:

»Le Duc, Souverain de Brunswick, recevra monsieur Orsi demain (3 décembre) à 4 heures de l'après-midi.

Brunswick House, le 2 décembre 1845.«

Det ydre af Brunswick House er langt fra tiltalende, og at slutte fra Bygningens mørke, tunge Udseende skulde man snarere antage Palæet opført til Fængsel end til Bolig for en højtstaaende Herre. Hertugen havde end yderligere vansiret det. Fra Porten mod Gaden indtil Vaaningshuset,

*) Dette er den halvt forrykte Hertug Karl, som blev forjagen af sit Folk ved Opstanden 6te—7de September 1830, hvorpaa han fulgtes af sin Broder, den endnu regerende Hertug Vilhelm.

som laa midt i en stor Gaard, mødte Øjet intet, som gjorde et venligt eller hyggeligt Indtryk: Alt var stift, øde og stille som paa en Kirkegaard. To store Hunde stode som Stedets aarvaagne Bevogtere lænkede til Muren. To Gange maatte jeg forevise Hertugens Brev, før jeg kunde blive indladt. Omsider blev jeg lukket ind i et mørkt, koldt Værelse med et rundt Bord i Midten og fire Stole, af hvilke de to vare Armstole, ved Kaminen. Et eneste Lys stod tændt paa Bordet, Murene vare nøgne, og, som jeg forud havde ventet, fandtes der intet Spor af Komfort.

Tyve Minutter vare allerede forløbne, da jeg saae en let Bevægelse i en tyk Portière, som dækkede en Sidedør i Værelset. Pludselig saae jeg et Mandshoved, bedækket med en stor sort Plydses Hætte, som skjulte hele Ansigtet undtagen Næsen, kigge fra Portièren ind i Værelset. Hætten stod i Forbindelse med en Slags lang Plydses Slobrok, som var fastgjort om Livet med en tyk Silkesnor. Det var Hertugen af Brunsvig. Hans Hænder, som vare stukne ned i Slobrokkens to Sidelommer, omfattede en Revolver i hver Lomme, hvilket jeg nogle Dage efter dette første Møde erfarede af ham selv.

Hertugen traadte lige hen til Bordet, der stod som en Slags Skranke mellem os. Hans Øjne skød Lyn ud fra den snævre Aabning i Hætten, som om han troede, jeg havde til Hensigt at begaa et Mord. Vi betragtede hinanden i et Par Sekunder, der for mig syntes meget lange, endelig udbrød han:

»De udbad Dem en Avdiens; hvad har De at sige mig?«

»Deres Højhed vil, haaber jeg, tillade mig at udtale, at Forklaringen af det Anliggende, som fører mig hid, kræver nogen Tid, hvorfor jeg vil betragte det som en Naade, om Deres Højhed vilde høre paa mig siddende.«

Med en Haandbevægelse pegede Hertugen paa en Lænestol ved Kaminen og satte sig selv lige over for.

»Jeg beder Deres Højhed undskylde, at jeg paa Grund af det vanskelige og ansvarsfulde Hverv, som er mig betroet, befinder mig i en meget bevæget Sindsstemning; og dersom det, jeg har at sige, ikke maatte behage Deres Højhed, beder jeg Dem tilgive, at jeg har gjort Deres Højhed Ulejlighed. Under Indtrykket af det venlige Forhold, som bestod mellem Deres Højhed og Prins Louis Napoleon, da han opholdt sig her i Landet, og i Følelsen af, at politiske Interesser af højeste Betydning ved Deres Højheds og Prinsens forenede Bestræbelser maatte kunne lede til et heldigt Udfald, sender Prins Louis Napoleon, der for Tiden sidder fangen i Ham, mig for at appellere til Deres Højheds Ædelmodighed om et Laan for at iværksætte hans Undvigelse fra Fængslet.«

Jeg havde næppe udtalt det sidste Ord, før Hertugen som en rasende skød Hatten tilbage med begge Hænder og, i det han saaledes viste hele sit skallede Hoved, med et ubeskriveligt Brøl udbrød:

»Hvad siger De! Et Laan? Har jeg forstaaet det? Sig det igjen, sig det igjen!«

Dette Udbrud af Raseri overraskede mig ikke; jeg var fuldkommen forberedt derpaa og forblev nogle Øjeblikke tavs. Hertugen saae paa mig uden at fremføre et Ord mere.

»Det er ganske naturligt, at Deres Højhed føler Dem lidt overrasket over en Henvendelse af saa usædvanlig Natur; men ingen vil bedre end netop Deres Højhed ved første Blik kunne se, hvilke Interesser der sættes paa Spil ved at afslaa det Laan af 6000 Lstrl., Prinsen anmoder om.«

Hertugen rejste sig bleg som et Spøgelse og rakte Armen ud efter Klokkestrængen. Før han naaede at ringe, rejste jeg mig og sagde:

»For Guds Skyld, Deres Højhed, jeg beder Dem, hør mig. Jeg har meget at sige, som kan forandre Deres

Mening. Jeg beder Dem indstændig lytte et Par Minutter til mine Ord.«

Hertugen slyngede Klokkestrængen mod Muren og sagde i en stolt og stræng Tone:

»Jeg véd ikke, hvad jeg beundrer mest — min egen Taalmodighed eller Deres uhørte Uforskammethed. Et Laan paa 6000 Lstrl. til Prins Napoleon; ja saa! Der er virkelig stor Sandsynlighed for, at jeg skulde indrømme ham det! Deres Prins synes at være uvidende om, at jeg er en ivrig Republikaner. Jeg er en Ven af Cavaignac og alle Hovedlederne i hans Parti; jeg er den største Bidragyder til »le National«, som jeg forstrækker med alle de Penge, den behøver. Støttet paa de republikanske Grundsætninger vil og skal jeg føre Krig mod alle monarkiske Regeringer, navnlig mod Tysklands. Deres Prinses Tilbagevenden til Frankrig kan ikke betyde andet end Konge- eller Kejserdømme. Jeg vil ikke forraade mine nye Venner. Jeg nægter Prinsen de 6000 Lstrl., De begjærer i hans Navn.«

Denne Udtalelse af Hertugen af Brunsvigs Tilslutning til republikanske Grundsætninger kom mig højst uventet; den var jeg ikke forberedt paa. Jeg havde aldrig hørt, at han nu havde sluttet sig til det nationale Parti, og det stod øjeblikkelig klart for mig, at min Opgave var vanskeligere, end jeg havde forudset. Man kan være mere eller mindre heldig i at appellere til en Mands Følelser til bedste for en anden eller i at formaa en Politiker til at opgive sine tidligere Meninger, enten i Kraft af Bevisførelser eller ved den fristende Udsigt til personlig Vinding. Dog hvilke Udsigter til Held kan man have, naar Talen er om at bringe en Mand tilbage til hans første Overbevisning, som han har forladt for at antage en ny, der strider mod hans hele tidligere Væremaade, og det, naar den til republikanske Meninger omvendte er Hertugen af Brunsvig — et Medlem af det mest aristokratiske Dynasti i Evropa? Dog fór den Tanke gjennem mit Hoved, at ligesom en eller

anden stærk Tilskyndelse ude fra maatte have bevæget Hertugen af Brunsvig til at kaste sig i Armene paa det republikanske Parti, kunde Tilbudet om endnu større Fordele mulig bringe ham tilbage til de Principer, han havde indsuget fra sin tidligste Barndom.

»Hvor vidt Deres Højhed kan høste Fordel af en Tilslutning til Republikanerne, er en Sag, De sikkert har taget i nøje Overvejelse. De vil dog tillade mig den Bemærkning, at det Sammenstød af Interesser, som ufejlbarlig maa indtræde mellem Deres Højheds Grundsætninger og Deres nye Allierede, næppe kan gjøre det til en ønskelig Forening; sent eller tidlig vil et Brud finde Sted, saaledes som det altid hænder, hvor et politisk Forbund hviler paa ensidige og forskjelligartede Haab og Forventninger. Deres Højheds Forbund med Republikanerne, hvor unaturligt dette end er, byder disse i hvert Tilfælde en følelig Fordel, den eneste, de forlange af Dem — Penge.

»Forudsat, at det republikanske Parti sejrer, ville Republikanerne Dagen efter deres Sejr forfølge Deres Højhed og svigte alle indgaaede Forpligtelser. De nuværende Førere af det republikanske Parti ere Herrer af Stand med Dannelse. Jeg kjender dem personlig; men bag dem staar Folket, som de underordne sig, og hvem de have givet Løfter, som maa holdes, enten det behager dem eller ej. Dog, hvad vinder De selv ved alt dette? Deres Højheds Maal er, om jeg forstaar ret, at opnaa forhøjet Indflydelse i Tyskland. De kan ikke antages at ville regere i Frankrig; Deres Forbund med Republikanerne kan kun have en almindelig Revolution til Formaal, det er, medens Oprøret er i Gang andensteds, at faa hele Tyskland til at rejse sig; men ogsaa dér vil Deres Højhed møde en Skuffelse. De tyske Republikanere ere langt grundigere republikanske end de franske, de ville vise sig fuldt saa utilbøjelige til at slutte sig om en Fører af monarkisk Oprindelse som de franske Republikanere. Deres Højhed vil gaa til Grunde i den store

Katastrofe uden engang at vinde den Deltagelse, som sædvanlig næres for dem, der ofre alt for at fremme ædle og fædrelandskjærlige Formaal.«

Hertugen rejste sig hurtig og sagde: »De har mit Svar paa Prinsens Spørgsmaal; jeg beder Dem overbringe ham det. Jeg føler stor Deltagelse for hans Stilling, men ser ingen Anledning til at forandre min Beslutning.«

Jeg saae, at alt var tabt. Der var et Øjebliks Dødsstilhed imellem os. Vi stode nogle faa Sekunder Ansigt til Ansigt. Til sidst tog jeg min Hat og gik hen til Døren, som jeg aabnede, men beholdt dog Haanden paa Laasen.

»Jeg haaber, at Deres Højhed vil tilgive, at jeg har ulejliget Dem. I det han gav mig det Hverv at appellere til Dem om Midlerne til at gjenvinde sin Frihed, havde Prins Napoleon videre Hensigter end blot at bringe sig selv i et pekuniært Forpligtelsesforhold til Dem som Ven. Han havde videre Planer, som under de for Haanden værende Omstændigheder maatte lede til politiske Fordele for begge. I det jeg overtog dette Hverv, og da Deres Højhed tilstod mig denne Avdiens, som jeg altid vil bevare i taknemmelig Erindring, var jeg overtydet om, at jeg endelig stod over for den eneste Mand, som i Følge sin høje Stilling var i Stand til at forstaa de Fordele for fremtidige, politiske Planer, der vare at vinde ved at slutte sig til en Mand, hvis Folkelighed i dette Øjeblik er paa sit højeste. Jeg havde tænkt, at Deres Højhed var bekjendt med den rette offentlige Mening i Frankrig med Hensyn til Navnet Napoleon. Havde det været mig tilladt at udtale mig frit, skulde jeg have bibragt Deres Højhed den uomstødelige Overbevisning, at Fangen i Ham er bestemt til at blive den Milepæl, som skiller det nye fra det gamle. Jeg maa erkjende, at min Skuffelse er meget stor. Jeg beder Deres Højhed ikke anse mig for alt for dristig, naar jeg forudsiger, at De om

mindre end to Aar vil angre det Afslag, De nu giver Prinsen.«

Jeg bukkede og vilde trække mig tilbage, da Hertugen sagde: »Restez, je vous prie. Jeg har aldrig troet paa Spaadomme, og tror mindst paa dem med Hensyn til Fangen i Ham. Jeg har, sandt at sige, lige saa meget imod at tro paa Spaadomme som mod at foretage noget af Betydning paa en Dag, der bærer Tallet 7 i sin Dato. Havde De bedet mig om en Avdiens paa den 7de, den 17de eller 27de, havde jeg ikke svaret derpaa. Dog har Deres Spaadom om Prinsens Kommen til Magt ved sine glødende Farver vakt min Nysgjerrighed. Det skulde interessere mig at se, om Deres Spaadom vil gaa i Opfyldelse. Læg vel Mærke til, at jeg lover intet ved, hvad jeg nu vil sige; men da De synes at kjende den offentlige Mening i Frankrig for Øjeblikket bedre end jeg, er det ikke umuligt, at jeg kunde gjøre noget for Prinsen, dersom De aldeles klart og indlysende kan bevise mig, at Prinsens Beklædelse af den øverste Magt i Frankrig kun er et Tidsspørgsmaal.«

I halvanden Time hørte Hertugen nu paa min Fremstilling af de politiske Forhold i Frankrig, uden at afbryde mig. Da rejste han sig op, og efter at være gaaet op og ned ad Gulvet flere Gange vendte han sig til mig som en Mand, der vaagner af en Drøm, med de Ord: »Skriv til Prinsen, at jeg stiller 6000 Lstrl. til hans Raadighed paa følgende Betingelser:

1. »At Prinsen modtager tre Vexler, hver paa 2000 Lstrl., at tilbagebetale om fem Aar og med 5 pCt. Rente.

2. At 800 Lstrl. af de 6000 Lstrl. skulle af ham anvendes som Andel i Omkostningerne ved »le National« til Pari.

3. At en offensiv og defensiv Alliance sluttes mellem ham og mig, i Følge hvilken Prinsen forpligter sig til, saafremt han bliver valgt til Konge, Præsident eller Kejser, at staa mig bi i mine Planer mod Tyskland, imod at jeg

paa samme Maade staar ham bi, dersom jeg kommer til Magten i Tyskland, før han sejrer i Frankrig.

4. De maa rejse øjeblikkelig til Ham i Følge med Mr. George Thomas Smith for at bringe Sagen i Rigtighed og bringe Planen i Udførelse.« *)

---

*) Traktat mellem Hans kongelige Højhed Hertugen af Brunsvig og Hans kejserlige Højhed Prins Louis Napoleon Bonaparte.

Vi, C. F. A. G. Hertug af Brunsvig, og vi, Prins Louis Napoleon Bonaparte, vedtage og beslutte følgende:

Art. I. Vi love og bekræfte med vor Ed, paa vor Ære og paa det hellige Evangelium, at vi ville staa hinanden bi; vi, Karl, Hertug af Brunsvig, for Gjenindsættelse paa Tronen i Hertugdømmet Brunsvig, for om muligt at iværksætte Tysklands Enhed og skjænke det en Forfatning, stemmende med Folkets Karakter og Tarv, saa vel som med Tidens Fremskridt, og vi, Louis Napoleon Bonaparte, for at gjengive Frankrig den Suverænitetsret, som blev det fratagen i 1830, og at give det Midler til, med fuld Frihed, at erklære sig for den Regeringsform, det maatte foretrække at antage.

Art. II. Den af os, som først naar den øverste Magt, under hvad Navn det end maatte være, paatager sig at forstrække den anden med Vaaben og Penge, at tilstede og, saa vidt muligt, fjærne alle Hindringer for Dannelsen af en saa talrig frivillig Stykke, som Planens Udførelse maatte kræve.

Art. III. Under vor Landflygtighed love vi, overalt hvor Lejlighed der til gives, at staa hinanden bi i Bestræbelserne for at gjenvinde de politiske Rettigheder, som ere os fravristede, og skulde en af os vende lykkelig tilbage til sit Rige, skal den anden opretholde sin Allieredes Sag ved ethvert Middel, der staar til hans Raadighed.

Art. IV. Vi forpligte os til aldrig at give Løfte om at indvillige i, eller at undertegne nogen Frasigelse eller Fratrædelse, som maatte være vore politiske eller personlige Rettigheder til Skade, men at raade hinanden og staa hinanden bi som Brødre i alle Livets Tilskikkelser.

Art. V. Skulde vi i den kommende Tid, i fuld Besiddelse af vor Frihed, finde det hensigtsmæssigt at foretage nogen Forandring i den her indgaaede Overenskomst, hvilket

Jeg samtykkede paa Prinsens Vegne i de af Hans Højhed fremsatte Betingelser, og to Dage derefter afrejste jeg til Paris, hvor jeg traf Hr. Smith, som Dagen forud havde forladt London.

Jeg havde store Vanskeligheder at overvinde, inden jeg kunde erholde Tilladelse til at se Prinsen; thi da jeg havde siddet fangen i fem Aar, blev jeg paa højere Steder betragtet med Mistænksomhed. Efter fjorten Dages Anstrængelser opnaaede jeg den nødvendige Tilladelse til at besøge Prinsen sammen med Hr. Smith; men da ingen fik Tilladelse til at besøge Prinsen uden i Nærværelse af Guvernøren, maatte jeg give det Udseende af, at Hr. Smith var Kjøber af værdifulde Malerier, som tilhørte Prinsen. Mødet omhandlede kun denne Handel. De tre Vexler bleve givne Prinsen, i det vi ved Afskeden udvexlede Haandtryk. Jeg fik dem tilbage tillige med den paa Silke skrevne Traktat, da jeg om Eftermiddagen tog Afsked med Prinsen.

I det jeg skiltes fra ham, rakte han mig en lille Æske og et Brev, begge til min Hustru. Brevet lød, som følger:

Ham, 1845.

»Min kjære Fru Orsi! Jeg gjør Deres Mand til Overbringer af en Gave, som jeg haaber De med Fornøjelse modtager, da den vil minde Dem om den store Tjeneste, Orsi har vist mig under mit Fangenskab; og den Hengivenhed, De har vist mig, overtyder mig sikkert om, at alt, hvad der kan formilde min Stilling, glæder Dem oprigtig.

---

vore respektive Stillinger eller vor fælleds Interesse kunde gjøre ønskeligt, forpligte vi os herved til, med fælleds Overenskomst, at gjennemse hvert enkelt Punkt i denne Traktat, som maatte vise sig ikke længer svarende ttl de Forudsætninger, under hvilke den er affattet.

Som Vitterlighedsvidner

Grev Joseph Orsi og G. T. Smith.

Modtag, kjære Fru Orsi, Udtrykket af mit oprigtigste Venskab.

Louis Napoleon Bonaparte.«

Hr. Smith og jeg naaede London to Dage senere, og efter at Pengene for Prinsens Regning vare blevne udbetalte til de Herrer Baring Brothers, var Sagen dermed ordnet.

I »Life and Correspondance of Thomas Slingsby Duncombe« fhv. Parlamentsmedlem for Finsbury, udgivet af hans Søn, læses i B. II p. 10:

»Hr. Duncombe tog Sagen paa en anden Maade. Først sikrede han sig den rige Hertug af Brunsvigs Medvirken; denne behøvede en Bonaparte til at støtte sig i Opretholdelsen af sine betydningsfulde Krav; efter derpaa at have indhentet Fangens Indvilgelse i de Betingelser, paa hvilke han kunde tilbagevinde sin Frihed, sendte han sin egen Sekretær til Ham med Instruktioner til at forhandle om følgende Overenskomst.«

Denne Beretning er fuldstændig uoverensstemmende, ikke blot med, hvad jeg har meddelt og med Dokumenter godtgjort, men ogsaa med hvad Hertugen i det Møde, jeg havde med ham Dagen efter min Tilbagekomst til London, meddelte mig, i det jeg forelagde ham den Afskrift af Overenskomsten, han havde paalagt mig at tage.

Da jeg blev ført ind i hans Arbejdsværelse fandt jeg Hertugen i fortræffeligt Lune, særdeles tilfreds med den Beslutning, han havde taget med Hensyn til Prinsen.

»Det er godt,« sagde han i en livlig, næsten skjæmtende Tone, »De kan meddele notre cher prisonnier, at Skæbnen har særdeles begunstiget ham i Henseende til den Anmodning, han henvendte til mig om Penge til at sætte sig i Frihed for. Næst efter det store Held, at De ikke henvendte Dem til mig paa en Dag, i hvis Dato fandtes et 7, var det ogsaa meget heldigt, at han havde tilsikret sig mit formelle Tilsagn om den nævnte Penge-

sum, før jeg af andre blev paavirket for at afslaa ham den. Forleden spurgte jeg min Ven Duncombe, om han for nogle Dage kunde undvære sin Sekretær, da jeg ønskede at sende ham til Ham for at ordne en Forretning for mig.«

»Hvad Forretning kan De have med en Bonaparte?« spurgte han.

Jeg var et Øjeblilk uvis, om jeg skulde meddele ham Sagen, men besluttede til sidst at sige ham, hvad jeg havde i Sinde.

»Det bør De paa ingen Maade gjøre, min kjære Hertug. Ja, De kan ikke engang gjøre det, Deres ny politiske Retning forbyder Dem det,« tilføjede han.

Han vedblev derpaa at foreholde mig Umuligheden af, at jeg kunde gjøre det, indtil jeg afbrød ham med de Ord: »Hvad der end maa hænde, vil og skal jeg holde mit Løfte, lad os derfor ikke tale mere om den Sag.«

Jeg anser det for rigtigt samtidig at berigtige nogle efterstaaende Beretninger, som findes i »Life of Napoleon the Third«, af Blanchard Jerrold, p. 386, vol. II Bog VI.

Det hedder her: »Det var ogsaa, medens Prinsen var i Ham, at Hr. G. T. Smith, Hr. Thomas Slingsby Duncombes Sekretær, aflagde ham et Besøg og i Følge Hr. Duncombes Søn og Biografs Beretning dér sluttede en Overenskomst mellem Prinsen og Hertugen af Brunsvig, som forpligtede de to citerede til i Fællesskab at arbejde paa Tilbagevindelsen af deres respektive Lande. Betingelserne for denne Overenskomst findes ikke opgivne i den Kopi af Traktaten, som Hr. Duncombe jun. har ladet aftrykke; heller ikke findes der blandt de Papirer, som ere i den kejserlige Families Værge, noget Spor af disse Aktstykker.«

Fra et historisk Standpunkt ere disse Udsagn gjendrevne ved de Kjendsgjerninger, jeg har anført, i Forbindelse med Beretningen om mit Møde med Hertugen af Brunsvig. Hr. G. T. Smith kom kun til Ham for, paa

Hertugen af Brunsvigs Vegne at hente Prinsens Bekræftelse paa, at han var den virkelige Laantager af de 6000 Lstrl., derpaa undertegne Obligationerne og saaledes lade Overenskomsten træde i Kraft. Det var ved mine Forbindelser i Paris, at Hr. Smith opnaaede Tilladelse til at besøge Prinsen, saaledes som det fremgaar af følgende Brev, adresseret til mig af Statsraad, Baron Baude, en Ven af Indenrigsministeren, Grev Duchatel:

»Kjære Grev Orsi! Jeg har henvendt mig til Grev Duchatel om den Tilladelse til at tage til Ham med Hr. G. T. Smith, hvorom De ansøger. Han forlanger, at en skreven Beretning om Anledningen til Besøget skal forelægges ham. Det er muligt, at det vil blive Hr. Smith tilladt at tage til Ham; men hvad Dem angaar, vil det have nogen Vanskelighed paa Grund af de Begivenheder, De tidligere har været indviklet i.

Paris, den 20de December 1845.

Baude,
Statsraad.“

Den 25de afrejste Hr. Smith og jeg til Ham med den skrevne Bemyndigelse, min Ven havde erholdt af Ministeren.

(Fortsættes.)

M. B.

Det indre Arabiens nyeste Historie.*)

I Aaret 1865 døde den gamle blinde Feysul ibn Saud, den mægtige Vahabitfyrste, som under sin lange og dygtige Regering havde gjenoprettet det af Mehemed Ali omstyrtede Vahabitrige og fra sin Hovedstad Riad herskede over hele Nedjed. I det nord derfor liggende Landskab Jebel Shammar regerede hans Statholder Ibn Rashid; endnu nordligere hævede han Skat i Oaserne Jof og Kaf, og Landskabet Hasa paa Vestkysten af den persiske Bugt tillige med Bahrein-Øerne erkjendte hans Herredømme. Den tyrkiske Sultans Besiddelser i Arabien vare den Gang indskrænkede til de hellige Stæder i Hedjas og Vejen der fra til Damaskus, og Jemen var endnu uafhængigt med Undtagelse af Kyststaden Mokka; men imidlertid var den korte Gjenopvækkelse af den tyrkiske Militærmagt begyndt, som falder imellem det engelske Laan af 1857 og Krigen i 1877. For engelske Penge skaffede Sultanen sig Panserskibe og gode Vaaben, efter Suezkanalens Aabning kunde tyrkiske Flaader beherske det røde Hav og den persiske Bugt, og den virksomme Midhat Pascha blev sendt til Bagdad med Ordre til at udvide Sultanens Magt. Lejligheden tilbød sig snart.

*) Efter Wilfrid Scawen Blunt i Fortnightly review for 1880.

Efter Feysul ibn Sauds Død blev Nedjed rystet ved en af de Arvefølgekrige, som altid have været Arabiens Ulykke. Hans to Sønner Abdallah og Saud delte i Begyndelsen Herredømmet: Abdallah, en stræng Vahabit, havde Magten i de strængt vahabitiske Byer, Saud var Herre over Beduinerne, som vare misfornøjede med den politiske og religiøse Despotisme. Saaledes stod Sagen i flere Aar; men derpaa kom det til Kamp, Beduinerne sejrede, og Saud besatte Riad; men imidlertid havde de fjærnere Provinser løsrevet sig fra det vahabitiske Rige og vare vendte tilbage til den gamle arabiske Regeringsform, i Følge hvilken flere Oaser og Byer give sig under en Beduin-Sheiks Beskyttelse og erkjende ham for deres Emir.

Abdallah, som var fordreven fra Riad, flygtede til Jebel Shammar og blev modtagen som Gjæst af Ibn Rashid, som før havde været hans Faders Statholder, men nu var bleven en uafhængig Fyrste. Da han imidlertid her kun fandt et Asyl, men ingen Hjælp, begav han sig til Bagdad og bad Midhat Pascha om Understøttelse. Midhat var strax villig og lovede samme Foraar (1871) at rykke frem mod Riad. Porten billigede Planen, der blev samlet en Hær paa 10,000 Mand, og en Firman blev udstedt i Konstantinopel, som udnævnte Abdallah til »vor Kaimakan og Statholder i Riad i vort Vilajet Nedjed«; men netop som alt var færdigt, blev det opdaget, at Vejen til Nedjed førte igjennem en næsten ufremkommelig Ørken. Erobringen af Nedjed blev derfor opgiven, men Midhat besluttede i dets Sted at erobre Hasa, som var tilgængeligt fra Søsiden. Spørgsmaalet var blot, hvad England vilde sige dertil.

England havde allerede i mange Aar taget den persiske Bugt under sin Beskyttelse. Den indiske Flaade havde gjort Ende paa Sørøveriet, og der herkede Ro og Fred i Bugten. Imidlertid forstode de tyrkiske Diplomater at gjøre de »Kalifen« tilkommende Rettigheder til Arabien gjældende, og uagtet den indiske Regerings Indvendinger

gav det engelske Kabinet sit Minde til, at Midhat Pascha satte Tropper i Land ved Katif. Saaledes blev det ulykkelige Landskab El Hasa med dets fri og velhavende arabiske Befolkning et Bytte for Tyrkerne; Følgerne bleve de samme, som overalt, hvor disses fordærvelige Herredømme faar Magten: Ødelæggelse og Demoralisation.

Efter at have besat El Hasa vilde Midhat rykke frem mod Riad, men fandt snart denne Vej lige saa umulig som den fra Evfrat. Et Forsøg paa at vinde Bahrein-Øerne blev endelig tilintetgjort af England. Derimod lykkedes det til sidst Abdallah at faa Magten i Riad, efter at hans Broder pludselig var død, i Følge den almindelige Mening af Gift. Abdallah hersker imidlertid kun over Vahabiternes Levninger; Beduinerne lyde ham ikke, og det før saa mægtige Rige i Nedjed er sunket sammen.

Omtrent paa samme Tid som Erobringen af Hasa falder ogsaa Jemens Underkastelse under Sultanen ved et Tog, som 1871 udgik fra Mekka. Et Par Aar efter sendte Valien af Damaskus en Hær paa 2000 Mand til Oasen Jof, som besatte Staden og blev der i nogle Maaneder, men derpaa efter Trusler fra Emiren i Jebel Shammar vendte tilbage uden at have udrettet andet end at forbitre Araberne i Nedjed endnu mere end før mod Tyrkerne. De have altid hadet dem som Undertrykkere og foragtet dem som Barbarer, og hvor de ere fri for deres Herredømme, ere Tilstandene ogsaa langt bedre end ellers i Asien. Et lykkeligt Land er saaledes Jebel Shammar.

Medens den tyrkiske Regering med al sin Magt aldrig har været i Stand til at holde Orden uden for Stædernes Mure eller sikre Landevejene, kan en fredelig rejsende uden Hindring drage igjennem Jebel Shammars hele Omraade. Spørger man, om der er nogen Fare derved, faar man det

Svar: »Ere vi ikke her i Ibn Rashids Land?« Emiren bor i en fast Borg, der halvt ligger i Staden Haïl, halvt uden for den, og underholder en Livvagt paa 800 Mand. Det er unge Mænd af den bedste Klasse, som frivillig melde sig til Tjeneste; kun nogle faa af dem have deres Station i fjærnere Stæder for at overholde Emirens Avtoritet. Emiren holder daglig Ret i sin Slotsgaard, hvor han personlig afgjør alle Stridigheder. Retsformerne ere meget summariske, da enhver Sag afgjøres i faa Minutter; men alt er offentligt, og der hersker ingen Mistanke om Partiskhed eller Bestikkelighed. Enhver, der har et Andragende, henvender sig personlig til Emiren, som giver ham et øjeblikkeligt Svar. Straffeloven er meget simpel: en Tyv eller Røver, som er greben paa fersk Gjerning, mister sin Haand, i Gjentagelses-Tilfælde sit Hoved. Følgen er, at man næsten ikke kjender til Tyveri eller Mord.

Skatterne ere lave og rette sig efter Palmetræernes Tal; dertil kommer en ringe Afgift for Kvæg af Beduinerne, Skat fra de afhængige Stammer og for Beskyttelse af Stæderne samt de persiske Pilegrimmes Afgift for at drage igjennem Landet, i alt c. 1½ Mill. Kr. om Aaret. Indtægterne overstige Udgifterne, og Fyrsten forøger saaledes hvert Aar sin Skat. Han er ikke indskrænket ved nogen Forfatningsbestemmelser, men maa tage Hensyn til gamle uskrevne Vedtægter og den offentlige Mening. Gjorde han ikke det, vilde Borgersoldaterne og Beduinerne uden videre Ceremonier lade et andet Medlem af den fyrstelige Familie træde i hans Sted. Ibn Rashid nyder en stor Popularitet paa Grund af sin strænge Overholdelse af gammel arabisk Skik, sin upartiske Retfærdighed og en ubegrænset Gjæstfrihed; thi Gjæstfrihed er, som bekjendt, i Arabernes Omdømme den første af alle Dyder; to-tre Hundrede Gjæster faa daglig deres Føde i Emirens Palads; fattige faa desuden Klæder, ansete fremmede Gaver af Klæder og Kameler. Herved-

er Ibn Rashids Navn blevet berømt over hele Arabien, og mange mindre Stammer slutte sig efterhaanden til Shammar-Klanen, medens Vahabiternes Rige er blevet ubetydeligt. Det vilde være en Lykke for Arabien, om denne nationale Magt vilde fortrænge det tyrkiske Herredømme fra hele Landet.

S. B. Thrige.

Athenaïs.

En byzantinsk Kejserindes Historie.

VI.

Der kom snart en Tid, da Pulcheria maatte søge en Hustru for sin Broder; thi den fromme Jomfru havde Selvfornægtelse nok til at fatte, at Dynastiets Bestaaen krævede hans tidlige Formæling, selv om hun herved skulde komme i Fare for at se sig fortrængt fra sin herskende Stilling ved en Medbejlerske. Theodosius selv var bleven giftelysten; han erklærede sin Søster, at han forlangte en Hustru af kejserlig eller i det mindste af patricisk Slægt, men dog ikke vilde lægge nogen særlig Vægt paa hendes Stamtræ, naar den udkaarede var en uberygtet Jomfru og fuldendt Skjønhed; de byzantinske Historieskrivere fortælle dette for at forberede og forklare den romantiske Misalliance med den ujævnbyrdige Pige. Pulcheria og Kejserens intimeste Ven Paulinus holdt Mønstring over Konstantinopels fornemme Kvindeverden uden dog at finde, hvad de søgte.

Nu hændtes det imidlertid, at der til Konstantinopel kom en meget smuk, højt dannet Pige, en græsk Hedning, ved Navn Athenaïs, en Datter af Filosofen Leontius fra Athen. Hun søgte sin Ret over for sine Brødre og fandt en venlig Modtagelse hos en Faster. Denne førte Broderdatteren og en anden Tante, som havde ledsaget Athenaïs

paa hendes Rejse, op paa Kejserborgen og ind til Augusta Pulcheria. Athenaïs skulde overlevere hende et Bønskrift og forklare hende den Uret, hun havde lidt af sine Brødre. Pulcheria saae med Forundring den skjønne bønfaldende Kvinde og hørte med stigende Deltagelse paa hendes Tale, som hun foredrog paa det smukkeste Græsk og med vidunderlig Veltalenhed og Ynde. Da hun af hendes Tanter havde erfaret, at Athenaïs var den jomfruelige Datter af en atheniensisk Filosof, befalede Pulcheria alle tre Kvinder at blive i Paladset, ilte til sin Broder og sagde: Jeg har fundet en Pige, som er fuldendt yndig af Udseende og Fremtræden, ren, pletfri og højtdannet, en Hellenerinde og Filosofdatter. Disse Ord vare tilstrækkelige til at opflamme Theodosius's Fantasi; han hidkaldte Paulinus og bad Pulcheria skjule dem begge bag et Gardin og lade dem se Pigen fra Athen. Da dette skete, var Paulinus ude af sig selv af Beundring, og Theodosius blev greben af en saa heftig Kjærlighed, at han giftede sig med den smukke Filosofdatter, efter at han havde ladet hende døbe og give Navnet Eudokia.

Dette er den ældste Form for Fortællingen om Athenaïs's vidunderlige Lykke; saaledes findes den i Chronicon Paschale og med meget faa Afvigelser overensstemmende i Johannes Malalás's Chronografi. Tiden for disse tvende historiske Arbejder lader sig ikke fastslaa med Bestemthed, men de kunne ikke rykkes op over det syvende Aarhundrede.

Tidligere har ingen Byzantiner fortalt denne Begivenhed under en saadan Form. Tvende samtidige Historieskrivere, Sozomenus og Sokrates, have personlig kjendt Theodosius's Hustru; begge have fuldendt deres Kirkehistorier i Aaret 439, altsaa paa en Tid, da Athenaïs allerede længst var Kejserinde; men Sozomenus har hverken omtalt hende i selve sit Værk eller i sin ordrige Tilegnelse til Kejseren, og Sokrates gjør det kun aldeles i forbigaaende; han fortæller, at Kejserens Feltherrer tilkæmpede sig en Sejr over Perserne, og at hans Gemalinde forfattede en Panegyrik til

Sejrens Forherligelse: »thi hun var højlærd, en Datter af Sofisten Leontius fra Athen og af sin Fader undervist og indviet i mange Videnskaber. Da Kejseren vilde ægte hende, gjorde Biskop Attikus hende til en Kristen og gav hende i Daaben Navnet Eudokia i Steden for Athenaïs.«

Disse faa Ord hos Sokrates ere den første og aldeles avthentiske Meddelelse om Athenaïs's Formæling med Kejser Theodosius; af hvad Aarsag hun er kommen til denne Lykke, har Sokrates ikke fortalt, og han omtaler ikke med ét Ord Pulcherias Del heri; men dette fremhæves dog af Kirkehistorikeren Evagrius, en Syrer fra Epiphania, som levede i det sjette Aarhundrede. Heller ikke Biskop Theodoretus fra Cyrus, som skrev efter Aar 448 og uden Tvivl har kjendt Athenaïs personlig, meddeler noget om hendes Historie; han tier i det hele taget ganske om hende, medens han hæver Kejseren og hans Søstre til Skyerne. Den hele Tildragelse synes ingenlunde at have forekommet Samtiden saa usædvanlig eller vidunderlig, som den forekom Eftertiden. De latinske Chronister have næppe taget nogen Notits deraf, og Grev Marcellinus optegner kun ganske kort, at Kejser Theodosius under Eustatius's og Agricolas Konsulat ægtede en »Achæerinde« (Eudociam Achivam duxit). Først i det syvende Aarhundrede har Athenaïslegenden formet sig saaledes, som den fortælles af hine tvende Byzantinere. Den indeholder i øvrigt intet, som ikke kan være passeret.

Da Athenaïs i Kejserpaladset kastede sig for Augustaens Fødder, søgte hun Beskyttelse og Retfærdighed over for sine Brødre; men hun fandt mere end dette, hun vandt Pulcherias Venskab og Kejserens Kjærlighed. Dette er en historisk Kjendsgjerning.

Sandsynligvis har den kejserlige Regentinde optaget hende blandt sine Hofdamer og derpaa omvendt hende til Kristendommen. Det var hende meget magtpaaligende at frelse den smukke, aandrige Hedningekvindes Sjæl fra de

falske Dæmoner, og Athenaïs kunde saa meget lettere opgive sine fædrene Guder, som hun var sikker paa den højeste Løn herfor. Biskop Attikus underviste hende i Kristendommens Læresætninger; hvor lang Tid, der medgik til hendes Omvendelse, vide vi ikke; Byzantinerne fortælle hendes Daab og Formæling i samme Aandedrag, og begge Begivenheders Samtidighed vilde ikke indeholde noget paafaldende.

Pulcheria stod Fadder til den omvendte Hedning og adopterede hende efter græsk Skik. Den hellige Handling blev fuldbyrdet i Stefanskirken af Patriarken Attikus, og Athenaïs modtog som Kristen det stolte Navn Ælia Eudokia, hvad der allerede beviser, at hendes Daab og paafølgende Formæling stod i nøje Sammenhæng; thi med Undtagelse af et eneste Bogstav var det de samme Navne (Ælia Eudoxia), som Kejserens og Pulcherias Moder havde baaret,*) og de bleve aabenbart valgte til Minde om hende, Udlændingen og Bautos Datter, hvis gaadefulde Lykke gjentog sig med Athenaïs.

Naar Daaben fandt Sted, og hvor lang Tid, der hengik inden Formælingen, er ukjendt. Man har villet henføre Athenaïs's Forhold til Hoffet og hendes Ophold hos Pulcheria til Aar 414 og lade dette vedvare til Formælingen i Aaret 421; men det er næppe sandsynligt, at den unge, elskovsglødende Kejser har villet tjene syv Aar for sin Rachel, og Chronicon Paschale har derfor vistnok Ret, naar den henfører Athenaïs's Ankomst til Konstantinopel til Aar 420; altsaa har Kejseren kun fundet sig i et Aars Frist. Hvad der i denne Tid er forefaldet i Kejserpaladset, hvor mange Kunster man har anvendt, hvilke Rænker man har spundet

---

*) Navnene Eudoxia og Eudokia (paa Latin: Eudocia) maa nøje adskilles. Det første betyder „Ære“, det sidste „Guds Naade“, hvad der var mere passende for Athenaïs, og som hun maaske har foretrukket for det første Navn.

og bekæmpet, før Kejseren rakte den hedenske Filosofdatter sin Haand, har ingen forraadt os. Begrebet Misalliance var imidlertid ukjendt i Oldtiden, i det mindste med Hensyn til Kvinderne. Romerske og byzantinske Kejsere, der ofte selv havde arbejdet sig op fra en lavere Stand, kjendte eller toge saa lidet Hensyn til slige Fordomme, at selv Justinian den store et Aarhundrede senere kunde tage en ilde berygtet Skuespillerinde til Ægte. Theodosius's Ægteskab forstyrrede dog lige fuldt ærgjerrige Forventninger hos mangen Patricierfamilie, ligesom hans dristige Skridt vel ogsaa har vakt Modsigelse fra de strængt troende kristnes Side. Det maa have været virkelig Lidenskab, som ledede ham, medens Pulcheria netop har ønsket at se Broderen ægte en Pige af ringe Herkomst, hendes egen Myndling; thi saaledes turde hun haabe at vedblive at være Herskerinde i Paladset.

Som Ælia Eudokia formæledes Athenaïs altsaa den 7de Juni 421 med Kejser Theodosius. Patriarken Attikus forrettede Vielsen enten i Paladskapellet, hvor store Statshandlinger ofte fandt Sted, eller i den hellige Sophia. Denne berømte Kirke var oprindelig opført af Konstantin og derpaa ombygget af Sønnen Konstantius. Under det Folkeoprør, som brød løs ved Johannes Chrysostomus's Forvisning Aar 404,*) havde Patriarkens Tilhængere stukket Kirken i Brand; men i Aaret 415 havde Theodosius ladet den gjenopføre.

Den hedenske Digter Claudianus har fejret Kejser Honorius's Formæling med Stilichos Datter Maria i smukke Vers, som vi endnu læse med Deltagelse; men de Lovprisninger, hvormed de henrykte Hofpoeter have fejret det unge Kejserpar, ere desto værre alle gaaede tabte. Intet Øjenvidne har skildret os Bryllupsoptogets daarende Pragt, Rækken af de skjønne Hofdamer, Kammerherrernes brogede

---

*) Se oven for Side 316.

Sværm, eller Gejstlighedens, Stormændenes og den kejserlige Gardes brogede Optog saa lidt som det jublende, larmende Folk. Ingen har beskrevet os den med Juveler smykkede, af Skjønhed og Ynde straalende Kejserbrud, eller skildret os Ansigtets glade Udtryk eller Taaren i hendes Øje, eller fortalt os om de æventyrlige Fester i Kejserpaladset, hvor Filosofen Leontius's Datter var det Midtpunkt, hvorom alt drejede sig. Krønnikerne berette os kun tørt og godt, at Staden Konstantinopel fejrede det kejserlige Bryllup ved offentlige Skuespil og Væddekjørsler i Cirkus.

Theodosius sendte sit og sin Hustrus Portræter til det romerske Kejserhof i Ravenna; men vi vide ikke, hvorledes hans Onkel, Kejser Honorius, eller hans Tante Augusta Placidia have optaget den hele Sag.

VII.

Athenaïs var nu Herskerinde i Paladset i Byzans og kunde her fra med stolt Tilfredshed skue ud over den store Verdensstad, hvor hen hun var bleven forflyttet fra Athen. I dette Cæsarslot havde Konstantin søgt at overbyde det romerske Palatium, og det overgik utvivlsomt samme ved sin dominerende og henrivende Beliggenhed ved det smalle Stræde, som skiller Evropa fra Asien. Her bredte det store Kejserslot sig paa Østsiden af den Landtunge, hvor engang det gamle Byzantiums Borg havde staaet. Marmortrapper førte ned til Paladshavnen, og her ankrede de kunstfærdige Skibe, som vare bestemte for Kejserens Tjeneste.

Residensen var som det romerske Palatium en Labyrint af Paladser og Gaarde, af Haver, Triklinier og Sale, som bugnede under Orientens Luxus og straalede af Grækenlands skjønne Kunst. I Midten laa den store Tronsal, hvor Kejserens Politik bestemtes, og Porfyrsalen, som husede Kejserinderne, naar den ængstelige Time nærmede

sig, da en purpurbaaren Arving skulde indtræde i den usalige Verden.

Mod Syd førte Kochlias eller Muslingeporten og Forgaarden Triklinium ind til Hippodromen, Konstantinopels verdensberømte Midtpunkt, Scenen for de offentlige Forlystelser og Tumlepladsen for det uregerlige Folk. Her stode de fire gyldne Heste, Athen engang havde bragt fra Chios, og som der fra vare bragte til Kejserstaden. I Midten af Cirkus hævede sig den ægyptiske Obelisk, Theodosius den store havde rejst i Aaret 390.

Mod Vest naaede man gjennem den store Bronceportal til Broncegaarden Chalke, der førte dette Navn, fordi Paladsbygningerne og Søjlehallerne, som omgave Gaarden, vare tækkede med gyldne Bronceplader; de herhen hørende Bygninger vare næsten udelukkende beboede af Paladsembedsmændene og Kejserens Prætoriangarde.

Her fra kom man gjennem Kejserhallen mellem Sofiakirken og Senatspaladset til den første af Konstantinopels skjønne Pladser, Forum Augustæum, som var opkaldt efter Kejser Konstantins Moder, Helene Augusta. Blandt dens mange Mindesmærker fandtes Helenes Porfyrstatue og den af Arkadius opførte Theodosiussøjle med denne Kejsers Sølvstatue, hvortil der skal være medgaaet 7000 Pund Sølv. Midtpunktet af Augustæum indtoges af en gylden Mileviser (milliare aureum), hvor fra Angivelserne paa Landevejenes Milepæle beregnes; denne Milepælviser var, i Modsætning til den tilsvarende i Rom, en anselig og elegant Bygning, der bestod af en hvælvet Triumfbue, som var smykket med forskjellige Statuer. Foruden andre Statuer, som Trajans og Hadrians Rytterfigurer, stod her ogsaa en Rytterstatue af Athenaïs's Mand, bærende i sin højre Haand en Globus, i venstre en ham kronende Viktoria.

Fra Augustæum førte Veje mod Nord til Zeuxippos's Bade og til Lampehuset eller den glimrende og oplyste Basar ved det gyldne Horn og den af Skibe opfyldte Verdens-

havn, hvor Indiens, Persiens og Arabiens Skatte ophobedes ved Siden af Handelsvarerne fra de vestlige og nordlige Egne.

Mod Syd førte andre Gader igjen til Cirkus og Kvartererne ved Marmarahavet, mod Vest gjennem Severushallerne til Stadens Hovedtorv, Konstantins umaadelige Forum, der laa omtrent paa det Sted, hvor engang det gamle Byzantiums Mure og Porte havde staaet. Dette Forum var en mægtig Markedsplads af oval Form og helt omsluttet af et Galleri i tvende Etager med Marmorsøjler fra Prokonnesus. To store, lige over for hinanden staaende Triumfbuer dannede Indgangen fra Øst og Vest, talløse Statuer af Marmor og Malm smykkede Søjlehallerne, Triumfbuerne og selve Pladsen; særlig fortjener at nævnes en smuk, vel vedligeholdt Port fra det gamle Byzantiums Tid og midt paa Pladsen ved Brønden en Gruppe af Daniel med Løverne. Den største Prydelse var dog en mægtig, 100 Fod høj Porfyrsøjle, under hvis Grundvold Roms Paladium mentes at være begravet, og fra hvis svimlende Højde Konstantin den stores kolossale Statue skuede ned paa hans Stad; Billedstøtten var imidlertid forfærdiget af en gammel Apollofigur vee at omdanne Hovedet. *)

Østens nye Kejserhovedstad var i mange Henseender en Efterligning af den gamle Tiberstad; den havde ogsaa sine 14 Regioner og 7 Høje, et Kapitolium, et Palatium, en Marsmark (Strategion), Foraer, Templer, Basilikaer, Thermer, Theatre, og en Cirkus med dets kæmpende Partier. Det overmodige Konstantinopel var efter Grækernes Anskuelse Verdens skjønneste Stad; en Romer kunde ganske

*) Med oven staaende korte Skildring af det prægtige Konstantinopel kan sammenlignes den mere vidtløftige i Hist. Arkiv, Aarg. 1875 II, 445—451, Kortet i Aarg. 1876, pag. 67 og Ødelæggelserne under Nikaoprøret, samme Bind Side 67—74.

vist smile over denne slaviske Efterligning af Rom og fælde den Dom, at hine mægtige Værker kun vare kolde Pragtbygninger uden historisk Værd og uden det ophøjede Præg, som karakteriserede Bygningerne fra Augustus's, Trajans og andre Kejseres Tid; men samtidig maatte han dog tilstaa for sig selv, at hine Mangler opvejedes ved Konstantinopels uforlignelige Beliggenhed ved Havet mellem Asien og Evropa og ved en stigende Udvikling i Rigdom og politisk Storhed, som gjorde denne Datter af det gamle Rom til Herskerinde over den romersk-græske Verden.

Da Athenaïs blev Theodosius's Hustru, havde Orientens nye Hovedstad endnu ikke fyldt sit hundrede Aar, og først fra hendes Mands Bedstefaders Tid var den bleven de byzantinske Kejseres stadige Residens. I dette Tidsrum havde Staden naaet et Omfang af 3 danske Mil og bredte sig over alle syv Høje. Her var et Mødested for Øster- og Vesterlandenes Racer og Sprog, en Handelsplads for tre Verdensdele, lige saa fuldt som Alexandria og Rom, en uindtagelig Hovedfæstning og Midtpunktet for Forvaltningen af et stort Rige, der var sammenstykket af ældgamle Kulturlande, og som nu begyndte at antage et særligt Væsen.

Den samme Mangel paa Nationalenhed, der var særegen for hele det østromerske Rige, udmærkede ogsaa den nye Hovedstad. Som en asiatisk Despot havde Konstantin med Magt befolket sin Hovedstad, i det han flyttede Indbyggere her hen fra nære og fjærne Stæder. Dens Grundstamme var byzantinsk-græsk, men de latinske Kolonister udgjorde i Begyndelsen Flertallet; lidt efter lidt kom andre Elementer til, og Konstantinopel var et Udtog af selve Romerriget. Romere, Grækere, Syrere, Ægyptere, Jøder, Armeniere, ja selv Barbarer af hunnisk og germannisk Herkomst, som udgjorde Hærens Kjærne, dannede tilsammen den kaotiske Menneskevrimmel i Kejserstaden ved Bosporus, hvor Befolkningen allerede nu i Tal overgik Roms.

Det var et Folk, som var i sin Vorden, i Gjæring og uden den Selvfølelse, der er en Følge af en stor fælles Historie; Konstantins nye Skabning havde alt i sin Ungdom Oldingetræk. Overalt i Konstantinopel stødte man paa skærende Modsætninger; her forenede Kristendom sig med Hedningeskab, den nye, fremadstræbende Verden med en gammel, uddøende. Her saae man Side om Side asiatisk Rigdom og havesyg Pøbelfattigdom, kristelig Tro og kaldæisk og persisk Astrologi, betleragtigt Munkevæsen og Grækenlands kyniske Tiggerfilosofi, Hellenernes fineste, klassiske Dannelse og Skytternes utæmmede Raahed, Levningerne af alle Østerlandets gamle Religioner, den antike og den nye Menneskeheds Laster og Dyder, den kristelige Askeses mørke Alvor og Hykleri og den mest letfærdige Nydelsessyge.

Den romerske Lidenskab for Theatret og Cirkuslegene er bekjendt nok; men den traadte aldeles i Skyggen for Konstantinopels, hvor Hippodromen med dens Vognstyrerpartier blev en Magt i Staten, langt farligere end de gamle Prætorianeres. Man maa læse Chrysostomus's Homilier for at faa et Indblik i de Laster, den Forfængelighed, Sanseberuselse, Fanatisme og fuldstændig hedensk Overtro, som fandtes hos det kristne Folk ved Bosporus's Bred.

Alle offentlige Former vare endnu romerske, og det fornemme Selskab, Statens og Hoffets Sprog var det latinske; Athenaïs havde sandsynligvis allerede lært det i sin Fædrenestad Athen; thi Roms Verdenssprog blev lært og talt overalt i Rigets Skoler, selv i Alexandria og Antiochia, og det var Konstantinopels officielle Sprog lige indtil det syvende Aarhundrede. Rigets Love bleve publicerede paa Latin af Theodosius II saa godt som af Justinian, selv ved den orientalske Kirkes Concilier maatte de græsktalende Biskopper finde sig i latinske Tiltaler, og de byzantinske Mønter havde romerske Typer og latinske Inskriptioner lige til det ottende Aarhundrede, hvor de maatte vige for græske.

Ikke desto mindre trængte den græske Nation mere

og mere ind i Hovedstaden, og til den bekjendte sig Kirken, Østroms største Magt; den var den folkelige Bærer af den helleniske Kultur, den sofistiske Talekunst og Dannelse i det hele. Kirkens Sprog var græsk, fordi dette var Verdenssproget i Orienten, saa langt Alexander den store havde helleniseret samme. Fra Kirken udgik det romerske Væsens Overvindelse og Omformning til Byzantismen.

Byzantismen blev det ejendommelige Kulturpræg for det østlige Riges Hovedstad; endnu engang gjentoges den gamle Historie om Roms centraliserende Magt; dog denne Gang var det ikke Vaabenstyrken, men en aandelig Proces, som kittede de forskjellige Folk sammen til et hele. I Konstantinopels store Smeltedigle indgik Hedenskabets græsk-romerske Kultur, den kristelige Religion, Cæsardømmets kosmopolitiske Mekanisme og Asiens Sæder og Levevis en Forbindelse, der er bleven verdenshistorisk som byzantinsk Form. Dens Enhed var den græske Kirke.

Netop under Theodosius II havde Konstantinopels Græcisering gjort sine første store Fremskridt; han selv gav Verden det tydeligste Bevis paa sine græske Sympathier; thi medens hans Fader endnu havde taget en Vestlændingerinde, en Gallerinde til Hustru, hævede han selv en Athenienserinde paa Tronen, uden at hans Bigotteri vakte Bekymring hos ham, fordi denne Hellenerinde tidligere havde tilbedt Grækenlands Guder.

I sit ydre Præg var Konstantinopel endnu ganske hedensk saa godt som Datidens Rom; Kristendommen, som Konstantin af politiske Grunde først havde tolereret og dernæst givet Fortrinnet for den gamle Tro, havde denne overtroiske Herre selv blandet med Hedenskabet; han havde bygget Kirker i sin nye Stad, men ogsaa hedenske Templer, saaledes for Rhea paa sit Forum, Tycheion, hvori han opstillede et Billede af Stadens beskyttende Gudinde, og et Tempel for Dioskurerne paa Hippodromen. Nogle af Byzans's gamle Helligdomme ombyggede han til Kirker, andre

skaanede han, og først Theodosius den store lod ogsaa disse ødelægge og anvendte dem til de mest profane og foragtelige Brug.

Staden ved Bosporus var af sin Skæbnegudinde ligesom bestemt til at udsuge de omgivende Landes moralske og fysiske Kræfter; gjennem denne Hovedstad blev Grækenlands antike Religion og Kultur ødelagt, og den helleniske Kunsts Mindesmærker, der stode i den inderligste Forbindelse med hin Religion, bortslæbtes som Bytte for at tjene Hovedstaden til Udsmykning. Konstantin havde i dette Øjemed berøvet Rigets Provinser, selve Staden Rom, men fremfor alt Hellas og det græske Asien talløse Kunstskatte, og disse vandalske Plyndringer fortsattes under hans Efterfølgere, navnlig Theodosius I, der som en fanatisk Fjende af Kristendommen behandlede Grækenlands Mesterværker som herreløst Gods og bortførte dem til Bosporus, for saa vidt han ikke ødelagde dem sammen med Templerne. Blandt disse Ran fandtes maaske endog Phidias's berømte Zevsstatue, som Kejseren bortførte 394, efter at Hellenerne i Aaret 393 for sidste Gang havde beundret dette Ideal af al plastisk Kunst ved de sidste olympiske Lege. Eudokia maatte endog opleve selve det olympiske Tempels Undergang, hvor hin Zevsstatue Aarhundreder igjennem havde begejstret Hellenerne; en Ildsvaade ødelagde det endnu under hendes Mands Regering.

Hverken Athenaïs eller nogen fædrelandskjærlig Græker paa hendes Tid kunde ved Synet af alle hine Kunstskatte i Konstantinopel trøste sig med den Forestilling, at de her i det mindste havde fundet et Tilflugtssted, hvor de vare i Fred for de kristne Fanatikeres eller Barbarernes Ødelæggelsesraseri; thi disse store Kunstsamlinger gik allerede til Grunde i den byzantinske Kejsertid, til Dels ved gjentagne Jordskjælv, saaledes allerede under hendes Mands Regering 447. Meget blev ødelagt ved de frygtelige Brandstiftelser i Nikaoprøret under Justinian Aar 532, da baade

Chalke, Augustæum, Sofiakirken, Senatspaladset, Zeuxippos's Bade og saa mange andre berømte Bygninger bleve lagte i Aske. De kostbare Rester af hine herlige Kunstskatte tilintetgjordes senere af de frankiske Korsfarere under det fjerde Korstog.*) Staden Konstantinopels Museer kom ikke til at øve nogen Indflydelse paa Kunstens videre Udvikling. Det gamle Grækenlands ægte Kunstværker vare for længst enten ødelagte eller forglemte, da de antike Guder og Helte atter stege frem for Dagens Lys af Roms Grusmasser og saaledes gave Stødet til Renaissanceperiodens Begyndelse.

VIII.

Store Opgaver pleje at vække Mandens slumrende Kraft og Geni, medens Kvinder under lignende Forhold søge sin Styrke i sin naturlige Takt og i sin naturlige Evne til at kunne føje sig efter det fremmede og undvige det fjendtlige eller forsone det ved sin Ynde. En smuk og aandrig Kvinde føler de sociale Modsætninger mindre levende end Manden, der erkjender dem som Skranker og maa bekæmpe dem som saadanne.

Dog selv om Athenaïs var sig sit kvindelige Privilegium vel bevidst, og selv om hun en Tid lang som Pulcherias Hofdame har gjennemgaaet Hofskolen, udkrævedes dog ingen ringe Kraft for med Ynde og Værdighed at hævde den glimrende og farefulde Stilling, hun nu beklædte. I sin Omgang med Menneskene maatte hun være mistænksom, beregnende og nedladende, hvor hun tidligere havde været naturlig og elskværdig. Hun maatte modtage Hyldest fra Rigets Stormænd og fra de stolte patriciske Damer af de gamle Konsularslægter med fuld Bevidsthed om, at de alle afskyede hende af ganske Hjærte.

---

*) J. Paludan: Rambaut de Vagueiras og det fjerde Korstog, Hist. Arkiv 1874 I, især Side 515—16.

Saa ofte hun bevægede sig gjennem Paladsets Sale, hvis Marmorgulve Hundreder af Slaver hver Morgen maatte bestrø med Guldsand, gik hun med sit Følge af Hofdamer forbi Skarer af Kammerherrer, hvem den athenienske Filosofdatter ikke maatte værdige et Blik, naar de kastede sig i Støvet for hende. Dette Hofceremoniel stammede fra Diokletian og Theodosius I, som havde overført de persiske Kongers Hofindretninger til det romerske Palads. De talløse Hus- og Hofembedsmænd vare inddelte i Rangklasser eller Skoler med Paladsmestre i Spidsen; den almægtige Storkammerherre, i Regelen en Gilding og Kejserens erklærede Yndling, førte Opsynet over hele Hofpersonalet med Titel af Præpositus for det hellige Soveværelse; efter en af Theodosius II's særlige Bestemmelser var han i Rang ligestillet med Stadspræfekten og Præfektus Prætorium. I Spidsen for alle Sager vedkommende det kejserlige Hus stod en Magister officiorum, Husminister eller Hofmarskalk.

Under Hofetikettens Tryk har Athenaïs muligvis ofte med Længsel tænkt tilbage paa Kephissos's Lund i Athen; men hun maatte ikke have været en ung, livskraftig Kvinde, hvis hun ikke hurtig havde lært at ombytte sin personlige Frihed med Paladsets gyldne Slaveri og at opofre sine filosofiske Grundsætninger for Kejserinde-Ærgjerrigheden; hun lærte det formodentlig baade bedre og hurtigere end sine Forgængerinder i den byzantinske Hofborg, Bautos skjønne Datter og den store Theodosius's første Hustru, Ælia Flaccilla.

Hvis hendes Hjærte ogsaa har fundet sin Tilfredsstillelse saa godt som hendes Ægjerrighed, kunde Athenaïs prise sig lykkelig som Eudokia; om dette virkelig har været Tilfælde, er blevet en Hemmelighed for os; saa meget er imidlertid vist, at hun Aaringer igjennem har ejet sin Husbonds Hjærte.

Ret at klare sig hendes Mands Væsen var en af de vanskeligste Opgaver for Athenaïs; thi det stod i Modstrid med alle hendes helleniske Vaner. I den unge Pietist Theodosius's

Sjæl levede ingen mandlig Lidenskab. Han var bleven opdragen som Filosof, og maaske havde Filosofdatterens Lærdom begejstret ham endnu mere end hendes vidunderlige Skjønhed. Han selv var en Bogorm; hele Nætter igjennem studerede han ved Skinnet af en Lampe, han havde ladet saa kunstig indrette, at den forsynede sig selv med Olje.

Selv om man nedsætter Hofmændenes Lovprisninger til det mindst mulige, bliver dog endnu saa meget tilovers, at den unge Kejser havde studeret meget og lært meget. Han var vel bevandret i den græske og latinske Litteratur, selv i Mathematik og Astronomi. En anden Salomo kalder Sozomenus ham paa Grund af hans Kjendskab til Stenenes og Planternes Natur. Han tegnede og malede, han var en Dilettant i Billedhuggeri og andre tekniske Kunster; han afskrev saa smukke Haandskrifter i gyldne Bogstaver og prydede dem saa kunstig med Miniaturer, at Smigrere og Spottere plejede at kalde ham Kalligrafen, og at man endnu i det trettende Aarhundrede viste Codices fra hans Haand, navnlig Evangelierne, hvis Text var skreven Blad for Blad i Korsform. Som hans samtidige Sokrates udtrykker sig, samlede han med Lidenskab Bøger, dog mest af helligt Indhold. Med Biskopper vidste han at disputere som en Biskop; tidlig om Morgenen sang han gejstlige Hymner og fastede tvende Gange ugentlig; hans eneste Fornøjelse var Jagten, som han elskede lidenskabelig.

Vi have ingen Grund til at holde slige gejstlige Dyder for fremhyklede hverken hos Theodosius eller hans Søster Pulcheria. Den unge Kejser var mere religiøs og from end hans Bedstefader, men uden at eje denne fødte Spaniers Fanatisme. Hans Dannelse og Sind skyttede ham herimod.

Alle samtidige stemme overens i at rose hans Humanitet, Blidhed, Godmodighed og uforstyrrelige Sindsro. Deres uafhængige Vidnesbyrd bekræftes i det hele af de historiske Kjendsgjerninger; thi naar nogen Sinde et byzantinsk Kejserhof har holdt sig fri for Forbrydelser, gjælder dette i det

mindste for en lang Tid af Theodosius's Regering; Sozomenus, som rigtignok ikke oplevede dens sidste Tid, priser samme som den eneste, der holdt sig fri for Blodskyld.

Theodosius's samtidige have anført forskjellige Exempler paa hans Mildhed. Da Kejseren en Dag lod opføre en Jagt i Amfitheatret, og det ophidsede Folk forlangte Kampe mod vilde Dyr, afslog han dette som umenneskeligt. Engang under en Væddekjørsel i Hippodromen brød et rasende Uvejr løs, og han lod da Tilskuerne opfordre til at afsynge en gejstlig Hymne og drog i Procession hen til en Kirke. Da en højt æret Biskop var afgaaet ved Døden, lod han hans Klædning hente for selv at bære samme, og da en fræk Munk forbandede ham, fordi han ikke havde opfyldt hans Ønske, mødte han ikke ved Taffelet og hælmede ikke, før Fanatikeren havde taget sin Forbandelse tilbage. En af hans fortrolige spurgte ham, hvorfor han aldrig straffede en Fornærmelse med Døden, og Kejseren svarede: Jeg vilde ønske, at jeg kunde opvække de døde.

Slige Egenskaber kunde dog ikke gjøre Theodosius til en stor Statsmand eller glimrende Kriger; Præsterne hævede ham til Himlen som et Ideal af en Fyrste, men Mænd kunde kun ringeagte ham som en Skrantning.

Kejseren skildres som en Mand af middel Væxt, med blondt Haar, fintdannet Næse og sorte skarpe Øjne, hvis Øjenlaag hang dybt ned. Hans Maade at omgaas Mennesker var utvungen høflig.

Theodosius's Mønter, af hvilke de omhyggelig udførte Guldstykker maaske have nogen Portrætlighed, fremstille ham i de forskjellige Epoker af hans Liv: han har en ædel Profil og er skjægløs som alle byzantinske Kejsere lige til Phokas; han fremtræder snart i militær Dragt med Hjælm paa Hovedet, som er omslynget af et Perlebaand, med Skjold og Lanse; undertiden sidder han ned, med Diademet om Hovedet, med en Bog i den ene og Korset i den anden Haand, eller han staar oprejst med Korsfanen og Jordkuglen.

Under de første Skridt paa denne saa ny og vanskelige Bane, mellem Hofrænkesmedde, lurende Misundere og ondskabsfulde Kritikere havde den geniale Eudokia en sikker Støtte i sin kejserlige Husbonds Kjærlighed, i sin Adoptivmoder, den mægtige Augusta Pulcherias Sympathi og i den aandrige Paulinus's tro Hengivenhed. Denne Theodosius's tidligere Studiefælle var nu en indflydelsesrig Person ved Hove; som Kejserens fortrolige under Frieriet var Theodosius ham saare bevaagen, gav ham Nøglen til sit Kabinet og udnævnte ham til Magister officiorum eller Minister for det kejserlige Hus. Og endnu større Taknemmelighed nærede vel Eudokia til denne elskværdige Mand, og hendes Venskab øgedes ved hans udmærkede græske Dannelse.

Den unge Kejserinde kunde tage levende Del i alle sin Mands videnskabelige Sysler; men til Trods for den hellige Daab, hun havde modtaget af Patriarkens egen Haand, er det vanskeligt at tænke sig hende som en fuldkommen Kristen; hun fulgte ikke Hypatias tragiske Spor, men havde i en heldig Stund reddet sig fra det synkende Hedenskab over paa Troens faste Grund, hvor en ny Verden af Glans og Storhed laa for hende. Vi ville til hendes Ære antage, at det ikke alene var Kejserinde-Diademet, hun nok havde fundet en Messe værd, men at ogsaa en Lysstraale af Kristendommen har naaet hendes Hjærte. Har dette været Tilfælde, kunde hun nu saa meget desto lettere i Steden for Timæus og Phædon granske Bibelen og Kirkefædrenes Skrifter; med Tiden maatte hun i den Atmosfære, som omgav hende, blive en troende Kristen. De theologiske Kjævlerier ved det byzantinske Hof kunde Eudokia ikke unddrage sig; i alle de kirkelige Spørgsmaal og dogmatiske Grublerier, som vedvarende holdt Stat og Folk i Spænding, maatte hun som Kejserinde nødvendigvis tage Del. Desuagtet blev Athenaïs sin græske Genius tro og fornægtede heller ikke paa Tronen sin hjemlige Forkjærlighed for Digtekunsten.

Netop samtidig med hendes Formæling var den fredelskende Theodosius indviklet i en stor Krig med Persien, hvis Storkonge forfulgte de kristne paa det grusomste; Kejserens Feltherre Ardaburius tilkæmpede sig imidlertid saa store Sejre over Perserne, at man i Aar 422 kunde slutte en gunstig Fred. Digtere og Rhetorer forherligede nu Kejseren i panegyriske Skrifter, og selv Eudokias Muse kom i Bevægelse, hun forfærdigede et heroisk Digt til Sejrsfesten og forærede det til sin lykkelige Husbond.

Det ved Hoffet herskende Pietisteri forholdt sig i øvrigt ikke fjendtlig til Digtekunsten og dens antik-hedenske Former; allerede under Arcadius gaves der Hofpoeter saa godt som Hofpræster, og i sin Dedikation af Kirkehistorien roser Sozomenus udtrykkelig Theodosius, fordi Digtere og Historieskrivere, Præfekter og andre Mænd af Rang daglig beskæftige sig med Kejserens Ros, og fordi den milde Fyrste lønner dem med gyldne Billedværker og Statuer, med Gaver og andre Æresbevisninger. Som i Rom saaledes ogsaa i Konstantinopel rejste man endnu Statuer for fejrede Digtere; kun maatte de nu i Regelen nøjes med en antik Figur, som man ændrede og døbte om. Der gaves hele Kunstfabrikker i denne Retning.

I Aaret 422 fødte Eudokia en Datter, der i Daaben fik Navnet Licinia Eudoxia og engang skulde opleve en ikke mindre vexlende Skæbne end Moderen. Den lykkelige Fader skjænkede nu sin Hustru Rang som Augusta, og hun iførte sig det byzantinske Kejsersmykke. Mønter fremstille hende nu som Ælia Eudocia Augusta med Diademet, det med Perler broderede hvide Bind, som Kejserne siden Konstantins Tid bære om Hovedet; en rund, i Guld indfattet Ædelsten pryder Bindet foran, bag til falder det ned i to Snipper; undertiden har Kejserbindet endnu et Tværbind, saa det ligner en lukket Krone.

Nu var altsaa Eudokia bleven sin Svigerinde lige i

Rang; men den hellige Dame vedblev nu som før at styre Riget; thi Theodosius formaaede aldrig at fri sig fra Kvindernes og Gildingernes Formynderskab; han var saa sløv og tankeløs, at han underskrev Dokumenter af enhver Art, uden blot at gjennemlæse dem. En Dag tillod Pulcheria sig at straffe sin Broder grundig, for at helbrede ham for hans Sløvhed; hun bad ham underskrive et Dokument, da det var sket, opfordrede hun ham til at læse det, og Kejseren fandt, at han havde foræret sin egen Hustru bort til sin Søster. Denne Anekdote anføres af Byzantinerne som det største Bevis paa Kejserens Uduelighed og hans Søsters Klogskab; men den Spøg, Pulcheria saaledes tillod sig, var mer end taktløs, da den samtidig maatte minde Augusta Eudokia om, at hun var en Parvenu ved Kejserhoffet. Det er derfor muligt, at denne Historie hører til en senere Tid, da Forholdet mellem Svigerinderne allerede var blevet forstyrret.

Det gode Forhold maatte holde sig, saa længe Athenaïs endnu følte sig usikker, og hendes Taknemmelighed mod Pulcheria var større end Følelsen af hendes Rang og personlige Ærgjerrighed. I Begyndelsen maatte hendes Takt forbyde hende at træde den moderlige Svigerinde noget Steds i Vejen, og hun søgte kun at gjøre sin Indflydelse gjældende over Kejseren i Retninger, som ikke kunde vække Søsterens Skinsyge. Hun maatte erhverve sig paalidelige Venner, der kunde tjene hende som Støtte; thi af mægtige Slægtninge havde hun jo ingen. Sine haardhjærtede Brødre, der ved Efterretningen om Søsterens vidunderlige Lykke havde søgt et Skjulested i Hellas, lod hun med sikkert Lejde hente til Konstantinopel og føre for sig. »Havde I ikke behandlet mig slet, vilde jeg hverken være kommen her hid eller bleven Kejserinde; Kronen, som til Trods for min Fødsel er tilfalden mig, har jeg eder at takke for. Eders Uretfærdighed udsprang af min Lykke, ikke af eders Utaknemmelighed.« Paa hendes Bønner gjorde Theodosius den

ene Broder Valerius til Præfekt i Illyrien, den anden Gesius fik Rang som Minister.

Rimeligvis har Athenaïs ogsaa benyttet sin Magt til at lindre Nøden i sit Fødeland, der var halvt tilintetgjort ved de gothiske Røvertog; Theodosius udstedte saaledes i Aaret 424 Befalinger, hvorved han mildnede Skattetrykket, som hvilede paa de helleniske Stæder, og lignende Begunstigelser fra en senere Tid kunne muligvis ogsaa tilskrives Eudokia; men i øvrigt har Athenienserinden ikke øvet nogen Indflydelse paa sit Fædrelands Skæbne, hvor netop under hendes Mands Regering de sidste Levninger af den antike Selvstyrelse og Oldtidens politisk-religiøse Institutioner rask gik deres Undergang i Møde. I Athen gik Areopagus og de andre gamle Domstole ind, og kun den aarlige Udnævnelse af Archonterne blev tilbage som en tom Formel.

Hvis der i øvrigt i Eudokias Hjærte endnu har rørt sig nogen Sympathi for hendes hedenske Venner i Attika, turde hun ikke vove at hæve sin Stemme til Gunst for disse Hedninger; thi hendes Svigerinde Pulcheria søgte med from Lidenskab at gjennemføre den af hendes Bedstefader paabegyndte Udryddelse af »Hellenismen«. Efter at hendes Broder allerede i Aar 416 havde udstedt et Forbud mod at tilstede Hedningerne Adgang til Hæren, Forvaltningen eller Domstolene, udkom der i April 423 kort efter Eudokias Udnævnelse til Augusta et skarpt Edikt mod den hedenske Gudsdyrkelse i det hele taget. Dette Edikt fik dog allerede et Par Maaneder senere et Par Formildelser; Afgudsdyrkere, som bleve grebne i Ofringer, skulde ikke lide Døden, men slippe med Landsforvisning og Konfiskation af deres Ejendele; fremdeles tog Regeringen Jøderne og Hedningerne i Beskyttelse mod de kristnes Rovlyst; thi disse troede, at Kejserens Edikt hjemlede dem enhver Mishandling af deres anderledes troende Medborgere. Regeringen saae sig nødt til disse Formildelser; thi Hedenskabet var endnu saa stærkt baade i Hellas og det øvrige romerske Rige, at dets

Udryddelse med Magt var en Umulighed; de gjentagne Fornyelser af Forbudet mod Afgudsdyrkelsen viser dette tilstrækkelig; Taalsomheden mod de fredelige Hedninger vedvarede, og kun deres offentlige Gudsdyrkelse blev undertrykt. I Aaret 426 udstedte Theodosius sit sidste Edikt mod Hedenskabet; han forbød heri paa ny under Dødsstraf Offertjenesten ved Gudernes Altre og befalede, at alle Templer og Helligdomme, som endnu existerede i hans Rige, skulde ødelægges eller indvies med hellige Kors.

Byzantinske Historieskrivere have villet paastaa, at Kejseren virkelig fra Grunden ødelagde alle endnu existerende hedenske Templer; men dette er ingenlunde Tilfældet. De berømteste Templer i Athen forbleve i den Stand, hvori Athenaïs havde forladt dem; andre ere maaske nok blevne ødelagte eller berøvede deres Gudebilleder; efter Aar 429 blev jo saaledes Phidias's berømte Athenestatue af Guld og Elfenben fjærnet fra Parthenon og er maaske kommen til Konstantinopel; med Sikkerhed kan man dog ikke sige noget herom. Denne for Athenienserne saa pinlige Begivenhed synes at antyde, at de kristne den Gang have angrebet Helligdommene paa Akropolis, og ligesaa er maaske ogsaa ved denne Tid Templet for Asklepios ved Borgens Sydskrænt sunket i Grus.

Eudokia har saaledes ikke formaaet at lindre sine Trosfællers Kaar i Athen; men derimod har hun vistnok ikke forsømt at vise sin Deltagelse for sin Fødebys videnskabelige Institutioner, og naar Theodosius i Aaret 425 paa ny grundlagde det allerede af Konstantin paa Hovedstadens Borg stiftede Universitet og udstyrede det med stor Liberalitet, er dette vistnok sket ved hans højtdannede Hustrus Paavirkning. Denne Læreanstalt havde tre Oratorer og ti Grammatikere for det latinske Sprog, men fem Sofister og ti Grammatikere for det græske, og de helleniske Studier fik saaledes en officiel Overvægt over de latinske. Dannelsen af denne store Læreanstalt maatte ganske vist

gaa ud over Skolen i Athen, der herved mistede i Betydning; men det græske Element havde paa den anden Side hin Anstalt at takke for, at det mere og mere kunde gjøre sig gjældende i Kejserstaden ved Bosporus.

I Athen naaede ved denne Tid det platoniske Akademi en sidste Blomstring, og om det end kan være tvivlsomt, hvor vidt Athenaïs som Kejserinde har staaet i personligt Forhold til de Videnskabsmænd, som først naaede deres Ry efter hendes Afrejse, har hun dog vel stadig bevaret sin herlige Hjemstavn i frisk Minde og næret venlig Deltagelse for Atheniensernes Skæbne; Samkvemmet mellem Athen og Hovedstaden var levende nok gjennem Handelsforretninger, den kirkelige og administrative Bestyrelse og Studierejser, og saaledes havde Kejserinden tilstrækkelig Lejlighed til at skaffe sig Underretninger om Forholdene i Athen; mangen Athenienser fik Foretræde i Kejserpaladset og anbefaledes til hendes Omsorg, og saaledes kunde Athenaïs ikke være ukjendt med de Platonikere, som kastede et sidste Skjær af Berømmelse over Akademiet, ligesom hun naturligvis vidste Besked om de berømte Rhetorer, som indtoge den Lærepost i Sofistik, hendes Fader Leontius engang havde beklædt.

Attikas Filosofer vedbleve at være Hedninger; fjærnt fra Hovedstadens Larm og uden Berøring med Tidens aandelige Kampe vaagede disse Drømmere over den sidste Gnist af Grækenlands antike Liv; de vare alle Mænd af dadelfri Vandel og af en saadan Renhed og Maadehold, at de kunde tjene selv Kristne som Mønstre; de forudsaa den uhyre Død, som vilde opsluge den antike Verden, og de vilde i det mindste som dennes sidste Arvinger dø med klassisk Anstand. Dog den byzantinske Regering betragtede denne sidste Filosofskole som en uskadelig Relikvie fra Oldtiden; den kostede ikke Statskassen noget, thi Professorerne i Athen havde deres Indtægter af det platoniske Akademis Grundfond, som paa Proklus's Tid indbragte en aarlig Rente af 1000 Guldstykker.

Langt ud over Athenaïs's Levetid vedbleve de byzantinske Kejsere at bære over med denne sidste Levning af de klassiske Traditioner, selv efter at Platos Visdom for længst havde opløst sig i Fraser, ideløst Fantasteri og Magi; de afventede taalmodig, at denne sidste Lampe paa Musernes og Hermes's Alter skulde gaa ud af sig selv; men den samme Justinian, som ogsaa lod det romerske Konsulat forsvinde, tabte sine Forgængeres Taalmodighed; han kunde ikke finde sig i den i historisk Henseende saa interessante Anomali, at en hedensk Korporation bestod i hans Rige; i Aaret 529 forbød han den filosofiske Skole i Platons Fædreneby og inddrog derpaa det akademiske Fond.

Athens sidste syv vise bleve brødløse; de fattede da den tragiske Beslutning at forlade Athens Plataner og søge et Tilflugtssted i Persiens fjærne Magerland, ligesom tidligere de kristne Nestorianere. Dog de skuffedes haardt i deres Forventninger; de fandt ikke de gamle Perseres raa Dyder hos Sassaniderne; hvor de havde ventet at træffe Platos og Plotins Mønsterstat, traf de et barbarisk Slaverige; da længtes de tilbage til deres Hjem for blandt den græske Oldtids Ruiner at henleve Resten af deres Dage. Ved en særlig Bestemmelse i Fredstraktaten af 533 mellem Kejser Justinian og den persiske Storkonge fik de Løfte om uhindret at turde vende tilbage; saaledes endte den sidste Filosofskole.

IX.

Eudokia kom efter sin Tronbestigelse snart i personlig Forbindelse til hendes Mænds nærmeste Slægtninge og Kejserhoffet i Ravenna; thi i Sommeren 423 indtraf hendes Mands Tante Galla Placidia*) i Konstantinopel. Denne

*) Jfr. Afhandlingen: „Placidia, den vestromerske Kejserdatter og vestgothiske Dronning", i Hist. Arkiv, Aarg. 1873. I.

mærkelige Kvinde havde først været Dronning over Gotherne, og blev derpaa gift med sin Broders Medregent Konstantius; men da han afgik ved Døden 421, forvistes hun af Broderen Honorius og fandt nu med sine tvende Børn, Valentinian og Honoria, en venlig Modtagelse hos sine Slægtninge. I Konstantins Palads mødtes saaledes de tre Kvinder, Placidia, Pulcheria og Eudokia, som paa Grund af Kejsernes Udygtighed vare de egentlige Bærere for den romerske Magt.

Næppe havde den forviste Enkekejserinde imidlertid naaet sit nye Hjem, før der indtraf Melding fra Ravenna om, at Kejser Honorius var død den 15de Avgust 423. Dette Dødsfald gjorde Theodosius II til Herre over Roms fremtidige Skæbne; han behøvede kun at erklære den eneste legitime Prætendent til den vestromerske Krone for uberettiget til Tronfølgen og kunde da igjen samle de tvende Dele af det mægtige Rige, hans Bedstefader havde delt. Dog denne Arving var hans Fætter Valentinian, Placidias sexaarige Søn, der netop havde fundet en saa gjæstvenlig Modtagelse ved det byzantinske Hof. Herved lettedes Placidias Bestræbelser for at sikre sine Børn Herredømmet i Rom, Theodosius føjede sig efter sine kvindelige Mentorers Ønske, og man afsluttede en Familiepagt: Placidia blev udnævnt til Augusta og sin Søns Formynder, og hendes Søn, den sexaarige Valentinian III skulde have det vestromerske Rige og blev forlovet med den toaarige Prinsesse Eudoxia. Saaledes saae Athenaïs ogsaa sin Livsskæbne forbundet med det store Roms, i det den romerske Kejsertrone blev sikret hendes Datter, endnu medens hun laa i Vuggen.

Der udrustedes nu en Hær og Flaade for at føre Placidia og hendes Søn til Ravenna, hvor den kejserlige Notar Johannes havde ranet Purpuret. Theodosius vilde i egen Person tugte denne Usurpator og sætte sin tilkommende Svigersøn paa Tronen, men blev syg og vendte tilbage til sin Hustru, medens han sendte Patricieren Helion med

Cæsardiademet til Valentinian, og Feltherren Ardaburius og hans Søn Aspar førte Placidia og Valentinian fra Thessalonica til Italien. Himmelens Vidundere støttede deres Kampe mod Usurpatoren, og dette havde man efter Præsternes Smiger Theodosius's Fromhed at takke for; thi Herren vilde give ham et glimrende Tegn paa sin Naade. En Engel i Hyrdeskikkelse førte Aspars Rytterskarer gjennem Ravennas uvejsomme Sumpe, den stærke Stad blev tagen ved Forræderi, den tapre Oprører fangen og henrettet. Ogsaa Rom aabnede sine Porte for Byzantinerne, og Theodosius's Minister Helion beklædte i Senatets Overværelse Valentinian III med det kejserlige Purpur. Theodosius overværede netop en Væddekjørsel, da Buddet indtraf med Efterretningen om Tyrannen Johannes's Fald og Død, Kejseren rejste sig øjeblikkelig fra Tribunalet, opfordrede det forsamlede Folk til at istemme en Hymne og drog i Procession til Sofiekirken.

Placidia og Pulcheria, Tante og Broderdatter, regerede nu i Vesten og Østen; netop paa en Tid, hvor saaledes tvende pietistiske Kvinder skulde føre Regeringstøjlerne i det romerske Verdensrige, løftede Folkevandringens Bølger to frygtelige Krigsdæmoner, Genserik og Attila, i Vejret; de optraadte næsten samtidig og vare af Skæbnen bestemte til fuldstændig at styrte den antike Kultur i Støvet.

Kvinderegimentet viste sig mere ødelæggende for Rom end for Byzans. Ved Regentindens Svaghed gik hist snart den store Provins Afrika med det berømte Karthago tabt til Vandalerne; thi Genserik førte i Aaret 429 sit Folk her over fra Spanien. I Østen overtoges nogle Aar senere den samme Mission af den forfærdelige Hunnerkonge, som pralede af at have fundet den gamle Krigsgud Mars's Sværd. Allerede strejfede hunniske Horder fra Pannonien ind i Illyrien; men endnu var Attila ikke traadt i Spidsen for dem, og Kejser Theodosius havde endnu nogle Fredsaar,

som han anvendte til at befæste Rigets Hovedstad med dobbelte Mure.

Hungersnød, Pest, Jordskjælv, Ildsvaader, rasende Kampe mellem Cirkuspartierne og lige saa heftige kirkelige Revolutioner vare de Begivenheder, som plejede at gjentage sig under enhver Regering i Konstantinopel. Rigets indre Fred blev forstyrret i langt højere Grad ved Theologernes Stridigheder end af Perserne, Hunnerne og de store Barbarerkonger. Den græske Kirke havde en højere Dannelse end den romerske og havde derfor siden Konstantins Tid overtaget den Opgave, at forme den kristne Tros Indhold til et dogmatisk System og uddanne den til en orthodox Kirkelære for hele Kristenheden.

Under Theodosius blev nu den græske Kirke sat i den største Bevægelse, og Athenaïs fik en Lejlighed til at lade sin unge Kristendom bestaa en Ildprøve. Som en i den antike Litteratur opdragen Athenienserinde have Munkenes og Biskoppernes gejstlige Kontroverser sandsynligvis mere end kjedet hende, men da Theologien i Konstantinopel udgjorde en Del af Statskunsten, maatte ogsaa hun vælge sig et dogmatisk Standpunkt; ogsaa hun maatte forstaa Vigtigheden af slige Troskampe i en Stat, hvis Fyrste tillige var Kirkens Overhoved.

De Privilegier, Konstantin den store havde meddelt den nye Religion og dens magtsyge Præster, maatte den kristelige Kirke betale med at indordne sig Rigets Styrelse; den var nærved at blive en politisk Institution i det byzantinske Depotis Tjeneste. Under deres Hedenskab havde alle Grækere modtaget en filosofisk og sofistisk Opdragelse, og herfra skrev sig deres Lidenskab for theologiske Spørgsmaal, som tvang Kejseren til at vaage over Kirkens aandelige Liv og tøjle det ved orthodoxe Trosformer;

saaledes hindrede man Fremkomsten af Nationalkirker, som ellers maaske igjen kunde have sprængt Rigets Enhed.

Derimod forstyrredes Kirkens Enhed af de theologiske Modsætninger, og disse drejede sig fra det fjerde Aarhundredes Begyndelse om Guds Forhold til Logos, Sønnen, som var bleven Kjød. Det vigtigste af alle Koncilier, det konstantinske i Nikæa Aar 325, havde hævet Sønnens Væsens-Lighed med Faderen eller hans guddommelige Natur til Trossætning og herved fastslaaet det sande Enhedspunkt for Kristendommen og dens synlige Organisme, Kirken. Dog den engang paabegyndte Strid mellem Arianerne og Athanasianerne maatte med logisk Nødvendighed fremmane andre Problemer, navnlig om Forholdet mellem Kristi guddommelige og menneskelige Natur.

Den Patriark Attikus, som havde døbt Athenaïs, var død 426; et Par Aar senere besteg Nestor, en forhenværende Presbyter ved Kirken i Antiochia, den biskoppelige Stol i Konstantinopel. Paa en Tid, hvor Jesu Moder allerede æredes som et overjordisk Væsen, havde den lærde Biskop det dristige Mod at hævde, at hun med urette kaldtes Guds Moder, fordi hun kun paa menneskelig Vis var Jesu Moder.

Denne Anskuelse om Kristi menneskelige Natur ved Fødselen fremkaldte snart en stor Spaltning inden for Kirken; den samme voldsomme Cyrillus af Alexandria, der var Anledningen til Hypatias's Død, anklagede Nestor for Kjætteri, eftersom han spaltede den ene Kristus i to Naturer, en menneskelig og en guddommelig, hvorved han fornægtede Væsensenheden i Logosbegrebet. Kjærnen i den hele Tvist laa atter i et eneste Begreb; ligesom den Gang Ordene Homusios og Homoiusios (Væsenslig og væsenslignende) havde været de stridende Partiers Feltraab, saaledes skreve Alexandrinerne nu Ordet Theótokos (Gudsfødersken), Antiochianerne derimod Christótokos (Christusfødersken) paa deres Kirkefaner.

Det hele Østen kom i Oprør, og Eudokia, for hvem den kristne Kirke var bleven skildret som Forsoningens, Kjærlighedens og Fredens Rige, blev nu Vidne til, hvorledes Kirken blev en Skueplads for de vildeste Lidenskaber; hun maatte undre sig over, at de kristnes store Mængde i Raseri vendte sig mod en ellers dadelfri Biskop, blot fordi han nægtede Jesu jordiske Moder et Prædikat, som i ét og alt mindede om hedenske Begreber; thi Hedningerne fantaserede om deres Guders Mødre.

Alle toge nu Parti for eller imod Nestor. Under det kejserlige Hoflivs Kjedsomhed frembød denne theologiske Dyst en velkommen Adspredelse for Hofdamerne, Gildingerne og Embedsmændene, og samtidig fandt de herved Lejlighed til at smedde Rænker, erhverve Penge og Indflydelse, vinde Venner og hævne sig paa Fjender. I Begyndelsen besad Nestor Kejserens fulde Bifald; thi han var jo selv et Stykke af en Theolog; men Cyrillus's Venner, Munke og Hofmænd, hvem den alexandrinske Biskop havde vundet ved Bestikkelser, undergravede snart Jordbunden for Konstantinopels Patriark. En Gilding havde den Gang som Kammerherre stor Indflydelse ved Hove, og ham skal Cyrill fremfor alle andre have bestukket; den herskesyge Biskop havde fremdeles Augusta Pulcheria paa sin Side.

For nu at styrte Nestor afsendte han i Aaret 429 tvende Skrivelser til det byzantinske Hof; den ene var rettet til Kejseren og hans Hustru, den anden til Pulcheria. Han søgte saaledes enten at spalte Hoffet i tvende Partier eller forudsatte en slig Spaltning; Kejseren fik selv denne Opfattelse, og i et meget godt og energisk affattet Brev, som endnu er til, dadlede han ham derfor ogsaa, fordi han ved sin dobbelte Skrivelse søgte at sætte Splid i den kejserlige Familie og fra det fjærne blandede sig i Hoffets indre Forhold, kun for at stifte Splid og bringe sig i Omtale.

At ogsaa Eudokia blev inddragen i disse theologiske Tvistigheder, fremgaar klart af Cyrills Brev. Efter at hun havde vendt sig bort fra Oldtidens skjønne Idealer som fra deres Gudefabler og havde ophørt at sysselsætte sin Aand med Grækenlands udlevede Filosofi, maatte hun tage levende Del i Kirkens indre Kampe; thi disse vare den Tids eneste Udtryk for det aandelige Liv; i Steden for Pythagoras's, Platos og Aristoteles's Problemer vare traadte de kristnes udefinerlige Doktriner om Logos's Vorden til Kjød, om Kristi ene eller tvende Naturer, om Treenigheden, om Jomfru Maria som Guds Moder o. s. v., og disse Spørgsmaal bleve ved Kirkens Magt langt vigtigere for den i dybt Barbari synkende Verden, end nogen Sinde de dybsindigste græske Tænkeres Lærdomme havde været i Menneskehedens Blomstringstid.

Den aandrige Eudokia antog nu altsaa ogsaa en theologisk Mine; men hendes Overbevisning har dog næppe været den samme som hendes Mands, i det mindste saafremt man tør slutte fra den Fasthed, hvormed hun senere fastholdt den monofysitiske Lære, der staar i diametral Modsætning til Nestors Trosbekjendelse. Da Cyrill rettede sit Brev til Kejseren og Kejserinden, antog han formodentlig, at Eudokia sluttede sig til sin Mand og derfor var kommen paa spændt Fod med sin Svigerinde; Rygter om det spændte Forhold mellem de tvende Damer maa vel være komne ud blandt Folk; de vare begge Augustaer og havde mere end Anledning nok til at være skinsyge paa hinandens Indflydelse.

Dog formaa vi ikke at gjennemtrænge de daværende byzantinske Hofforhold, som var den daglige Skueplads for gejstlige Rænker; bag et halvt gjennemsigtigt Slør skimte vi kun Paulinus's Skikkelse; ondskabsfulde Rygter vilde paastaa, at den fromme Jomfru Pulcheria hadede Patriarken Nestor særlig, fordi han hos Broderen havde beskyldt hende for at staa i et ulovligt Forhold til den ridderlige Hof-

marskalk. Om der ligger noget som helst sandt til Grund for denne Sladder, er aldeles umuligt at afgjøre; men denne Bagtalelse kaster et Strejflys over Hofpartiernes Rænkespil personlige Lidenskaber øgede vistnok Forbitrelsen. Sluttelig gik dog Pulcheria af med Sejren, og Nestor, hvem Pave Cölestin allerede havde ladet domfælde paa en romersk Synode, blev nu skammelig ofret af Theodosius, hvis Svaghed og Karakterløshed aldrig lagde sig saa klart for Dagen som ved denne Lejlighed.

Kejseren udskrev et Koncilium til Pinse Aar 431 og indbød særlig den store Kirkefader Augustinus uden at vide, at han nylig (Avgust 430) var afgaaet ved Døden i Hippo i Afrika, midt under de vandalske Trængsler. Ved Kirkeforsamlingen i Efesus førte Cyrill Forsædet i Pavens Navn, og uden at vente paa Patriark Johannes af Antiochia og hans Lydbisper lod han Forsamlingen dekretere Nestors Afsættelse og Domfældelse; men nu indtraf de orientalske Bisper, konstituerede sig med Magt som en Modsynode og afsagde paa deres Side en Afsættelsesdom over Cyrill og hans ivrigste Tilhænger, Memnon fra Ephesus. Begge Partier appellerede til Kejseren, og han forkastede først Nestors ulovlige Afsættelse ved de alexandrinske Fanatikere; men Kleresiet i Kejserstaden slog sig paa Cyrills Parti, Tusender af Munke, ledsagede af en fanatiseret Pøbel, strømmede i Procession til Paladset og fordrede med Raseri Anerkjendelsen af Jomfru Maria som Guds Moder samt Nestors Afsked, og Cyrillus's Parti opbød alt for at drage den vaklende Kejser fuldstændig over paa deres Parti.

Theodosius søgte at redde sig ud af sin Forlegenhed ved først at erklære Nestor og Cyrill samt Memnon for retmæssig afsatte, og intet viser tydeligere Kejserens Magt over Kirken; en kejserlig Embedsmand i Efesus kastede uden videre alle tre Kirkefyrster i Fængsel. Synoden fortsatte imidlertid sine Forhandlinger og Protester, og indstændige Forestillinger for Konstantinopels Gejstlighed gjorde endelig

deres Virkning, og Kejseren lod sluttelig Nestor falde. Ved et despotisk Dekret opløste han Kirkeforsamlingen, der ikke havde kunnet blive enig, befalede Bisperne at vende hjem til deres Kald, og alle adlødе; men samtidig ophævede Kejseren i Naade baade Cyrills og Memnons Afsættelse, medens han forviste sin Hovedstads Patriark til et Kloster i Antiochia, kort derpaa til den store Oase i Ægypten, og som hans bitreste Fjende jog han nu den ulykkelige Nestor frem og tilbage gjennem Ørkenen, til han døde omtrent 440. Hans Lære gik dog ikke til Grunde med ham; til Trods for den Union, Kejseren bragte i Stand mellem Cyrill og Johannes af Antiochia, fortsattes de dogmatiske Stridigheder i Kirken, og Nestors Tilhængere udvandrede sluttelig til det indre Asien, hvor de bragte den græske Kultur til Tatarernes Ørkener og det fabelagtige Kina. Den Dag i Dag findes kaldæiske Kristenmenigheder i Kurdistan og i selve Indien, og de bære Nestors Navn.

Nestors Fald var for en ikke ringe Del Pulcherias Værk; thi hendes Broder havde sluttelig givet efter for hendes lidenskabelige Forestillinger; i Kvarteret Blachernen i Konstantinopel byggede hun Mariakirken som et Minde om Orthodoxiens Sejr, ligesom Sixtus III i Rom opførte den berømte Basilika S. Maria Maggiore til Minde om den samme Sejr, og selv den omvendte Kejser byggede af »Kjærlighed til Cyrill« den store Kirke i Alexandria, der førte hans eget Navn.

I samme Aar, som Kirkeforsamlingen afholdtes, mistede Eudokia sin anden Datter. En Hungersnød udbrød i Konstantinopel, og da Kejseren i Procession drog til Kornmagasinerne, forfulgte Folket ham endog med Stenkast. Ogsaa hans Hære vare ulykkelige; hans bedste General Aspar, hvem han havde sendt Romerne under Aëtius til Hjælp, blev slaaet af Vandalerne.

For øvrigt høre vi intet fra det byzantinske Hof; der gaar Aaringer hen, uden at Eudokia nævnes; men endnu

straaler hendes Lykkestjærne, hendes eneste Barn formæles med Roms Kejser.

Forholdet mellem de tvende Kejserhoffer i Rom og Konstantinopel vare fra Aar 425 livligere end nogen Sinde tidligere, og Theodosius beklædte flere Gange Konsulatet sammen med sin tilkommende Svigersøn Valentinian. Den unge Fyrste voxede imidlertid op mellem Kvinder og Hofmænd, medens hans Moder som en Bold for Hofrænkerne styrede det forfaldne vestromerske Rige. Galla Placidia forfulgtes af Ulykken i sine offentlige som i sine huslige Forhold. Efter at have lidt saa mange Skæbnens tunge Slag beredte hendes egen Datter hende en dødelig Smerte; den unge Justa Grata Honoria lod sig forføre af sin Hofmarskalk Eugenius og sendtes til Konstantinopel, hvor den strænge Pulcheria indespærrede hende i et Kloster. Honoria havde allerede levet tre Aar i dette Fængsel, da hendes Broder Kejser Valentinian landede i Konstantinopel for at hjemføre sin Brud Eudoxia; Brylluppet skulde egentlig have staaet i Thessalonika; men i et Anfald af elskovssyg Ridderlighed ilede den unge Fyrste til Kejserstaden for at omfavne sine Svigerforældre og sin Brud; hun var en saa usædvanlig Skjønhed, at Sagnet herom endnu holdt sig paa Prokopius's Tid.

Athenaïs's Datter havde naaet en Alder af fjorten, femten Aar; hendes Husbond Valentinian talte atten Aar. Den 29de Oktober 437 blev Parret viet af Patriarken Proklus, hvorpaa der fejredes glimrende Fester. Det unge Ægtepar afrejste derpaa til Thessalonika, hvor de overvintrede for det næste Aar at tiltræde Hjemfarten til Ravenna. Det var en tung Skæbne, den unge romerske Kejserinde gik i Møde; hendes Liv skulde blive ikke mindre rigt paa usædvanlige Begivenheder, men mindre lykkeligt end hendes Moders.

Eudokia havde nu naaet Højdepunktet af sin Lykke; hendes Datter besteg den romerske Cæsartrone, medens hun

selv var Kejserinde i Byzans; men denne Tilfredsstillelse var kjøbt ved Skilsmissen fra hendes eget Barn, hvem hun aldrig skulde gjense; hun stod fra nu af ensom i Kejserpaladset, hvor hendes Forhold over for Manden og Svigerinden manglede den Støtte, hun ellers havde haft i den voxne Datter.

Skilsmissens Smerte søgte hun at mindske ved en Pilegrimsfart til Jerusalem; men maaske skyldes denne Valfart mindre hendes eget end Mandens Ønske, som havde lovet Himmelen at sende sin Hustru til den hellige Stad, for at hun ved Kristi Grav kunde takke Herren for sin Datters lykkelige Formæling og for andre store Velgjerninger.

Før Kejserinden forlod Hovedstaden, overværede hun et opsigtvækkende Skuespil; den 23de Januar 438 blev Johannes Chrysostomus's Relikvier førte fra Komana i Pontus, hvor han for tredive Aar siden var død i Landflygtighed, til Konstantinopel og her højtidelig bisatte i Apostelkirken, hvor Kejsergravene og Konstanstinopels Patriarkgrave fandtes. Ved denne sildige Æresoprejsning troede Theodosius at udsone sin Moder Eudoxias Brøde, thi Chrysostomus var falden som hendes Offer; han havde ingen Følelse af, at han selv havde ladet en anden Patriark falde som Offer for hans Modstandere.

X.

Først i Foraaret 438 tiltraadte Eudokia sin Valfart til Jerusalem; hun drog imidlertid ingenlunde der hen som en ydmyg Pilegrim, men i al den Pragt og Herlighed, der sømmede sig for Østens Kejserinde. Skibe førte hende gjennem Hellespont til Iliums Kyster, hvor Konstantin en Stund havde tænkt at opføre sin nye Hovedstad, inden han bestemte sig for Bosporus's Bredder. Maaske er Athenaïs gaaet i Land i det gamle Troja for at hilse Skyggerne af de homeriske Helte. Og videre sejlede hun

gjennem Øhavet, hvor tusende Minder om Grækenlands Heroer, Vismænd, Digtere og gamle Guder forgjæves lokkede hende med deres Sirenestemmer; thi hun var nu en troende Kristen og Pilegrim til det hellige Land og betragtede dem næppe som opdigtede »skjønne Væsner fra Fabellandet,« men afskyede hine Guder som »falske Dæmoner«. Over Lesbos og Chios, Homers Hjemstavn, over Samos, Rhodos og Kypros, den paphiske Aphrodites Land, drog Kejserinden til Syrien, hvor hun gik i Land.

Med glimrende Æresbevisninger modtoges hun i Antiochia, den herlige, endnu blomstrende Stad, som var Orientens Dronning, tidligere blev kaldt den »store« og anset som den tredje Stad i det romerske Rige. Ingen Steder fejrede man saa overdaadige Fester, saa kaade mimiske og theatralske Lege som her. Allerede paa Kejser Claudius's Tid havde Antiochenerne afkjøbt Eleerne Retten til at fejre olympiske Lege i deres egen By, og disse Festligheder, hvortil der hver Sommer strømmede talløse Skarer fra nær og fjærn, holdt sig, længe efter at de ægte olympiske Lege i Elis vare ophørte, og bleve først forbudte Aar 520 af Kejser Justinus.

Julian den frafaldne havde prøvet Antiochenernes frivole Spottesyge og hævnede sig paa dem ved sin Satire Misopogon, hvori han revser dem for de samme Laster, Blødagtighed, Behagesyge, Overdaad og Utugt, som ogsaa Johannes Chrysostomus lader denne syrisk-græske Befolkning høre ilde for. Kejser Julian og hans Ven og Lærer, Sofisten Libanius's Forsøg paa at gjenoprette den helleniske Kultur led desuagtet et ynkeligt Skibbrud; thi Antiochenernes Lastfuldhed hindrede dem ikke i med Lidenskab at vie sig til Kristi ny Religion, og i Steden for at ofre til Apollo Daphnæus, Zeus og Kalliope ærede man nu med Iver Martyren Babylas's Relikvier.

Da Eudokia besøgte denne Stad, stod den endnu i sin hellenisk-orientalske Pragt og holdt sig saaledes til det store

Jordskjælv 526 eller til Aar 540, da Perserkongen Chosroes ødelagde største Delen af Antiochia. Mange af Oldtidens Monumenter laa dog nu allerede nu i Ruiner, saaledes Apollotemplet i Daphnes Lund, denne seleukidiske Pragtbygning, som afbrændte Aar 362, og hvis berømte Orakel alt længst var forstummet. I hin Myrte- og Lavrbærlund ved Orontesfloden, hvor Syrere, Grækere og Romere Aarhundreder igjennem under Festen Manjuma svælgede i Orientens Lyster, hævede sig nu de kristnes melankolske Grave og Basilikaer.

Kirken i Antiochia var stiftet af den hellige Petrus og gjorde derfor Fordring paa apostolisk Forrang fremfor alle andre Bispedømmer i Verden; her opkom ogsaa først Navnet: Kristne eller Kristianer for den nye Religions Tilhængere; den Patriark, som her havde sit Sæde, vakte som det kristne Asiens gejstlige Overhoved Skinsyge hos Patriarkerne i Konstantinopel og Alexandria, og den herværende theologiske Skole var den alexandrinske Skoles Medbejlerske. Betydelige Kirkefædre, som vare udgaaede fra samme, gave den et højt Ry, t. Ex. Eubesius fra Emesa, Theodorus fra Heraklea, den frisindede Theodorus fra Mopsvestia og Theodoret fra Cyrus. Ogsaa Johannes Chrysostomus havde hørt til denne Skole saa godt som Nestor, den ulykkelige Talsmand for den antiochenske Lære om Adskillelsen af den guddommelige og menneskelige Natur i Kristi Person.

Denne af hendes Mand opofrede Biskop maatte Eudokia vistnok mindes, da hun her i Antiochia blev lykønsket af Patriarken Johannes, hvem hun engang ved sit Hof havde lært at kjende som en Tilhænger af Nestor eller dog i det mindste som en afgjort Fjende af de ægyptiske Fanatikere. Den mægtige Biskop med hans hele Klerus og Præfekten for Orientens Præfektur, som havde sin Residens i Antiochia, bød nu Kejserinden et højtideligt Velkommen.

Fra Kejserindens Ophold i den syriske Hovedstad have de byzantinske Historieskrivere kun fundet det Umagen værd at dvæle ved en enkelt Tildragelse.

Leontius's Datter havde endnu ikke glemt den skjønne Kunst, hun havde lært i Athens Sofistskole; hun, den byzantinske Kejserinde, aflagde tvært imod en offentlig Prøve paa sin græske Veltalenhed; hun forsamlede Antiochias Borgere i Senatspaladset, og siddende paa en gylden, med Ædelstene prydet Trone holdt hun en aandrig Lovtale over den berømte Stad, hvis Gjæst hun var, og henrev særlig Beboerne til Begejstring, da hun, greben af den stolte Følelse selv at være Hellenerinde og Athenienserinde, sluttede sin Tale med det homeriske Vers:

Selv samme Æt og selv samme Blod roser jeg mig at have.*)

Den gjennem den byzantinske Kristendom kuede Grækerinde Athenaïs var endnu engang vaagnet op i Eudokia. Scenen i Senatspaladset er fuldkommen antik, men den passer ikke synderlig ind i Pilegrimsstemningerne under en Valfart til den hellige Grav og vilde vistnok højlig have forarget den fromme Pulcheria. Dog Antiochenerne vare saa fortryllede af Kejserindens Ynde, at de voterede hende en gylden Statue i Senatet og en Malmstatue i deres Museum, hvor begge Figurer endnu vare at se i det syvende Aarhundrede; men Kejserinden overøste ogsaa Byen med Naadesbevisninger. Paa hendes Anmodning skal Theodosius have udvidet Bymurene til Daphneporten, hvis Malmfløje han lod forgylde som Porta Aurea i Byzans; end videre lod han opføre en Basilika, som han smykkede med Statuer af sig selv og Svigersønnen, og restavrede sin Faders Thermer. Alle de Stæder, Eudokia i øvrigt berørte paa sin Rejse, fik rigelige Gaver.

---

*) Eudokia hentyder herved til Antiochias Kolonister fra de forskjellige græske Byer.

En Fortegnelse over Rejsestationerne, som allerede i Aar 333 blev affattet til Brug for Vesterlandets Pilegrimme, beskriver Vejen fra Paladset Daphne ved Antiochia til den hellige Stad, og denne Vej har vel ogsaa Eudokia fulgt.

Vejen førte fra hint Palads ned langs Middelhavets Kyst over Laodicæa til Tripolis, derpaa over Berytus og til de gamle Fønikerstæder Sidon og Tyrus, som endnu vare berømte ved deres kostbare Væverier og Purpurfarverier. Hun drog derpaa til Ptolemais (Akkon) og videre forbi Karmels Bjærg til den folkerige By Cæsarea, hvor Jødeland tog sin Begyndelse. Palæstinas byzantinske Statholder, som her havde sin Residens, og Biskoppen i denne store By, modtoge nu Kejserinden og fulgte hende videre over Maximinopolis, Stradela, Scythopolis (Bethsan) til Aser og Neapolis eller Sikem, hvor fra mangfoldige gamle Navne mindede Pilegrimsfarerne om at besøge Steder, der vare helligede ved Bibelens Fortællinger.

En Række af Skæbnens Tilskikkelser havde saaledes ført Kejserinden fra hendes Fædrenestad Athens Olivenlunde til Palmerne i Davids og Salomos fjærne Stad. Begge vidunderlige Stæder betegnede Begyndelses- og Endepunktet af hendes Liv, begge vare de den menneskelige Kulturs modsatte Poler. Hellas var Hedningernes hellige Land, Athen deres Valfarts Maal, ja selv Kristne nærede endnu den længselsfulde Kjærlighed, som drog dem til denne Hjemstavn for Oldtidens største Genier og deres ærværdige Mindesmærker; men denne Grækernes herlige Verden havde Jesus af Nazareth viet til Døden, Bibelen havde fortrængt Homer, og den Betydning, Hellas og Athen havde haft for den antike Verden, havde nu Palæstina og Jerusalem for den nye Menneskehed.

Eudokias Ankomst var ligefuldt en vigtig Begivenhed; thi vel blev Jerusalem besøgt af talrige Pilegrimme fra alle Egne af den kristne Verden, men siden Konstantins Moder

Helene havde dog hverken nogen Kejser eller Kejserinde gjort en Valfart der hen.

Her i Jødernes Hovedstad vare altsaa de religiøse Ideer opstaaede, som havde betvunget de gamle Guders tusendaarige Herlighed, Filosofernes glimrende Visdom og den hele antike Kultur; her betraadte Eudokia en hende fuldkommen fremmed Verden, som ikke kunde bringes i Samklang med noget som helst fra hendes helleniske Fortid. Al hendes Geni, Musernes Gaver, Kjendskabet til den græske Videnskab og Kunst var uden Betydning paa den tørre Klippejord, hvor Jesus og hans Disciple havde vandret; Nøglen til Jerusalems Mysterier kunde kun findes i Hengivenhed, Tro og Verdens Forsagelse.

I det lille Jerusalem fandt Kejserinden intet, som var beslægtet med hendes Aand, intet Græsk, ingen Mindesmærker fra Historien, ingen Videnskabsskole; nogle Ruiner af gamle Bygninger, især af Bymuren og Fæstningen, som Hippias's, Phasælus's og Mariamnes Taarne, mindede endnu om den jødiske Kongetid og Romernes Herredømme. Endnu knejsede i Josafats Dal det under Navnet »Kongernes Grave« berømte Mindesmærke, som havde været et Gravmæle for Dronning Helene af Adiabene (ved Tigris), der var gaaet over til Jødedommen; Titus havde skaanet det, og Grækenlands Beskriver Pausanias sammenligner det noget overdrevent med det berømte Mausoleum i Halikarnassos.

Jerusalem hed endnu stadig Ælia Capitolina, og Eudokia selv bar det stolte Kejsernavn Ælia; da Kejser Hadrian havde knust Jødernes fortvivlede Rejsning under Fanatikeren Barkocheba, havde han grundet en Koloni paa Ruinerne af den af Titus ødelagte Stad og indviede den til den kapitolinske Jupiter. Alle Mindesmærker, som havde været ærværdige for Jøderne og de jødekristne, havde Romerne ondskabsfuldt tilintetgjort og søgt at bringe i Forglemmelse. Paa det Sted, hvor Salomonstemplet, dette ældgamle hellige Midtpunkt for Monotheismen, havde knejset,

byggedes et Jupitertempel, og Kristi forstyrrede Grav paa Golgatha skjændedes af et Venustempel. Først paa Konstantins Tid nedreves denne vanhellige Bygning, under dens Ruiner skal man have gjenfundet den hellige Grav, og den fromme Helene Augusta gav den i Aaret 326 tilbage til de kristnes Andagt. Derpaa lod Konstantin bygge et Marmorkapel over samme og ved Siden af en prægtig Kirke, der indviedes i Aaret 336. Ogsaa paa Oljebjærget, i Bethlehem og Mamrelund og andre hellige Steder havde Kejser Konstantin og hans Moder rejst Kirker og saaledes i det mindste hævet det forfaldne Jerusalem til Kristenhedens helligste Valfartstid. Selve Davids eller rettere Hadrians Stad var paa Konstantins Tid saa øde, at Kirkehistorikeren Eusebius kan paastaa, at der ikke fandtes et eneste jødisk Hus, hvor en Græker havde kunnet finde en Bolig. Jøder boede der slet ikke, thi Kejser Hadrian havde for stedse forvíst de jødiske Indbyggere fra Jerusalem, og hans umenneskelige Forbud blev Aarhundreder igjennem staaende i Kraft. Kun en eneste Gang i Aaret, Aarsdagen for Titus's Ødelæggelse, turde de ulykkelige Hebræere betræde deres hellige By, besøge det Sted, hvor Templet havde staaet, og græde og klage over dets Skæbne. Endnu i det fjerde Aarhundrede og senere stod her tvende Statuer af Hadrian; i deres Nærhed laa en gjennemhullet Sten, som paa denne Sorgens Dag salvedes med Olje; under Veraab sønderreve Jøderne deres Klæder og droge derpaa atter bort.

Kun Kejser Julian havde i Aaret 362 ophævet hint Forbud, tilladt de i Galilæa boende Jøder at nedsætte sig i Jerusalem og af Had til Kristendommen opmuntret dem til at opføre Salomons Tempel paa ny. De lykkelige Hebræere begyndte virkelig paa Nybygningen, men deres store Velynders bratte Død forstyrrede snart deres Værk og drev dem ud af Staden. Ogsaa ved Slutningen af det fjerde og i Begyndelsen af det femte Aarhundrede, da Kirkefaderen

Hieronymus levede i Bethlehem, turde de kun besøge Jerusalem hin eneste Dag.

I Tiberias ved Genesareth Sø stod derimod deres store Synagoge, Midtpunktet for Jødernes aandelige Liv, paa en Maade deres Universitet. Kejser Konstantin havde anerkjendt en Patriark, hvis fyrstelige Værdighed var arvelig i Hilels Slægt, som Overhoved for alle jødiske Menigheder i hele Riget og anvist ham Plads i denne By; Patriarken havde endog Titel Illustris, som kun tilkom Rigets fornemste Embedsmænd, ja enkelte, særlig ansete jødiske Patriarker havde endog i Naade faaet Titel »Præfectus honorarius«; men i Aaret 418 fratog Eudokias Mand, Patriarken Gamaliel denne Titulatur paa Grund af Proselytmageri og Embedsmisbrug, og snart efter udslettedes selve den jødiske Patriarkværdighed og de sidste Levninger af ældgamle Institutioner fra den hebræiske Fortid. Netop Theodosius's Love mod Jøderne vare saa strænge, at dette Folks nyeste Historieskriver har sagt, at med ham begyndte Middelalderen for Jøderne; deres Synagoge i Konstantinopel, som hans Bedstefader for svære Penge havde tilladt dem at opføre, forvandlede han saaledes til en Kirke for Guds Moder, ja han udjog dem maaske endog af sin Hovedstad, ligesom den voldsomme Biskop Cyrillas samtidig udjog dem af Alexandria.

Jerusalems ringe Befolkning bestod mest af Syrere, Føniciere og Efterkommere af Hadrians Kolonister; den var kristen paa enkelte hemmelige Hedninger nær; thi Syriens gamle Religion, navnlig Astarte- og Mithras-Dyrkelsen, holdt sig saa haardnakket i enkelte Egne af Syrien, at Theodosius II's oven nævnte strænge Edikter fremkaldte mere end én Rejsning i denne Provins.

Den græske Kirkefader Gregor fra Nyssa, som døde i Aaret 394, har givet en meget mørk Skildring af den sædelige Fordærvelse i Jerusalem; han var oprigtig nok til at fraraade Valfarter her hen, da alle Østens Stæder vare

forpestede af smittende Laster, men særlig stempler han Jerusalem som opfyldt af Ægteskabsbrydere, Tyve, Afgudsdyrkere, Giftblandere og Mordere; dog de kristnes ideale Længsel forherligede dette Sodoma til et himmelsk Paradis, og alle Jerusalems Laster formaaede ikke at tilintetgjøre den unævnelige Lykke at færdes her, eller at udslette den Lysglans, som omstraalede Golgatha, Oljebjærget, Bethlehem, Palæstinas Bjærge og Dale og Jordans hellige Strøm. Allerede fra Apostlenes Tider vare hine Egne den hele Kristenheds Naadens-Maal; men navnlig havde Kejserinde Helenas berømte Valfart fæstnet alle Kristnes Blik paa Jerusalem, og mange Pilegrimme forbleve i Jerusalem for at slutte deres Liv i Byens Klostre; thi i ingen Provins i det romerske Rige paa Ægypten nær fandtes saa talrige Munke, Nonner og Eneboere; de havde slaaet sig ned i Bjærgene, Dalene og de øde Egne omkring den hellige Stad, ligesom deres ægyptiske Fæller i Thebens Ørkener. Slige Grupper af særskilte Eneboerhytter eller Klippehuler kaldte man Laura til Forskjel fra Klostrene eller Cønobia. Jerusalems Kirke var den ældste i Kristenheden og burde ogsaa have været den mest ansete, da Herrens egen Broder jo havde været den første Biskop her; dog først tretten Aar efter Eudokias Besøg (Aar 451) anerkjendtes Jerusalem som et særligt Patriarkat.

Et helt Aar opholdt Kejserinden sig i den hellige Stad, hvor hun vel har taget Bolig i et eller andet Nonnekloster. Hun har i denne Tid besøgt de forskjellige Andagtssteder i og ved Staden og særlig tilbedt de hellige Relikvier, som fremvistes i Konstantins Gravkirke. Efter en bekjendt Legende havde Kejserinde Helene fundet det hellige Kors i uskadt Stand, dets Ægthed var bevist ved Mirakler og aldrig dragen i Tvivl af fromme Kristne, og Kejseren førte nu dets Billede i Rigsfanen og paa Rigsæblet. Konstantin havde, efter hvad man vilde vide, ladet Roms hedenske Palladium bortføre til sin nye Hovedstad;

men hvor overtroisk han end var, havde Despoten dog ikke vovet at bortføre dette Kristenhedens Palladium fra Jerusalem, hvor det forvaredes som Verdens kosteligste Klenodie, og Biskoppen for dyren Guld uddelte Splinter af samme i saa stor en Mængde, at Korset utvivlsomt i kort Tid vilde være blevet tilintetgjort til sidste Stump, hvis det ikke havde haft den Underkraft stadig at blive gjenfornyet. Allerede den overtroiske Despot Konstantin havde anvendt Splinter af Korset som Talisman'er, ligesom han havde brugt nogle af Korsets Nagler til Straaleglorien om Hovedet paa sin Billedstøtte, medens han havde ladet andre befæste til sin Hjælm, ja endog paa sine Hestes Tøjler. Ogsaa disse Søm ejede den Vidunderkraft at kunne fornyes i det uendelige.

Denne Handel med Relikvier var den mest indbringende Erhvervskilde for Jerusalems Kirke; alle Pilegrimme aflagde Kirken mer eller mindre rige Gaver som Tak for, at de ved Himlens Naade havde faaet deres Løfte fuldbragt, og hjemførte alle Haande Relikvier til deres Hjem som Olje fra de Lamper, der brændte i Gravkirken, eller Billeder af Kristus og Jomfru Maria, formentlige Arbejder af Evangelisten Lukas. Ogsaa Kejserinde Eudokia hørte til de lettroendes Skare, og med kejserlig Rundhaandethed lønnede hun Biskop Juvenalis's kostelige Gaver. Blandt de af hende hjembragte Relikvier fandtes nogle Ben af Kirkens første Martyr Stephanus, i hvis Kirke hun jo havde modtaget den hellige Daab; disse Relikvier bleve senere gjemte i den hellige Laurentius's Basilika. Dog det mærkværdigste Minde om hendes Pilegrimsfart var en Lænke, hun førte med sig i den Tro, at den grusomme Kong Herodes havde lænket Apostlen Petrus med samme. Hun forærede senere den ene Halvdel til Apostelkirken i Konstantinopel, den anden fik hendes Datter Eudoxia, som i Rom byggede en prægtig Basilika for denne kostelige Relikvie; denne Kirke er Sankt Peter ad vincula, hvor

Peters Lænke den Dag i Dag efter fjorten Aarhundreders Forløb gjemmes og tilbedes. Ogsaa denne Lænke er i Besiddelse af Korsets Vidunderkraft; den er endnu aldeles hel, hvor mange Spaaner Paverne end i Aarhundredernes Løb have ladet affile og forære bort som Amuleter over hele den kristne Verden.

Byzantinernes Beretninger om Kejserindens Ophold i Jerusalem ere i øvrigt meget lakoniske; de sige kun, at hun gav Byens Kirker mange Foræringer, tilbad Korset, besøgte de hellige Steder og derpaa vendte til Konstantinopel. Senere lod hun ogsaa udføre Byggeforetagender i Jerusalem, og mulig blev allerede den Gang Restavrationen af Bymuren paabegyndt.

Valfarten til Jerusalem danner et Vendepunkt i Eudokias Liv; den havde for hende som Kristen den samme Betydning, som Indvielsen i de eleusinske Mysterier havde for Hedningerne. Verdens Laster, Ærgjerrighed, Stridslyst, Misundelse og Begjærlighed mødte hende ogsaa ved den hellige Grav; men Jerusalems Genius havde grebet hendes Sjæl, og først her blev Athenaïs en god Kristen; hvis dette ikke havde været Tilfælde, havde hun vel ikke senere valgt denne Stad til sit sidste Asyl.

Da hun forlod Jerusalem, havde Kejserinden ikke nogen Anelse om, at hun skulde dø i denne By, eller at hendes Barnebarn engang skulde hvile her ved hendes Side. I Aaret 439 vendte Eudokia tilbage til sin Husbond i Konstantinopel.

(Sluttes.)

Livet ved Hove i Middelalderens Midte.

XI.

Krigsraad. — Slagdagens Frembrud. — Krigsraab. — Angrebet. — Sejren og Forfølgelsen. — Sejrsfester. — De saarede og Lægerne. — Krigsfangerne og deres Udvexling. — Valpladsen. — Sejrsmindesmærker.

Medens den menige Kriger og den simple Ridder traf deres Forholdsregler til det forestaaende Slag, havde Feltherren med sine Raadgivere at udkaste Slagplanen, hvorved mangt og meget maatte tages under nøje Overvejelse. Lad os ogsaa her høre, hvad Ægidius Colonna har at fortælle:

»I Krigens Anliggender maa man bruge den største Forsigtighed; thi da Krigens Uheld ikke mere lade sig gjenoprette, maa man, før Slaget voves, omhyggelig betænke, hvad der bør overvejes i Krigen. Det er bedre ikke at vove et Slag end at udsætte sig for det blinde Tilfælde, uden at man behørig har arbejdet for det heldige Udfald; men i Krigen kommer det fornemmelig an paa tvende Faktorer: de krigsførende Tropper og de andre Chancer, som ere medvirkende under Slaget. Hvad nu Tropperne angaar, maa man navnlig tage sex Punkter i Betragtning,

ligesom ogsaa sex andre støttende og nyttige Momenter spille en Rolle herved. Den Konge, Fyrste eller Hærfører, som vil være aarvaagen, forstandig og flink, skal altsaa, før han beslutter at slaa et Slag, tage tolv Punkter under Overvejelse; sex angaa Tropperne selv, sex andre ere hjælpende Momenter.

»Først og fremmest kommer Antallet af Tropperne i Betragtning; thi naar alle andre Omstændigheder ellers ere lige i begge Hære, maa det større Antal tilkæmpe sig Sejren; thi som man siger: Mængden er i Kampen nyttig, eftersom den større Vægt drager mest til sig. For det andet kommer Øvelsen i Betragtning. Folk, hvis Arme ikke ere vante til Slag, hvis Lemmer ikke ere øvede til Krig, blive svage, saa snart de skulle udholde et Slag. Vanen er nemlig paa en vis Maade en anden Natur, saa enhver mere mandig, hurtig og med ringere Anstrængelse og Møje udretter det vante Arbejde. For det tredje kommer Udholdenheden i at bære Anstrængelser og Savn i Betragtning. Den, som rykker i Marken, maa taale mange Ubekvemmeligheder; naar der altsaa findes blødagtige og kvindagtige Folk, som sky at bære nogle Besværligheder, besejres de af dem, vægre sig ved at kæmpe og fly. For det fjerde kommer Tapperheden og den legemlige Hærdelse; thi der er stor Forskjel mellem Jærnets Haardhed og Silkestoffernes Blødhed, mellem Legenes Behageligheder og Slagets raa Virkelighed. Naar man i Almindelighed tænker paa Krig, ville alle være med; men naar de komme til at lære Krigen paa nært Hold, naar de smage, hvor haardt Jærnet, hvor tung Rustningen er, og hvor store Anstrængelserne ere under Slaget, hvor ondt Saarene gjøre, maa man have en haard Hud og et kraftigt Legeme, hvis ikke, bør man helst holde sig borte fra Krigens Larm; derfor er det sjældent, at Folk med blødere Hud og Kjød længes efter Slaget, naar de én Gang have prøvet Krigen. For det femte bliver det af Betydning, om Soldaterne ere erfarne og have Lyst til Krig; thi

jo mere forsigtig Krigerne ere, desto snarere tilkæmpe de sig Sejren. Endelig maa man tage Mandigheden og Dristigheden i Sindelaget i Betragtning; dristige og modige Mænd tilkæmpe sig for det meste Sejren i Kampen.

»Alt som den besindige og forsigtige Anfører nu ser, at hans Hær har sin Styrke eller ej paa disse sex Punkter, bør han fremskynde eller udsætte Slaget, enten føre Krigen aaben eller hemmelig og med Krigslist.

»Efter at vi nu have opregnet de sex Punkter, som før Kampens Aabning maa overvejes med Hensyn til Tropperne, staar endnu tilbage at anføre de sex andre, som angaa Hjælpemomenterne. I Krigen ere nemlig Hestene, Vaabnene, Levnedsmidlerne og Valpladsen af Vigtighed; ogsaa Tiden kan være fordelagtig. Hærføreren maa saaledes overveje: for det første, paa hvilken Side der er flest og bedst Heste; for det andet, hvem der har de bedste Bueskytter, de fleste og bedst bevæbnede; for det tredje, hvor der er flest Levnedsmidler for Haanden. Ofte kommer det slet ikke til Kamp, til virkelig Krig; paa Grund af Mangel paa Levnedsmidler trække Modstanderne sig tilbage og tør maaske ikke engang af Nød spilde nogen Tid. For det fjerde maa Valpladsen nøje betænkes, hvem der staar paa det højere og til Slag mere fordelagtige Terræn. For det femte maa ogsaa Tiden iagttages; om Solen under Kampen staar over ens egne Folk eller over for Fjenden; om der blæser en Vind, som fejer Støvet mod ens egne eller de fjendtlige Tropper. Hvem, som har Sol, Vind eller Støv mod sig, faar Øjnene saa fulde, at han ikke kan kæmpe. Endelig maa man betænke, paa hvilken Side der kan ventes flere Hjælpetropper; thi naar Fjenden venter flere Forstærkninger, er Kampen ikke tilraadelig, eller Slaget maa skyndsomst leveres; naar der derimod er Udsigt til Forstærkninger paa ens egen Side, bør Slaget opsættes.

»Naar den forstandige Feltherre har overvejet alt dette

nøje, vil han med tilstrækkelig Klarhed kunne skjønne, om et Feltslag bør leveres; han maa indrette sit Forhold, eftersom han ser, at der er Overflod eller Mangel med Hensyn til de omhandlede Betingelser. Det vil nu vel aldrig forefalde, at alle bemeldte Betingelser indtræffe paa den ene Side; men den Part er stærkest, paa hvis Side de fleste og vigtigste Betingelser falde.«

Ægidius giver dernæst meget forstandige Raad, saafremt Feltherren skulde anse det for betimeligt at undvige Slaget. »Den første Forsigtighedsregel maa han anvende over for sin egen Hær; thi naar Feltherren afholder et Krigsraad, og det besluttes ikke at kæmpe, maa man ikke meddele det til hele Hæren, for at Soldaterne ikke skulle flygte af Frygt og blive nedhuggede af den forfølgende Fjende. Feltherren maa altsaa handle saaledes, at Hæren ikke tror, at han vil fly, men blot lægge et Baghold paa et andet Sted for her at bekæmpe Fjenden desto heftigere. Den anden Forsigtighedsregel maa iagttages over for den fjendtlige Hær; thi han maa trække Krigen i Langdrag, uden at Fjenden mærker det. Derfor trække mange sig heller bort ved Nattetid end om Dagen, og flere anvende endog den Forsigtighed, at de opstille Riddere i Slagorden over for Fjenden, for saaledes at hindre ham i at se Fodfolket, som hemmelig marcherer bort. Er dette sket, kunne Ridderne lettere undgaa Fjendens Angreb. Naar man saaledes undviger Slaget, maa man ogsaa iagttage, at Rækkerne aldrig maa deles eller splittes; thi saafremt Fjenden muligvis skulde forfølge, vilde han hugge flere ned og tilføje de flygtende større Skade, end naar de gjorde omkring og kæmpede. Hærføreren maa ogsaa udforske, om der et Sted i Nærheden, hvor hen Hæren kan flygte, naar den bliver slaaet af Fjenden.«

Var nu Slaget besluttet, deltes Tropperne først og fremmest i Slaghobe, og under denne Ordning have de nu

at kæmpe. I en slig Hærafdeling var der sædvanligvis samlet baade Riddere og Fodfolk; undertiden kæmpede dog hver Vaabenart for sig. Hver slig Skare (Rotte eller Bataille) har sin Anfører, i Spidsen for hele Skaren staar Overfeltherren.

Alt var nu saaledes forberedt. Krigerne skrifte endnu engang, slutte Fred med Himlen og raade over deres Efterladenskaber, for det Tilfælde, at de skulle blive paa Valen. Derpaa bliver Harnisket for sidste Gang prøvet, Hestene og deres Beslag undersøgt, Vaabnene og Krigsprydelserne lagte til rette.

Saaledes bryder Slagdagen frem. Man saae gjærne, at Vejret var klart og Himlen blaa. Valpladsen skulde helst være saa jævn som muligt, uden Buskads eller Høje og Dale. Tidlig om Morgenen læses en Messe, og den, som endnu føler Trang dertil, nyder Nadveren. Et trefoldigt Hornsignal kaldte Soldaterne til den alvorligere Dont; ved det førte Signal skulde de staa op, ved det næste sadle Hestene, ved det tredje være beredte til Hest og Kamp. Ofte var det om Aftenen forkyndt, at enhver ved Morgengry skulde ruste sig til Kamp.

Fyrsten eller Feltherren opflammer Hæren ved en Tale, lover Sejrherrerne rige Belønninger, minder dem om deres Damer og opfordrer dem til at gjøre dem Ære. Selv endnu i Slaget ved Bouvines stormer Johan Buridant foran den franske Hær med Raabet: »Chascun souviengne lui de la mie.« Og nu rykke Skarerne ind i Slagordenen, saa tæt sluttede, at en Handske, som blev kastet ind imellem dem, ikke vilde falde til Jorden, og at en Bold vilde kunne kastes over fra den ene Side til den anden.

Forrest marcherer Fodfolket, som aabner Slaget; derpaa Ridderskarerne med fældede Lanser. Endnu engang tilraaber en gejstlig dem en kort Bøn, som hele Krigsfolket syngende istemmer, hvorpaa han fjærner sig fra Valpladsen.

Før Slaget paa Marchfeld (1278) fremsiger Biskoppen af Basel med høj Røst Bønnen:

„Sant Marey, muter und maid,
Alle unsrew not sey dir gechlait;“

samme Vers afsynge de kristne 1190 ved et Udfald fra Akkon, og 1298 istemmes det i Slaget ved Gellheim. Før Slaget ved Bouvines hersker Stilhed; kun Herolderne raabe: »Harou«, beklage det uundgaaelige Mandefald og trække sig derpaa ogsaa tilbage. Endnu er der Tid til Forberedelser, og ligesom ved Turneringerne stige vel Ridderne endnu engang af og spænde Sadelgjorden fastere. Derpaa gives Tegnet til Angreb, Fanebærerne sænke Lanserne, og nu begynder Slaget.

Angaaende Hærførernes datidige Taktik ere vi meget mangelfuldt underrettede. Den nøjagtigste Beskrivelse af en Slagorden have vi fra Korsfarernes Opstilling i Slaget ved Arsûf (7de Sept. 1191). »Denne Dag førte Tempelherrerne den første Skare; efter dem marcherede rækkevis ordnede Britterne og Mændene fra Anjou; bag dem fulgte i tredje Skare Kong Guido med Mændene fra Poitou; den fjerde Afdeling dannede Normannerne og Englænderne, som bare det kongelige Banner; Slutningen dannede Johanitterridderne; denne sidste Skare var dannet af udsøgte Riddersmænd, ordnede i Eskadroner (turmæ) og med saa tætsluttede Rækker, at et Æble ikke vilde være faldet til Jorden, men kun havde truffet Mennesker og Heste. Og fra Bjærgene naaede vor Hær ned til Havet. Her kunde man se de bedste Opstillinger, forskjellig formede Faner og Bannere, og et Folk, fuldt af Kraft, livligt, modigt og krigsdygtigt. Grev Henrik af Champagne med Fodfolket holdt Bjærgsiden bevogtet, stadig spejdende ind ad Landet til. Allersidst vare Bue- og Armbrøstskytterne; de dannede hele Hærens Bagtrav. Pakdyrene og Vognene, som foruden Bagagen førte Levnedsmidlerne og øvrigt Behør med sig, droge frem ad Vejen mellem Havet og Hæren, for at de

ikke skulde angribes af Fjenden. Saaledes drog hele Hæren lidt efter lidt fremad, stadig givende Agt paa, at man beholdt Sammenhængen; thi mindre tætsluttede Rækker yde mindre Modstand. Kong Richard Løvehjærte og Hertugen af Burgund sprængte frem og tilbage med et Følge udsøgte Riddere, havde deres Opmærksomhed henvendt paa højre og venstre, overvejede nøjagtig Tyrkernes Sædvane og deres egen Stilling, for om fornødent gjordes at fremskynde Hærens Fremmarche. Denne deres Agtpaagivenhed var meget nødvendig.« Hvorledes imidlertid Korshærens Opstilling var under det paafølgende Slag, fortæller vor Hjemmelsmand ikke.

Ogsaa Ægidius lader os her i Stikken. Han forkaster den kvadratiske Slagorden og tilraader kun at anvende samme, naar Terrænet fordrer det. Til Forsvar er Kredsopstillingen bedst; de dygtigste Krigere komme da i de forreste Rækker. Er Fjenden mindre talrig, anbefales den hesteskoformige Opstilling, hvorved man lettere kan omslutte ham. Til Angreb er endelig den pyramidale Slagorden heldigst. Tallet af Slaghobene retter sig efter Størrelsen af Hæren; dygtige og prøvede Folk opstilles paa Hjørnerne af Skarerne, og hvor Faren ellers er betydeligst; for hver Skare holdes nogle udmærkede Ryttere i Reserve, som i Nødsfald skulle skride ind og understøtte Afdelingen.

Midtpunktet for hele Opstillingen er Rigsfanen, Standarten, som vi alt have omtalt oven for, p. 298—300. Vi skulle derfor her kun tilføje den udmærkede Beskrivelse, som gives i »Itinerarium Regis Ricardi«. »Normannerne omgave Standarten, som vi anse det for rigtigst at beskrive her. Det er altsaa en meget lang Bjælke, som en Skibsmast, der sættes paa fire, vel tømrede Hjul og er beslaaet med Jærn, saa den ikke kan beskadiges ved Sværd eller Øxer eller af Ild. Til at beskytte denne Fane plejede man, navnlig under et Slag, at udkommandere en Afdeling

udvalgte Riddere, for at Standarten ikke skulde blive beskadiget eller væltet under Fjendens Angreb; thi skulde den blive væltet ved et Ulykkestilfælde, spredes Hæren og kommer i Uorden, da man ikke mere kan øjne, hvorledes man skal søge sin Tilflugt, og Tropperne i deres Forsagthed mene, at ogsaa Hærføreren er overvunden, siden man ikke mere kan se hans Banner. Og den Hær, som af Fanens Fald med Angest slutter, at en Ulykke er vederfaren dens Fører, duer næppe yderligere til Modstand. Sandelig saa længe Banneret bliver oprejst, véd Mandskabet med Sikkerhed, hvor det har et Tilflugtssted. Her hen bringes de syge, de saarede og Ligene af de ophøjede og udmærkede Krigere, som ere faldne i Slaget. Og fordi Banneret staar saa fast som et Vartegn for Krigeren, kaldes det Standarten.*) Og passende stilles Banneret paa Hjul, for at det alt efter Fægtningens Gang snart kan rykke frem, naar Fjenden viger, snart gaa tilbage, naar han trænger frem.«

Fra Begyndelsen af det fjortende Aarhundrede tog man ogsaa Krigsmaskiner med i Slaget, baade de tunge Petrarier, som udslynge Sten, og de lettere Epringales, som afskød Pile.

Naar nu alt er færdigt til Kamp, istemme Krigerne deres Slagsang; ved Hastings afsang Normannerne Rolandssangen, som Ridder Taillefer sang for. Fra en ældre Tid have vi bevaret Ludvigssangen, som besynger Ludvig III's Sejr over Normannerne ved Saucourt 881. Var Sangen mere opbyggelig, gjentoges navnlig Raabet: Kyrie eleison hyppigere, kaldtes hele Sangen »Leis«. En meget yndet Sang begynder: »In Gottes Namen fahren wir«; den afsynge Soldaterne 1298 i Slaget ved Gellheim mellem Kong Adolf af Nassau og Hertug Albrecht af Østerrige, og de lystige Wienere, som havde sviret saa

---

*) I forbigaaende bemærket udledes Ordet „estandart“ af extendere, udbrede, udfolde.

længe, til de mente at være paa et Korstog, stemme i med.*)

Med høje Krigsraab trænge Skarerne løs paa hverandre. Franskmændene raabe »Monjoie Saint Denis,« Normannernes Krigsraab er »Dex aïe« (Gud hjælpe), den tyske Kejsers »Rom«; alle andre Skarer samle sig, i det de raabe Navnet paa deres Hjemstavn eller Hovedstad. Korsfarernes Feltraab er: »Hjælp os, hellige Grav!«, «Saint sepulcre aïe«. Meningen med Krigsraabet er at opflamme Angriberne, skræmme Fjenden, at tjene til Samlingstegn og kalde Vennerne til Hjælp. Naar Fanerne vare tagne og ødelagte, havde Hæren dog endnu det fælles Krigsraab, hvorved man kunde samles. Alt imellem lød Broncelurerne og Basunerne; Pavkerne og Trommerne røres, Trompeterne kalde til Angreb, kort sagt, alt opbydes, for at vække en dygtig Larm og, saa vidt muligt, overtone de saaredes Jammerskrig.

Angrebet aabnes af Fodfolket, derpaa udspinde sig lette Skjærmydsler mellem Hærene, Enkeltkampe udfægtes. Efter disse Indledninger tager den afgjørende Kamp sin Begyndelse. Første Skare rykker frem og angriber den modstaaende Deling af Fjenden. Vilde man selv holde sig til Defensiven, kunde man besværliggjøre det fjendtlige Rytterangreb ved Lanser, man nedgravede i Jorden som spanske Ryttere, og hvis Od nu skræmmede Hestene tilbage; mod Fodfolket anvendtes med Held skarpe Fodangler. Føreren

---

*) Et Brudstykke af en Korsfarersang er bevaret:

Nu helff uns das heilige grab
Und der sich durch uns darin gab
Mit synen herren wunden,
Das wir tsu Jherusalem funden
Werden froliche
Und in dem hymmelriche;
Got gebe uns der werden lon
Und singen Kyrieleyson.

rider for ud for sin Skare. Lykkes det at kaste Fjendernes første Deling, angriber man strax den næste, endelig danne alle kastede Delinger kun en enkelt Slaghob, som efter haard Dyst jages paa Flugt.

Udstødende Krigsraabet og opmuntrende hverandre jage Rytterskarerne med fældede Lanser løs paa hverandre. En Række Enkeltkampe udspinder sig herved, til det lykkes en af Heltene, som kæmper i forreste Række, at trænge ind i den fjendtlige Slaghob, hans Venner trænge efter, Modstanderens Slagorden er sprængt og derved tvungen til Tilbagetog. Riddere og Fyrster tage virksom Del med i Kampen; Richard Løvehjærte udrettede Vidundere af personlig Tapperhed, og selv Kirkefyrster grebe virksomt ind i den blodige Dyst. Ejendommelig er den Opfattelse, at en Konge nok kan tage Del i Kampen, men at det er forbryderisk at løfte sin Haand mod Herrens salvede; senere udtales vel den Mening, at en Ridder kan møde selv en Kejser som jævnbyrdig Modstander, i det mindste føre tre Slag imod ham; men i Nibelungenlied kommer endnu den ældre Opfattelse til Orde.

Frejdig gjør enhver sin Skyldighed som brav Karl; den, som bliver kastet af Sadelen, søger at skaffe sig en ny Hest; den, som er for træt og medtagen til at kæmpe videre, søger at komme ud af Kamptummelen og udhvile sig; men saa snart han er kommen til Kræfter, vender han sikkert igjen tilbage til Striden. Saare faa ere Exemplerne paa virkelig Fejghed.

Af og til brugte man at forstærke sin Stilling i Slaget ved at kjøre Trænvognene sammen, saa de dannede en Slags Vognborg. Majlænderne havde endog ladet deres Vogne beslaa med Leer, for at gjøre Bestormningen af Vognborgen saa vanskelig som mulig.

Heftig bølger Kampen frem og tilbage. Ildgnister sprudle frem af de ramte Hjælme og Rustninger; højt

lyder Kampraabet, Hornene og Trompeterne skingre, kalde de spredte Skarer sammen og byde dem slutte Rækkerne; milevidt kunde man høre Slagets Larm.

Endelig vinder det ene Parti Overhaand; den fjendtlige Fører giver Signalet til Tilbagetog, Hæren flygter uden Orden, især naar Hovedbanneret er faldet, eller Hærføreren opfordrer selv sine Mænd til at redde Livet. Sejrherren takker Herren, og »den, som taber, faar Spot til Skade.« En særlig kraftig Forfølgelse af den flygtende Fjende laa fjærn fra Datidens Krigsførelse; men lagde derimod den største Vægt paa at hævde Valpladsen, opslaar sine Telte, hvor det fjendtlige Hovedbanner har vajet, ja dvæler hele Dage paa Stedet, ellers kunde man ikke rose sig af Sejren. Hvor stort Hærenes Tab var, faa vi i de sjældneste Tilfælde at vide, og i hvert Fald er Annalisternes Angivelser som oftest højst upaalidelige, ja ligefrem i latterlig Grad løgnagtige. I Slaget ved Lincoln 2den Febr. 1141 faldt kun hundrede Mand. I Aaret 1170 besejrer Grev Balduin af Hennegau med 3000 Mand Hertug Gottfried af Löwen, som har 30,000 Mand, men mister 2000 døde og 6000 Fanger. Romerne angribe 1167 ved Tusculum (Frascati) Ærkebiskop Reinold af Köln, som kun har 140 Riddere hos sig. Ærkebiskop Kristian af Mainz kommer ham til Hjælp med 500 Soldater, som imidlertid ere udmattede af den lange Marche og blive slaaede af Romerne. Nu gaar Reinold angrebsvis til Værks. »Ved dette Slag blev der paa Markerne nedhugget 9000 Romere, 15,000 fanges, og man siger, at der paa Flugten gik endnu flere til Grunde, end der faldt for Sværdet. Romerne beregnede senere, at af 42,000 Mand vendte næppe 2000 tilbage til Staden.« Noget mistænkelig lyder ogsaa Fortællingen i »Chronicon Montis Sereni«, at af de 100,000 Tyrkere, som den 7de Maj 1190 angrebe den kejserlige Lejr, bleve flere end 12,000 dræbte, medens Korsfarerne kun havde et Tab af 3 Svende at beklage. Dog fortæller ogsaa Albertus

Aquensis om et Slag ved Ascalon, hvor 20,000 Kristne kæmpe mod 100,000 Saracenere; 30,000 Vantro falde, og 2000 trykkes ihjel ved Byporten, medens kun Korsfarernes Fodfolk lide et ringe Tab. I det nys berørte Slag ved Arsûf (7de Septbr. 1191) faldt der efter Angivelserne i »Itinerarium Regis Ricardi« 7000 Tyrkere og 32 Førere (admiralii), af Korsfarerne derimod kun 700. Da Biskoppen af Lüttich den 13de Oktbr. 1213 besejrer Hertugen af Löwen, har han kun 10 døde, medens Modstanderen mistede 2200 Mand og 5000 Fanger, ja i det berømte Slag ved Bouvines 1214 tabte Kejser Otto IV 30,000 døde og Fanger, medens Filip II Augustus i hele Felttoget kun mistede en Ridder og en Svend. Hvor uforskammet Annalisterne kunne lyve, fremgaar af følgende Exempel. I Aaret 1191 forefaldt der en Fægtning mellem Cremoneserne, Bergamaskerne og Brescianerne. Efter Annales Brixienses tabte Brescianerne ikke en Mand, Modstanderne derimod 161 døde; i Følge en anden Krønnike løb Fjendens Tab derimod op til 12,000.

Før man kunde hengive sig til Glæden, samlede man igjen ved Hornsignaler sine Folk, og først nu kunde man overskue de Ofre, Sejren havde kostet. De tilstedeværende Hjælme og Skjolde bleve talte, og nu søgte man paa Valen de savnede Venner, samlede de saarede, som stønnende vrede sig i Smerter, og overgave dem til Lægernes Pleje. Ved de faldne holdt man Dødsvagt; mange vare ikke engang dræbte ved Vaaben, men kvalte under Kamptummelen. Sejren fejres med al mulig Jubel; til langt ud paa Natten holdt man Taffel ved Kjærternes Skin, medens Musikken spillede lystige Melodier. Dog glemte man ikke de saarede, og hvor medtagen Feltherren end er af Slagets Anstrængelser, besøger han dog endnu om Aftenen de saarede Riddere.

De saarede vare imidlertid komne i Lægernes Vold; de fulgte enten med Hæren eller hentes mod høj Beløn-

ning. Pile- og Lansespidser fjærnes med Tænger eller skæres ud, hvorpaa man vasker Saarene med Olje eller Vin, bestryger dem med god Salve, lægger Plastre paa eller forbinder dem med Charpi og Bandager. De svulmede Lemmer bades, og man søger at fremme Helbredelsen ved at indgive de saarede smertedulmende Drikke. Resten af Kuren overtages hyppig af de nærboende Ridderdamer. Noget synderlig højt Standpunkt indtog Lægekunsten ganske sikkert ikke, i det mindste at dømme efter de Hestekure, som omtales, og Massen af de saarede, simple Soldater var sikkerlig meget ilde faren.

Endnu mindre misundelsesværdig var Fangernes Lod. Efter gammel Skik og Brug tilhørte de Krigsherren, medens deres Rustninger tilfaldt dem, som havde overvældet dem. Frederik Barbarossa lod Næsen afskære og blindede de fangne Majlændere, og i lignende Grusomheder gjorde Richard Løvehjærte sig skyldig mod franske Fanger. Grusomhed hørte til denne Tidsalders fremherskende Egenskaber, og især at overlevere hedenske Fanger til en skjændig Mishandling syntes tilladeligt, ja ligefrem paabudt; men slige Grusomheder ere dog vel ikke hyppig forefaldne; derimod bleve Fangerne just ikke blidt behandlede. Man trak Rustningen af dem og berøvede dem deres bedste Underklæder, saa de næsten vare nøgne. Hænderne bleve surrede fast paa Ryggen, Benene bundne sammen under Hestens Bug, hyppig bleve ogsaa Øjnene tilbundne, Munden kneblet, og saaledes transporteredes de afsted som fangne Røvere. Vi have allerede tidligere gjort Bekjendtskab med de rædselsfulde Borgfængsler, hvor de vigtigste Fanger laa lænkede om Hals og Fod; hyppig vare Kjæderne for yderligere Sikkerheds Skyld lænkede fast til Fængslets Vægge. Ringere Fanger bleve lænkede parvis sammen og, mærkeligt nok, anvendte til Sikkerhedstjeneste paa Borgene. At holde simple Soldater fangne var dog ofte alt for besværligt, og dem slap man da løs ganske nøgne.

De fjendtlige Hære indløste en Del af deres Fæller, i det man blev enig om at vexle Fanger; en Fyrste eller fornem Herre blev kun udvexlet mod et passende Antal mindre betydelige Krigere. Andre Fanger tilbøde Løsepenge, Sejrherren fastsatte en Sum og værdsatte sine Fanger, og naar man var kommen overens om Prisen, stilledes der fra begge Sider Gisler for Overenskomstens rigtige Opfyldelse. Summerne vare ofte meget betydelige; saaledes bleve t. Ex. Biskoppen af Paderborn med Westfalerne slaaede ved Fritzlar af Hesserne og mistede 105 døde og 130 Fanger; en af disse, Kuno fra Barberg, løskjøbte sig med over 50,000 Kroner.

Medens Herrerne saaledes ved Krigsbyttet og Løsepengene droge en virkelig Fordel af Sejren, gik heller ikke Soldaterne og Væbnerne tomhændede bort. Efter Slaget ved Arsûf kunde man »paa Valpladsen se saa mange Bannere og forskjelligartede Faner, Vimpler og talløse Felttegn spredte paa Jorden, finde saa mange prøvede Sværd henslængte hist og her, Rørlanser med Jærnodder, Køller med spidse Tænder, at man paa Marken kunde opsamle mere end tyve Vognlæs af Bolte, Spær, Pile og Kastespyd.« Krigsherren synes at have fordret de faldnes Vaaben og Rustninger; han lod dem opsamle paa Valen, medførte dem under den videre Fremrykning paa Vogne og forøgede saaledes sit Artilleri, det vil vil sige Arsenalet, som man altid havde med under Felttoget. Alt det øvrige Bytte overlades Soldaterne, som ofte ogsaa udplyndrede de døde. Hvis Fjendens Lejr eller Træn ogsaa faldt i Sejrherrens Hænder, kunde mangen fattig Djævel blive en velhavende Mand. I Slaget ved Westcapel 1253 erobrede saaledes Vilhelm af Holland Grevinden af Flanderns Sølvservice; alene Bægerne og Fadene havde en Værdi af 1 Million Kroner. Hvad Soldaterne levnede, tilegnede Omegnens Beboere sig. Efter Slaget paa Marchfeld 1298 mødte Mænd og Kvinder fra tre Miles Omkreds, fiskede Ligene op af Floden, udplyndrede

dem og vandt saa stor Velstand, at man lang Tid senere kunde spore Virkningerne heraf.

Ligplyndringen skildres anskueligt af Richerius Senoniensis. Strassburgerne, bevæbnede med de Øxer, som Frankerne kalde »danske Øxer«, havde den 8de Marts 1263 besejret deres Biskop Walter. »Den næste Dag ilede Strassburgerne fra deres Stad ud paa Valpladsen for at udplyndre de faldnes Lig, og hvad enhver kunde tage, bar han bort. Men da Strassburgerne sværmede omkring paa Valen for at søge Bytte, fandt en af dem en kostbar væbnet Ridder liggende paa Jorden. Og da han kom nærmere, bemærkede han, at der endnu var Liv i ham, og spurgte: »Hvem er du?« Ridderen svarede: »Jeg er en Broder til Biskoppen af Speier, kaldet Landfogeden af Elsass, og vil du redde mit Liv, skal jeg belønne dig med meget Gods.« Og den anden sagde: »Hellere vilde jeg selv blive her, end lade dig i Live.« Og han dræbte ham. Da han nu berøvede ham Vaabnene og trak Rustningen, han var iført, af til Hænderne, fandt han, at den efter Riddernes Skik var fæstnet med smaa Lænker. Han var imidlertid bange for til sin egen Skade at dvæle længere, afhuggede Ridderens Hænder med Rustningen, lod det saaledes lemlæstede Lig ligge paa Valpladsen og tog hans Vaaben samt Hænderne med sig til Staden. Og saaledes lode Strassburgerne de helt udplyndrede Lig ligge.«

Inden Sejrherrerne endelig marcherede videre, havde man endnu en religiøs Pligt tilbage at opfylde; man skulde samle og begrave de døde. Mangen falden havde stridt længe, før Døden forløste ham, og hvad der navnlig gjorde ham Dødstimen tung, var den Tanke, at han maatte udaande uden Skriftemaal og Nadverens Nydelse. Ridderne havde dog fundet en mærkelig Maade at tilfredsstille deres religiøse Skrupler paa; var en Ven hos den døende, hørte han hans Skriftemaal og Trosbekjendelse og stak ham et Blad i Munden i Steden for den manglende Hostie; den

døende hjalp sig ogsaa med at plukke tre Græsstraa, som han puttede i Munden og saaledes troede, at han holdt en Slags Kommunion.

Paa Skjoldene bar man Ligene sammen og begravede dem paa den nærmeste Kirkegaard; men naar en saadan ikke var i Nærheden, bleve de døde under Hornenes Lyd begravede i en fælles Kæmpegrav, medens de tilstedeværende Præster udtalte Velsignelse over samme. Som et Sejrsminde grundedes undertiden et Kloster; alle Ridderne bidroge til dets Udstyrelse, de faldne Krigeres Heste og Klædninger solgtes til Fordel for Stiftelsen, de dødes Slægtninge sendte ligeledes Gaver, og saaledes opstod et stort Kloster, hvis Beboere skulde læse Messer og bede for de faldnes Sjæle.

Fornemme Folk begravede man dog ikke gjærne i fremmed Land; man foretrak at berede dem et sidste Hvilested i indviet Jord, ved deres Forfædres Grave, ved deres Slægtninges Side. Imidlertid havde man under et Felttog hverken Tid eller Midler til at balsamere Ligene, og man besluttede sig da til at hugge Ligene i Stykker og koge dem saa længe med Vand og Vin, til Benene løsnedes fra Kjødet. Benene bleve derpaa parfumerede og bragte til Hjemmet, men Kjødet begravede man paa et passende Sted. Ludvig III, Landgreven af Thüringen, døde under Tilbagerejsen fra det tredje Korstog paa Cypern 1190; hans Broder lod Liget koge og Hjærtet pulverisere; Kjødet blev begravet paa Øen, medens Benene og Hjærtet bleve førte hjem til Tyskland og begravede i Reinhardsbrunn. Frederik Barbarossas Lig bragtes 1190 til Antiochia og blev kogt her; Kjødet bisatte man i Domkirken, Benene bragte man først til Tyrus, senere vilde man bisætte dem i den hellige Stad, saafremt den skulde falde i de kristnes Magt. Da Landgrev Ludvig IV af Thüringen (en Brodersøn til oven nævnte Ludvig III) døde i Otranto 1227, hyllede man Liget i hvide Klæder, men derpaa behandlede man det ganske paa

den her beskrevne Maade, hvorpaa Benene skrinlagdes i Reinhardsbrunn. Ogsaa Ludvig IX, den helliges Lig præpareredes paa samme Vis, Benene kom til Saint-Denis, men Kjødet og Indvoldene bisattes paa Kong Karl af Anjous Bøn i Monreale.

Endelig kunde man bryde op til Forfølgelsen. De saarede og syge bragtes, saa vidt muligt, i Sikkerhed og fandt maaske Optagelse i et nærliggende Slot; i modsat Fald maatte de hyppig transporteres efter Hæren, vare saaledes til megen Besvær og kunde let elendig omkomme under de fornyede Kampe.

Den slagne Hær trak sig imidlertid saa hurtig som muligt bort fra den fjendtlige Nærhed, og den, som bragte de saarede i Sikkerhed, kunde vente en god Belønning. Man efterforskede Aarsagen til Nederlaget og straffede strængt alle, som havde forsømt deres Pligt. Vi ere ikke synderlig nøje bekjendte med hin Tids Krigsdomme, men enkelte Notiser bevise dog, at Fejghed og Ulydighed blev strængt straffet. I de Statuter, som 1218 bleve vedtagne af Korsfarerne uden for Damiette, hedder det: »Naar nogen Mand har faaet Befaling til at bestige Stormstigerne, Koggerne (store, rundbyggede Handelsskibe, paa hvilke man ved denne Lejlighed havde opført Stormtaarne) og Skibene, og han vender om, skal han miste sin Haand og alt sit Gods.« Et andet Exempel have vi fra det andet Korstog. Ludvig VII havde befalet Gotfred af Racone og sin egen Onkel, Greven af Maurienne, med Fortravet at bestige et Bjærg, men under ingen Omstændigheder at slaa Lejr. Trods denne udtrykkelige Befaling lejrede de sig dog, saa snart de vare komne over Bjærgryggen, og nu presses den efterfølgende Hær sammen, Trosset kommer istaa, og da Tyrkerne nu ogsaa angribe fra alle Kanter, opstaar en slem Forvirring, Korsfarerne lide de værste Tab, ja Kongen selv kom i alvorlig Livsfare. »Denne Nat hengik søvnløs, thi enhver ventede paa en Ven, som aldrig skulde komme,

eller glemte hele sit lidte Tab i Glæde over at modtage den ankomne Ven, nøgen, som han var. Imidlertid holdt det samlede Krigsfolk Gotfred værdig til Galgen, da han ikke havde været Kongens Befaling lydig, og maaske frelstes han ogsaa kun af Kongens Onkel, der jo delte Skyld med ham; thi da de begge vare lige skyldige, og Kongens Onkel maatte skaanes, kunde den ene ikke dømmes uden den anden.«

Havde Nederlaget været saa afgjørende, at man ikke mere kunde holde Marken, kastede man sig ind i en fast Stad, og Sejrherren maatte nu skride til en Belejring af samme.

(Sluttes.)

F. C. Granzow.

Af Grev Orsis Memoirer.

(Slutning.)

V.

Undvigelsen.

Fra den Dag Prinsen havde modtaget Underretning om, at de 6000 Lstrl. vare deponerede for hans Regning, indtraadte en Standsning i vor Brevvexling, for at der ikke skulde opstaa mindste Anelse om, hvad der blev paatænkt i Ham.

Skjønt det var et betydningsfuldt Tidens Tegn at se Franskmænd ære den store Napoleons Minde i hans Brodersøn, var det med Hensyn til den Sympathi, Prinsen personlig indgød, end mere betegnende at se ham fra Mellemamerika modtage Beviser paa den dybeste Beundring for hans ædle Egenskaber og den store Sjælskraft, hvormed han bar sine Prøvelser. Det mulige Tilfælde, at Prinsen i Følge den saa meget omtalte Amnesti kunde blive sat i Frihed, havde bragt Folk hinsides Atlanterhavet til at haabe, at han vilde emigrere til deres mere gjæstfrie Kyster for at undgaa fremtidige Forfølgelser.

Skjønt Prinsen var fuldkommen paa det rene med de Vanskeligheder, han vilde have at overvinde for at opnaa Tilladelse til at besøge sin døende Fader, betænkte han sig dog paa at tilbringe Resten af sit Liv i saa fjærn en Egn.

Han ytrede, at dersom han nogen Sinde skulde beslutte sig til at drage over Atlanterhavet, skulde det kun være i den Hensigt at hellige sin Tid til Udførelsen af store offentlige Arbejder, for Exempel Anlæget af en Kanal til Forbindelse af de to Verdenshave. I Overensstemmelse med denne Tanke gav Prinsen en fransk Ingeniør Instruxer til at undersøge dette storartede Projekt.

I Aaret 1844 blev Hr. Castellan af Staterne Guatemala, San Salvador og Honduras sendt som befuldmægtiget Minister til Kong Louis-Philippe for at anmode om den franske Regerings Beskyttelse af Kanalen, mod at der tilstodes Frankrig store Handelsfordele. Efter at dette Forslag var blevet afslaaet, modtog Hr. Castellan Tilladelse til at besøge Prinsen i Ham, hvor de havde en lang Sammenkomst, der sluttede med, at Hr. Castellan tilbød at sætte Prinsen i Spidsen for Foretagendet. Hr. Castellan blev meget forbavset over det nøjagtige Kjendskab, Prinsen havde til dette kæmpemæssige Værk; opfyldt af Overbevisningen om den store Betydning, Mellemamerika engang vilde faa, bad han Prinsen skrive en Bog (hvilket Prinsen noget senere gjorde) for at paavise Muligheden af Kanalens Anlæggelse uden alt for store Omkostninger ved at benytte de to store Søer Leon og Nicaragua til Anlæget. Da Indbyggerne i de nævnte Stater fik Kundskab om den paatænkte Plan og om, hvad der var forefaldet mellem Prinsen og deres Landes Repræsentant, ansøgte de deres respektive Regeringer om Tilladelse til at overdrage Prinsen dette store Foretagende.

Overensstemmende med denne Beslutning tilskrev Hr. Castellan Prinsen følgende Brev:

Leon de Nicaragua, d. 6te Decbr. 1845.

»Prins L. — Med største Glæde modtog jeg Deres ærede Skrivelse af 12te Avgust, som indeholdt Udtalelser af Deres Venskab og Agtelse, hvorved jeg føler mig i høj Grad æret. Hertil har De knyttet Udviklingen af Deres

Anskuelser med Hensyn til Nicaraguakanalen, hvilke synes paa den mest fyldestgjørende Maade egnede til at fremme Central-Amerikas Opblomstring. Samtidig underretter De mig om, at De føler Dem mere tilbøjelig til at komme her over, for ved Deres Nærværelse og Medvirkning at give et kraftigt Stød fremad til Udførelsen af dette store Foretagende, som maatte kunne tilfredsstille den mægtigste Ærgjerrighed. De erklærer Dem ogsaa rede til at overtage Foretagendets Ledelse, uden dermed at forbinde andet Ønske end det at fuldføre et Hverv, der er værdigt det store Navn, De bærer.

»Før jeg gaar videre i dette for mit Land saa betydningsfulde Æmne, maa det være mig tilladt at udtale, at intet giver et bedre Indtryk af Deres ædle og velvillige Sindelag, end de smigrende Udtryk, hvori Deres Højhed behager at udtale Dem om min ringe Fortjeneste.

»Da jeg kom til Frankrig som befuldmægtiget Minister, og allerede før min Afrejse til Evropa nærede jeg et levende Ønske om at aflægge Dem et Besøg i Ham. Jeg længtes efter at se Dem, ikke blot paa Grund af den Popularitet, Deres Navn nyder over hele Verden, men navnlig fordi jeg havde haft Lejlighed til at gjøre mig bekjendt med den dybe Agtelse, De nød i Deres Fødeland paa Grund af Deres ædle Karakter og som Følge af den almindelige Sympathi, Deres forskjellige Prøvelser havde vakt.

»Jeg beundrer Deres Højheds Hengivenhed i Forsynets Vilje og Deres Kjærlighed til det Frankrig, hvor De nu er Fange; men med en hemmelig Glæde saae jeg den levende og stigende Interesse, hvormed De fulgte Skildringen af dette storartede Foretagende, mit Fødeland med saa megen Iver har optaget, og som tør antages at skulle give Civilisationen et mægtigt Stød fremad.

»Saa vel Deres Hensigter, som De meddelte mig, som de hertil knyttede Bemærkninger i Deres Brev have her vakt stor Begejstring og den dybeste Erkjendtlighed.

»Det er mig en Glæde at meddele Deres Højhed, at denne Stats Regering i fuld Overtydning om, at det eneste Middel til at tilvejebringe den fornødne Kapital til dette Foretagende er at sætte det under Beskyttelse af et Navn som Deres, der, i det det indgyder Tillid i begge Verdensdele, betager Regeringen al Frygt for fremmed Indblanding, at denne Regering, jeg gjentager det, har besluttet at lade sit Valg falde paa Deres Højhed som den eneste Person, der i sig forener alle Betingelser.

»Opdragen i en Republik har Deres Højhed ved Deres ædle Optræden i Schweiz i 1828 víst, til hvilken Grad et frit Folk kan stole paa Deres Selvfornægtelse, og vi ere forvissede om, at naar den store Napoleon har gjort sig udødelig ved Sejre, vil Deres Højhed i vort Land kunne opnaa en lige saa stor Berømmelse ved fredelige Bedrifter, som ikke fremkalde andre Taarer end Taknemmelighedens.

»Fra den Dag, De betræder vor Jordbund, vil en ny Lykkens Æra begynde for vort Folk.

»Hvad vi anmode Deres Højhed om, er ikke uværdigt Deres Deltagelse, thi i 1830 har Kong Vilhelm af Holland taget mod lignende Tilbud.

»Naar vi ikke ere i Stand til strax at give Dem Fuldmagt til at begynde Foretagendet, er det paa Grund af den lovgivende Forsamlings Ferie i Øjeblikket; vi ere nemlig forpligtede til at appellere til den om Prøvelsen af den Traktat, som forrige Aar af mig blev afsluttet med Grev Hompesch, Formanden for det »belgiske Kolonisations-Kompagni«. Da denne Traktat er bleven mindre heldig opfyldt, end vi havde forventet, er der al Sandsynlighed for, at Regeringen vil blive bemyndiget til at appellere til Dem og derved handle i Overensstemmelse med Nationens Ønsker.

»Regeringen synes bestemt paa at give mig de nødvendige Ordrer til at træde i Underhandling med Deres Højhed om denne Sag.

»Ogsaa de seneste Folkeopstande her i Landet have foranlediget en Forhaling; men da Oprørerne ere i stor Minoritet, og Regeringen støttes af den offentlige Mening, antager jeg, at Revolutionen snart vil være til Ende, og at Ordenens Gjenoprettelse vil sætte os i Stand til at handle energisk. Regeringen er endydermere overtydet om, at Kanalens Anlæggelse vil give Anvendelse af de arbejdsløse og vil være Midlet til at tilvejebringe Fred og Velstand i Landet og iblandt Befolkningen, der saa længe har været hjemsøgt af Borgerkrigens Rædsler.

»Tilskyndet baade af Utaalmodighed efter at se Begyndelsen af et Værk, hvortil jeg vil hellige al min Tid og Kraft, og af Ønsket om at se Deres Højhed lede mit Lands Skæbne, længes jeg efter det Øjeblik, da jeg skal gjense Dem i Ham, var det end kun for nogle Timer, og jeg nærer den haabefulde Forventning, at jeg skal blive Vidne til Deres Befrielse, for hvilken jeg stadig opsender min Bøn til Gud. Jeg beder Deres Højhed modtage o. s. v., o. s. v.

Castellan.«

Faa Maaneder efter denne Meddelelse overbragte Udenrigsministeren, Prinsen af Montenegro, Prins Louis Napoleon den nødvendige Fuldmagt til at danne et Aktieselskab i Evropa og underrettede ham om, at Regeringen ved Dekret af den 8de Januar 1846 havde besluttet, at den Kanal, som skulde forbinde de to Have, skulde bære Navnet »Canal Napoléon de Nicaragua«. Hr. Marcoleta, Republikkens Chargé d'Affaires i Holland og Belgien, kom til Ham med Instruxer til at undertegne den endelige Traktat med Prinsen. Det følgende vil vise os, hvad der hindrede Prinsen i at bringe den paatænkte Plan i Udførelse.

En ny Fase i Prinsens Fangenskab indtraadte nemlig pludselig ved de Efterretninger, han modtog fra Florents, hvor

hans Fader, Exkongen af Holland, levede under Navnet Greven af St. Leu. Dennes Helbredstilstand var meget foruroligende; med fuldstændig nedbrudt Helbred i fremmed Land følte Prinsens Fader sig meget nedtrykt ved den Tanke at være alene og adskilt fra Sønnen, ved hvem han hængte med hele sin Sjæl. Prinsens Kjærlighed og Pligtfølelse mod Faderen var overordentlig stor; han følte bittert det smertelige i sin Stilling og besluttede at udføre sin Beslutning uden Hensyn til, hvad der videre maatte komme.

I Avgust Maaned 1845 havde Greven af St. Leu forelagt den franske Regering en Ansøgning om, at hans Søn maatte blive sat i Frihed. I den Anledning sendte han Poggioli, sin intime og hengivne Ven, til Paris med Breve til Decazes, Molé og Montalivet, med Anmodning til disse Herrer om at formaa Duchatel (den daværende Indenrigsminister) til at efterkomme hans Ønsker. Da Poggioli strandede i sine Bestræbelser, underrettede han strax Prinsen om sin Henvendelse. Derpaa skrev Prinsen til Indenrigsministeren og erklærede, at dersom den franske Regering vilde tilstaa ham den Gunstbevisning at maatte besøge sin døende Fader i Florents, vilde han give sit Æresord paa, at han vilde vende tilbage og stille sig til Regeringens Raadighed, saa snart den opfordrede ham dertil.

Efter at have læst Prinsens Brev lovede Ministeren at forelægge Ministerraadet Sagen og bad Poggioli paa den fastsatte Dag hente Svaret.

»Sig Prinsen,« sagde Ministeren, »at jeg har forelagt Ministerraadet hans Andragende; dette anser det imidlertid ikke for at staa i dets Magt at bevilge det, da enhver Benaadning maa udgaa direkte fra den kongelige Myndighed.« Prinsen besluttede da at skrive direkte til Kongen, og den 14de Januar bragte han i neden staaende Brev det største Offer, sønlig Kjærlighed kunde stille til ham:

Den 14de Januar 1846.

»Deres Majestæt! — Dybt bevæget henvender jeg mig til Deres Majestæt for at udbede mig den Gunst at maatte forlade Frankrig, om end kun for meget kort Tid.

»I de sidste fem Aar har den Lykke at indaande mit Fødelands Luft været mig et stort Vederlag for Fangenskabets Savn; men min Faders Alder og Svagelighed kræver min sønlige Omhu. Han har appelleret til dem, hvis Hengivenhed for Deres Majestæt er almindelig anerkjendt, og jeg føler, at det er min Pligt at forene mine Bestræbelser med deres.

»Ministerraadet er af den Mening, at Sagen ikke ligger inden for dets Bevillings Omraade. Jeg henvender mig derfor til Deres Majestæt i fuld Anerkjendelse af Deres Mildhed og tillader mig at anbefale mit Andragende til Deres ædelmodige Bevaagenhed.

»Jeg haaber, at Deres Majestæt vil betænke Betydningen af det Skridt, jeg gjør, hvorved der lægges Beslag paa min Taknemmelighed, og at Deres Majestæt, rørt ved den Forladthed, hvori en landsforvíst befinder sig, som, da han sad paa Tronen, besad hele Evropas Agtelse, vil lade Dem bevæge til at bønhøre min Faders og mit Andragende.

»Jeg beder Deres Majestæt modtage Udtrykket af min dybeste Ærbødighed.

Louis Napoleon Bonaparte.«

Dette Brev syntes at behage Kongen, han erklærede, at han fandt den af Prinsen tilbudte Garanti tilstrækkelig; men Ministrene fastholdt deres Afslag, i det de vedtoge, at, for at Kongen kunde have fri og ubunden Benaadningsret, maatte Benaadningen være fortjent og søgt med rene Ord.

Faa Uger efter denne Meddelelse tilskrev Prinsen mig følgende Brev:

Ham, den 2den Marts 1846.

»Kjære Orsi! Deres Breve og Papirer har jeg rigtig modtaget. Jeg takker Dem hjærtelig for Deres Iver i Udførelsen af de forskjellige Hverv, jeg har overdraget Dem.

»Øjeblikket er kommet, da jeg maa give Dem Underretning om Sagernes Gang, for at De kan gjøre vor Ven*) bekjendt dermed.

»Fremfor alt maa vi erkjende, at ingen tjener os bedre end vore Fjender. Det er en Kjendsgjerning, at, politisk talt, intet kan være fordelagtigere for mig end netop, hvad der er sket. Ikke saa snart havde jeg erfaret Duchatels Afslag, før jeg skrev til nogle af de mest formaaende Deputerede. Følgen var, at Kammeret viste sig grebet af Deltagelse for mit Anliggende, og at to og tredive Medlemmer af Forsamlingen, blandt hvilke Dupont de l'Eure, Arago, Marie, Abatucci, Odillon-Barrot, Lamartine og Dupin holdt Møde for at læse mit Brev, hvorpaa det blev vedtaget, at Odillon-Barrot skulde sendes til Kongen, der under falske Venskabsforsikringer formelt misbilligede sine Ministres Erklæring. Nu haaber jeg, at Sagen vil blive optagen af de Deputerede, med hvem jeg i ethvert Tilfælde har korresponderet.

»Thiers har ogsaa tilskrevet mig et højst elskværdigt Brev af politisk Indhold, og jeg har i enhver Henseende Grund til at føle mig opmuntret, skjønt mit Hjærte bløder ved, at jeg ikke kan rejse ned og se til min Fader.

»Sig til Lord M. fra mig, at Lord Londonderry har lovet at tale min Sag i Overhuset, og at jeg vilde føle mig lykkelig, om han vilde støtte hans Forslag.

»Det skulde ogsaa glæde mig, om De kunde finde Lejlighed til at omsætte mine Aktier**) og forhøre om Kursen paa et andet Papir.

---

*) Hertugen af Brunsvig.
**) Prinsen hentyder til Aktierne i „le National“.

Lev vel! min kjære Orsi. Mange venlige Hilsener til Fru Orsi og vær altid forvisset om mit oprigtigste Venskab.

L. N. B.

»P. S. Kunde De give mig fuldkommen avthentiske Oplysninger om, hvad Assurancesummen er for et Koffardiskib, der gaar til Lima over Kap Hoorn, og hvad Assurancesummen er for et tilsvarende Skib, der er bestemt for Vera Cruz i Mejico-Bugten? Dette er ikke meget presserende, men det vilde være mig kjært at faa den allernøjagtigste Underretning derom for at se Forskjellen for Skibe, der skulde gaa over Landtangen ved Panama, saafremt en Kanal til Forbindelse af de to Have blev anlagt.«

Prinsen havde ingen anden Udvej end den at appellere til Deputeretkammeret gjennem dets mest indflydelsesrige Medlemmer. De Herrer Dupont, Arago, Lamartine, Odillon-Barrot og flere andre talte med største Varme Prinsens Sag, selv Thiers tilbød at anvende sin Indflydelse til bedste for Prinsen; men alt var forgjæves. Der var for Prinsen intet Haab om at gjenvinde Friheden, kun én eneste Chance for Frihed stod ham aaben — at flygte!

Dette dristige Forsøg var fuldt af Farer; der var mange Ting at befrygte i Tilfælde af, at det mislykkedes. Ikke blot vilde der blive anvendt forøget Strænghed og de af Regeringen foreskrevne Forsigtighedsregler blive skærpede; men skulde dette farefulde Foretagende glippe, vilde det upaatvivlelig medføre Fangens Latterliggjørelse.

Den Mand, som havde vist sig kjæk under Faren for at blive skudt i Strassburg og Boulogne, skjælvede nu ligefrem ved Tanken om de endeløse Forhaanelser og den Spot, der ventede ham, dersom han blev paagreben og ført tilbage til Fængslet; men da Beslutningen først var fattet, blev følgende Plan lagt som den, der lettest og med mindst Fare kunde iværksættes.

Guvernøren i Fæstningen Ham var en hæderlig og ud-

mærket Officer, af en meget stræng Pligtfølelse og militærisk Paapasselighed. Hans venlige Sindelag mod Prinsen havde givet sig tilkjende ved forskjellige Lejligheder; hver Aften spillede han sædvanligvis Kort med Prinsen, General Montholon og Doktor Conneau, som udgjorde Prinsens Selskab under hans Fangenskab; men det vilde have været fuldkommen frugtesløst for Prinsen at forsøge at drage Guvernøren ind i nogen Pligtforsømmelse.

Guvernøren var meget agtpaagivende og forsømte aldrig selv personlig to Gange daglig at forvisse sig om, at Prinsen var hans Fange. Prinsens første Opgave var at indgive Guvernøren en falsk Tryghedsfølelse med Hensyn til hans Undvigelse; for at naa denne Hensigt lod han sig tilskrive en stor Mængde Breve (Guvernøren skulde læse dem alle), der bragte Underretning om den Mulighed, at der i førstkommende Juni Maaned vilde blive udstedt Amnesti for alle politiske Fanger. Da disse Breve kom fra Paris, hvor baade den offentlige Mening og Pressen enstemmig stillede denne Fordring, havde de den forønskede Virkning. Beretningen om en Amnesti syntes trolig, da der strax efter Juni Maaned skulde foretages nye Valg, og Regeringen syntes under enhver mulig Betingelse at stræbe at faa disse til at falde ud til Gunst for sig. Den anden Del af Opgaven bestod i Vedtagelsen af en Plan, som i sine mindste Enkeltheder var simpel og lettest mulig at gjennemføre; men for at forstaa, hvorledes denne blev iværksat, maa jeg her give en Beskrivelse af Lokaliteterne og af forskjellige til Fæstningen hørende Reglementer.

Citadellet Ham danner en Firkant, og paa hvert af dets fire Hjørner er rejst et rundt Taarn. Taarnene ere forbundne med høje, smalle, lodrette Volde. Der er kun én Port paa den nordostlige Side; denne er beskyttet af et stærkt bygget, firkantet Taarn, som svarer til et lignende Taarn paa den nordvestlige Side. Voldene mod Syd og Øst ere omgivne af Kanalen St. Quentin. Floden Somme

løber ikke langt der fra. Paa begge Sider af den indre Gaard er opført to Barakker af Mursten; for Enden af den ene af disse er Fængslet, en mørk, fugtig, lav Bygning, hvis Bagside støder tæt op til den ydre Vold, der berøver den baade Lys og Luft. Paa dette Sted var Prins Louis Napoleon dømt til at tilbringe Resten af sit Liv.

Den ene af disse Volde var bleven hele hans Verden; paa et lille Hjørne af den havde han fundet tilstrækkelig Jord til at dyrke nogle faa Blomster, for hvilke han nærede stor Forkjærlighed. Her tog han sin daglige Spaseretur, tænkende paa sine Venner og oppebiende Omdelingen af Brevene, der, skjønt de vare læste af Guvernøren, før de kom i hans Hænder, dog vare ham til ubeskrivelig Glæde.

Garnisonen i Ham bestod af 400 Mand. Der var altid tresindstyve af disse paa Vagt i Citadellet. Desforuden var der en Besætning af Fangevogtere og Betjente, hvem det mere specielle Tilsyn med Prinsen paahvilede. Det Værelse, Prinsen beboede, var i de første Dage af hans Fængsling i en meget forfalden Tilstand. I Loftet var Revner, Papiret faldt af Væggene, Gulvet var i Stykker, Dørene og Vinduerne sluttede saa slet, at det trak ind fra alle Sider; men jeg maa tilføje, at takket være de mange Klager og Forestillinger, Ministeren fra forskjellige Sider modtog, fik Guvernøren omsider Befaling til at anvende 600 Francs til Reparationer og til Indkjøb af forskjellige Ting, som ansaas for uundværlige for Prinsens Helbred. Den Sum, som var fastsat til Afholdelsen af Prinsens daglige Fornødenheder, var syv Francs; denne visselig meget sparsomme Tilstaaelse for den store Kejsers Brodersøn vidnede klart om de Følelser, hvoraf Regeringen var besjælet over for ham.

Paa den Tid vi tale om, da Prinsen forberedte sin Flugt, havde han siddet fem Aar fangen i Fæstningen i Ham. Efter den modneste Overvejelse besluttede han sig til at vælge den simpleste Plan, som bestod i at finde et

Paaskud for at indføre Arbejdsfolk i Fængslet, saaledes at han, ved at gribe en Lejlighed til at iføre sig en Arbejdsmands Klæder, kunde komme ud af Citadellets Port. Netop da Prinsen havde besluttet at anmode om en eller anden meget nødvendig Reparation i sit Værelse, bragte Guvernøren ham den gode Efterretning, at han havde modtaget Ordres fra Paris til at faa Trappen og Korridorerne strax malede og restavrerede.

Guvernøren havde aldrig tilladt den mindste Afvigelse fra den strængeste Aarvaagenheds Forholdsregler. Nattevagten var altid fordoblet, og naar Klokken slog ti, blev Whistpartiet ufravigelig afbrudt. Fangevogterne sade altid ved Foden af Trappen, en Forsigtighedsregel, om hvis Overholdelse Guvernøren aldrig undlod selv at overtyde sig, før han lukkede den yderste Dør og stak Nøglen i Lommen. Prinsen iagttog nu hvert Skridt, disse to Fangevogtere foretoge, og enhver af deres Bevægelser. Han lagde Mærke til, at paa visse Dage i Ugen havde den ene af dem for Skik at gaa ud at hente Aviserne, hvorfor han i et Kvarterstid lod sin Kammerat alene. Det var af den højeste Betydning for Foretagendets heldige Udfald, at dette korte Tidsrum kunde blive benyttet til at bortlede den tilbageblevne Fangevogters Opmærksomhed.

Prinsen havde lidet eller intet at frygte af Skildvagterne, da ingen Undvigelse ansaas for mulig undtagen ved Bistand ude fra. Øvrighederne havde givet strænge Ordres til at hindre Folk i at nærme sig Fæstningen; enhver, der havde erholdt Tilladelse til at komme ind i Fæstningen, blev omhyggelig undersøgt; men enhver kunde frit gaa ud.

Som Følge heraf blev der taget følgende Beslutning. Charles Thélin, Prinsens hengivne Kammertjener, skulde bede om Tilladelse til at gaa til St. Quentin, hvor han skulde tage en Vogn. Der var intet usædvanligt eller unaturligt i, at Thélin gik ud. Prinsen skulde i en Arbejdsmands Klæder samtidig gaa ud af Porten. Denne Plan

havde den dobbelte Fordel, at den gav Thélin Lejlighed til at henlede Skildvagternes og Fangevogternes Opmærksomhed paa sig ved at lege med Ham, Prinsens Yndlingshund, som hele Garnisonen saa godt kjendte; og endydermere fik Thélin derved Lejlighed til at hindre enhver i at nærme sig den forklædte Arbejdsmand, medens denne gik over Pladsen for at naa Porten. Reparationerne i Bygningen havde allerede varet otte Dage, i hvilken Tid Prinsen havde været i Stand til at gjøre sig nøje bekjendt med den Art Eftersyn, Arbejdsmændene vare underkastede. Han havde bemærket, at ved Ankomsten til Fængslet bleve de én for én undersøgte af en vagthavende Sergeant og derefter af Fangevogterne. Om Aftenen, naar de gik bort, bleve de igjen undersøgte i Guvernørens Paasyn. Prinsen bemærkede ogsaa, at der blev holdt skarpt Udkig med enhver Arbejsmand, som drev om paa et eller andet afsides Sted i Citadellet; men, at man ikke gav videre Agt paa dem, som paa ligefrem og naturlig Maade gik i Retning af Porten for at hente Værktøj eller Materiale.

Den saaledes paatænkte Undvigelsesplan var simpel, men meget dristig. Prinsen bestemte strax at iværksætte den. Det blev besluttet, at Forsøget skulde gjøres om Morgenen, ikke blot fordi Guvernøren aldrig var tidlig oppe; men ogsaa fordi dette frembød den dobbelte Fordel, at man kun havde med én Fangevogter at gjøre, og at det stillede Prinsen den Mulighed at naa det belgiske Tog Kl. 4.

Alt var beredt til den 23de Maj. Uheldigvis fra én Side betragtet, fik Prinsen netop den Dag Besøg af nogle Venner, hvis Bekjendtskab han havde gjort i England, og hvis Besøg han havde ventet langt tidligere; men Prinsen fik den snilde Tanke at bede en af Gjæsterne laane Thélin sit Pas, hvilket denne gjorde med største Beredvillighed. Vi skulle snart faa at se, hvor stor Betydning dette Pas fik for Foretagendets heldige Udfald. Tidlig om Morgenen, den 25de Maj, medens alt endnu var stille og lydløst i

Fæstningen, stode Prinsen, Doktor Conneau og Thélin bag Gardinerne paa Udkig efter de kommende Arbejdere. Det traf sig saa uheldigt, at den eneste Mand af Garnisonen, Prinsen ikke kunde lide, den Dag havde Vagt ved selve Indgangen til Prinsens Fængsel. Denne Mand var overordentlig paapasselig og undlod aldrig at udspørge Arbejderne om alt, hvad de hørte eller saae i Fængslet. Dog, til al Lykke skulde der den Dag holdes Revue over Tropperne, og Grenaderen maatte afløses, for at han kunde indtage sin Plads i Bataillonen. Endelig kom Arbejderne, de vare alle Murere og Malere; det var en ny Skuffelse, Prinsen havde beredt sig paa en Forklædning som Snedker; men her var ingen Tid at spilde. Prinsen ragede hurtig sin Moustache af, hvilket fremkaldte en mærkelig Forandring i hans Udseende. Han stak en Dolk og 2 Breve, som aldrig forlod ham, til sig; det ene var fra hans Moder, det andet fra Kejseren; Prinsen betragtede disse to Breve som sine Talisman'er.

Oven paa sin sædvanlige Dragt tog Prinsen først en grov Lærreds Skjorte, derpaa en ikke blot ren, men godt syet Bluse og et Par tilsvarende blaa Benklæder, synlig slidte ved Brug. Over den første Bluse tog han en anden, meget medtagen Bluse og et blaat Bomuldsklæde, dertil en sort, langhaaret Paryk og en fedtet Hue, som sluttede Forklædningen. Baade Hænder og Ansigt vare tilsølede med Malning. Prinsen drak en Kop Kaffe, stak Fødderne i et Par Træsko, tog en Lerpibe i Munden, og holdt sig med et Bræt paa Skuldren rede til at gaa. Klokken 7 om Morgenen kaldte Thélin alle de Arbejdere, som restavrerede Trappen, sammen for at give dem deres lille Morgendram.

Efter at have givet Tjeneren Befaling til at sætte Vin og Glas paa Spisebordet, ilede Thélin op ad Trappen for at melde Prinsen, at Øjeblikket til at begive sig bort var kommet. Thélin kom atter ned ad Trappen for at møde de to Opsynsmænd, af hvilke han trak den ene lidt længer

ind i Korridoren under Foregivende af, at han havde noget vigtigt at meddele ham; han holdt ham derved med Ryggen vendt mod Prinsen, medens denne gik ned ad Trappen. Den anden Opsynsmand, Dupuis, stod endnu paa sin Post; men det Skulderbræt, Prinsen bar, var mellem ham og Dupuis og tvang sidst nævnte til at gjøre en hurtig Bevægelse for at undgaa et Stød; han blev derved hindret i at se Prinsens Ansigt, og denne undgik hans Opmærksomhed. Prinsen traadte saaledes fra Døren ud i Gaarden uden at blive bemærket. En Arbejdsmand kom efter ham, tilsyneladende for at tale til ham; men Thélin kaldte paa denne og opfordrede ham til at gaa op i Spiseværelset og tage sig et Glas med de andre. I det Prinsen gik forbi Skildvagten, tabte han Piben af Munden; men han tog rolig, medens Soldaten saae paa ham, Brættet fra Skuldren, bukkede sig og tog Piben op, hvorpaa han slog Ild, tændte Piben paa ny og gik videre. Ved Døren til Vagtstuen kom han tæt forbi en Officer, som læste et Brev; lidt længer henne sad et Par private Folk paa en Bænk; Portneren stod ved Indgangen til Portnerboligen, men hans Opmærksomhed var udelukkende henvendt paa Thélin, som kom efter med Hunden i et Baand. Den Sergeant, som skulde aabne og lukke Porten, rettede hurtig Blikket mod den foregivne Arbejdsmand; men en rask Bevægelse, Prinsen gjorde med det svære Bræt, tvang ham til at gjøre et Skridt tilbage; han aabnede Porten, og Prinsen var fri! Thélin fulgte strax efter ham.

Mellem de to Vindebroer mødte Prinsen to Arbejdsmænd, som kom lige hen imod ham paa den Side, hvor Brættet ikke skærmede Ansigtet. De saae forbavsede paa ham, som om de vare overraskede ved ikke at kjende ham. Som en Mand, der er træt af at bære en Vægt paa den højre Skulder, svingede Prinsen Brættet om paa den venstre, og netop i det han frygtede for at blive spurgt, hørte han den ene af dem sige: »Aa, det er Berthon!«

Hidtil var alt lykkedes fortræffelig!

Prinsen gik skyndsomt hen imod Hovedlandevejen til St. Quentin, hvor Thélin ventede med den Hyrevogn, han havde bestilt den foregaaende Dag. I det Prinsen stod i Begreb med at kaste sit Skulderbræt fra sig, hørte han en anden Lejevogn komme fra St. Quentin, han lod da først denne kjøre forbi for at undgaa Opmærksomheden; derpaa sprang han op paa Vognen, som var aaben, rystede Støvet af sine Klæder, kastede Træskoene i en Grøft, og jog afsted, i det han selv tog Tømmerne for at agere Kusk.

Næppe vare faa Minutter forløbne, før de saae to Gendarmer komme ud fra Landsbyen St. Sulpice, men de drejede i Retning af Péronne, før de kom i Nærheden af Vognen. De fem Mil mellem St. Quentin og Ham bleve hurtig tilbagelagte. Hver Gang de skiftede Heste, skjulte Thélin sit Ansigt saa meget som muligt i Lommetørklædet, under et paataget Anfald af Hoste eller under Skin af at pudse Næsen; ikke desto mindre blev han gjenkjendt af forskjellige, og en gammel Kone udtalte sin Forundring over at se ham i Selskab med en saa lurvet udseende Person.

Før de kom til St. Quentin, kastede Prinsen sine simple Klæder, men beholdt Parykken. Da han steg af Vognen, fulgte han den Vej, som løber uden om Byens Volde, i Retning af Cambrai; her ventede han paa Thélin, som agtede hos Postmesteren, Hr. Abric, at leje en Postvogn med to Heste, for, som han sagde, at naa Cambrai i betimelig Tid. Han vilde lade Hyrevognen samt Hesten blive i St. Quentin, til han kom tilbage. Abric var fraværende, men Fruen gav Ordre til, at Thélin hurtigst muligt fik, hvad han forlangte, og da hun kjendte ham personlig, gav hun ham et rigtig godt Stykke Postej, som han lovede at gjøre sig til gode med undervejs. Dette blev meget vel modtaget af Prinsen, der lidt efter fik sig en god Frokost deraf. Prinsen havde ventet en Stund paa Vejen efter Thélin, som var bleven opholdt noget længer, end han

havde tænkt sig det. I Ængstelsen for at være gaaet fejl af Thélin, spurgte Prinsen en forbigaaende, om han ikke havde mødt en Postvogn. »Nej,« svarede denne og gik videre. Det var selve Statsprokurøren i St. Quentin.

Endelig øjnede Prinsen Postchaisen; den glade Gøen af Hunden Ham, som var med Thélin, gjorde Prinsen opmærksom paa dens Komme. Klokken var 9.

Forudsat, at man paa den Tid i Citadellet var bleven opmærksom paa Prinsens Undvigelse, var det umuligt for Avtoriteterne under den Forvirring, som en slig Begivenhed medfører, at foretage de fornødne Skridt saa hurtig, at man kunde indhente Flygtningene. Postvognen rullede ind i Valenciennes Klokken 45 Minutter over 2. »Deres Pas,« spurgte Vagten. Thélin foreviste det Pas, Englænderen havde givet Prinsen i Ham. »Det er godt!« Da der ikke afgik noget Tog til Brüssel før Kl. 4, følte Prinsen sig fristet til at leje en anden Postvogn for at naa Grænsen; men han opgav denne Tanke, da han indsaa det mistænkelige i at rejse paa saa usædvanlig Vis.

Baade Prinsen og Thélin ventede derfor saa taalmodig, som de formaaede, paa Stationen; Thélin holdt opmærksomt Øje med den Side, hvor fra Gendarmerne kunde komme. »Aa! her er Thélin,« sagde en gammel Mand af tarveligt Udseende. Thélin vendte sig om og gjenkjendte til sin store Skræk en Gendarm, som havde opgivet Polititjenesten for at tage Tjeneste paa Nord-Banegaarden. Manden spurgte til Prinsens Befindende, lidet anende, at han stod ham saa nær.

Omsider kom Toget, og de indtoge deres Pladser.

Prinsen naaede uden Forhindring Brüssel, Ostende og England og ankom til London paa Derby-Dagen, den 27de Maj 1846. Han tog lige hen til mig. Jeg kjendte ham næppe, da han traadte ind i mit Værelse, saa stor var Forandringen i hans Udseende, efter at han havde aftaget Moustacherne. Det første Gjensyn var paa begge Sider et

Udbrud af overstrømmende Glæde og Taknemmelighed over den dristige Plans heldige Gjennemførelse, hvortil Prinsen med varme Taksigelser paastod, at jeg havde bidraget væsentlig.

Det var af Prinsens egen Mund, jeg modtog de anførte Enkeltheder vedrørende hans vidunderlig heldige Undvigelse.

Ikke saa snart følte Prinsen sig i Sikkerhed paa brittisk Grund, før han skrev til Sir Robert Peel, Lord Aberdeen og til den franske Gesandt.

Til sidst nævnte, Greven af St. Aulaire, skrev Prinsen følgende Brev:

London, den 28de Maj 1846.

»Hr. Greve!

Jeg vil aabent erklære for den Mand, som var en Ven af min Moder, at jeg, i det jeg undveg fra Fængslet, ingenlunde havde til Hensigt at gjentage de Forsøg mod den franske Regering, som have været saa uheldsvangre for mig selv. Mit Formaal var at se min gamle Fader igjen.

»Før jeg besluttede mig til at ty til den Yderlighed at flygte, forsøgte jeg paa enhver Maade at opnaa Tilladelse til at tage til Florents, i det jeg samtidig gav alle de Garantier, min Ære kunde tilstede. Da enhver Anmodning mødte Afslag, har jeg gjort, hvad Hertugen af Guise og Hertugen af Nemours under lignende Omstændigheder gjorde under Henrik IV.

Jeg vil bede Dem gjøre den franske Regering bekjendt med mine fredelige Hensigter, og jeg haaber, at denne Erklæring, som er fuldkommen frivillig, maa have til Følge, at man forkorter Fængselstiden for de af mine Venner, som endnu sidde i Fængsel.

L. N. Bonaparte.«

Meddelelsen om Undvigelsen vilde være ufuldstændig, om jeg ikke berettede, hvad der forefaldt i Ham efter Prinsens Bortgang.

Doktor Conneau, hvis Hengivenhed for Prinsen lagde sig for Dagen i al hans Færd, saa længe han levede, havde paataget sig det vanskelige Hverv at give det saa længe som muligt Skin af, at intet var forefaldet.

Først lukkede han Døren mellem Sovekammeret og Dagligværelset, medens han i sidst nævnte lod antænde en stærk Ild under Foregivende af, at Prinsen var upasselig. Da Frokosten Klokken 8 om Morgenen skulde anrettes, befalede Doktoren at anrette den i hans Værelse, saa meget mere som ogsaa General Montholon holdt Sengen for Upasselighed. Han tilføjede, at Prinsen havde taget Medicin, og for at enhver skulde føle sig overbevist om Sandheden af hans Ord, lavede han en Blanding af Kaffe og brændt Brød med Tilsætning af en Del Salpetersyre, som efter at have kogt i nogle Minutter fyldte Værelset med en Sygelugt, der maatte give Opsynsmændene Forvisning om, at Tingene forholdt sig, som det blev sagt.

Det varede imidlertid ikke længe, før Guvernøren kom for at forhøre sig om Prinsens Befindende. Doktoren erklærede, at han var bedre og tog sig en lille Hvile paa Sofaen i Dagligværelset.

Alt gik vel til Klokken 7 om Aftenen, da Guvernøren kom igjen og paa Doktorens Forklaring, at Prinsen havde det bedre, erklærede: »Jeg maa se Prinsen, jeg maa tale med ham.« Man havde ret behændig i Sengen anbragt noget, som lignede en Mand med Hovedet vendt mod Væggen. Doktoren kaldte paa Prinsen, men fik intet Svar. Han vendte sig derpaa til Guvernøren, sigende: »Prinsen sover haardt.« Guvernøren syntes at tabe Taalmodigheden. »Jeg vil sætte mig i Værelset ved Siden af, til denne Søvn er ovre; men sig mig dog, hvorledes gaar det til, at Thélin endnu ikke er kommen tilbage? Deligencen er kommen, og Thélin var ikke med. Det er besynderligt, meget besynderligt! Lad os engang se.«

Doktoren ilede atter ind i Sovekammeret, men kom

tilbage sigende: »Prinsen sover endnu.« Guvernøren kunde ikke længer udholde den Spænding, hvori han befandt sig. Han gik ind i Soveværelset, trak Sengetæpperne til Side og opdagede Listen.

»Gode Gud!« udbrød han, »Prinsen er flygtet!«

Læseren kan let tænke sig den Tilstand af Forvirring, som paafulgte.

Den næste Dag indløb Ordrer til at arrestere Guvernøren, Doktoren og alle Opsynsmændene. Doktor Conneau blev belagt med Haandlænker og ført til Peronne for at forhøres, hvorefter han blev dømt til tre Maaneders Fængsel. Charles Thélin blev, for ikke at have mødt for Retten, dømt til 6 Maaneders Fængsel.

M. B.

Livet ved Hove i Middelalderens Midte.

(Slutning.)

XII.

Belejringer. — Betvingelse ved Udhungring og Tørst. — Udfald. — Vaabenhvile. — Miner. — Kastemaskiner. — Stormmaskiner. — Stormtaarne. — Stormen. — De belejredes Forsvar. — Forholdsregler mod Udhungring og Vandmangel. — Forsvarsmidler. — Underhandlinger og Overgivelse. — Grusomheder. — Plyndring. — Ødelæggelser. — Fredsslutning.

Naar en Hær altsaa var bleven besejret, skjønt Kvinder og Børn sikkerlig baade havde fastet og opsendt Bønner for et heldigt Udfald, kastede den sig ind i en befæstet Stad, og Sejrherren maatte nu begynde sammes Belejring. Hele Middelalderen igjennem drev man Belejringskunsten med særlig Forkjærlighed, og Felttogene afsluttedes i Regelen først ved langvarige Belejringer.

»Der gives tre Maader, hvorpaa man kan indtage Fæstninger og Borge: ved Tørst, ved Hunger og ved Vaaben. Det forefalder hyppig, at de belejrede lide Mangel paa Vand; de maa da enten omkomme af Tørst eller overgive Fæstningen. Derfor maa Belejrerne omhyggelig undersøge,

om de kunne afskære Fjenden fra Vand, og hvorledes; thi det sker ofte, at Vandet fra en fjærn Kilde ledes til den belejrede Fæstning; naar altsaa Rørene og Kanalerne til Vandledningen ødelægges, maa der indtræde Vandmangel. Andre Borge ligge dernæst saa højt, at Vandet ikke kan naa op til dem; naar Brøndene saaledes komme til at ligge uden for Fæstningen, maa Belejrerne gjøre sig al mulig Umage for at hindre de belejrede i at benytte dem. For det andet kan man betvinge Fæstningen ved Hunger; thi uden Føde kunne vi ikke holde det ud. For at indtage en Fæstning maa Belejrerne derfor omhyggelig bevogte og afskære alle Veje og Stier, ad hvilke man kan bringe Fjenden Proviant. Ved en slig Belejring anretter Hungeren nemlig ofte mere Skade end Sværdet, og derfor dræbe Belejrerne hyppig ikke deres Fanger, men for at de desto hurtigere kunne betvinge Fæstningen, lemlæste de dem kun, gjøre dem saaledes ukampdygtige og sende dem nu tilbage til den belejrede Fæstning, for at de kunne hjælpe til at fortære Forraadene og Hungersnøden saaledes indtræde desto tidligere .... Ved Sommertid, før Kornet er indhøstet, lader Belejringen sig bedst udføre; thi naar Fæstningen skal betvinges ved Tørst, er det bedst at foretage Belejringen ved Sommertid, fordi Brøndene snarest ere udtørrede og Regnskyllene heller ikke saa hyppige, at de belejrede kunne hjælpe sig med Cisterner. Skal et Slot eller en Stad betvinges ved Hunger, er det ligeledes bedst at henlægge Belejringen til om Sommeren, før Høsten er bragt hjem, og Vinhøsten har fundet Sted, fordi paa denne Tid Forraadene fra det foregaaende Aar altid slippe op. Naar de belejrede altsaa ikke kunne hjælpe sig med det løbende Aars Afgrøde, lide de hurtigere Mangel. Naar fremdeles efter en Krig eller et Slag Fæstninger skulle indtages, lader dette sig ogsaa bedre iværksætte ved Sommertid; thi om Vinteren ere Regnskyllene hyppigere, Gravene fyldes med Vand, og derved bliver Belejringen vanskeligere. Ogsaa lide Belejrerne

i deres Telte mere af det ugunstige Vejr end de belejrede i deres Huse. Belejringer bør altsaa enten finde Sted om Sommeren, eller hvis de skulle trække ud i længere Tid, bør de i det mindste begynde om Sommeren, før de belejrede kunne hjembringe Korn, Vin og andre Ting.« *)

Borgens Udhungring skildres os af mange Forfattere; ved de haardeste Straffe skræmmer man den omboende Befolkning fra at indsmugle Proviant. Frederik Barbarossa lod saaledes højre Haand afhugge paa de Indbyggere af Piacenza, som havde bragt Levnedsmidler til Milano; paa én Dag led fem og tyve Mennesker denne grusomme Straf. Under Belejringen af Tortona 1154 søgte man først at afspærre Floden, som flød gjennem Forstaden, senere kastede man Lig af Mennesker og Dyr i Floden for at gjøre Vandet ubrugeligt. De belejrede søgte omvendt at fri sig for alle unyttige Munde, man jagede dem simpelthen bort. Dette gjorde t. Ex. Englænderne, da Franskmændene i Aaret 1204 belejrede Slottet Gaillard; Filip Augustus lod de stakkels Mennesker passere, men befalede ikke at taale det for Fremtiden, og da Kommandanten senere atter udviste 400 unyttige Munde af Borgen, bleve de hverken slupne igjennem af Franskmændene eller gjenoptagne af Englænderne, men maatte hele tre Maaneder igjennem elendig friste Livet mellem de tvende fjendtlige Lejre.

»Naar Belejrerne ere forsømmelige og ikke forskanse sig paa behørig Maade, kunne de foruroliges af de belejrende; thi da Belejringerne ofte vare en rum Tid, kunne Belejrerne ikke altid være lige aarvaagne. Derfor hænder det undertiden, naar de ikke have forskanset sig, og Belejrerne sove, lege, pleje deres Magelighed eller af andre Grunde ere spredte ad, at Borgens Besætning stormer frem, antænder Teltene, ødelægger Be-

*) Efter den alt oftere citerede Ægidius Romanus Colonna.

lejringsmaskinerne og mangen Gang nedhugge en Mængde af Belejrerne. For altsaa at være sikker, maa man opslaa Lejren i det mindste et Spydkast fra Fæstningen, drage Grave om samme, nedramme Palissader og bygge Taarne, for at Fjenden kan finde Modstand, naar han skulde vove et Stormløb.«

Slige Udfald af de belejrede skildres hyppig. Ofte udspandt der sig et helt Slag foran Fæstningen; naar dette var forbi, trak de belejrede sig tilbage til deres Fæstning, Belejrerne til deres befæstede Lejr, hvor de indrettede sig saa hyggelig som muligt, hvor de havde bygget deres Bagerovne, Køkkener o. s. v. Efter et sligt Udfald afsluttedes altid en Vaabenstilstand for at begrave de faldne.

Fra Fæstningen gaves et Fredstegn, et Signal til at man vilde underhandle; blev Tegnet besvaret, afsendte man Parlamentærer. Fredstegnet var forskjelligt; sædvanligvis bar Parlamentæren en Lavrbær- eller Olivengren, i Nødsfald en Grangren i Haanden. Hovedsagen var, at man forstod, at Buddet kom i fredelig Hensigt. Var Parlamentæren bevæbnet, tog han i det mindste Staalspidsen af sin Lanse eller kom med ubedækket Hoved, eller med Skjoldets Spids vendt opad. Et hvidt Tørklæde gjaldt ogsaa som Fredstegn. For at Underhandlinger saaledes kunde finde Sted, blev der paabudt Fred, og det blev under Dødsstraf befalet at standse Fjendtlighederne i den bestemte Frist, hvis Længde naturligvis afhang af Overenskomsten; fjorten Dage synes allerede at have været en lang Frist.

Sandsynligvis havde man allerede før Fjendtlighedernes Begyndelse opfordret Fæstningen til Overgivelse. Ophængte Besætningen deres Skjolde paa Borgens Tinder, saae Modstanderne, at maa var beredt paa at forsvare sig til det yderste. Hyppig spottede man ogsaa Belejrerne; ved Alençons Belejring haane Soldaterne fra Muren Vilhelm Erobreren, lade ham høre ilde for hans ringe Herkomst og ægge ham yderligere ved uanstændige Lader.

»En Art Bestorming er sædvanlig og almindelig; man lader Armbryst- og Bueskytterne overøse Besætningen med Pile, Slyngekasterne udsende deres Sten, og Stormstigerne sættes til. Saa snart de belejrede blot vise sig paa Taarnene eller Murene, skydes der paa dem, og saa snart man har besteget Muren, er man Fjenden voxen.«

Denne Fremgangsmaade kunde dog kun have nogen Udsigt til Held, naar Borgen havde en svag Besætning eller blev overrumplet. Over for en tilstrækkelig Besætning paa Murene, vare de stormende paa deres vaklende Stiger dog alt for meget udsatte. Ægidius fortsætter derfor ogsaa:

»Foruden dette ligefremme Angreb gives endnu trende andre Arter, som ikke alle og enhver er bekjendt med: den ene Angrebsmaade sker ved underjordiske Gange, den anden ved svære Kastemaskiner, den tredje ved Bygninger, som slæbes frem mod Murene. Om alle disse tre Maader ville vi her tale. For det første betvinges Fæstninger ved Miner eller underjordiske Gange. Belejrerne maa nemlig hemmelig grave sig et Steds ned i Jorden og hensætte et Telt eller en Bygning foran dette Sted, for at de belejrede ikke skulle se, hvor de begynde at grave. Her maa de nu indrette underjordiske Gange som i Bjærgværkerne, og disse Gange maa være dybere end Fæstningsgravene og strække sig helt hen under Murene. Naar dette lader sig gjennemføre, er det let at indtage Fæstningen. Man maa da først undergrave Muren og afstive Murens Vægge med Træ, for at Murene ikke strax skulle synke sammen. Og naar Belejrerne saaledes have undergravet og undermineret alle Murene eller den største Del af samme og indse, at de kunne erobre Fæstningen ved Murenes blotte Sammensynkning, maa de strax stikke Ild paa de Træstiver, som støtte Murene; herved bringes Muren helt eller delvis til Fald, og herved udfyldes Gravene. Naar dette sker ganske uventet, forfærdes Belejrerne, og Staden bliver desto lettere tagen. Man maa imidlertid give nøje Agt paa stadig at forskalle de under-

jordiske Gange med Brædder eller afstive dem paa anden Maade, for at Jorden ikke skal styrte sammen og kvæle de gravende. Ogsaa den Jord, som skaffes ud fra Gangene, maa saaledes skjules, at den ikke kan ses af de belejrende. Saa snart der saaledes er stukket Ild paa de Støtter, som holde Muren, maa den, som gjør det, samt hans Fæller trække sig tilbage til et sikkert Sted, for at de ikke selv skulle saares ved Murens Sammenstyrtning. Saaledes bærer man sig ad ved en Minekrig, dog til at indtage en Fæstning er Murenes Fald ikke tilstrækkelig; men tror man ikke, at det forslaar, naar Murene ere undergravede og underminerede, stikker man endnu ikke Ild paa, men rykker med lignende underjordiske Gange frem til de større Fæstningsværker og de større Mure om den belejrede Stad eller By og bærer sig her ad som ved Murene. Man kan fremdeles rykke videre frem og anlægge de underjordiske Gange saaledes, at man gjennem dem kan naa ind i den belejrede Stad eller Borg. Alt dette kan ske saa hemmelig, saa de belejrede ikke mærke det, ganske vist ikke uden Vanskelighed eller Tidsspilde, men saaledes at det fører til det rette Maal. Naar alt er saaledes forberedt, stikker man Ild paa ved Nattetid eller til en anden Tid, som egner sig til Kamp, saa at samtidig de undergravede Mure og Befæstningsværker styrte sammen, og de underjordiske Gange til Borgen eller Staden ere færdige, og de øvrige Belejrere kunne storme ind i Byen eller Borgen gjennem den Breche, som er fremkommen ved Murenes Fald.«

Anvendelsen af Miner var tidlig kjendt, og hele Middelalderen igjennem gjorde man Brug af samme, til man lærte hurtigere at ødelægge en Fæstningsmur ved Kanoner. Ved Belejringen af Nikæa 1097 styrte Korsfarerne et Taarn ved Underminering, og foran Lissabon 1147 lægger man en Breche paa 30 Alens Længde i Stadsmuren. Ledelsen af slige Arbejder betros en Ingeniør, om hvis Virksomhed i det hele taget vi ville faa mere at vide. Mærkede nu de

belejrede, at deres Mure bleve undergravede paa et Sted, anlagde de Kontraminer og søgte at fordrive Fjenden fra deres Gange, at tilkaste Gangene og saaledes afværge den truende Fare. Ved Belejringen af Tortona udspandt der sig en slig underjordisk Kamp, og de Korsfarere, som 1191 underminerede »det forbandede Taarn« ved Fæstningen Akka, traf pludselig paa en tyrkisk Kontramine; man blev enig om, at begge Parter skulde gaa tilbage; men Tyrkerne tilstoppede strax deres Gange, for at Korsfarerne ikke ad denne Vej skulde naa ind i deres Stad.

Saa sikkert nu end Murenes Underminering maatte føre til Maalet, lod denne Angrebsmaade sig dog ikke altid anvende. En klippefuld Grund maatte allerede i og for sig lægge uovervindelige Hindringer i Vejen, da man ikke forstod at sprænge Stenmasser, men højst at kløfte dem en Smule ved Ild. Var Fæstningen oven i Kjøbet opmuret paa det haarde Fjæld, kunde der overhovedet slet ikke være Tale om en Undergravning af Muren, og man maatte gribe til andre Midler, som vor Hjemmelsmand Ægidius yderligere gjør os bekjendt med.

»Det forekommer nu ofte, at Fæstninger ere grundede paa store Stenmasser eller ere omgivne af Vand, have meget dybe Grave eller i øvrigt ere saaledes befæstede, at de enten slet ikke eller kun meget vanskelig kunne erobres ved Miner eller underjordiske Gange. Vi maa altsaa undersøge, hvor mange Arter Stenslynger der gives, og med hvor mange Slags Bygninger man kan angribe Fæstninger. Kastemaskinerne falde i fire Arter; thi ved hver Maskine maa der gives en Kraft, som trækker Løftestangen, der er forbunden med Stenslyngen, tilbage og slynger den i Vejret. Det sidste sker undertiden ved en Modvægt; men mangen Gang strækker dette ikke til, men Løftestangen tvinges i Vejret ved Reb, og naar den saaledes svinger tilbage, slynges Stenene bort. Naar Kastet sker ved en Modvægt alene, kan denne Modvægt være ubevægelig eller bevægelig eller

en Blanding af begge. Ubevægelig kaldes Modvægten, naar der til Løftestangen er befæstet en Kasse med Sten, Sand, Bly eller et andet tungt Legeme, og denne Art Maskiner kaldte de gamle »Trabucium«. Blandt alle Maskiner kaster den nøjagtigst, da Modvægten altid trækker ligelig og derfor stadig giver samme Bevægkraft. Med denne Art Maskiner vilde man næsten kunne ramme en Naal. Naar man nemlig skal ramme et Maal, og den kaster for meget til højre eller venstre, maa Maskinen rettes til den Kant, hvor Stenen skal ramme; men naar den kaster for højt, maa man enten rykke den længere tilbage fra Maalet, eller man lægger en tungere Sten i Slyngen, saa den ikke kan kaste saa højt; men naar den slynger for lavt, maa Maskinen rykkes frem, eller man vælger en lettere Sten. Naar man vil kaste nøjagtig mod et bestemt Maal, maa man altid først veje Stenene.

»En anden Art Maskiner har en Modvægt, som hænger bevægelig ved Maskinens Løftestang, drejer sig ved samme. Denne kaldes Bliden og har følgende Egenskab: Da Modvægten hænger bevægelig paa Løftestangen, trækker den rigtignok stærkere, men ikke saa jævnt; den slynger altsaa nok længere, men rammer ikke saa nøjagtig og ligelig. Der gives dog endnu en tredje Art Maskiner, som kaldes »Tripantum«, der har begge Arter Modvægt. Paa Grund af sin faste Modvægt kaster den nøjagtigere end Bliden, og ved sin bevægelige Modvægt slynger den Stenen længere end »Trabucium«. Den fjerde Art Maskiner har ingen Modvægt, men Reb, som spændes og strammes ved Haandkraft. Disse Maskiner kaste ikke saa tunge Stene som de først nævnte; men de kræve mindre Tid og kaste derfor hurtigere end hine.

»Den, som altsaa belejrer en Borg eller Stad og vil erobre den med Kastemaskiner, maa strax overlægge, om han bedst kan betvinge hin Fæstning ved nøjagtig rammende eller ved fjærnt rammende Skud eller ved begge Maader

tilsammen, eller om han kan tilføje de belejrede mest Skade ved mange og hyppige Skud. Og naar han nøje kjender de Maskiner, vi have omtalt, véd han ogsaa nøje, hvorledes en Stad kan angribes med Kastemaskiner. Man maa dernæst give nøje Agt paa, at den belejrede Fæstning beskydes af Kastemaskinerne baade Dag og Nat, og for at man kan se, hvorledes de udkastede Sten ramme om Natten, maa man altid binde brændende Spaan til Stenene; herved kan man se, hvorledes Maskinen kaster, og hvilken Art samt hvor tung en Sten der bør lægges i Maskinens Slynge.«

Bestemmelsen af de forskjellige Kastemaskiner er meget vanskelig, og hvor stor Møje den berømte franske Arkitekt Viollet-le-Duc end har gjort sig for at rekonstruere samme efter de højst ufuldkomne Afbildninger, kan man dog ikke sige, at han altid har truffet det rigtige, end sige besvaret eller blot berørt alle foreliggende Spørgsmaal. *) Det samme gjælder om den schweiziske General Dufours og om Napoleon III's fortrinlige Arbejder. **) Meget er endnu aldeles dunkelt og vil vanskelig nogen Sinde ret blive opklaret, da selve Maskinerne ere ødelagte, Afbildningerne alt for flygtige og Beskrivelserne — selv Ægidius Romanus's — utilstrækkelige, da de nærmest ere affattede for Folk, som alt vare kjendte med det omhandlede Æmne.

Hvad de Sten angaar, som udslyngedes af Maskinerne, maa vi ikke tænke os dem som raa Klippeblokke eller Kampesten; de bleve omhyggelig afrundede og tilhuggede, og mange endnu for Haanden værende Stenkugler have vistnok været anvendte som Skyts. Hvorledes man vejede dem, have vi allerede hørt; med en Trabucium kunde man kaste Stene paa tre Centners Vægt. Ogsaa støbte Blyklumper

---

*) Essai sur l'architecture militaire au moyen-âge. Paris 1854.

**) Mémoire sur l'artillerie des anciens et du moyen-âge. Paris & Genève 1840. — Études sur l'artillerie.

anvendtes i Steden for Sten. Særlig farligt maatte det være, naar Maskinerne slyngede hele Bikuber mod Fjenden, hvilket synes at have været en meget afholdt Spas; naturligvis gik Kuben itu ved Faldet, de rasende Bier faldt over Mennesker og Dyr og kunde anrette stor Skade. Med Kastemaskinerne udslyngedes ogsaa den græske Ild, ja man forstod endogsaa at lave en Art Bomber. Johannes Turonensis fortæller, at Godfred Plantagenet belejrede Monasteriolum og ved denne Lejlighed raadførte sig med Vegetius's Bog. To Munke træffe ham beskæftiget med denne Lekture og finde det Sted opslaaet, hvorledes et Taarn hurtig skal blive indtaget. Feltherren forsikrede, at han næste Dag vil prøve denne Krigslist. »Han lod altsaa et Jærnfad, som var beslaaet med Jærnbaand, og hvorved der hang en stærk Kjæde, fylde med Hamp- og Hørolje og lukkede derpaa Fadets Aabning med et stærkt Jærnlaag og Jærnsøm, hvorpaa det blev stukket ind i en Ovn saa længe, til det blev ganske rødglødende og den sydende Olje udvidede sig i det indre; derpaa blev Fadet taget ud, Kjæden afkølet med Vand og befæstet til en Blide.« Bomben udslynges derpaa, springer og antænder Træværket i Taarnet.

Hovederne af dem, som vare faldne under et Udfald, kastede man ogsaa hyppig ind til de belejrede, ja det hændtes vel ogsaa, at man befordrede de levende Fanger tilbage paa denne Maade.

Kastemaskinerne og deres Betjening sikredes mod det fjendtlige Skyts ved Skansekurve og Palissader.

Med alle disse Maskiner kunde man nu nok tilføje en Fæstning megen Skade, ødelægge Vægtergangene og Tinderne paa Murene og Taarnene og fordrive Forsvarerne fra samme; men naar Borgen blot var godt provianteret, lod en slig Beskydning sig dog nok udholde; kun naar Besætningen tabte Modet, men ellers ikke, kunde Fæstningens Fald hidføres paa denne Maade. For Belejringens videre

Fremskridt var Beskydningen imidlertid af overordentlig Vigtighed.

»Vi have nu tilbage« — fortsætter Ægidius Colonna — »at omtale det Angreb, som sker ved Bygninger, der rykkes frem mod den belejrede Borgs eller Stads Mure. Der gives fire forskjellige Bygninger af denne Art, Væddere, Katte, Taarne og Musculi. Væddere kaldes et af Tømmer dannet Skjærmtag, som dækkes med raa Huder, for at det ikke skal kunne opbrændes. Under dette Skjærmtag, der tømres saare fast, for at det ikke skal blive knust af Stene, anbringer man en Bjælke, hvis Hoved er beslaaet med Jærn; Maskinen kaldes Vædderen, fordi den ved ved Jærnbeslaget har en meget stærk Pande til Stød. Denne Bjælke hænger ved Tov eller Jærnkjæder i Skjærmtaget, gaar paa Vædderens Vis lidt tilbage, støder derpaa heftig mod den belejrede Fæstnings Mure og ødelægger dem. Naar Muren er ramt ved mange Stød af denne Jærnbjælke, og dens Kvadersten begynde at løsnes, fæstner man til Bjælkens Hoved et Jærn, der er krumt som en Segl, og river hermed de løse og beskadigede Sten ud af Muren, som derved gjennembores hurtigere.

»En anden Bygning til Bestormning af Fæstningen kaldes Katten eller ogsaa Hytten (vinea). Den tømres paa det bedste af stærke og tykke Bjælker, hyppig med et dobbelt Lag, for at den ikke skal blive knust af Sten, som udslynges mod den. Ligeledes beklædes den med Huder, for at den ikke skal lide Skade af Ild. Sædvanligvis er en slig Bygning otte Fod bred og sexten Fod lang og saa høj, at Mænd bekvemt kunne staa oprejst i den. Disse saa store og endnu større Bygninger maa godt beskyttes paa alle Sider og skydes frem til den belejrede Fæstningsmur, som nu undergraves af Mandskab, der er skjult under disse Katte. Nyttige ere disse Bygninger, naar Fæstningen er saaledes beliggende, at de kunne bringes frem til selve Murene.

»Den tredje Art Bygninger ere Taarnene eller Borgene; thi naar den belejrede Fæstning hverken kan tages ved Vædderen eller Kattene, maa man tage Maal af hine Fæstningsmure og efter dette Maal opføre Trætaarne eller Borge, der til Beskyttelse mod Ilden dækkes af raa Huder. Med disse Træborge angriber man Voldene paa en dobbelt Maade. For det første ved Stenkast; thi naar de rage op over Murene, deres Vægtergange og Tinder, bliver Forholdet mellem dem, som er paa Stormtaarnet, og de belejrede lige det samme som mellem Fæstningens Besætning og dem, som er neden under dem paa den faste Jord. Dernæst anbringer man paa slige Stormtaarne Faldbroer, hvor fra man kan komme over paa Murene af den belejrede Fæstning.

»Den fjerde Art af Bygninger kaldes Mus (musculi); disse Musculi ere smaa Bygninger, der beskytte de Folk, som trække eller skubbe Stormtaarnene frem til Muren af den belejrede Fæstning. Ved slige Musculi kan Taarnet bringes frem lige til Muren, og da kan Fæstningen angribes paa tvende Maader; thi ved Stormtaarnet komme tre Omstændigheder i Betragtning: den øverste Del, som rager op over den belejrede Fæstnings Mure og Taarne, den mellemste Del, hvor Faldbroen findes, og den nederste Del, hvortil »Musene« med deres Mandskab slutte sig. Naar altsaa Stormtaarnet er rykket saa langt frem til Fæstningsmuren, som nødvendigt er, kaster Mandskabet i den øverste Etage Sten over paa Murene og forjager Besætningen her, Besætningen i den anden Etage sænker Vindebroen og stormer Murene, og Folkene i nederste Etage og i »Musene« rykke, om muligt, frem til Muren og undergrave den, for at Belejrerne ogsaa paa denne Maade kunne trænge ind i Fæstningen. Man maa ogsaa holde Armbrystene, Buerne, Kastemaskinerne og alt øvrigt i Beredskab for at overøse Fæstningen med Skud, naar Stormen skal voves. Jo mere for-

skjelligartet Angrebet nemlig er, desto mere rædselsslagne blive de belejrede, og desto lettere overvindes de.«

Saa hurtig, som Ægidius her skildrer det, gaar Belejringen dog ikke for sig. Vilde man trænge frem til Muren med Væddere, Katte, Taarne og lignende Stormmaskiner, maatte for det første Fæstningens Udenværker, Forhugningerne og Palissadeværkerne tages, men dernæst var Graven en mægtig Hindring; den maatte først udfyldes, og før dette skete, kunde man slet ikke tænke paa nogen alvorlig Storm. Jord til Fyldning havde man vel let for Haanden; men hvor mange Kurve udkrævedes ikke for at udfylde en dyb Grav! Man kastede Buske og hele Træstammer, i Nødsfald endog Slagtekvæg i Graven. De belejrede søgte af al Kraft at hemme den for dem saa skæbnesvangre Virksomhed og skød fra Murene ned paa Arbejderne, saa disse maatte være betænkte paa at skytte sig. Disse Skjærmtage vare af forskjellig Art; det mest brugelige var den nys beskrevne Kat.

Naar Graven heldig var fyldt, maatte Jorden jævnes og, om muligt, belægges med Brædder, og først da kunde Vædderen skydes frem paa Hjul eller Ruller og Murbrækkeren begynde sin Virksomhed. Det afgjørende Angreb skete imidlertid ved de nys beskrevne Stormtaarne, der vare Bygninger af stor Mægtighed; de Taarne, Frederik Barbarossa 1159 anvendte foran Crema, vare saaledes 100 Fod høje. Skulde de rykke frem, bleve de satte i Bevægelse ved Reb, og saaledes rulledes de frem under store Anstrængelser; man brugte undertiden 1500 Mand til et sligt Arbejde.

Det stod altid slet til med en Fæstning, naar det lykkedes Belejrerne at bringe disse store Taarne hen til Murene, og de belejrede søgte derfor af alle Kræfter at tilintetgjøre disse farlige Bygninger. Til Trods for Læderbeklædningen lykkedes det ofte at stikke Taarnene i Brand ved den græske Ild, og mangt et møjsommeligt Værk sank saaledes efter føje Tids Forløb i Grus. Belejrerne maatte derfor

passe nøje paa, at Huderne stadig vare dryppende vaade, at de nedfaldende Brande bleve skubbede bort med Hager og slukkede. De centnertunge Sten fra Kastemaskinerne kunde være ikke mindre farlige, og herimod søgte man at sikre sig ved et elastisk Lag af Faskiner, Filt- og Ulddækkener o. s. v. paa Taarnenes Yderside. Yderst grusomt handlede Frederik Barbarossa ved Cremas Belejring, i det han lod de italienske Fanger og Gisler binde fast til Ydersiden af sit Taarn, for saaledes at skræmme de belejrede fra at skyde paa samme.

Saaledes bleve alle Forberedelser trufne; dækkede bag Gravsvinene, Kattene og hvad nu alle de forskjellige Skjærmtage monne hedde, gaa Belejrerne løs paa Murene og søge ved Hamre, Hakker og Brækjærn at styrte dem; man søgte at rive Vindebroen ned, at sprænge Porten. Hjalp dette endnu ikke, kom Stormstigerne frem; ved den fortsatte Beskydning vare Dækningsværkerne paa Murene til Dels ødelagte, og en Bestigning frembød derfor nu flere Chancer for et heldigt Udfald. Eller man søgte at antænde Borgen og ved Ildebranden at tvinge Forsvarerne til Overgivelse. Muligvis lykkedes det ogsaa at finde en Forræder i Borgen, der om Natten, naar alle sove, lader Vindebroen gaa ned og aabner Porten, hvorved Erobringen lettes og ikke kræver saa store Ofre. Belejrernes sidste Middel var og blev dog det store Taarn; hidtil havde det kun frembudt et godt Standpunkt for Skytterne, men naar alle andre Forsøg vare slaaede fejl, maatte ogsaa Stormtaarnet rykke frem. Lykkedes det de belejrede ogsaa at slaa dette Angreb tilbage, havde Belejrerne intet andet Middel tilbage end at tvinge Fæstningen til at kapitulere ved Udhungring.

Paa ny kommanderes altsaa Soldaterne til Vinderne, og langsomt rykker Kolossen stadig nærmere og nærmere til Muren. Da den tilkastede Vej over Graven ikke var saa bred, at Kattene eller Gravsvinene kunde komme af Vejen,

maatte man først trække disse Maskiner til Siden eller vel endog opbrænde dem for at faa Pladsen fri for Stormtaarnet. De belejrende søge at gribe Taarnet med glødende Jærnhager, at stikke Træværket i Brand og, om muligt, ødelægge hele Bygningen; men sammes Besætning slukker Ilden, skubber Hagerne til Siden og afskærer med leformede Knive de Dele af Taarnets Dække, som true med at gaa i Brand.

Heftigere end nogen Sinde flyve Masser af Kastevaaben, Bolte, Pile og tunge Stenkugler mod den ængstede Fæstnings Mur, Trompeterne skingre, da falder Broen med vældig Vægt, under høje Krigsraab storme Belejrerne fra Taarnet over paa Muren og kaste sig over de faa, som endnu gjøre dem Besiddelsen af Ringmuren stridig. Snart have de naaet et Taarn, den saa længe aflukkede Port spænges, Vindebroerne sænkes, og nu stormer hele Belejringshæren ind i den fortabte Stad.

Alle de Maskiner, som bygges til Angrebet paa eller Forsvaret af en Fæstning, kaldes Antwerc, og de Mænd, som forstaa at bygge dem, kaldes Antwercmeister, Ingeniarii, Engignéour. Historieskriverne have bevaret Navnene paa adskillige Ingeniører. Saa snart en Belejring tog sin Begyndelse, var Bygningen af Maskinerne det første, man tog fat paa. Laa den belejrede By ikke for langt borte, førte man Maskinernes enkelte Stykker med sig paa Vogne og satte dem sammen paa Stedet. Lod dette sig ikke gjøre, byggede man dem paa selve Stedet; de nødvendige Træstammer maatte man se at skaffe til Veje. Vilhelm fra Tyrus fortæller ofte, hvorledes man i det hellige Land lod dygtige Tømmermænd sammentømre Belejringsmaskiner, hvorpaa de transporteres der hen, hvor man faar Brug for dem. Saaledes fortælles det om Darums Belejring i Maj 1192: »Det varede ikke længe, før Skibene kom fra Ascalon med Kongens Kastemaskiner. Kongen (ɔ: Richard Løvehjærte) og andre Stormænd og Adelsmænd bare selv

paa deres Skuldre og i deres Ansigts Sved Maskinernes enkelte Dele en hel Mil op fra Strandbredden, hvad vi den Gang selv have set. Da Maskinerne vare sammentømrede, rejste og havde faaet deres Mandskab, udvalgte Kongen en Maskine, der skulde storme Hovedtaarnet, og den kommanderede han selv personlig.« Det var i øvrigt ingenlunde nogen Sjældenhed, at Fyrsterne selv toge sig af Belejringsmaskinerne.

Bybeboerne imødesaa med Skræk den truende Belejring. Skyndsomst istandsatte man Fæstningsværkerne og anlagde nye. Fik man Fjenden i Sigte, ringede man med Stormklokken og kaldte herved enhver under Vaaben; Portene bleve fast tillukkede, Vindebroerne gik op, Faldgitrene holdtes i Beredskab, ja man gik saa vidt, at man tilmurede selve Portaabningen paa nær en enkelt, stærkt sammentømret Dør, gjennem hvilken man holdt Forbindelsen aaben med Yderverdenen.

Ægidius Colonna meddeler ogsaa en Række Bemærkninger om de Forholdsregler, der bør tages til en Fæstnings Forsvar. »Det er ikke tilstrækkeligt at vide, hvorledes deres Mure maa være beskafne, hvorledes de maa være beliggende, naar man ikke forstaar, hvorledes de skulle sikres mod, at de ikke saa let skulle blive indtagne. Oven for blev udviklet, at der gives en tredobbelt Maade at erobre Fæstninger paa, nemlig ved Hunger, ved Tørst og ved aabent Angreb. Altsaa maa Fæstninger forsvares saaledes, at de ikke kunne erobres paa nogen af disse Maader.

»For at de ikke skulle blive betvungne ved Hunger, ere tre Ting at iagttage. Korn, Havre, Byg, de enkelte Forraad af Levnedsmidler og al muligt Foder maa før Belejringens Begyndelse skaffes ind i Fæstningen, og naar man er bange for, at Belejringen skal tage sin Begyndelse før Høsten, maa man fra andre nærliggende Stæder anskaffe alt dette, for at den belejrede Fæstning ikke skal lide

Mangel paa Levnedsmidler. Hvad man ikke kan skaffe ind i Fæstningen, eller hvad der ikke lønner sig at bringe ind, opbrændes, for at det ikke senere skal være Belejrerne til Nytte og disse saaledes anvende de belejredes Ejendele til Ejermændenes Skade. Naar man befrygter en langvarig Belejring, saa at Fæstningen maa holde sig i en lang Tid igjennem, maa Staden og Borgen ganske særlig forsynes med Hirse; thi Hirse fordærves ikke saa let og skal holde sig bedre. Ogsaa Forraad af salt Kjød maa ikke forglemmes, og en rigelig Mængde af Salt, der er nyttig til mange Ting, kan kun være Fæstningen til Nytte.

»Hvad Provianteringen nu angaar, maa man dernæst ikke alene agte paa, at man bringer en stor Mængde Levnedsmidler ind i Fæstningen, men ogsaa paa, at de samlede Levnedsmidler ved forstandige Embedsmænd fordeles til Familierne. Naar det lader sig gjøre saaledes, og den belejrede Stad er stor og ikke mere kan faa Proviant andensteds fra, maa Levnedsmidlerne i hvert Bykvarter bringes hen i offentlige Magasiner og sparsomt og forstandig fordeles af kyndige Mænd. Er den belejrede Stad af middelmaadigt Omfang, lader dette sig let gjennemføre saaledes. Overflod paa Levnedsmidler nytter altsaa ikke, naar de ikke fordeles sparsomt og med Forstand.

»For det tredje maa man under slige Forhold iagttage, at svage og unyttige Folk, som ikke due til Fæstningens Forsvar, bliver sendte andensteds hen, naar det lader sig bekvemt gjøre; thi slige Mennesker forbruge og fortære, hvad der kun burde fordeles til Krigerne. Naar man er bange for Mangel paa Levnedsmidler, bør alle undværlige Dyr slagtes, for at spises eller nedsaltes, naar de blot ere spiselige. Dog bliver ved slige Lejligheder meget fortæret, som sædvanlig Skik og Brug ellers forbyder.

»Efter at vi saaledes have set, hvorledes en Fæstning maa vogte sig for at falde ved Hunger, er det let at indse, hvorledes de belejrede maa forholde sig for ikke at besejres

ved Tørst. Før nogen belejrer dem, maa den slagne Hær se at kaste sig ind i en Fæstning, hvor der er Overflod paa Vand; naar der ikke findes Kilder, maa der graves Brønde. Er Stedet saa tørt, at man ikke kan anlægge Brønde, bygger man Cisterner, for at det overflødige Regnvand kan erstatte Mangelen paa andet Vand. Naar de belejrede Fæstninger ligge ved Havet, og man kun kan faa Saltvand, fordi det ferske Vand er alt for langt borte, og Belejrerne hindre al Forsyning der fra, kan man gjøre Saltvandet ferskt ved Vox; thi som Aristoteles siger i »de Meteoris«: Det Saltvand, som gaar gjennem Voxets Porer, er ferskt. Man maa ogsaa bringe en Mængde Eddike og Vin ind i Fæstningen, for at Krigerne ikke skulle blive svage ved den blotte Vanddrikken og derfor ikke mandig modstaa Belejrerne.

»Efter at det nu er paavist, hvilke Midler man kan anvende mod Hunger og Tørst, hvorved Fæstninger sædvanligvis tvinges til Overgivelse, staar endnu tilbage at udvikle, hvilke Foranstaltninger der maa træffes, for at en belejret Fæstning ikke skal blive tagen ved Storm. Man maa altsaa skaffe en stor Mængde Svovl, Beg og Olje ind i den belejrede Stad eller Borg for at kunne afbrænde Fjendens Maskiner. Jærn og Tømmer skaffes i passende Mængde. Med Jærnet udbedrer man Vaabnene, smedder Lanse- og Pilespidser samt alle andre Vaaben, hvormed Fjenden kan tilføjes Skade. Ogsaa Rullesten fra Floderne maa i Mængde bringes ind i Fæstningen, da de ere stærkere og bedst egne sig til Kastevaaben, og de opdynges paa Murene og Taarnene. Pulveriseret Kalk skaffes ligeledes i stor Mængde, og hermed fyldes talrige Kar, som man slynger mod Fjenden, saa snart Belejrerne nærme sig Murene; Krukkerne gaa nemlig i Stykker, og Støvet flyver Belejrerne i Øjnene og blænder dem saaledes, at de kunne hugges ned som blinde. Ogsaa et dygtigt Forraad af Sener og Reb er fordelagtigt for en Fæstning til Indretning af Buer, Kastemaskiner o. s. v. Naar der er Mangel paa Sener, kan man

anvende Heste- eller Kvindehaar. Vegetius fortæller nemlig, at da Romernes Forraad af Sener var sluppet op, og Maskinerne ikke kunde gjøres i Stand, afskar de romerske Kvinder deres Haar og gave det til deres Mænd; saaledes bleve Maskinerne bragte i Orden og Modstanderne drevne tilbage. De dygtige Kvinder foretrak, som Vegetius siger, at leve med misprydet Hoved hos deres Mænd i Steden for med uskadt Hovedsmykke at blive Fjendernes Trælkvinder. Ogsaa mange Dyrehaar til Reparation af Kastemaskiner og Buer samt Huder til Beskyttelse for Maskinerne og andre Bygninger mod Fjendens Brande bør skaffes ind i Fæstningen.«

Vi skulle ikke trætte vore Læsere ved videre at følge Ægidius Colonnas Udviklinger om Minekrigen eller Belejringsmaskinernes Ødelæggelse ved Udfald, der hyppig førte til et heldigt Resultat og saaledes forhalede Belejringen. Saa snart Fjenden rykkede Murene nærmere, søgte man at drive ham tilbage ved Bueskytterne, som dækkedes af Borgens Tinder; kom Fjenden tæt frem, overøses han fra Tinderne med alle Slags Skud og Kastevaaben. Skytterne ere i uafbrudt Virksomhed, og Slyngekasterne søge at ramme enhver, som vover sig uden for sit Skjærmtag; store Sten slynges ned fra Murene og dræbe Minegraverne; smeltet Bly, Beg og Svovl, kogende Vand, sydende Olje, spidse Pæle, ja hele Bikuber slynges mod Angriberne.

Alle disse Anstrængelser vare dog ikke synderlig virksomme; man kunde nok tilføje Fjenden nogen Skade og forhale Fæstningens Indtagelse; men en Stad kunde dog vanskelig holde sig i Længden, naar Belejrerne ikke tabte Taalmodigheden eller saae sig nødte til at hæve Belejringen ved en Undsætningshærs Nærmelse. Det kom altsaa fremfor alt an paa at opfordre sine Venner til Undsætning og derpaa yde Modstand saa længe, til Hjælpen kom. Var Fæstningen godt indesluttet, kunde et Bud

næppe snige sig gjennem Belejringshæren; Saracenerne anvendte derfor ogsaa Brevduer, som de lode flyve afsted, i Nødsfald forjoge fra Fæstningen med Stenkast.

En afgjørende Betydning fik det, om Fjenden naaede hen til Muren med sine Katte, Gravsvin, Væddere og Taarne; lykkedes det at ødelægge disse Træbygninger, havde de belejrede atter vundet nogen Frist, da Bygningen af nye Maskiner ikke lod sig udføre saa hurtig. Man søgte altsaa at opbrænde dem, i det man udskød Brandpile eller udslyngede brændende Træmasser. Vare Maskinerne imidlertid godt beklædte med Huder, faldt det vanskeligt at antænde dem; man søgte da at knuse dem og rullede store Fade med tunge Sten ud fra Murene eller lod en stærk Bjælke falde ned som en Rambuk. Virkningen af Vædderne svækkedes ved at fylde store Sække med Hø og hisse dem ved lette Jærnkjæder ned for Vædderens Ansigt.

Rørende er den Hengivenhed, hvormed Kvinderne udholde Belejringen, efter Evne understøtte de kæmpende, bringe dem Munition, en Slurk Vand og Forfriskninger. Naar Wolfram fortæller, at Vilhelm af Oranges Hustru Gyburc med sine Terner klogt og tappert forsvare Borgen Orange mod Saracenerne, skildrer han kun, hvad Kvinderne den Gang vel vare i Stand til at gjøre. Efter Ordericus Vitalis forsvarede 1128 Sibylla, en normannisk Ridders Hustru, sin Borg: »I sin Mands Fraværelse værgede hun Tarragona, iførte sig hver Nat Ridderrustning, tog en Stok i Haanden, steg op paa Muren, gjorde en Runde gjennem Staden, opmuntrede Vagterne og formanede dem viselig til nøje at give Agt paa Fjendens Krigslist.«

Var et Angreb virkelig vist tilbage, ringede man med Klokkerne og hengav sig til Glæden.

Dog, som sagt, Fæstningen var i Regelen fortabt, naar Belejrerne blot taalmodig holdt ud. Enten kunde han da lægge en saadan Breche i Muren, at han med Storm trængte ind i Staden, eller han tvang samme til en fri-

villig Kapitulation. Da Stormen dog altid var forbunden med betydeligt Tab af Menneskeliv, foretrak man heller ad fredelig Vej at faa Fæstningen i sin Magt.

Forhandlingerne indledes sædvanligvis ved, at de belejrede afsende deres Præster, Biskopper og Munke med Relikvieskrinene til Sejrherren og knælende anraabe om Naade. Maatte Byen overgive sig paa Naade og Unaade, bragte Borgerne Portnoglerne som Tegn paa Underkastelse, lode Vindebroerne gaa ned og gjorde Adgangen fri, saa den sejrrige Hær kunde rykke ind. Havde en Stad gjort Oprør mod sin Herre, blev den tvungen til at lægge en eller to Brecher i sine Mure, og gjennem disse Aabninger holder Herskeren nu sit Triumfindtog, Borgerskabet anraaber om Naade, Adelsmændene bære et Sværd, de ufri et Reb til Tegn paa, at de have fortjent Døden, men haabe, at Herskeren vil være dem naadig. Den overvundne Ridder overrækker Sejrherren sit Sværd og giver sig vaabenløs i hans Haand. I Frankrig var det derhos Skik, at den Lensmand, som havde gjort Oprør, men var bleven overvunden, tog en Sadel paa Ryggen og saaledes ydmyg anraabte om Naade; dette var egentlig en Anticipation af Straffen, som kunde paalægges ham, thi vi vide, at alle adelige Fredsbrydere maatte bære en Hund, Vasallen en Sadel og Bonden et Plovhjul, inden Dødsstraffen fuldbyrdedes paa dem.

Gunstig maatte man allerede kalde Betingelserne, naar Stadens Beboere fik fri Afmarche med Tilladelse til at medtage saa mange Ejendele, de kunde bære. Ved Weinsbergs Erobring fik Kvinderne af Konrad III's Naade »Tilladelse til at medtage, hvad de kunde bære paa Ryggen. I det de nu mindedes deres Ægtemænds Troskab og nærede Bekymring for deres Sikkerhed, lode de deres Bohave i Stikken og bare deres Mænd bort paa Skulderen. Da Hertug Frederik vilde forbyde det, sagde Kongen, i det han begunstigede Kvindernes List, at det ikke sømmede

sig at bryde et Kongeord«. Ved Cremas Indtagelse 1160 gav Kejser Frederik Barbarossa ligeledes Beboerne fri Afmarche og tillod, at de maatte medtage saa meget, de kunde bære; den 27de Januar forlode 20,000 Indbyggere deres Stad, glade over at have faaet Livet skjænket, bedrøvet over deres Ejendeles Tab. Kejseren forærede de tro Mænd fra Lodi de Rustninger, som fandtes i Byen, som derpaa blev udplyndret og afbrændt; selv Kirkerne bleve ikke skaanede.

Haardt var det visselig saaledes at jage en hel Bybefolkning bort og at berøve den hele dens rørlige Eje, saa vidt den ikke kunde føre samme med sig. Dog Tidsalderen var nu engang alt andet end sentimental. Ved Tortona lod Frederik Barbarossa rejse Galger og lod enhver Fange øjeblikkelig klynge op i hans Medborgeres Paasyn, og da Veronas Borgere vovede et Udfald, og tusende Mand faldt i hans Hænder, lod han Læber og Næse skære af to hundrede Fanger, to Hundrede andre bleve hængte, og Resten lagt i Lænker. Og Italienerne vare til Gjengjæld ikke mindre grusomme. Ved Cremas Belejring 1159 falder Bertolf af Urach, en Borger skalperer Liget og smykker sin Hjælm med hans Skalp. At nedhugge Besætningen i en erobret Fæstning hørte til sædvanlig Krigsskik. Og hvilke Ødelæggelser medførte ikke Krigene. At Høsten blev tilintetgjort, var det mindste; men i de italienske Krønniker læse vi utallige Gange, at man oprev Vinstokkene, omhuggede Frugttræerne og saaledes tilintetgjorde Frugten af aarelang Flid. Mangen troede vel sin Smule Ejendom skjult i Kirken; men heller ikke disse hellige Steder vare sikrede mod Soldaternes Rovlyst. Hvorledes den daværende Tid har kunnet bære disse vedvarende Ødelæggelser, er ligefrem gaadefuldt.

Saa snart Fæstningen var falden, plantede Sejrherren sit Banner paa det højeste Taarn, saa hans Held vidt og bredt var synligt. Og nu tog Plyndringen sin Begyndelse.

Soldaterne forsynede sig med Sække. brøde Døre, Kasser og Kister op og plyndrede, hvad de forefandt. Selv Kirkerne vare ingenlunde sikre. Og naar vi mindes, hvilke urene Elementer der tjente i Hærene, at Ribalderne, Brabanzonerne o. s. v. kun vare hvervede Røverbander, og at enhver, Ridderen saa godt som Væbneren, ønskede at bringe en Formue hjem fra Felttoget, blive Skildringerne af de Plyndringer, Forfatterne meddele os, kun alt for sandsynlige. Var endelig alt røvet, hvad der kunde friste Havesygen, bleve Borgen, Fæstningen og Staden antændte og jævnede med Jorden.

Erobringen af en eller flere vigtige Stæder og Borge, et tabt Feltslag og andre Ulykkestilfælde tvang i Reglen de besejrede til at knytte Fredsunderhandlinger. Atter blev der sendt Parlamentærer til den fjendtlige Lejr og en Vaabenhvile sluttet. Derpaa bleve Fredsbetingelserne fastslaaede, og der stilledes Gisler for, at Aftalen skulde blive trolig holdt. Krigserstatningen spiller altid en stor Rolle; i 1158 maatte Milano betale Frederik Barbarossa 9000 Mark (300,000 Kroner). Undersaatterne love fremdeles i deres Herres Haand fremtidig at være ham tro; ogsaa de fjendtlige Fyrster svore højtidelig at holde Fred og stillede vel ogsaa Gisler; Kongen svor ved sit Skjæg, og en slig Ed gjaldt for ubrødelig.

Saaledes var Krigen lykkelig ført til Ende, og den sejrrige Fyrste havde nu kun tilbage at lønne sine Tropper og permittere dem. Otto af Freisingen fortæller, at under Stormen paa Tortona 1155 havde en Pioner udmærket sig ved særlig Tapperhed, hvorfor Kejseren vilde lønne hans Heltedaad med Ridderslaget; men Soldaten afslog denne Ære, da han var af ringe Herkomst. Efter Felttoget 1160 sammenkalder Frederik Barbarossa sine Krigere, takker dem for deres Troskab, gode Holdning og udviste Tapperhed, dem, der ganske særlig havde udmærket sig, nævner han ved Navn og roste dem offentlig. Derpaa uddeles Guld og

Sølv, gyldne og Sølvbægere, kostbare Klædninger, Lensgodser og Foræringer blandt dem, og alle ere højlig glade og taknemmelige. Derpaa permitterer Kejseren sin Hær og beholder kun sin Garde tilbage hos sig i Italien.

XIII.

Kræfternes Aftagen. — Ro i Alderdommen. — Bod for Ungdommens Synder. — Døden. — Balsamering. — Ligtoget. — Sorgen. — Gravmæler.

Krigerlivet styrkede ganske vist Legemskræfterne, men undergravede dem ogsaa; mange slige Felttog kunde en Ridder vist næppe udholde; Strabadserne og Afsavnene vare dog meget store, og naar den fulde Ungdomskraft ikke mere var for Haanden og hjalp til at bære dem, maatte der dog indtræde slemme Følger for Sundheden. Vi kunne ikke bestemme, hvor stor en Alder hin Tids Mænd gjennemsnitlig naaede; kun enkelte Fyrsters Fødselsaar ere bekjendte. De tyske Kejsere og Konger ere gjennemsnitlig kun blevne 48 Aar gamle; se vi bort fra dem, som fandt en voldsom Død, bliver Gjennemsnitsalderen omtrent 50½ Aar, og kun Rudolf af Habsburg naaede ud over de halvfjerds. De franske Konger bleve gjennemsnitlig omtrent 52 Aar gamle, og den ældste blandt dem, Ludvig VII, døde tresindstyve Aar gammel. En noget højere Alder (58 Aar) naaede de engelske Konger, men dog blev kun én, Edvard I, over halvfjerds.

Naar Kræfterne toge af, naar Sundheden begyndte at vakle. var det paa Tide, at Ridderen trak sig tilbage og beredte sig paa at leve sine sidste Aar i Fred. En svagelig Mand duede ikke mere til Turneringer, og endnu mindre var han i Stand til at deltage i Felttogene. Kun Digtenes Helte trodse Alderen og ere endnu som Oldinge i Besiddelse af deres fulde Kraft, yderligere parret med Livs-

erfaring og Visdom, men det er dog vist et stort Spørgsmaal, om Flertallet af Ridderne virkelig vare saa heldige med graa eller hvide Haar at kunne bære Anstrængelser, som dog kun det ungdommelige Legeme var voxen.

Den simple Ridder, den ringere Hersker kunde nok unde sig lidt Hvile i Alderdommen, kunde glæde sig over sine opvoxende Børn og se sin Ungdom blomstre op paa ny i sine Børn og Børneborn. De store Herskere maatte derimod til deres Livs Endeligt fyldestgjøre deres Pligter, være færdige til Krigstog, stadig give deres Ridderskab det bedste Exempel paa Pligtopfyldelse og Udholdenhed. De havde ingen Stunder til at udhvile sig; vare de ikke optagne af Felttog, drage de uden Rast og Ro fra den ene By til den anden, optagne af deres høje Kald. Med dem rejser hele Hofstaten, og saaledes føre de et Nomadeliv, til Døden endelig under dem den Ro, der blev dem nægtet i Livet. I Romanerne fortælles ganske vist ofte, at Kongerne, saa snart de have bortgiftet deres Arving, overdrage ham Regeringen og gaa i Kloster for i deres sidste Leveaar at sørge for deres Sjæls Frelse; dog Historien frembyder næppe noget Exempel herpaa.

Med den tiltagende Alder kom sikkerlig den Time, da enhver maatte spørge sig selv, hvad der skulde blive af hans Sjæl. Saa længe han var ung og i Stand til at nyde Livet, havde han vel nok, saa vidt muligt, fyldestgjort Religionens Forskrifter, men heller ikke forsmaaet de Glæder, Verden kunde byde ham, og saaledes visselig begaaet meget, som ikke ret stemte med de guddommelige Bud. Nu i Alderdommen randt alle hans længst forglemte Synder ham atter i Hu, og Frygten for Helvedes Piner rørte sig atter. Paa Kirkeportalerne og i selve Kirkerne kunde han i Billedhuggerarbejde eller Maleri overalt se fremstillet Opstandelsen, Sjælenes Lutring, Dommedag og Helvedes Gab, hvor gyselige Djævle i Svovlpølene martrede Synderne og straffede dem for deres Brøde, og saa oplyst var man endnu

ikke, at man drog Helvedets og Djævlenes Existens i Tvivl; tvært imod troede man klippefast paa samme, og vi kunne vel forestille os et Menneskes Angest, der var sig sine Synder bevidst og maatte sige sig selv, at han ikke godt kunde undgaa Helvedesstraffene. Her kunde kun Bodsøvelser hjælpe, og i Romanerne se vi derfor ofte Ridderen opgive alt Vellevned, forsage Verden, gaa i Kloster eller trække sig tilbage som Eremit. En ejendommelig Bodsøvelse gjennemgaar Wolfdietrich. Han havde i sin Alderdom frasagt sig Kronen, overdraget den til Sønnen og var gaaet i Kloster. For nu at blive alle sine Synder kvit paa én Gang, lod han en Baare henstille i Domkirken og blev siddende her en hel Vinternat. Alle, hvem han i sit Liv havde dræbt, nærme sig nu, og han maa endnu en Gang kæmpe mod dem. Spøgeriet varer ved til Fromessen; saaledes fandt Munkene ham henstrakt uden Besindelse, hans Haar vare blevne snehvide i den ene Nat; men han kom sig atter og levede endnu sexten Aar i Klosteret.

Alderens Skrøbeligheder gjorde sig imidlertid mere og mere gjældende. Oldinge fryse let og maa skytte sig med varme Klæder og Pelsværk; de behøve nu oftere Lægens Pleje, og naar Kvindernes Husmidler ikke mere sloge til, søgte man at hente en Læge. Præsterne forstode sig ofte lidt paa Lægekunsten; men det var dem forbudt at foretage blodige Operationer. I Klostrene vare altid en eller flere Brødre kyndige i Medicinen; det er dem, som i Nødsfald bringe Ridderen og hans Slægtninge Hjælp paa den ensomme Borg. Ved Fyrsternes Hof havde man altid dygtige Læger for Haanden; de fulgte deres Herrer paa alle hans Rejser og stode ham og hans Hofstat bi med hele deres Kunst.

Nærmede nu endelig den sidste Time sig, tænkte den døende først paa at beskikke sit Hus, dernæst paa at forsone sig med Gud. Rige Gaver tilstilledes Kirker og Klostre, ogsaa de hellige bleve betænkte; derpaa skrifter

han, modtager Nadveren og den sidste Olje og gaar saaledes ind til den evige Fred i Haabet om en mild Dommer.

Ved Kongernes Død herskede ofte den største Forvirring. Da Vilhelm Erobreren døde den 9de Septbr. 1087 om Morgenen, flygtede strax Livlægen og alle fornemme Herrer, Tyendet røvede alle Vaaben, Kar, Klæder og Linned samt hele det kongelige Bohave, lod Kongens Lig ligge næsten nøgent ved Dørtærskelen og flygtede. Paa lignende Vis gik det til ved Johan uden Lands Død Aar 1216.

En fornem Herres Lig blev strax aabnet og balsameret; en Livlæge eller en i Medicinen kyndig gejstlig Mand overtog Besørgelsen af dette uhyggelige Arbejde; hvorledes man maatte hjælpe sig paa Krigstog, have vi allerede set*).

Blev den afdøde begraven paa selve Stedet, hvor han var død, hyllede man ham i kostbare Silkestoffer, som man bandt fast om Liget, og lagde ham først paa en Baare, der hyppig var meget kunstig forarbejdet og af kostbart Materiale. Fyrsterne bleve i fuldt Skrud baarne til Graven. Foran Liget bar man brændende Glaslamper, som vare fyldte med Balsam og udbredte den herligste Vellugt. Sørgefølget ledsagede Baaren til Fods og havde brændende Kjærter i Hænderne. Naar Toget naaede Kirken, blev Baaren her sat ned og Lysekroner og Kjærter opstillede omkring Paradebaaren.

Ofte maatte Liget imidlertid transporteres en lang Vej, før det naaede det til Begravelsen bestemte Sted. Saaledes blev Rudolf af Habsburgs Gemalinde Anna, som døde 1281 i Wien, begraven i Basel. »Først blev Indvoldene udtagne af Liget, og Legemet derpaa fyldt med Sand og Aske. Dernæst bestrøg man hendes Ansigt med Balsam, indviklede hele Liget i Voxklæder og iførte det Silkeklæder; hendes Hoved blev hyllet i et hvidt Silkeslør og fik en forgyldt Krone paasat. Derpaa blev hun lagt i en meget

*) Se oven for pag. 398—99.

vel forarbejdet Kiste af Bøgetræ, Hænderne foldede over Brystet og Kisten lukket med Jærnbeslag. Efter at alt dette var fuldbragt, blev hun med 40 Heste ført til Basel, og man bragte mange Penge med sig, som det i Almindelighed troedes. I hendes Ligfølge var der to Dominikanermunke, tvende Franciskanere og saa mange Damer, som der kunde rummes i trende Vogne; til dem sluttede sig 400 Mand«. Den Dag i Dag kan man se Dronningens Gravmæle i Basel Domkirke.

Kisten blev behængt med et Tæppe, som var broderet med den afdødes Vaabenbilleder; foran Baaren rider en Væbner Ridderens Ganger; som Tegn paa Sorg bar man den afdødes Vaaben med Spidsen opad. Saa længe Liget endnu var offentlig udstillet, holdt man Nattevagt ved samme. Æerespladsen for en afdød var en Begravelse i Kirken, om muligt foran Alteret. Angrende Syndere lode lode sig begrave uden for Kirken og under Tagdryppet, for ret at bevise deres Anger. Begravede man Liget i en Stensarkofag, blev denne først sænket i Graven, derpaa Liget nedlagt i samme, Kistelaaget lukket og Jorden fyldt over det.

Der blev fremdeles læst Sjælemesser og givet rige Almisser til Munkene, Præsterne og de fattige, for at de skulde bede for de afdødes Sjælefrelse. Den tredivte Dag efter Døden blev der atter afholdt en Sørgefest. I Messebøgerne findes et særligt Schema for denne Messe. En kjær Slægtnings Dødsdag blev ligeledes mindet hvert Aar. Alle de Højtideligheder, som vare forbundne med Begravelsen, krævede betydelige Omkostninger. Ogsaa Borgerskabet søgte at efterligne Adelen og de fornemme og udfoldede en stedse stigende Luxus ved Begravelsen.

Sorgen selv ytrede sig paa en meget drastisk Maade; man sønderrev sine Klæder, udrev Haaret, vred Hænderne, slog sig for Brystet, kradsede sig med Neglene i Ansigtet, skreg og jamrede højt og gav sin Smerte frit Løb. Mærk-

værdig nok havde baade Riddere og Damer i hine Tider meget svage Nerver; ved hver Lejlighed synke de i Afmagt, navnlig i de franske Romaner, ja selv Helte som Karl den store synke bevidstløse til Jorden, naar de modtage et slet Budskab.

Stedet, hvor Liget nedsænkes i Jorden, betegnes ved et Mindesmærke. Den simpleste Form var at lægge en Stenplade over Graven. Disse Stenplader ere i den ældre Tid sædvanligvis meget smalle; dog forekommer der ogsaa Gravstene, der ligesom Kisterne ere brede ved Hovedgærdet, smallere ved Fodenden. Denne Stenplade prydes undertiden med et simpelt Ornament; mere rige Mindesmærker udvise et indskaaret Kors, paa Mandsgravene Fremstillinger af Sværd, paa Kvindegravene af Saxe, Nøgler o. s. v. Hertil komme nu Inskriptionerne, som altid ere holdte i den største Korthed. En endnu rigere Udsmykning fik Gravpladen, naar den afdødes hele Billede var fremstillet med dybt indhuggede Omrids. Slige Tegninger lode sig dog endnu bedre fremstille paa Messingplader, og slige fint graverede Messingplader bleve fæstede til Stenpladen eller nedsænkede i samme; de indgraverede Omrids fremhævedes endnu tydeligere med mørkt eller farvet Kit.

Alle denne Art Gravmæler ere holdte ganske flade; de bleve nemlig nedsænkede i Kirkens Gulv og maatte ikke virke forstyrrende. En anden, mere prægtig Art Epitafier ere derimod de saakaldte Tumba'er. Over Gravstedet rejses en firkantet Bygning. I sin simpleste Form har Tumbaen Form af en Sarkofag; men Flertallet af disse Gravmæler ere dog formede som en Katafalk. Paa den massive Underbygning ligger den afdøde udstrakt, ikke død, men levende og med aabne Øjne. Af denne Art Gravmæler er der bevaret en ikke ringe Mængde, for største Delen udarbejdede i Sten; sjældnere ere de af Bronce støbte Monumenter. Underbygningen er snart holdt ganske simpelt, snart paa alle fire Sider prydet med Skulpturer. I Regelen er Mindes-

mærket kun bestemt for en enkelt Person, og vi finde da blot en enkelt Statue; men naar der var begravet flere Personer i saadanne Grave, anbragtes ogsaa flere Figurer paa Tumbaen; saaledes er det ikke ganske sjældent, at Ægtefællerne selv rejste sig eller senere fik et fælles Gravmæle. Alle de Kunstværker, som vare forfærdigede af Sten, vare oprindelig bemalede og forgyldte, kort sagt behandlede polychromisk. Hvor vidt nu de Statuer, vi saaledes se henstrakte paa Tumbaerne, ere Portrætfigurer eller kun rene Fantasifigurer, lader sig i de færreste Tilfælde afgjøre med Sikkerhed. Naar det var den afdødes Slægtninge, som strax efter Døden rejste Gravmælet, kunde Kuustneren dog vistnok ikke vove at give den afdøde helt fremmede Ansigtstræk; han har dog vist maattet stræbe at naa i det mindste en vis Lighed, og vi finde da ogsaa ret ofte individuelle Træk hos slige Gravfigurer; dog slog man sig til Taals med en almindelig Lighed, og først fra Slutningen af det trettende Aarhundrede tilstræbte man en pinlig Nøjagtighed i Gjengivelsen af Ansigtstrækkene. Af og til stilles Tumbaen under en Baldakin af Sten, eller der rejses over samme saakaldte Basilikaer, kirkelignende Bygninger, prægtig udskaarne af Træ. Det synes at have været Skik at ophænge den afdøde Ridders Hjælm og øvrige Vaaben over hans Gravmæle.

Egentlige Gravkapeller for Fyrster og fornemme Herrer findes næppe fra denne Tid; hvor derimod Borgkapellet er opført i tvende Etager, var den nederste vistnok i Regelen bestemt til Borgherrens og hans Slægtninges Grave.

XIV.

Slutning.

Det fine Samfund i det 12te og 13de Aarhundrede forstod at gjøre sig Livet saa behageligt som muligt. Trods

de uafladelige Krige og de hermed forbundne Hærgninger, trods Pest og Hungersnød var og blev man munter og glad og drog sig det givne Øjeblik efter Mulighed til Nytte. Saa længe man var ung, nød man ubekymret Livet; blev man gammel, forstod man at skaffe sig Tilgivelse for sine Ungdoms Synder. Langt fra at foragte den jordiske Tilværelse, men ogsaa fjærn fra al Overmættelse færdes man i Tiden, og med Ungdommens fuldblodige og sprudlende Overmod spørger man ikke ængstelig om de Skranker, Moralen har draget; men samtidig har man et aabent Øje for alt, hvad der er i Stand til at forskjønne Livet. Poesien forherliger deres Kjærligheds Æventyr, og naar Ridderen sætter Pris paa et godt Bord og et fyldt Bæger, forstaar han ogsaa at vurdere, at Retterne bæres frem i skjønt formede Kar, at Vinen kredenses i prægtige Bægere. Ridderen holder af glimrende, brogede Klæder, har sin Glæde af sin smukt byggede, smagfuldt indrettede Bolig, af sine rigt prydede Vaaben; men samtidig véd han at vurdere et Heltedigt, en Sang, en smuk Melodi; han elsker Nydelsen, men den ved Kunst lutrede og forskjønnede. Kunstforstandig vilde vi næppe kalde ham — han har næppe forstaaet at bedømme et Kunstværk kritisk —; men hvad der var bedre: han trængte i Virkeligheden til Kunsten; den var ham ikke blot et overflødigt Legetøj; men han trængte til den, naar han vilde have den fulde Glæde af Tilværelsen, og denne hjærtelige, sande Kunsttrang findes kun hos dem, som elske og værdsætte Livet med alle dets jordiske Glæder og Nydelser; Asketer, strænge Puritanere have aldrig fremmet Kunsten; den, som er tilfreds med Vand og Brød, forstaar ej at sætte Pris paa Kogekunsten, og den, der betragter det jordiske Liv blot som en Forberedelse til det hinsidige, vil vanskelig gjøre sig Besvær med at forme Livet her paa Jorden smukt og behagelig.

Dog det Samfund, vi have stiftet Bekjendtskab med, var ikke alene modtageligt for Nydelsen; der fandtes ogsaa

en højere, idealere Sans hos samme. Svarede end Handlingen ingenlunde altid til Idealet, maa det dog ikke undervurderes, at en slig højere Opfattelse virkelig fandtes og værdsattes af den fornemme Klasse. Troskab mod Herren, mandig Tapperhed, at sætte Livet ind for Ærens Skyld, et Mod og en Kamplyst, som vel kunde udarte til Grumhed, men dog lod Heltedaad fremtræde som en selvfølgelig Sag — alt dette er dog Egenskaber, som kun kunne tjene hin Tid til Ære. Hertil kommer sværmerisk Tilbedelse af Kvinden. Stadig er Ridderen beredt til at vove en Dyst for den svagere, efter bedste Viden og Vilje at forsvare Ret og Retfærdighed. I oprigtig Fromhed sætter han sit Gods og Eje, ja selv sit Liv ind paa at udrive Kristenhedens hellige Steder af de vantros Hænder. At dette Liv ogsaa havde sin store Skyggesider, skal ikke nægtes, og vi have ikke lagt Dølgsmaal paa dem; men det kan dog ikke nægtes, at det ridderlige Samfund i det hele og store havde sat sig et højt Maal, og at en høj, ideal Aand trods alle Samfundets Svagheder gjorde sig gjældende i samme.

Med det fjortende Aarhundredes Begyndelse er denne interessante Periode afsluttet. Allerede fra Midten af det trettende Aarhundrede træder Adelen mere og mere tilbage; den er ikke mere i samme Grad som tidligere en Repræsentant for den ridderlige Digtekunst; fremtidig plejes denne udelukkende af borgerlige Digtere. Det borgerlige Element gjør sig gjældende. De Idealer, som tidligere begejstrede Ridderen, falme og blegne; i deres Sted træder en Tænkevis, som mere og mere efterstræber det reelt nyttige. Trangen til Skjønhed og Luxus lever vel endnu i Ridderstanden, men den finder ikke mere Midler til at fyldestgjøre denne Trang. Familiegodset smelter mere og mere sammen, da Kirken for Anstands Skyld bør betænkes ved hvert Testamente. I tidligere Tider havde det ikke haft saa meget at sige, om man forærede Kirken vide Stræk-

ninger udyrkede Skov- og England; men nu var en slig Besiddelse ikke mere værdiløs; under de dyre Priser, som maatte betales for de uundværlige Luxusfornødenheder, og under den ringe Værd, Agerdyrkningens Frembringelser havde, maatte Adelsmanden være i Besiddelse af et stort Jordegods, naar han skulde leve standsmæssigt af sammes Udbytte. Mange Godser vare forgjældede, da Fædrene havde sat dem i Pant eller betynget dem stærkt for at skaffe sig Penge til Korstog; andre Familier skjænkede alle deres Ejendele til Kirken, stiftede Klostre og sluttede selv deres Liv i samme. Og alt som Kirken blev rigere og rigere, forarmedes Adelen mere og mere. Ogsaa de gamle aristokratiske Klostre som Benediktinernes, Cisterciensernes og Præmonstratensernes, traadte mere i Baggrunden, medens de mere borgerlige og folkelige Tiggermunkeklostre vandt i Rigdom og Betydning.

Ogsaa Fyrstehofferne, som tidligere havde været et Tilflugtssted for den ejendomsløse Ridder, hvor han ved enhver Lejlighed fik rige Gaver, vare nu blevne knebne og sparsommelige, kunde ikke mere som tidligere ophjælpe Ridderskabet og opretholde dets Glans. Frederik Barbarossa havde endnu holdt store Fester, udfoldet Pragt og øst Gaver ud med aaben Haand; men under hans Efterfølgere faldt det allerede haardt at erholde noget; enten kom de kun sjælden til Tyskland som Henrik VI. og Frederik II., holdt nærmest Hof i Italien, eller de vare som Kong Filip (naar man da tør fæste Lid til Walter von der Vogelweide) ikke let saa rundhaandede. I England var den havesyge Johan uden Land fulgt efter den pragtelskende Rikard Løvehjærte, og ogsaa i Frankrig syntes der med Albigenserkrigene at frembryde en Tid, som var Ridderskabet mindre gunstig.

Alle de her antydede Faktorer virkede sammen til at fremskynde Ridderskabets Forfald. Nøden tvang Adelsmændene, der ansaa en vis Luxus som nødvendig for deres

Stand, til mere at vie deres Kræfter til de materielle end til de aandelige Interesser. Saaledes mistede de først og fremmest den fremragende Stilling, de havde indtaget som Førere for den aandelige Bevægelse; de solgte nu deres Krigsdygtighed, søgte Krigen som et Erhverv og vare navnlig under den store Mellemregering villige til at tjene enhver, som betalte dem godt. Den, der havde Magt, søgte at berige sig i denne Forvirringens Tid, uden at plages af Samvittighedsskrupler. Den fattige Ridder gjør sin Borg til en Røverhule, udplyndrer de rejsende, fanger velhavende Folk og udpresser Løsepenge af dem. Allerede saaledes have Ridderskabets Sæder lidt en mægtig Forandring; den fine Hoftone, som havde tæmmet Tøjlesløsheden og Raaheden, gik mere og mere i Forglemmelse.

Riddersamfundet kom fra det trettende Aarhundredes Midte kun sjælden i Berøring med Hoflivet, og saaledes gjorde et Forfald af gode Manerer sig snart gjældende. Ulrich af Lichtenstein klager i sin ved Aar 1257 forfattede »Vrouwen buoch« over, at Kvinderne ikke mere færdes saa utvungent blandt Mændene som tidligere; de bære ikke mere smukke Klæder, skjule deres Aasyn bag tætte Slør og hænge Rosenkranse om Halsen; den glade Livsnydelse, der gjorde den tidligere Tid saa elskværdig, er allerede bleven dem fremmed. Mændene have alene deres Glæde af Jagten, bryde tidlig om Morgenen op med deres Hunde, komme trætte hjem om Aftenen, og i Steden for nu at samtale med deres Hustruer og Damerne tilbringe de Tiden ved Tærningebordet og drikke med deres Svende; kun ved de fyldte Bægere blive de muntre og prale af deres Kjærlighedsæventyr. Rudolf af Habsburg fandt allerede Ridderstanden saaledes fordærvet, han havde hverken Lyst eller Midler til at ophjælpe den igjen, og mangen Digter klager lydelig over hans Gjerrighed. Ottokar af Bøhmen var endnu rig og gavmild, men Slaget ved Gøllheim gjorde en brat Ende paa hans Herlighed.

Digtekunsten i den anden Halvdel af det trettende Aarhundrede staar heller ikke mere paa det Højdepunkt, den havde naaet ved Aarhundredets Begyndelse. Konrad af Würzburgs og hans samtidiges Digte ere ganske vist endnu godt komponerede og lade sig vel læse; men de prise dog ikke mere udelukkende de høje, ideale Ridderdyder; for at behage Tilhørerne betones det sanselige Element mere skarpt, og det fremhæves i Skildringerne mere aabenlyst end i en tidligere Tid. Skjønt det gode Selskab tidligere just ikke var alt for ærbart, holdt de senere Slægter netop af en rigtig djærv, utvetydig Skjæmt og satte Pris paa Narrestreger og Puds, som det tidligere ikke havde været Mode.

Dog trods alt dette leve de gamle Idealer endnu videre; den sværmerske Hengivelse for den elskede klinger endnu igjen i den mystiske Religionsopfattelse. Den bildende Kunst yder i de første Aar af det fjortende Aarhundrede endnu mangt et fortræffeligt Værk; men alt dette er dog kun enkelte Lysglimt. Da Kejser Karl IV. byggede sin Borg paa Karlstein, vilde han, som det berettes, efterligne Gralslottets Herlighed og lod derfor Væggene i Katharine- og Korskapellet dække med mægtige store Plader af Halvædelstene, af Jaspis og Onyx, af Amethyst og Karneol, lod Fugerne mellem Stenene stærkt forgylde, og dog tager denne Ædelstensvæg trods al sin Kostbarhed sig kun ud som en poleret Klippemur. At skære Stenene i bestemte Former havde man ikke anset for nødvendigt; man indsatte blot Pladerne i den Form, Naturen havde givet dem. Intet Mindesmærke vidner i højere Grad om den gode Smags Forfald; her se vi kun den usminkede Pral med Kostbarheder; men at anvende dem med Kløgt, at forme dem til et virkeligt Kunstværk evnede de første Kunstnere, som virkede ved Kejserhoffet, ikke længere.

F. C. Granzow.

Athenaïs.

En byzantinsk Kejserindes Historie.

(Slutning.)

XI.

Efter Hjemkomsten fra sin Pilegrimsfart fandt Eudokia ikke Tilstandene ved Hoffet synderlig forandrede. I Staten havde en af hendes Venner, Ægypteren Cyrus, naaet en betydelig Anseelse og beklædte paa denne Tid Embedet som Bypræfekt; hans sjældne græske Dannelse og et heldigt Digtertalent havde skaffet ham Kejserindens Gunst, og hende havde han at takke for sine Æresposter. Pulcherias Indflydelse var ligeledes endnu almægtig i Kejserpaladset, og Hofmarskalk Paulinus stod endnu i Kejserens Gunst; men en Forandring ved Hoffet gjorde sig snart mere kjendelig; en ny Yndling Chrysaphius, med Tilnavnet Tajuma, havde ved sin Skjønhed ganske vundet Theodosius for sig, og Aaringer igjennem beherskede denne listige Gilding den svage Kejser.

Senere byzantinske Historieskrivere have meddelt en Række højst forvirrede og uklare Fortællinger om Hofrænker, hvorved det lykkedes den snedige Yndling at sætte Splid mellem de tvende kejserlige Svigerinder. Den smukke Paulinus skal have været Gjenstanden for de tvende Damers Skinsyge, og Pulcheria skal sluttelig have maattet vige for

sin Svigerinde Eudokia, have forladt Kejserpaladset og trukket sig tilbage til Privatlivet. Ingen historisk Kjendsgjerning bekræfter Rigtigheden af disse Fortællinger; men saa meget staar fast, at snart efter Eudokias Tilbagekomst forandredes Forholdet ved Hoffet til hendes Skade, og Kejserinden faldt som et Offer for et stort Rænkespil. Hendes Selvfølelse var utvivlsomt stegen ved hendes Datters Formæling med Roms Kejser, og hendes Pilegrimsfart til Jerusalem havde yderligere øget denne hendes Selvfølelse; ikke for intet havde hun et helt Aar igjennem kunnet glæde sig ved en uindskrænket Myndighed som den kejserlige Majestæt. Da hun nu vendte tilbage til Konstantinopel, kunde hun ikke mere finde sig i de Skranker, Augusta Pulcheria paalagde hende; hendes Stolthed er vistnok kommen i Strid med de Pligter, Pieteten paalagde hende over for hendes mægtige Svigerinde, og saaledes er det ingenlunde usandsynligt, at Chrysaphius kan have søgt at vinde hende for en Intrigue til Pulcherias Fald. Vi mangle imidlertid al sikker Efterretning om denne Sag; men saa meget staar fast, at Datterens Giftermaal og den paafølgende Valfart betegner Højdepunktet af Eudokias Lykke; fra nu af gik det rask ned ad Bakke med hende, Kejserindens Fald fulgte hurtig oven paa hine glimrende Begivenheder.

Skjønt den dramatiske Sammenhæng i den hele Hofintrigue er lidet tydelig, har Paulinus aabenbart spillet en Hovedrolle.

De byzantinske Historieskrivere fortælle følgende: En Dag ved Epiphaniasfesten (Helligtrekongersdag) gik Theodosius i Kirke uden sin Hofmarskalk, som laa syg af Gigt. En fattig Mand tilbød Kejseren et usædvanlig stort frygisk Æble, som vakte Theodosius's og hans Følges Beundring, han gav den fattige 150 Guldstykker og lod Æblet bringe til sin Hustru, men Kejserinden forærede det igjen til den syge Paulinus. Hofmarskalken havde ingen Anelse om,

hvorfra Æblet oprindelig skrev sig, og sendte det atter skyndsomst til Kejseren, saa snart han kom tilbage fra Kirken. Den forbavsede Theodosius lod sin Hustru hente og spurgte, hvad hun havde gjort af det Æble, han havde sendt hende; fuld af Forlegenhed svarede Kejserinden, at hun havde spist det, og selv da hun ved sin Sjæls Frelse blev opfordret til at tilstaa Sandheden, besvor hun, at hun havde spist Frugten. Da lod Kejseren Æblet hente, holdt det for Hustruens Øjne og kom i den heftigste Vrede, da han nærede den Mistanke, at Paulinus var hans Hustrus Elsker. Derfor lod han Hofmarskalken henrette.

Saaledes lyder Sagnet om Eudokias Æble i dets ældste Skikkelse, der kan føres op til det syvende Aarhundrede, og muligvis endnu højere op i Tiden. Hos Kirkehistorikeren Evagrius, som skrev i det sjette Aarhundrede, findes allerede følgende Notits: »Fra Antiochia drog Eudokia tvende Gange til Jerusalem; Grunden hertil og hvad hun navnlig har villet udføre, overlader jeg Historieskriverne at fortælle, skjønt det tykkes mig, at de ikke fortælle Sandheden«. Evagrius sigter muligvis her til Historien om Æblet. Den senere Forfatter Theophanes har sat denne Historie i Forbindelse med Pulcherias Fald, som skyldtes Chrysaphius og den af ham vundne Kejserinde, samt med de senere monofysitiske Stridigheder; medens de ældre Forfattere kun antyde et Kjærlighedsforhold mellem Paulinus og Eudokia, siger han derhos ligefrem, at Kejserinden elskede Hofmarskalken paa Grund af hans Klogskab og Skjønhed. Medens de ældre Forfattere ikke fortælle noget om, hvor eller naar Paulinus blev dræbt, véd den samme Forfatter ligeledes, at Hofmarskalken først blev forvist til Kappadokien og her henrettet. Marcellinus's Krønnike fortæller under Aaret 440, da Valentinian for femte Gang og Antiochus vare Konsuler: »Paulinus, Magister officiorum, dræbes i Cæsarea i Kappadokien paa Fyrst Theodosius's Befaling«.

Det vilde være unyttigt at udgranske, om der ligger nogen virkelig Begivenhed til Grund for hin Fortælling om Æblet, eller om det kun er et græsk Æventyr; i »Tusende og én Nat« findes en lignende Historie; men for øvrigt er der intet til Hinder for, at den kan indeholde lige saa megen Sandhed som den berygtede Halsbaandshistorie, der spilledes ved Ludvig XVI's Hof. I Aar 431 blev, som vi have hørt, selve den fromme Pulcheria sigtet for en øm Lidenskab til Paulinus, og nu styrtede den samme Beskyldning eller Kejserens Mistanke hans Hustru Eudokia; vi fastholde kun selve denne Mistanke, alt øvrigt unddrager sig Forskningen; men at en eller anden ubetænksom Begivenhed med Paulinus har forvoldt Katastrofen, beviser hans Henrettelse; den ulykkelige Hofmarskalk faldt som et Offer for Kejserens Skinsyge, hvad enten han nu har spist eller ikke spist af den forbudne Frugt.

Hvilke Personer der i øvrigt ere optraadte i denne Hoftragedie, er os ganske ubekjendt; paa Grund af de saare ufuldkomne Efterretninger har ogsaa den Formodning kun liden Værd, at Pulcheria har haft Del i Paulinus's Fald, som ogsaa medførte hendes formentlige Medbejlerske Eudokias Fald og Fjærnelse fra Paladset. De byzantinske Historieskrivere have fremdeles sat Eudokias Forvísning i umiddelbar Forbindelse med Paulinus's Henrettelse. Kejseren, saaledes fortælle de, berøvede ham Livet, hvorpaa den dybt krænkede Kejserinde holdt sig for beskæmmet, da Rygtet alle Vegne berettede, at Hofmarskalken var henrettet for hendes Skyld; hun bad sin Mand om Tilladelse til at rejse til Jerusalem og fik ogsaa denne Tilladelse.

Det er dog lidet sandsynligt, at Kejserindens Bortfjærnelse er fulgt umiddelbart efter hin Katastrofe; hun forlod ikke Hoffet strax, da Paulinus blev forvist; men først efter hans Henrettelse i Kappadokien har hun søgt den omspurgte Tilladelse, da de i Konstantinopel udspredte Rygter maatte gjøre hende Opholdet i Hovedstaden utaale-

ligt. Kejseren selv maa det ogsaa have været magtpaaliggende ikke at give hine Rygter ny Næring; naar han havde forstødt sin Hustru strax efter hans Ungdomsvens Fald, havde han jo selv aabenlyst indrømmet, at han var overtydet om hendes Utroskab. Vi kunne ikke komme Sandheden nærmere, men indskrænke os til det Faktum, at hun har forladt Konstantinopel mellem Aarene 441 og 444.

Eudokias anden Rejse til Jerusalem var enten virkelig frivillig, eller hendes Mand gav den i det mindste et saadant Skin; hun forlod Kejserborgen, hvor hun i mere end tyve Aar havde baaret Diademet, og nærede virkelig den Overbevisning, at hun snart vilde komme tilbage igjen, naar hun havde faaet sin Husbond overtydet om sin Uskyld. Hun rejste ogsaa denne Gang som Kejserinde; men nu var hun en ulykkelig Kvinde, og først denne hendes anden Rejse fortjener i Virkeligheden Navnet af en Pilegrimsfart, hvad enten hun nu havde en virkelig Skyld at sone ved den hellige Grav — hvad der er mer end tvivlsomt —, eller hun nu gjennem Forsagelse skulde bøde for sin tidligere saa gaadefulde Lykke.

De samtidige Meddelelser om denne mærkelige Kvinde falde endnu mere sparsomt ved dette end under hendes første Ophold i Jerusalem. Ingen byzantinsk Forfatter har med Deltagelse fulgt Eudokias Liv under denne Landflygtighed, og selv har hun ikke efterladt nogen Art af skriftlige Meddelelser. Kun af og til mindes hun pludselig og paa en usammenhængende Maade hos denne eller hin Forfatter.

Saaledes overraskes vi ved pludselig hos Grev Marcellinus at læse følgende Notits til Aar 444: »Livgardens Anfører Saturninus, der var afsendt af Kejser Theodosius, dræber Presbyteren Severus og Diakonen Johannes, som tjente Kejserinde Eudokia i Staden Ælia (ɔ: Jerusalem). Eudokia kom ude af sig selv af Smerte og ombragte strax

Saturninus. Derefter blev hun paa sin Husbonds Befaling berøvet sit fyrstelige Følge og blev i Jerusalem for at dø her.«

I disse frygtelig korte Ord ligger en ny Tragedie sammentrængt; voldsomme Lidenskaber omforme pludselig Karakterer, til hvis Blidhed vi havde vænnet os. Allerede Paulinus's Henrettelse har ødelagt det Billede paa Blidhed og Godhed, som Historieskriverne havde udkastet af Theodosius II. Sandheden af Marcellinus's Angivelse kan ikke betvivles; thi ogsaa andre Historieskrivere kjende Mordet paa hine tvende gejstlige og tilskrive det atter Kejserens Skinsyge. Eudokia, saaledes fortælles der, tog Presbyteren Severus og Diakonen Johannes med til Jerusalem; Kejseren hørte, at hine tvende Mænd allerede i Konstantinopel hyppig havde besøgt Kejserinden, at de nu vare med hende i Jerusalem og modtoge mange Gaver af hende. Han afsendte derfor Breve og lod dem henrette.

Rasende Skinsyge forvandlede saaledes den menneskevenlige Theodosius til en blodtørstig Tyran, og den elskværdige Kejserinde, hvis Værdighed og Hjærtens Følelser man nu gjentagne Gange havde krænket saa haardt, lod sig henrive til en Handling, som stred mod Filosofiens Grundsætninger saa godt som mod den kristelige Religions Bud. Det falder os ganske vist vanskeligt at tro, at Kejserinden, hvor højt hun end var bleven ægget og krænket, i Nærheden af den hellige Grav skal have betynget sig med en Blodskyld; den Sympathi, hun har vakt hos os ved sin Ynde og Dannelse, bringer os til at tvivle paa, om vi kunne fæste Lid til disse lakoniske Beretninger hos Historieskrivere, der ikke vare hendes samtidige; dog hendes egen samtidige, Priskus, en Statsmand, som stod i hendes Mands Tjeneste, meddeler den samme Notits: »Saturninus blev ombragt af Athenaïs eller Eudokia, Theodosius's Hustru«. Saturninus's Blod tilintetgjør det Kvindeideal, vi havde udkastet af Eudokia; det bekræfter den sørgelige

Erfaring, at et Øjebliks dæmoniske Indskydelse kan styrte selv det bedste Menneske i Brøde og ødelægge et helt Livs fulde Harmoni og Ynde. Imidlertid, vi maa ikke forglemme, at alle vore Kilder kun nævne selve det nøgne Faktum; derimod savne vi enhver Oplysning om Maaden, hvorpaa Drabet er foregaaet, og det lader sig maaske dog betvivle, at Kejserinden har udstedt selve Befalingen til Drabet.

En forvist Kvinde, der vel var i Besiddelse af en Augustas Værdighed, men ikke af hendes Magt, kunde vanskelig fælde en lovlig Dødsdom og lade denne udføre; hun vilde overhovedet ikke vove at ægge den alt noksom forbitrede Kejser til det yderste ved Drabet paa en af Rigets mest ansete Stormænd. Mordet paa Saturninus kunde kun ske enten ved villige Tjeneres Dolke eller under et Opløb, som stiftedes af de ombragte Præsters Venner og Hævnere. Hans Død kunde saaledes, under Fortielse af alle nærmere Omstændigheder, maaske vel blive tilskreven Kejserinden, da den hende tilføjede Krænkelse jo havde været den virkelige Aarsag til samme.

XII.

Mørke Magter havde grebet ind i den ulykkelige Theodosius's Liv; først havde han ofret sin Hustru og sin Ungdomsven til Skinsygens Dæmon og saaledes belæsset sig selv med Skyld; nu berøvede han sig en af sine bedste Statsmænd, Konsularen og Patricieren Cyrus, som vi oven for have nævnet som en af Eudokias Venner*); hans Fald staar rimeligvis i Forbindelse med Kejserindens Forvisning og er sandsynligvis fulgt strax efter Drabet paa Saturninus.

Cyrus havde i fire Aar beklædt det indflydelsesrige

*) Se oven for Side 456.

Embede som Bypræfekt; han havde Tilsynet med Konstantinopels offentlige Bygninger og passede sit Embede med lidenskabelig Iver. Et Jordskjælv havde styrtet en Del af Bymurene, og han lod dem gjenopføre med største Hast. Cyrus maa i det hele have haft store Fortjenester af Hovedstaden, hvor han blandt andet indførte offentlig Belysning i Værkstederne, thi en Dag hilsede Folket ham i Hippodromen, i Kejserens Nærværelse, med det begejstrede Tilraab: »Konstantin har bygget Staden, men Cyrus har fornyet den«.

»For megen Smil af Lykken bringer Fordærv«, udbrød Bypræfekten med ilde Anelser, og han havde Aarsag til at forfærdes over dette taktløse og for en Statsembedsmand farlige Bifaldsraab; thi den fornærmede Kejser lod strax anlægge Proces mod Folkets Yndling som en Tilhænger af Hedenskabet; som en lunefuld Tyran berøvede han ham Ære, Værdigheder og Æresposter, og da den ulykkelige Cyrus søgte et Asyl i en Kirke, lod Kejseren ham gribe og paatvang ham det gejstlige Klædebon. Det er vanskeligt at sige, om de romerske Regenters sædvanlige Forholdsregel, uden videre at putte mistænkelige Lægmænd i Præstekjolen, udtrykker en Agtelse eller en Ringeagt for den gejstlige Stand; den gejstlige Værdighed var et virkeligt Asyl for den forfulgte, men tillige en Straf for den domfældte.

Cyrus, der maaske endnu nærede nogen Sympathi for Grækenlands gamle Guder og sikkerlig havde meget ringe Kjendskab om en Præsts Pligter for Kirkens Altar, blev paa kejserlig Befaling med kort Proces udnævnt til Biskop af Kotyæum i Phrygien, maaske fordi den daværende Menighed stod i Ry for allerede at have ombragt fire af sine Biskopper.

Den nye Sjælesørger mod sin Vilje fremstillede sig ved Julefesten for sin skabede Hjord, og den forsamlede Menighed morede sig med at forlange en Opbyggelsespræ-

diken af den formentlige Hedning i Præsteklæder. Den aandrige Expræfekt drog sig behændig ud af denne Forlegenhed; han besteg Prædikestolen og holdt følgende Tale: »Brødre, det sømmer sig at fejre vor Gud og Frelser Jesu Kristi Fødselsfest med Tavshed; thi gjennem Hørelsen alene blev Ordet undfanget af den hellige Jomfru. Ham være Ære i Evighed, Amen!« Under stormende Bifaldsraab steg Taleren ned fra Prædikestolen og blev til sin Død Biskop over samme Stad.

Cyrus var i Besiddelse af en udsøgt klassisk Dannelse, der havde gjort ham særlig afholdt af Kejserinde Eudokia, og han nævnes med særlig Berømmelse som Digter, noget vi dog ikke kunne tilstrækkelig bedømme, da der kun er bevaret sex af hans Epigrammer, som bevæge sig i fuldkommen antike Former og Forestillinger. Ved Hoffet repræsenterede han saaledes det græske Parti, man beskyldte ham for at være en Hedning, og hans helleniske Tilbøjeligheder vakte, lige saa vel som Kejserindens, Anstød hos alle de Statsmænd, der hyldede det officielle Romervæsen; de vilde ikke vide noget af det græske Væsen, men det byzantinske Rige skulde bevare Konstantins latinske Præg i Embedssproget som i alle Statens Indretninger. At være Romere, ikke Grækere, deri bestod Byzantinernes Stolthed; paa deres Mønter var ikke Kejserstaden Konstantinopels Genius, men det ærværdige Roma afbildet; de saae med Foragt ned paa Hedningelandet Hellas, og selv paa en Tid, da Demosthenes's og Thukydides's Sprog var blevet det almindelige i det østlige Rige, kaldte de det Romerriget og sig selv Romere.

Saaledes var ogsaa den fromme »Kalligraf« Theodosius omskabt til en lunefuld, mistroisk Hersker, som havde lært at hæve og styrte Ynglinge. I det Kaos af Lidenskaber og Rænker, som fyldte det byzantinske Palads, afsondrede Kejseren sig mere og mere; efter at have tilintetgjort sin Kjærlighedslykke kom han fuldkommen under Herredømmet

af den uværdige Gilding Chrysaphius, som endogsaa vidste at fortrænge Augusta Pulcheria fra Magten; Kejserens tvende andre Søskende døde ogsaa ved denne Tid.

Lykken veg overalt fra Theodosius, og Rigets ydre politiske Forhold toge en rædselsfuld Vending. Hvis Sokrates og Sozomenus havde kunnet fortsætte deres Historie*), vilde de være blevne nødte til at afsige den Dom, at Gud havde valgt sig tvende forfærdelige Svøber, Vandalerkongen Genserik og Hunnerkongen Attila, for at straffe Romerriget og dets Styrere.

Karthagos Fald, som indtraf den 23de Oktober 439 — samme Aar Eudokia første Gang vendte tilbage fra Jerusalem — betegner Romerrigets Katastrofe. Baade Østens og Vestens Kejsere mandede sig op for at frarive Barbarerne Afrikas store Hovedstad, og Theodosius afsendte en Flaade paa 1200 Skibe; men den blev uvirksom i de vestlige Have og maatte efter et Aars Forløb kaldes tilbage, dels fordi Kejser Valentinian sluttede en Fred med Vandalerkongen, som overlod ham det erobrede Land, dels fordi det østlige Kejserdømme selv truedes af Fjender, som Genserik med diplomatisk Dygtighed havde vakt baade i Evropa og i Asien. Kejserens Feltherrer maatte samtidig kæmpe mod Isaurerne og Perserne, mod Saracenerne og Libyerne og derhos forsvare Donaugrænserne mod Attilas Horder. Allerede tidligere vare Hunnerne trængte plyndrende frem over Donau; men frygteligere bleve deres Anfald, da Kong Rugila døde Aar 433, og Herredømmet gik over til hans Brodersønner, Brødrene Attila og Bleda. Snart kunde Kejseren kun tilkæmpe sig en kortvarig Vaabenhvile mod Udredelsen af Tribut. I Aaret 441 oversvømmede Hunnerne de illyriske Provinser, de følgende Aar trængte de under frygtelige Hærgninger frem til det thrakiske Chersonesos, ja strejfede allerede frem til Nær-

*) Se oven for S. 341—42 og 354.

heden af Bosporus. Theodosius's Hære bleve slaaede i store Slag, og den umandige Kejser, som ingen Sinde viste sig personlig i Marken, kjøbte endelig i Aar 447 sin Hovedstads og sin Trones Redning ved en skammelig Fred, der overlod Hunnerkongen Landskaberne syd for Donau i en Udstrækning af fem Dagsrejser samt forpligtede Kejseren til en aarlig Tribut.

Konstantinopels stærke Mure havde været Rigets væsentligste Værn, og dog vilde vel heller ikke disse have reddet den store Kejserby for Attila, hvis Hunnerkongen ikke havde rettet sine Vaaben mod Vest for at undertvinge det svagere vestromerske Rige, som regeredes af Valentinian III. Attila optraadte her som Frier til Kejserens Søster, hin usalige Justa Grata Honoria, der, som vi oven for have hørt*), paa Grund af Ungdoms Fejltrin sad indestængt i et af Konstantinopels Klostre. Dog ogsaa her hen trængte Rygterne om Attilas Krigsbedrifter, der bragte Konstantinopel til at bæve, og i sine længselsfulde Drømme efter Liv og Frihed kaarede Honoria den rædselvækkende Hunnerkonge til sin Befrier og Hævner. Under et af de Gesandtskaber, der forhandlede mellem Kejseren og Attila, fandt hun Lejlighed til hemmelig at sende ham en Ring og et Brev, hvori hun tilbød ham sin Haand og sine Arverettigheder som en Prinsesse af Kejserhuset samt opfordrede ham til at gjøre hendes Krav gjældende.

Dette Tilbud fra den store Theodosius's Barnebarn greb Hunnerkongen med Begjærlighed; thi det kunde muligvis bane ham Vej til Cæsarernes Trone paa en Tid, da hverken det østlige eller vestlige Rige havde andre Arvinger end Kvinder. Honorias forbryderske Handling havde imidlertid rygtet sig, og muligvis havde Attila allerede fordret sin Forlovede udleveret; thi Pulcheria skyndte sig at fjærne Gjenstanden for Attilas Bejlen fra hans Nærhed;

---

*) Se oven for Side 371.

hun blev i al Stilhed sendt om Bord paa et Skib og ført tilbage til sin Moder i Ravenna. Da Attila senere, i Aar 451, rykkede ind i Gallien, i det han forlangte sin kejserlige Brud og det halve Rige i Medgift, søgte Placidia at undvige dette Krav ved for et Syns Skyld at formæle hende med en af sine Hofembedsmænd, hvorpaa den usalige Kvinde for stedse forsvandt i et af Ravennas Fængsler. Honorias Bortsendelse fra Konstantinopel faldt rimeligvis en rum Stund efter Eudokias Forvísning.

XIII.

Næppe havde det østromerske Rige saaledes faaet Fred for Hunnerne, før det paa ny bragtes i Oprør ved rasende Stridigheder mellem Theologerne om Kristi Natur; en tredje Patriark Flavianus, som i Aaret 447 havde besteget den biskoppelige Trone i Konstantinopel, skulde falde som Offer for disse Kampe.

Cyrills Parti af Zeloter forfulgte endnu uafladelig Nestors Minde, hvis Lære, udtrykt i en ny Affattelse, talte mange Tilhængere og navnlig havde vundet Bifald hos den aandrige Biskop Theodoret af Cyrus; Førerne for hint Parti vare nu den raa og uvidende Dioskuros af Alexandria, der i Aar 444 var bleven den afdøde Cyrills Efterfølger, samt Archimandriten Eutyches i Konstantinopel *). Dette ægyptiske Parti havde Kejserens Yndling Chrysaphius paa sin Side; thi Eutyches var hans Gudfader og skulde, om muligt, hæves til Patriarkværdigheden i Konstantinopel. Den rænkefulde Gilding var efter Cyrus's Fald almægtig ved Hove, den forblindede Kejser nægtede ham intet, men lod ham røve og udsuge Landet efter Tykke; det grønne Parti, hvis Patron Yndlingen var bleven, øgede yderligere hans Magt.

---

*) Om de nestorianske Kampe, se oven for S. 365—70.

Chrysaphius hadede Flavianus, fordi Patriarken ikke havde villet kjøbe hans Gunst ved Foræringer, og de monofysitiske Stridigheder skaffede ham en Lejlighed til at styrte Patriarken; thi trods sin fredelskende Natur blev denne i Medfør af sin Embedsstilling trukken ind i de theologiske Kjævlerier. For en Kirkeforsamling, hvor Flavianus præsiderede, blev Eutyches anklaget for Kjætteri; thi han paastod, at Kristus kun havde én Natur, da den menneskelige ganske var gaaet op i den guddommelige, en Opfattelse, som stod i den yderste Modstrid til den nylig forkjætrede nestorianske Opfattelse, der sondrede den guddommelige og menneskelige Natur alt for skarpt ud fra hinanden.

Kejser Theodosius tog under dette gejstlige Kjævl Parti som en Theolog; hans Yndling Chrysaphius havde vundet ham for Eutyches, og nu søgte han ved sin Sendemand at skræmme Synoden; men denne optraadte desuagtet med paaskjønnelsesværdig Selvstændighed, satte den monofysitiske Archimandrit i Band og udtalte hans Afsættelse. Ved denne Dom rejste imidlertid Flavianus et Uvejr imod sig, som han ikke kunde besværge, saa meget mere som hans tidligere Støtte ved Hove, Augusta Pulcheria, jo selv nylig var styrtet af Kejserens Yndling. Denne satte da nu ogsaa igjennem, at Kejseren lod sammenkalde en almindelig Kirkeforsamling, hvad den forkjætrede Eutyches havde anmodet baade Theodosius og den romerske Pave Leo om; forgjæves havde Patriarken Flavianus modarbejdet den almindelige Kirkeforsamlings Sammentræden; thi han havde allerede en Anelse om sin Skæbne.

Kejseren udskrev altsaa en ny almindelig Kirkeforsamling, som blev aabnet i Avgust 449 i Efesus og er bleven berømt under Navnet »Røversynoden«, et Navn, den ærlig har fortjent. Den zelotiske Dioskuros førte Præsidiet; under Trusel fra de kejserlige Soldater, man havde sluppet ind i Forsamlingssalen, under vilde Raab af fanatiske Munke bleve de ikke-monofysitiske Biskoper tvungne til at under-

skrive Modstandernes Dekreter, som frifandt Abbed Eutyches og erklærede hans og Dioskuros's Lære om Kristi ene Natur for kanonisk. Forgjæves fordrede de romerske Legater en Oplæsning af Leos dogmatiske Brev til Flavian, hvori Paven afgjort havde udtalt sig mod Eutyches og udviklet den orthodoxe Lære om Kristi Naturer. Kirkeforsamlingen udtalte Flavians og hans Tilhængeres Afsættelse; blandt de sidste var ogsaa Theodoret fra Cyrus.

Kejseren anerkjendte disse Beslutninger trods alle Formaninger fra Pave Leo og Indvendinger fra det romerske Kejserhof, deriblandt hans egen Datter, Kejserinde Eudoxia. Den ulykkelige Patriark Flavianus led samme Skæbne som Nestor, kun at han blev skaffet endnu hurtigere til Side; efter at det var lykkedes ham at indlevere en Protest til Pave Leo, hvis Legater havde været magtesløse Vidner til den paa Røversynoden udøvede Terrorisme, blev han efter Kirkeforsamlingens Slutning paa kejserlig Befaling ført i Landflygtighed og bukkede allerede paa Vejen under for de ham tilføjede Mishandlinger.

Det alexandrinske Partis Sejr var dog ikke af lang Varighed, en stærk Reaktion gjorde sig gjældende blandt Gejstligheden i Konstantinopel og Asien, og den fik et Tilhold hos den store Pave Leo, som fordømte den monofysitiske Lære. Kejser Theodosius, som altid vankelmodig bøjede sig for fremmed Paavirkning, lod sig overbevise om den Uret, man havde tilføjet Patriarken Flavianus, den lumske Chrysaphius blev afsat fra sine Embeder, fik sin Formue konfiskeret og forvistes til en Ø, medens Kejserens Søster Pulcheria efter et Aars Unaade atter gjenvandt sin gamle Indflydelse. Inden Kejseren endnu havde faaet dæmpet det Oprør i Kirken, han selv havde fremkaldt, overraskedes han af Døden, som foraarsagedes ved et ulykkeligt Fald med Hesten. Han fik lige Tid nok til at forsamle Rigets Stormænd om sig og udvikle sine Ønsker om Tronfølgen; han fortalte, at han engang i Johannes-

kirken havde spurgt den hellige Apostel, hvem der skulde være hans Efterfølger, og at Johannes derpaa havde bebudet ham, at Marcianus skulde blive hans Efterfølger; man ser, at de hedenske Drømmeorakler endnu stadig øvede deres Magt selv i Kristendommens højeste Kredse. Theodosius den anden blev bisat i sin Faders og Bedstefaders Gravmæle i Apostelkirken; han fik det Eftermæle, at han i Grunden var en godmodig, velvillig Mand, hvem hans Svaghed, og ikke hans Laster havde gjort til en Legebold for Gildningerne og Hofmændene. Den grænseløse Bestikkelighed og Fordærvelse i de højere Kredse samt den skammelige Fred med Attila har fremkaldt Suidas's langt haardere Dom; han kalder ham ligefrem en fejg Usling uden at tage Hensyn til de Dyder, som dog altid gjorde Sønnesønnen mere elskværdig end Faderen og Bedstefaderen.

Tronen burde egentlig være gaaet over til Theodosius's eneste Datter; men hun var romersk Kejserinde, og hverken hun eller hendes Mand rejste Fordringer paa Østens ledige Trone; heller ikke Enkekejserinde Eudokia kunde fremsætte noget Krav, saa meget mere som hun jo levede i Forvisning i Jerusalem; følgelig proklamerede Senatet Augusta Pulcheria som Broderens Efterfølgerske. En Kvindes Eneregering vilde dog have været uden Exempel i Romerrigets Historie; dette indsaa ogsaa Pulcheria og tilbød derfor den tapre og kloge Patricier Marcianus sin Haand til et platonisk Ægteskab. Pulcherias fortræffelige Valg stødte ikke paa nogen Modstand, og fire Uger efter Theodosius's Død blev hendes Skingemal udraabt til Kejser.

Pulcherias første Handling var at afstraffe den skjændige Chrysaphius, som var Ophavsmanden til saa store Ulykker. Dernæst blev Patriarken Flavianus's Minde renset for al ilde Omtale, hans Lig blev, som engang Johannes Chrysostomus's, i højtidelig Procession ført til Hovedstaden og bisat i Apostelkirken. I det hele var en mod Monofy-

siterne fjendsk Retning nu kommen til Magten, og Pulcheria og Marcianus skyndte sig med at udslette ethvert Spor af Røversynodens Voldshandlinger, noget, hvori de fandt en virksom Hjælp hos Pave Leo, der greb den velkomne Lejlighed til at gjøre det romerske Bispevældes Overhøjhed gjældende over for den orientalske Kirke.

Kejser Marcian sammenkaldte et Koncilium i Nikæa, som dog snart forlagdes til Chalcedon, fordi denne By laa Kejserborgen nærmere. I Oktober aabnedes det fjerde økumeniske Koncilium af Kejseren personlig. Man kasserede Røversynodens Dekreter, forkjætrede den monofysitiske Doktrin og ophøjede Pave Leos Læresætninger til kanonisk Regel; i Følge samme erklæredes, at den ene Kristus, Sønnen og Herren, bestaar af tvende ublandede og uadskillelige Naturer, men at disse tvende Naturer maa tænkes forenede i en uadskillelig og uforanderlig Person. De paa Røversynoden mishandlede Biskopper, deriblandt Theodoret af Cyrus, bleve igjen indsatte i deres Værdigheder, hvorimod Dioskuros selv og hans Tilhængere bleve afsatte og bandlyste. Blandt disses Tal hørte ogsaa Biskop Juvenalis, hvem vi allerede have nævnt under Eudokias første Ophold i Jerusalem; han underskrev imidlertid en Tilbagekaldelse og fik saaledes Tilgivelse.

XIV.

Med Theodosius's Død var Eudokias glimrende Drøm udslukt; hun maatte nu opgive det sidste Haab om nogen Sinde at vende tilbage til Konstantins Palads, hvor hun engang havde hersket som Kejserinde; hendes Skæbne var nu beseglet; hun kunde ganske sikkert nok have faaet det nye Herskepars Tilladelse til at ende sine Dage i Ravenna eller Rom; men hun har rimeligvis aldrig udtalt noget Ønske i denne Retning. Hvorledes hun egentlig havde indrettet sig i den hellige Stad, er ubekjendt; men hun ved-

blev i hvert Fald at nyde Rang som Augusta, og Pulcheria har utvivlsomt forundt hende et betydeligt Enkeunderhold, thi at hun raadede over betydelige Pengemidler, derom vidne de rige Stiftelser, hun forærede Staden. Hendes Aands- og Viljestyrke var heller ikke svækket; det skulde hendes Svigerinde snart erfare; thi netop hendes Betydning som Enkekejserinde styrkede den kirkelige Revolution, som nu brød løs i hele Palæstina.

Skjønt Kejseren, den romerske Pave og de øvrige mest ansete Bisper havde vedtaget Beslutningerne paa Kirkeforsamlingen i Chalcedon, vilde de hidsige Monofysiter endnu ikke opgive deres Sag, men fortsatte deres Modstand i enkelte af Rigets Provinser, navnlig i Alexandria og Jerusalem. Uden for Ægypten havde Dioskuros's Parti ingensteds saa talrige Tilhængere som blandt Palæstinas ti Tusende Munke, og de fik nu en fanatisk Fører Theodosius. Palæstinas Munke og Eneboere rejste sig med fanatisk Raseri, forlode deres Ørkenhuler, stormede Jerusalem, stak Ild paa Husene, begik de værste Forbrydelser, og i Juvenalis's Sted hævede de Theodosius til Patriark. Dette skete mod Slutningen af Aaret 451.

Den nye Usurpator rettede en dristig Skrivelse til Kejserinden, som Pulcheria endog nedlod sig til at besvare, han gjorde sig til Tyran over Judæa, hvor han afsatte eller lod Biskopperne myrde og udnævnte Monofysiter i deres Sted, medens vilde Munkeskarer, forstærkede med Røverflokke, holdt Landskaberne i Skræk.

Enkekejserinden var ingenlunde nogen rolig Tilskuerinde af denne Omvæltning, men styrkede den tvært imod med hele sin Myndighed. Vi kunne vanskelig tænke os den fint dannede Athenienserinde i godt Kammeratskab med denne Munkepøbel, og der maa have været stærke Grunde, som kunde bevæge hende for et Dogmes Skyld til at gjøre sig til Ven med disse Fanatikere. Gjorde hun den af Kirkeforsamlingen forkjætrede Dioskuros's Sag til sin,

fordi hendes Husbond til kort før sin Død havde beskyttet ham, eller var Aarsagen den, at Pulcheria var en Fjende af Monofysiterne?

Eudokia selv var ikke blot bleven en troende, men en lidenskabelig Kristen; den monofysitiske Lære tilfredsstillede hendes Sind, fordi den var simplere og mere forstaaelig. I Steden for at pine sin Forstand med alle de tanketrodsende Sofismer om de tvende Naturer og Hypostaser, om deres Blanding og Forvandling, om deres Enhed og dog deres Adskillelse, bekjendte Eudokia sig hellere til Læren om Kristi eneguddommelige Natur; Kristus var bleven hendes Gud; for ham havde hun afsvoret Grækenlands Afguder. At hun var overtydet om den monofysitiske Læres Sandhed, beviser den store Haardnakkethed, hvormed hun holdt fast ved sin Overbevisning, længe efter at Oprøret var underkuet.

Tyve Maaneder kunde Rebellerne hævde Jerusalem, til Kejser Marcian i Aaret 453 besluttede at afsende en hel Hær under Grev Dorotheus til Palæstina. Denne Feltherre maatte som i Fjendens Land belejre Stæder og levere Træfninger, og da han endelig rykkede frem for Jerusalem, fandt han Stadens Porte lukkede paa Eudokias og Usurpatoren Theodosius's Befaling, og han maatte med Magt tiltvinge sig Adgangen, hvorpaa han atter indsatte den flygtende Juvenalis paa hans Bispestol, medens Oprøreren Theodosius med nogle af sine Fæller reddede sig til Klostrene paa Sinaibjærg.

Monofysiternes Sekt fandt i Palæstina nu kun en Støtte i Eudokias Viljestyrke, thi Enkekejserinden blev længe urokkelig. Hun selv var ikke paa nogen Maade bleven forulempet af de kejserlige Tropper; men saa vigtig syntes dog hendes Personlighed, og saa megen Vægt havde hendes Modstand, at Rigernes Overhoveder og baade Patriarkerne for Kirken i Øster- og Vesterlandene ved gjentagne Formaninger søgte at bryde hendes Egensind. Hendes Forhold

til det byzantinske Hof stillede sig meget venskabelig, Pulcheria havde ganske forsonet sig med sin Svigerinde og søgte at formaa Eudokias nærmeste Slægtninge at skrive til hende; ved denne Lejlighed nævnes atter Athenaïs's Brødre, der endnu indtoge meget vigtige Stillinger i Riget. Ogsaa Kejser Valentinian III. søgte at paavirke sin Svigermoder og formaaede Pave Leo at tilskrive hende i denne Retning. Vi have da ogsaa tvende Breve fra den romerske Biskop til Eudokia, begge fra Juni 453; det første drejer sig dog kun om Tiden for Paaskefesten; det andet indeholder en Formaning til at bringe Palæstinas Munke bort fra deres Kjætteri og formaa dem til at underkaste sig Konciliets Beslutninger. Den taktfulde Pave undgaar at fornærme Eudokia personlig; han lader, som der ikke er Grund til at betvivle hendes egen Rettroenhed, og udtaler kun det Haab, at det vil komme Kristenheden til Gode, at hun ved Guds Foranstaltning netop har opslaaet sit Sæde dér, hvor Vidnesbyrdene om Lidelsen bærer Vidne om Frelseren som sand Gud og sandt Menneske i én og samme Person. Brevet er imidlertid kort og koldt og uden anden Titulatur end det i Brevet forekommende, Eders Naade (tua Clementia). Der hengik ogsaa tre Aar, før Eudokia føjede sig efter det romerske Hofs og Pavens Forestillinger, og dette skete kun som Følge af en ny skrækkelig Tragedie, der ødelagde hendes eneste Datters Lykke.

Den unge Eudoxia var fra Aar 437 ægteviet til Valentinian III, en Fyrste som ved sit umandige Væsen lignede Arcadius, Honorius og Theodosius II., uden dog at besidde den sidstes Dyder. Hun var vel romersk Kejserinde, men i det glædeløse Ravenna, dækket bag dets Volde og Sumpe, maatte hun se det hensygnede Kejserdømme søge sin sidste Redning mod de fremtrængende nordiske Folk. Hun var her Vidne til sin Svigermoders og sin lastefulde Husbonds svage Regering og saae dem lidt efter lidt tabe den ene Provins efter den anden, Afrika, Britannien, Gallien og

Spanien. Endnu engang syntes dog Lykken at tilsmile Romerne, da det lykkedes den romerske Feltherre Aëtius og Vestgotherne paa de katalauniske Sletter 451 at besejre den frygtelige Hunnerkonge, som krævede sin Brud Honoria og Halvdelen af Riget som Medgift. Det næste Aar kom Attila dog igjen, denne Gang hærgede han Norditalien, og kun den modige Pave Leos Forestillinger lykkedes det at formilde »Guds Svøbe«, saa han skaanede Italien og Rom. Aaret derpaa døde den frygtelige Hunnerkonge; men den lige saa frygtelige Ødelægger, Karthagos Erobrer, Vandalerkongen Genserik, var tilbage, og ham skulde det lykkes at naa, hvad Attila ej havde evnet, at erobre Rom.

Det kejserlige Hof havde begivet sig til Rom og her, i Cæsarernes Palads, nedstak Valentinian med egen Haand Roms sidste store Feltherre Aëtius, i den Formening, at han stræbte efter Purpuret. Snart derpaa krænkede den usle Fyrste den ædle Senator Maximus's Hustru, og nu faldt han paa Marsmarken for Aëtius's og Maximus's Venner i Forening. Saaledes var Eudoxia bleven Enke i sit to og tredivte Aar; hun havde kun tvende Døtre, Eudokia og Placidia.

Strax efter Valentinians Mord lod Maximus sig udraabe til Kejser, hvorpaa han tvang den myrdedes Enke til at blive sin Hustru, lige som hendes ældste Datter maatte række hans Søn Haanden. Da Ursupatoren dernæst tilstod Kejserinden, at han var hendes Mands Morder, blev hendes Stilling utaalelig, og hun skal nu være falden paa samme forræderske Tanke, som hendes ulyksalige Svigerinde Honoria; hun hidkaldte selv Genserik, og i Slutningen af Maj 455 landede han i Portus. Atter maatte Pave Leo drage en Barbarerkonge i Møde, da han med sine rovlystne Skarer rykkede frem mod Rom, og det lykkedes ogsaa hans Bønner og Besværgelser at stemme Afrikas Erobrer til Naade, Staden blev skaanet, men Genserik underkastede Byen en

fjorten Dages Plyndring og bortførte derpaa sit umaadelige Bytte til Karthago. Blandt hans Fanger vare ogsaa Kejserinde Eudoxia og hendes tvende Børn, af hvilke den ældste, Eudokia, maatte række hans Søn Hunnerich sin Haand.

Rædselsbudet fra Rom om hendes Svigersøns Mord, hendes Datter og Børnebørnenes Fangenskab rystede den ældre Eudokias Sjæl paa det dybeste; men Præsterne skyndte sig med at drage Fordel af hendes Sorg; hendes Lykkes Undergang var Himlens Straf for den haardnakkede Modstand mod Kirkeforsamlingens Beslutninger, og saa længe bestormede man hende, til hun endelig bøjede sit stridbare Sind og atter gik over til den katholske Kirke; dette skete i Aaret 456.

De sidste Par Aar af hendes Levetid henslæbtes i Sorg; hun gjensaa aldrig mere sin ulykkelige Datter eller Datterbørn, men maatte søge sin Trøst i Andagtsøvelser, i fromme Gaver og Syslen med Digternes Værker; hun har endog selv forfattet Digtninger, som hentede deres Æmner fra Bibelen. Omtrent ved Aar 460 lukkede hun sine trætte Øjne.

